

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

OPERE COMPLETE IV

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ Δ΄

CUVINTE ÎN APĂRAREA
CELOR CE SE LINIȘTESC ÎN CHIP SFÂNT
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ
3, 1; 3, 2; 3, 3

TRATATE DOGMATICE
ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ
1: 2

Introducere, traducere și note de
Cornel Coman, Adrian Tănăsescu, Cristian Chivu,

Coordonator: Cristian Chivu

Editura Gândul Aprins 2016

Tehnoredactare: Larisa Barbu

© Cristian Chivu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GRIGORIE PALAMAS, sfânt

Opere complete / Grigorie Palama. - București : Gândul aprins, 2013-

15 vol.

ISBN 978-606-93430-1-2

Vol. 4 : Cuvinte în apărarea celor ce se liniștesc în chip sfânt (3,1; 3,2; 3,3) / Tratatate dogmatice (1;2) / introd., trad., note: Cornel Coman, Adrian Tănăsescu, Cristian Chivu ; coord.: Cristian Chivu. - 2016. - ISBN 978-606-93430-8-1

I. Coman, Cornel (trad. ; pref.)

II. Tănăsescu, Adrian (trad. ; pref.)

III. Chivu, Cristian (trad. ; pref. ; coord.)

2

Mulțumim d-lui Vasilios Hristou,
fiul profesorului Panaiotis Hristou,
realizatorul ediției critice a *Opereleor*
sfântului Grigorie Palama,
pentru permisiunea de a folosi
și de a publica textul ediției critice
a tatălui său.

ABREVIERI

ΒΕΠΕΣ	Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων και Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων
ΕΠΕ	Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας
Ε.Θ.Σ.Π.Θ	Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
GA	<i>Editura Gândul Aprins</i>
GOThR	<i>Greek Orthodox Theological Review</i>
PG	J. P. Migne, <i>Patrologia Graeca</i>
SC	<i>Sources Chretiennes</i>

Notă asupra volumului

Încheiem, în volumul de față, seria triadelor *În apărarea celor ce se liniștesc în chip sfânt*, începută în volumul precedent, și începem seria tratatelor dogmatice scrise de sfântul Grigorie Palama imediat după Sinodul din iunie 1341. Notăm că *Triada a III^a* încheie volumul întâi al ediției Hristou¹, iar cele două tratate dogmatice care îi urmează încep volumul al doilea². Notăm, de asemenea, că aceste două tratate fac parte, la rândul lor, dintr-o lucrare tripartită, numită³ *Apologie împotriva lui Varlaam și Achindin*, a cărei a treia parte va deschide următorul volum al seriei noastre. Toate scrierile cuprinse în prezentul volum sînt traduse pentru prima dată în limba română.

¹ Γρηγορίου του Παλαμά, *Συγγράμματα Α'*, ediția a II^a, Tesalonic 1988, p. 615-694.

² Γρηγορίου του Παλαμά, *Συγγράμματα Β'*, ediția a II^a, Tesalonic 1994, p. 69-136.

³ În ediția Hristou.

AL SFÂNTULUI GRIGORIE PALAMA
AL TREILEA CUVÂNT ÎN APĂRAREA
CELOR CE SE LINIȘTESC ÎN CHIP SFÂNT,
ÎMPOTRIVA CELUI DE-AL DOILEA
RÂND DE SCRIERI
ALE FILOZOFULUI VARLAAM

Scurtă introducere¹

Întors la Tesalonic din solia sa în Apus și aflând publicată o a doua scriere a lui Palama împotriva sa, și anume *Triada a doua*, Varlaam se neliniștește și se înfurie, fiind gata – după obiceiul său – să atace din nou, prin scrieri contra isihaiștilor; este reținut, pentru câțeva vreme, de Achindin, care, deși nu i se opunea în privința premiselor cunoașterii teologice, nu era însă de acord cu atacurile lui împotriva monahilor.

Mutându-se la Constantinopole în octombrie 1340², calabrezul îi denunță iarăși înaintea Sinodului pe monahi și pe Palama, întrucât întreprinderile lui anterioare nu avuseseră, pare-se, rezultatele scontate. Patriarhul Caleca purcede, astfel, la discuții și la cercetarea scrierilor lui Palama, convingându-se, însă, că mai degrabă acesta din urmă are dreptate, fapt pentru care, înaintea martorilor, îl și laudă. În tot cazul, sub influența aceluiași Achindin, patriarhul nu își dorea înțelegerea conflictului iscat și prefacerea lui în controversă dogmatică propriu-zisă.

Datorită poziției acesteia a autorităților din capitală, Varlaam se întoarce la Tesalonic. Între timp, prevăzând schimbarea stării lucrurilor, Palama mersese în Sfântul Munte și pregătise *Tomosul Aghioritic*. Cei doi se întâlnesc

¹ Text preluat din *Introducerea* profesorului P. Hristou (Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα Α', p. 348-354), ușor prescurtat.

² Vezi dialogul *Teofan*, PG 150, 913 C.

la Tesalonic, confruntându-se înaintea «marelui diikitis»³; învins, Varlaam promite că își va corija scrierile, ștergând acuzațiile împotriva monahilor, și că, înaintea publicării, i le va arăta mai întâi lui Palama, care, la rândul său, îl asigură că, numai decît ce acela va pune capăt polemicii, va înceta și el să scrie împotriva lui și va lua drept simplă teologumenă opinia filosofului cea în dezacord cu tradiția Părinților⁴. Varlaam, însă, publică scrierea *Contra Massalienilor*, în care îl atacă direct pe Palama. Massalieni – după cum se știe – erau numiți în vremea aceea bogomilii, datorită aceluiași opinii în privința rugăciunii și formelor exterioare de cult. Acuzația de față, însă, este adusă din perspectivă teologică, pe motiv că isihăștii susțin a-L vedea pe Dumnezeu, întocmai convingerilor bogomililor. Isihăștii sînt numiți și 'Vlahemiți', de la apelativul unui preot slujitor al bisericii Vlahemelor, Theodor Trapezunteanul ('Vlahemitul'), care fusese acuzat de bogomilism. Varlaam arată în prologul lucrării că a pregătit-o încă din Italia⁵ și amenință că va cere întrunirea sinodului (ceea ce s-a și întâmplat în 1341); «pretinde nu doar că nu inventează nimic [nou], dar și că apără Biserica lui Dumnezeu»⁶.

Foarte grava acuzație putea fi risipită doar printr-o solidă argumentare teologică. Anticipând, Palama spusese deja că, deși isihăștii văd ceva din Dumnezeu, aceasta nu este ființa, ci lucrarea lui Dumnezeu; argumentul acesta este cel dezvoltat pe larg într-a treia lucrare a sa în apărarea isihăștilor, care, deși parte a întregii sale scrieri *În apărarea celor ce se liniștesc*, are însă conținut și structură

³ Titlu aulic de statut mediu, fără funcție bine determinată; denumire mai mult onorifică.

⁴ *Către Filothei* Coisl. 99, f. 172; Filothei, *Encomion*, PG 151, 596 AC; Achindin, *Expunere către Caleca*, Uspenskij, Sinodik, p. 86.

⁵ *Triade* 3, 1, 4.

⁶ *Triade* 3, 1, 2.

diferite, după cum și titlul îi este diferit: *Răsturnare a absurdităților ce reies din al doilea rând de scrieri ale filosofului Varlaam*. Al doilea titlu al primei cărți (*Despre îndumnezeire*) nu se mai repetă în cărțile ce vor urma, dar, fără îndoială, le privește și pe acestea. Lucrarea a fost scrisă – cel mai probabil – pe la începuturile lui 1341.

Conflictul dintre cei doi e deja culminant, neîntrezărindu-se vreo soluție. Pentru prima dată Palama formulează bănuieli generale în privința premizelor și intențiilor lui Varlaam, care – zice – lucrează pe ascuns, întrucât nu poate lucra pe față. Astfel, trimis de împărat în Apus, dată fiind intenția de a întreprinde o campanie împotriva turcilor, Varlaam uită de scopul soliei și, «ducându-se la papă, i-a zis ca rugăciunile aceluia⁷ să îi fie salvatoare pe calea [în-țoarcerii] (pe care, cum însuși spune, ar fi vrut să le poată invoca asupra sa și la venire), mai apoi și lipindu-și buzele de acela și sărutându-i – cu plăcere, pare-se, și în semn de închinare – genunchiul, iar capul punându-și-l sub mâinile aceluia și, bucurându-se, primind de la ele pecetluirea [cu semnul crucii]»⁸. Cum se explică – se întreabă, apoi, Palama – faptul că, de atâta vreme de când a venit în Răsărit, nu a luat sfânta Împărtășanie? Își expune, deci, bănuiala, că avem de-a face cu un fățarnic și un trădător.

În prima carte a *Triadei* Palama vorbește despre împărtășirea de îndumnezeire, totuna cu faptul de a participa la dumnezeire. În acord cu multe locuri din Maxim Mărturisitorul, pomenite și în cărțile anterioare⁹, harul – adică darul – înfierii, darul de-dumnezei-făcător al Duhului, este lumină. Dacă, așadar, Varlaam se consideră pe sine

⁷ Ale papei, adică.

⁸ *Triade* 3, 1, 4.

⁹ Vezi, de pildă, Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 2, 88, PG 90, 1168 A și *Mistagogia* 21, PG 90, 697 A (în *Triade* 1, 3, 20.).

însuși străin de lumina aceasta, firește că se înstrăinează de dumnezeiescul har și este silit să îl propovăduiască a fi 'habitudine naturală' desăvârșitoare a naturii raționale¹⁰.

De altfel, continuându-și interpretarea sa naturală a fenomenelor religioase, calabrezul proclama că lumina Taborului a fost creată, vizibilă prin aer și cu puțință a fi numită 'dumnezeire' doar ca 'simbol al dumnezeirii'¹¹. Palama respinge teza aceasta printr-o analiză a conceptului de 'simbol'. Există – ne spune – două feluri de simbol, cel natural și cel ne-natural. «Astfel, având să răsară soarele, zorile sînt simbol natural al luminii lui; iar căldura este simbol firesc al puterii arzătoare a focului». Dimpotrivă, simbolul ne-natural «ori subzistă de sine și – la o vreme – este făcut simbol de către cei ce se slujesc [de el] (precum focul [aprins] la vreme de războaie), ori nu subzistă după o fire a sa, ci [doar] se face ca o arătare, după cum o cere pronia, și nu este [și altceva] decât simbol, [...] precum secera lui Zaharia și securile lui Iezechiil»¹². Calbreazul ignora, desigur, cea de-a doua accepțiune a termenului. În descrierea acestui simbol natural, Palama folosește termenul hristologic al lui Leontie¹³, și anume 'enipostat[ic]ul', care indică ceva ce există nu de sine, ci în alt ipostas sau realitate¹⁴; iar aceasta nu este ființa (sau substanța) lucrului în sine, ci putere ființială, după cum spune un tropar al Schimbării-la-față, și anume că «fulgerarea cea sub trup ascunsă, Hristoase, a ființialei și dumnezeiești bunei-cuvi-

¹⁰ *Triade* 3, 26, 30.

¹¹ *Triade* 3, 1, 13.

¹² *Triade* 3, 1, 5.

¹³ *Contra Nestorienilor și monofiziților*, PG 86/1, 1277 CD.

¹⁴ *Triade* 3, 1, 17 ș. urm.

inței Tale, în muntele cel sfânt ai arătat-o, Făcătorule-de-bi-ne, strălucindu-o [Tu] ucenicilor ce stăteau de față»¹⁵.

Așadar, astfel de puteri sînt ființiale, dar nu constituie ființa însăși a lui Dumnezeu, care este mai-presus-de-fi-ință: «acestea sînt puteri ființiale, pe când Cel ce¹⁶ are puterile acestea – [în chip] adunat¹⁷ și unitar – [Acesta] este mai-presus-de-ființă; sau – mai bine zis – este mai-presus-de-ființă în înțelesul că este însăși mai-presus-de-ființa¹⁸. Tot așa, deci, și lumina aceea îndumnezeitoare este [însușire] ființială, dar nu ființa însăși a lui Dumnezeu»¹⁹.

Doar prin distincția aceasta – pentru întâia dată făcută atît de extins – e cu puțință afirmarea cunoașterii și împărtășirii de Dumnezeu. Astfel că ale ființei lui Dumnezeu sînt lucrările lui Dumnezeu, precum lumina, îndumnezeirea și toate celelalte de care omul se poate apropia și pe care le poate dobîndi; la acestea participă și pe acestea le cunoaște, iar nu ființa inaccesibilă²⁰. Iar ca să ajungă cineva la faptul acesta, nu e nevoie de cercetare amănunțită și iscodire, ci de cercare, adică de experiență, «că doar cine învață din cercare, doar acela știe lucrările Duhului». Pentru aceasta – adaugă Palama – și el însuși, deși a scris atâtea despre isihasm, nu a cutezat să scrie nimic despre îndumnezeire; abia acum spune, nevoit, câteva cuvinte, 'care – măcar că sînt bine-cinstitoare-de-Dumnezeu – sînt cu totul neputincioase'²¹.

¹⁵ *Sedealna a II-a* după Poliețeu, la 6 August, astăzi ieșită din uz, des însă pomenită de sfântul Grigorie.

¹⁶ În original aici avem un neutru impersonal: «ceea ce».

¹⁷ Sau concentrat.

¹⁸ *Ibidem*, 5, 1, PG 3, 816 BC.

¹⁹ *Triade* 3, 1, 23.

²⁰ *Triade* 3, 1, 21. 31. 34.

²¹ *Triade* 3, 1, 32.

În cartea a doua, după ce respinge compararea cu 'Vlahemitiții' (care – după greșita socotință a lui Varlaam – ar fi cutezat să așeze ceva între cele două realități, și anume între Dumnezeu Cel fără-de-început și cei făcuți, zicând că ei nu văd veșnica slavă a lui Dumnezeu, ci vizibila ființă a lui Dumnezeu²²), Palama înfățișează mai amănunțit cele ce țin de distincția dintre ființă și lucrare. Luminările ce se fac – după cum spune Dionisie²³ – înlăuntrul Puterilor celor mai presus de lume și slava lui Dumnezeu cea – după Grigorie Teologul²⁴ – văzută îngerilor sînt fără-de-început și veșnice. Așadar nu un singur lucru este fără-de-început, și anume ființa lui Dumnezeu, ci fără-de-început sînt și cele ce țin de Dumnezeu și manifestările Lui, și anume ipostasurile, relațiile dintre ele, deosebiri; altfel ar fi corectă opinia lui Eunomiu, cum că doar ființa lui Dumnezeu e fără-de-început²⁵.

Varlaam atrage atenția asupra anumitor consecințe ale distincției palamite, precum pericolul politeismului, în caz că ar exista atât de multe puteri fără-de-început, sau al diteismului, în caz că puterile acestea le-am considera unite și am distinge între ființa fără-de-început și lucrarea fără-de-început²⁶. Fără-de-început – zice însă Palama – sînt puterile lui Dumnezeu, care Îi coexistă din veșnicie, precum puterea mai-înainte-cunosătoare, puterea voitoare etc., dar nu și concretele pronii, înainte-cunoașteri și voiri, cele lucrute propriu-zis dinlăuntrul timpului²⁷.

Argumentul acesta este dezvoltat și în cartea a treia. Varlaam respingea împărtășirea de har și considera – după

²² Triade 3, 2, 3 ș. urm.

²³ Despre dumnezeieștile numiri 4, 8, PG 3, 704 D.

²⁴ Omilia 28, 31, PG 36, 72 C.

²⁵ Triade 3, 2, 4.

²⁶ Triade 3, 2, 21.

²⁷ Triade 3, 2, 6.

cum învederează Palama – eretic și massalian pe Grigorie al Nyssei, care vorbea despre aceasta²⁸. Dacă oamenii L-ar vedea pe Dumnezeu – riposta Varlaam –, atunci ar ajunge îngeri; dar cel dintâi dintre noi este mult mai prejos decât ultimul dintre îngeri; dar și îngeri de-am ajunge, lucrurile nu s-ar schimba, pentru că nici aceștia nu văd pe Dumnezeu. Palama răspunde că dacă împăratul îngăduie unui ostaș al său să îi vorbească față către față, aceasta nu înseamnă că ostașul a ajuns căpetenie a oastei; Moisi, învrednicit a vedea pe Dumnezeu, de bună seamă că nu a ajuns înger²⁹.

Pentru a evita pomenita consecință, Varlaam considera creată orice lucrare; dar – spune Palama – ființa a cărei lucrări ființiale sînt create, și ea va fi creată³⁰.

Palama își încheie întreaga scriere cu o frază ce înfățișează în culori sumbre distructiva operă a lui Varlaam, care nu a lăsat nimic în picioare: «că mințind el asupra vechiului testament al lui Dumnezeu, nici pe cel nou nu l-a iertat; și greșind el în privința dumnezeieștii Firi, nici venirea în trup a lui Dumnezeu nu a lăsat-o nevătămată; și hulind asupra Duhovniceștii vederi, nici făptuirea proprie virtuții nu a lăsat-o nepârâtă; și punându-se împotriva viețuirii fericiților bărbați celor din veacul de acum, și asupra celor din veacul viitor întinsu-și-a mâinile; ci s-a pornit – așa zicând – asupra a tot ce e bun și sfânt și dumnezeiesc, asupra celui de față și asupra celui viitor, celui ce ține de noi și celui ce nu ține de noi, celui nădăjduit și celui dat și acum în parte – ca în arvună – celor vrednici, adică sfinților celor dinaintea legii și celor de după lege»³¹.

²⁸ *Triade* 3, 3, 4. Grigorie al Nyssei, *La Ștefan*, PG 46, 717 B.

²⁹ *Triade* 3, 3, 5.

³⁰ *Triade* 3, 3, 6.

³¹ *Triade* 3, 3, 16.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ
ΕΚ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ
ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ἡ

ΠΕΡΙ ΘΕΩΣΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ

[1] Ἀλλ' εἰ μὲν Κατὰ Μασσαλιανῶν, καθάπερ καὶ ἐπιγέγραπταί οἱ, τὸ βιβλίον πεποιήται, τί παθῶν τὰ τῶν θείων ἡμῶν πατέρων ἀναμιξ ταῖς ἐκείνων κακοδοξίαις προβάλλεται καὶ κατ' αὐτῶν ἔπειτα πολὺς ρεῖ, τῶν κατ' ἐκείνους ἀφέμενος; Εἰ δὲ κατὰ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀγίων καὶ τῶν αὐτοῖς ὁμολογεῖν αἰρουμένων ἡμῶν δεῖν ἔγνω πόλεμον ἄρασθαι, τί βούλονται 'Μασσαλιανοί' καὶ 'Βλαχερνῖται' καὶ τὰ τοιαῦτα προσρηματα; Ἡ δὴλον ὅτι σκηνὴ τὰ τοιαῦτα καὶ προσωπεῖόν ἐστι, πολλὴν καὶ ποικίλην, μᾶλλον δὲ παντοδαπὴν, μετὰ τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀπάτης καὶ τὴν ὕβριν πρὸς πάντας ἐπιφερόμενα, ἵν' ὦμεν ἅπαντες ὕβρισμένοι καὶ πολλαχῶς, οἱ μὲν ἐξ ἀνθρώπων γεγονότες πατέρες μετὰ τῶν φωρασάντων τὸν δόλον καὶ μὴ πεισθέντων, τῷ τε τοῖς αἰρετικοῖς συντεταχθαι καὶ τῷ κατ' αὐτῶν, ἔπειτα διὰ τῶν λόγων ἐλεγχῶ καὶ ταῖς μεταξὺ τῶν δοκούντων τούτων ἐλέγχων ἀναισχύντοις καὶ δειναῖς παροινίαις, ὅσοι δ'

¹ Vezi, mai departe, paragraful 7; în loc de 'Massalieni' se mai numeau și 'evhiți'.

3, 1

A LUI GRIGORIE PALAMA,
RĂSTURNARE A ABSURDITĂȚILOR CE REIES
DIN AL DOILEA RÂND DE SCRIERI ALE
FILOSOFULUI VARLAAM

SAU

DESPRE ÎNDUMNEZEIRE
CUVÂNTUL ÎNTÂI
ÎMPOTRIVA CELOR DE-AL DOILEA

[1] Dacă *Împotriva Massalienilor* – după cum și îi este intitulată – și-a alcătuit cartea, ce-a pățit, dar, de pune de față cele ale dumnezeieștilor Părinților noștri, amestecându-le cu relele socotințe ale acelora, și se năpustește, mai apoi, cu tărie împotriva acestora, lăsându-le [deoparte] pe cele privitoare la aceia? Iar dacă împotriva sfinților celor din veac și a noastră – care am ales a fi de aceeași părere cu ei – a găsit de cuviință a se război, [atunci] de unde și până unde [numirile de] 'Massalieni' și 'Vlaher-niți' și apelativele de felul acesta¹? Sau [mai degrabă] e limpede că toate acestea nu sînt decît o înscenare și o mască și că, pe lângă faptul că îi înșeală pe mulți, aduc și multa și felurita (mai bine zis cea de tot felul) ocară asupra tuturor [deopotrivă], ca *toți* să fim ocărăți (și [aceasta] în fel și chip: *pe de o parte* cei ce – din oameni – s-au făcut Părinți [ai Bisericii], dimpreună cu cei ce au băgat de seamă vicleșugul și nu au dat crezare [scrierii], [ocărăți adică] prin punerea lor în rînd cu ereticii și, mai apoi, și prin refutația în scris contra lor și prin – între

ἂν παραχθέντες πεισθεῖεν, δυοῖν θάτερον ἐξ ἀνάγκης παθόντες, ἢ νῦν ἢ πρότερον φανεροὶ γεγονότες τῶν πεπλανημένων υπάρχοντες, τῷ φανεροῖ γεγενῆσθαι σεπτοὺς πρώην ἠγούμενοι τοὺς νῦν κακοδόξους γνωριζομένους, καὶ ἀπλῶς ἴν' οὕτω πάντες τε ἡμεῖς καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς ἱερά τε καὶ σεμνὰ σχεδὸν ἅπαντα γέλως ἀναφανῆ καὶ χλεύη καὶ παίγνιον; Εἰ δ' ἄρα παιζῶν ἐν οὐ παικτοῖς, κενὰς καὶ περιττὰς καὶ κιβδήλους λογομαχίας τε καὶ ἀντιθέσεις καινοτομεῖ, καὶ ὡς περιττός τις αὐτὸς νομισθεῖη καὶ πολὺς τὴν σοφιστικὴν ἀνέδην ὑβρίζει, φεῦ, εἰς τὰ φρικτὰ καὶ σεβάσμια, τί μὴ πάντες ἐκτρεπόμεθα τοῦτον, ἢ γοῦν ἐκτρέπομεν αὐτὸν τοῦ τηλικούτου κακοῦ μετὰ τῆς προσηκούσης σφοδρότητος;

[2] Ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ τοιαῦτα φάναι τολμᾶν αὐτός, ὥστε καὶ τῶν λόγων ἀρχόμενος οὐ μόνον επαγγέλλεται καινοτομήσειν οὐθέν, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Εκκλησίας ὑπεραγωνιεῖσθαι, φιλοσόφῳ πρόποντα ζῆλον κατὰ τῶν ἐνδιαστροφῶν δόγμασιν ἐντεθραμμένων ἐπιδειξάμενος, ἀφ' οὗ καὶ τισιν ἔδωκεν ὑπόνοιαν λόγον τινα ποιεῖσθαι τῆς ἀληθείας, καὶ ταῦτ' ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ὑποκρίσει κατὰ τῶν εὐσεβῶς ζώντων ἀγωνιζόμενος. Οὐκοῦν οὐδεὶς ἡμῖν ἐγκαλέσει δικαίως ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένοις καὶ τὰ πρὸς ἐκείνου κατ' αὐτῶν εἰρημένα πρὸς δύναμιν ἐξετάζουσί τε καὶ διευθύνουσιν, ἐπεὶ μηδὲ πρὸς ἐκείνους ἀπλῶς αὐτῷ φαίνεται τείνων ὁ τῶν συγγραμμάτων ἀγών, ἢ κατ' ἐκείνων ὧν ὡς ἀνειμένως ζώντων ἢ τι περὶ τῶν σφῶν αὐτῶν βίον ἐχόντων οὐκ ἐμμελῶς, ἀλλὰ σαφῶς πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπ' αὐτῶν πρεσβευομένην

² Față de predania Bisericii, adică.

³ Pe Părinți, adică.

⁴ Sau 'amendăm'.

aceste părute refutații – nerușinatele și cumplitele vorbe de om ce și-a băut mîntîile, iar pe de altă parte cei ce au fost păcăliți a-i da crezare, una din două neapărat pătimind-o [ei], vădiți [adică] a fi – ori acum ori mai înainte – între cei rătăciți, [odată] vădiți că mai înainte îi socoteau cinstiți pe cei ce acum îi știu a fi cacodocși), așadar, într-un cuvânt, ca noi toți și mai toate cele sfinte și cinstite ale noastre să pară, în chip ridicol, [o] bătaie de joc și [o] glumă? Iar dacă, jucându-se [el] cu cele ce nu sînt de joacă, inventează zadarnice și de prisos și false polemici și opoziții și, ca să pară el a avea cu prisosință și din belșug arta sofistică, cu nerușinare batjocorește – vai! – cele înfricoșătoare și [prea]vrednice de cinste, pentru ce nu ne depărtăm cu toții de la el sau [pentru ce] nu îl depărtăm [măcar] – cu cuvenita nepregetare – de la un rău atît de mare?

[2] El, însă, într-atîta de departe este de-a îndrăzni să zică [pe față lucrurile] acestea, încât, începîndu-și cuvîntul, pretinde nu doar că nu inventează nimic [nou]², dar și că apără Biserica lui Dumnezeu, dovedind – asupra celor crescuți în dogme [chipurile] strâmbate – zel de [adevărat] filosof, fapt pentru care unora le-a și dat impresia că grăiește cuvîntul adevărului, când el – culmea! –, fățărindu-se a lupta împotriva eterodocșilor, luptă [chiar] împotriva celor ce viețuiesc [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu]. Așadar, nimeni nu va avea dreptate să ne acuze [pentru faptul] că îi apărăm în cuvînt pe aceștia³ și, după putință, cercetăm și osîndim⁴ cele zise de el împotriva acelora, de vreme ce se vede că nu doar asupra acelora îi țintește lupta [cea] prin scrieri sau [că aceasta îi] este asupra acelora care nu trăiesc în înfrînare sau care nu se îngrijesc în vreo privință de propria viețuire, ci – e limpede – împotrivirea [ii] este asupra înseși bunei-cinstiri [de Dumnezeu] propovăduite

εὐσεβειᾶν ἐστὶν ἢ ἀντίθεσις, μάλλον δὲ πρὸς αὐτὰ τὰ θεῖα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καθὰ προαποδεδεικται, δογματα καὶ τὰς ἐκ παλαιοῦ κεκρατηκυίας ἐπ' αὐτῆς παραδόσεις καὶ τὰ τῶν ἁγίων συγγράμματα, ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς οὐ λόγους μόνον, ὁποίους ἂν οἰοί τε ὦμεν, ἔτοιμοι προέσθαι, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὰς ἡμετέρας, εἰ δεήσει, ψυχὰς· μισθὸν δὲ τῶν λόγων τούτων καὶ τῆς προθέσεως οὔτε παρ' ἀνθρώπων ζητοῦμεν, ὃν ἔχουσι διδόναι μόνον ἐπὶ τῶν τοιούτων τὸν ἔπαινον – οὐδὲ γὰρ πρὸς τούτον ὀρῶμεν –, οὔτε παρὰ Θεοῦ· μισθὸς γὰρ ἀποδιδούσιν οὐ χρεωστεῖται. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἀνάγκην ἐπιτίθησι γράφειν, τὸ τῆς οφειλῆς ἀπαραίτητον. Ἐκ πολλοῦ μέντοι τῆς περὶ λόγους μελέτης καὶ φιλοτιμίας ἀφέμενος, οὐδὲν οἶον εἰ μὴ σὺν τέχνῃ τοιούτους ποιῶμαι, μηδὲ ῥοδωνιᾶν ἀποδείκνυμι τὸ βιβλίον, ἢ λύραν ἢ σάλπιγγα, τοῦτο μὲν εὐηχόν τι φθεγγόμενος καὶ τερπνόν, ἐκεῖνο δ' ὑπὸ τῆς εὐρύθμου συνθήκης καὶ τῆς τῶν σχημάτων ὑπαλλαγῆς δια ποικίλων τῶν τοῦ τονου κρουμάτων μίαν ἁρμονίαν ἐμμελῆ κεραυννὺς καὶ διὰ πάντων ὠραῖζων τὸν λόγον. Ἀπτικά γὰρ χάριτες καὶ ὀνομάτων κάλλη καὶ παρισότητες, οἷον ἀνθη τὸν λειμῶνα τῶν λόγων καταγαλιῶσιν· αἷς εἰ μὴ καταχρῆσθαι δυναίμην, καίτοι καλλιφρομονεῖν ἐφίεσθαι πεφυκώς, ἑναργὲς ἂν εἶη καὶ τοῦτο δεῖγμα τοῦ πρὸς ἀνάγκην, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ λέγειν ἀφίχθαι. Τῆς γε μὴν ἐναποκειμένης διανοίας τοῖς ῥήμασι τοῦτ' ἂν φαίην ἐγὼ πρῶτον κάλλος, ὃ καὶ ψυχῆς,

⁵ În Biserică, adică, în sânul ei.

⁶ Acest 'care' îi indică, pare-se, pe sfinți.

⁷ «pentru cugetul [acesta]»: pentru dispoziția de a ne da și viața.

⁸ Vezi și *Epistola I către Achimdin 1* (Sfântul Grigorie Palama, *Opere complete II*, GA, p. 54-55). Plătirea – cu scrieri în apărarea lor – a datoriei față de Părinți este un argument adesea invocat în justificarea faptului de a scrie; vezi, mai departe, și *Tratate 2*, 45.

de aceia, mai bine zis – după cum deja s-a dovedit – asupra înseși dumnezeieștilor dogme ale Bisericii lui Dumnezeu și [asupra] predaniilor ținute în ea⁵ din vechime și a scrierilor sfinților, pentru care⁶ gata sîntem nu doar a da [luptă prin] cuvinte – prin cele de care sîntem în stare –, ci, pe lângă acestea, a ne da, de va fi nevoie, și sufletele; iar plată pentru cuvintele acestea și pentru cugetul [acesta]⁷ nu cerem nici de la oameni (care nu au de dat în schimbul unora ca acestea [nimic altceva] decât lauda; că nu pe aceasta o căutăm), nici de la Dumnezeu; că celor datori nu li se plătește [faptul de a întoarce datoria]. Aceasta este, așadar, ceea ne-a și silit să scriem: nevoia [plătirii] datoriei⁸. Însă, demult lăsându-mă [eu] de îndeletnicirea cu discursurile și de râvna [de-a birui întru ele], nu e deloc de mirare dacă fără meșteșug [mi] le alcătuiesc pe acestea și dacă nu grădină de trandafiri îmi este cartea [de față], nici liră, nici trâmbiță, [cum ar fi fost de m-aș fi aflat] când grăind limpede și pătrunzător, când – cu bunul ritm al alcătuirii și alternarea figurilor [de stil] – prin feluritele bătăi ale măsurii dregând [în auzul cititorilor] o armonie viersuitoare⁹ și împodobindu-mi prin toate cuvântul; că grațiile atice și frumusețile numirilor și cumpănirea [lor] împodobesc – ca ruște flori – livada cuvintelor; de care [grații și frumuseți și cumpăniri] de nu m-am putut sluji prea mult (măcar că din fire sînt râvnitor a vorbi în chip frumos), fie și aceasta dovadă limpede a faptului că [silit] de nevoie – și nu spre a ne arăta [lumii] – am purces la a scrie. Că – aș zice eu – frumusețea dintâi a cugetului învistiert în vorbe aceasta este, cea care este și a sufletului [ce îl învistierește], [și anume] măsura în

⁵ «dregând o armonie viersuitoare»: compunând-o, alcătuiind-o; verbul grecesc (κεράννυμι; literal: a amesteca lichide, a încropi) apare și în consacratul *Pilde* 9, 2: «[Înțelepciunea] a dres în pahar vinul său»; am optat pentru varianta de față spre a trimite, oarecum, la versetul acesta.

ἐφ' ὅσον οἶόν τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν βλέπειν· ἐκεῖθεν γὰρ αὐτῇ τὰ μετὰ τοῦτο καλά, κὰν ἢ τι τοῦτου πρεσβύτερον τρόπον ἕτερον.

[3] Προσῆκον δ' εἶναι νομίζω πρὸ τῶν κατὰ μέρος ἐλέγχων ἐκεῖνο ποιῆσαι δῆλον· τίνος ἕνεκεν οὗτος τὴν τοῦ Πνεύματος θεοποιὸν χάριν κτιστὴν ἀποφῆναι διὰ πλείστης ὄσης σπουδῆς ἐποιήσατο, τοῦτ' αὐτὸς ἑαυτῶ τοῦ λογογραφεῖν ὑπόθεσιν ἐνσπυσάμενος, καίτοι συνθέμενος καὶ αὐτός, εἰ καὶ μὴ ἐκὼν εἶναι, θεότητα καὶ αὐτοθεότητα καὶ θεαρχίαν ὑπὸ τῶν ἁγίων τὴν τοιαύτην προσειρηθῆσαι χάριν; Τίνος οὖν χάριν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἄκτιστον αὐτὸς τε φάναι οὐ πείθεται καὶ τοὺς πειθομένους δυσεβεῖς ἀποφαίνεται καὶ πάντα λίθον, τὸ τοῦ λόγου, κινεῖ πᾶσι ταύτην ὑποδείξει κτιστὴν, μίμησιν αὐτὴν εἶναι φυσικὴν λέγων καὶ τῆς λογικῆς φύσεως ἕξιν ὠρισμένην τε καὶ ὀρωμένην αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει; Τοῖς ὁμοφύλοις Λατίνοις ἢ δυνάμεως ἔχει χαρίζεται, πρὸς τὸ ἐκείνων φρόνημα δολίως ἅμα καὶ βιαίως ἡμᾶς ὑφελκόμενος. Ὅταν γὰρ ἀκούσωμεν 'ἐκ τοῦ Υἱοῦ' διδόμενον τὸ Πνεῦμα καὶ 'δι' Υἱοῦ' ἐφ' ἡμᾶς προχεόμενον, εἶτα καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος, «ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα πλουσίως διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· ἐξέχεεν οὐκ ἔκτισεν, ἐχαρίσατο οὐκ

¹⁰ Sensul pasajului pare a fi acesta: măcar că mai de seamă lucru îi este sufletului – decât a alcătui discursuri care caută la Dumnezeu și la adevăr – faptul de a ține isihia, adică tăcerea care caută la Dumnezeu; sfântul Grigorie scrie, așadar, de nevoie, nu spre a se afirma pe sine (vezi și *I Achindin* 14, Palama II, GA, p. 99-101).

¹¹ Dacă în redarea termenilor *αὐτοθεότης* și *θεαρχία* folosim întrucâtva și prefixul 'in' (ca *însăși-[in]dumnezeire* și *obârșie-a-[in]dumnezeirii*), o facem prin prisma accepțiunii pe care sfântul Grigorie, urmând scrierilor areopagitice, o dă termenilor acestora; vezi, mai departe, *Triade* 3, 1, 8; 25; 29 («obârșia dumnezeirii», adică a îndumnezeirii»), *Triade* 3, 2, 10; 13.

¹² Este vorba de încuviințarea cu sfinții, de supunerea față de ei.

care caută la Dumnezeu și la adevăr; că de acolo [fi vin] lui bunătățile cele de după aceasta; măcar că [sufletului] ceva i-ar fi – în alt chip – mai de seamă decât aceasta¹⁰.

[3] Și se cuvine, socot, mai înainte de a-i da în vileag pas cu pas greșelile, să limpezim pentru care motiv s-a apucat acesta – cu toată sânguința de câtă e în stare – a declara creat îndumnezeitorul har [adică dar] al Duhului, [motiv] pe care și l-a făcut sieși pricină de a scrie, cu toate că și el a băgat de seamă – măcar că nu de voia sa – faptul că 'dumnezeire' și 'însăși-[în]dumnezeire' și 'thearchie (adică obârșie-a-[în]dumnezeirii)¹¹' este numit de sfinți harul acesta. Pentru care motiv, așadar, nu încuviințează el¹² a numi nezidit harul Duhului¹³, ba încă și pe cei ce încuviințează îi declară rău-cinstitori [de Dumnezeu] și se face luntre și punte – cum se zice¹⁴ – să îl înfățișeze tuturor [a fi] creat, zicând că este imitare naturală și obicei a naturii raționale¹⁵ și hotărnicit și văzut prin simțire ca simțire [și atât]¹⁶? – pentru a fi, pe cât îi stă în putință, pe placul Latinilor, celor de un neam cu el¹⁷, în chip viclean și totodată silnic la cugetul aceluia trăgându-ne pe noi. Ca atunci când vom auzi că 'din Fiul' Se dă [nouă] Duhul și 'prin Fiul' Se varsă asupra noastră, iar mai apoi pe marele Vasile zicând că «vărsat-a Dumnezeu asupra noastră Duhul, din belșug, prin Fiul Său¹⁸; L-a vărsat, nu

¹³ Deși sfântul Grigorie spune că își redactează scrierea fără meșteșug literar, în grecește pasajul e marcat de un joc de cuvinte: «Τίνας οὖν χάριν τῆν τοῦ Πνεύματος χάριν...», altfel spus: 'Grație cărui lucru grația Duhului...

¹⁴ Literal: 'mișcă toată piatră'; adică: 'nu lasă piatră neintoarsă'.

¹⁵ Vezi, mai jos, paragraful 25

¹⁶ «văzut prin simțire [și atât]»: văzut prin simțirea ca atare, neajutată de puterea Duhului.

¹⁷ Sfântul Grigorie îl prezintă pe Varlaam a fi străin de lumea 'grecească' (adică ortodoxă) și din unghiul apartenenței etnice, vezi și *Tradr* 3, 3, 10 și 16.

¹⁸ *Tit* 3, 6.

ἔδημιουργησεν, ἔδωκεν οὐκ ἐποίησεν», ὧμεν δ' ἀναπεπεισμένοι κτιστὴν τὴν χάριν εἶναι, τι ἐροῦμεν δίδοσθαι καὶ χαρίζεσθαι καὶ προχεῖσθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ; Οὐκ αὐτὸ τὸ τὴν χάριν ἐνεργοῦν, εἴπερ ἐκεῖνο μόνον ἀναρχον εἶναι φαίμεν, πᾶσαν δὲ ἐνέργειαν αὐτοῦ κτιστὴν, καθάπερ ὁ νεὸς οὗτος ἰσχυρίζεται θεολόγος; Ἄρ' οὖν οὐ τοῦτ' αὐτὸ ἐστὶν ἀντικρὺς τὸ τῶν Λατίνων φρόνημα, δι' ὃ τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας ἀπελήλανται περιβόλων, ὅτι οὐχ ἡ χάρις, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κακ τοῦ Υἱοῦ πέμπεται καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ προχεῖται; Ὅρατε τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ συνεσκιασμένην βουλήν καὶ τὸ δολερόν καὶ κακοῦργον τοῦ ἐγχειρήματος;

[4] Τί δ' οὐκ ἔμελλεν ἐπὶ τοῦτο παντὶ τρόπῳ σπεύδειν καὶ πᾶσαν μηχανὴν κινεῖν καὶ περιέργως προσβάλλειν, ἐπειδὴ φανερῶς οὐκ εἶχεν ὁ Πέρυσι παρὰ τοῦ θειοτάτου βασιλέως ἡμῶν πρεσβευτῆς εἰς Ἰταλίαν καὶ τὰς ἀνω Γαλλίας ἀπεσταλμένος, ὡς ἐπὶ Πέρσας ἐκείνους ἐγεῖραι στείλασθαι προσελαύνοντος ἤρος, αὐτὸς δὲ τοῦ μὲν σκοποῦ τῆς πρεσβείας ἐπιλαθόμενος, ὡς ὕστερον ἐκ τῶν ἔργων ἐφάνη, προσχωρήσας δὲ τῷ πάπα καὶ τὰς εὐχὰς ἐκείνου σωτηρίου αὐτῷ γενέσθαι κατὰ τὴν ὁδὸν ἐπειπών, ἅς καὶ ἐπιβοᾶσθαι τῆς πρὸς τοῦτον φεροῦσης ἐχόμενος, ὡς αὐτὸς φησιν, ἐπ' αὐτοῦ διετείνατο, εἶτα καὶ προσφύσας μὲν ἐκείνῳ τὰ χεῖλη καὶ τὸ

¹⁹ Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.

²⁰ «Cel ce lucrează harul» e Cel a cărui lucrare este harul, *Lucrătorul harului*; adică Duhul, izvorul harului.

²¹ Adică: lucrarea Lui, oricare ar fi ea; oricare din lucrările Lui.

²² Adică: acest nou Grigorie Teologul.

²³ Adică: gândirea.

²⁴ *Vezi Despre purcederea Duhului Sfânt* 2, 16 și o sumedenie de alte locuri, unde se face distincție între purcederea din Tatăl a ipostasului Duhului și vărsarea sau trimiterea harului Duhului în lume prin sau din Fiul; vezi, mai jos, și paragraful 8.

L-a zidit; L-a dăruit, nu L-a creat; L-a dat, nu L-a făcut»¹⁹, încuviințând [noi] că zidit este harul, să ajungem a zice că ceea ce ni se dă și ni se hărăzește și ni se varsă prin Fiul este Însuși Cel ce lucrează harul²⁰, de vreme ce doar pe [Lucrătorul] Acela Îl socotim a fi fără-de-obârșie, pe când lucrarea Lui – toată²¹ – [o socotim] zidită, după cum susține acest nou Teolog²². Oare nu [lucrul] acesta este – de-a dreptul – însuși cugetul Latinilor²³, [lucru] pentru care au și fost scoși afară din curțile Bisericii noastre, [zicând ei] că nu harul, ci Însuși Duhul Cel sfânt Se trimite 'și din Fiul' și Se varsă [asupra noastră] 'și prin Fiul'²⁴? Vedeteți gândul lui cel adânc ascuns și viclenia și mârșăvia încercării lui?

[4] Și cum să nu se fi sârguit la aceasta în tot chipul și să nu fi urzit toată uneltirea și să nu se fi pomit cu tertipuri [asupra-ne] (că pe față nu avea cum), cela ce, trimis fiind anul trecut sol de la preadumnezeiescul nostru împărat în Italia și în părțile Galiei de sus, ca să îi facă pe acela să trimită în primăvară [ajutor] asupra Perșilor²⁵, el, uitând de scopul soliei (după cum s-a văzut apoi din faptele [lui]), dar ducându-se la papă, i-a zis ca rugăciunile aceluia²⁶ să îi fie salvatoare²⁷ pe cale[a întoarcerii] (pe care, cum însuși spune²⁸, ar fi vrut să le poată invoca asupra sa și la venire), mai apoi și lipindu-și buzele de acela și sărutându-i – cu plăcere, pare-se, și în semn de

¹⁹ Turcilor, adică; istoricii bizantini aveau obiceiul de a folosi – în desemnarea popoarelor contemporane lor – denumiri preluate de la istoricii antici, pornind de la criteriul geografic, nu de la cel de identitate etnică propriu-zisă.

²⁰ Ale papei, adică.

²¹ Adică: mântuitoare.

²² Probabil că Varlaam înfățișase lucrurile acestea împăratului bizantin și patriarhului.

γόνου μεθ' ἡδονῆς, ὡς ἔοικε, καὶ σεβάσματος ἀσπασάμενος, τὴν δὲ κεφαλὴν ὑποθεῖς ταῖς ἐκείνου χερσὶ καὶ τὴν ἐκείθεν σφραγίδα χαίρων δεξάμενος; Εἰ γὰρ μὴ χαίρων ὡς ἀληθῶς ἀλλ' ὑποκρινόμενος, τίνι πιστῶσεται τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνυπόκριτον; Τοῖς πρὸς ἐκείνους ἐξεννεγμένοις λόγοις, φαίη τις ἄν. Ἀλλ' ἡ προσγεγραμμένη τελευταία τούτοις εὐχὴ δεικνυσι αὐτοῦ τὸ τῆς ψυχῆς ἀβέβαιον «παράδος» γάρ, φησίν, «ἀφανισμῶ παντελεῖ τοὺς τοιούτους λόγους, Λόγε προάναρχε, εἶπερ καὶ ἐκ σοῦ ἐστὶ τὸ σὸν Πνεῦμα, ἐν αἴτιον καὶ μίαν ἀρχὴν σέ τε καὶ τὸν σὸν Πατέρα ἐπαγόμενον, ὅπως μηδενὶ δι' αὐτῶν τηλικούτου κακοῦ αἴτιος γένωμαι, καὶ μέ τῆς τοιαύτης κακοδοξίας πρὸ τοῦ τέλους ἀπάλλαξον». Ποίω δέ καὶ νῦν λόγῳ μετὰ τὴν ἀπ' ἐκείνων ἐπάνοδον εὐθύς τὰ τοῖς Ἰταλοῖς, ὡς ἀποδέδεικται, συνηγοροῦντα περιέργως συντεθεῖκει συγγράμματα, καὶ ταῦτ' ἐξ Ἰταλίας, ὡς αὐτὸς ἐν προοιμίῳ γράφει, πρὸς τὸ Κατὰ Μασσαλιανῶν γράφειν κεκινημένος, εἰ μὴ καὶ τοῦτο ὑπόκρισις, ὃ καὶ αὐτὸς ἰσχυρίζεται;

[5] Τοιγαροῦν σκηνὴ πᾶς ὁ λόγος αὐτῷ, κωμωδοῦσα καὶ παίζουσα τὰ ἡμέτερα, καὶ ἦν 'ἐκκλησιαν' ἐκεῖ καὶ 'σύνοδον ἱερὰν καὶ ἀγίαν' φησί, τὴν τῶν Λατίνων ἔοικε λέγειν. Ὅτι γὰρ ἐν πᾶσι μᾶλλον κατ' ἐκείνην φρονεῖ, τεκμηριώσασθαι ἄν τις καὶ τῷ μηδ' ὄντινον σκεδὸν ἀγιασμὸν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας προσήκασθαι,

²⁹ Adică tratatele lui *Împotriva Latinilor* (adică a romano-catolicilor), nouăsprezece la număr; vezi și spusele lui Fabricius-Harles în PG 151, 1249-1253.

³⁰ Vezi rugăciunea aceasta în Schiro, *Archivio storico per la Calabria e la Lucania*, 1938, p. 155-166. Rugăciunea arată îndoielile lui Varlaam în privința corectitudinii dogmei Bisericii Răsăritene, adică tocmai a dogmei pe care o apăra. Sfântul Grigorie pare că prevede aici trecerea lui Varlaam la catholicism.

închinare – genunchiul, iar capul punându-și-l sub mâinile aceluia și, bucurându-se, primind de la ele pecetluirea [cu semnul crucii]? Iar dacă nu bucurându-se cu adevărat [a primit binecuvântarea papei], ci [doar] prefăcându-se [că se bucură], ce dovadă ne dă că nu e prefăcut și cu noi? Păi – ar zice cineva – cuvintele pe care le-a scris împotriva acelor²⁹. Bine, dar rugăciunea scrisă la sfârșitul [cuvintelor] acestora arată nestatomicia sufletului lui; că zice: «dă desăvârșitei pieiri cuvintele acestea, Cuvinte Cel mai-înainte-fără-de-început, dacă [cumva] și din Tine este [purcezându-Se] Duhul Tău, avându-Vă – și pe Tine, și pe Tatăl Tău – drept singură cauză și singur principiu, ca nimănui să nu îi fiu, prin ele, cauzator al unui rău așa de mare, și pe mine izbăvește-mă, mai înainte de sfârșit, de o asemenea cacodoxie»³⁰. Și pentru care motiv și acum, după întoarcerea de la aceia, a alcătuit scrieri care, cu mare migală, apără de-a dreptul cele ale Itali[eni]lor, după cum s-a dovedit mai înainte³¹ – ba chiar din Italia simțind [el] imboldul a [le] scrie *Împotriva Massalienilor*, cum însuși scrie în proimion →, dacă nu tot prefăcătorie este și aceasta, ceea ce și el însuși susține?

[5] Așadar circ³² îi este tot cuvântul, [o] comedie care își bate de joc de cele ale noastre. Iar când pomenește de 'Biserică' și de 'sfințit Sinod și sfânt' – de ale Latinilor vorbește, după cum se pare; iar [cum] că întru toate cugetă mai degrabă după aceia³³, se poate dovedi și din faptul că nu a venit la nici o sfințire din partea Bisericii noastre³⁴,

²⁹ Vezi paragraful anterior.

³² Literal: [o piesă de] teatru.

³³ «după aceia»: în spiritul lor.

³⁴ Adică: nu s-a împărtășit de nici un ritual de sfințire din partea Bisericii Ortodoxe, de nici o taină, de nici o ierurgie.

τούς εκείθεν αποματτοντα σπίλους, και ίνα τάλλα παρῶ, τοσοῦτον ἤδη χρόνον ἀφ' οὔπερ ἐπεδήμησεν ἡμίν οὔδεις εἰράκεν αὐτόν τῆς ἀγιωτάτης εὐχαριστίας ἐν μεθέξει γενόμενον· τί χρη λέγειν εὐχὴν ἢ ἐπίκλησιν ἱεράν ἢ τὴν ἐν θριξί σταυροειδῆ σφραγίδα και τάλλ' ὅσα σύμβολα μοναχικῆς τελειώσεως, ὧν ἀνευ μοναχόν εἶναι παρ' ἡμίν οὐ νομίζεται τοῖς τῶν ἀγιῶν πατερῶν θεσμοθεσίας ὑπεΐκουσιν; Οὔτος γάρ οὐδ' ἐπίεῖσαγωγῆ μοναχικοῦ μυστηρίου εὐχὴν γοῦν ἱεράν ἐπέζητησεν, ἀλλ' αὐτόπλαστος ἐστι μοναχός, οὐ πολὺ δ' εἰπεῖν και ἐπίπλαστος· «ἐκ τῶν καρπῶν γάρ, φησί, «τὸ δένδρον ἐπιγινώσκεται». Τοὺς γε μὴν περὶ μελλούσης κολάσεως μυστικούς αὐτῶ λόγους λεγέτωσαν οἱ αὐτήκοοι. Ἐγὼ δ' ἐκ τούτων και τῶν τοιοῦτων οὐχ ἐπ' ἀγνοίας, ἀλλ' ὑπὸ κακονοίας, κτιστὴν αὐτόν ἀποφαίνεσθαι τὴν θεοποιὸν ὑπενόησα χάριν τοῦ Πνεύματος· εἰ δ' ἄρ' ὑπ' ἀγνοίας, ἐπεὶ καταλογογραφεῖ τῶν εἰδότην, ἀπνοίαν τῆ περὶ τὰ τοιαῦτα συζεύξας ἀγνοία, χειρὸν, ὡς ἐγῶμαι, τὸ ἐγκλημα· δόγμα γάρ ἀποτρόπαιον ἅπαν ἐκ τοιαύτης ἀνερράγη πηγῆς, ἀφ' ἧς και νῦν οὔτος προστατῆς πονηρῶν τε και πολλῶν αἰρέσεων ἀναπέφηκεν, ὡς ὁ λόγος δείξει προΐων.

[6] Ὁ μὲν γάρ σοφός τὰ θεῖα Μάξιμος, συνωδὰ τῷ μεγάλῳ Μακαρίῳ και τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀγίοις, καθάπερ ἐν τοῖς *Περὶ φωτὸς θείου* ἐξηνηνεγμένοις ἡμίν λόγοις προεξεθέμεθα, τὸν ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης

²⁵ Adică: de când a trecut, chipurile, la Ortodoxie.

²⁶ Adică: ale consacării monahale.

²⁷ Matei 12, 33; Luca 6, 44.

²⁸ Pasajul poate avea înțelesul că Varlaam nu credea în veșnicia chinurilor sau că – în vederea apropierii de romano-catolici – accepta dogma apuseană a purgatorului.

²⁹ Acest «izvor» este, așadar, neștiința conjugată cu lipsa de minte.

[sfințire] care să îi spele întinăciunile [luate] de la aceia, și – ca să le las deoparte pe celelalte – [amintesc doar că] de atâta vreme de când a venit la noi³⁵ nimeni nu l-a văzut a se împărtăși cu preasfânta euharistie – ce să mai vorbim de molitvă sau de sfânta chemare [a harului Duhului sfânt asupra lui] sau de pecetluirea prin tunderea părului în chipul crucii și de toate celelalte simboluri ale săvârșirii monahale³⁶, fără de care – la noi – nimeni nu este socotit a fi monah de către cei ce se supun legiurilor sfinților Părinți? Că acesta nu a cerut nici sfânta molitvă de la începutul [primirii] tainei monahicești, ci e monah de sine însuși *plăsmuit*, ba – am putea zice – și *măsluit*, că «după roadele [lui]» – zice [Scriptura] – «se cunoaște pomul»³⁷. Cât despre secretele lui cuvinte în privința pedepsei ce va să fie, pe acestea zică-le cei ce le-au auzit cu propriile lor urechi³⁸; eu [unul] am înțeles dintr-acestea – și din cele asemenea acestora – că nu din neștiință, ci cu gând rău zice el că creat este îndumnezeitorul har al Duhului; iar dacă din neștiință, înseamnă atunci că – de vreme ce îi acuză pe cei care știu [din cercare cum stau lucrurile] – lipsă de minte adăugând el neștiinței în privința acestora, [și] mai mare vină – socot eu – [are]; că dogmă cu totul de lepădat a scos [el] dintr-un asemenea izvor³⁹, [izvor] de la care [adăpându-se] acesta, s-a și arătat acum apărător al relelor și multor erezii, după cum o va arăta, purcezând, cuvântul.

[6] Că înțeleptul în cele dumnezeiești Maxim zice, în conglăsuire cu marele Macarie și cu toți ceilalți sfinți (după cum mai înainte am arătat în cuvintele noastre *Despre lumina dumnezeiască*⁴⁰), că arvuna făgăduinței ce va

³⁵ *Triade* 1, 3 și 2, 3; vezi îndeosebi *Triade* 1, 3, 20 și 37 și *Triade* 2, 3, 37.

επαγγελίας, τὴν χάριν τῆς υἰοθεσίας, τὴν θεοποιὸν δωρεάν τοῦ Πνεύματος, φῶς εἶναι φησιν ὑπεραρρήτου δόξης τοῖς ἁγίοις ἐποπτευόμενον, φῶς ἐνυπόστατον, ἄκτιστον, αἰεὶ ὄν ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος καὶ ἀνεπινοήτως, νῦν μὲν ἐκ μέρους, ἐπὶ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τελεωτέριος φανερούμενον τοῖς ἁγίοις καὶ τὸν Θεὸν αὐτοῖς δι' ἑαυτοῦ φανεροῦν. Ὁ δὲ φιλόσοφος οὗτος ξένον ἑαυτὸν τοῦ τοιοῦτου συνορῶν φωτός, ὡς τῆς πρὸς αὐτὸ φερούσης μηδὲ πρὸς ὀλίγον ἡμμένος, φέρειν οἶός τε ὦν οὐδαμᾶς, οὐ τῇ πίστει τὴν πράξιν προσέθηκεν, ἵνα δι' αὐτῆς πρὸς ἐκείνην φθάσῃ τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν ἀπαρησάμενος καὶ τοὺς μὴ ταύτην ἡρημένους, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς ἀνηγμένους, ὡς ὑπὲρ αὐτοὺς τοῖς πολλοῖς αὐτὸς δοῦναι, τοῖς λόγοις ἐξουδενώσας, ἀθετεῖ μὲν τὴν χάριν, βλασφημεῖ δὲ εἰς τὸν τῆς χάριτος Κύριον, ἀτιμάζει δὲ κοινῇ πάντας τοὺς ἁγίους, ὅσοις ἐξεγένετο διὰ πείρας μαθεῖν τε καὶ διδάξαι περὶ τοῦ φωτός τῆς χάριτος.

[7] Ἐπεὶ δὲ τοιαῦτα τολμήσαι δεῖν ἔγνωκεν, οὐ Σκύθαις ἐνοικῶν, οὐδ' Ἀγαρηνοῖς ἐνστρεφόμενος, ἀλλ' ἐν μέσῃ τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ταῦτα νῦν εἶπερ ποτὲ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομούσῃ, πολλῶ χρηταὶ τῷ δόλῳ καὶ συνεσκιασμένως ἄγαν καὶ μετ' ἐπικρύψεως ὅ τι πλείστης τοὺς κατὰ τῶν ἁγίων προτιθεται λόγους, ὡς ὑπὲρ αὐτῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῶν κατ' αὐτὴν εὐσεβῶν δογμάτων ὅ ταῦτα περιτρέπων ἀγωνιζόμενος. Ἀφείς τοίνυν πᾶσαν παντός ἁγίου ἐπωνυμίαν,

⁴¹ Sau: ca unul ce un pas nu a făcut pe calea nevointelor, cea ducătoare la dumnezeiasca lumină.

⁴² Vezi, sugestiv, Ioan 3, 20: «Pentru că tol cel ce face cele rele urăște lumina și nu vine la lumină, ca să nu se vâdească lucrurile lui».

⁴³ Sau 'despre harul luminii'.

⁴⁴ Il Timotei 2, 15.

să vie, harul înfierii, îndumnezeitorul dar al Duhului – lumină este, [lumină] a slavei celei mai-presus-de-negrăire, [lumină ce se face] văzută sfinților, lumină eruposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas], nezidită, pururea fiitoare din Cel pururea fiitor, și în chip neînțeles [fiitoare], acum [doar] în parte [arătată], iar în veacul viitor [în chip] mai desăvârșit arătată celor vrednici și pe Dumnezeu arătându-L – prin ea însăși – acestora. Pe când filosoful acesta, străin de o astfel de lumină văzându-se pe sine (ca unul ce câtuși de puțin nu s-a atins de calea ce duce la ea⁴¹) și nicidecum neputând să o sufere [pe aceasta]⁴², nu [a ales] a adăuga credinței făptuirea (ca, prin aceasta, să ajungă la vederea aceea), ci și credința tăgăduindu-o și pe cei ce nu au tăgăduit-o – ba s-au și înălțat prin ea – defăimându-i în cuvinte (ca mai presus de aceștia să pară el celor mulți), nesocotește harul, hulește și pe Domnul harului și necinstește laolaltă pe toți sfinții, [pe cei] câtoră le-a fost [dat] prin cercare a se învăța și a învăța [și pe alții] despre lumina harului⁴³.

[7] Și fiindcă asemenea [grozăvii] a găsit el de cuviință să cuteze [a propovădui], nu printre Sciți petrecând, nici printre Agareni ducându-și traiul, ci [chiar] în mijlocul Bisericii lui Hristos – și aceasta [tocmai] acum, când ea mai mult ca oricând drept-învață cuvântul adevărului⁴⁴ –, e foarte viclean⁴⁵ și [în chip] foarte acoperit și cu cât mai multă ascundere⁴⁶ [ne] pune de față cuvintele cele [de fapt] împotriva sfinților, ca și cum s-ar lupta să apere însăși Biserica lui Hristos și bine-cinstitoarele [de Dumnezeu] dogme cele dintr-înșă – [tocmai] el, care se zbate să le doboare. Lăsând [el], așadar, deoparte tot

⁴¹ Literal: 'de multă viclenie se folosește'.

⁴⁶ Altfel zis: foarte camuflat și foarte ocultat.

τραπεζούντιόν τινα Θεόδωρον εἰς μέσον προήγαγεν, ὃς προέστη μὲν τῶν Βλαχερνῶν, τὰ Μασσαλιανῶν δ' ἐφωράθη νοσῶν· τοῦτον τοίνυν προήνεγκεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ δῆθεν ἀπολογούμενον καὶ λέγοντα σαφῶς μὴ τὴν ὑπερούσιον κρυφιοῦτητα νῦν καθάπερ πρότερον ὁρατὴν δοξάζειν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν δόξαν, δόξαν δ' εἶναι φάσκοντα Θεοῦ φῶς ἐνυπόστατον καὶ ἀγέννητον καὶ θεότητα καὶ θεαρχίαν ὀνομαζόμενον, καὶ ἀπλῶς ὅσα περὶ τῆς θεοποιῦ δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος οἱ ἅγιοι συνεγράψαντο.

[8] Θεαρχίαν γὰρ ταύτην καὶ ἀγαθαρχίαν καὶ θεότητα, ὡς ἀρχὴν τῶν θεουμένων οὔσαν, πολλαχοῦ τῶν λόγων ὁ μέγας Διονύσιος προσεῖπεν, «ἦς ἐπέκεινα», φησὶν, «εἶναι τὸν Θεὸν ὡς ὑπέρθεον ὄντα καὶ ὑπεράρχιον». Μάξιμος δὲ ὁ θεῖος θέωσιν τὴν θεότητα προσηγόρευσεν ταύτην τὴν δὲ θέωσιν ὀριζόμενος, «ἐνυπόστατον» εἶπεν «ἐλλαμψιν, μὴ ἔχουσαν γένεσιν, ἀλλ' ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν», προσθεὶς καὶ τὰλλ' ὅσα μικρὸν ἀνωτέρω προθέντες ἔφθημεν. Βασιλείου δὲ τοῦ μεγάλου ἀκηκόαμεν εἰπόντος ἄκτιστον τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐφ' ἡμᾶς ἐκχεόμενον. Ἰωάννης δὲ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, τῷ Βασιλείου κράτει τῶν λόγων συναφθεὶς, τοὺς τε Λατίνους αἰσχυρεῖ καὶ τὰ δολερὰ τοῦ κενόφρονος τούτου καταλύσει μηχανήματα, «μὴ τὸν Θεόν» λέγων, «ἀλλὰ τὴν χάριν ἐκχεῖσθαι».

⁴⁷ Din Trapezunt de loc, adică.

⁴⁸ Literal: 'prins în flagrant'.

⁴⁹ Apărăndu-se, de bună seamă, în cuvânt; e vorba despre acest Theodor.

⁵⁰ În *Triade* 3, 2, 3 sfântul Grigorie pomeneste faptul că acest Theodor Vlahemitul nu a spus nicăieri că ceea ce este cu putință de văzut e lucrarea dumnezeiască nezidită, și nu însăși ființa dumnezeiască; că, de ar fi spus, nu ar mai fi fost condamnat. Prin urmare, Varlaam pune în gura lui Theodor cuvintele și dogmele acestea doar ca să lase de înțeles astfel – de vreme ce Theodor a fost condamnat – că acestea nu sînt ortodoxe.

⁵¹ Se pare că Vlahemitul inițial considera văzută ființa lui Dumnezeu, iar mai apoi și-a schimbat opinia, datorită osândirii.

numele a tot sfântul, a venit cu un oarecare Theodor trapezunteanul⁴⁷, fost întâistătător al [bisericii] Vlaher-nelor, dar prins⁴⁸ că bolește de cele ale Massalienilor; pe acesta, deci, [ni] l-a adus de față, [și anume] – chipurile – apărându-se⁴⁹ și spunând limpede⁵⁰ [cum] că nu ascunzimea lui Dumnezeu cea mai-presus-de-fire (ca mai înainte⁵¹) o socotește acum văzută, ci slava [Lui], și slava lui Dumnezeu zicând-o a fi lumină eniposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas] și nefăcută, numită [totodată] și 'dumnezeire și thearhie [adică obârșie a îndumnezeirii]', și – într-un cuvânt – toate câte sfinții au scris despre darul îndumnezeitor al Duhului.

[8] Că în multe locuri marele Dionisie a numit-o pe aceasta *thearhie* [adică obârșie a îndumnezeirii] și *agatharhie* [adică obârșie a binelui] și *dumnezeire*, ca pe una ce este obârșie a celor ce se îndumnezeiesc, iar despre Dumnezeu spune că este 'dincolo de aceasta, ca unul ce este mai-presus-de-dumnezeire și mai-presus-de-obârșie'⁵². Iar dumnezeiescul Maxim 'îndumnezeire' a numit dumnezeirea aceasta; și, dând definiția îndumnezeirii, a spus că este «strălucire eniposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas], neavând facere, ci neînțeleasă arătare în cei vrednici»⁵³, adăugând și celelalte [ziceri], câte le-am spus [și noi] puțin mai sus. Iar pe Vasile cel mare l-am auzit zicând că nezidit este ce se [re]varsă prin Fiul⁵⁴. Iar Ioan cel cu limba de aur, părtaș de puterea cuvintelor lui Vasile, pe Latini îi rușinează și risipește și viclenele urzeli ale cugetătorului acestuia de cele deșarte, zicând că «nu Dumnezeu, ci harul s-a [re]vărsat»⁵⁵; iar mai înainte

⁴⁷ Dionisie Areopagitul, *Epistola* 2, PG 3, 1068 A–1069 A.

⁴⁸ Maxim Mărturisitorul, *Către Thalassie* 61, 16, PG 90, 644 D.

⁴⁹ *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.

⁵⁵ *Omilia VI la Tit* 5, PG 62, 696.

καὶ πρὸ τοῦ Χρυσορρημονος πατρὸς ὁ προφήτης Ἰωήλ, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦ προφήτου ὁ Θεὸς εἰπὼν, οὐκ ἔκχεῶ τὸ πνεῦμά μου, ἀλλ' «ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου». Εἰ τοίνυν τὸ Πνεῦμα μὴ κατακερματίζεται, τί τὸ ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ὑπὸ Θεοῦ κατ' ἐπαγγελίαν ἐφ' ἡμᾶς ἐκχεομενον πνεῦμα; Ἀρ' οὐχ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τε καὶ ἐνέργεια, ἐνέργεια οὐσα τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος; Ἀλλὰ τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐφ' ἡμᾶς ἐκχεόμενον πνεῦμα οὐκ ἐκτισται κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ἄκτιστος ἡ χάρις ἄρα, καὶ τοῦτ' ἔστιν ὃ καὶ δίδοται καὶ πέμπεται καὶ χαρίζεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῖς μαθηταῖς, ἀλλ' οὐκ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ δῶρον τὸ θεοποιόν, ἐνέργεια ὃν οὐκ ἄκτιστος μόνον ἀλλὰ καὶ ἀχώριστος τοῦ παναγίου Πνεύματος. Ἀκουσον δὴ πάλιν τοῦ μεγάλου Βασιλείου «ἦν» γάρ, φησί, «προϊεται ζωὴν εἰς ἄλλου ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ»· καὶ ἵνα μὴ τινι δόξη τὴν καθ' ἡμᾶς φυσικὴν τοῦτον λέγειν ζωὴν, καίτοι ἔπροέσθαι φάμενον, ἀλλ' οὐχὶ ἔκτισται, μᾶλλον δὲ ἔπροῖεσθαι, ὃ μετὰ τοῦ ἄκτιστου καὶ τοῦ ἀνάρχου πῶς ἐμφαντικώτερον ἔστιν, ὅμως ἵνα μὴ δόξη φυσικὸν τι λέγειν, ἐπήνευκε «καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπρεπῶς, ζωὴν θείαν καὶ οὐράνιον κερκτημένοι».

[9] Καὶ τοίνυν ἡ τοιαύτη θεία καὶ οὐράνιος ζωὴ τῶν θεοπρεπῶς ζώντων ἐν τῷ μετέχειν τῆς ἀχώριστου τοῦ Πνεύματος ζωῆς (ὡσπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔζη «τὴν τοῦ ἐνοικήσαντος θείαν καὶ αἰδίου» κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον «ζωὴν»), ἡ τοιαύτη τοιγαροῦν ζωὴ αἰεὶ μὲν ἔστι, φυσικῶς ἐνυπάρχουσα τῷ Πνεύματι θεοποιεῖν ἐξ αἰδίου πεφυκότη, ἔπνεῦμα' τε καὶ θεότης' προσαγορεύεται δικαίως παρὰ τῶν ἁγίων, ἅτε δωρεὰ

⁵⁶ Ioil 2, 28; Fapte 2, 17. ⁵⁷ Literal: 'o proiectează'.

⁵⁸ Biologică, adică. ⁵⁹ Sau: mai sugestiv.

⁶⁰ Împotriva lui Eunomiu 5, PG 29, 772 B.

de Părintele cel cu gura de aur prorocul Ioil – mai bine zis, prin proroc, Dumnezeu – zicând nu ‘vărsa-voi Duhul Meu’, ci «vărsa-voi *din* Duhul Meu»⁵⁶. Așadar, dacă Duhul nu Se îmbucătățește, ce este duhul cel vărsat asupra noastră din Duhul lui Dumnezeu, de către Dumnezeu, după făgăduință? Oare nu harul [adică darea] și lucrarea Duhului, lucrare ce este a ființei Duhului? Dar – după marele Vasile – duhul vărsat de la Dumnezeu asupra noastră nu este zidit; prin urmare, nezidit este harul, iar [lucrul] acesta – și nu Duhul Însuși – este ceea ce se și dă și se trimite și se hărăzește ucenicilor de către Fiul; [lucrul] acesta este darul cel îndumnezeitor, [lucru] care este lucrare nu doar nezidită, dar și nedespărțită de preasfântul Duh. Și ascultă-l iarăși pe marele Vasile; că zice: «viața pe care Duhul o trimite⁵⁷ în ipostasul altuia – [aceasta] nu se desparte de El»; și ca să nu i se pară cuiva că despre viața noastră cea după fire⁵⁸ vorbește el aici (deși zice [că] ‘s-a trimis’ – nu [că] ‘s-a zidit’ – ba chiar [că] ‘se trimite’, [termen] care, dimpreună cu ‘nezidit’ și ‘fără-de-obârșie’, e oarecum mai grăitor⁵⁹), însă, ca să nu pară că vorbește despre ceva ce ține de [zidita] fire, a adăugat: «și părtașii de El trăiesc dumnezeiește, viață dumnezeiască și cerească dobândind [ei]»⁶⁰.

[9] Și, deci, astfel de viață dumnezeiască și cerească a celor ce, prin împărtășirea de viața cea nedespărțită de Duhul, dumnezeiește viețuiesc (precum și Pavel – după [cum spune] dumnezeiescul Maxim – trăia «dumnezeiasca și pururea-fiitoarea viață a Celui în el sălășluit»⁶¹), o astfel de viață, așadar, pe de o parte, *pururea* este (prin fire existând [ea] în Duhul Cel ce pururea îndumnezeiește; și ‘duh’ și ‘dumnezeire’ este numită – pe drept – de

⁶¹ *Ambigua*, PG 91, 1144 C.

θεοποιός τοῦ δίδοντος Πνεύματος ἤκιστα χωριζομένη, φῶς δέ ἐστι, δι' ἀπορρήτου ἑλλαμψεως χορηγουμένη καὶ τοῖς ἡξιωμένοις ἐγνωσμένη μόνοις, ἐνυπόστατός γε μὴν, οὐχ ὡς αὐθυπόστατος, ἀλλ' ἐπεὶ εἰς ἄλλου ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα προῖεται αὐτήν, ἐν ἣ καὶ θεωρεῖται τοιοῦτον γὰρ τὸ κυρίως ἐνυπόστατον, οὐ καθ' ἑαυτὸ οὐδ' ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ ὑποστάσει θεωρούμενον. Εἰ δὲ καὶ ἕτερός ἐστι τρόπος, δι' ὃν ἐνυπόστατος καλεῖται παρὰ τῶν ἁγίων, ἐροῦμεν προϊόντες. Ὑπέρκειται δὲ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ θεουργοῦ ζωῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς οικείας ἐμφύτου ἐνεργείας, ἣτις καὶ ἐμφερῆς ἐστὶν ἐκείνῳ, εἰ καὶ μὴ ἀκριβῶς «οὐδεμίαν» γὰρ, φησὶν, «ὀρώμεν θέωσιν ἢ ζωὴν, ἣτις ἀκριβῶς ἐμφερῆς ἐστὶ τῇ πάντων ὑπερκειμένη κατὰ πᾶσαν ὑπεροχὴν αἰτία» ὥστε ἐμφερῆς μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς. Οὐχ ὡς αἰτιον δὲ μόνον ὑπέρκειται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πολλοστόν τοῦ δόματος αἰεὶ τὸ λῆμμα εἶναι, μὴ τὸ πᾶν τῆς θείας ἐνεργείας χωροῦντος τοῦ λαμβάνοντος. Οὕτω πολυτρόπως ὑπὲρ τὸ τοιοῦτον φῶς καὶ τὴν τοιαύτην ἀκτιστον ἑλλαμψίν τε καὶ ζωὴν καὶ τὰ παραπλήσια ὑπάρχει ὁ Θεός. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ μέγας Βασίλειος.

⁶² Dionisie Areopagitul, *Epistola* 2, PG 3, 1068 A–1069 A.

⁶³ *Constituind*, adică, ea însăși ipostas aparte.

⁶⁴ Adică observată, considerată; Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 B; Maxim Mărturisitorul, *Către Thalassie* 61, 16, PG 90, 644 D.

⁶⁵ Adică: văzut nu ca subzistând de sine, nici ca existând într-o ființă [sau esență], ci ca existând într-un ipostas.

⁶⁶ «dumnezeire sau viață»: izvorâte din Pricina de dincolo de zidiri, venite la noi dintr-acolo. Notăm că aici termenul 'dumnezeire' numește, desigur, lucrarea proprie lui Dumnezeu, nu ființa Lui. Pentru a percepe mai bine cum de termenul *dumnezeire* numește o lucrare, forțând puțin caștrele limbii, am spune că dacă lucrarea proprie vremii, și anume faptul că vremea vremuiește, o numim *vremuire* și dacă lucrarea proprie împăratului, și anume faptul că împăratul împărătește, am numi-o *împărăfire*, tot așa și lucrarea proprie lui Dumnezeu, și anume faptul că Dumnezeu 'dumnezeiește', o numim *dumnezeire*.

către sfinți⁶², de vreme ce este dar îndumnezeitor, câtuși de puțin despărțit de Duhul Cel ce îl dă), și, pe de alta, lumină este, dată prin nespusă strălucire și cunoscută doar celor învredniciți [de ea], și [este lumină] eniposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas], dar nu ca [una ce ar fi] de-sine-ipostaziată [adică de-sine-subzistentă]⁶³, ci fiindcă Duhul o trimite în ipostasul altuia, [ipostas] în care și este văzută⁶⁴; că de felul acesta este [lucrul] propriu-zis eniposta[zia]t [adică subzistent-în-ipostas], [și anume] văzut nu de sine, nici în ființă, ci în ipostas⁶⁵ (iar dacă mai există și alt chip în care sfinții numesc [ceva a fi] 'eniposta[zia]t' [adică subzistent-în-ipostas], [aceasta] o vom spune [puțin] mai departe). Iar Duhul sfânt este mai presus de îndumnezeitoarea viață ce este în El și din El, ca de [una ce este] o lucrare a Lui, [lucrare] ce stă în firea Lui, [viață] care și Îi este asemenea, măcar că nu cu desăvârșire [asemenea]; că zice: «nu vedem nici o dumnezeire sau viață⁶⁶ care să fie cu desăvârșire asemenea Pricinei Celei – întru toate⁶⁷ – mai presus de toate»⁶⁸; încât [viața venită în sfinți de la Duhul] Îi este asemenea, dar nu cu desăvârșire. Și nu doar ca pricină este Duhul sfânt mai presus [de toată lucrarea izvorâtă din El], ci și pentru că ceea ce se ia [de către cel învrednicit lucrării Duhului] este pururea [o] neînsemnată parte din ceea ce se dă [de către El], primitorul necuprinzând [în sine] întregul dumnezeieștii lucrări. Astfel că în multe chipuri este Dumnezeu mai presus de lumina aceasta și de această nezidită strălucire și viață și de cele asemenea [acestora]. Așa, dar, [zice] marele Vasile.

⁶² Literal: 'după toată superioritatea'; adică: din unghiul a toată superioritatea, a oricărei superiorități.

⁶⁸ Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 7, PG 3, 645 B.

[10] Συμείων δὲ ὁ ἐνθεος Μεταφραστής, ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ μεγάλου Μακαρίου συνταξάμενος Κεφαλαίωδες λόγους, περὶ τοῦ φωτὸς τούτου καὶ τῆς δόξης ταύτης ἐμμελῶς ἅμα καὶ ἐναργῶς ἐξηγεῖται διεξοδικώτερον. Οὐδὲν δ' οἶον καὶ τινα ἐξ αὐτῶν ὡς οἶόν τε συνελόντα καὶ ὑποτεμόμενον ἐνταυθοῖ προθεῖναι πρὸς τῷ μέγα τι τῷ προκειμένῳ λόγῳ συντελεῖν, οὐδὲν ἥττον λυσιτελοῦντα καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ἀφέλειαν. Ἐν γοῦν τῷ ἐξηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ φησὶ «Μωσῆς ὁ μακάριος ὑπέδειξε τύπον διὰ τῆς τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπιλαμπύσεως τοῦ Πνεύματος δόξης, ἣ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀτενίσαι ἠδύνατο, πῶς ἐν τῇ τῶν δικαίων ἀναστάσει τα σώματα δοξασθήσεται τῶν ἁγίων, ἦν δόξαν ἀπὸ τοῦ νῦν ἐν τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ αἱ πισταὶ τῶν ἁγίων ἔχειν καταξιοῦνται ψυχαὶ ἡμεῖς' γάρ, φησὶν, ἄνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ, τουτέστι τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ, τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομεθα, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν». Καὶ ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τρίτῳ «τὴν δόξαν ἦν ἐντεῦθεν, ὡς εἰρηται, πλουτοῦσιν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί, ἐκείνη καλύψει καὶ ἀμφιάσει τὰ γυμνά σώματα ἐν τῇ ἀναστάσει καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνάρπαστα ποιήσει, περιβεβλημένα τῷ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος δόξει, ἦν ἐντεῦθεν, ὡς ἔφην, αἱ τῶν ἁγίων ἔλαχον ἔχειν ψυχαί καὶ οὕτω δοξασθέντες οἱ ἅγιοι θεῖῳ φωτὶ σὺν τῷ Κυρίῳ

⁶⁹ Adică: după 'imaginea' pe care o vedem; căci – după spusa Părinților – în ceea ce vede mintea, într'aceea se și preschimbă; vezi, de pildă, în *Capetele sfântului Calist Catafyghiotul*, capul 19 (*Filocalia românească VIII, București 1979*, p. 418): «Pe de altă parte este în firea minții să se facă în fapt (*prin lucrare*) asemenea cu ceea ce vede. Aceasta o arată și glasul de-Dumnezeu-cuvântător al Sfântului Grigorie, care zice că 'mintea vede și pătimește strălucirea lui Dumnezeu'. Căci, ceea ce a văzut mintea, aceea a și pățimit, intrucât s-a făcut asemenea. 'Mintea se colorează', zice Petru din Damasc, 'după cele ce le vede'; sau capul 35 (*ibidem*, p. 443): «schimbarea ce o pătimește mintea este potrivită cu ceea ce vede și cu ceea ce se desfătează».

[10] Iar Simeon, dumnezeiescul metafrast, din cartea întâia a marelui Macarie alcătuind cuvinte așezate pe capete, [în chip] frumos glăsuitoare și totodată lămurit tălcuiește [și] mai amănunțit despre lumina aceasta și slava aceasta. Nimic [mai nimerit], deci, [decât] a adăuga aici, pe scurt, și ceva din [capetele] acestea, de vreme ce ajută mult la limpezirea chestiunii cuvântului de față și sînt și de folos – nu în mai mică măsură – celor ce [il] citește [pe acesta]. Așadar, în capul al șaiszecișidoilea zice: «Moisi fericitul a dat – prin slava Duhului ce a strălucit pe fața lui, la care nimeni dintre oameni nu putea căuta – o preînchipuire a felului în care se vor slăvi la învierea dreptilor trupurile sfinților, slavă pe care credincioasele suflete ale sfinților se învrednicesc a o avea [încă] de acum în omul cel dinlăuntru, că 'noi', zice, 'cu față descoperită' (adică cu omul cel dinlăuntru), 'slava Domnului o oglindim, după același chip⁶⁹ schimbându-ne la față din slavă în slavă'⁷⁰»⁷¹. Iar în cel de al șaiszecișitreilea: «slava cu care aici – precum s-a zis – se îmbogățesc sufletele sfinților, aceea va acoperi și va îmbrăca la înviere trupurile goale și le va face [a fi] răpite la ceruri, înveșmântate în slava faptelor bune și a Duhului, de care – cum am zis – au avut aici parte sufletele sfinților; și astfel [pro]slăvindu-se sfinții de către dumnezeiasca lumină, 'cu Domnul pururea vor fi'⁷²»⁷³. Aceasta este, deci, lumina aceea

⁶⁹ II Corinteni 3, 18; notăm că în textul scripturistic grecesc, cât și în cel oficial românesc, prezentul și participiul verbelor este invers: 'oglinzindu-o/ne schimbăm la față (ne prefacem)'. Semnalăm că varianta de față (Macarie/Palama) apare și la sfântul Marcu Evghenicul (vezi *Al doilea cuvânt antiretic*, în *Opere complete II*, GA, p. 318).

⁷¹ *Despre înălțarea minții* 1, PG 34, 889 C. Vezi și *Omul* V, 11, PG 34, 516 BC.

⁷² I Tesaloniceni 4, 17.

⁷³ *Despre înălțarea minții* 2, PG 34, 892 AB. Vezi și *Omul* V, 12, PG 34, 517 AB.

διαπαντός ἔσονται». Τοῦτ' ἄρα τὸ φῶς ἐκεῖνο, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, ὁ τοὺς τῶν ἀποστόλων ἐκκρίτους περιέλαμψεν ἐπὶ τοῦ ὄρους· «ὅταν» γάρ, φησὶν, «ἀφθαρτοὶ καὶ ἀθάνατοι γενώμεθα καὶ τῆς χριστοειδοῦς καὶ μακαριωτάτης ἐφικώμεθα λήξεως, ἅπαντοτε σὺν Κυρίῳ, κατὰ τὸ λόγιον ἔσόμεθα, τῆς μὲν ὁρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας ἐν πανάγνοις θεωρίαις ἀποπληρουμένοι φανοστάταις μαρμαρυγαῖς ἡμᾶς περιουγαζούσης, ὡς τοὺς μαθητὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειοτάτῃ μεταμορφώσει». Τοῦτ' ἄρα θεϊκὸν ἔστι τὸ φῶς, ὡς καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ *Ἀποκαλύψει* ἔφη καὶ τοῖς ἀγίοις πᾶσι συνδοκεῖ. Γρηγόριος δὲ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «ἤξει μὲν», φησὶ, «μετὰ σώματος, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τοιοῦτος δὲ οἷος ὠφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ὄρει, ἢ παρεδείχθη, ὑπερνωκώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος».

[11] «Ἄλλ' αἰσθητὸν ἦν», φησὶ, «τὸ φῶς ἐκεῖνο καὶ δι' ἄερος ὁρατὸν, τότε γεγονὸς πρὸς ἐκπληξιν καὶ εὐθύς ἀπογενόμενον, καὶ 'θεότης' λέγεται ὡς σύμβολον θεότητος». Τῆς καινοφωνίας ἤκουσται καὶ αὐθημερινὴ θεότης, αἰσθητὴ καὶ γενητὴ, ἐφ' ἡμέραν γινομένη καὶ ἐφ' ἡμέραν φθειρομένη, κατὰ τὰ καλούμενα τῶν ζώων 'ἐφ' ἡμέρα', μᾶλλον δὲ καὶ τούτων ὀλιγοχρονιωτέρα, αὐθωρὸν γινομένη τε καὶ λυομένη, μᾶλλον δὲ «γενομένη μὲν ποτε, οὐσα δὲ οὐδέποτε». Τοιαύτη οὖν θεότης ὑπερενίκησε τὴν προσκυνητὴν ἐκείνην καὶ ὁμόθεον

⁷⁴ Adică: desăvârșirea asemenea lui Hristos.

⁷⁵ Sau – după alt înțeles al termenului *λήξις* – 'la moștenirea cea în-chipul-lui-Hristos (la moștenirea faptului de a fi asemenea lui Hristos) și preafericită'.

⁷⁶ I *Tesaloniceni* 4, 17.

⁷⁷ Literal: de teofania vizibilă a Lui.

⁷⁸ *Despre dumnezeieștile numiri* 1, 4, PG 3, 592 B.

⁷⁹ *Apocalipsa* 21, 23; 22, 5.

⁸⁰ *Epistola* 101, PG 37, 181 AB.

⁸¹ Varlaam, adică.

care – după marele Dionisie – i-a strălucit împrejur pe cei aleși dintre Apostoli pe munte; că zice: «când nestricăcioși și nemuritori ne vom face și vom ajunge la sfârșitul⁷⁴ cel în-chipul-lui-Hristos și preafericit⁷⁵, 'totdeauna cu Domnul' – după cuvântul Scripturii – 'vom fi'⁷⁶, plini făcându-ne, prin preacuratele vederi-de-Dumnezeu, de văzuta arătare-a-dumnezeirii Lui⁷⁷, [teofanie] ce ne va lumina împrejur în sclipiri prealuminoase, ca și pe ucenici la acea preadumnezeiască Schimbare-la-față»⁷⁸. Așadar dumnezeiască este lumina aceasta, cum și Ioan a zis în *Apocalipsa*⁷⁹ și cum toți sfinții socotesc. Iar Grigorie cel de-un-nume cu teologia [cu grăirea-de-Dumnezeu, adică], zice [că] «[Domnul] va veni cu trup, cum îmi este cuvântul, dar [El va fi] așa cum S-a văzut ucenicilor în munte – sau [mai bine zis] cum [li] S-a arătat [atunci] în preînchipuire – dumnezeirea covârșind carnea»⁸⁰.

[11] Dar [acesta⁸¹] zice [că] «simțită [trupește] era lumina aceea, și văzută prin aer, [doar] atunci iscată – spre copleșirea [celor ce erau de față] – și numaidecât pierită⁸², iar 'dumnezeire' i se spune [doar] ca simbol al dumnezeirii». [Dar] ce nouă glăsuire! – [că, iată, prin acesta] s-a auzit [pe lume de] *dumnezeirea de-o-zi*, simțită [trupește] și făcută, iscată vreme de o zi și într-o [singură] zi [și] pierită, ca găzele acelea numite 'efemere', ba – mai degrabă – mai puțin dăinuitoare decât acelea, într-un ceas iscată și risipită, [sau] mai bine zis 'iscată oarecând, dar nicicând fiitoare [propriu-zis]'⁸³. Așadar, o astfel de 'dumnezeire' [socoți tu că e cea care] a covârșit trupul acela⁸⁴ cel închinat

⁸² Literal perechea *iscată-pierită* s-ar traduce prin *făcută-desfăcută*.

⁸³ Vezi *Triade* 2, 3, 55, *Palama* III, GA, p. 569; notăm că pasajul este redat acolo prin: «se arată câteodată, dar nu ființează niciodată».

⁸⁴ Literal: carnea aceea.

σαρκα, η μη ούσα θεότης ουδέποτε; Μάλλον δὲ οὐχ ὑπερ-
 ρενίκησε ποτε, ἀλλ' ὑπερρικᾶ διηνεκῶς· οὐ γὰρ εἶπεν
 'ὑπερρηνικήσασης', ἀλλ' 'ὑπερρηνικώσης', καὶ οὐκ ἐπὶ τοῦ
 παρσντος μόνον, ἀλλὰ καπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Τί
 φῆς; Τοιαύτη θεοτητι συνημμένος ἔσαι καὶ ὑπερρηνικώ-
 μενος εἰς ἀπείρους αἰῶνας ὁ Κύριος; Καὶ ἀντὶ πάντων
 μὲν ἡμῖν ἐκεῖ, κατὰ τὰς ἀποστολικὰς καὶ πατερικὰς φῶ-
 νας, ἔσαι ὁ Θεος, τῷ Χριστῷ δὲ ἀντὶ θεότητος φῶς προ-
 σέσαι αἰσθητόν; Καὶ ἀέρος μὲν καὶ τόπου καὶ τῶν τοι-
 οῦτων κατὰ τὰς αὐτὰς φῶνας οὐ δεησόμεθα ἐκεῖ, δι'
 ἀέρος δὲ ὀψόμεθα τὴν θεότητα; Πῶς δὲ καὶ τοιαῦτα
 σύμβολα ἐκεῖ; πάλιν ἔσοπτρα, πάλιν αἰνίγματα, πάλ-
 λιν ἐν ἐλπίσιν ἢ πρὸς πρόσωπον θεᾶ; Μάλλον δέ, εἰ
 καὶ τότε τοιαῦτα σύμβολα καὶ ἔσοπτρα καὶ αἰνίγματα,
 φεῦ τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης, ἐψεῦσθημεν τῶν ἐλπί-
 δων, κατεσοφίσθημεν· θεότητα δι' ἐπαγγελίας κτήσε-
 σθαι προσδοκήσαντες, οὐδ' ἰδεῖν θεότητα συγχωρούμε-
 θα, φῶς δ' αἰσθητόν ἀντ' ἐκείνης, φύσιν ἀλλοτριωτάτην
 θεότητος. Πῶς δὲ καὶ τὸ τοιοῦτο σύμβολον – εἶγε καὶ
 τοιοῦτον ἦν – 'θεότης' ἀν κληθεῖη; Οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπό-
 τῆς ὁ γεγραμμένος ἀνθρωπος, οὐδ' ἀγγελότης τὸ φανέν
 σύμβολον ἀγγέλου.

[12] Τίς ποτε τῶν ἀγίων σύμβολον κτιστόν τὸ φῶς
 ἐκεῖνο εἶπε; Γρηγόριος ὁ θεολόγος, «φῶς», φησί, «ἡ πα-
 ραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς». Εἰ

⁸⁵ Grigorie de-Dumnezeu-cuvântătorul, *adică*.

⁸⁶ *Vezi I Corinteni 15, 28.*

⁸⁷ Grigorie al Nyssei, *Despre suflet și inviere*, PG 46, 104 A.

⁸⁸ *Adică: de dimensiunea spațială.*

⁸⁹ *Adică: astfel de substitute a ceea ce se simbolizează, astfel de surogate.*

⁹⁰ *Vezi I Corinteni 13, 12.*

⁹¹ *Aici 'doar' ar avea același sens ca în expresii de tipul: 'te-am auzit, că doar nu sînt surd'.*

și împreună-dumnezeu, [și anume] o dumnezeire nici-când fiitoare [propriu-zis]? – mai bine zis nu 'a covârșit', ci 'covârșește' neconținut; că nu a spus⁸⁵ '[dumnezeire care] a covârșit [trupescul]', ci '[dumnezeire] covârșind [carnea]', și nu doar în veacul de acum, ci și în cel ce va să vină. Ce spui, cu o *astfel* de 'dumnezeire' unit va și covârși Domnul [carnea] în vecii cei nesfârșiți? Și [cum așa,] în locul a toate ne va fi nouă atunci – după zicerile apostolești⁸⁶ și părintești⁸⁷ – [Însuși] Dumnezeu, dar lui Hristos Îi va fi proprie – în loc de lumina dumnezeirii – [una] simțită [trupește]? Și de aer și de loc⁸⁸ și de cele asemenea acestora – după aceleași ziceri – nu vom [mai] avea trebuință acolo, dar dumnezeirea o vom vedea [tocmai] prin aer? Și cum de sînt acolo astfel de simboluri⁸⁹? Tot [de] oglinzi [ne vom sluji], tot [de] ghicituri⁹⁰, tot nădăduită [și nu dobândită ne va fi] vederea față către față? Mai mult, dacă și atunci [vor fi tot] astfel de simboluri și oglinzi și ghicituri, [înseamnă că] – vai, câtă viclenie și înșelare [din partea lui Dumnezeu]! – ne-au fost înșelate așteptările, am fost păcăliți cu sofisme, [de vreme ce ne] așteptam – după făgăduință – să dobîndim dumnezeirea, și [iată că] dumnezeirea nici să o vedem nu putem, ci – în locul ei – [vedem o] lumină simțită [trupește], [adică ceva de] natură cu totul străină de dumnezeire. Și, apoi, un astfel de simbol (și de-am presupune că va [exista și va] fi de felul acesta) cum se va [putea] numi 'dumnezeire'? – că [doar⁹¹] omul desenat nu se numește 'omenire' [adică omenitate], nici simbolul văzut al îngerului [nu se poate numi] 'îngerire'.

[12] Cine dintre sfinți a spus vreodată [despre] lumina aceea [că ar fi un] simbol zidit? Grigorie de-Dumnezeu-cuvântătorul «lumină» zice [că este] «dumnezeirea

οὐν μὴ ἀληθινόν ἦν καὶ ἀληθῶς θεότης, ἀλλὰ κτιστὸν
 συμβολὸν αὐτῆς, οὐκ ἔδει φάναι 'φῶς ἢ παραδειχθεῖσα
 θεότης', ἀλλὰ 'φῶς τὸ παραδειξάν θεοτητα', καὶ οὐδέ
 τὸ 'παραδειξάν', ἀλλὰ τὸ 'δείξαν', ἐπεὶ τὸ 'παρά' συ-
 νηρημένον ἀμυδρὰν ἐκφανσὶν τοῦ κρυφίου τῆς θεό-
 τητος σαφῶς ἐπιδεικνυσὶν. Οὕτω μὲν οὖν ὁ τὴν θεολο-
 γίαν οἰκείαν ἐπωνυμίαν κτησάμενος. Ὁ δὲ Χρυσόστο-
 μος θεολόγος, «λαμπρότερος», φησὶν, «ἑαυτοῦ ἐφαίνε-
 το ὁ Κύριος, τῆς θεότητος παραδειξάσης τὰς ἀκτῖνας
 αὐτῆς». Ὅρα κἀνταῦθα τὸ 'παρά' προσκείμενον καὶ
 σαφῶς ἐκφαίνον τοῦ κρυφίου τὴν ἐκφανσὶν, ἀλλὰ μηδὲ
 τὴν τοῦ ἀρθρου παραδραμῆς προσθήκην· οὐ γὰρ 'θεό-
 τητος' εἶπεν, ἀλλὰ 'τῆς θεότητος', ἐκείνης τῆς ἀληθινῆς.
 Πῶς δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀλλοτριᾶς φύσεως θεότητος σύμβο-
 λον ὑπάρχον φῶς ἀκτῖνες ἂν εἶεν τῆς θεότητος; Ὁ δὲ
 μέγας Βασιλείος, δεικνύς ἐν φῶς τὸν ἐν τρισὶν ὑπο-
 στάσεσι προσκυνοῦμενον Θεόν, «ὁ Θεός», φησί, «φῶς
 οἰκῶν ἀπρόσιτον»· τὸ γὰρ ἀπρόσιτον πάντως καὶ ἀλη-
 θινόν, καὶ τὸ ἀληθινόν ἀπρόσιτον· ὅποτε καὶ πεπτῶκα-
 σιν οἱ ἀπόστολοι τῇ δόξῃ τοῦ φωτός τοῦ Υἱοῦ ἀτενίσαι
 μὴ δυναθέντες διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἀπρόσιτον φῶς· φῶς
 δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα· «ὅς», φησὶν, «ἐλαμψεν ἐν ταῖς καρδί-
 ας ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου». Εἰ τοίνυν τὸ ἀπρόσιτον

⁹³ Traducem aici pe *paradeiknumi* prin insolitul a *quasi-arāta* – și nu prin simplul a *arāta* – datorită contextului, după cum imediat se va vedea; este vorba nu de o *arātare* deplină și exhaustivă, ci, dată fiind puterea de percepție – omenească – a celor trei, de o *arātare* – așa zicând – estompată a luminii dumnezeiești, ajungându-se la un fel de un 'indiciu' al aceleia.

⁹⁴ *Cuvântul* 40, 6, PG 36, 365 A.

⁹⁵ Cf. *Către Teodor* 11, PG 47, 292.

⁹⁶ Varlaam, *adică*.

⁹⁷ *Lumina*.

⁹⁸ *Contra Iulii Eunomiu* 5, PG 29, 640 AB.

⁹⁹ *I Timotei* 6, 16

cea quasi-arătată⁹² pe munte ucenicilor»⁹³; aşadar, dacă [lumina aceea] n-ar fi fost adevărată şi [n-ar fi fost] cu adevărat dumnezeire, ci [doar] un simbol zidit al ei, nu trebuia să zică 'lumină [e] quasi-arătată dumnezeire', ci [să vorbească despre] 'lumina care a quasi-arătat dumnezeirea', ba, mai mult, nici 'a quasi-arătat' [nu trebuia să zică], ci 'a arătat [adică a indicat, a semnalat]', de vreme ce acest 'quasi' – odată adăugat – vădeşte limpede o [oarecare] *tulbure* ivire a ascunsului dumnezeirii. Aşa [grăieşte], deci, cel ce şi-a dobândit nume al său cuvântarea-de-Dumnezeu. Iar de-Dumnezeu-cuvântătorul [cel] cu gura de aur «mai strălucitor decât Sine Însuşi» zice că «Se arăta Domnul, dumnezeirea quasi-arătându-şi razele ei»⁹⁴. Vezi [deci] şi aici pe 'quasi' [cum este] adăugat şi [cum] dă la iveală, limpede, ivirea *ascunsului* [dumnezeirii]; şi să nu îţi scape [din vedere] nici adăugarea articolului; că nu a zis '[o] dumnezeire [arătându-şi razele]', ci 'dumnezeirea [quasi-arătându-şi razele]', adică aceea adevărată. Cum, deci, lumina care este simbol al dumnezeirii – [însă, cum zice acesta⁹⁵,] de altă fire [decât dumnezeirea] – [aceasta⁹⁶] să aibă raze ale dumnezeirii? Iar marele Vasile⁹⁷, o [singură] lumină arătând [a fi] Dumnezeul Cel în trei ipostasuri închinat, «Dumnezeu» – zice – «Cel ce locuieşte [în] lumina neapropiată»⁹⁸; că ceea ce e neapropiat aceea negreşit că e şi adevărat, iar ceea ce e adevărat – neapropiat (că pentru aceasta au şi căzut apostolii⁹⁹, neputând [ei] să sufere a căuta la slava luminii Fiului, [şi anume] pentru aceea că El este lumină neapropiată); şi lumină este şi Duhul; [că] zice: «Cel ce a strălucit în inimile noastre prin Duhul sfânt»¹⁰⁰. Aşadar, dacă ce

⁹² Fapte 9, 14; 26, 14; Matei 17, 6 şi locurile paralele.

¹⁰⁰ II Corinteni 4, 6.

ἀληθινόν – ἀπρόσιτον δ' εκείνο ἦν – οὐχ ὑπόκρισις ἦν θεότητος τὸ φῶς εκείνο, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς φῶς ἀληθινῆς θεότητος, οὐ τῆς τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Πατρὸς. Διὸ κοινῆ πάντες τῷ Κυρίῳ ψάλλομεν τὴν ἐπέτειον τελούντες ἑορτήν· «ἐν τῷ φανέντι φωτί σου, σήμερον ἐν Θαβωρίῳ, φῶς εἶδομεν τὸν Πατέρα, φῶς καὶ τὸ Πνεῦμα»· «τῆς γὰρ σῆς θεότητος ἀμυδρὰν παρεγύμνωσας αὐγήν». Ἐνταῦθα γοῦν οὐχ ἡ πρόθεσις μόνη προσκειμένη, ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος τοῦ κρυφίου τὴν ἐκφανσιν ἐκφαίνει. Κοινῆ τοίνυν παντῶν τῶν ἀγίων ἀληθινὴν θεότητα τὸ φῶς εκείνο προσαγορευόντων, πῶς αὐτὸς ἐπήρθη ἀλλοτριῶσαι τοῦτο τῆς θεότητος, 'κτιστόν καὶ αἰσθητόν' καὶ τοιοῦτο 'σύμβολον' προσειπῶν 'θεότητος' αὐτὸ καὶ χεῖρον τῆς καθ' ἡμᾶς νοήσεως ἀποφηνάμενος;

[13] Ὁ μέντοι σοφός τὰ θεῖα Μάξιμος, ἕτερον ἑτερου σύμβολον εἰωθὼς λέγειν ἀναλογίας λόγῳ κατὰ τὰς ἀλληγορίας, οὐ τὸ ἔλαττον τοῦ μείζονος ἀεὶ ποιεῖται σύμβολον, ὡς αὐτὸς ᾤθης ὅ τὰ πάντα σοφός, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ τὸ μείζον τοῦ ἔλαττονος, ὡς περ καὶ τὸ δεσποτικόν ἐκείνο σῶμα, ἀπηρωρημένον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, σύμβολον γενέσθαι λέγει τοῦ προκηλωμένου τοῖς πάθεσι σώματος ἡμῶν, τὸν δὲ Ἰωσήφ, 'πρόσθεσιν' ἐρμηνευόμενον, ἀρετῆς καὶ πίστεως σύμβολον. Ταῦτα γάρ, φησί, προστιθέμενα τοῖς πάθεσι πρότερον ἐνισχημένοις, ἀποκαθηλοῦσιν αὐτῶν ἐκείνους, ὡς ὁ Ἰωσήφ τοῦ σταυροῦ τὸν Κύριον. Οὗτος τοίνυν

¹⁰¹ Sau: simulare.

¹⁰² *Exapostilaria* din 6 August.

¹⁰³ *Vezi al doilea tropar din Peasna I' a Canonului înainte-prăznuirii din 5 August și Slava Stihovanei Vecerniei din 7 August.*

¹⁰⁴ *Verbul grecesc tradus de noi prin 'a dezgoli pușin' începe tot cu prepoziția παρα (παραγυμνω).*

¹⁰⁵ *A verbului a dezgoli, adică.*

este neapropiat este [totodată] și [cu] adevărat [existent], iar lumina aceea era neapropiată, [atunci] nu prefăcătoare¹⁰¹ era acea lumină a dumnezeirii, ci cu adevărat lumină a adevăratei dumnezeiri – nu doar a celei a Fiului, ci și a celei a Duhului și a Tatălui; [fapt] pentru care cu toții cântăm Domnului, praznicul cel de peste an săvârșindu-l, «întru lumina Ta astăzi – cea în Tavor arătată – lumină văzut-am pe Tatăl, lumină și pe Duhul»¹⁰², «rază întunecată a dumnezeirii Tale puțin dezgolind[u-ne]»¹⁰³, și aici nu doar prepoziția¹⁰⁴, ci și înțelesul cuvântului¹⁰⁵ vădește arătarea *ascunsului*. Prin urmare, adevărată dumnezeire numind sfinții – cu toții – lumina aceea, ce te-a apucat de o înstrăinezi pe aceasta de dumnezeire, numind-o ‘creată și sensibilă’ și [nu altcum decât] în înțelesul acesta [zicându-i] ‘simbol al dumnezeirii’ și declarând-o [a fi ea] mai prejos de înțelegerea noastră?

[13] Dar înțeleptul în cele dumnezeiești Maxim, obișnuind a zice – în alegorii – ceva [a fi] simbol a altceva ([aceasta] pe temeiul analogiei [dintre ele]), nu totdeauna face [lucrul] ce este mai prejos simbol a [lucrului] ce este mai presus (cum îți închipui tu, cel în toate înțelept), ci uneori și [lucrul] ce este mai presus [il face simbol] a [lucrului] ce este mai prejos, după cum și despre Stăpânesc trupul acela, cel atârnat pe cruce, zice că se face simbol al trupului nostru celui pironit de patimi, iar despre Iosif (care se tâlcuiește ‘adăugire’ sau ‘ajutor’) [zice că se face] simbol al virtuții și credinței; că acestea¹⁰⁶ – zice – adăugându-se și ajutând celor mai înainte pironiți pe patimi, îi des-pironesc pe aceia de pe ele, precum Iosif pe Domnul de pe cruce¹⁰⁷. Acesta¹⁰⁸, dar, grăind în alegorie,

¹⁰⁶ Adică: virtutea și credința.

¹⁰⁷ *Ambigua*, PG 91, 1376 CD și 1377 B.

¹⁰⁸ Sfântul Maxim, adică.

καταφατικῆς καὶ ἀποφατικῆς θεολογίας σύμβολον ἀλληγορῶν τὸ φῶς ἐκεῖνο προσηγόρευσεν, ὡς μείζον ἐλαττώσιον καὶ ὡς ἐν ἑαυτῷ τὴν τῆς θεολογίας γνώσιν ἔχον καὶ παρεκτικὸν αὐτῆς ὑπάρχον. Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὸν Μωϋσῆν οὗτος τῆς προνοίας σύμβολον εἶπε καὶ τὸν Ἥλιαν τῆς κρίσεως; Ἀρ' οὖν οὐδ' οὗτοι ἀληθῶς παρήσαν, ἀλλὰ φάσματα πάντ' ἐκεῖνα καὶ ὑπόκρισις ἦν; Καὶ τίς ἂν τοῦτ' εἰπεῖν τολμήσαι τῶν ἀπάντων, ὅτι μὴ ὁ καλὸς Βαβυλαῖμ, ὁ καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἀλλοτρίαν θεότητος φύσιν εἰρηκῶς, ὑποκρινομένην θεότητα, καίτοι σχεδὸν πᾶς ὁ χορὸς τῶν ἐνθέων θεολόγων τούτου χάριν σύμβολον ἀπλῶς ἐφυλάξαντο τὴν τοῦ φωτός ἐκείνου χάριν προσειπεῖν, ἵνα μὴ τις ὑπὸ τοῦ τοιούτου προσρήματος διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἐκτραπείσῃ κτιστὸν καὶ ἀλλότριον νομίση θεότητος τὸ θειότατον ἐκεῖνο φῶς· ἐπεὶ 'σύμβολον θεότητος' λεγόμενον τε καὶ νοούμενον συνετάς καὶ ὑγιᾶς κατ' οὐδέν ἂν ἰδοῖς τῇ ἀληθείᾳ προσιστάμενον.

[14] Ἐστὼ γάρ καὶ σύμβολον θεότητος, καθάπερ δικαιοῖς αὐτός. Οὐδ' οὕτως ἡμᾶς αἰρήσεις, οὐδ' ἀποστήσεις, εὐ ἴσθι, τῆς μακαριστῆς ἐλπίδος· πᾶν γὰρ σύμβολον ἢ ἐκ τῆς φύσεως ἐστὶν οὐ σύμβολον ἐστὶν, ἢ φύσεως ἐτέρας παντάπασιν ὑπάρχει. Καὶ γάρ, ἡλίου μέλλοντος ἀνίσχειν, τοῦ κατ' αὐτὸν φωτός φυσικὸν σύμβολον ἐστὶν ὁ ὄρθρος, καὶ τῆς τοῦ πυρός καυστικῆς δυνάμεως ἡ θερμὴ

¹⁰⁹ Adică lumina de pe Tavor.

¹¹⁰ Al teologiei catafatice și al teologiei apofatice, adică.

¹¹¹ Adică sfântul Maxim.

¹¹² *Ambigua*, PG 91, 1165 B-1168 CD.

¹¹³ La dumnezeiasca schimbare-la-față, adică.

¹¹⁴ Este vorba de omonimia dintre, pe de o parte, simbolul de aceeași natură cu ceea ce este simbolizat și, pe de alta, simbolul de altă natură decât ceea ce este simbolizat (altfel spus, dintre simbolul natural sau 'firesc' și cel ne-natural sau 'ne-firesc'), cum se va spune numaidecât.

lumina aceea a numit-o simbol al teologiei catafatice și apofatice, în înțelesul că [lucrul] ce este mai presus¹⁰⁹ [e simbol] al celor ce sînt mai prejos¹¹⁰ și că [lumina aceea] are în sine cunoașterea [proprie] teologiei și este dătător al acesteia. Cum așa, nu a spus acesta¹¹¹ și despre Moisi [că e] simbol al proriei, despre Ilie [că e simbol] al judecării¹¹²? Ce, dar, oare nici aceștia nu au stat [atunci¹¹³] de față cu adevărat, ci toate acelea erau [doar] nălucire și prefăcătorie? Bine, dar cine – dintre toți – ar cuteza să spună lucrul acesta, dacă nu bunul Varlaam, care și lumina aceea a spus [că este] natură străină de dumnezeire, [așadar o] dumnezeire fățărîtă – măcar că mai toată ceata dumnezeieștilor cuvântători-de-Dumnezeu [nu din altă pricină decât] din pricina aceasta s-au ferit a numi, simplu, ‘simbol’ harul luminii aceleia, [și anume] ca nu cumva cineva, datorită omonimiei¹¹⁴, înșelat de o astfel de [de]numire, să socotească preadumnezeiască lumina aceea [a fi] creată și străină de dumnezeire; că dacă este numită – și înțeleasă – ‘simbol al dumnezeirii’ în chip chibzuit și sănătos, [numirea aceasta] întru nimic nu se împotrivesc adevărului.

[14] Că fie ea – precum însuși pretinzi – și simbol al dumnezeirii; să știi bine că nici așa nu ne vei abate, nici ne vei depărta, de la fericita nădejde¹¹⁵. Că simbolul, oricare ar fi el, negreșit că este ori din firea [lucrului al] căruia simbol este, ori de [o] altă fire [decît cea a lucrului simbolizat]. Astfel, având să răsară soarele, zorile sînt simbol firesc¹¹⁶ al lumînii lui; iar căldura este simbol firesc al puterii arzătoare a focului. Pe cînd [simbolului]

¹¹⁵ «fericita nădejde»: a îndumnezeirii noastre prin pîrtășia de lumina dumnezeiască nezidită.

¹¹⁶ Sau natural, provenind din însăși firea simbolizatului.

φυσικὸν σύμβολον ἐστὶ. Τὸ δὲ μὴ φυσικὸν ἢ καθ' ἑαυτὸ πεφυκὸς ὑφεστηκέναι γίνεται ποτε παρὰ τοὺς χρωμένους σύμβολον, ὡς ὁ πυρρὸς ἐπιόντων πολεμίων, ἢ κατ' οἰκείαν μὲν φύσιν οὐχ ὑφέστηκε, γίνεται δ' οἷόν τι φάσμα κατὰ χρεῖαν τῆς προνοίας, ὃ καὶ τοῦτ' αὐτὸ μόνον σύμβολον ἐστὶ. Τοιαῦτα δὲ ἐστὶ τὰ τοῖς προφήταις αἰσθητῶς καὶ ἐν σχήματι δεικνύμενα, οἷον τὸ τοῦ Ζαχαρίου δρέπανον καὶ αἱ πελέκεις τοῦ Ἰεζεκιήλ καὶ εἴ τι τούτων παραπλησίον. Τὸ μὲν οὖν φυσικὸν ἀεὶ σύνεστι τῇ φύσει παρ' ἧς τὸ εἶναι ἔχει, φυσικὸν γάρ τὸ δ' ἐξ ἐτέρας φύσεως καθ' ἑαυτὴν ὑφεστηκυίας ἀεὶ συνεῖναι τῷ σηματομένῳ τῶν ἀδυνάτων παντάπασιν ὑπάρχει κωλύει δὲ οὐδὲν εἶναι πρότερον ἢ ὕστερον ἐκεῖνο, ὃ τί ποτε καθ' ἑαυτὸ ἐστὶ τὸ δὲ μὴ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκὸς οὔτε πρότερον οὔθ' ὕστερον ὑπάρχει – τοῦτο γὰρ ἀδύνατον – ἐπ' ὀλίγον δὲ φανέν, εἴτ' εὐθύς πρὸς τὸ μὴ ὄν χωρεῖ καὶ ἀφανίζεται παντάπασιν. Ἐπεὶ τοίνυν σύμβολον τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ φῶς, ἢ φυσικὸν ἐστὶν ἢ οὐ φυσικὸν· καὶ εἰ μὴ φυσικὸν, ἢ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκὸς ἢ φάσμα μόνον ἀνυπόστατον· ἀλλ' εἰ φάσμα μόνον ἀνυπόστατον, οὔτε ἦν οὔτε ἐστὶν οὔτε ἔσται ἔσαι εἰ τοιοῦτος ὁ Χριστός. Ὅτι δ' ἔσται ἔσαι εἰ τοιοῦτος ὁ Χριστός, καὶ ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου Διονύσιος καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος καὶ πάντες ὅσοι τοῦτον ἐξ οὐρανοῦ μετὰ δόξης ἤξοντα προσδέχονται, καθάπερ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω

¹¹⁷ Este vorba de focurile aprinse pe culmi, care vesteau odinioară războaiele ce aveau să înceapă.

¹¹⁸ Sau apariție; sau nălucire.

¹¹⁹ Focul aprins la vremea războiului este și foc și simbol; pe când secera arătată în vedenie lui Zaharia nu este seceră propriu-zis existentă, ci este doar simbol.

¹²⁰ Zaharia 5, 1 și urm.

¹²¹ Iezechiil 9, 2.

¹²² Cu simbolizatul, adică.

¹²³ Este vorba de simbol, de ceea ce este în sine – după firea lui – respectivul simbol (foc, de pildă, în cazul războaielor).

cel ne-firesc ori îi este dat a subzista de sine și – la o vreme – este făcut simbol de către cei ce se slujesc [de el] (precum focul [aprins] la vreme de războaie¹¹⁷), ori nu subzistă după o fire a sa, ci [doar] se face ca o arătare¹¹⁸, după cum o cere pronia, și nu este [și altceva] decât simbol¹¹⁹; iar [simboluri] de felul acesta sînt cele arătate prorocilor [în chip] simțit și avînd formă, precum secera lui Zaharia¹²⁰ și secûrile lui Iezechii¹²¹ și cele de felul acesta. Așadar, [simbolul] cel firesc pururea împreună-dăinuie cu firea de la care își are [faptul de] a fi, de vreme ce este firesc. Iar [simbolului] cel din altă fire, [și anume fire] de sine subzistentă, negreșit că [îi] este cu totul cu neputință să împreună-dăinuiască cu [lucrul] cel în-semnat de el¹²²; și nimic nu împiedică [faptul ca] ceea ce este el în sine¹²³ să fie mai înainte ori mai apoi decât [lucrul] acela. Pe cînd [simbolul] cel ce nu subzistă de sine, [acesta] nu există nici mai înainte, nici mai apoi (că [una ca asta] e cu neputință), ci doar se arată pentru scurtă vreme, iar mai apoi se întoarce numaidecît la neființă și pierie cu totul. Așadar, *simbol* fiind [– după cum mai sus am ales a zice –] lumina cea de pe Tavor, este ori firesc, ori ne-firesc; iar de este ne-firesc, este ori de sine subzistent, ori doar o arătare lipsită de subzistență [ontologică]; dar de este doar o arătare lipsită de subzistență [ontologică], atunci Hristos nici nu a fost, nici nu este și nici nu va fi pururea de felul acesta¹²⁴. Dar faptul că Hristos va fi pururea de felul acesta, [aceasta] o spune limpede – precum mai sus s-a arătat¹²⁵ – și Dionisie cel din Areopag, și Grigorie de-Dumnezeu-cuvîntătorul, și toți câți Îl așteaptă să vină

¹²⁴ Adică: strălucitor, răspîndind lumina aceea, lumina arătată și pe Tavor.

¹²⁵ Vezi, mai sus, paragrafele 10-11.

δέδεικται, παριστάσιν έναργῶς· οὐκ ἄρα φάσμα μόνον ἀνυπόστατον τὸ φῶς ἐκεῖνο ἦν.

[15] Καὶ μὴν οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ἐς ἄπειρον τοιοῦτος ἔσται, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐπὶ τὸ ὄρος ἀναβάσεως τοιοῦτος ὑπῆρχεν ὁ Χριστός. Ἄκουσον τοῦ τᾶ θεία σοφοῦ Δαμασκηνοῦ· «μεταμορφοῦται Χριστός, οὐχ ὁ οὐκ ἦν προσλαβόμενος, οὐδὲ εἰς ὅπερ οὐκ ἦν μεταβαλλόμενος, ἀλλ' ὅπερ ἦν τοῖς οἰκειοῖς μαθηταῖς ἐκφανόμενος, διανοίγων τούτων τὰ ὄμματα καὶ ἐκ τυφλῶν ἐργαζόμενος βλέποντας· μένων γὰρ αὐτὸς ἐν ταυτότητι, παρ' ὃ τὸ πρὶν ἐφαίνετο, ἕτερον νῦν τοῖς μαθηταῖς ἐωρᾶτο φαινόμενος· αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ τῆς δόξης ὠραΐσμα». Τοῦτο δείκνυσι καὶ ὁ μέγας Βασίλειος· «διεφαίνετο» γάρ, φησίν, «οἷόν τι φῶς διὰ ὑελίνων ὑμένων, τουτέστι διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν σαρκὸς τοῦ Κυρίου, ἡ θεία δύναμις αὐτοῦ διαυγάζουσα τοῖς ἔχουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας κεκαθαρμένους». Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτησίως ἐπ' Ἐκκλησίας ἀδόμενα, «τὸ γὰρ ὑπὸ τὴν σάρκα κεκρῦφθαι τὸ νῦν παραδεικνύμενον» καὶ «τὸ ἀρχέτυπον καὶ ὑπέρφωτον κάλλος τὸ νῦν παραγυμνούμενον», τί ἄλλο παρίστησιν ἢ ὅτι προὔπηρχε; Τί δέ καὶ ἡ μεταστοιχείωσις τοῦ ἡμετέρου φυράματος καὶ ἡ κατ' αὐτὸ θεουργία καὶ ἡ θεϊκὴ ἀναμόρφωσις; Ἄρ' οὐχ ἅμα

¹²⁶ Semnalăm că aceste trei paragrafe – care încep cu cel de față – se încheie cu un fel de efygnion, asemenea – de pildă – condacelor și icoaselor Utreniei.

¹²⁷ Literal: 'rămânând El în identitate [cu Sine Însuși]'; adică identic cu Sine Însuși.

¹²⁸ Ioan Damaschinul, *Omilia I^a (La Schimbarea la față)* 13-12, PG 96, 564 C.

¹²⁹ *Eis tēn ἁγίαν του Χριστοῦ γέννησιν (Omilie la sfântă nașterea lui Hristos)* PG 31, 1473 CD. Textul original exact este: «Ἄρνα binevestea, Simeon îmbrățișa, în prunc mic marelui Dumnezeu închinându-se; nedisprețuind pe [pruncu] cel văzut, ci slavoslovind mătreața dumnezeirii Lui; pentru că se vedea – ca lumina prin piele străvezii – din trupul

din cer cu slavă; așadar, nu arătare lipsită de subzistență [ontologică] era lumina aceea¹²⁶.

[15] Și nu doar în veacul viitor va fi Hristos, la nesfârșit, de felul acesta, ci de felul acesta era și mai înainte de suirea în munte. Auzi-l pe Damaschinul cel înțelept în cele dumnezeiești: «Se schimbă la față Hristos, nu luând [asupra Sa] ceea ce nu era, nici schimbându-Se în ceea ce nu era, ci ceea ce era arătându-le ucenicilor Lui, deschizându-le ochii și – din orbi – văzători făcându-i; că [nu altcumva decât] rămânând același cu Sine Însuși¹²⁷ Se arăta [El] acum ucenicilor [a fi] altceva decât ce Se arăta [a fi] mai înainte; că El [Însuși] este lumina cea adevărată, frumusețea slavei»¹²⁸. Lucrul acesta îl arată și marele Vasile; că zice: «se întrezărea, [răzbătând] ca o lumină din piele străvezii, adică din omenesc trupul Domnului, dumnezeiască puterea Lui, strălucitoare celor ce au curățit ochii inimii»¹²⁹. Dar și cele cântate an de an în biserică – [și anume] '[faptul de] a fi fost ascuns sub trup ceea ce iese acum la iveală' și [că nu altceva decât] 'frumusețea cea dintâi¹³⁰ și cea mai presus de lumină [e] ceea ce se dezvăluie¹³¹ acum [ochilor ucenicilor]'¹³² – ce altceva dau la iveală decât aceea că exista dinainte? Dar prefacerea plămadei noastre¹³³ și theurgia [săvârșită asupra] ei și dumnezeiasca realcătuire – oare nu numaidecât dintru început, de la luarea ei asupra [Sa de Domnul] s-a

omenesc *dumnezeiasca putere*, răsărind celor ce aveau curățiți ochii inimii; cu care și noi să ne aflăm oglindind cu fața descoperită slava Domnului». Vezi și *Triade* 1, 3, 43 (Palama III, GA, p. 248-9).

¹²⁶ Literal: frumusețea-arhetip, izvodul a toată frumusețea.

¹²⁷ Literal: 'se dezgolește'.

¹²⁸ Text nemaifolosit astăzi; vezi, însă, a treia stihiră a *Litiei* din 6 August.

¹²⁹ Sau 'a frământăturii noastre'; adică a firii omenești asumate de Dumnezeu-Fiul.

τῇ προσλήψει τὴν ἀρχὴν εὐθύς ἐτελεσιουργήθη; Τοιγαροῦν ἐκεῖνος μὲν τοιοῦτος ἦν καὶ πρότερον, τοῖς δὲ τῶν ἀποστόλων ὄμμασι τότε θείαν δύναμις ἐνθεῖς, ἀναβλέψαι καὶ ἰδεῖν αὐτοὺς πεποίηκεν. Οὐκ ἄρα φάσμα ἦν τὸ φῶς ἐκεῖνο, καὶ γὰρ ἔσαιί τε ἔσται καὶ ἦν ἐκ τῆς ἀρχῆς.

[16] Εἰ δὲ ἦν καὶ ἔσαιί, καὶ νῦν ἔστι τοιοῦτος ἄρα. Τῶν γὰρ ἀτοπώτατον μέχρι μὲν τῆς θειοτάτης ἐν Θαβῶρ ἐκείνης θέας καὶ ἔσαιί τοιοῦτον εἶναι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, τὸν δὲ μεταξὺ χρόνον ἡλλοιωῖσθαι τὴν δόξαν ταύτην ἀποθέμενον. Ὅτι δὲ καὶ νῦν «ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς» οὕτω λάμπων κάθηται, δεῖ μὲν πάντας ἔπεσθαί τε καὶ πείθεσθαι τῷ λέγοντι, «δευτ' ἐπὶ τὸ ὄρος ἀναβάντες τὸ ἅγιον, τὸ ἐπουράνιον, ὁψόμεθα θεότητες αὐλον Πατρός καὶ Πνεύματος ἐν Υἱῷ μονογενεῖ ἀπαστραπτουσάν». Εἰ δέ τις ἐνὶ μὴ δεῖν εἶκειν οἶεται, πειθαρχεῖτω τοῖς δυσί, μᾶλλον δὲ πᾶσι τοῖς ἀγίοις. Ὁ γὰρ ἀντὶ λυχνίας τῇ Κρήτῃ χρησάμενος, οἷα λυχνος λογικὸς καὶ ἱερός, Ἀνδρέας ὁ μακάριος, ἐξυμνῶν τὸ ἐν Θαβωρίῳ λάμπαν φῶς, «τοῦτο», φησί, «ἡ νοητὴ διακόσμησις αὐλως ἐστιωμένη τεκμήριον τίθεται τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ λόγου φιλανθρωπίας». Τοῦτ' αὐτὸ σχεδὸν καὶ ὁ μέγας Διονύσιος λέγει, τὰς ἀνωτάτω τάξεις τῶν ὑπερκοσμίων νόων ἐξυμνῶν· οὐ γὰρ τῆς τριδικῆς, φησί, δόξης μόνης μέτοχοι γίνονται καὶ θεωροί, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἰησοῦ φωτοφανείας· μυσθῶνται γὰρ τῆς θεωρίας κατηξιωμένοι ταύτης, θεουργὸν φῶς ὄντα καὶ αὐτόν, «ὡς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιάζουσαι καὶ τῆς

¹³⁴ *Ἐσρεῖ* 1, 3.

¹³⁵ *Canonul* din 6 August al sfântului Ioan Damaschin, *troparul* al doilea din Peasna a IX^a.

¹³⁶ Andrei Crîteanul, *Cuvântul* 7 (*La Schimbarea la faţă*), PG 97, 933 C.

¹³⁷ *Minţile netrupeşti, adică; aşadar, îngerii.*

săvârșit? Prin urmare, și mai înainte Acela era de felul acesta, dar [abia] atunci – dumnezeiască putere punând în ochii apostolilor – i-a făcut pe ei să poată căuta [la El] și să [Îl] vadă [a fi El astfel]. Așadar, nu nălucire era lumina aceea, de vreme ce pururea va fi și era dintru început.

[16] Iar de era și de va fi pururea, atunci și acum este de felul acesta [Hristos]. Că e cum nu se poate mai absurd să fie El astfel, pe de o parte, până la acea dumnezeiască vedere de pe Tavor și, pe de alta, pururea în veacul viitor, dar în răstimpul dintre [acestea] să Se schimbe, lepădând slava aceasta. Iar că și acum «de-a dreapta măririi, întru cele înalte»¹³⁴, [tot] astfel lucind șade – [în privința lucrului acestuia] trebuie ca toți să urmăm și să credem celui ce zice «veniți, suindu-ne în muntele cel sfânt, [în] cel ceresc, să vedem nematerialnica dumnezeire a Tatălui și a Duhului, în Fiul Cel Unul-Născut strălucitoare ca fulgerul»¹³⁵. Iar de socoate cineva că nu trebuie să dea crezare [doar] unui sfânt, dea crezare la doi, mai bine zis la toți sfinții; că cel ce ca de un sfeșnic s-a slujit de [ostrovul] Cretei, sfeșnic cuvântător și sfințit fiind el însuși, Andrei fericitul, laudă aducând luminii ce a strălucit pe Tavor, zice: «cu aceasta [în chip] nematerialnic ospătându-se ceata cea înțeleasă [cu mintea], cheazășie este a iubirii-de-oameni a Cuvântului, celei către noi»¹³⁶; cam același lucru îl spune și marele Dionisie, laudând preainalele cete ale minților celor mai presus de lume; că nu doar ale treimicii slave – zice – se fac [ele]¹³⁷ părtașe și văzătoare, ci și ale de-lumină-arătării lui Iisus¹³⁸; că – învrednicite de vederea aceasta¹³⁹ – se învață în taină faptul că¹⁴⁰ și El este lumină theurgică, «cu adevărat

¹³⁴ Adică: a strălucirii lui Iisus; a luminii celei arătate din El.

¹³⁹ Adică: de vederea [sau 'contemplarea'] strălucirii lui Iisus.

¹⁴⁰ Literal: sînt inițiate [în] faptul că.

γνώσεως τῶν θεουργῶν αὐτοῦ φῶτων ἐν πρώτῃ μετου-
σια γινόμενοι». Ὁ δὲ μέγας Μακάριος, οἷα γλῶττη χρώ-
μενος τῷ σοφῷ Συμεωνῇ, μᾶλλον δὲ συγχρώμενος, ὡς
ἄρα δυσὶ γλῶτταις τρανότερον ἀνακηρύξῃ τὴν ἀληθει-
αν, «τὸ φῶραμα», φησί, «τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅπερ
ὁ Κύριος ἀνελαβεν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύ-
νης ἐν οὐρανοῖς, πλήρης δόξης, οὐκέτι μόνῳ τῷ προ-
σώπῳ, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἀλλ' ὅλῳ τῷ σώματι». Τοιγαροῦν
ἀναλλοίωτον ἔχει τὸ φῶς ἐκεῖνο ὁ Χριστός, μᾶλλον δὲ
καὶ αἰεὶ εἶχε καὶ αἰεὶ ἔχει καὶ αἰεὶ ἔξει τοῦτο σὺν αὐτῷ. Εἰ
δ' ἦν καὶ ἔστι καὶ ἔσται, οὐκ ἦν ἄρα φάσμα τὸ φῶς καθ'
ὁ ἔλαμψεν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁ Κύριος, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο μό-
νον ἀνυπόστατον σύμβολον.

[17] Εἰ δέ τις φαιῖ τῶν καθ' ἑαυτὸ μὲν ὑφεστηκότων
εἶναι, τῆς τοῦ σημαινομένου ἀπεσχοινισμένον φύσεως,
σύμβολον δ' ἐκεῖνου κατὰ χρῆσιν γεγονός, δεῖξάτω ποῦ
καὶ ποῖόν ἐστι τοῦτο, καὶ ταῦτα δι' αὐτῆς τῆς πείρας
πεφηνός ἀπρόσιτον, καὶ οὐχ ἀπλῶς ὄμμασιν ἀπρόσι-
τον, «πρηνεῖς» γάρ, φησὶν, «εἰς γῆν ἔπεσον οἱ μαθηται»
καὶ μὴν οὐδαμοθεν ἄλλοθεν, ὅτι μὴ ἐκ τοῦ προσκυνη-
τοῦ μόνου τηλαυγῶς ἀπήστραψε προσώπου τε καὶ σώ-
ματος· ἄλλως τε, εἰ τῶν καθ' ἑαυτὸ μὲν ὑφεστηκότων
εἶη, συνέσται δὲ τῷ Χριστῷ διηνεκῶς ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς
ἐπερχομένοις, ἐκ τριῶν φύσεων καὶ οὐσιῶν σύνθετος

¹⁴¹ Aici «primă împărtaşire» înseamnă împărtaşirea 'la prima mână', ne-
mijlocită de simboluri.

¹⁴² *Despre cereasca ierarchie* 7, 2, PG 3, 208 C. ¹⁴³ *Evrei* 1, 3

¹⁴⁴ *Vezi*, pe tema aceasta, *Despre răbdare* 4, PG 34, 868 CD.

¹⁴⁵ Adică: a devenit simbol prin însăși folosirea lui ca simbol, dându-i-se
convențional această dimensiune de simbol, precum focul devine
simbol al războiului (vezi paragraful 14), fără să existe vreo continuitate
ontologică între natura focului și 'natura' războiului.

¹⁴⁶ Altfel zis: de vreme ce ea s-a dovedit – prin însăși experiența ei – a
fi inaccesibilă, 'nesuferită', cu neputință a o suporta cineva; așadar,

de El apropiindu-se și dobândind primă împărtășire¹⁴¹ de cunoașterea îndumnezeitoarelor Sale lumini¹⁴²; iar marele Macarie, ca de o limbă folosindu-se de înțeleptul Simeon (mai bine zis 'și de el folosindu-se', ca astfel – cu două limbi – [și] mai limpede să vestească adevărul), zice [că] «plămada firii omenești, pe care Domnul a luat-o asupra Sa, a șezut de-a dreapta mării, în ceruri¹⁴³, plină de slavă nu doar la față, ca Moisi, ci în întreg trupul»¹⁴⁴. Astfel că neschimbată are lumina aceea Hristos, mai bine zis și pururea o avea, și pururea o are, și pururea o va avea pe aceasta cu Sine. Iar de era și este și va fi, [atunci] nu nălucire era lumina cu care a strălucit Domnul pe munte, nici un simplu simbol fără subzistență [ontologică].

[17] Iar de-ar spune cineva că [lumina aceea] e [ceva] din cele ce subzistă de sine, ruptă de firea lucrului însemnat [simbolic de către ea], și că [nu altcum decât] prin uz s-a făcut simbol¹⁴⁵, să [ne] arate unde este ea și de ce fel [este] – când prin însăși cercarea ei [ea] s-a vădit a fi neapropiată¹⁴⁶ (și neapropiată¹⁴⁷ nu numai ochilor, că, zice, '[cu fața] la pământ au căzut ucenicii'¹⁴⁸); și [de strălucit] nu a strălucit de nicăieri altundeva fără numai din închinatul chip și trup [al Domnului]; și, pe de o parte, dacă ea ar fi [ceva] dintre cele ce subzistă de sine, iar, pe de alta, dacă ea va fi neconținut cu Hristos¹⁴⁹ în veacurile ce vor veni, [înseamnă că] Hristos va fi compus acolo din trei ființe: pe de o parte, din cea omenească și din cea dumnezeiască și,

astfel fiind ea, cum să 'uzeze' cineva de ea, ridicând-o la rang de simbol?

¹⁴¹ Adică 'insuportabilă'; nu prin urătenia ei, desigur, ci prin covârșitoarea trumusețe și iradiere ontologică.

¹⁴⁸ Canonul din 6 August al sfântului Cosma Melodul, Peasna a IX^a, troparul al doilea. Vezi și Matei 17, 6.

¹⁴⁹ Acest «va fi cu Hristos» înseamnă *va co-exista lui Hristos, în Hristos*.

ἔσται ὁ Χριστὸς ἐκεῖ, ἀνθρωπίνης τε καὶ θείας καὶ τῆς τοῦ φωτὸς ἐκείνου. Σαφές ἀρα γέγονε καὶ ἀποδέδεικται λαμπρῶς ὡς οὔτε τῶν καθ' ἑαυτὸ ὑφεισηκότεων καὶ τῆς θεότητος οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τὸ φῶς ἐκεῖνο. Δεῖ μὲντοι νῦν εἰπεῖν, ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις, πῶς τὴν θεουργὸν ταύτην χάριν, τὸ θεῖον τοῦτο δηλονότι φῶς, 'ἐνυποστατον' οἱ ἅγιοι φασιν.

[18] Ὡς μὲν οὖν οὐχὶ τὸ ἀνυπόστατον διὰ τοῦ τοιούτου προσρήματος αὐτῷ προσμαρτυροῦσι, δῆλον μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ μηδέποτε αὐτοῦς εἰπεῖν ἐν ἰδία ὑποστάσει τοῦτο, καθάπερ καὶ ἐν ἄλλοις πρότερον εἰρήκαμεν, ἐκδηλότερον δὲ καὶ διὰ τῆς προτεθειμένης ἀνεφάνη διαφιρῶσεως. Ἐπεὶ δὲ ἀνυπόστατον οὐ τὸ μὴ ὄν μόνον λέγεται, οὐδὲ τὸ φῶσμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ταχὺ διαπίπτον καὶ παραρρεον, ἐν τῇ φθείρεσθαι τε γινόμενον καὶ πεπαυμένον εὐθύς γενόμενον, ὁποῖον ἀστραπῆς τε καὶ βροντῆς φύσις, ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος καὶ τὸ νόημα, τὸ μόνιμον ἐκεῖνοι δεικνύοντες τοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ καθεστηκός, ἐνυπόστατον προσειρήκασιν αὐτὸ καλῶς, οἷον ὑπομένον καὶ μὴ ἀστραπῆς δίκην ἢ λόγου ἢ νοήματος παρατρέχον τοὺς ὁρῶντας. Ὁ δὲ σοφώτατος οὗτος, πρὶν ἢ γνῶναι τὴν τοῦ ἐνυποστάτου τούτου σημασίαν, τοῖς εἰρηκόσιν ὡς ἠσεβηκόσιν ἐπιτίθεται καίτοι τῶν καλῶς εἰρηκότεων ἀπεχόμενος καὶ μὴ τοῖς οικείοις ἀναπλασμοῖς τὰ ἐκείνων κατ' ἐκείνων ἐξηγούμενος, εἶπερ μὴ ἐνυπόστατον τοῦθ' οὕτω λέγειν οὗτος προηρεῖτο παρὰ τὸ μὴ ὑπόστασιν ἰδίαν ἔχειν, ἢ κατηγορεῖ μὲν ἀλλ' οὐχ ὡς αἰρετικῶν, οὐδεὶς ἂν ἡμῶν ἠξιώσεν ἀντιλέγειν πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλις ὅτι

¹⁵⁰ Prin denumirea de 'eniposta[ziat]ă'.

¹⁵¹ Vezi paragraful 9.

¹⁵² Adică: și acest înțeles al termenului *subzistent-în-ipostas*.

pe de alta, din cea a luminii aceleia. Așadar, s-a lămurit și s-a dovedit limpede ca lumina zilei că nici dintre cele ce subzistă de sine este lumina aceea, nici străină de dumnezeire. Și, ajungând noi aici cu cuvântul nostru, trebuie să spunem în ce înțeles numesc sfinții 'eniposta[aziat]ă' [adică subzistentă-în-ipostas] dumnezeiască lumina aceasta, adică harul [sau darul] acesta theurgic.

[18] Așadar, cum că nu faptul de a fi de-sine-subzistentă i-l atribuie [aceștia] printr-o astfel de denumire¹⁵⁰, [lucrul acesta] e limpede și din aceea că nicicând nu au spus despre ea că ar exista în ipostas propriu (după cum și în alte locuri am arătat mai înainte); dar și mai limpede s-a vădit [lucrul acesta] din distincția făcută [puțin] mai înainte¹⁵¹. Iar fiindcă 'fără-de-subzistență' [adică nesubzistent] nu este numit doar ceea-ce-nu-este, nici doar nălucirea, ci și ceea ce iute se ivește și pierе (care se arată spre a înceta [numaidecât de-a mai fi] și se stinge de cum a apărut; precum [e] firea fulgerului ori a tunetului, dar și cuvântul nostru și gândul), statornicia și dăinuirea luminii aceleia arătându-o aceia, [foarte] bine i-au zis 'eniposta[zia]tă' [adică subzistentă-în-ipostas], ca uneia ce adastă și nu pierе (ca fulgerul ori cuvântul ori gândul) dinaintea văzătorilor. Pe când preînțeleptul acesta [de Varlaam], mai înainte de-a cunoaște [și] acest înțeles al [termenului] lui 'eniposta[zia]t' ¹⁵², ca asupra unor rău-cinstitori [de Dumnezeu] năvălește asupra celor ce l-au zis. Cu toate că, [și] de s-ar fi dezis de cei ce bine au zis [ce au zis], dar nu ar fi interpretat împotriva aceloră – după cum i s-a năzărit lui – spusele aceloră, ci ar fi ales a nu folosi [în cazul dumnezeieștii lumini] termenul de 'eniposta[zia]t' [doar] din pricină că [aceasta] nu are ipostas propriu, sau de i-ar fi acuzat [pe aceia], dar nu de erezie, [atunci] nimeni dintre noi nu ar fi socotit [că se cade] a-l contrazice. Dar destul cu

δέ και δεύτερον ἕτερον σημαινόμενον ἔστι τοῦ ἐνυποστατου τούτου, εὐσεβῶς τε και καλῶς ἔχον, ἐφθημεν εἰπόντες· νῦν δ' ἐπανελεθῆν δεον εἰς τὰ ἐξῆς τῆς προκειμένης ἀποδείξεως.

[19] Εἰ τοίνυν φυσικόν σύμβολόν ἐστι τὸ φῶς ἐκεῖνο, τὸ λάμψαν ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ σωτῆρος, οὐκ ἀμφοτέρων τῶν αὐτῶ φύσεων ἐστι φυσικόν· διάφορα γὰρ ἑκατέρας τούτων ἐστὶ τὰ φυσικά. Τῆς γοῦν ἀνθρωπίνης εἶναι φύσεως ἀδύνατον· οὐ γὰρ φῶς ἡμῖν ἢ φύσις και ταῦθ' οἶον ἦν ἐκεῖνο· και μὴν οὐδ' ἀνέβη τότε τὸ θαβώριον τοὺς ἐκκρίτους ἐπαγόμενος ὁ Κύριος τῶν μαθητῶν, ἵνα δείξῃ ἀνθρωπος ὑπάρχων (τριετίαν γὰρ ἤδη ἔωράτο συνδιαιτώμενος και συμπολιτευόμενος και, κατὰ τὸ λόγιον εἰπεῖν, 'συναλιζόμενος' αὐτοῖς), ἀλλ' ἵνα δείξῃ, κατὰ τὸ ἀδόκονον, ὅτι αὐτός ἐστι τὸ τοῦ 'Πατρὸς ἀπαύγασμα'. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ σὺ ἂν αὐτός, οὐδ' εἰ τις τολμηρότερον ἀναφανείῃ σοῦ, σύμβολον τοῦτ' ἂν τῆς ἀνθρωπότητος φαίῃ, ἀλλὰ τῆς θεότητος. Εἰ τοίνυν φυσικόν σύμβολόν ἐστι, τῆς δὲ φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης οὐκ ἐστι, φυσικόν ἀρα σύμβολον τὸ φῶς ἐκεῖνο τῆς μονογενοῦς θεότητος ὑπάρχει, καθὰ και ὁ ἐκ Δαμασκου θεῖος Ἰωάννης ἀριδιῆλως ἐδίδαξεν ἡμᾶς· «ἀνάρχως» γὰρ, φησίν, «ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεῖς, τὴν φυσικὴν ἀκτίνα ἀναρχον κέκτηται τῆς θεότητος· ἢ δὲ τῆς θεότητος δόξα, και δόξα τοῦ σώματος γίνεται». Τοιγαροῦν οὐ γέγονεν, οὐδ' ἤρξατο, οὐδ' ἔληξε· τὰ γὰρ φυσικά σύμβολα σύνεστιν αἰετὶ τῆ φύσει ἧς σύμβολά ἐστι· οὐκ αἰετὶ μὲν ὄντα

¹⁴⁹ *Fapte* 1, 4.

¹⁵⁰ *Vezi efygnion-ul* (adică formulă de încheiere, comună) *Condacului și Icosului praznicului Schimbării-la-față*, tributar lui *Evrei* 1, 3; deși literal s-ar traduce (ca în Scriptura românească) prin 'strălucirea Tatălui', am optat aici pentru formulă din Mineie.

¹⁵¹ *Mântuitorului*, desigur.

acestea; iar [cum] că există și [un] al doilea înțeles al acestui [termen de] 'eniposta[zia]t', [înțeles] bun și bine-cinstitor [de Dumnezeu], doar ce am spus-o; acum, însă, trebuie să ne întoarcem la restul demonstrației noastre.

[19] Dacă, așadar, [nu altceva decât] simbol firesc [adică natural] e lumina aceea care a strălucit pe munte din Mântuitorul, [negreșit că] nu Îi va fi [simbol] firesc al amândurora firilor, că deosebite sînt fireștile [însușiri] ale fiecăreia dintre cele două. Așadar, al firii omenești e cu neputință să fie; că nu lumină ne este firea, cu atît mai puțin cum era aceea [de pe Tavor]; și apoi, [doar] nu S-a suit Domnul atunci pe Tavor – luându-i [cu El] pe cei aleși dintre ucenici – ca să le arate că este om (că [doar] era, de acum, al treilea an de cînd Î vedeau locuind cu ei laolaltă și tovarăș [cu ei] și – ca să zicem după cuvîntul [Scripturii] – 'împreună-petrecînd cu ei'¹⁵³), ci ca să arate – după cum [și] cîntăm – că 'El este raza Tatălui'¹⁵⁴. Pe lângă acestea, nici tu însuși nu ai zice – nici altul care s-ar arăta mai cutezător decât tine – cum că [lumina] aceasta ar fi simbol al omeniirii [adică al omenității]¹⁵⁵, ci al dumnezeirii. Așadar, dacă, pe de o parte, e simbol firesc și dacă, pe de alta, nu e al firii omenești, prin urmare lumina aceea e simbol firesc [adică natural] al dumnezeirii [Fiului] Unuia-Născut, după cum și dumnezeiescul Ioan cel din Damasc lămurit ne-a învățat; «că» – zice – «[în chip] fără-de-început născîndu-Se din Tatăl, [cea] fără-de-început rază firească a dumnezeirii a dobîndit-o; iar slava dumnezeirii slavă și a trupului se face»¹⁵⁶. Prin urmare, [lumina aceea] nici nu s-a făcut, nici [nu] a început, nici [nu] a sfârșit; pentru că simbolurile firești [adică naturale] pururea împreună-dăinuiesc¹⁵⁷

¹⁵⁶ Cuvînt la Schimbarea-la-față 12, PG 96, 564 B.

¹⁵⁷ Sau 'coexistă cu firea căreia...'.

σύμβολα, συνόντα δὲ αἰεὶ, ἐπεὶ καὶ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος ἀναρχα καὶ ἀτελεῦτητα φησι πάντα τὰ περὶ Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρούμενα. Πολλῶν δ' ὄντων κατ' αὐτὸν τῶν περὶ Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρουμένων καὶ τῷ λόγῳ τῆς ἀπλότητος ἤκιστα λυμαινομένων, πολλῶ μᾶλλον τὸ φωτοειδὲς ἐκείνο σύμβολον, ἐν αὐτῶν ὑπάρχον, οὐδὲν ἐποίσει βλάβος.

[20] Ὅτι δὲ τῶν περὶ Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρουμένων καὶ τοῦτό ἐστι τὸ φῶς, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν ἐπ' Ἐκκλησίας ἐπετείως ψαλλομένων διδασκόμεθα, ὧν ἐν εἰς παράστασιν ἀρκεῖται: «τὴν κεκρυμμένην ἀστραπὴν ὑπὸ τὴν σάρκα τῆς οὐσιώδους σου, Χριστέ, καὶ θείας εὐπρεπείας ἐν ἀγίῳ ὑπέδειξας ὄρει, εὐεργέτα, τοῖς συμπαροῦσιν ἐκλάμπας μαθηταῖς». Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος, αὐτὸν ἑαυτοῦ σύμβολον γενέσθαι διὰ φιλανθρωπίαν εἰρηκῶς ἐκεῖ, φυσικὸν ἔδειξε σύμβολον τουτὶ τὸ φῶς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ μὴ φυσικοῦ, ἄλλου ἄλλο σύμβολον ἐστίν, ἀλλ' οὐκ αὐτό τι ἑαυτοῦ: ὅτε δὲ τὸ σύμβολον ἐξ ἐκείνου ὄν τυγχάνει φυσικῶς οὗ σύμβολον ἐστίν, αὐτὸ ἑαυτοῦ σύμβολον γίνεσθαι φαμεν. Ἡ γὰρ καυστικὴ τοῦ πυρὸς δύναμις, τὴν αἰσθήσει μεθεκτὴν θέρμην σύμβολον ἑαυτῆς προβαλλομένη, γίνεται σύμβολον αὐτῆς δῆπου ἑαυτῆς, ἔχουσα μὲν ταύτην αἰεὶ μεθ' ἑαυτῆς, μία δ' ὅμως οὐσα

¹⁵⁶ Sau 'considerate'.

¹⁵⁹ *Capete teologice* I 48, PG 90, 1100 D.

¹⁶⁰ *Literal*: fiintialei.

¹⁶¹ Această *εὐπρέπεια*, tradusă aici prin *bună-cuviință*, e cea care în Prochimenul Vecerniei Duminicilor (sămbăta seara) este redată prin *podobă*: «Domnul S-a împărătit, întru *podobă* S-a îmbrăcat».

¹⁶² Sdealna a II° după Polieleu, la 6 August, astăzi ieșită din uz, des însă pomenită de sfântul Grigorie, care citează aici, pe larg, din *imnografia* praznicului Schimbării-la-față.

firi căreia îi sînt simboluri, nu pururea fiindu-i simboluri, dar pururea împreună-dăinuindu-i; fiindcă și Maxim cel mult [cerca]t în cele dumnezeiești zice că fără-de-început și fără-de-sfârșit sînt cele văzute¹⁵⁸ [a exista] ființial în jurul lui Dumnezeu¹⁵⁹; și multe fiind – după el – cele văzute [a exista] ființial în jurul lui Dumnezeu și cătuși de puțin vătămând [ele] simplitatea [dumnezeieștii firi], cu atât mai mult simbolul acela în chipul luminii, unul fiind dintre acestea, nu îi va aduce nici o vătămăre.

[20] Iar că și lumina aceasta e dintre cele văzute [a exista] ființial în jurul lui Dumnezeu, [lucrul acesta] ne învățăm și din multe altele, dar mai ales din cele cântate an de an în biserică, dintre care de ajuns este a aduce de față unul [singular]: «fulgerarea cea sub trup ascunsă, Hristoase, a fireștii¹⁶⁰ și dumnezeieștii buneii-cuviinței Tale¹⁶¹, în muntele cel sfânt ai arătat-o, Făcătorule-de-bine, strălucindu-o [Tu] ucenicilor ce stăteau de față»¹⁶². Dar și înțeleptul în cele dumnezeiești Maxim, zicând acolo că, din iubire de oameni, [Domnul] S-a făcut simbol al Său Însuși¹⁶³, a arătat că lumina aceasta este simbol firesc [adică natural]; că în cazul celui ne-firesc, ceva e simbolul a altceva, nu al său însuși; dar când simbolul se întâmplă să fie¹⁶⁴ [în chip] firesc din [însuși lucrul] acela al cărui simbol este, [atunci] spunem că acesta se face simbol al său însuși. Că [de pildă] puterea arzătoare a focului, înainte-mergătoare trimițând [din sine] înaintea sa – [ca] simbol al ei înseși – căldura cea simțită de pipăit, negreșit că aceasta se face simbol al ei înseși, avându-o, pe de o parte, pe aceasta pururea cu sine, dar, pe de alta, una singură fiind și nesuferind nici o îndoire¹⁶⁵ din pricina ei, ci firește

¹⁶³ *Ambigua*, PG 91, 1165 D.

¹⁶⁴ Sau: să își ia faptul de a fi.

¹⁶⁵ Adică dublare.

καὶ διπλόην οὐδ' ἦντιναοῦν ὑφισταμένη δι' αὐτήν, χρωμένη δ' ὡς συμβόλω ταύτη φυσικῶς, ἡνίκ' ἂν παρῆ τὸ δεκτικόν. Ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς μέλλοντος ἀνίσχειν, σύμβολον προβαλλόμενον τὸ κατὰ τὸν ὀρθρον τηλαυγές, αὐτὸ ἑαυτοῦ σύμβολόν ἐστι γινόμενον.

[21] Ἴσμεν δὲ καὶ τὸ ἡλίου φῶς· κάκεινο γὰρ ληπτὸν ἐστὶ τῆ ὄψει, δι' ἧς καὶ τοῦ λυκαυγοῦς ἀντιλαμβάνεσθαι πεφύκαμεν· ὁ δὲ τοῦ ἡλίου δίσκος οὐδὲ προσιδεῖν ὄλως συγχωρεῖ τινα καὶ τὸ λαμπρὸν αὐτῷ σχεδὸν ἀθέατον καθέστηκε. Τῆς τε θέρμης τοῦ πυρὸς ἀντιλαμβανομένη ἢ ἀφή, τῆς καυστικῆς δυνάμεως, ἧς σύμβολον εἶναι τὴν θέρμην ἔφημεν, ταύτης οὖν εἴδησιν οὐδ' ἦντινοῦν ἔχει ἢ ἀφή, πλὴν ὅσον εἰδέναί ταύτην οὔσαν, ἀλλ' οὐχ οἶα, οὐδ' ὅση τίς ἐστὶ φθάσειε γὰρ ἂν, πῦρ ὅλη γενομένη καὶ τὸ ἀφήν εἶναι ἀποβαλλομένη, πειρωμένη μαθεῖν δι' ἑαυτῆς τί τὸ καυστικὸν ἐστὶν ὃ προβάλλεται τὴν θέρμην, διὸ καὶ προσβαλεῖν ποτε τολμήσασα, πάραυτα παλινδρομεῖ καὶ προτροπάδην φεύγει, τῆς πρὸς τὸ μαθεῖν ὀρμῆς ὀξύ μετάμελον λαβοῦσα. Μεθεκτὴ μὲν οὖν ἀφή πυρὸς δύναμις, ἢ θέρμη, πάντη δ' ἀμέθεκτος ἢ καῦσις. Εἰ γοῦν ἐπὶ τούτων οὔτω, πῶς ἂν τις φαίη γνωστὴν γίνεσθαι τὴν ἐν ἀποκρῦφοις ὑπερανιδρυμένην θεότητα, γνωσθέντος τοῦ φυσικοῦ συμβόλου ταύτης;

¹⁶⁶ Adică: ceea ce o poate recepta.

¹⁶⁷ Adică: discul soarelui.

¹⁶⁸ Sau: care emite căldura.

¹⁶⁹ «acestora»: a luminii soarelui, ca accesibil simbol natural al inaccesibilului disc al soarelui, și a căldurii focului, ca accesibil simbol natural al inaccesibilei însușiri arzătoare a focului.

¹⁷⁰ În pasajul acesta, sfântul Grigorie pare a preîntâmpina o eventuală întrebare din partea adversarului său; aceasta ar fi: dar cum e cu putință

slușindu-se de aceasta ca simbol al ei, atunci când stă de față primitorul [ei]¹⁶⁶; tot așa și lumina soarelui – având el să răsară – [ca] simbol [al ei] trimițând înaintea sa ivirea zorilor, ea se face simbol al ei înseși.

[21] Și mai știm [apoi] și [însăși] lumina soarelui; că, pe de o parte, aceea *este* cu puțință de prins [puterii] vederii ([vedere] prin care ne este dat [de altfel] a simți și zorile), pe când, pe de altă parte, crugul soarelui¹⁶⁷ *nu îngăduie* nimănui nici a căuta spre el, iar strălucirea lui este – am zice – de nevăzut. Iar pipăitul simțind căldura focului, de puterea [lui] arzătoare – al cărei simbol am zis că e căldura – nici o știre nu are, afară doar de faptul de a ști că [aceea] este [adică există], nu însă și de ce fel este, nici câtă este. Că, de ar încerca să afle prin el însuși ce este [acea] însușire arzătoare care trimite [din sine] înainte căldura¹⁶⁸, ar ajunge întreg foc și ar înceta a mai fi [simț al] pipăit[ului], [fapt] pentru care, și de cutează vreodată [a face aceasta], numai decît se trage înapoi și fuge fără a mai căuta îndărăt, amarnic căindu-se de dorința ce l-a împins la a afla [lucrul acesta]. Împărtășită așadar pipăitului – ca putere a focului – [îi] este [doar] căldura, pe când puterea arzătoare [îi] este cu totul neîmpărtășită. Așadar, dacă în privința acestora¹⁶⁹ așa stau lucrurile, cum să mai spună cineva că, odată cunoscut simbolul firesc al dumnezeirii celei așezate mai presus [de toate] întru cele ascunse, cunoscută se face [și] aceasta [însăși]?

ca *ceva neapropiat* (adică inaccesibil; dumnezeirea, așadar) să aibă drept simbol firesc al său (așadar simbol în continuitate ontologică cu simbolizatului) *ceva apropiat* (adică accesibil)?

¹⁶⁷ Zorile, adică; se pare că e vorba de lumina Tavorului, ca zori ai 'zilei aceleia' eshatologice, a zilei nesfârșite, pomenite imediat mai jos.

[22] Τι γάρ; εἰ τὸ κατ' ὄρθρον σύμβολον ἡμερινοῦ φωτὸς ἀπρόσιτον ὄψειν ὑπῆρχεν οὐ μᾶλλον ἢ ὁ ἥλιος, μᾶλλον δὲ κακείνου μᾶλλον, ἢν ἂν αὐταῖς τὴν ἡμέραν ἐκείνην θεάσασθαι ἢ θεᾶσθαι γοῦν ἄλλο τι κατ' αὐτήν; Πῶς οὖν ἂν τὸν ἀναλόγως κατάλληλον ἥλιον ἐκείνης τῆς ἡμέρας γνῶναι ἐδυνήθησαν οἷον φῶς ἐστίν; Οὕτω καὶ πολλῶ μᾶλλον τὰ θεῖα μόναις ταῖς μετοχαῖς ἐπιγινώσκειται, αὐτὰ δὲ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἰδρυσίν τε καὶ ἀρχὴν οἷά ποτέ ἐστίν οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ τῶν ἐν τοῖς ὑπερκοσμίοις ἀνωτάτω νόων, οὐκ οὖν ὅσα γε ἡμᾶς εἶδέναι. Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ σύμβολον τοῦθ' ἀπλῶς ἐωράκασιν οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταί, μὴ πρότερον ὀφθαλμοὺς λαβόντες, οὐς οὐ πρότερον εἶχον, ὡς ἐκ τυφλῶν γενέσθαι βλέποντες, κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θεῖον Ἰωάννην, καὶ ἰδεῖν τὸ ἄκτιστον ἐκείνο φῶς, ὥστε εἰ καὶ ὀφθαλμοῖς ἐγένετο ληπτόν, ἀλλ' ὑπὲρ ὀφθαλμοὺς γεγεννημένοις καὶ πνευματικῇ δυνάμει τοῦ πνευματικοῦ φωτὸς ἀντιλαμβανομένοις. Οὕτω κατ' αἰσθησίν καὶ ὑπὲρ αἰσθησίν τὸ φῶς ἐκείνο τὸ ἀπόρητον, τὸ ἀπρόσιτον, τὸ αἴθρον, τὸ ἀκτιστον, τὸ θεοποιόν, τὸ αἰδιον, ἢ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως, ἢ δόξα τῆς θεότητος, ἢ τῆς οὐρανόου βασιλείας εὐπρέπεια. Τὸ τοιοῦτο τοίνυν ἀλλότριον

¹⁷² Adică: facultății văzătoare.

¹⁷³ E vorba – probabil – de soarele zidit.

¹⁷⁴ Semnalare a faptului că, de fapt, lumina Tavorului chiar este neapropiată (adică inaccesibilă) ochilor zidiți, fiind nezidită; dar apropiată (accesibilă) ochilor zidiți ce au primit puterea Duhului, cum imediat o va spune.

¹⁷⁵ Vederilor, adică; ochilor.

¹⁷⁶ «Ziua aceea» este cea viitoare, cea neapasă, văzută – ca zori – de ucenici pe Tavor; vezi nota următoare.

¹⁷⁷ Vezi, puțin mai jos, paragraful 34: «că 'răsplata virtuții' – zice [marele Vasile] – 'este [faptul de] a se face [omul] dumnezeu și a străluci [de] lumina cea preacurată, făcându-se fiu al zilei aceleia, cea pe care nu o curmă întunericul, că altul e soarele care o face pe aceea».

[22] Ce, dar¹⁷⁰, dacă simbolul din zori al luminii zilei¹⁷¹ ar fi fost neapropiat vederilor¹⁷² nu mai mult decât [este] soarele¹⁷³ (și – mai bine zis – este mai mult și decât acela¹⁷⁴), [oare] le-ar fi fost acestora¹⁷⁵ cu puțință să [mai] fi văzut ziua aceea¹⁷⁶ sau să vadă în ea ceva? Cum, dar, să mai fi putut cunoaște – prin analogie – ce fel de lumină este soarele [cel] potrivit zilei aceleia¹⁷⁷? Așa¹⁷⁸ – și [cu] mult mai mult – cele dumnezeiești se cunosc doar prin împărtășirile [venite de la ele]¹⁷⁹; dar ce sînt ele [în ele însele, și anume] în [ceea ce privește] așezarea și obârșia lor¹⁸⁰, [aceasta] nimeni nu știe, nici [măcar] dintre mințile cele de sus, cele mai presus de lume; nu, [cel puțin] după câte știm noi. Și nici simbolul acesta nu l-au văzut ucenicii Domnului până ce mai întâi nu au dobândit ochi pe care mai înainte nu îi aveau, spre a se face – din orbi – văzători (după dumnezeiescul Ioan cel din Damasc¹⁸¹) și a vedea nezidită lumina aceea, încât de s-a și făcut primită ochilor¹⁸², însă [s-a făcut simțită unor ochi] ajunși [a fi] mai presus de ochi și [nu altcum decât] prin putere duhovnicească simțind ei duhovniceasca lumină. Astfel [că și] sub simțire și mai presus de simțire [era] lumina aceea cea nespusă, cea neapropiată, cea nematerialnică, cea nezidită, cea îndumnezeitoare, cea pururea-fiitoare [sau însăși-fiitoare], strălucirea firii dumnezeiești, slava dumnezeirii, bună-cuviința cereștii împărății. Așadar, o astfel de lumină ție ți se pare [a fi] străină de dumnezeire, sensibilă și simbol creat și vizibil prin aer¹⁸³? Păi,

¹⁷⁰ Acest «așa» se pare că înseamnă: similar soarelui zidit – inaccesibil vederii – cunoscut din ceea ce vine de la el, adică din lumină.

¹⁷¹ Despre aceste «împărtășiri» vezi nota 4 de la *Tratatul* 1, 1.

¹⁷² Sau: întemeierea și începutul (adică 'principiul') lor.

¹⁷³ *Omilia I^a (La Schimbarea-la-față)* 12, PG 96, 564 C.

¹⁷⁴ Literal: 'luată', cu puțință de simțit, mai departe, de perceput.

¹⁷⁵ Vezi, mai sus, paragraful 10

σοι δοκεῖ θεότητος, αἰσθητόν τε καὶ κτιστόν σύμβολον καὶ δι' ἀέρος ὄρατόν; Ἄλλ' ὡς μὲν οὐκ ἀλλότριον, ἀλλὰ φυσικὸν θεότητος, αὐθις ἄκουσον τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ Δαμασκηνοῦ λέγοντος, «οὐκ ἐπίκτητον, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἔσχε τὸ τῆς θείας δόξης ὠράϊσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμφύτου θείας δόξης τε καὶ λαμπρότητος»· καὶ πάλιν, «ἐν αἰῶνι τῶ μέλλοντι 'πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα', Χριστὸν ὁρῶντες τῶ φωτὶ ἀστράπτοντα τῆς θεότητος· τοῦτο τὸ φῶς κατὰ πάσης φύσεως ἔχει τὰ νικητήρια»· καὶ πάλιν, «τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων προσλαμβάνεται μάρτυρας τῆς οἰκειᾶς δόξης τε καὶ θεότητος· ἀποκαλύπτει δὲ αὐτοῖς τὴν οἰκειάν θεότητα», τὴν ἀπάντων ἐπέκεινα, τὴν μόνην καὶ ὑπερτελῆ καὶ προτέλειον. Ὅτι δὲ οὐδὲ δι' ἀέρος ὄρατόν, δείκνυσιν ὁ μέγας Διονύσιος καὶ ὅσοι μετ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος φῶς τοῦτο ὀνομάζουσιν, ὅτε οὐκ ἀέρος ἡμῖν ἔσται χρεια κατ' αὐτοῦς, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ μέγας Βασίλειος τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας τοῦτο λέγων ὄρατόν. Ὅτι δὲ οὐδ' αἰσθητόν, ἔστι συνιδεῖν καὶ τῶ μὴ δι' ἀέρος εἶναι ὄρατόν, ἀλλὰ καὶ τῶ Θαβωρίῳ λάμψαν ὑπὲρ ἥλιον οὐδὲ τοῖς πλησιοχώροις ὥπται. Σὺ δὲ τοσοῦτοις καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξυμνοῦσι τὸ τοιοῦτο φῶς ἀντικείμενος ἀγίοις, ἄρ' οὐ δῆλος εἰ βλασφημῶν ἐκὼν εἰς τὸν Θεόν;

[23] Οὐ παύση τοιγαροῦν, ὦ ἄνθρωπε, τὸ φῶς τῆς θείας καὶ οὐσιώδους εὐπρεπείας, οὐκ αἰσθητόν μόνον καὶ κτιστόν, ἀλλὰ καὶ χεῖρον τῆς ἡμετέρας νοήσεως ἀποφαινόμενος; Χεῖρον νοήσεως, ὦ γῆ καὶ οὐρανέ, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτοῖς τὸ φῶς ὁρῶντες τῆς θείας βασιλείας,

¹⁸⁴ Omilia I^a (La Schimbarea-la-faṭă) 12, PG 96, 561 D.

¹⁸⁵ I Tesaloniceni 4, 17.

¹⁸⁶ Omilia I^a (La Schimbarea-la-faṭă) 12, PG 96, 569 AB.

¹⁸⁷ Ibidem, PG 96, 557 C.

cum că nu e străină [de dumnezeire], ci [însușire] firească a dumnezeirii – auzi-l iarăși pe Damaschin înțeleptul în cele dumnezeiești, zicând [el că] «nu dobândită – ca Moisi – avea [Iisus] podoaba dumnezeieștii slave, ci din dumnezeiasca slavă și strălucire ce [li] stă în fire»¹⁸⁴; și iarăși: «în veacul ce va să vie ‘pururea cu Domnul vom fi’¹⁸⁵, pe Hristos văzându-L strălucind de lumina dumnezeirii; lumina aceasta biruință are asupra a toată firea»¹⁸⁶; și iarăși: «pe verhovnicii apostolilor și-i ia martori ai slavei și dumnezeirii Sale; și le descoperă lor dumnezeirea Sa»¹⁸⁷, cea dincolo de toate, cea singură și preadesăvârșită și mai-presus-de-desăvârșire. Iar că nici văzută prin aer nu este, [aceasta] o arată marele Dionisie și [toți] câți – dimpreună cu el – o numesc pe aceasta lumină a veacului ce va să vie¹⁸⁸, când – după aceștia – nici de aer nu vom [mai] avea trebuință; pe lângă aceștia, și marele Vasile, cel ce spune că aceasta este văzută [nu altora decât] ochilor inimii. Iar că nici simțită [trupește] nu este, [aceasta] se poate vedea și din faptul că nu este văzută prin aer; dar și [din aceea că] luminând [ea] în Tavor mai presus decât soarele, nu s-a văzut de cei ce se aflau aproape [de locul acela]. Tu, însă, împotrivindu-te atâtor care laudă lumina aceasta – și care o laudă în așa de mare măsură –, oare nu e limpede că [în chip] voit¹⁸⁹ hulești pe Dumnezeu?

[23] Așadar, n-o să contenești – o, omule – de-a spune că lumina dumnezeieștii și ființialei buneicuvințe e nu numai creată și sensibilă, dar și mai prejos de înțelegerea noastră? [Oare] tot mai prejos de înțelegere – o, pământule și cerule! – sînt și toți cei ce văd în ei înșiși lumina dumnezeieștii împărății, frumusețea veacului ce va să fie, slava

¹⁸⁴ Despre dumnezeieștile numiri 1, 4, PG 3, 592 BC.

¹⁸⁵ Adică într-adins, nu în necunoaștere de cauză.

τὴν καλλονὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τὴν δόξαν τῆς φύσεως τῆς θείας; Φῶς, ὃ κατ' ἕκστασιν πάσης αἰσθητῆς καὶ νοεράς ἀντιλήψεως οἱ ἀπόστολοι, κατὰ τὸν Κρήτης θεσπέσιον Ἀνδρέαν, εἶδον, «τῷ μηδ' ὀλίγως ὁρᾶν τὸ ὄντως ὁρᾶν εἰσδεδεγμένοι καὶ τῷ πάσχειν τὰ θεία τῶν ὑπὲρ φύσιν τὴν αἰσθησιν προσιέμενοι»; Τί γάρ; οὐ δαιμονιώδης ἢ χειρῶν διανοίας ἐπὶ τῶν τοιούτων ἕκστασις; Δαιμονιώδη τοίνυν ἔπαθον ἕκστασιν, ὡς τῆς ἀνηκούστου ἀκοῆς, οἱ τοῦ Κυρίου μύσται, καίτοι κοινῇ λέγειν παρελάβομεν πρὸς τὸν Χριστὸν ὅτι «τὸ ἄσχετον τῆς σῆς φωτοχυσίας καὶ ἀπρόσιτον τῆς θεότητος θεασάμενοι τῶν ἀποστόλων οἱ πρόκριτοι ἐπὶ τοῦ ὄρους, τὴν θείαν ἠλλοιώθησαν ἕκστασιν»; Πῶς δ' οὐκ ἂν ἀλοίης καὶ κτίσμα λέγων τὸν Θεόν, ὃ τὰς οὐσιώδεις ἐνεργείας αὐτοῦ κτιστὰς ἀποφαινόμενος; Οὐ γάρ ἂν τοῦτο φαίη τις νοῦν ἔχων, ὅτι ἡ οὐσιώδης ἀγαθότης καὶ ζωὴ ἢ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστίν· οὐ γάρ τὸ οὐσιώδες ἢ τὰ οὐσιώδη ἔχουσα· κατὰ δὲ τὸν μέγαν Διονύσιον, «ὅταν τὴν ὑπερούσιον κρυφίότητα 'Θεόν' ἢ 'ζωὴν' ἢ 'οὐσίαν' ὀνομάσωμεν, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν ἢ τὰς ἐκδιδομένας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὰς δυνάμεις». Δυνάμεις μὲν οὖν αὗται οὐσιώδεις, ὑπερούσιον δέ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀύθυπερουσίως ὑπερούσιον, τὸ ταύτας τὰς δυνάμεις

¹⁹⁰ Literal: perceperea.

¹⁹¹ *Cuvântul 7 (La Schimbarea-la-fată)*, PG 97, 949 C.

¹⁹² *Adică extazul.*

¹⁹³ Literal: inițiați.

¹⁹⁴ Literal: caracterul absolut, faptul de a nu fi cuprins în nici o relație, relație care – în mentalul grecesc antic – presupune posedare reciprocă și generare reciprocă (ca în cazul termenilor binomului *tală-fiu*).

¹⁹⁵ Sau – cum am zice azi – 'caracterul inaccesibil'.

¹⁹⁶ Această 'schimbare' este o pătrundere a firii omenești a ucenicilor de lucrarea dumnezeiască nezidită, de darul nezidit venit în ei.

¹⁹⁷ *Stihospona* Vecerniei Mari din 6 August, stihira a treia.

firii celei dumnezeiești, lumina pe care apostolii – după de-Dumnezeu-grăitorul Andrei al Cretei – au văzut-o [nu altcum decât] prin ieșirea din toată cuprinderea¹⁹⁰ cea cu simțul și cea cu mintea, «primind [ei] înlăuntru[și] lor» – prin [faptul de] a nu vedea nicidecum – [faptul] de a vedea cu adevărat, și – prin [faptul de] a pătimi cele dumnezeiești – aducându-și simțirea la cele mai presus de fire»¹⁹¹? Cum așa? – nu [zici tu că] demonică este ieșirea¹⁹² spre unele ca acestea, cea mai prejos de cugetare? Prin urmare, [nu altceva decât] ieșire demonică au pățimit – o, nemaiauzită auzire! – știutorii de taină ai Domnului¹⁹³, măcar că am primit [de la Părinți] a zice obștește către Hristos că «necuprinsul¹⁹⁴ vărsării Tale de lumină și neapropierea dumnezeirii¹⁹⁵ văzându-o în munte cei aleși dintre apostoli, întru dumnezeiasca ieșire[-din-sine] s-au [pre]schimbat¹⁹⁶»,¹⁹⁷? Și cum nu vei fi osândit, cela ce și creatură [și] zici [a fi] pe Dumnezeu, de vreme ce declari zidite lucrările Lui ființiale? Că cine are minte n-ar zice [una ca] aceasta, [cum] că ființiala bunătate și viață a lui Dumnezeu sînt [totuna cu] ființa mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu; că nu [însușire] ființială este ceea ce are [însușirile] cele ființiale; iar – după marele Dionisie – «când ascunzimea cea mai presus de ființă o numim *Dumnezeu* sau *viață* sau *ființă*, nimic altceva nu înțelegem decât puterile proniatoare date [nouă] din Dumnezeu Cel de-neîmpărțit»¹⁹⁸. Așadar, acestea sînt puteri ființiale, pe când Cel ce¹⁹⁹ are puterile acestea – [în chip] adunat²⁰⁰ și unitar – [Acesta] este mai-presus-de-ființă; sau – mai bine zis – este mai-presus-de-ființă

¹⁹⁰ Citatul de față este de fapt o compilație între *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 7 (ed. De Gruyter, p. 131, r. 7-9) și *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6 (ed. De Gruyter, p. 222, r. 16).

¹⁹⁹ În original aici avem un neutru impersonal: «ceea ce».

²⁰⁰ Sau concentrat.

συνειλημμένως τε καὶ ἐνιαίως ἔχον· οὕτω τοίνυν καὶ τὸ θεουργὸν ἐκεῖνο φῶς οὐσιῶδες ἐστίν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸ οὐσία τοῦ Θεοῦ.

[24] Ὁ δὲ φιλόσοφος οὗτος προΐων, οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν Θεοῦ κτιστὴν εἶναι ἀποφαίνεται, καίτοι τῶν ἁγίων λεγόντων φανερώς ὅτι τῆς ἀκτιστοῦ φύσεως καὶ τὰ φυσικὰ πάντα καὶ πᾶσα δύναμις τε καὶ ἐνέργεια ἀκτιστός ἐστίν, ὡσπερ καὶ τὰ τῆς κτιστῆς φύσεως κτιστά. «Ἀλλὰ πῶς», φησὶν, «οὐκ ἐστίν ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, εἴπερ δεσποτικούς φέρει χαρακτῆρας, εἰ πάσης ὀρωμένης τε καὶ νοουμένης κτίσεως ἐπέκεινα, τὸ ὑπὲρ αἰσθησιν, τὸ ὑπὲρ νόησιν, τὸ κυριῶς ὄν, τὸ αἰεὶ ὄν, τὸ ἄϋλον, τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ ταῦτα παρ' ὑμῶν ἐνυπόστατον λεγόμενον; Πῶς δὲ τοῦ τοιούτου φωτὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐπέκεινὰ φατε;». Ταῦτα δὲ οὐ διαπορητικῶς ἐκεῖνος λέγει, ποθῶν παρὰ τοῦ τῶν ἀπάντων εὐκρίνειαν τῶν ἀσαφῶν ἢ λύσιν τῶν ἀπόρων, ἀλλ' ἡμᾶς ἐξελέγχει, ὡς νομίζει, μᾶλλον δὲ προθέμενος ἐλέγχειν, εἶθ', ὡς μὴ δυνάμενος, μανεῖς ἐξυβρίζει καθ' ἡμῶν, νῦν μὲν ἀθλίως διεφθάρθαι τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς ἰσχυριζόμενος, νῦν δὲ τῶν πῶποτε αἰρετικῶν ἐκείνων Μασσαλιανῶν ἴσους τε καὶ χεῖρους λέγων, ἄλλοτε δυσσεβεῖς καὶ πολυθεοὺς· ἀλλὰ γὰρ οὐδ' ἀσεβεῖς καὶ ἀθέους καὶ παντάπασιν ἀλιτηρίως καλεῖν παρητήσατο. Διθεῖται δὲ ἐστίν, ὡς αὐτὸς καὶ διὰ γραμμάτων καὶ διὰ στόματος ἰσχυρίζεται καὶ περιαγγέλλει πᾶσιν, ἢ μᾶλλον τῶν

²⁰¹ *Ibidem*, 5, 1, PG 3, 816 BC.

²⁰² «stăpânești»: ale Stăpânului, ale lui Dumnezeu; tot așa cum, de pildă, numim 'Stăpânescul trup' trupul Domnului (vezi mai sus, paragraful 13).

²⁰³ Adică: aceea care există în chip propriu-zis; spre deosebire de zidiri, care – existând prin părtașia de existență, nu prin ele însele – nu sînt propriu-zis.

în înțelesul că este însăși mai-presus-de-ființa²⁰¹. Tot așa, deci, și lumina aceea îndumnezeitoare este [însușire] ființială, dar nu ființa însăși a lui Dumnezeu.

[24] Dar filosoful acesta, mergând mai departe [cu cuvântul], nu doar despre [lumina] aceasta zice că este creată, ci și despre toată puterea și lucrarea lui Dumnezeu, măcar că sfinții spun lămurit că firii nezidite nezidite [ii] sînt și toate [însușirile] cele firești și nezidită [ii este] și toată puterea și lucrarea, după cum și firii zidite zidite [ii sînt acestea toate]. «Dar» – zice – «cum [lumina aceasta] nu e [însăși] ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă, de vreme ce are trăsături Stăpânești²⁰², de vreme ce e dincolo de toată zidirea cea văzută și cea nevăzută, [lumina aceasta] cea mai-presus-de-simțire, cea mai-presus-de-înțelegere, cea care este [în chip] propriu-zis²⁰³, care pururea este, cea nematerial[nic]ă, cea neschimbată și, pe deasupra, eniposta[zia]tă fiind ea, după cum ziceți voi? Cum [de] mai ziceți că ființa lui Dumnezeu este dincolo de o astfel de lumină?». Dar acestea nu din nedumerire le zice, pof-tind [adică] a găsi la cineva deslușirea tuturor [lucrurilor celor] nelimpezi ori dezlegarea nedumeririlor, ci [acestea le zice] dovedindu-ne – cum socoate el – [a fi eretici], mai bine zis jînduind [mai întâi] a ne dovedi, dar mai apoi turbând că nu poate, ne face de toată ocara, ba spunând ticăloșește că ne-am pierdut puterea judecății, ba zicând că sîntem deopotrivă cu Massalienii de odinioară și chiar mai răi [ca aceia], [iar] alteori [zicându-ne] rău-cinstitori [de Dumnezeu] și politeiști; că nu s-a dat înapoi nici a ne numi necinstitori [de Dumnezeu] și ateii și în tot felul, însă – după cum el însuși, și prin scrisori, și prin viu grai, o spune și o trîmbețează în stînga și în dreapta – denumi-rea ce ni se potrivește mai mult decît oricare altă e cea de

ἄλλων ἡμῖν ἐπωνυμία προσήκουσα, καίτοι παρ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων πάσης ἡμᾶς ἄκων ἐξαιρεῖται μέμφεως· ἐπεὶ γὰρ φησιν ἐν ἡμᾶς λέγειν τὸ ἐπέκεινα πάντων, καὶ τοῦτο τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην ἓνα Θεὸν ἡμᾶς λέγειν μαρτυρεῖ, τὸ δὲ φῶς ἐκεῖνο οὐκ οὐσίαν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἐκείνης ἐνέργειαν, ἣν οὐσίαν μίαν τε οὖσαν εἶπομεν καὶ ἐπέκεινα πάντων ὡς πάντα ἐνεργοῦσαν. Ἀλλ' οὐδ', εἰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῆς μίας ἐκείνης οὐσίας φαίημεν ἀχώριστον, σύνθετος ἢ ὑπερουσιότης ἐκείνη παρὰ τοῦτο ἔσται· ἢ γὰρ ἂν οὐδεμία ἦν ἀπλή οὐσία, εἶγε τοῦτο ἦν· οὐσίαν γὰρ φυσικῆς ἀνευ ἐνεργείας οὐδ' ἦντινοῦν ἂν ἰδοίς. Δεσποτικούς δὲ πῶς οὐκ ἂν φέροι χαρακτηῖρας τὸ θεοποιὸν φῶς, ὃ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας συνωσθεῖς 'θεότητος' προσειπες 'σύμβολον'; Ἐνυπόστατον δὲ οὐ τὸ ἀθυπόστατον ἐνταῦθα λεγόντων τῶν ἀγίων, πῶς ἄλλη τις οὐσία καθ' αὐτήν, ἢ πῶς ἕτερος δευτερος Θεὸς ὁ μὴ ὑπαρξὶν ἰδίαν ἔχων; Εἰ δὲ διὰ τὸ ἀναρχον εἶναι καὶ ταύτην τὴν ἐνέργειαν, ἄκτιστον τε καὶ ἀπερινόητον, Θεὸν ἄλλον ἀπαρτίσεις ἐν ταῖς συνεταιῖς σου ὑπονοίαις καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα Θεὸν ἡμῖν ἄλλον ἀπαρτίσεις, τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου λέγοντος· «ὡσπερ ἡ θεία φύσις ἢ τρισυπόστατος, ἀναρχος, ἄκτιστος, ἀπερινόητος, ἀπλή καὶ ἀσύνθετος ὁλότῃτι ὑπάρχει, οὕτω καὶ τὸ ταύτης θέλημα»· τὸ αὐτὸ δ' ἂν εἶποις καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς.

²⁰⁴ *Vezi III Achindin 1, Palama II, GA, p. 286-7.*

²⁰⁵ *Adică: un singur lucru, o singură realitate.*

²⁰⁶ *Vezi mai sus, paragraful 10.*

²⁰⁷ «el»: acest 'al doilea dumnezeu'.

²⁰⁸ *Adică: nu doar ființa a cărei lucrare este.*

²⁰⁹ *Către Marin, PG 91, 268 D.*

‘diteiști’²⁰⁴, măcar că prin înseși cele zise de către el ne dezleagă – fără voia lui – de orice vină; că, de vreme ce afirmă că noi spunem cum că una²⁰⁵ este ceea ce e dincolo de toate, [atunci] și lucrul acesta [il] mărturisește [în favoarea noastră], [și anume] că [nu altceva decât] mai-presus-de-ființa aceea o spunem [a fi] unul Dumnezeu, iar [că] lumina aceea nu ființă [o spunem a fi], ci lucrare a ființei aceleia, ființă despre care am zis că e una și [că e] dincolo de toate, ca lucrătoare a toate. Dar dacă spunem [că] lucrarea aceasta e nedespărțită de ființa aceea cea una, nu înseamnă că – din pricina aceasta – mai-presus-de-ființa aceea va fi [de acum] compusă; că de ar fi așa, atunci nu ar mai exista nici o ființă simplă; pentru că nu vei afla nici o ființă care să fie lipsită de lucrare firească. Iar ‘trăsături Stăpânești’ cum să nu aibă lumina cea îndumnezeitoare, [lumină] pe care și tu – silit de [însuși] adevărul lucrurilor – ai numit-o ‘simbol al dumnezeirii’²⁰⁶? Iar ‘eniposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas]’ numindu-o aici sfinți nu în înțelesul că ar fi de-sine-subzistentă, cum să fie [ea] o altă ființă, de sine [stătătoare], sau cum [să fie] alt dumnezeu, adică un al doilea [dumnezeu], când el²⁰⁷ nu are existență de sine? Iar dacă – în înțeleptele tale prezumții – pe motiv că și lucrarea aceasta²⁰⁸ este fără-de-început, și nezidită și necuprinsă-cu-mintea, o încropești [pe aceasta a fi] dumnezeu, atunci și voi[nț]a lui Dumnezeu ne-o vei încropi [a fi ea] alt dumnezeu, de vreme ce cinstitul Maxim spune [că] «după cum dumnezeiasca fire cea în-trei-ipostasuri este pe de-a-ntregul fără-de-început, nezidită, necuprinsă-cu-mintea, simplă și necompusă, tot așa și voi[nț]a acesteia»²⁰⁹; iar, apoi, același lucru ar trebui să îl spui în privința tuturor lucrărilor ei firești [adică naturale].

[25] «Ἀλλὰ θεοποιόν», φησί, «δώρον ἔστιν ἢ τοῦ Θεοῦ μίμησις, ἕξις οὔσα τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς φύσεως, ἀπὸ τῆς πρώτης διακοσμήσεως ἀρχομένη καὶ τοῖς ἐσχάτοις τῶν λογικῶν περατουμένη, ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος, ἐρμηνεύων πῶς ὑπὲρ θεαρχίαν ὁ Θεὸς ἔστιν, 'εἰ θεότητα', φησί, 'νοήσαις τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου καὶ τὸ ἀμίμητον μίμημα τοῦ ὑπερθέου καὶ ὑπεραγάθου'». Ἀλλ', ἀγαθὲ, πρῶτον μὲν ὁ ἅγιος τῷ 'μimήματι' τὸ 'ἀμίμητον' προσέθηκεν· οὐ μᾶλλον οὖν μίμησις ἢ ἀμιμησία· πῶς οὖν εὐπαράδεκτος αὐτὸς ἔση θατέρα μερίδι μόνῃ προσθέμενος; Ἐπειτ' ἐκεῖνος δύο εἶπε, τό τε θεοποιόν δῶρον καὶ τὸ ἀμίμητον μίμημα, ἐμοὶ δοκῶν τοῦθ' ἡμᾶς διδάσκων, ὡς εἰ καὶ παρ' ἑαυτοῦ θεωθῆναι ἀνθρωπινὸν ἀδύνατον, ἀφωμοιωμένον τῷ ἀμιμήτῳ Θεῷ διὰ μιμήσεως, ἀλλὰ δεῖ μιμῆσθαι τὸν ἀμίμητον· οὕτω γάρ ἂν τύχοι τοῦ δώρου τοῦ θεοποιοῦ καὶ θεὸς θέσει χρηματίσειε. Δύο τοίνυν τοῦ μεγάλου τὰ παρεκτικὰ φαμένου τῆς θεώσεως, αὐτὸς θάτερον ἐξέκοψας, παραχαράξας, ἀλλ' οὐκ ἐξηγησάμενος· καὶ ἀποξέσας μὲν τὸν σύνδεσμον, ἀντ' αὐτοῦ δὲ προσγράψας τὴν ἀντωνυμίαν, οὕτω τὸ ῥητὸν ἡμῖν δῆθεν διευκρινῶν ἀνέγνωσ' «εἰ θεότητα καὶ ἀγαθότητα νοήσεις τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου, αὐτὸ τὸ ἀμίμητον μίμημα τοῦ ὑπερθέου».

[26] Πρὸς δὲ τούτοις καὶ φυσικὴν ἕξιν λέγεις τὴν χάριν τῆς θεώσεως, τουτέστι δυνάμεως φυσικῆς ἐντελεχείαν

²¹⁰ Altfel zis: deprindere a firii înțelegătoare și cuvântătoare.

²¹¹ Adică în ce mod.

²¹² Termenul *χρῆμα* înseamnă *lucru concret*, deci 'lucrul însuși al darului îndumnezeitor' înseamnă însuși 'darul îndumnezeitor' (cum traduce părintele Stăniloae; vezi Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, Paideia 1996, p. 257); vezi și Marcu Evghenicul, *Opere*, vol. II, C.A., p. 183.

²¹³ *Epistola 2*, PG 3, 1068 A-1069 A.

²¹⁴ Adică: cu de la sine putere, prin sine însuși.

²¹⁵ Adică: *realitate concretă* a darului îndumnezeitor.

[25] «[Bine,] dar 'dar îndumnezeitor'» – zice – «[nu] este [altceva decât] imitarea lui Dumnezeu, [imitare] care este habitudine a naturii intelective și raționale²¹⁰, începând de la ordinul prim și sfârșind la cele de pe urmă din [creaturile] cele raționale, fiindcă și marele Dionisie, comentând cum²¹¹ Dumnezeu este mai presus de thearhie [adică de obârșia dumnezeirii], zice [că] '[vei înțelege] de vei socoti *dumnezeire* lucrul însuși²¹² al darului îndumnezeitor și cea de-neimitat imitație a Celui mai presus de dumnezeire și de bunătate'²¹³». Dar – o, bunule [prieten] – mai întâi [trebuie zis că] 'imitației' sfântul i l-a adăugat pe 'de-neimitat'; așa că [darul acela] nu e în mai mare măsură *imitație* decât *neimitare*; cum, deci, să fii tu bun primitor [al cuvintelor părintești], când tu iei doar una din cele două părți [ale spusei lor]? Apoi, acela a vorbit de două lucruri, [și anume atât] de darul îndumnezeitor [cât] și de imitația de neimitat, vrând – socot eu – să ne învețe cum [că], deși omului îi e cu neputință a se îndumnezei de la sine însuși²¹⁴ (asemănându-se [adică], prin imitare, lui Dumnezeu Cel de neimitat), *trebuie* însă să imite pe Cel de neimitat, că [doar] așa va avea parte de darul îndumnezeitor și se va face dumnezeu prin înfiere; două zicând, așadar, marele [Dionisie] că sînt cele dătătoare ale îndumnezeirii, tu pe unul [din cele două] l-ai tăiat, ștergându-l, iar nu tâlcuindu-l; și, scoțând [tu] conjuncția și în locul ei punând pronumele, așa ne-ai citit nouă – lămurind-o, chipurile – zicerea: '[vei înțelege] de vei socoti *dumnezeire* și *bunătate* lucrul darului îndumnezeitor²¹⁵, însăși cea de neimitat imitație a Celui mai presus de dumnezeire'.

[26] Pe lângă acestea, zici [de fapt] și că harul [adică darul] îndumnezeirii e habitudine naturală [adică deprindere firească], adică entelehie și manifestare a unei

τε καὶ φανέρωσιν, ἀφ' οὗ τῆ τῶν Μασσαλιανῶν ὄντως, ὡς οὐκ οἴσθα, περιπέπτωκας ἀπάτη· φύσει γὰρ ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην θεὸς ὁ θεούμενος, εἰ κατὰ φυσικὴν δύναμιν ἢ θέωσις ἔσται καὶ τοῖς ὅροις τῆς φύσεως ἐμπεριλαμβάνεσθαι πέφυκε. Μὴ τοίνυν τὴν σαυτοῦ περιτροπὴν τῶν ἀσφαλῶς ἐστώτων λέγε, μηδὲ μῶμον τοῖς ἀμωμήτοις τὴν πίστιν ἐπιχειρεῖ προστριψασθαι, τὰ πρὸς ἀλήθειαν αἴσχη σὰ τοῖς ἄλλοις ἀποματτόμενος, μᾶλλον δ' ἀναιδῶς ἐκείνων ὡς τοιοῦτων καταψευδόμενος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς διδάσκου παρὰ τῶν εἰδῶτων ἢ παρὰ τῶν ὑπ' ἐκείνων δεδιδαγμένων, ὡς «ἀσχετός ἐστι παντάπασιν ἢ τῆς θεώσεως χάρις, οὐκ ἔχουσα τὴν οἰανοῦν δεκτικὴν ἑαυτῆς ἐν τῇ φύσει δύναμιν· ἐπεὶ οὐκέτι χάρις ἔστιν, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν φυσικὴν δύναμιν ἐνεργείας φανέρωσις, καὶ οὐδὲ παράδοξον ἔσται τὸ γενόμενον, εἰ κατὰ δεκτικὴν δύναμιν φύσεως ἢ θέωσις εἴη· φύσεως γὰρ ἂν εἰκότως ἐργον, ἀλλ' οὐ Θεοῦ δῶρον ἢ θέωσις εἴη, καὶ δυνησεται καὶ φύσει θεὸς ὁ τοιοῦτος εἶναι καὶ κυρίως προσαγορευέσθαι· οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι καθέστηκεν ἢ κατὰ φύσιν τῶν ὄντων ἐκάστου δύναμις ἢ φύσεως πρὸς ἐνεργείαν ἀπαράβατος κίνησις. Πῶς δὲ καὶ ἐξίστησιν ἑαυτοῦ τὸν θεούμενον ἢ θέωσις, εἰ τοῖς ὅροις τῆς φύσεως αὐτῇ περιεῖληπται, συνιδεῖν οὐκ ἔχω».

[27] Ὑπὲρ φύσιν τοίνυν καὶ ἀρετὴν καὶ γνῶσιν ἢ τῆς θεώσεως χάρις καὶ ἀπειρώς τὰ τοιαῦθ' ἀπαντα κατὰ τὸν

²¹⁶ Literal: 'după toată necesitatea'; adică: în mod obligatoriu, automat.

²¹⁷ Adică: Dumnezeu prin însăși firea sa; nu Dumnezeu după har, adică prin faptul de a se face sălaș harului.

²¹⁸ Adică nu îți mai propovădui.

²¹⁹ Literal: nerelațional.

²²⁰ Vezi și PG 90, 324 A (Maxim Mărturisitorul, *Către Talasie* 22), cum și tâlcuirea la cuvântul sfântului Grigorie Teologul *Dncă lui Pavel ieșire [din sine] îi era* [...], PG 91, 1141 A; vezi Marcu, *Opere* II, G.A., p. 183-185.

puteri [sau facultăți] naturale, încât – nu știu cum – cu adevărat ai căzut în înșelarea Massalienilor; pentru că cel îndumnezeit va fi – neapărat²¹⁶ – dumnezeu după fire²¹⁷, dacă [după cum zici] îndumnezeirea este [săvârșită] printr-o facultate naturală și [îi] e dat a fi cuprinsă în hotarele firii. Nu [îți mai] spune așadar²¹⁸ sucirea [și căderea] ta celor ce stau [în chip] nealunecat, nici nu te mai zbate a arunca vină asupra celor neprihăniți la credință, aruncând asupra altora toate nerușinările tale [săvârșite] față de adevăr, mai bine zis mințind cu nerușinare asupra aceluia cum că ar fi de felul acesta. Dar și învață-te de la cei ce știu – sau de la cei învățați de către aceia – cum că «întru totul dezlegat²¹⁹ este harul [adică darul] îndumnezeirii, neavând [el] în [zidita noastră] fire vreo facultate [adică putere] primitoare a lui²²⁰. Fiindcă, dacă îndumnezeirea ar fi [săvârșită] printr-o putere primitoare din fire [a zidită], [atunci ea] nu mai este har [adică dar], ci manifestare a lucrării facultății naturale; iar ceea ce se săvârșește nu e mai presus de socotință²²¹, pentru că – firește – îndumnezeirea va fi lucru al firii [zidite], nu dar al lui Dumnezeu, iar unul ca acesta²²² va putea fi dumnezeu după fire și se va putea numi [chiar] propriu-zis dumnezeu; că puterea [sau facultatea] cea după fire a fiecăreia din cele ce sînt nu e nimic altceva decât neabătută mișcare a firii spre lucrare. Și cum îl [mai] scoate din sine însuși îndumnezeirea pe cel îndumnezeit – dacă ea se cuprinde în hotarele firii – a o pricepe nu pot»²²³.

[27] Mai presus de fire, așadar, și de virtute și de cunoaștere este harul [adică darul] îndumnezeirii, iar acestea toate – după sfântul Maxim – sînt nesfârșit mai prejos

²¹⁶ «mai-presus-de-socotință»: paradoxal, care scapă judecății omului (sau ingerului).

²¹⁷ «unul ca acesta»: un dumnezeu rezultat dintr-o astfel de îndumnezeire.

²²¹ Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1237 AB.

ἅγιον Μάξιμον ταύτης ἀποδεῖ ἀριτιή μὲν γὰρ πᾶσα καὶ ἢ ἐφ' ἡμῖν τοῦ Θεοῦ μίμησις πρὸς τὴν θείαν ἔνωσιν ἐπιτηδεῖον ποιεῖται τὸν κεκτημένον, ἢ δὲ χάρις αὐτὴν τελετουργεῖ τὴν ἀπόρρητον ἔνωσιν· δι' αὐτῆς γὰρ ὅλος μὲν ὅλοις τοῖς ἀξίοις ὁ Θεὸς περιχωρεῖ, ὅλω δὲ ὅλοι περιχωροῦσιν ὀλικῶς οἱ ἅγιοι τῷ Θεῷ, ὅλον ἀντιλαβόντες εαυτῶν τὸν Θεόν καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀναβάσεως οἶον ἐπαθλον αὐτὸν μόνον κτησάμενοι τὸν Θεόν, «ψυχῆς πρὸς σῶμα περιφύντα τρόπον, ὡς οἰκείους μέλεσι», καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι καταξιώσαντα διὰ τῆς ἐνουποστάτου κατὰ δωρεάν καὶ χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἰοθεσίας. Ὅταν οὖν ἀκούσης ἐνδημεῖν ἡμῖν διὰ τῶν ἀρετῶν τὸν Θεόν ἢ διὰ τῆς μνήμης ἐνιδρυμένον ἔχειν τοῦτον ἐν ἑαυτοῖς, μὴ τοῦθ' ἀπλῶς νομιζε θέωσιν, τὴν τῶν ἀρετῶν κτῆσιν, ἀλλὰ τὴν δι' ἀρετῶν προσγινομένην τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα καὶ χάριν, καθάπερ καὶ ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος, ὅτι ψυχὴ τὰς φυσικὰς ὁρμὰς οἰκεία τε ἀσκήσει καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξία γίνεται ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει τῆς χάριτι τοῦ Θεοῦ διδομένης λαμπρότητος τοῖς ἁγίοις. Ὅτι δὲ φῶς ἢ χάριτι τοῦ Θεοῦ διδομένη λαμπρότης, μαθήσει παρὰ τοῦ λέγοντος, «φῶς ἢ ἐκεῖθεν λαμπρότης τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαρμένοις, ἢνικ' ἂν ἐκλάμψωσιν οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος, ὧν ἴσταται ὁ Θεὸς ἐν μέσω, θεῶν ὄντων καὶ βασιλέων, διαστέλλων καὶ διαιρῶν τὰς ἀξίας τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος». Ὅτι δὲ ὑπερουράνιον ἐστὶ τοῦτο καὶ ὑπερκόσμιον, «οὐδεὶς

²²⁴ Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 1, 49, PG 90, 1101 A.

²²⁵ Adică: apt.

²²⁶ Adică prin har, prin darul lui Dumnezeu.

²²⁷ Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1076 C.

²²⁸ Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1088 BC.

²²⁹ Vasile cel Mare, *Epistola* 2, 4, PG 32, 229 B.

²³⁰ Despre Sfântul Duh 16, 40, PG 32, 141 AB.

decât el²²⁴; pentru că toată virtutea și imitarea lui Dumnezeu de către noi îl face pe cel ce [le-]a dobândit [să fie] destoinic²²⁵ de dumnezeiasca unire, pe când harul săvârșește însăși negrăita unire; că [nu prin altceva decât] prin acesta²²⁶ străbate întreg Dumnezeu în întregi cei vrednici²²⁷, și sfinții străbat pe de-a-ntregul – întregi – în întreg Dumnezeu, pe întreg Dumnezeu dobândindu-și-L – în locul lor înșiși – și, ca pe o răsplată a urcușului la El, pe Singur El câștigându-L, ‘unit [cu aceștia] – după chipul [unirii] sufletului cu trupul – ca [și] cu [niște] mădulare ale Lui’²²⁸ și învrednicindu-i a fi în El prin eniposta[zia] ta înfiere cea după harul și darul sfântului Duh. Așadar, când vei auzi că Dumnezeu vine în noi prin virtuți ori că prin pomenire Îl avem pe Acesta sălășluit în noi înșine²²⁹, nu aceasta s-o socotești îndumnezeire, [și anume] dobândirea virtuților, ci strălucirea și harul lui Dumnezeu venit prin virtuți, precum spune și marele Vasile²³⁰, [cum] că sufletul, prin propria nevointă și prin ajutorul Duhului, sporindu-și pornirile firești [către Dumnezeu], vrednic se face – întru dreaptă judecata lui Dumnezeu – de strălucirea cea prin harul [adică darul] lui Dumnezeu dată sfinților. Iar că lumină este strălucirea cea dată prin harul lui Dumnezeu, [aceasta] o vei învăța de la cel ce zice [că] «lumină [e] strălucirea de acolo²³¹ celor aici curățiți, când ‘dreptii vor străluci ca soarele’²³², în mijlocul cărora stă Dumnezeu – dumnezei fiind [ei]²³³ și împărați – osebînd și împărțînd vredniciile fericirii de acolo»²³⁴. Iar [cum] că [lumina] aceasta este mai presus de ceruri și de lume,

²²⁴ «de acolo»: din veacul viitor.

²²⁵ Matei 13, 43.

²²⁶ Psalmii 81, 1.

²²⁷ Grigorie Teologul, *In sanctum baptismum* 6, PG 36, 365 B.

άντερεί, οὐκουν ὅστις τό ὑπερουράνιον», φησί, «φῶς ἐν ταῖς τῶν αγαθῶν επαγγελίαις ἐκδέχεται, περί οὐ καί Σολομών λέγει 'φῶς δικαίοις διαπαντός' καί ὁ ἀπόστολος 'εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ μερίδι τοῦ κληρου τῶν ἀγίων ἐν τῷ φωτί'».

[28] Οὐ μὴν ἀλλά καί διὰ σπουδῆς καί μελέτης ἐγγίνεσθαι τῷ σοφίαν λέγοντες, οὐκ αὐτό τοῦτο τήν σπουδῆν ἢ τήν μελέτην σοφίαν φαμέν, ἀλλά τό δι' αὐτῶν προσγενόμενον. Ἄλλως τε καί διαφόρως ἐνδημῶν ἐστι τοῖς ἀνθρώποις ὁ Κύριος, κατὰ τήν ἀξίαν καί τόν τρόπον τῶν ζητούντων αὐτόν· ἐτέρως μὲν γάρ τῷ πρακτικῷ, ἐτέρως δέ τῷ θεωρητικῷ καί τῷ ἐποπτικῷ ἄλλως, καί ἄλλως μὲν ἢ ἀνθρώποις σπουδαίοις, ἐτέρως δέ θεοῖς ἤδη γεγνόσιν. Ἀλλά καί κατ' αὐτήν τήν θείαν ἐποψίαν πολλαί διαφοραί· καί τοῖς προφήταις γάρ, τῷ μὲν ὄναρ, τῷ δ' ὕπαρ, δι' αἰνιγμάτων μέντοι καί ἐσόπτρων, τῷ δέ Μωϋσῆ «ἐν εἶδει καί οὐ δι' αἰνιγμάτων» ὤφθη. Θεοῦ δέ ὄρασιν ἀκούων ἐν εἶδει καί οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀναμνήσθητι τοῦ λέγοντος, «θέωσιν, τήν κατ' εἶδος ἐνυπόστατον ἔλλαμψιν, ἣτις οὐκ ἔχει γένεσιν, ἀλλ' ἀνεπινώητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν, καί τήν ὑπέρ νοῦν καί λόγον ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τῶν ὄντων αἰῶνι μυστικῆν ἔνωσιν πρὸς τόν

²³⁵ *Pilde* 13, 9.

²³⁶ *Coloseni* 1, 12.

²³⁷ *Vasile cel Mare, Omiliile la Exaimeron* 2, 5, PG 29, 41 A.

²³⁸ *Dat fiind că sfântul Grigorie consideră aici trei stadii (praxis, theoria, epopsia), theoria ('viziunea') poate însemna vedere de Dumnezeu, dar și viziune asupra celor ce sînt sau asupra a ceva anume, prin prisma – mai mult sau mai puțin – a vederii-de-Dumnezeu. Amintim că în misteriele păgâne, epopsia era treapta cea mai înaltă a participării; spre deosebire de inițiat, ai cărui ochi erau închiși, epoptul avea dreptul să vadă 'cele de taină' ale cultului misteric.*

²³⁹ *Vezi începutul paragrafului: «prin silință și studiu».*

²⁴⁰ *Literal: 'în chip'; adică: la arătare, la vedere, fățiș.*

[aceasta] «nimeni nu o făgăduiește», zice, «nimeni, așadar, care – întru făgăduințele bunătăților – urmează luminii, despre care și Solomon zice 'lumină [e] dreptilor pururea'²³⁵, și Apostolul 'mulțumind lui Dumnezeu, Celui ce ne-a făcut destoinici părții sortului sfinților, întru lumină'^{236,237}.

[28] Dar și când zicem că cineva – prin silință și studiu – dobândește înțelepciune, nu numim 'înțelepciune' silința însăși ori studiul însuși, ci ceea ce vine prin acestea. De altfel și Domnul [în chip] felurit vine la oameni, după vrednicia celor ce îl caută pe El și după chipul [în care aceștia îl caută]; că într-un fel vine la cel aflat pe treapta fapturii, într-un fel la cel aflat pe a vederii²³⁸ și la cel aflat pe a epopsiei într-altfel; și într-un fel oamenilor silitori²³⁹, iar altfel celor deja ajunși dumnezei. Dar [până] și din unghiul epopsiei înseși sînt multe deosebiri [între oameni]; că și prorocilor [Dumnezeu] S-a arătat unuia în vis, altuia la vedere; că [unuia S-a arătat] prin ghicituri și oglinzi, pe când lui Moisi «aieva²⁴⁰, și nu prin ghicituri»²⁴¹. Iar auzind [tu] de 'vedere a lui Dumnezeu aieva, și nu prin ghicituri', adu-ți aminte de cela ce zice îndumnezeirea [a fi] «eniposta[zia]ta strălucire [cea] aieva, care nu are facere, ci [are] de-neînțeleas arătare în cei vrednici»²⁴², și tainica unire cu Dumnezeu în nestricăciosul veac a celor ce sînt²⁴³, cea mai presus de minte și de cuvânt, [unire] prin care sfinții, ajunși la 'epopsia luminii

²³⁵ Numerii 12, 8.

²³⁶ Maxim Mărturisitorul, *Către Thalassie* 61, PG 90, 636 CD și îndeosebi sholia 16, *ibidem*, 644 C. Vezi *Triade* 1, 3, 20; 3, 3, 13.

²³⁷ Expresia – destul de ambiguă – mai apare o singură dată, și anume în *Tomul aghioritic* 6 (ed. Hristou II 1994, p. 575). Notăm că părintele Slăniloae înțelege prin aceste τα όντα (cele ce sînt) pe cei creați; vezi *Filocalia românească* VII, București 1977, p. 420.

Θεόν, καθ' ἣν τὸ φῶς τῆς ἀφανοῦς καὶ ὑπεραρρήτου δόξης οἱ ἅγιοι ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετὰ τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ αὐτοὶ δεκτικοὶ γίνονται καθαρότητας, καὶ τὴν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπίκλησιν, σύμβολον οὖσαν τῆς ἐνυποστάτου τε καὶ ἐνυπάρκτου κατὰ δωρεάν καὶ χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἰοθεσίας, καθ' ἣν τῇ ἐπιφοιτήσει τῆς χάριτος υἱοὶ Θεοῦ χρηματίζουσί τε καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἅγιοι».

[29] Τοῦτο τοίνυν ὁ μέγας Διονύσιος, ἀλλαχοῦ μὲν 'ἀρχίφωτον ἀκτίνα καὶ θεουργικόν' καλέσας φῶς, ἐνταῦθα δὲ 'θεοποιὸν δῶρον καὶ ἀρχὴν θεότητος', δηλαδὴ θεώσεως, πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα πῶς ὑπὲρ θεαρχίαν – τουτέστιν ὑπὲρ ἀρχὴν θεότητος – ὑπάρχει ὁ Θεός, ἀποκρινόμενός φησιν, ὡς εἰ Θεὸν ἀκούων ὀρώμενον «ἐν εἶδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων», καὶ ψυχῆς πρὸς σῶμα τρόπον τοῖς ἀξίοις ὡς οἰκειοῖς μέλεσι περιφυόμενον καὶ κατὰ τοσοῦτον ἐνούμενον αὐτοῖς ὡς ὅλον μὲν αὐτὸν περιχωρεῖν ἐκείνοις ὅλοις, ὅλους δὲ αὐτοὺς αὐθις ὀλικῶς ἐκείνω, καὶ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ πλουσιῶς ἐφ' ἡμᾶς χεόμενον, ἀλλ' οὐ κτιζόμενον, καὶ ματαλαμβανόμενον ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν λαλοῦν, ταῦτα τοίνυν ἀκούων, εἰ μὴ κατὰ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν νομίσεις ὀρᾶσθαι τὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεοποιὸν δωρεάν τε καὶ ἐνέργειαν

²⁴⁴ Cu îngerii cei buni, adică.

²⁴⁵ *Mistagogia* 21, PG 90, 697 A.

²⁴⁶ Adică: numirea cu numele de 'dumnezeu', de vreme ce s-au îndumnezeit. Notăm că în anumite trinoame trinitare denumirea de 'Dumnezeu' este rezervată persoanei Tatălui, ca de pildă în cazul Crezului, unde persoanele Treimii sînt numite cu numele de *Dumnezeul Tatăl*, *Domnul/Îisus Hristos* și, respectiv, *Duhul Sfânt*.

²⁴⁷ Este vorba, desigur, de apelativul 'dumnezeu'.

²⁴⁸ Adică: prin care.

²⁴⁹ Expresia ἀρχίφωτος ἀκτίς este din *Despre cereasca ierarhie* 3, 2, PG 3, 165 A (ed. De Gruyter: p. 18), iar θεουργικόν φῶς din *Despre cereasca ierarhie* 7, 2 (De Gruyter, p. 29) și *Despre dumnezeieștile nuntiri* 1, 4 (De Gruyter, p. 113).

nevăzutei și preanegrăitei slave, primesc și ei – dimpreună cu puterile de sus²⁴⁴ – fericita curăție²⁴⁵ și numirea cu numele marelui Dumnezeu și Tatăl²⁴⁶, [numire] care²⁴⁷ este simbol al en-îposta[zia]tei și en-existenței înfierii, celei după darul și harul sfântului Duh, [înfiere] după care²⁴⁸, prin venirea harului, fii ai lui Dumnezeu se fac – și vor fi [cu adevărat] – toți sfinții.

[29] Aceasta numind-o marele Dionisie altundeva ‘rază de-lumină-începătoare’ și ‘lumină îndumnezeitoare’²⁴⁹, iar aici ‘dar îndumnezeitor și obârșie a dumnezeirii (adică a îndumnezeirii)’²⁵⁰, răspunzând către cel ce întrebuse cum Dumnezeu este mai presus de thearhie (adică de obârșia dumnezeirii), zice [că] dacă, auzind despre Dumnezeu că e văzut «aievea, și nu prin ghicituri»²⁵¹ și [că] ‘Se unește cu cei vrednici – după chipul [unirii] sufletului cu trupul – ca [și] cu [niște] mădulare ale Lui’²⁵² și [că] ‘într-atâta e de unit cu aceștia încât, pe de o parte, întreg străbate în întregi aceia și, pe de alta, întregi aceștia [străbat] pe de-a-ntregul – întregi – în întreg Acela’²⁵³ și [că] ‘Duhul, prin Fiul, e îmbelșugat [re]vărsat (deci nu zidit) asupra noastră’²⁵⁴ și împărtășit nouă și grăiește prin noi’²⁵⁵, acestea așadar auzindu-le, de vei socoti că Dumnezeu este văzut nu după ființa [Lui] cea mai presus de ființă, ci după îndumnezeitoarea Lui dare și lucrare²⁵⁶,

²⁴⁰ Epistola 2, PG 3, 1068 A–1069 A.

²⁵¹ Numerii 12, 8.

²⁵² Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1088 BC.

²⁵³ *Ibidem*, PG 91, 1076 C.

²⁵⁴ Tit 3, 6.

²⁵⁵ Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.

²⁵⁶ Adică: ‘De vei socoti că Dumnezeu este văzut nu în înțelesul că li este văzută ființa cea mai-presus-de-ființă, ci în înțelesul că li este văzută îndumnezeitoarea dare și lucrare...’.

αὐτοῦ, τὴν χάριν τῆς υἰοθεσίας, τὴν ἀγέννητον θέωσιν, τὴν κατ' εἶδος ἐνυπόστατον ἔλλαμψιν, εἰ τοῦτο νοήσεις θεότητος ἀρχὴν, τὸ θεοποιὸν δῶρον, τὸ μετεχόμενον καὶ ὀρώμενον καὶ ἐνούμενον ὑπερφυῶς, ὑπὲρ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐστὶν ἢ ὑπεράρχιος οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἐκείνη μὲν γὰρ σχέσις, εἰ καὶ μὴ φυσικὴ, καὶ ἄσχετος, οὐχ ὡς ὑπερφυῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς σχέσις· πῶς γὰρ ἢ σχέσις σχέσιν αὐθις ἔξει; Ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ οὐχ ὡς σχέσις ἄσχετος, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ὑπερφυῶν σχέσεων ἐπέκεινα. Κάκεινης μὲν ἐκάστω τῶν ἡξιωμένων οἰκειῶς τε καὶ καταλλήλως πᾶσι μέτεστιν· ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν μεθεκτῶν ὑπερεξήρηται.

[30] Ὁ δὲ «τὸ θεοποιὸν δῶρον ἔξιν» λέγων «τελειωτικὴν τῆς λογικῆς φύσεως ἀπὸ τῆς πρώτης διακοσμήσεως ἀρχομένην καὶ τοῖς ἐσχάτοις τῶν λογικῶν περατουμένην», καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ εὐγγελίῳ δηλὸς ἐστὶν ἀντιταττόμενος. Εἰ γὰρ ἡ θέωσις τελειοῖ τὴν λογικὴν φύσιν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ταύτην ποιεῖται τοὺς θεοειδεῖς, ἔξις οὐσα τῆς λογικῆς φύσεως, ὡς ἐκ φυσικῆς δυνάμεως προελθούσης εἰς ἐνέργειαν, οὐχ ὑπὲρ φύσιν γίνονται οἱ ἅγιοι θεοῦμενοι, οὐδ' ἐκ Θεοῦ γεννῶνται, οὐδὲ πνευμά εἰσιν, ὡς ἐκ Πνεύματος γεγεννημένοι, οὐδὲ μόνοις «τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ τέκνα Θεοῦ γενέσθαι» ὁ Χριστὸς «ἐξουσίαν ἔδωκεν» ἐπιδημήσας· καὶ πρὸ τῆς

²⁵⁷ Adică îndumnezeirea, harul îndumnezeitor.

²⁵⁸ «măcar că nu e firească»: cu toate că e vorba de o relație între două fiiri aflate în discontinuitate ontologică una față de cealaltă, una fiind necreată, iar cealaltă creată.

²⁵⁹ Vezi, mai sus, paragraful 25, fraza fiind acolo redată în terminologie de sorginte occidentală.

²⁶⁰ Sau 'în-chipul-lui-Dumnezeu', după tradiția școlii nemțene.

²⁶¹ Adică: mai presus de fire.

²⁶² *Ioan* 1, 13.

²⁶³ *Ioan* 3, 6.

[după] harul înfierii, [după] îndumnezeirea cea nefăcută, [după] eniposta[zia]ta strălucire cea aievea, dacă [așadar] aceasta o vei socoti [a fi] obârșie a dumnezeirii, [și anume] darul cel îndumnezeitor, cel împărtășit [nouă] și [cu puțină de] văzut [nouă] și [cu noi] unit [în chip] mai presus-de-fire, [atunci nu față de altceva decât] față de obârșia *aceasta* este mai presus ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-obârșie. Că aceea²⁵⁷ e relație, măcar că nu firească²⁵⁸; și e 'nerelațională' nu doar ca mai-presus-de-fire, ci și ca relație (căci cum ar avea relația iarăși relație?); pe când ființa lui Dumnezeu [e nerelațională] nu ca relație nerelațională, ci ca [una ce este] dincolo și de înseși relațiile [acestea] mai-presus-de-fire. Iar acea se împărtășește tuturor [în chip] propriu și potrivit fiecăruia din cei învredniciți [de ea]; pe când ființa lui Dumnezeu este așezată mai presus și de toate cele date spre împărtășire.

[30] Iar cel ce zice [că] «îndumnezeitorul dar [e] deprindere desăvârșitoare a firii cuvântătoare, [deprindere] ce începe de la ceata dintâi și sfârșește la cele de pe urmă din [făpturile] cele cuvântătoare»²⁵⁹, e limpede că [acesta] și evangheliei lui Hristos este potrivnic. Că dacă îndumnezeirea desăvârșește firea cuvântătoare, dar nu îi ridică pe cei [ajunși] dumnezeiești-la-chip²⁶⁰ mai presus de aceasta²⁶¹, fiind ea [doar o] deprindere a firii cuvântătoare, de la [a fi] facultate naturală [sau putere firească] trecând la [a fi] lucrare, [atunci] sfinții – îndumnezeindu-se – nu ajung mai presus de fire, nici [nu] se nasc din Dumnezeu²⁶², nici [nu] sînt duh, cum ar trebui să fie neapărat cei născuți din Duhul, nici [nu mai e adevărat că] doar «celor ce cred în numele Lui le-a dat» Hristos, venind, «putere a se face fii ai lui Dumnezeu»²⁶³; că și

ἐπιδημίας γὰρ αὐτοῦ πᾶσιν ἐνουπήρχεν ἔθνεσιν, εἴ γε φυσικῶς ἐνεστί τῇ λογικῇ ψυχῇ, καὶ νῦν τοῖς νῦν δυσσεβέσι τε καὶ ἀσεβέσιν ἅπασιν. Ἐτι, εἴπερ ἡ θέωσις ἕξις ἐστὶ τελειωτικὴ τῆς λογικῆς φύσεως, οἱ Ἕλληνες λογικοὶ τελειῶς οὐκ ἦσαν, ἀλλ' οὐδ' οἱ ἐκπεσόντες ἄγγελοι τοιγαροῦν οὐ κακῶς τῇ γνώσει χράνται, τῆς δὲ κατ' αὐτὴν φυσικῆς ἕξεως ἐστέρηται. Πῶς οὖν δικαίως ὑπεύθυνοι; Καὶ μὴν οὐκ εἶναι μᾶλλον οὐσίας οὐσίαν καὶ οἱ ἕξω φασὶ σοφοί. Πῶς οὖν ἄγγελοι ἀγγέλων λογικοὶ μᾶλλον ἢ ψυχὴ ψυχῆς; Οἱ γὰρ ἀτελεῖς τὴν ἡλικίαν οὐκ ἐν τῇ φύσει τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ σώματος ἔχουσι τὸ ἀτελές: ἄρ' οὖν θέωσις ἢ τὸ φρονεῖν διδοῦσα ἡλικία; Καὶ γνωστικωτέρους δὲ μᾶλλον ἄλλους ἄλλων, οὐ παρὰ τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν πεφυκέναι λογιζόμεθα, παρὰ δὲ τὴν τοῦ σώματος κρασίον: ἄρ' οὖν θέωσις ἢ τελεστικὴ πρὸς εὐφυϊαν κρασίς; Καὶ τὴν εὐφυϊαν δὲ δῶρον οὐσαν ἴσμεν Θεοῦ, τὴν δὲ γνώσιν οὐ μόνον Θεοῦ δῶρον, ἀλλὰ καὶ τελειωτικὴν τῆς λογικῆς φύσεως ἕξιν: οὐ δῶρον δὲ θεοποιόν, οὐ γὰρ ὑπερφυές, ἐκείνου ὄντος ὑπὲρ φύσιν. Εἶεν δ' ἂν καὶ πάντες, οἱ μὲν μᾶλλον οἱ δ' ἥττον, θεοὶ δ' ὁμῶς ἀπαξάπαντες ἄνθρωποι καὶ ἄγγελοι: αἰεὶ δὲ ἀτελεῖς θεοὶ καὶ ἡμίθεοι τὸ δαιμόνιον φύλον. Οὐκ ἄρα θέωσις ἢ ἕξις αὕτη: ἦτις γὰρ ποτ' ἂν εἴη τελειωτικὴ τῆς λογικῆς φύσεως ἕξις, εἴτε γνώσις, εἴτε κρασίς, εἴτε εὐφυϊα σώματος τε καὶ ψυχῆς, θύραθεν ἢ οἰκοθεν προσγινομέ-

²⁶⁴ Adică: firea lor nu avea deplinătatea faptului de a raționa, rezervată doar îndumnezeiților.

²⁶⁵ Cunoașterii, adică.

²⁶⁶ Este vorba de maturitatea gândirii.

²⁶⁷ Sau: mai știutori; adică: pe adulți sau pe bătrâni îi socotim a fi mai știutori decât copiii sau tinerii.

²⁶⁸ «acela»: darul îndumnezeitor.

mai înainte de venirea Lui exista [deprinderea aceasta] în toate neamurile (dacă în chip firesc [adică natural, ea] există în sufletul cuvântător), și acum în toți rău-cinstitorii și ne-cinstitorii de acum. Mai mult, dacă îndumnezeirea e [doar o] habitudine/deprindere a firii cuvântătoare, [atunci] Elinii nu au fost cu desăvârșire cuvântători²⁶⁴, și nici îngerii căzuți; așadar nu [mai e adevărat că] se folosesc [în chip] rău de cunoaștere, ci [că] sînt lipsiți de facultatea naturală/puterea firească cea proprie acesteia²⁶⁵; cum deci – pe bună dreptate – să mai fie răspunzători [de ceea ce au făcut]? Dar cum că nu este ființă mai ființă [decît alta], [aceasta] și înțelepții cei dinafară o spun; cum deci să fie îngeri mai cuvântători decît [alți] îngeri ori suflet [mai cuvântător decît alt] suflet? Că cei nedesăvârșiți la vîrstă au nedesăvârșirea [aceasta] nu în firea sufletului, ci în cea a trupului; așadar, să fie oare îndumnezeirea [totuna cu] vîrsta ce dă [faptul de] a cugeta²⁶⁶? Apoi, pe unii îi socotim a fi mai cunoscători²⁶⁷ decît alții nu pentru că așa li s-a dat de către firea sufletului [lor], ci datorită [desăvârșirii] constituției trupului; așadar, oare îndumnezeirea să [nu] fie [nimic altceva decît] constituția trupului ce duce la bună-înzestrare? Iar buna-înzestrare o știm a fi dar al lui Dumnezeu, pe când cunoașterea [o știm a fi] nu doar dar al lui Dumnezeu, ci și deprindere a firii cuvântătoare; însă nu dar îndumnezeitor (că nu e mai-presus-de-fire, în vreme ce acela²⁶⁸ e mai-presus-de-fire). Și, apoi, toți – îngeri și oameni – am fi dumnezei; unii mai mult, alții mai puțin, dar cu toții dumnezei; iar neamul demonilor [ar fi] dumnezei pururea nedesăvârșiți și semi[dumne]zei. Prin urmare nu îndumnezeire e deprinderea aceasta; că oricare ar fi deprinderea desăvârșitoare a firii cuvântătoare/raționale – fie cunoașterea, fie constituția [desăvârșită], fie buna-înzestrare a trupului și

νη, λογικούς ακριβῶς οἷς ἂν ἐπιγένοιτο τελέσειεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ θεοῦς.

[31] Ἀλλὰ γάρ, ὅπερ ἀνωτέρω δέδεικται, τὴν μὲν ἐκ πίστεως εἰς ἐνέργειαν προβάσαν υιοθεσίαν καὶ τὴν θεοποιῶν δωρεὰν ταύτην οἱ ἅγιοι σαφῶς ἐνυπόστατον φασιν· οὗτος δὲ τὴν θεομιμησίαν ἦν θεαρχίαν καὶ θεοποιῶν δῶρον μόνος ἀπάντων ὑπενόησεν, οὐκ ἐνυπόστατον εἶναι δισχυρίζεται τοιγαροῦν ἕτερα ἐστὶ παρὰ τὴν τοῖς πατράσιν ἐγγεγενημένην τε καὶ ἐγνωσμένην θέωσιν. Μάξιμος δὲ ὁ θεῖος οὐκ ἐνυπόστατον μόνον εἶπε ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἀγένητον, καὶ οὐκ ἄκτιστον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπεριγράπτον καὶ ὑπέρχρονον, ὡς καὶ τοὺς αὐτῆς εὐμοιρηκότας δι' αὐτὴν ἀκτίστους, ἀνάρχους καὶ ἀπεριγράπτους τελέσαι, καίτοι διὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ἐξ οὐκ ὄντων γεγονότας. Οὗτος δὲ, «ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεῦων», κτιστὴν καὶ φυσικὴν καὶ ὑπὸ χρόνον ἰσχυρίζεται τὴν θέωσιν εἶναι, σαφῶς παρ' ἑαυτοῦ δημιουργῶν αὐτὴν, ἀφ' ἧς καὶ τὸν Θεὸν δηλὸς ἐστὶν εἰς κτίσμα κατασπῶν. Ἡ μὲν γὰρ θέωσις, κατὰ τοὺς πατέρας, οὐσιώδης ἐστὶν ἐνέργεια Θεοῦ· ἧς δὲ οὐσίας αἱ οὐσιώδεις ἐνέργειαι κτισταί, κτιστὴ καὶ αὕτη ἐξ ἀνάγκης. Ταύτη δὲ τῆ ἀτοπία πολυτρόπως ἂν τις ἴδοι καὶ πολλάκις τὸν ταλαίπωρον τούτον περιπίπτοντα· οὐ γὰρ ἐρυθριᾷ πάσας τὰς ἐμφύτους τοῦ Θεοῦ δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας κτιστὰς ἀποφαινόμενος, καίτοι ναὸν Θεοῦ ζῶντος τῶν ἁγίων ἕκαστον εἶναι πεπιστεύκαμεν διὰ τὴν ἐνοικούσαν χάριν. Πῶς οὖν ναὸς Θεοῦ τὸ τοῦ κτίσματος οἰκητήριον; Πῶς δὲ τούτων ἕκαστος ἀκτιστος διὰ τὴν χάριν, εἰ κτιστὴ; Ἐκεῖνο δὲ μοι καὶ λίαν θαυμάζειν ἐπεισι,

²⁴⁹ Vezi paragrafele 9 și 18.

²⁵⁰ *Ambigua*, PG 91, 1137 și urm.

²⁵¹ *Coloseni* 2, 18

²⁵² Literal: «am crezut».

²⁵³ Sau 'templu'; cf. *I Corinteni* 3, 16.

a sufletului, venită dinlăuntru ori dinafară – [nu altcum decât] *cuvântători [în chip] desăvârșit îi va face pe cei în care ar apărea, nu însă și dumnezei.*

[31] Însă – ceea și mai sus s-a arătat²⁶⁹ – înfierea trecută din credință la lucrare și darea aceasta îndumnezeitoare sfinții spun că este eniposta[zia]tă (adică subzistentă în ipostas); pe când acesta susține că imitarea-de-Dumnezeu (pe care, dintre toți, singur el o socotit-o a fi thearchie și dar îndumnezeitor) nu este eniposta[zia]tă; așadar [cea despre care vorbește el] este alta decât îndumnezeirea cea venită înlăuntru Părinților și cunoscută [lor]. Iar Maxim dumnezeiescul a spus despre aceasta că este nu doar eniposta[zia]tă, dar și nefăcută, și nu doar [că este] nezidită, dar și necircumscrisă și mai-presus-de-timp, încât și despre cei părtași de ea [zice că], datorită ei, ajung a fi nezidiți, fără-de-început și necircumscriși²⁷⁰, cu toate că – după firea lor – au fost făcuți din cele ce nu sînt. Pe când acesta, «căl-când în cele ce nu a văzut»²⁷¹, creată și naturală și sub timp susține că este îndumnezeirea, limpede [că] de la el însuși creând-o pe aceasta, de la care [pornind] – vădit lucru – și pe Dumnezeu Îl silește a fi zidire. Că îndumnezeirea – după Părinți – este lucrare ființială a lui Dumnezeu; iar ființa ale cărei lucrări ființiale sînt zidite, neapărat că și aceasta e zidită. Și se poate vedea cum nenorocitul acesta în multe feluri și în multe rânduri cade în absurditatea aceasta; că nu se rușinează a declara zidite toate puterile și lucrările lui Dumnezeu, cele ce stau în firea Lui, cu toate că noi ne-am incredințat²⁷² că fiecare din sfinți e biserică a lui Dumnezeu Celui viu²⁷³, datorită harului sălășluit în el. Cum deci să [mai] fie biserică a lui Dumnezeu sălașul a ceva zidit? Și cum [mai] e fiecare din aceștia nezidit datorită harului, dacă [harul e] zidit? Pe mine, însă, mult mă prinde mirarea

πῶς καὶ αὐτὸς θεουργικὸν λέγων ὑπὸ τῶν πατέρων καλεῖσθαι τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ λάμψαν φῶς, εἴτ' αὐτὸς θεοποιὸν δῶρον τοῦτο λέγειν οὐκ ἀνέχεται. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια ἐστὶ Θεοῦ, ὁ δὲ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν ἔχει τὰς ἐπωνυμίας (ἡ γὰρ ὑπερουσιότης ἀνώνυμος ἐστὶν αὐτοῦ), εἴπερ ἐξ ἀρετῆς μόνης καὶ σοφίας ἡ θεώσις ὑπῆρχεν, οὐκ ἂν Θεὸς ὡς ἔχων θεοποιὸν ἐνέργειαν ἐκαλεῖτο ὁ Θεός, τῆς σοφίας καὶ ἀρετῆς ταύτην αὐτοῦ δῆλην ποιούσης τὴν ἐνέργειαν· ἀλλ' οὐδ' ἂν ὑπέρθεος ἦκουεν, ὡς ταύτης τῆς θεότητος ἐπέκεινα ὑπάρχων· ἀπέχρησε γὰρ ἂν αὐτῷ ὑπέροσφον καὶ ὑπεράγαθον καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεσθαι. Τοιγαροῦν ἄλλο παρὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σοφίαν ἡ χάρις καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς θεώσεώς ἐστι.

[32] Τῶν τοῦ καλοῦ τοίνυν Βαβλαάμ εἰς ἡμᾶς λοιδορῶν ἀλογήσαντες (οὐ γὰρ εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' εἰς τοὺς πατέρας ἀναφέρονται· τούτων γὰρ εἰσι τὰ ὑβρισμένα δόγματα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνων ἄπτεται πτύων γάρ τις, ὁ φασιν, εἰς οὐρανόν, οὐ τὸν οὐρανόν ἀλλ' ἑαυτὸν ποιεῖ κατάπτυστον)· οὐκοῦν ἡμεῖς παρ' οὐδέν τὰς βδελυρὰς ταύτας βλασφημίας ἠγησάμενοι, ὡσανεὶ διαπορητικῶς ἤρετο, τί ποτ' ἄρα θεώσις ἐστίν, ἀποκρινόμεθα πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν ἐπιμετρηθεῖσαν ἡμῖν παρὰ Κυρίου δύναμιν. Ἐνεργεῖαν Θεοῦ θεοποιὸν, ὦ βέλτιστε, ἀκούων καὶ Πνεύματος

²⁷⁴ Literal: zeificatoare.

²⁷⁵ Denumirile date lui Dumnezeu vin de la lucrările Sale; vezi Vasile cel Mare, *Epistola 189*, 8, PG 32, 696, Grigorie Teologul, *Cuvântul 30*, 18, PG 36, 128 A, Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 12, 2, PG 3, 969 C. Aici denumirea de 'Dumnezeu' e percepută a fi totuna cu cea de 'dumnezeire', unde 'dumnezeire' numește procesul de îndumnezeire al omului (omul ajunge dumnezeu prin faptul de – așa zicând – a se dumnezei, prin 'dumnezeire').

²⁷⁶ Adică: de dumnezeirea înțeleasă ca îndumnezeire, cum tocmai s-a arătat, pe baza textului areopagit.

de aceea că după ce el însuși zice că Părinții numesc *îndumnezeitoare*²⁷⁴ lumina ce a strălucit pe Tavor, pe urmă – tot el – nu suportă a o numi *dar îndumnezeitor*. Bine, dar de vreme ce îndumnezeitoarea dare a Duhului este lucrare a lui Dumnezeu, iar Dumnezeu Își are denumirile [luate tocmai] de la lucrările [Sale] (că ființa Lui cea mai-presus-de-ființă Îi este fără-de-nume), dacă îndumnezeirea ar fi fost [venită] doar din virtute sau înțelepciune, [atunci], Dumnezeu nu S-ar mai numi 'Dumnezeu'²⁷⁵ ca având [adică] lucrare îndumnezeitoare, pentru că [de acum] lucrarea aceasta a Lui ar vădi-o înțelepciunea și virtutea; ba nici 'mai-presus-de-dumnezeire' nu S-ar numi ca fiind [El] dincolo de o astfel de dumnezeire²⁷⁶, ci ar fi de ajuns să I se zică [a fi] 'mai-presus-de-înțelepciune' și 'mai-presus-de-bunătate' și așa mai departe. Așadar, altceva decât virtutea și înțelepciunea este harul și lucrarea îndumnezeirii.

[32] Nesocotind [noi], așadar, ale bunului Varlaam ocări asupra noastră – că nu asupra noastră sînt acestea, ci asupra Părinților (că ale acestora sînt dogmele ocărate [de el]), iar de aceia nici a se atinge nu poate, că, după cum se spune, scuipând cineva spre cer, nu cerul, ci pe sine însuși se scuipă – așadar, întru nimic socotind noi scârboase hulele acestea, ca și când ar întreba cu nedumerire 'ce este [aceea] îndumnezeire', îi vom răspunde acestuia după puterea câtă ni s-a dat nouă de la Domnul. Auzind [vorbindu-se], o, bune [prietene], de lucrare a lui Dumnezeu îndumnezeitoare și de har de-dumnezeu-lucrător al Duhului, nu iscodi, nu căuta [să pricepi] cum e asta și cum e aia și cum [de] nu e [ailaltă] – când fără de aceasta²⁷⁷ nu ai cum ajunge în Dumnezeu, după [spusele de către] cei ce au vorbit

²⁷⁴ Adică: fără lucrare îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, fără harul îndumnezeitor al Duhului.

χάριν θεουργόν, μή πολυπραγμονει, μηδέ ζητει, πῶς μὲν τοῦτο, πῶς δ' ἐκεῖνο, πῶς δὲ μῆ, καὶ ταῦτα ταύτης ἄνευ μῆ γενήσεσθαι μέλλων ἐν Θεῷ, κατὰ τοὺς περὶ αὐτῆς εἰπόντας, ἀλλὰ τῶν ἔργων ἔχου, δι' ὧν ἐκείνης τεύξῃ· τότε γὰρ καὶ ταύτην εἰση κατὰ τὸ ἐγχωροῦν· μόνος γὰρ ὁ πείρα μαθῶν οἶδε τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείου. Ὁ δὲ πρὸ τῶν ἔργων τὴν εἶδησιν ζητῶν, τοῖς πεπειραμένοις μὲν πιστεύων, λαμβάνει τι τῆς ἀληθείας ἰνδαλμα, παρ' ἑαυτοῦ δὲ διανοοῦμενος καὶ τοῦ ἰνδαλματος διαπεσών, εἶθ' ὡς εὐρηκῶς μέγα φυσάται καὶ πολὺς κατὰ τῶν πεπειραμένων ὡς πεπλανημένων πνεῖ. Μὴ πολυπραγμονει τοίνυν, ἀλλ' ἔπου τοῖς πεπειραμένοις, μάλιστα μὲν ἔργοις, εἰ δὲ μὴ τούτοις, τοῖς λόγοις γοῦν, ἀρκούμενος ταῖς παραδειγματικαῖς ἐκφάνσεσιν αὐτῆς· ἡ γὰρ θέωσις ὑπερώνυμος. Διὸ καὶ ἡμεῖς πολλὰ περὶ ἡσυχίας συγγραψάμενοι, νῦν μὲν τῶν πατέρων προτρεψαμένων, νῦν δὲ τῶν ἀδελφῶν αἰτησαμένων, οὐδαμοῦ περὶ θεώσεως ἀναγράψαι τεθαρρήκαμεν· νῦν δ' ἐπείπερ ἀνάγκη λέγειν, ἐροῦμεν, εὐσεβῆ μὲν τῆ τοῦ Κυρίου χάριτι, παραστῆσαι δὲ οὐχ ἰκανά· καὶ λεγομένη γὰρ ἄρρητος ἐκείνη μένει, μόνοις ἐνώνυμος, κατὰ τοὺς πατέρας φάναι, τοῖς εὐμοιρηκόσιν αὐτῆς.

[33] «Ἡ φύσει τοιγαροῦν θεότης, ἡ ἀρχὴ τῆς θεώσεως, ἐξ ἧς ὡς αἰτίας ἀμεθέκτου τὸ θεοῦσθαι τοῖς θεομένοις

²⁷⁸ Vezi, mai jos, pasajul din Gură-de-aur din *Triade* 3, 3, 3, cel din *La Isaia* 1, PG 56, 14.

²⁷⁹ Sau: 'nenimerindu-o nici cu închipuirea aceea', ratând și închipuirea – sau reprezentarea – aceea.

²⁸⁰ Altfel zis: cu fapta, cu săvârșirea lucrurilor; perechea terminologică vizată în cazul de față este cea bineștiută: *cu lucrul-cu cuvântul*.

²⁸¹ Este vorba de cele șase cărți anterioare, dintre care primele trei sînt răspunsuri către un oarecare frate.

²⁸² După ce mai adineauri (în paragraful 29) expresia 'obârșia îndumnezeirii' însemna harul îndumnezeitor, acum – alăturată expresiei 'dumnezeirea cea prin fire' – înseamnă, pare-se, ființa dumnezeiască, de vreme ce se spune că

despre aceasta –, ci săvârșește lucrurile prin care o să ai parte de aceea și atunci vei ști și ce este aceasta, pe cât cu puțință; că, după [cum spune] marele Vasile²⁷⁸, doar cine învață din cercare, [doar acela] știe lucrările Duhului. Pe când cel ce mai înainte [săvârșirii] lucrurilor caută [a dobândi] știința, crezând [el] celor ce au cercarea, dobândește oarece închipuire a adevărului; dar cugetând [el] de la sine însuși și nenimerind [nici] închipuirea aceea²⁷⁹, mult se îngâmăfă apoi cum [că] ar fi aflat-o și mult se stropșește asupra celor încercați, ca asupra unor înșelați. Nu iscodi, dar, ci urmează celor [în]cercați; [și urmează-le] mai ales cu lucrurile²⁸⁰; iar de nu cu acestea, măcar cu cuvintele, mulțumindu-te cu arătările paradigmatiche despre ea; că îndumnezeirea e [ceva] mai presus de nume; [fapt] pentru care și noi, multe scriind despre isihie – [și aceasta] ba îndemnându-ne Părinții, ba cerându-ne frații²⁸¹ – nicidecum nu am cutezat să scriem despre îndumnezeire. Dar acum, fiind nevoie să zicem, vom zice, [și anume ziceri] binecinstitoare față de harul Domnului, dar neputincioase de a-l înfățișa [propriu-zis]; că acela – și spus fiind [el] – [tot] negrăit rămâne, nume având [el] (ca să zicem ca Părinții) doar pentru cei ce au avut parte de el.

[33] Așadar, «dumnezeirea cea prin fire, obârșia îndumnezeirii²⁸², din care» – ca dintr-o pricină de neimpărtașit

este văzută – cu mintea și simțirea trupească – doar firii omenești asumate de Dumnezeu-Cuvântul și că este 'pricină neimpărtașită [nimănui]' (altfel zis: cauză neparticipată); vezi cele ce urmează numaidecât. Dacă 'îndumnezeirea' o socotim a fi harul îndumnezeitor, așadar lucrarea îndumnezeitoare nezidită, firește că ființa dumnezeiască este obârșie a îndumnezeirii, că nu a altcuiva decât a ei este nezidită lucrare îndumnezeitoare. Notăm că alternarea sensurilor unui cuvânt – chiar în cadrul unui singur paragraf – e ceva propriu sfântului Grigorie; vezi nota noastră la Epistola I^a către Varlaam 21, în *Palama II*, G.A., p. 144-5 (nota 79).

ἔστιν», αὕτη τοίνυν «ἢ πάντων ἐπέκεινα θεαρχικωτάτη μακαριότης» ἀόρατός ἐστι καθ' ἑαυτὴν αἰσθήσει τε καὶ νῶ, ἀσωμάτῳ τε καὶ σώματι συνδεδεμένῳ κἂν ἕκστῃ ἑαυτοῦ τι τούτων ἐπὶ τὸ κρεῖττον θεωθέν· μόνῳ γὰρ τῷ καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένῳ νῶ καὶ σώματι εἶναι τε καὶ γενέσθαι θεατὴ πιστεύεται, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ἑαυτῶν. Μόνα γὰρ ἐκεῖνα «παρουσία τοῦ χριόντος ὄλου» ἐθεώθησαν καὶ τὴν ἴσην ἐνέργειαν τῇ θεούσῃ οὐσίᾳ προσελάβοντο, πᾶσαν αὐτὴν ἀνελλιπῶς χωρήσαντα καὶ δι' ἑαυτῶν ἐκφήναντα· καὶ γὰρ «ἐν τῷ Χριστῷ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» κατὰ τὸν ἀπόστολον «οἰκεῖ». Διὸ καὶ τῶν ἀγίων εἰσὶν οἱ μετὰ τὴν διὰ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιδημίαν οἷόν τι πέλαγος ἀπεριόριστον τὸ φῶς ἐκεῖνο εἶδον, ἐξ ἑνός δίσκου, τοῦ προσκυνητοῦ δηλονότι σώματος, παραδόξως προχεόμενον, ὡς καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ τοῦ ὄρους. Οὕτω μὲν

²⁸³ Sau: fericirea – ca iradiere de fericire, am zice – cea preaproprie dumnezeieștii obârșii.

²⁸⁴ Pasajul de față este o împletire de două locuri din *Despre ierarhia bisericească* a sfântului Dionisie Areopagitul, și anume 'αὕτη δὲ ἢ πάντων ἐπέκεινα θεαρχικωτάτη μακαριότης...' (1, 4, PG 3, 376 B; ed. De Gruyter p. 66, r. 8) și «ἢ θεαρχικὴ μακαριότης, ἢ φύσει θεότης, ἢ ἀρχὴ τῆς θεώσεως, ἐξ ἧς τὸ θεοῦσθαι τοῖς θεουμένοις» (1, 3, PG 3, 373 D; ed. De Gruyter p. 66, r. 20).

²⁸⁵ E vorba despre mințile – sau simțirile – celor ce se îndumnezeiesc, îngeri sau oameni.

²⁸⁶ Sau: spre ce e mai bun; precizarea aceasta este făcută de sfântul Grigorie, ironic, dat fiind că, în cadrele 'logicii' lui Varlaam, ieșirea ('extazul') de tipul acesta era automat înțeleasă ca fiind spre ce e mai rău (vezi *Triade* 2, 3, 58, *Palama III*, GA, p. 577).

²⁸⁷ Adică: chiar și atunci când vreo minte – ori vreo simțire – din cele zidite, îndumnezeită, iese afară din sine însăși, în 'extaz'.

²⁸⁸ Adică: după credința Bisericii.

²⁸⁹ Minte și trupul acestea – cele unite după ipostas cu Dumnezeirea cea prin fire – sînt cele ale Cuvântului înomenit, ale firii omenești luate de El asupra Sa.

[nimănui] – «[le] este celor îndumnezeiți [faptul de] a se îndumnezei, așadar însăși preathearhica fericire²⁸³ cea dincolo de toate»²⁸⁴, [aceasta] nevăzută este ~ în sine însăși – simțirii și minții, atât [minții] celei netrupești, cât și celei unite cu trupul, chiar și când vreuna dintre acestea²⁸⁵ iese afară din sine însăși – spre ce e mai presus²⁸⁶ –, îndumnezeindu-se²⁸⁷. Că, [după cum] se crede²⁸⁸, este [văzută] și s-a făcut văzută doar minții și trupului după ipostas unite [cu aceasta]²⁸⁹, măcar că nu după firea lor proprie; că doar acelea²⁹⁰ s-au îndumnezeit «prin venirea a întreg ceea ce unge»²⁹¹ și au dobândit lucrarea [cea] deopotrivă cu a ființei ce le-a îndumnezeit, încăpând-o [ele într-însele] pe aceasta toată, fără [vreo] lipsă, și prin ele însele arătându-o [înafară]; că [doar] «în Hristos locuiește trupește» – după [cum zice] Apostolul – «toată plinătatea dumnezeirii»²⁹²; că de aceea și sînt sfinți care, după venirea prin trup a Domnului, ca o mare nemărginită au văzut lumina aceea, dintr-un singur crug²⁹³ – din închinatul Trup, adică²⁹⁴ – [re]vărsată în chip neînțeles, cum [au văzut-o] și Apostolii

²⁸⁰ «acelea»: mintea și trupul lui Hristos.

²⁹¹ Grigorie Teologul, *Cuvântul* 30, 21: «[ar 'Hristos' [adică 'Uns', numindu-Se] pentru dumnezeire [adică datorită dumnezeirii Lui, pe temeiul faptului că – unind în ipostasul Său cele două firi – firea Lui omenească 'este unsă' de dumnezeirea Lui, nemijlocit, că aceasta [însăși, adică dumnezeirea] este ungera a omenității, sfințindu-o nu cu lucrarea, ca la ceilalți unși, ci cu venirea de față a întreg ceea ce unge» (PG 36, 132 B; PG 151, 748 AB; notăm că aici neutrul '[întreg] ceea ce unge' indică dumnezeirea [întregă], după cum – mai departe – și neutrul 'ceea ce este uns' indică omenirea (adică omenitatea); vezi citatul acesta și la Marcu Evghenicul, *Opere* II, GA, p. 198-9 (unde, însă, în loc de neutrul *ceea ce unge*, apare masculinul *Cel ce unge*).

²⁹² *Coloseni* 2, 9.

²⁹³ Adică: disc solar.

²⁹⁴ Vezi și adaosul – neidentificat – din sfântul Vasile în *Triade* I, 3, 29.

οὖν ἡ ἀπαρχὴ τεθῆεται τοῦ ἡμετέρου φυράματος. Ἡ δὲ τῶν τεθεωμένων ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων θεώσις οὐχ ἡ ὑπερουσιῶς ἐστὶν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῆς ὑπερουσιῶς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, τοῖς τεθεωμένοις ἐνυπάρχουσα, οὐχ ὡς ἡ τέχνη ἐν τῷ τεχνητῷ (οὕτω γὰρ τοῖς δημιουργικῶς προηγημένοις ἐνεστὶν ἡ προαγαγοῦσα ταῦτα δύναμις, ἐπιφαινομένη πᾶσιν ἢ καὶ ἐμφαινομένη), ἀλλ' «ὡς ἡ τέχνη ἐν τῷ ἀναλαβόντι αὐτήν», κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείοιον (διὸ καὶ ὄργανά εἰσι τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἱ ἅγιοι, τὴν αὐτὴν ἐκείνω προσειληφότες ἐνέργειαν), καὶ ἡ τῶν λεγομένων πίστις ἐτοιμῆ, τὰ χαρίσματα τῶν ἱαμάτων, τὰ ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων, ἢ πρόγνωσις, ἢ μὴ ἀντιλεγομένη σοφία ἦν καὶ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἡμῶν ὁ Κύριος προσηγόρευσε, οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἀγιαστικὴ μετάδοσις, ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν χορηγουμένη τοῖς ἀγιαζομένοις μετ' αὐτούς: «λήψομαι γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐπὶ σέ καὶ θήσω ἐπ' αὐτούς», πρὸς τὸν Μωϋσῆν εἶπεν ὁ Θεός, καὶ τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας ἐπιθέντος τοῖς δεκαδύο Ἐφεσίοις «ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε» πάραυτα γλώσσαις καὶ προεφήτεον». Οὐκοῦν ὅταν μὲν τὴν οἰκειὰν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος ἐννοῶμεν, μετὰ

²⁹⁵ Adică firea omenească luată asupra Sa de Cuvântul.

²⁹⁶ Deosebirea dintre ἐπιφαινομένη (arătată de [toate]) și ἐμφαινομένη (arătată în [toate]) ar putea fi că prima arătare este mijlocită de către configurația – așa-zicând – exterioară a lumii zidite, de 'suprafața' ei, pe când cea de a doua de configurația ei *lăuntrică*, de structura ei mai profundă. Primul termen mai apare și în *Triade I*, 1, 18-3, 6, *Triade II*, 3, 56, *Tratate I*, 33, *Tratate II*, 40-41; iar al doilea și în *I Varlaam* 3, *II Varlaam* 19; 51; 52, *Triade I*, 1, 13, *Tratate I*, 31, *Tratate II*, 40.

²⁹⁷ Adică: și l-a asumat, îl lucrează.

²⁹⁸ *Despre Duhul sfânt* 26.61, PG 32, 180 C: «precum meșteșugul în cel ce l-a luat asupra sa pe acesta, așa e harul Duhului în cel ce l-a primit, [și anume] pururea fiind împreună cu acela [cu primitorul, adică], dar nu lucrând neîncetat; că și meșteșugul, pe de o parte, virtual este în meșter;

pe munte. Așa s-a îndumnezeit, deci, pârga frământăturii noastre²⁹⁵. Pe când îndumnezeirea îndumnezeiților îngeri și oameni nu este ființa cea mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu, ci [o] lucrare a ființei mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu, existență în cei îndumnezeiți nu ca meșteșugul în [lucrul] meșteșugit (că așa este în cele prin facere aduse [la ființă] puterea ce le-a adus [la ființă], arătată de toate sau și arătată în [toate]²⁹⁶), ci «precum meșteșugul în cel ce și l-a luat asupra sa²⁹⁷» – după marele Vasile²⁹⁸ –, [fapt] pentru care și sînt sfinții organe ale sfântului Duh²⁹⁹, aceeași lucrare cu Acela luând-o [de la El]; iar dovada celor zise³⁰⁰ e la îndemna [oricui]: darurile vindecărilor, lucrările puterilor³⁰¹, mai-înainte-știința, înțelepciunea căreia nu i se poate sta împotrivă – [înțelepciune] pe care și 'Duh al Tatălui nostru' a numit-o Domnul³⁰² –, [și] nu doar atât, ci și sfințitoarea dare [mai departe³⁰³] a Duhului, [dare] din ei [înșiși]³⁰⁴ și prin ei [înșiși] hărăzită celor ce se sfințesc după ei; că «lua-voi din Duhul ce este asupra ta și voi pune asupra lor»³⁰⁵ a zis Dumnezeu către Moisi, iar Pavel, punându-și mâinile pe cei doisprezece efeseni, «a venit Duhul sfânt asupra lor, și» – numaidecât – «vorbeau în limbi, și proorceau»³⁰⁶. Așadar, când gândim [la] vrednicia proprie a Duhului³⁰⁷,

dar, pe de alta, în lucrare [adică în act] e [doar] atunci când acesta [meșterul, adică,] lucrează din unghiul lui».

²⁹⁵ Sau instrumente (chiar muzicale, în care suflă Duhul), sau unelte.

²⁹⁶ Adică: dovada că sfinții au aceeași lucrare cu Duhul sfânt.

²⁹⁷ «Lucrările puterilor» (faptul de a lucra [ei] 'puteri'): săvârșirile minunilor; *I Corinteni XII 9, 10, 28, 30*.

²⁹⁸ *Matei 10, 20*.

²⁹⁹ Adică: transmitere către alții, prin sfințirea aceloră.

³⁰⁰ Adică: din sfinți, din 'organele' Duhului.

³⁰¹ *Numerii 11, 17*.

³⁰² *Fapte 19, 6*.

³⁰³ Adică 'rangul' propriu Lui, 'dregătoria' proprie Lui.

Πατρός αὐτὸ καὶ Υἱοῦ θεωροῦμεν, ὅταν δὲ τὴν εἰς τοὺς μετόχους ἐνεργουμένην χάριν ἐνθυμηθῶμεν, ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγομεν, «ἐκχεόμενον πρὸς ἡμᾶς, οὐ κτιζόμενον, διδόμενον ἡμῖν, οὐ ποιούμενον, χαριζόμενον, οὐ δημιουργούμενον»· ἐνυπάρχον τοῖς μὲν ἀτελέσιν ἔτι, κατὰ τὸν μέγαν αὐθις φάναι Βασίλειον, ὡσπερ τις διάθεσις «διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀνίδρυτον», τοῖς δὲ τελειωτέροις ὡς ἕξις ἐπίκτητος, ἔστι δ' ἐφ' ὧν ἐνερροίζωμένη καὶ ταύτης μᾶλλον· «ὡς γὰρ ἡ δύναμις», φησί, «τοῦ ὁράν ἐν τῷ ὑγιαίνοντι ὀφθαλμῷ, οὕτως ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ κεκαθαρμένη ψυχῇ».

[34] Τοιγαροῦν οὐχ ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἡ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας τοῦ Θεοῦ θεοποιὸς ἐνέργεια, καὶ οὐδὲ αὕτη πᾶσα, εἰ καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀμέριστος ἐκείνη. Τίς γὰρ τῶν κτιστῶν χωρῆσαι δύναϊτ' ἂν ὅλην τὴν ἀπειροδύναμον δύναμιν τοῦ Πνεύματος, πλὴν τοῦ κηθέντος ἐν παρθενικῇ νηδύϊ, παρουσία Πνεύματος ἀγίου καὶ τῆς τοῦ ὑψίστου δυνάμεως ἐπισκιάσει; Διὸ καὶ «πᾶν» μὲν οὗτος ἐχώρησε «τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος», «ἐκ δὲ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν». Πανταχοῦ μὲν οὖν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα, φησί, πληροῖ πάντα κατὰ τὴν οὐσίαν· πανταχοῦ δὲ καὶ ἡ θέωσις, ἐνυπάρχουσα ἀφράστως ταύτη καὶ ἀχώριστος ἐκείνης οὐσα, ἅτε φυσικὴ δύναμις αὐτῆς. Ἀλλ' ὡσπερ τὸ πῦρ ἀφανὲς ἐστὶ μὴ προκειμένης ὕλης ἢ αἰσθητηρίου τοῦ χωροῦντος τὴν φωτιστικὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, οὕτω δὴ

³⁰⁶ Literal: Îl 'vedem' [cu mintea]; Îl considerăm, adică.

³⁰⁹ Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.

³¹⁰ Sau: opțiunii lor.

³¹¹ Sau: facultatea vederii.

³¹² Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh* 26, 61, PG 32, 180 CD.

[dimpună] cu Tatăl Îl socotim³⁰⁸ [pe El] și cu Fiul; iar când cugetăm [la] harul lucrător în cei părtași [de El], zicem că în noi este Duhul, «vărsat asupra noastră, nu zidit; dat nouă, nu făcut; hărăzit, nu creat»³⁰⁹, în cei încă nedesăvârșiți – ca să zicem iarăși ca marele Vasile – existând [doar] ca o aplecare/dispoziție, datorită neașezării alegerii [lor³¹⁰], pe când în cei [ce sînt] mai desăvârșiți ca o deprindere dobândită, iar în alții chiar și mai înrădăcinată decât [deprinderea] aceasta; că «precum puterea văzului³¹¹» – zice – «în ochiul sănătos, așa [este] lucrarea Duhului în sufletul curățit»³¹².

[34] Prin urmare, nu ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă este darul Duhului cel îndumnezeitor, ci îndumnezeitoarea lucrare a ființei mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu; și nici aceasta toată, măcar că – în sine însăși – e de neîmpărțit [în părți]; că, dintre zidiri, cine ar putea încăpea [în sine] întreaga nesfârșit-de-puternică putere a Duhului, afară de Cel zămislit în feciorescul pântece, prin venirea Duhului sfânt și [prin] umbrirea puterii Celui Preaînalt³¹³? [Fapt] pentru care Acesta a și încăput [în Sine] «toată plinătatea dumnezeirii»³¹⁴, pe când «noi toți am luat din plinătatea Lui»³¹⁵. Așadar, pretutindena este ființa lui Dumnezeu³¹⁶ (că, după ființa [Sa], Duhul – zice – umple toate³¹⁷); pretutindena este, deci, și îndumnezeirea, existând [în chip] de negrăit în [ființa] aceasta și fiind nedespărțită de aceea, ca putere firească a ei³¹⁸. Dar, după cum focul e nearătat atunci când nu se află de față [vreo] materie [care să ardă] ori [vreo]

³⁰⁸ Luca 1, 35.³¹⁴ Coloseni 2, 9.³¹⁵ Ioan 1, 16.³¹⁶ Adică: pretutindeni stă de față ființa lui Dumnezeu.³¹⁷ Înțelepciunea lui Solomon 1, 7.³¹⁸ Adică: putere naturală.

καὶ ἡ θεώσις ἀθεώρητος ἐστὶ μὴ προκειμένης ὕλης τῆς χωρούσης τὴν θεϊαν ἐμφάνειαν· ἡνίκα δ' ἂν ἐπιτηδεῖας ὕλης ἀπερικαλύπτως ἐχούσης ἐπιλάβηται, τοιαύτη δὲ ἐστὶ πᾶσα λογικὴ κεκαθαρμένη φύσις τὸ τῆς πολυειδοῦς κακίας οὐκ ἐπιφερομένη κάλυμμα, τῆνικαῦτα καὶ αὐτὴ φῶς πνευματικὸν ὁρᾶται, μᾶλλον δὲ κάκεινους φῶς ποιεῖ πνευματικόν. «Ἄθλον» γάρ, φησὶν, «ἀρετῆς θεὸν γενέσθαι καὶ τῷ καθαρωτάτῳ φωτὶ καταστράπτεσθαι, τῆς ἡμέρας ἐκείνης υἱὸν γενόμενον, ἢ μὴ διακόπτεται ζόφῳ· ἄλλος γάρ ταύτην ποιεῖ ἥλιος, ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἀπαστράπτων, ὅς, ἐπειδὴν ἅπαξ ἐπιφάυση ἡμῖν, οὐκέτι ἐν δυσμαῖς κρύπτεται, ἀλλὰ πάντα τῇ φωτιστικῇ ἑαυτοῦ δυνάμει περιπτυσάμενος, διηνεκές καὶ ἀδιάδοχον τοῖς ἀξίοις τὸ φῶς ἐμποιεῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς μετέχοντας τοῦ φωτός ἐκείνου ἄλλους ἡλίους ἀπεργαζόμενος». Τότε γάρ καὶ «οἱ δίκαιοι ἐκλάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος». Ὡς ποῖος ἥλιος; Ὡς ἐκεῖνος δῆπουθεν ὁ τότε καὶ νῦν τοῖς ἀξίοις φαινόμενος.

[35] Ὅρᾳς ὅπως αὐτὴν προσκτῶνται τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης; Διὸ καὶ θεοσημίαι διάφοροι καὶ χορηγία Πνεύματος ἁγίου τελεῖται δι' αὐτῶν. «Ὡς γάρ ὁ περίγειος», φησὶν, «οὗτος ἀῆρ ἀνωσθεις ὑπὸ τῆς βίας τοῦ Πνεύματος φωτοειδῆς γίνεται, τῷ καθαρῷ τοῦ αἰθέρος ἐναλλοιούμενος, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος,

³¹⁶ Adică: să perceapă.

³²⁰ Adică: pe cei ce o văd.

³²¹ Altul, adică, decât soarele zidit, este soarele care dă naștere zilei aceleia neînserate.

³²² Literal: nesuccedată [de întuneric].

³²³ În *Epistola a III-a către Achindin* 5, pasajul acesta este atribuit lui Vasile cel Mare, dar nu l-am identificat; pe tema aceasta vezi *Despre Duhul Sfânt* 9, 23, PG 32, 109 AB.

³²⁴ *Matei* 13, 43.

simțire care să încapă [în ea³¹⁹] lucrarea lui luminătoare, tot așa și îndumnezeirea e de nevăzut atunci când nu se află de față [vreo] materie care să încapă [în sine] dumnezeiasca arătare; când, însă, apucă [vreo] materie potrivită [ei] (iar de felul acesta este toată curățita fire cuvântătoare care nu poartă [pe ea] acoperământul răutății celei cu multe chipuri), atunci și aceasta se vede [ca] lumină duhovnicească, ba mai mult, și pe aceia³²⁰ îi face lumină duhovnicească. Că «răsplata virtuții» – zice – «este [faptul de] a se face [omul] dumnezeu și a străluci [de] lumina cea preacurată, făcându-se fiu al zilei aceleia, cea pe care nu o curmă întunericul; că altul e soarele care o face pe aceea³²¹, [și anume] cel ce strălucește 'lumina cea adevărată', carele, o dată răsărindu-ne nouă, nu se mai ascunde la apus, ci [pe] toate îmbrățișându-le cu puterea lui luminătoare, aduce înlăuntrul celor vrednici [o] lumină neîncetată și căreia nimic nu îi mai ia locul³²² și pe înșiși părtașii de lumina aceea îi face [a fi ca niște] alți sori»³²³; că atunci și «dreptii vor străluci ca soarele»³²⁴; care soare?; negreșit că acela văzut atunci – și acum – de cei vrednici.

[35] Vezi că [aceștia] dobândesc însăși lucrarea 'soarelui dreptății'³²⁵? [Fapt] pentru care și felurite semne dumnezeiești se săvârșesc prin aceștia, [cum] și darea [către alții a] Duhului sfânt. Că – zice – «după cum aerul acesta dimprejurul pământului, [dacă e] împins în sus de puterea duhului [adică a suflării vântului³²⁶], se face luminos, preschimbându-se în văzduh [străveziu], tot așa și mintea omenească, părăsind viețuirea aceasta³²⁷ tulbure

³¹⁹ Maleahi 3, 20.

³²⁰ Semnalăm că în română – ca și în greacă – *duh* înseamnă, etimologic, *suflet, suflare*.

³²¹ Adică: traiul, viața, purtarea, conduita.

καταλιπών τὸν θολερὸν τοῦτον καὶ ἀνυχμώδη βίον, ἐπειδὴν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος φωτοειδῆς γένηται καὶ ἐμμιχθῇ τῇ ἀληθινῇ καὶ ὑψηλῇ καθαρότητι, διαφαίνεταιαί πῶς καὶ αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ καὶ ἀκτίνων ἐμπίπλεται καὶ φῶς γίνεται κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ὑπόσχεσιν, ὃς τοὺς δικαίους λάμψειν ὡς ὁ ἥλιος ἐπηγγείλατο». Τοῦτο καὶ ἐπὶ γῆς ὁρῶμεν γινόμενον ἐπὶ κατόπτρου ἢ ὕδατος· δεξάμενα γὰρ τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτῖνα, ἄλλην ἀφ' ἑαυτῶν ἀκτῖνα ποιεῖ. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, εἴτε καταλιπόντες τὸ περιγίγιον σκότος ἄνω γενοίμεθα, φωτοειδεῖς γενησόμεθα, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ τοῦ Χριστοῦ ἐμπελάσαντες, εἴτε τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, «τὸ ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπον», καὶ μέχρις ἡμῶν καταβαίη, καὶ ἡμεῖς φῶς ἐσόμεθα, καθά πού φησι τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος. Οὕτως ἡ θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ Πνεύματος φῶς ἐστὶν ἀπόρρητον καὶ φῶς ποιεῖ θεῖον τοὺς πλουτήσαντας αὐτήν, οὐ φατὸς μόνον πληρώσασα τούτους αἰδίου, ἀλλὰ καὶ γνώσιν καὶ ζωὴν θεοπρεπῆ χαρισαμένη. Οὕτως ὁ Παῦλος οὐκέτι τὴν κτιστὴν ζωὴν, ἀλλὰ «τὴν τοῦ ἐνοικησαντος αἰδίου ζωὴν» κατὰ τὸν θεῖον ἐξῆ Μάξιμον· οὕτως οἱ προφῆται ὡς ὄντα ἐώραν τὰ μήπω γεγονότα· οὕτως εἶδε τὸν Θεὸν ὅστις οὐκ ἄλλοτρίω, ἀλλὰ φυσικῶ συμβόλῳ πνευματικῶς ἐώρακεν αὐτόν· οὐ φυσικὸν δὲ λέγω σύμβολον Θεοῦ – ὃ καὶ τοῦτ' αὐτὸ μόνον σύμβολον ἐστὶν – ὃπερ ἂν αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει βλέπεται τε ἢ ἀκούηται καὶ δι' ἀέρος ἐνεργῆται· ἐπεὶ, ὅταν οφθαλμὸς ὁρῶν οὐχ ὡς οφθαλμὸς ὁρᾷ, ἀλλ' ὡς

³²⁸ Literal: uscată, seacă.

³²⁹ «aceasta în aceea»: mintea în curăție.

³³⁰ Matei 13, 43.

³³¹ Grigorie al Nyssei, *Despre feciorie* 11, 4, PG 46, 365 D–368 A.

³³² Adică: de i-am îngădui să coboare, făcându-i loc înlăuntrul nostru.

³³³ Ioan 1, 5.

³³⁴ Matei 5, 14–16.

³³⁵ «astfel»: în înfelesul acesta.

și prăfoasă³²⁸, luminoasă făcându-se [ea] cu puterea Duhului și amestecându-se cu înalta și adevărata curăție, se străvede cumva și aceasta în aceea³²⁹ și se umple de raze și se face lumină, după făgăduința Domnului, Care a spus că dreptii vor străluci ca soarele³³⁰,³³¹. Lucrul acesta îl vedem petrecându-se și pe pământ, în oglindă sau în apă; că primind [ele] raza soarelui, nasc altă rază [ce pomește] de la ele însele. Și noi, dar, de părăsim întunericul dimprejurul pământului, înălțându-ne sus, luminoși ne vom face, ajungând lângă lumina cea neapropiată; de coboară și până la noi lumina cea adevărată³³², «cea care strălucește în întuneric»³³³, și noi vom fi lumină, după cum zice undeva ucenicilor Domnul³³⁴. Astfel³³⁵ este lumină negrăită darea îndumnezeitoare a Duhului și [astfel] îi face lumină dumnezeiască pe cei ce au câștigat-o pe aceasta³³⁶, nu doar umplându-i pe aceștia de lumina cea veșnică, ci și cunoaștere și viață dăruindu-le. Astfel nu mai trăia Pavel viața cea zidită, ci – după [cum spune] dumnezeiescul Maxim – «pe viața veșnică a Celui sălășluit [în el]»³³⁷; astfel vedeau prorocii cele încă nepetrecute³³⁸ ca pe unele ce sînt; astfel L-a cunoscut pe Dumnezeu cel ce duhovnicește L-a văzut pe El prin simbol nu străin [de Cel simbolizat], ci firesc³³⁹ (iar simbol firesc al lui Dumnezeu – și care doar acesta [îi] este simbol – nu numesc ceea ce s-ar vedea ori s-ar auzi cu simțirea ca simțire [și atît]³⁴⁰ ori s-ar lucra prin văzduh); fiindcă, atunci când ochiul, văzând, nu ca [unul ce este] ochi vede, ci ca [unul ce a fost] deschis de puterea Duhului, nu prin simbol

³²⁸ Literal: pe cei ce s-au îmbogățit cu ea.

³²⁹ *Ambigua*, PG 91, 1144 BC. Vezi *Galateni* 2, 20.

³³⁰ Literal: nefăcute.

³³¹ Adică: natural (al 'naturii divine'), al firii dumnezeiești.

³⁴⁰ «simțirea ca simțire»: simțirea lucrând în hotarele ei, după legile ei.

τῆ δυνάμει τοῦ Πνεύματος διανοιχθεῖς, οὐκ ἄλλοτρίῳ συμβόλω τὸν Θεὸν ὄρα, καὶ τοῦθ' ἡμεῖς αἰσθησιν ὑπὲρ αἰσθησίν φαμεν.

[36] Γνώρισμα μέντοι τοῦ φωτὸς ἐκείνου, κατάπαυσις τῶν μὴ καλῶν ἡδονῶν τε καὶ παθῶν ἐγγινομένη τῇ ψυχῇ, λογισμῶν εἰρήνη καὶ κατάστασις, ἀνάπαυσις καὶ χαρὰ πνευματικῆ, περιφρονήσις ἀνθρώπων δόξης, ταπεινώσις ἀγαλλιάσει ἀπορρήτω συνημμένη, κόσμου μῖσος, οὐρανίων ἔρωσ, μᾶλλον δὲ μόνου τοῦ Θεοῦ τῶν οὐρανῶν· πρὸς δὲ τούτοις, εἰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ βλέποντος οὐ περικαλύψειε τις τηνικαῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξορύξειεν, οὐδὲν ἦπτον τηλαυγῶς ὄρα τὸ φῶς. Πῶς ἂν οὖν πεισθεῖη τις τῷ δι' ἀέρος ὄρατὸν τοῦτο ἀποφαινομένῳ καὶ κατὰ μηδὲν λογικῇ ψυχῇ λυσιτελέσ, ὡς ταῖς σωματικαῖς αἰσθήσεσι προσήκον; Ἀλλ' ὁ θεατὴς ἐκεῖνος, νοῶν ὡς οὐ τῇ αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει θεώμενός ἐστι, νῶ οἶεται ὄρα· ἐξετάζων δὲ καὶ ἀνασκοπούμενος, οὐδ' ἐκεῖνον εὐρίσκει περὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἐνεργοῦντα· καὶ τοῦτ' ἐστιν ὁ νόησιν ὑπὲρ νόησίν' φαμεν, τοῦτο διὰ τούτων λέγοντες, ὡς ὁ ἔχων νοῦν καὶ αἰσθησιν ὄρα, ὑπὲρ ταῦτα δὲ ἀμφότερα. Μὴ μέντοι τοῦ μεγάλου Διονυσίου πρὸς Τιμόθεον λέγοντος ἀκοῦων, ὡς «τὰς αἰσθήσεις κατάλιπε καὶ τὰς νοεράς ἐνεργείας καὶ πρὸς τὸ ὄντως ὄν ἀνατάθητι», μὴ δύνασθαι λογίση τότε τὸν ἀνθρώπον διανοεῖσθαι ἢ ὄρα· (οὐ γὰρ ἀποβολὴν πάσχει τούτων τῶν δυνάμεων, εἰ μὴ κατ' ἐκπληξιν), τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐνωσιν φωτὸς καὶ τῆς κατὰ τοῦτο ἐνεργείας τὰς νοεράς ἐνεργείας παντάπασιν

⁴¹ Literal: proprietate, semn distinctiv.

⁴² Adică: a slavei venite de la oameni.

⁴³ Vezi și *Triade* 1, 3, 48; pasajul este tributar sfântului Macarie cel Mare (*Despre răbdare* 13, PG 34, 846 BC).

⁴⁴ A se vedea mai sus cuvintele lui Varlaam, în paragraful 11.

străin [de Cel simbolizat] Îl vede pe Dumnezeu; iar aceasta este ceea ce numim [noi] *simțire mai-presus-de-simțire*.

[36] Iar semn al luminii aceleia³⁴¹ [este] conținerea ne-bunelor plăceri și patimi, cea făcută în suflet, pacea și [bună-]așezarea gândurilor, odihnă și bucurie duhovnicească, disprețuirea slavei oamenilor³⁴², smerenie unită cu negrăită veselie, urârea lumii, dragostea de cele cerești, mai bine zis [dragostea] de singur Dumnezeu cerurilor³⁴³. Pe lângă acestea, nu doar de i-ar acoperi atunci cineva ochii celui ce vede, ci și de i-ar scoate, [în chip] nu mai puțin strălucitor vede lumina; cum, deci, să dea cineva crezare celui ce declară că [nu altcum decât] prin aer e văzută [lumina] aceasta și [că] întru nimic nu este folositoare sufletului rațional, ca una ce ține de simțirile trupești³⁴⁴? Văzătorul acela, însă, înțelegând că nu cu simțirea ca simțire [și atât] vede [el lumina aceea], socoate a o vedea cu mintea; dar cercetând și scrutând, nici pe aceea³⁴⁵ nu o află lucrând legat de lumina aceea; iar aceasta este ceea ce numim [noi] *înțelegere mai-presus-de-înțelegere*, aceasta zicând-o datorită acestora, [și anume dat fiind] că cel ce are minte și simțire vede, dar [vede] mai presus de amândouă acestea. Așadar, auzindu-l [tu] pe marele Dionisie zicând lui Timothei «părăsește simțirile și lucrările înțelegătoare și înalță-te la ceea ce este cu adevărab»³⁴⁶, nu socoti că omul nu [mai] poate atunci³⁴⁷ cugeta ori vedea (că [doar] nu pierde puterile acestea, ci [doar] încetează lucrarea lor) din pricina uimirii), ci învață că trebuie a părăsi cu totul – la vremea unirii cu lumina și cu lucrarea ei cea în privința aceasta – lucrările înțelegătoare

³⁴¹ «nici pe aceea»: nici mintea.

³⁴² *Despre teologia mistică* 1, 1, PG 3, 997.

³⁴³ «atunci»: după ce a părăsit simțirile și lucrările minții.

ἀπολιμπάνεσθαι διδάσκου. Καὶ τοῦτο δείκνυσι σαφῶς ὁ κορυφαῖος καὶ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας Πέτρος. Κατὰ γὰρ τὴν ὥραν τῆς ἱεράς Πεντηκοστῆς ἐκείνην, καθ' ἣν τῆς ἀπορρήτου καὶ θείας ἡξιοῦτο ἐνώσεως, καὶ τοὺς συμπεφωτισμένους ἤδει καὶ τοὺς συνειλεγμένους ἑώρα καὶ τῶν πρὸς αὐτῶν λεγομένων ἠκροᾶτο καὶ τοῦ διαστήματος τῆς ἡμέρας ἐπησθάνετο· «τρίτη» γάρ, φησίν, «ἐστὶν ὥρα τῆς ἡμέρας». «Τὸ γὰρ ἐπικαλυπτομένου τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ παρὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξεστηκότας τοὺς ἐνεργομένους γίνεσθαι παρὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἐστὶ τῆς θείας ἐπιδημίας. Οὐ γὰρ ἔκφρων γίνεται ὁ θεόληπτος· ὅπως δέ, τίνα λόγον ἔχει ἐκ τοῦ τῆς σοφίας Πνεύματος μεμνηότι παραπλήσιον γίνεσθαι; τὸ φῶς γὰρ τοῦτο σοφία ἐστὶ Θεοῦ, ἐγγινομένη τῷ τεθεωμένῳ καὶ μὴ χωριζομένη τοῦ Θεοῦ («δι' αὐτοῦ» γάρ, φησί, «πᾶσα γνῶσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεὸς πρὸς ἀλήθειαν τῇ φιλουμένη ψυχῇ γνωρίζεται»), ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιότης καὶ ἐλευθερία. Ἄκουσον Παύλου, «ὅπου τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία»· καὶ πάλιν· «ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις». Ἄκουσον τοῦ μεγάλου Βασιλείου, «τὸ κινήθην ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου κινήσιν αἰδιον, ζῶον ἅγιον ἐγένετο· ἔσχε δὲ ἀξίαν ἄνθρωπος, Πνεύματος εἰσουκισθέντος ἐν αὐτῷ, προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, Θεοῦ, ὧν πρότερον ἔγῃ καὶ σποδός». Ἄκουσον τοῦ χρυσοῦ τὴν γλῶτταν Ἰωάννου, «τὸ στόμα δι' οὗ ὁ Θεὸς φθέγγεται στόμα ἐστὶ Θεοῦ· καθάπερ γὰρ

³⁴⁸ «aceasta»: faptul că văzătorul luminii nu pierde facultatea de a vedea și pe cea de a cugeta.

³⁴⁹ *Fapte* 2, 15.

³⁵⁰ «dumnezeieștii veniri»: venirii de față a lui Dumnezeu.

³⁵¹ Vasile cel Mare, [*Comentariu*] la *Isaia*, proimion, PG 30, 125 B. Vezi și Procopie din Gaza, [*Comentariu*] la *Isaia*, PG 87, 1817 A.

[ale minții]. Iar aceasta³⁴⁸ o arată limpede vârhovnicul și temelii Bisericii, Petru. Că la ceasul sfintei Cincizecimii aceleia, pe când se învrednicea de negrăita și dumnezeiasca unire, și de cei împreună-luminați știa, și pe cei împreună-aleși îi vedea, și auzea cele zise de către ei, și ceasul zilei îl știa; «că este» – zice – «al treilea ceas al zilei»³⁴⁹. «Că [faptul de] a ajunge ieșiți [din minți] cei lucrători de lucrarea Duhului, când mintea le este acoperită cu totul de lucrarea aceasta – [lucrul acesta] e potrivit făgăduinței dumnezeieștii veniri³⁵⁰; că nu ieșit-din-minți ajunge cel luat-de-Dumnezeu [în stăpânirea Lui]; și apoi, cum ar fi cu putință ca – din [înraurirea adusă de] Duhul înțelepciunii – a ajunge nebun?»³⁵¹; că lumina aceasta e înțelepciunea lui Dumnezeu, [înțelepciune] care vine în cel îndumnezeit și nu se desparte de Dumnezeu (că «prin aceasta» zice «se descoperă toată cunoașterea și Se face cunoscut cu adevărat Dumnezeu sufletului iubitor [de El]»³⁵²), dar și dreptate și sfințire și slobozenie. Auzi-l pe Pavel: «unde [e] Duhul – acolo [e] slobozenia»³⁵³; și iarăși: «Cel ce S-a făcut nouă înțelepciune de la Dumnezeu și dreptate și sfințire și izbăvire»³⁵⁴. Auzi-l pe marele Vasile: «ceea ce este mișcat de Duhul sfânt mișcare veșnică – viețate sfântă s-a făcut; și a luat omul, sălășluindu-se Duhul înlăuntrul lui, vrednicie de proroc, de apostol, de înger, de dumnezeu – [el,] cel [ce] mai înainte [era] pământ și cenușă³⁵⁵»³⁵⁶. Auzi-l pe Ioan cel cu gura de aur: «gura prin care vorbește Dumnezeu – gură a lui Dumnezeu

³⁴⁸ Macarie cel Mare, *Despre libertatea minții* 23, PG 34, 957 B.

³⁴⁹ *II Corinteni* 3, 17.

³⁵⁰ *I Corinteni* 1, 30.

³⁵¹ *Facerea* 18, 27.

³⁵² *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 769 B; vezi și *Epistola a III-a către Achindin* 17 a sfântului Grigorie Palama (*Opere complete* II, G.A., p. 317).

τοῦτο τὸ στόμα τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐστὶ, καίτοι ψυχῆς οὐκ ἐχοῦσης στόμα, οὕτω καὶ τὸ στόμα τῶν προφητῶν στόμα ἐστὶ Θεοῦ». Ἀκουσον ἐπισφραγιζομένου ταῦτα τοῦ Κυρίου· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν «δώσω ἡμῖν στόμα καὶ σοφίαν ἣ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν», ἐπήνεγκεν· «οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν».

[37] Ταύτη γοῦν τῇ σοφίᾳ χρῆσασθαι κακῶς οὐκ ἐνι. Καὶ τί λέγω χρῆσασθαι; καὶ γὰρ οὐδὲ κτήσασθαι ταύτην ἐνι τὴν ἀρχὴν μὴ προκαθηράμενον διὰ πράξεως· καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ παρὰ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος λεγόμενον, ὅτι «εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι καταχρέω ἁμαρτίας»· εἰ γὰρ καὶ φθάσει τὴν ἀρχὴν ἡμῖν ἐνφκισμένη ταῖς εἰσαγωγικαῖς καλῶς κεχρημένοις ἀρεταῖς, μεταβαλλόντων ἡμῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀφίπτεται. «Πνεῦμα γὰρ ἅγιον παιδείας ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων», κατὰ τὸν αὐτὸν Σολομῶντα. Τὴν δ' ἐκ φύσεώς τε καὶ μαθήσεως σοφίαν κτήσασθαι· ἂν τις καὶ τῶν τοῦς τρόπους πονηρῶν καὶ χρῆσασθαι· ἂν ταύτη καταλλήλως τοῖς τρόποις, ὥσπερ καὶ τῇ φύσει. Τοσοῦτο γοῦν αὕτη τῆς πνευματικῆς σοφίας ἀποδεῖ, ὅποσον καὶ τοῦ Πνεύματος ἢ φύσις. Ποῦ τοιγαροῦν εἰσιν οἱ λέγοντες ὅτι διὰ μαθήσεως τὴν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων σοφίαν κτώμεθα;

[38] Ὅτι δὲ διὰ τοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ ἡ πνευματικὴ σοφία δίδεται, σύνδυο κατὰ ταῦτὸν λεγόντων ἄκουσον.

³⁵⁷ Referitor la aceeași vezi *La Isaia* 1, PG 56, 13 și urm.

³⁵⁸ *Luca* 21, 15.

³⁵⁹ *Matei* 10, 20.

³⁶⁰ *Adică* viclean.

³⁶¹ *Înțelepciunea lui Solomon* 1, 4.

³⁶² Literal: neprișeput.

este; că, precum gura aceasta (a noastră) este gură a sufletului (măcar că sufletul nu are gură), tot așa și gura prorocilor este gură a lui Dumnezeu»³⁵⁷. Auzi-L pe Domnul [Însuși] pecetluind [spusele] acestea; că, după ce zice «voi da vouă gură și înțelepciune căreia nu vor putea grăi-împotriva – nici sta împotriva – cei ce stau împotriva voastră»³⁵⁸, a adăugat: «că nu voi sînteți cei ce grăiți, ci Duhul Tatălui vostru, Cel ce grăiește în[tru] voi»³⁵⁹.

[37] Iar înțelepciunea aceasta nu e cu puțință a fi folosită [în chip] rău. Și ce zic [eu] 'a fi folosită'? – că nici a fi dobândită nu e cu puțință celor ce mai întâi nu s-au curățit prin făptuire; iar aceasta e ceea ce s-a zis de către înțeleptul Solomon, [cum] că «în sufletul [cel] cu-rău-meșteșug³⁶⁰ nu va intra înțelepciunea, nici [nu] va locui în trupul datomic păcatului»³⁶¹; că și de ne întâmpină la început, sălășluindu-se în cei ce bine ne folosim de virtuțile începătoare, schimbându-ne [noi mai apoi] în rău, își ia zborul. Că «Duhul sfânt al învățaturii Se va ridica de la gândurile neînțelepte³⁶²», după același Solomon³⁶³. Pe când înțelepciunea cea din fire³⁶⁴ și din școlire o poate dobândi și vreunul din cei cu purtări viclene și [chiar] o poate folosi potrivit purtărilor acestora, după cum și de fire [tot așa se folosește]. Iar aceasta e [tot atât de] departe de înțelepciunea duhovnicească pe cât e și firea de Duhul. Unde sînt, dar, cei ce spun că prin școlire dobândim înțelepciunea prorocilor și apostolilor?

[38] Iar [cum] că prin lumina aceea se dă și înțelepciunea duhovnicească – auzi-i laolaltă pe doi³⁶⁵, același

³⁵⁷ Înțelepciunea lui Solomon 1, 5.

³⁶⁰ «înțelepciunea cea din fire»: cea sădită în firea omului.

³⁶⁵ Vezi Macarie cel mare (și, totodată, Simeon Metafrastul, talmăcitorul lui), *Despre libertatea minții* 23, PC 34, 957 AB. Vezi, mai sus, și paragraful 36.

«Τῷ γὰρ μακαρίῳ», φησί, «Παύλῳ τὸ ἐλλάμψαν ἐν τῇ ὁδῷ φῶς, δι' οὗ καὶ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἦρται καὶ μυστηρίων ἀλαλήτων ἀκουστής ἐγένετο, οὐ νοημάτων τις καὶ γνώσεως φωτισμὸς ἦν, ἀλλὰ δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος καθ' ὑπόστασιν ἐν τῇ ψυχῇ ἔλλαμψις, οὐ τὴν ὑπερβολὴν τῆς λαμπρότητος οἱ τῆς σαρκὸς οφθαλμοὶ μὴ διηνεγκότες ἀπετυφλώθησαν, δι' οὗ πασὰ γε γνῶσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεὸς πρὸς ἀλήθειαν τῇ ἀξίᾳ καὶ φιλουμένη ψυχῇ γνωρίζεται». Τοῦτο τὸ φῶς καὶ ζωὴ ἐστὶν αἰδιος, ἐνιεμένη τῷ τεθεωμένῳ καὶ μὴ χωριζομένη τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ὁ Παῦλος ἔλεγε· «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Οὕτω περὶ τοῦ Παύλου Μάξιμός φησιν, ὡς «τὴν ἐνοικήσαντος ἔζη θείαν καὶ αἰδιον ζωὴν». Οὕτω Βασίλειος ὁ μέγας εἶπεν· «ἦν ζωὴν εἰς ἐτέρου ὑπόστασιν προῖεται τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ, ἀλλ' ὡσπερ πυρὸς, τὸ μὲν ἐστὶν ἡ συνοῦσα θερμότης, τὸ δὲ ἦν παρέχει τῷ ὕδατι ἢ ἐτέρῳ τινὶ τῶν τοιούτων, οὕτω καὶ αὐτὸ καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν ζωὴν καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπρεπῶς, ζωὴν θείαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι». Αὕτη ἐστὶν ἡ ζωὴ ἦν οὗτος ἀλλαχοῦ «κίνησιν» προσεῖπε «πνευματικὴν καὶ αἰδιον», καὶ τὸν μετασχόντα ταύτης ἅγιον τελέσαι, «γῆν ὄντα καὶ πηλὸν πρότερον». Ποῦ εἰσὶν οἱ λέγοντες κτιστὴν τὴν θεουργὸν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ μηδὲν πλὴν τῆς ὑπερουσιότητος αὐτοῦ αἰδιον;

³⁶⁶ *II Corinteni* 12, 2 și urm.

³⁶⁷ Adică veșnică.

³⁶⁸ Literal: în-pusă.

³⁶⁹ Adică 'în înțeleșul acesta'; vezi și paragraful 35.

³⁷⁰ *Galateni* 2, 20.

³⁷¹ *Ambigua*, PG 91, 1144 BC. Vezi și *Capete felurite* 5, 85, PG 90, 1384 D. Vezi și paragraful 35.

lucru zicându-l. Că «lumina» – zice – «care i-a strălucit pe cale fericitului Pavel, prin care s-a și ridicat la al treilea cer și s-a și făcut auzitor de taine negrăite³⁶⁶, nu era vreo luminare de înțelesuri și [luminare] a cunoașterii, ci după ipostas strălucire în suflet a puterii Duhului bun, [lumină] a căreia covârșitoare lucire neputând-o purta ochii trupului, au orbit; [lumină] prin care toată cunoașterea se descoperă și Se face cunoscut cu adevărat Dumnezeu sufletului iubitor [de El]». Lumina aceasta este [totodată] și viață de-a pururea³⁶⁷, însuflată³⁶⁸ în cel îndumnezeit și nedespărțită de Dumnezeu. Astfel³⁶⁹ zicea Pavel «nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine»³⁷⁰. Astfel zice Maxim despre Pavel cum [că] «trăia dumnezeiasca și veșnica viață a Celui sălășluit [în el]»³⁷¹. Astfel Vasile cel mare a zis [că] «viața pe care Duhul o trimite³⁷² în ipostasul altuia – [aceasta] nu se desparte de El, ci precum a focului este, pe de o parte, și căldura ce îl însoțește, dar – pe de alta – și cea pe care o dă apei sau altcuiva de felul acesta³⁷³, tot așa și Acesta are – pe de o parte – în Sine viața, și – pe de alta – și părtașii de El viețuiesc dumnezeiește, viață dumnezeiască și cerească dobândind [ei]»³⁷⁴. Aceasta este viața pe care acesta altundeva a numit-o ‘mişcare duhovnicească și veșnică’, iar [despre] cel părtaș de ea [a spus că] ajunge sfânt, ‘cel [ce] mai înainte [era] pământ și țărână’³⁷⁵. Unde sînt cei ce spun că harul lui Dumnezeu e creat și că nimic nu e veșnic afară de mai-presus-de-ființa Lui [ființă]?

³⁶⁶ Literal: o proiectează; vezi, mai sus, și paragraful 8.

³⁶⁷ Adică: altui element.

³⁶⁸ *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 BC.

³⁶⁹ *Ibidem*, 769 B. Vezi și paragraful 36; vezi și *Facerea* 18, 27.

[39] ΑΛΛ' ἔρει τις ζωὴν λέγειν τοῦτον αἰδίου, ἀλλ' οὐχὶ φῶς; ΑΛΛ' οἱ λέγοντες ἔλλαμψιν αἰδίου καὶ δόξαν ὁρατὴν αἰδίου φῶς δηπου λέγουσιν αἰδίου τοῖς ἀγίοις μόνοις μεθεκτόν. Ὅτι δὲ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος φῶς οἶδε τοῖς τοιοῦτοις μεθεκτόν, νοερόν, προκόσμιόν τε καὶ ὑπερκόσμιον, εἴση σαφῶς τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ μετὰ χειρας λαβῶν· «λογιζόμεθα» γάρ, φησιν, «ὅτι, εἴπερ τι ἦν πρὸ τῆς τοῦ αἰσθητοῦ τούτου καὶ φθαρτοῦ κόσμου συστάσεως, ἐν φωτὶ ἂν ἦν δηλονότι· οὔτε γὰρ αἱ τῶν ἀγγέλων ἀξίαι, οὔτε πᾶσαι αἱ ἐπουράνιαι στρατιαί, οὔτε ὅλως εἴ τί ἐστιν ὠνομασμένον ἢ ἀκατονόμαστον τῶν λογικῶν φύσεων καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ἐν σκότῳ διήγε». Διὸ καὶ ἡμῖν ὁ αὐτὸς ἐπεύχεται ἐκεῖ λέγων· «ὁ Πατὴρ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὁ τὴν ἡμέραν κοσμήσας τῷ οὐρανίῳ φωτὶ, ὁ τὴν νυκτα φαιδρύνας ταῖς αὐγαῖς τοῦ πυρός, ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὴν ἀνάπαυσιν εὐτρεπίσας τῷ νοερῷ καὶ ἀπαύστῳ φωτὶ, φωτίσειεν ἡμῶν τὰς καρδίας ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας».

[40] Ὅτι δὲ τὸ νοερόν τοῦτο καὶ προκόσμιον καὶ ἀπαύστον φῶς αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός, Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπὶ ἄνωμος σαφῶς ἐξεῖπε· «βουληθείς» γάρ, φησίν, «ὁ Θεός τόνδε τὸν κόσμον συστήσασθαι, τοῖς μὲν αἰδίοις αὐτὸς ἐστὶ φῶς, οὐκ ἄλλο· τί γὰρ ἔδει φῶς ἑτέρου τοῖς τὸ μέγιστον ἔχουσι». Τοῦτο δὴ τὸ φῶς καὶ πῦρ ἐστὶ θεῖον καὶ αἴδιον, ψυχὰς φωτίζειν πεφυκός. Τοῦτο γάρ, κατὰ τὸν μέγαν αὐθις φάναι Βασίλειον, κὰν τοῖς ἀποστόλοις ἐνήργησεν, ἡνίκα ἐλάλουν πυρίναις γλώσσαις, ὁ καὶ Παῦλον περιλάμψαν, τὴν μὲν αἰσθησιν τῆς ὄψεως

¹⁷⁶ Sfântul Vasile cel Mare, adică.

¹⁷⁷ «aceea»: ceea ce Duhul trimite în ipostasul altuia.

¹⁷⁸ Adică: cetele Îngerilor, alcătuite potrivit rangurilor îngerești.

¹⁷⁹ *La Exaimeron* 2, 5, PG 29, 40 C.

¹⁸⁰ *La Exaimeron* 2, 8, PG 29, 52 B.

¹⁸¹ *Cuvântul* 44, 3, PG 36, 609 BC.

¹⁸² *Fapte* 2, 3 și urm.

[39] Dar [poate] cineva ar zice că acesta³⁷⁶ a spus [că aceea³⁷⁷ e] 'viață veșnică', dar nu luminează [veșnică]. Bine, dar cei ce spun 'strălucire veșnică' și 'slavă veșnică văzută', [aceștia] fără îndoială că vorbesc despre lumina veșnică cea doar sfinților împărtășită. Iar că și marele Vasile [tot] luminează știe a fi cea împărtășită acestora – [și anume lumină] înțelegătoare, dinainte-de-lume și mai-presus-de-lume – [aceasta o] vei cunoaște limpede de vei lua [și vei citi] *Exameron*-ul lui; că «socotim» – zice [el acolo] – «că orice era înaintea alcătuirii lumii acesteia simțite [trupește] și stricăcioase, [nu altcum decât] în lumină era [lucrul acela]; că nu în întuneric petreceau vredniciile îngerilor³⁷⁸, nici toate oștirile cerești, nici oricare altul – numit ori nenumit – din firile cuvântătoare și duhurile slujitoare»³⁷⁹; [fapt] pentru care tot el se și roagă pentru noi zicând: «Părintele Luminii celei adevărate, Cea ce ai împodobit ziua cu cereasca lumină, Cea ce noaptea ai luminat-o cu strălucirile focului, Cea ce odihna veacului ce va să fie o ai rânduit [a fi] întru înțelegătoarea și necurmata lumină, [să] lumineze inimile voastre întru cunoștința adevărului»³⁸⁰.

[40] Iar că lumina aceasta cea înțelegătoare și mai-înainte-de-lume și necurmată este Însuși Dumnezeu – [aceasta] a spus-o limpede Grigorie cel de-un-nume cu teologia; că «vrând Dumnezeu» – zice – «a alcătui lumea aceasta cea de aici, [făpturilor] celor veșnice, pe de o parte, [El] Însuși – și nu altceva – le este lumină; că ce trebuință de altă lumină le-ar fi celor ce o au pe cea preamare?»³⁸¹. Lumina aceasta, deci, este și foc dumnezeiesc și nematerial, căruia îi e dat a lumina sufletele. Că aceasta – ca să zicem iarăși ca marele Vasile – a lucrat și în Apostoli, când vorbeau cu limbi de foc³⁸², [cea] care și lui Pavel, împrejur-strălucindu-i, simțul văzului i l-a

αυτοῦ ἡμαίρωσε, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ἐφώτισεν· οὐ γὰρ χωρεῖ σαρκὸς ὄρασις ἐκείνου τοῦ φωτὸς τὴν δύναμιν. Τοῦτο τὸ πῦρ ὤφθη Μωϋσῆ ἐν τῇ βιάτῳ τούτου ἐν εἶδει ὀχήματος τὸν Ἡλίαν ἐκ τῆς γῆς ἀνήρπασε· τούτου τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν ζητῶν ὁ μακάριος Δαυὶδ ἔλεγε, «δοκίμασον με, Κύριε, καὶ πειρασον με, πύρωσον τοὺς νεφροὺς μου καὶ τὴν καρδίαν μου». Τοῦτο τὸ πῦρ τὴν καρδίαν Κλεόπα καὶ τοῦ σὺν αὐτῷ ἐθέρμανε, λαλοῦντος τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναστασιν. Καὶ οἱ ἄγγελοι δὲ καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα τούτου τοῦ πυρὸς μετέχουσι κατὰ τὸ γεγραμμένον· «ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρος φλογα». Τοῦτο τὸ πῦρ τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν κατακαῖον, καθαρὸν τὸν νοῦν ἀποκαθίστησιν, ἵνα το κατὰ φύσιν ἀπολαβῶν διορατικὸν μὴ τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ κάρφος ὄρα, ἀλλὰ διηνεκῶς τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια κατανοῆ κατὰ τὸν λέγοντα· «ἀποκαλυψον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου». Τοῦτο τὸ πῦρ δαιμόνων ἐστὶ φυγαδευτηριὸν καὶ κακίας πάσης ἀναλωτικόν, ἁμαρτίας ἀναιρετικόν, ἀναστάσεως δύναμις καὶ ἀθανασίας ἐνέργεια, ψυχῶν ἀγίων φωτισμὸς καὶ λογικῶν δυνάμεων σύστασις. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐξώμεθα φθάσαι καὶ εἰς ἡμᾶς, ἵνα πάντοτε ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦντες, μηδέποτε κἂν πρὸς βραχὺ προσκόψωμεν.

[41] Ὁ δὲ Χρυσόστομος θεολόγος, διδάσκων τί ἐστὶ τὸ φῶς, ὁ «ραγήσεται πρόϊμον» τῷ ἐλεοῦντι, «οὐ τούτου», φησιν, «ἐστὶ τὸ αἰσθητὸν, ἀλλ' ἕτερον πολλῶ βέλτιον, ὁ τὸν οὐρανὸν ἡμῖν δείκνυσι καὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰς αὐλὰς τὰς βασιλικὰς· ἂν γὰρ τοῦ φωτὸς τούτου

³⁶³ *Fapte* 9, 3 și urm.

³⁶⁴ *Ieșirea* 3, 2.

³⁶⁵ *IV Împărați* 2, 11.

³⁶⁶ *Aici verbul a ispiți înseamnă a proba.*

³⁶⁷ *Psalmii* 25, 2.

întunecat, iar ochii inimii i-a luminat³⁸³; că văzul trupesc nu poate încăpea [în sine] puterea luminii aceleia. Acesta e focul ce s-a arătat lui Moisi în rug³⁸⁴. Acesta – în chip de car – l-a răpit pe Ilie de pe pământ³⁸⁵. A focului acestuia lucrare cerând-o fericitul David zicea «ispitește-mă³⁸⁶, Doamne, și mă cercă; aprinde rărunchii mei și inima mea»³⁸⁷. Focul acesta încălzea inima lui Cleopa și a celui dimpreună cu el, vorbindu-le Mântuitorul după învierea cea din morți³⁸⁸. Dar și îngerii și duhurile slujitoare [tot] de focul acesta se împărtășesc, precum este scris: «Cela ce faci pe îngerii Tăi duhuri și pe slugile Tale pară de foc»³⁸⁹. Focul acesta, mistuind [cuiva] bârna cea din ochi, face mîntea a fi iarăși curată, ca, dobândind cea după fire putere străvăzătoare, să nu [mai] vadă așchia din ochiul fratelui³⁹⁰, ci neconținut să înțeleagă minunatele [lucruri ale] lui Dumnezeu, după cel ce zice: «descoperă ochii mei și voi înțelege – din legea Ta – [lucrurile] cele minunate»³⁹¹. Focul acesta este alungătorul demonilor și a toată răutatea mistuitor, tăietorul păcatului, putere de înviere și lucrare de nemurire, luminarea sufletelor sfinților și alcătuirea firilor cuvântătoare. Acesta ne rugăm și la noi să vină, ca pururea în lumină umblând³⁹², nicidecum – nici o clipită – să nu ne împiedicăm.

[41] Iar de-Dumnezeu-cuvântătorul cel cu gură de aur, învățând ce e lumina, zice [că] «[lumina] ce răsare dimineata» celui ce face milostenie³⁹³ «nu este [lumina] aceasta, cea simțită [trupește], ci una cu mult mai presus, care ne dă la iveală cerul și îngerii și curțile împărătești; luminii acesteia de te vei învrednici, [atunci] și pe acestea

³⁸³ Luca 24, 32.

³⁸⁴ Psalmii 118, 18.

³⁸⁵ I-ara 58, 8.

³⁸⁶ Psalmii 103, 4.

³⁸⁷ Matei 7, 3.

³⁸⁸ I Ioan 1, 6, Apocalipsa 21, 24.

καταξιοθῆς καὶ ταῦτα ὄψῃ, καὶ ἀπαλλαγῆσθαι γενέ-
νης καὶ ἀπελευθέρωσθαι ἐνθά ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη, ἐνθά
πολλή ἡ χαρὰ καὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀγάπη, ἐνθά ζωὴ αἰώ-
νιος καὶ δόξα ἀρροῦτος καὶ κάλλος ἀφραστος· πάντα τοί-
νυν φέρωμεν εὐκόλως, ἵνα τοῦ ἐνδύματος ἐπιτύχωμεν
τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς ἀπορροῦτου δόξης
ἐκείνης». Ἀλλὰ γὰρ εἰς ἀρχὴν ἑτέραν ἀναγαγόντες τὸν
λόγον, ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ τοῦ μεγάλου Μακαρίου, οἷς
συνημμένως τὰς ἀρχὰς καὶ προτάσεις τῶν τοῦ κενόφρο-
νος λόγων, ἀφ' ὧν οἶεταί τι καθ' ἡμῶν καὶ τῆς ἀληθείας
συμπεραίνειν, προθέντες εἰς μέσον ἀπελέγξομεν.

le vei vedea, și de gheenă te vei izbăvi și vei merge acolo de unde a fugit durerea și întristarea³⁹⁴, unde e multa bucurie și pace și dragoste, unde e viață veșnică și slavă nespusă și frumusețe netâlcuită; toate, dar, să le răbdăm cu înlesnire, ca să avem parte de haina împărăției cerurilor și de negrăită slava aceea»³⁹⁵. Însă, aducând [noi] spre [un] alt început cuvântul [nostru], să ne întoarcem la cele ale marelui Macarie, din unghiul cărora³⁹⁶ să vădăm a fi greșite – punându-le [mai întâi] de față – principiile și premisele raționamentelor cugetătorului acestuia de cele deșarte, pornind de la care socoate a putea conchide ceva asupra noastră și a adevărului.

³⁹⁴ Din rugăciunea slujbei înmormântării.

³⁹⁵ Ioan Gură-de-aur, *Despre a nu ne rușina să mărturisim cinstita cruce III*, PG 56, 844.

³⁹⁶ Sau: în comparație cu care.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ
ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ
ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ

[1] Ἦρετό τις τῶν εἰσαγομένων, εἰ δυνατόν ἀνθρώπῳ τῇ προειρημένη διαρκεῖν καταστάσει. Συμεώνης τοίνυν ὁ περιδέξιος καὶ πολὺς ἀμφοτέρων, ἡδὺς τε καὶ ἔνθεος μεταφραστής, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ μεγάλου Μακαρίου πρὸς τὸν ἐρωτήσαντά φησιν· «ἡ μὲν χάρις οὐκ ἔστιν ὅτε μὴ σύνεστι καὶ ὡς φυσικὸν τι καὶ πεπηγὸς ἐγγίνεται τῷ ἀνθρώπῳ ὧ σύνεστι· μια δὲ οὐσα, πολυτρόπως, ὡς ἐθέλει, πρὸς τὸ τοῦ ἀνθρώπου συμφέρον οἰκονομεῖ καὶ τὸ φῶς ἔστι μὲν ὅτε μᾶλλον ἐκλάμπει, ἔστι δ' ὅτε καὶ συστέλλεται, καίτοι γε τῆς λαμπάδος ἄσβεστα καιομένης· ὅταν δὲ φαιδρυνθῇ πλέον, τότε καθάπερ ἐν μέθῃ πλείονι τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης καὶ ὁ ἀνθρώπος ἐξετάζεται». Ἐν δὲ τῷ ἑβδομηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ πάλιν φησίν· ἡ καθαρὰν τὴν ἰδίαν ἀπολαβοῦσα φύσιν ψυχὴ «τρανοῖς καὶ ἀνεπικωλύτοις ὀφθαλμοῖς τὴν δόξαν τοῦ ἀληθινοῦ φωτός κατοπτεῦει» καὶ οἱ τοιοῦτοι ἀνθρώποι, «καίτοι τὸ βᾶρος περικείμενοι τῆς σαρκός, ἀλλ' οὖν διὰ τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ἀσφαλεῖ

³⁹⁷ Literal: 'infipt [in]lăuntru'.

³⁹⁸ Altfel zis: se 'administrează' [pe sine], împărtășindu-se pe sine însuși omului.

³⁹⁹ Literal: se restrânge.

AL ACELUIAȘI,
 CATALOG AL ABSURDITĂȚILOR CE REIES
 DIN PREMISELE FILOSOFULUI VARLAAM

CUVÂNTUL AL DOILEA
 ÎMPOTRIVA CELOR DE AL DOILEA

[1] A întrebat careva din începători de este cu puțință omului să rămână neîncetat în starea înainte pomenită. Simeon, deci, cel iscusit și mult [sפורית] într-amândouă [privințele], dulcele și dumnezeiescul metafrast, ca din partea marelui Macarie răspunde către cel ce a întrebat: «harul, pe de o parte, nicicând nu încetează a fi dimpreună [cu omul] și a fi ca [ceva] firesc – și [în]lăuntru] sădit³⁹⁷ – omului în care este; însă, pe de altă parte, deși este unul, în multe feluri – precum voiește – se iconomisește [pe sine]³⁹⁸ spre folosul omului, iar uneori strălucește mai îmbelșugat lumină, alteori se [mai] împuținează³⁹⁹, deși nestins arde făclia; iar când strălucește și mai mult, atunci ca într-o [și] mai mare beție a dragostei lui Dumnezeu este cercetat omul»⁴⁰⁰. Iar într-al șaptezeci și patru-lea cap iarăși zice [că] sufletul ce și-a dobândit curățită propria fire «cu ochi limpezi și neîmpiedicați [de nimic] vede slava luminii celei adevărate», iar oamenii de felul acesta, «măcar că poartă [asupra lor] povara cărnii, însă, datorită arvunei Duhului⁴⁰¹, neclătinate le sînt nădejdele

³⁹⁷ Despre dragoste 9, PG 34, 916 BC.

⁴⁰¹ Vezi II Corinteni 1, 22.

αὐτοῖς κείται τὰ τῶν ἐλπίδων, καὶ ὅτι συμβασιλεύουσι τῷ Χριστῷ καὶ ἐν πλεονασμῷ καὶ περιουσίᾳ Πνεύματος ἔσονται οὐδὲν αὐτοῖς τὸ ἐνδοιαζόμενον· αὐτόθεν γὰρ ἤδη πρὸς ἐκείνον ἀρπάζονται τὸν αἰῶνα καὶ τὰ ἐκεῖ κάλλη καὶ θαύματα καθορῶσι· καθάπερ γὰρ ὁ σωματικός ἀφθλαμός, ἀπαθῶς τε καὶ ὑγιῶς ἔχων, ταῖς ἡλιακαῖς αὐγαῖς θαρρῶντως ἐνατενίζει, οὕτω καὶ οὗτοι φωτεινῷ χρώμενοι καὶ διακεκαθαρμένῳ τῷ νῷ, τὰς ἀδύτους αὐγὰς Κυρίου διαπαντός ἐποπτεύουσι». Καὶ πάλιν, «ἢ τοιαύτη», φησί, «τοῦ Πνεύματος ἔλλαμψις οὐχ οἶον νοημάτων μόνον ἀποκάλυψις ἐστὶ καὶ φωτισμὸς χάριτος, ὡσπερ εἴρηται, ἀλλ' ὑποστατικοῦ φωτός ἐν ταῖς ψυχαῖς βεβαία καὶ διηνεκῆς ἔλλαμψις· τὸ γὰρ εἰπὼν ἐκ σκοτόυς φῶς λάμπει, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ 'φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον' (τουτέστιν, ἵνα μὴ λυομένης τῆς σαρκὸς ἡ ψυχὴ ἐπισκοπῆται τῷ τοῦ θανάτου τῆς κακίας καλύμματι), πρὸς δὲ καὶ τὸ 'ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου', καὶ τὸ 'ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου' αὐτὰ με ὁδηγήσουσι καὶ ἄξουσιν εἰς ὄρος ἁγίον σου καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου', ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ 'ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε', τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῦ σκοποῦ παρίστησι». Καὶ, «τῷ μακαρίῳ δέ», φησί, «Παύλῳ τὸ ἐλλάμψαν ἐν τῇ ὁδῷ φῶς, δι' οὗ καὶ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἦρται καὶ μυστηρίων ἀλαλήτων ἀκουστής ἐγένετο, οὐ νοημάτων τις καὶ γνώσεως φωτισμὸς ἦν, ἀλλὰ δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος καθ' ὑπόστασιν ἐν τῇ

⁴⁰² Altfel zis: nepăfind nimic.

⁴¹³ Despre înălțarea minții 13, PG 34, 901.

⁴⁰⁴ II Corinteni 4, 6.

⁴⁰⁵ Psalmii 12, 4

⁴⁰⁶ În cele din care a fost alcătuit; risipindu-se.

și nici o îndoială nu au [cum] că vor împreună-împărăți cu Hristos și că vor avea parte de înmulțirea și bogăția Duhului; că, pentru aceasta, încă de acum sînt răpiți spre veacul acela și văd frumusețile și [lucrurile] minunate de acolo; că așa cum ochiul trupesc, nepătimitor⁴⁰² și sănătos fiind, cu netemere se ațintește la razele soarelui, tot așa și aceștia, slujindu-se de [propria] minte [cea] luminoasă și curățită, pururea văd cele de-nepătruns raze ale Domnului»⁴⁰⁰. Și zice iarăși [că] o asemenea «strălucire a Duhului nu e doar ca o descoperire de înțelesuri și luminare a harului [spre această descoperire], precum s-a zis, ci în suflete încredințată și neconținută strălucire de lumină ipostatică; că [spusa] 'Cel ce a zis să strălucească – din întuneric – lumină, Care a strălucit în inimile noastre'⁴⁰⁴ și 'luminează ochii mei, ca nu cândva să adorm întru moarte'⁴⁰⁵ (adică, nu cumva dezlegându-se trupul⁴⁰⁶, sufletul să se întunece de acoperământul răutății morții), pe lângă care și 'descoperă ochii mei și voi înțelege – din legea Ta – [lucrurile] minunate'⁴⁰⁷ și 'trimite lumina Ta și adevărul Tău; acestea mă vor povățui la muntele sfânt al Tău și la sălașurile Tale'⁴⁰⁸, dar și 'însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne'⁴⁰⁹ – aceeași rânduială⁴¹⁰ a scopului o pun de față»⁴¹¹. Și [mai] zice și că «lumina ce i-a strălucit pe cale fericitului Pavel⁴¹², prin carea s-a și ridicat la al treilea cer și s-a și făcut auzitor de taine negrăite⁴¹³, nu era vreo luminare de înțelesuri și [luminare] a cunoașterii, ci după ipostas strălucire în suflet a puterii Duhului bun, [lumină] a căreia covârșitoare lucire neputând-o

⁴⁰⁰ Psalmii 118, 18.

⁴⁰¹ Psalmii 42, 3; în *Septuaginta* verbul este la trecut ('m-au povățuit').

⁴⁰² Psalmii 4, 7.

⁴¹⁰ Adică: logică.

⁴¹¹ Macarie, *Despre libertatea minții* 22, PG 34, 956 D – 957 A.

⁴¹² Fapte 9, 3.

⁴¹³ II Corinteni 12, 2 și urm.

ψυχῇ ἔλλαμψις, οὐ τὴν ὑπερβολὴν τῆς λαμπρότητος οἱ τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοὶ μὴ διενεγκότες ἀπετυφλώθησαν, δι' οὐ πᾶσά τε γνώσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεὸς πρὸς ἀλήθειαν τῇ ἀξίᾳ καὶ φιλουμένη ψυχῇ γνωρίζεται».

[2] Ταῦτα μὲν ταύτῃ θαυμαστὸν δὲ οὐδέν, εἰ ἐν κρίσει τοὺς λόγους οἰκονομοῦντες οἱ ἅγιοι καὶ τῇ τῶν ἀκρωμένων δυνάμει σύμμετρον τὴν διδασκαλίαν ἀποδιδόντες πολυτρόπως τὰς ὁράσεις ταύτας διερμηνεύουσιν. Ὁ μόντοι θεῖος καὶ πιστὸς ἐρμηνεύς Συμεών, ἐκ τοῦ διὰ πείρας καλῶς εἰδότος τὰς μυστικὰς καὶ τελεστικὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος μνηθεὶς, ὡς ἀπ' ἐκείνου πάλιν φησὶν, ἀκούοντες τοῦ λόγου τῆς βασιλείας καὶ πρὸς δάκρυα καταγόμενοι, μὴ τοῖς ἡμετέροις τούτοις ἐναπομείνωμεν δάκρυσι, μηδὲ τῇ ἡμῶν ἀκοῇ, ὡς καλῶς ἀκούσαντες, μηδὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς καλῶς ἰδόντες, καὶ ἀρκοῦντως ἔχειν ἑαυτοὺς λογισώμεθα: «καὶ γὰρ εἰσὶν ἕτερα ὠτα καὶ ἕτεροι ὀφθαλμοὶ καὶ κλαυθμοὶ ἕτεροι, ὡς δὲ καὶ διάνοια καὶ ψυχὴ ἕτερα, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸ τὸ θεϊκὸν Πνεῦμα καὶ ἐπουράνιον, τὸ ἀκούον τε καὶ κλαῖον, εὐχόμενόν τε καὶ γινῶσκον καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα ἐν ἀληθείᾳ ποιοῦν» «τοῖς μόντοι τὴν ἀρετὴν ἄκρις καὶ ὦν ἐνεργῶς τὸ νοερὸν φῶς ταῖς καρδίαις ἐνέλαμψεν ἐπίδηλα ταῦτα καὶ καταφανῆ γίνεται: 'τελείων' γάρ, ὁ μακάριός φησι Παῦλος, 'ἢ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἐξὶν αἰσθητήρια γεγυμνασμένων πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ διάκρισιν' ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος Πέτρος φησὶ, 'καὶ ὑμεῖς ἔχοντες τὸν προφητικὸν λόγον, ὧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνω φαίνονται ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὐ ἡμέρα διαυγάσῃ καὶ φωσφορὸς ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν'».

⁴¹⁴ Macarie, *Despre libertatea minții* 23, PG 34, 957 AB; citatul este și mai sus, în *Triade* 3, 1, 38

⁴¹⁵ Adică: administrând [nouă] cuvintele.

⁴¹⁶ *Vezi Omilia* 28, 5, PG 34, 713 AB.

purta ochii trupului, au orbit; [lumină] prin care toată cunoașterea se descoperă și Se face cunoscut cu adevărat Dumnezeu sufletului iubitor [de El]»⁴¹⁴.

[2] Așa stau, deci, lucrurile în privința acestora; și nimic nu e de mirare dacă – cu judecată iconomisind sfinții cuvintele⁴¹⁵ și [nu altcum decât] pe măsura puterii ascultătorilor rostindu-și învățătura – în multe feluri au tâlcut vederile acestea. Așadar, dumnezeiescul și credinciosul tâlcuitor Simeon, învățându-se în taină de la [însuși] cel ce din cercare bine știa tainicele și săvârșitoarele lucrări ale Duhului, ca din partea aceluia iarăși [ne] zice [că], auzind noi cuvântul Împărăției [cerurilor] și trași fiind la lacrimi, să nu rămânem la lacrimile acestea ale noastre, nici la auzul nostru, cum că bine am auzit, nici la ochii noștri, cum că bine am văzut, socotind [deci] că ne sîntem de ajuns [nouă înșine]; «că [mai] sînt [și] alte urechi și alți ochi și alte plînsuri, precum și alt cuget și suflet⁴¹⁶, și anume însuși dumnezeiescul și cerescul Duh, Cel ce aude și plînge, Se roagă și cunoaște și face cu adevărat voia lui Dumnezeu»⁴¹⁷; «că celor de pe piscul virtuții și în ale căroră inimi a strălucit în chip lucrător lumina înțelegătoare, limpezi și cu totul vădite li se fac acestea; că ‘a desăvârșiiilor este’ – zice fericitul Pavel – ‘hrana cea tare, a căroră simțuri sînt prin obișnuință deprinse cu deosebirea binelui și a răului’⁴¹⁸; dar și dumnezeiescul Petru zice [cum că] ‘[...] și voi, avînd prorocescul cuvânt, bine faceți luînd aminte la acesta, ca la o candelă ce lucește în loc pînclos, pînă ce se va lumina de ziuă și luceafărul va răsări în inimile voastre’⁴¹⁹»⁴²⁰.

⁴¹⁷ Vezi *Despre paza inimii* 14, PG 34, 841 A.

⁴¹⁸ *Evrei* 5, 14. ⁴¹⁹ *II Petru* 1, 19.

⁴²⁰ *Despre libertatea minții* 27, PG 34, 960 C.

[3] Ὁ δὲ Βαρλάαμ, τὰ τοιαῦτα πάντα παρ' οὐδὲν θέμενος, ἀλλὰ καὶ προθέμενος ὡς τοῦ Μασσαλιανῶν ὑπάρχοντα δόγματος, τοῦ προστάτου τούτων Βλαχερνίτου ποιεῖται συλλήβδην ἅπαντα καί, ἀσεβεῖς αὐτὸς φανερώς ἀποφηνάμενος εἶναι τοὺς αἰδῖον ἄλλο τι παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγοντας, τὸ τὴν αἰδῖον δόξαν τοῦ Θεοῦ ὁρᾶν τῷ Βλαχερνίτῃ τούτῳ φέρων χαρίζεται. Πού γὰρ ἐκεῖνος εὔρηται μὴ τὴν οὐσίαν ὁρατὴν λέγων τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν αἰδῖον δόξαν; Εἰ γὰρ τοῦτ' εἶπεν, ὡς μεταμαθόντα τὴν εὐσέβειαν, πάσης ἂν ἡμεῖς τοῦτον ἀπελύσαμεν αἰτίας, ἐπεὶ καὶ Στέφανος τὴν ὑπερουράνιον εἶδε δόξαν τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ ἦν χρεῖα τοὺς οὐρανοὺς διανοιγῆναι, εἰ μὴ τὴν ὑπὲρ αὐτοὺς δόξαν ὁ θεατὴς αὐτῆς ἐκεῖνος ἔμελλεν ὁρᾶν; Ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδεν· «ἀτενίσας» γὰρ, φησίν, «εἶδεν». Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αἰσθησιν ἑώρακεν αὐτήν· ποία γὰρ ὄψεως ἰσχύς μέχρις αὐτῶν ἔλθειν τῶν ὑπερουρανίων δυνηθεῖν ἂν; Γρηγόριος δὲ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος λέγων τῆς 'αἰδίου δόξης' τοὺς ἀγγέλους 'θεωρούς', μὴ καὶ αὐτὸς τραπεζούντιος ὁ Βλαχερνίτης ἦν; Ῥαδίως δ' ἂν αὐτὸς οἶμαι καὶ τοὺς ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλους ὑπὸ τῆς πλάνης ἁλῶναι φαίης, ὁ τοὺς κατ' ἐκείνους ἐν γῆ βιοῦν ἠρημένους ἐγκρίναι τοῖς κακοδόξοις τολμήσας, τοὺς γε μὴν ἐξυμνοῦντας τὴν μοναρχικωτάτην τριάδα, ὡς φυσικὴν συναἰδῖον δόξαν προβαλλομένην καὶ ἐπιποθοῦντας τὴν

⁴²¹ *Vezi Triade* 3, 1, 7.

⁴²² «*acestora*»: *Massalienilor*.

⁴²³ *Theodor Vlahemitul, adică*.

⁴²⁴ *Fapte* 7, 55.

⁴²⁵ *Cuvântul* 28, 31, PG 36, 72 C.

⁴²⁶ *Al Îngerilor, adică*; e vorba de monahi.

⁴²⁷ «*preamonarhica Treime*»: *Treimea* caracterizată de 'monarhie', în cel mai înalt grad, adică de faptul de a avea o singură obârșie a Ei, un singur izvor theogon, și anume pe Dumnezeu-Tatăl.

[3] Pe când Varlaam, de nimic socotind toate [zicerile] de felul acesta, ba chiar și pronunțându-se că țin de dogma Massalienilor, le pune pe toate – pe scurt – pe seama Vlahernitului⁴²¹, a întâi-stătătorului acestora⁴²² și, declarând el pe față ne-cinstitori [de Dumnezeu] a fi cei ce spun că mai e ceva veșnic în afară de ființa lui Dumnezeu, îi face cadou Vlahernitului acestuia [recunoașterea] faptului [ui] de a vedea [ei]⁴²³ veșnica slavă a lui Dumnezeu; că unde s-a pomenit acela să spună că nu ființa lui Dumnezeu este [cu puțință a fi] văzută, ci veșnica [Lui] slavă? Că, de ar fi spus [acela] lucrul acesta, ca unul ce s-ar fi învățat [în locul greșitelor lui dogme] buna-cinstire [de Dumnezeu], de toată vina l-am fi dezlegat pe acesta, fiindcă și Ștefan a văzut cea mai-presus-de-ceruri slavă a lui Dumnezeu; că ce trebuință mai era să se deschidă cerurile, dacă nu cea mai-presus-de-ele slavă avea să o vadă văzătorul acela al ei?; dar și cu ochii a văzut-o, că zice «ațintindu-și [ochii]... a văzut [slava]»⁴²⁴; dar [totodată] și mai-presus-de-simțire a văzut-o, că ce putere a văzului ar putea ajunge la înseși cele mai-presus-de-ceruri? Iar Grigorie cel numit cu numele cuvântării-de-Dumnezeu, zicând [el] că 'Îngerii' [sînt] 'văzători ai veșnicei slave'⁴²⁵, nu cumva și acesta era [tot] trapezunteanul Vlahernit? Și socot că lesne ai zice că și Îngerii din ceruri sînt prinși în rătăcire – tu, cela ce ai cutezat a-i pune în rândul cacodocșilor pe cei ce au ales a vieții pe pământ în chipul acelora⁴²⁶ –, care laudă preamonarhica Treime⁴²⁷ că trimite [asupra lor]⁴²⁸ fireasca⁴²⁹ slavă veșnică [a Ei] și care poftesc a vedea negrăita lucire⁴³⁰; oare și pe aceștia [tot]

⁴²¹ Literal: proiectează.

⁴²² Adică proprie firii.

⁴³⁰ Literal: auroră.

ἀφθεγκτον ἰδεῖν αὐγὴν ἢ μὴν καὶ τούτους τοῖς Μασσαλιανοῖς ἐναριθμήσωμεν; Τοὺς δ' ἐπευχόμενους ὑπὸ τῆς οὐσιώδους αἰγλης καταυγασθῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ τυχεῖν οὕτω τῆς φωτοδοτίδος αὐγῆς, ποίας ἐροῦμεν αὐτοὺς αἰγλης καὶ αὐγῆς ἐρᾶν; Οὐ γὰρ ἢ γνώσις, ἦν σὺ μόνην λέγεις θεῖον φῶς, οὐσιώδης αἰγλη τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Οἱ δ' ἰδόντες «τὴν κεκρυμμένην ἀστραπὴν ὑπὸ τὴν σάρκα τῆς οὐσιώδους εὐπρεπείας» τοῦ Χριστοῦ, τίνα σοι δοκοῦσιν ἀστραπὴν ἰδεῖν; Οὐ γὰρ δὴ τό αισθητὸν φῶς οὐσιώδης ἐστίν εὐπρέπεια Θεοῦ. Πῶς δὲ καὶ κτιστὸν τὸ τῆς ἀνωτάτῳ Τριάδος οὐσιώδες φῶς; Τί τοίνυν βουλόμενος Μασσαλιανῶν τὰ τοιαῦτα γράφεις εἶναι καὶ τοσοῦτοις τε καὶ τηλικούτοις ἀντιλέγεις, ἄνθρωπε; ἄρα τοὺς Μασσαλιανούς ὀρθοδόξους ἢ τοὺς ὀρθοδόξους ἀποφῆναι Μασσαλιανούς καὶ μισαρούς; Καὶ γὰρ ἐκ τῶν σῶν λόγων ἐκάτερον ἐκβαίη ἂν. Σὲ δὴ ποῦ χοροῦ τάξομεν ἡμεῖς; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀφῶμεν· μικρὸν γὰρ ὅσον ἔσται φανερόν.

[4] «Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Βλαχερνίτου λόγου», φησὶν, «ὡς ἐν κεφαλαίῳ τοιοῦτοι συμβαίνει δὲ τούτους τοῖς φανερωτάτοις σχεδὸν τῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων ἐναντίως ἔχειν· πρῶτον μὲν γάρ, ὄντος ὁμολογουμένου βεβαίως ἐν εἶναι μόνον ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον, τὴν οὐσίαν τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην πάντα γενητῆς εἶναι φύσεως, καὶ μηδεμίαν ἄλλην ὄντοτητα εἶναι μεταξύ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν, οὗτος ἐτόλμησε μεταξύ τι θεῖναι». Ὡς τῆς ἀμαθίας, εἶπερ οἶεται τοῦτ' εἶναι δόγμα τῆς Ἐκκλησίας βεβαίως ὁμολογούμενον· ὡς τῆς ἀπονοίας, εἶπερ ἠλπισέ

⁴³¹ Literal: sub carne.

⁴³² Literal: fînțialei.

⁴³³ Sedealna a II° după Polieieu, la 6 August, astăzi ieșită din uz.

⁴³⁴ Literal: horă.

în[tre] Massalieni îi numărăm? Iar despre cei ce se roagă a fi luminați de ființiala rază a lui Dumnezeu și a avea astfel parte de lucirea cea de-lumină-dătătoare, ce rază și lucire vom zice că iubesc aceștia? Că nu cunoașterea (despre care tu zici că doar ea este lumină dumnezeiască) e rază ființială a lui Dumnezeu. Iar cei ce «văd [cea] sub trup⁴³¹ ascunsă fulgerare a fireștii⁴³² bunei-cuviințe»⁴³³ a lui Hristos, ce fulgerare îți pare că văd? – că lumina simțită [trupește] doar nu e ființială bună-cuviință a lui Dumnezeu; căci cum să fie creată ființiala lumină a preainaltei Treimi? Așadar, ce urmărești scriind că toate [zicerile] de felul acesta sînt ale Massalienilor și contradicându-le prin atâtea și atît de mari [cuvinte], omule: să îi declari pe Massalieni [a fi] ortodocși ori pe ortodocși [a fi] Massalieni și spurcați? – că amîndouă [lucrurile acestea] reies din cuvintele tale. Iar pe tine în care ceată⁴³⁴ să te rînduim? Dar să lăsăm acum asta; că se va vedea în scurtă vreme.

[4] «Că, rezumativ, de felul acesta sînt» – zice – «cuvintele Vlahernitului; acestea, însă, sînt contrare celor mai evidente dintre dogmele Bisericii; în primul rînd deoarece, recunoscut fiind cu [toată] certitudine[a] faptul că un singur lucru e fără-de-început și fără-de-sfârșit, [și anume] ființa lui Dumnezeu, a Celui ce a făcut toate, iar cele dinafara acesteia au – toate – fire făcută și nici o altă ființime⁴³⁵ nu [mai] este între ființa lui Dumnezeu și cele făcute, acesta⁴³⁶ a îndrăznit să pună ceva între [aceste două planuri]». O, ce neștiință [de carte], de își închipuie că asta e 'dogmă a Bisericii recunoscută cu [toată] certitudinea'; o, ce nebunie, de a nădăjduit să

⁴³⁵ «ființime»: [fapt de] a fi; vezi *Triade* 3, 2, 23.

⁴³⁶ Vlahernitul, adică.

τινα τῶν νοῦν ἔχόντων διὰ τῶν τοιούτων ἀπατήσῃν ῥημάτων, καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Διονυσίου ἄναρχους καὶ ἀτελευτήτους· διαφροῆδην φάσκοντος καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγγινομένας ταῖς ὑπερκοσμίαις δυνάμεσιν ἐλάμψεις, ᾧ συνωδὰ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος τὴν ὁρατὴν ἀγγέλοις δόξαν τοῦ Θεοῦ ἄϊδιον προσεῖπεν. Ἀλλ' οὗτος ὁ καινὸς θεολόγος, οὐκ οἶδ' ὅθεν μνηθεῖς, «ἔν», φησί, «μόνον ἀναρχον καὶ ἀτελευτήτον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ παρὰ ταύτην πάντα γενητῆς ἐστὶ φύσεως», τουτέστι κτιστά ἐστὶ καὶ ἀρχὴν ἔσχε καὶ ἦν ὅτε οὐκ ἦν. Τὰ γοῦν περὶ τὴν οὐσίαν ταύτην, ὦ μακάριε, παρὰ ταύτην δῆπουθεν· περὶ αὐτὴν γάρ εἰσιν. Οὐκοῦν οὐδὲν τῶν περὶ αὐτὴν ἀναρχον κατὰ τοὺς σοὺς λόγους, ἀλλ' ἦν ὅτε οὐκ ἦν τὰ τοιαῦτα πάνθ' ἀπαξ απλῶς· μόνον γὰρ ἀναρχον ἡ οὐσία κατὰ σέ. Οὐκοῦν ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Θεὸς πατήρ· οὐκ οὐσία γὰρ τοῦτο, ἀλλὰ παρὰ τὴν οὐσίαν, περὶ τὴν οὐσίαν ὄν. Εἰ δὲ ἐξ αἰδίου ἐστὶ πατὴρ καὶ ἀναρχόν ἐστὶν αὐτῷ τὸ ἀγέννητον, μόνον δὲ κατὰ σέ ἀναρχον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' αὐτὸ ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὃ τῶν Εὐνομίου κακοδόξων δογμάτων ἐστὶ τὸ κεφάλαιον. Ἀλλὰ καὶ τὸ γεννητὸν ἡ οὐκ ἀνάρχως ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ ἦν ὅτε οὐκ ἦν γεννητῶς καὶ ἔσται ὅτε μὴ, ὡς καὶ Σαβέλλιος ἂν εἶπεν, ἢ, εἴπερ ἀναρχον αὐτῷ γεννητόν, τοῦτ' αὐτὸ ἐστὶν αὐτοῦ οὐσία, μόνης ἀναρχου τῆς οὐσίας οὐσης· οὐ τῆς αὐτῆς ἄρ' οὐσίας ὁ Υἱὸς ὑπάρχει τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀντικειμένης. Τοὺς αὐτοὺς δ' ἂν τις φαίη λόγους καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ

⁴³⁷ *Despre dumnezeieștile numiri* 4, 8, PG 3, 704 D.

⁴³⁸ *Cuvântul* 28, 31, PG 36, 72. ⁴³⁹ Adică: nou Grigorie Teologul.

⁴⁴⁰ Fără excepție, adică.

⁴⁴¹ «lucrul acesta»: faptul de a fi Dumnezeu tată.

⁴⁴² «era când[va când] nu era [în chip] născut»: era o vreme când Fiul nu își lua ființa prin naștere din Tatăl.

păcălească cu astfel de vorbe pe vreunul din cei ce au minte, [mai ales] când marele Dionisie zice hotărât că 'fără-de-început și fără-de-sfârșit'⁴³⁷ sînt și strălucirile ce se fac de către Dumnezeu în Puterile cele mai-presus-de-lume, cu care în conglăsuire și Grigorie Teologul a numit 'veșnică' slava lui Dumnezeu cea văzută îngerilor⁴³⁸. Însă acest nou Teolog⁴³⁹, nu știu unde inițiindu-se, «un singur lucru» – zice – «este fără-de-început și fără-de-sfârșit, [și anume] ființa lui Dumnezeu, iar cele dinafara acesteia au – toate – fire făcută», adică sînt zidite și au avut început și era când[va când] nu erau; că cele ce sînt în jurul ființei acesteia – o, fericitele – negreșit că sînt în afara ei; că sînt împrejurul ei. Prin urmare, după cuvintele tale, nimic din cele ce sînt împrejurul ei nu este fără-de-început, ci era cândva când toate acestea – fără osebire⁴⁴⁰ – nu erau; că singură ființa [lui Dumnezeu] este – după tine – fără-de-început. Prin urmare era când[va când] Dumnezeu nu era tată; că lucrul acesta⁴⁴¹ nu este ființă, ci în afara ființei, fiind [el] împrejurul ființei. Iar dacă e tată din veșnicie și [dacă] veșnică Îi e însușirea de a fi nenăscut, [atunci nu altceva decît] aceasta este însușirea de a fi nenăscut, [și anume] ființa lui Dumnezeu – ceea ce e [tocmai] capul cacodoxelor dogme ale lui Eunomiu. Dar și însușirea de născut: ori Fiul nu o are [în chip] fără-de-început (și [deci] era când[va când] nu era [în chip] născut⁴⁴² și va fi când[va când] nu va fi), cum și Sabelie ar fi spus, ori, dacă [în chip] fără-de-început Îi este însușirea de născut, tocmai aceasta Îi este ființă, de vreme ce doar ființa e fără-de-început. Prin urmare Fiul nu e de aceeași ființă cu Tatăl, ba e chiar de una opusă [ființei Tatălui]. Și aceleași cuvinte⁴⁴³ le-ar putea spune cineva și în privința

⁴⁴¹ Sau: raționamente, demonstrații.

ὥσπερ ἐκεῖ τοῖς ἀθετοῦσι τὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, οὕτως ἐνταῦθα τοῖς πνευματομάχοις ἀναφανήσῃ συνιστάμενος. Τοῦτο τοίνυν φανερόν καὶ ἀνωμολογημένον δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, παρ' οὗ πᾶσα αἴρεσις ἀνεῖται, καθάπερ ἀπὸ πονηρᾶς τινος πηγῆς; Οὐκ ἄρα ἐν μόνον ἀναρχον, ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἀφοριζόμενα πάντα ἀναρχά ἐστιν, οἷον αἱ ὑποστάσεις, αἱ σχέσεις, αἱ διακρίσεις καὶ ἀπλῶς αἱ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας ἐκφάνσεις ἅπασαι· καὶ τοῦτό ἐστιν ὁμολογούμενον, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο. Καὶ τοσοῦτο τοῦθ' ὁμολογούμενόν ἐστιν ὡς μετὰ τὴν διὰ σαρκὸς θείαν ἐπιφάνειαν μηδένα πω τολμῆσαι ἀποφήνασθαι, μηδὲ τῶν αἰρέσεσι περιπεσόντων πονηραῖς, ὃ διὰ τοῦ λέγειν οὗτος ἐν μόνον ἀναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, παρεισηγάγεν ἀρτίως, ὡς αἱ ὑποστάσεις τε πᾶσαι καὶ τὰ ὑποστατικά τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἅπαντα κτιστά.

[5] Καὶ μὴν ἐροίμην ἂν ἠδέως τὸν λέγοντα ἐν εἶναι μόνον ἀναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς φύσεως· παντοδύναμον ἠγεῖται ταύτην ἢ οὐ; Οἷον τί λέγω· ἔχει τὸ γνωστικόν, τὸ προγνωστικόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ συνεκτικόν, τὸ προνοητικόν, τὸ θεουργικόν καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ τοιαῦτα, ἢ οὐκ ἔχει; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει, οὐδὲ Θεός ἐστι· λοιπὸν ἢ μόνη αὕτη ἀναρχος οὐσία. Εἰ δὲ ἔχει, εἰ μὲν ὑστερόν ποτε ταύτας τὰς δυνάμεις προσεκτεῖσθε, λοιπὸν ἦν ὅτε ἀτελῆς ἦν, ταῦτόν δ' εἶπειν οὐδὲ Θεός· εἰ δ' ἐξ αἰδίου εἶχε ταύτας

⁴⁴⁴ «acolo»: în raționamentul care dovedește că teza lui Varlaam (că doar ființa lui Dumnezeu e fără-de-început, iar cele din afara acesteia au – toate – fire creată) duce la nedeofinițimea Fiului cu Tatăl.

⁴⁴⁵ Varlaam, adică.

⁴⁴⁶ «aici»: în raționamentul similar, aplicat cazului Duhului.

⁴⁴⁷ Sau manifestările.

⁴⁴⁸ Varlaam, adică.

sfântului Duh, și, după cum acolo⁴⁴⁴ [acesta⁴⁴⁵ a fost vădit a fi] în ceata celor ce tăgăduiesc dumnezeirea Fiului, [tot] așa și aici⁴⁴⁶ se va vădi a fi din ceata pnevmatomahilor. Aceasta este, așadar, vădită și recunoscută dogmă a Bisericii, [aceasta] prin care țâșnește toată erezia, ca dintr-un izvor rău? Prin urmare nu un singur lucru este fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu; că și cele definite [a fi] împrejurul ei sînt – toate – fără-de-început, precum ipostasurile, relațiile, deosebiri și – într-un cuvânt – toate arătările [în afară ale]⁴⁴⁷ theogoniei celei mai-presus-de-ființă; și, ei bine, *acesta* e [lucrul de toți] recunoscut [adică mărturisit], nu acela; și într-atâta este de recunoscut, încât, după Dumnezeiasca Arătare cea prin trup, nimeni – nici chiar dintre cei căzuți în ereziile [cele mai] rele – nu a cutezat să spună ceea ce strecoară acesta⁴⁴⁸ acum prin faptul de a zice că un singur lucru e fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu: cum că *toate* ipostasurile și *toate* ipostaticile [însușiri] ale preîn-altei Treimi sînt create.

[5] Și l-aș întreba [și eu] cu plăcere pe cel ce zice că un singur lucru e fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu, iar cele dinafara acesteia au fire făcută⁴⁴⁹: a-tot-puternică o socotește pe aceasta sau nu? Adică: are [putere] cunoscătoare, înainte-cunoscătoare, făuritoare⁴⁵⁰, cuprinzătoare [a toate], proniatoare, teurgică și, într-un cuvânt, toate cele de felul acesta – sau nu are? Că de nu are, [atunci] nici această 'singură ființă fără-de-început' nu mai poate fi Dumnezeu. Iar de are, [zicem că] dacă [abia] mai apoi a dobândit [și și-a adăugat] puterile acestea, [atunci] era când[va când] era nedesăvârșită, deci când nu era Dumnezeu; iar

⁴⁴⁴ Literal: sînt de natură făcută.

⁴⁵⁰ Literal: demiurgică.

τάς δυνάμεις, οὐχ ἓν μόνον ἀναρχον, ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καὶ τῶν ταύτης δυνάμεων ἐκάστη τούτων. Μία δὲ ἀναρχος οὐσία, ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ· τῶν γὰρ ἓν αὐτῇ τοιοῦτων δυνάμεων οὐδεμία ἐστὶν οὐσία· πᾶσαι δ' ἐξ ἀνάγκης ἐνεισὶν αἰ τῇ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὡς δι' ἀμυδρᾶς εἰπεῖν εἰκονος καθάπερ αἱ τῶν αἰσθήσεων δυνάμεις ἐν τῇ λεγομένη κοινῇ κατὰ ψυχὴν αἰσθήσει καὶ τοῦτό ἐστι τὸ φανερόν καὶ ἀσφαλές καὶ ἀνωμολογημένον δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο, ἅπαγε. Καὶ γὰρ ὡς μία ἀναρχος οὐσία, ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ, αἱ δὲ παρὰ ταύτην οὐσῖαι γενητῆς εἰσι φύσεως, παρὰ τῆς μόνης ἀναρχοῦ καὶ μόνης οὐσιοποιου οὐσίας γεγонуῖαι, τὸν ἴσον τρόπον καὶ μία προνοητικὴ δύναμις ἀναρχος, ἢ τοῦ Θεοῦ, αἱ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς φύσεως ὑπάρχουσι, καπὶ τῶν ἄλλων ἀπασῶν τοῦ Θεοῦ φυσικῶν δυνάμεων ὡσαύτως. Οὐχ ἓν ἄρα μόνον ἀναρχον, ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς φύσεως ὑπάρχει.

[6] Βούλεται δὲ μοι ὁ λόγος, ὑπὸ τῆς αὐτοτελοῦς καὶ πάντα προειληφύιας ἐξ ἀπείρου φύσεως ὀδηγούμενος, οὐ δυνάμεις μόνον, ἄς καὶ 'φυσικὰς ἐνεργείας' εὐρήσεις πολλαχοῦ τοῖς ἀγίοις πατράσι καλουμένας, ἀλλὰ

⁴⁵¹ Noțiunea de *simțire comună* (κοινή αἰσθησις) e mai degrabă filosofică, decât patristică. Este vorba de nediferențiată facultate a percepției senzoriale, de 'rădăcina' simțurilor în parte, dar, totodată, și de 'locul' în care se decantează informațiile primite de la acestea și sînt oarecum prelucrate și organizate pe tipuri (de pildă, în cazul informațiilor primite de la vâz, am avea tipul – sau categoria – albului, tipul roșului etc.). 'Simțirea comună' e cea care operează concomitent cu tipuri eterogene, putînd distinge – de pildă – între tipul galbenului și tipul dulcelui. Mihail Psellos scrie (*Opuscula psychologica, theologica, daemonologica* 64.5-9): «Cum că există [o] simțire comună [celor cinci simțuri] o arată Aristotel prin faptul că distingem nu doar între cele de aceeași specie (precum între alb și negru), ci și între cele de specii diferite (precum între alb și dulce [...]); așadar, întrucît [în cazul acestui tip de distingere, simțirea ce distinge]

dacă din veșnicie are puterile acestea, [atunci iată că] nu un singur lucru e fără-de-început – ființa lui Dumnezeu –, ci și fiecare dintre puterile acestea. Dar una [singură] este ființa fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu, pentru că nici una din puterile acestea cele într-însa [aflătoare] nu este ființă; astfel că, neapărat, toate sînt în ființa lui Dumnezeu – așa zicând, printr-o pildă [foarte] nepotrivită – precum sînt puterile [sau facultățile] simțirilor în așa numita ‘simțire comună’, cea a sufletului⁴⁵¹; și aceasta este vădita și sigura și recunoscuta dogmă a Bisericii, nu aceea – ferească Sfântul! Că precum una [singură] e ființa cea fără-de-început – ființa lui Dumnezeu –, iar ființele cele dinafara ei au fire făcută, făcute [fiind ele] de către ființa cea singura fără-de-început și singura de-ființă-făcătoare, la fel una [singură] e puterea proniatoare fără-de-început – cea a lui Dumnezeu –, iar cele dinafara ei au fire făcută; și tot așa și în privința tuturor celorlalte puteri firești ale lui Dumnezeu. Prin urmare nu [e adevărat că] un singur lucru e fără-de-început – ființa lui Dumnezeu –, iar cele dinafara ei au fire făcută.

[6] Și îmi voiește cuvântul – călăuzit de Firea cea în-si-ne-desăvârșită, cea din veșnicie dinainte-cugetătoare a toate [câte sînt] – a învedera [faptul că] cele pe care în multe locuri le vei afla numite de sfinții Părinți lucrări firești⁴⁵² [sînt] nu doar puteri, ci și lucruri fără-de-început

nu poate fi una dintre cele două simțiri [văzul și gustul, adică], dar nici alta diferită cele cinci (că [doar] nu sînt șase simțiri), atunci e vorba de o simțire comună [lor]». Vezi și Mihail Psellos, *Opuscula psychologica, theologica, daemonologica* 64.9-20; Proclu, *In Platonis Timaeum commentaria* 1.249.12-27; Stephanus Med. et Phil., *Scholía in Hippocratis prognosticon* 2.3.5-9; Joannes Philoponus Phil., *In Aristotelis libros de anima commentaria* 15.446.27-447.2 și 455.12-30.

⁴⁵² «firești»: ale firii, proprii firii, ‘naturale’.

καὶ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀναρχα διασαφῆσαι καὶ τοὺς πατέρας ἄριστα καὶ τοῦτ' εἰπεῖν ὡς ἐν βραχεὶ τοῖς ἀπειθοῦσι δεῖξαι. Τί οὖν; οὐκ ἔδει τοῦ ἔργου τῆς προνοίας καὶ πρὸ κτίσεως, ὥστ' εἰς καιρὸν ἕκαστον τῶν κτιστῶς ὄντων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος προελθεῖν; Οὐκ ἔδει δὲ γνώσεως θεοπρεπούς, ὥστε, γνόντα πρότερον, ἔπειτα ἐλέσθαι, κὰν μὴ χρονικῶς; Τί δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόγνωσις, ἀρ' ἔστιν ὅτε ἤρξατο; Τῆς δὲ αὐτοπτικῆς ἐκείνης θεωρίας ἐννοησεῖ τις ἂν ἀρχὴν καὶ ἦν ὅτε ἤρξατο ὁ Θεὸς κινεῖσθαι τῇ εαυτοῦ θεωρία; Οὐ μενοῦν. Μία τοιγαροῦν πρόνοια ἀναρχος, ἡ τοῦ Θεοῦ, ἔργον οὐσα τοῦ Θεοῦ· αἱ δὲ παρὰ ταύτην πρόνοιαι, γενητῆς εἰσι φύσεως· οὐκ ἔστι δὲ ἡ πρόνοια οὐσία τοῦ Θεοῦ· οὐχ ἐν ἄρα μόνον τὸ ἀναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Καὶ μία πρόγνωσις ἀναρχός τε καὶ ἄκτιστος, ἡ τοῦ Θεοῦ· αἱ δὲ παρὰ ταύτην κατὰ φύσιν ἡμῖν ἐνυπάρχουσαι προγνώσεις ἀρχὴν ἔσχον πᾶσαι καὶ κτισταὶ εἰσι. Καὶ μία θέλησις ἀναρχος, ἡ τοῦ Θεοῦ· αἱ δὲ παρὰ ταύτην θελήσεις ἀρχὴν ἔσχον ἅπασαι· θέλησιν δὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐδ' οἱ θελήσεως Υἱὸν εἰπόντες τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐτόλμησαν εἰπεῖν· οἱ δὲ προσορισμοὶ καὶ ἀπ' αὐτοῦ

⁴⁵³ Vasile cel Mare, Maxim Mărturisitorul și alții; vezi, mai departe, paragrafele 7 și 9.

⁴⁵⁴ «cele ce sînt în chip zidit»: cele ce sînt la modul creat, cele existente întzucât au fost create (care nu sînt existente din veșnicie, adică la modul necreat, prin ele însele).

⁴⁵⁵ Cea proprie doar Lui.

⁴⁵⁶ Adică a vederii aceleia a lui Dumnezeu, prin care El e 'martor ocular' a toate.

⁴⁵⁷ Arienii, adică.

⁴⁵⁸ Aceste preholđrări (προορισμοί, sau 'predestinări') sînt totuna cu logosurile – sau rașionile – celor ce sînt, logosuri aflate în Dumnezeu încă dinainte de-a face lumea; Părinții le mai numesc și paradigme sau 'modele' (παράδειγματα) și chipuri (εἰκόνες) și voi dumnezeiești (θεῖα θελήματα). Dionisie Areopagitul scrie: «Dacă soarele [cel de pe tărâm] nostru, unul fiind el, de mai înainte a luat în sine [în chip] unitar [adică a anticipat în sine, unitar,] obârșile [sau cauzele] celor multe ce sînt părtașe de el, cu mult mai mult sîntem îndreptățiți să zicem – în cazul Obârșiei și a lui [adică: și a soarelui], și a tuturora [celor ce sînt] – că [în Obârșia aceasta] au pre-subzistat dinainte toate paradigmele [sau

ale lui Dumnezeu; și a arăta pe scurt, celor ce nu dau crezare, că Părinții și aceasta au spus-o în chip foarte nimerit⁴⁵³. Ce, dar, nu avea [oare] trebuință [Dumnezeu] de lucrul proniei și mai înaintea [aducem la ființă a] zidirii, încât, la [cuvenita] vreme, să aducă din neființă [la ființă] pe fiecare din cele ce sînt în chip zidit⁴⁵⁴? Și nu avea trebuință de Dumnezeiască cunoaștere⁴⁵⁵, încât, cunoscând mai întîi [un lucru], mai apoi să dorească [a-l aduce la ființă], măcar că nu temporal [s-au întîmplat acestea]? Ce dar, oare înainte-cunoașterea [proprie] lui Dumnezeu a luat vreodată început? Și poate gîndi cineva [vreun] început al Dumnezeieștii-vederii aceleia celei însăși-văzătoare⁴⁵⁶ și a fost oare un moment cînd [abia de atunci] să fi purces Dumnezeu la [a vedea prin] vederea [proprie] Lui? Nicidecum. Așadar, una [singură] e pronia [cea] fără-de-început, [și anume] cea a lui Dumnezeu, iar proniile cele dinafara acesteia au fire făcută; dar pronia nu Îi este ființă lui Dumnezeu; prin urmare nu doar un singur lucru e fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu. Și una [singură] e înainte-cunoașterea [cea] fără-de-început și nezidită, [și anume] cea a lui Dumnezeu, iar înainte-cunoașterile dinafara acesteia – cele după fire[a noastră], existente în noi – au toate început și sînt zidite. Și una [singură] e voia [cea] fără-de-început, [și anume] cea a lui Dumnezeu, iar voile dinafara acesteia au – toate – început; iar a spune că voia Îi este ființă lui Dumnezeu – aceasta nu au cutezat nici cei ce au zis că [nu altceva decît] fiu al voii [lui Dumnezeu] este Cuvîntul lui Dumnezeu⁴⁵⁷. Cît despre prehotărîri⁴⁵⁸, [acestea]

modelele] celor ce sînt, într-o unire mai presus de ființă» (*Despre dumnezeieștile numiri* 5, 8, ed. De Gruyter, p. 187-188). Vezi și Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 9.14-20; 44.2-8; *Orationes de imaginibus tres* 1,10.1-13; 19.1-12; *Contra Manichaeos* 78.9-18; și Maxim Mărturisitorul, *De variis diff. locis Dionysii et Gregorii*, ed. Oehler (Halle 1857), p. 60f (PG 91, 1085).

τοῦ ὀνόματος ἐμφαίνουσι τὴν πρὸ τῶν κτισμάτων ὑπαρξιν αὐτῶν· εἰ δέ τις ἐθελήσει μὴ καὶ προαιωνίους τούτους λέγειν, ἐξελεγχθήσεται παρὰ τοῦ Παύλου λέγοντος, καθὼς «προώρισε πρὸ τῶν αἰῶνων ὁ Θεός».

[7] Ἀλλὰ ταῦτα μὲν σαφῶς ἀναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ προαιώνια, οἷον ἡ πρόγνωσις, ἡ θέλησις, ἡ πρόνοια, ἡ αὐτοψία καὶ εἴ τι παραπλήσιον· εἰ δ' ἡ θεωρία καὶ πρόνοια καὶ πρόγνωσις, προορισμοί τε καὶ θέλησις ἀναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐστί, καὶ ἡ ἀρετὴ ἄρα, καὶ γὰρ ἀρετὴ τούτων ἕκαστον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὄντοτης, ἐπεὶ μὴ τῆς οὐσίας μόνης, ἀλλὰ καὶ παντὸς ὄντος προηγείται ἡ ὄντοτης, πρῶτον γὰρ ἐστίν· εἶτα ἀρετὴ ἐστίν ἡ θέλησις ἢ προορισμός. Καλῶς ἄρ' ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος φησιν ὅτι «ἡ ὄντοτης καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀγιότης καὶ ἡ ἀρετὴ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἰσὶν οὐκ ἠργμῆνα χρονικῶς»· καὶ ἵνα μὴ τις ἐν αἰῶνι ταῦτ' εἶναι νομίση, κὰν μὴ χρονικῶς, ἐπήγαγεν, «οὐκ ἦν γὰρ ποτε ὅτε οὐκ ἦν ἀρετὴ καὶ ἀγαθότης καὶ ἀγιότης καὶ ἀθανασία»· πάλιν δὲ ἵνα μὴ τις οἰηθεῖ τὰ ἐν ἡμῖν τούτον λέγειν ἀναρχα, ἐπάγει ὅτι «τὰ ἠργμῆνα τῇ μετοχῇ τῶν οὐκ ἠργμῆνων καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται· πάσης γὰρ ζωῆς καὶ ἀθανασίας, ἀγιότητός τε καὶ ἀρετῆς», δηλαδὴ τῆς φυσικῶς ἡμῖν ἐνυπαρχούσης, «δημιουργός ἐστιν ὁ Θεός». Ταῦτα μὲν οὖν ἐν πεντηκοστῷ κεφαλαίῳ τῆς πρώτης Ἐκατοντάδος εἴρηκεν· ἐν

⁴⁵⁹ Adică: pe temeiul acestui 'pre'.

⁴⁶⁰ 1 Corinteni 2, 7.

⁴⁶¹ Adică: faptul de a voi mai întâi un lucru, și abia mai apoi a-l face.

⁴⁶² Sau: înainte gândirea la un lucru și grija de acela.

⁴⁶³ Adică: nemijlocita vedere, faptul de a fi 'martor ocular'; literal: 'însăși-vederea'.

⁴⁶⁴ Sau: eon[ului].

⁴⁶⁵ Sfântul Maxim, adică.

⁴⁶⁶ Altfel zis: cele ce [își] au început – [acestea nu altcum decât] prin participare la cele ce nu [își] au început își iau existența și numele.

și cu [acest 'pre' din] numele lor își vădesc existența cea de mai înaintea zidirilor; iar de cineva nu va primi că acestea sînt [- pe temeiul acesta⁴⁵⁹ -] și dinaintea vecilor, vădit va fi că greșește de către Pavel, care zice cum [că] 'a prehotărât mai înainte de veci Dumnezeu'⁴⁶⁰.

[7] Ci acestea, dar, în chip limpede, sînt lucruri fără-de-început ale lui Dumnezeu și mai-înainte-de-veci, precum înainte-cunoașterea, voia⁴⁶¹, pronia⁴⁶², faptul de a fi însuși-văzător [a toate]⁴⁶³ și ce e asemenea [acestora]; iar dacă [dumnezeiască] vederea și pronia și înainte-cunoașterea [și] prehotărârile și voia sînt lucruri fără-de-început ale lui Dumnezeu, atunci și virtutea este (că virtute e fiecare dintre acestea), dar și ființimea, întrucât ființimea precede nu doar ființei, ci și a tot [lucrul] ce este, că mai întîi [aceasta] este, și [abia] mai apoi este virtutea ori voia ori prehotărîrea. Bine zice, așadar, Maxim cel mult [învățat] în cele dumnezeiești [cum] că «ființimea și viața și sfințenia și virtutea sînt lucruri ale lui Dumnezeu care nu [își] au început în timp»; și, ca nu cumva cineva să și le închipuie pe acestea [a fi] în[lăuntru] veac[ului]⁴⁶⁴ – măcar că nu supuse timpului –, a adăugat «că nu era vreodată când să nu fi fost virtute și bunătate și sfințenie și nemurire»; și iarăși, ca nu cumva să socoată cineva că despre acestea din noi spune⁴⁶⁵ că sînt fără-de-început, a adăugat «că cele începute – [acestea nu altcumva decât] prin părășia de cele neîncepute și sînt, și se numesc⁴⁶⁶; că [nu altul decât] Dumnezeu este făcătorul a toată viața și nemurirea, [și a toată] sfințenia și virtutea», celei⁴⁶⁷ în chip firesc⁴⁶⁸ – adică – existente înlăuntru nostru⁴⁶⁹. Acestea, dar, le-a spus în capul al cincizecilea din întîia

⁴⁶⁷ A se înțelege: celor. ⁴⁶⁸ Adică natural.

⁴⁶⁹ *Capete teologice* 1, 50, PG 90, 1101 AB.

δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ ὁγδῶ τῆς αὐτῆς οὐσιωδῶς περὶ τὸν Θεὸν αὐτὰ φησι θεωρεῖσθαι καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ μεθεκτά, ὧν μετέχουσι τὰ ὄντα, μετέχοντα καὶ ἠργμένα ἔργα χρονικῶς, ἀνάρχων ἔργων ἐκείνων ὄντων· «οὐ γάρ ποτε», φησί, «πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ 'οὐκ ἦν', οὐδέ τις ἄλλου τῶν εἰρημένων, οἷα τὸν Θεὸν ἔχοντα τοῦ εἶναι μονότατον αἰδιῶς γεννήτορα». Καὶ ἵνα μὴ τινι δόξη τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην λέγειν, ἢ κατὰ τὴν ἀπόλυσιν πάντων τῆ διανοία ἐπιβαλλομεν, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἐνάτῳ ἐφεξῆς εὐθύς γραφῶν εἶπεν ὅτι καὶ «τῶν μεθεκτῶν ἀπειράκις ἀπειρώς ὁ Θεὸς ὑπερεξήρηται», τῆς ἀνάρχου δηλαδή, ταῦτόν δ' εἶπεν ἀκτίστου, ἐκείνης ἀγαθότητος καὶ ἀγιότητος καὶ ἀρετῆς. Οὐκ οὐν ταῦθ' ἀπλῶς ἢ ὑπερουσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστὶν οὐθ' ἢ ἀκτιστος ἀγαθότης οὐτε ἢ αἰδιος δόξα ἢ ζωὴ καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ τούτων γάρ ὡς αἴτιος ὁ Θεὸς ὑπερεξήρηται. Ζωὴν δὲ λέγομεν αὐτὸν καὶ ἀγαθότητα καὶ τὰ τοιαῦτα, καλοῦντες αὐτὸν ἀπὸ τῶν παραστατικῶν ἐνεργειῶν τε καὶ δυνάμεων τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης, ἐπεὶ, κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείον, πίστῳσις πάσης οὐσίας ἢ κατὰ φύσιν καθέστηκε ταύτης ἐνέργεια, τὸν νοῦν ἐπὶ τὴν φύσιν ἀνάγουσα· κατὰ δὲ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον καὶ τοὺς ἄλλους πατέρας ἅπαντας, «ἐνέργειά ἐστὶ φυσικὴ

⁴⁷⁰ Sau: se consideră.

⁴⁷¹ Sau participe, sau date spre împărtaşire.

⁴⁷² «cele spuse»: «bunătatea – și tot ce ține de ea – și toată viața și nemurirea și simplitatea și neschimbarea și nemărginirea și câte sînt văzute [a exista] ființial în jurul Lui» (vezi respectivul cap, numai decît indicat).

⁴⁷³ *Capete teologice* 1, 48, PG 90, 1100 D–1101 A; vezi și Marcu Evghenicul, *Opere* II, p. 166–167.

⁴⁷⁴ Despre aruncarea aceasta cu mintea (sau 'fără-de-ochi') asupra mai-presus-de-ființei lui Dumnezeu vezi nota noastră de la *Triade* 1, 3, 20 (Palama III, GA, p. 192–3).

Sută; iar în cel de al patruzeci și optulea al aceleiași [Sute] spune că acestea se văd [cu mintea⁴⁷⁰] [a fi în chip] ființial împrejurul lui Dumnezeu și că acestea sînt cele împărtășibile⁴⁷¹, de care se împărtășesc cele ce sînt, care – adică – se împărtășesc [de acelea] și sînt lucruri ce [își] au început în timp, acelea [– dimpotrivă –] fiind lucruri fără-de-început; «că» – zice – «nicicând nu a fost neființa mai bătrână ca virtutea, nici ca altceva din cele spuse⁴⁷² [...], ca având [ele] pe Dumnezeu preasingur născător [în chip] veșnic al faptului ei de a fi»⁴⁷³. Și ca să nu-i pară cuiva că despre mai-presus-de-ființa aceea vorbește, cea asupra căreia ne aruncăm – cu cugetarea⁴⁷⁴ – prin dezlegarea de toate, în capul al cincizeci și nouălea numaidecât mai departe – scriind – a zis că «Dumnezeu e de nesfârșite ori nesfârșit mai presus de cele împărtășibile»⁴⁷⁵, adică de acea fără-de-început – care va să zică nezidită – bunătate și sfințenie și virtute. Așadar nu acestea sînt – simplu – ființa lui Dumnezeu, adică nici nezidita bunătate, nici veșnica slavă sau viață și cele de felul acesta; căci – ca Pricinuitor [al lor] – Dumnezeu e mai presus și decît acestea. Iar 'viață' și 'bunătate' și cele de felul acesta li zicem⁴⁷⁶ [nu altcumva decît] numindu-L [pomind] de la lucrările și puterile înfățișătoare ale mai-presus-de-ființei aceleia⁴⁷⁷, fiindcă – după marele Vasile – ceea ce dă încredințare de toată ființa⁴⁷⁸ e [tocmai] lucrarea acesteia cea după fire, care ridică mintea la fire; iar după dumnezeiescul Grigorie al Nyssei – și după toți ceilalți Părinți – «lucrarea

⁴⁷⁰ Capete trilogice 1, 49, PG 90, 1101 A.

⁴⁷¹ Adică: Il denumim, Il numim.

⁴⁷² Vezi la Calist Catafyghiotul menționarea existenței ceva-ului (sau ceva-urilor) care 'indică' existența ascunzimei mai-presus-de-ființă; *Capete* 45, *Filocalia românească* 8, p. 460.

⁴⁷³ Adică: dovada că o ființă – oricare ar fi ea – există.

ή δηλωτική πάσης ουσίας δύναμις, ής μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὄν· τὸ γὰρ ὄν, οὐσίας τινός μετέχον, καὶ τῆς δηλοῦσης αὐτὴν φυσικῶς μεθέξει παντῶς δυνάμεως». Ἀλλὰ καὶ ὡς ὅλον ἐν ἑκάστη ὄντα τῶν θεοπρεπῶν ἐνεργειῶν, ἀφ' ἑκάστης ὀνομάζομεν αὐτὸν, ἀφ' οὗ διαδεῖκνυται καὶ τὸ πασῶν τούτων ὑπερεξηρηθῆσθαι. Πῶς γὰρ πολλῶν οὐσῶν θεοπρεπῶν ἐνεργειῶν, ὅλος ἐν ἑκάστη πανταπασιν ἀμεριστῶς ἐνυπήρχεν ἂν καὶ ἀφ' ἑκάστης ὅλος ἐωρᾶτο τε καὶ ἐκαλεῖτο διὰ τοῦ τῆς ἀμεροῦς ἀπλότητος ὑπερφυές, εἰ μὴ τούτων ἀπασῶν ὑπερανέστηκε;

[8] Καὶ μὴν εἰσὶν αἱ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν ἀρχὴν καὶ λήξιν ἔσχον, ὡς καὶ τοῦτο πάντες οἱ ἅγιοι συμμαρτυροῦσιν. Εἰ γὰρ καὶ ὁ πάντα δοκῶν ἀκριβῶς γινώσκων οὗτος τὴν ἀρχὴν ἔχον ἅπαν καὶ κτιστὸν ἡγεῖται, διό καὶ ἐν εἶναι φήσας ἀναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐπήνεγκεν ὡς ἀντιδιηρημένον, «τὰ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς ὑπάρχει φύσεως», εἰ γοῦν ἐκεῖνος τὰ ἀρχὴν λαβόντα καὶ κτιστὰ ἅπαντα δοξάζει, ἀλλ' ἡμεῖς πάσας μὲν τὰς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας ἀκτιστοὺς ὑπαρχούσας οἶδαμεν, οὐ πάσας δὲ ἀνάρχους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς κατὰ ταύτην πράξεως, δηλαδὴ τῆς κατὰ τὰ δεδημιουργημένα ἐνεργείας, γέγονεν ἀρχὴ καὶ τέλος, καὶ τοῦτ' ἔδειξεν ὁ Μωϋσῆς εἰπὼν «κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων, ὧν ἤρξατο ποιῆσαι», πῶς οὖν οὐκ ἄλλο παρὰ τὰς οἰκειᾶς ἐνεργείας ἢ ὑπερουσιότης ἐκείνη εἶη; Ἀλλ' ἐρεῖ τὰς ἀνάρχους ἐνεργείας ταύτων

⁴⁷⁹ Adică: o face manifestă, o dă la iveală, o înfățișă.

⁴⁸⁰ Pasaj neidentificat; vezi, totuși, Maxim Mărturisitorul *Către Marin*, PG 91, 281; citatul e preluat și de Marcu Evghenicul, *Opere II*, GA, p. 384-5.

⁴⁸¹ Acest 'opus' marchează o opoziție logică pe temeii ontologic.

⁴⁸² Vezi, mai sus, paragraful 4.

⁴⁸³ Adică: nu de lucrurile pe care nu a început să le facă, așadar, nu de lucrurile fără-de-început.

firească este puterea arătătoare a fiecărei ființe, [lucrare] de care lipsit este doar ceea ce nu este; pentru că ceea ce este, de vreme ce e părtaș de oarecare ființă, negreșit că va fi părtaș și de fireasca putere ce o arată⁴⁷⁹ pe aceasta»⁴⁸⁰. Dar Îl numim [astfel – pomind adică] de la fiecare din lucrările cele lui-Dumnezeu-potrivite – și fiindcă întreg este [El] în fiecare [din ele], [lucru] de la care se și dovedește [faptul de] a fi [El] mai presus de toate acestea. Pentru că, multe fiind lucrările cele lui-Dumnezeu-cuvenite, de nu ar fi mai presus de acestea toate, [atunci] cum ar mai fi [El] – [în chip] cu totul neîmpărțit – în fiecare din acestea și [cum tot] întreg S-ar mai vedea și numi [pomind] de la fiecare, datorită *mai-presus-ului-de-fire* al simplității celei neîmpărțite?

[8] Și sînt și lucrări ale lui Dumnezeu care au început și sfârșit, după cum și aceasta împreună-mărturisesc toți sfinții. Că deși acesta – căruia i se pare că le cunoaște cu exactitate pe toate – socoate că totul are început și [că totul] este creat, fapt pentru care și zicînd că un singur lucru e fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu, a adăugat, ca pe ceva opus⁴⁸¹, «iar toate dinafara ei au fire făcută», așadar, deși acela socoate că cele ce [își] au început sînt – toate – și create, noi însă le știm pe toate lucrările lui Dumnezeu a fi nezidite, dar nu pe toate [a fi] fără-de-început⁴⁸². Că dacă nu puterea ziditoare, ci punerea ei în faptă – adică lucrarea [pricinuitoare a aducerii la ființă a] celor zidite – a avut început și sfârșit (iar aceasta a arătat-o Moisi zicînd [că] «și S-a odihnit Dumnezeu de toate lucrurile pe care a început a le face»⁴⁸³), cum dar mai-presus-de-ființa aceea⁴⁸⁴ să nu fie altceva decît lucrările proprii ei? Zice-va că

⁴⁸¹ «mai-presus-de-ființa aceea»: acea supraființialitate; adică ființa lui Dumnezeu cea mai presus de ființă.

εκείνη είναι; ΑΛΛ' εἰσὶν αἱ τῶν τούτων τέλος ἔσχον, εἰ καὶ μὴ ἀρχήν, ὃ καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως ὁ μέγας εἶρηκε Βασίλειος. Οὐκ ἄρα ταῦτόν οὐδὲ ταῖς ἀνάρχοις ἐνεργείαις ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν καὶ ὅτι πάσης ἐνεργείας οἰασθηποτοῦν οὐ μόνον ὑπερεξηρημένη δεικνύται εκείνη, ἀλλὰ καὶ «ἀπειράκις ἀπείρως» κατὰ τὸν πολὺν τὰ θεῖα Μάξιμον.

[9] Ὁ δὲ μακάριος Κύριλλος, «ἐνεργεία» φησὶ «θεοπρεπῆς καὶ δύναμις ἐστὶ τὸ εἶναι πανταχῆ καὶ χωρεῖν μὲν διὰ πάντων τὸν Θεόν, χωρεῖσθαι δὲ ὑπ' οὐδενός». Οὐ τοίνυν τοῦτο φύσις Θεοῦ, τὸ εἶναι πανταχοῦ, εἴπερ μηδὲ ἡμῖν φύσις ἐστὶ τοῦτο μόνον, τὸ εἶναι που. Τὸ γὰρ μηδαμῶς οὐσία ὄν, πῶς ἂν ἡμῶν οὐσία εἴη; Οὐκ ἄρα ταῦτόν παντάπασιν ἐπὶ Θεοῦ οὐσία καὶ ἐνεργεία, εἰ καὶ ὅλος ἐν ἐκάστη ἐνεργείᾳ δεικνύται διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀμερές. Ἰωάννης δὲ ὁ Χρυσορρήμων «οὐσιώδη ἐνεργείαν» φησὶ «Θεοῦ τὸ μηδαμοῦ εἶναι, οὐ τῷ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τῷ ὑπερεῖναι τόπου καὶ χρόνου καὶ φύσεως». Σὺ τοίνυν τάχα καὶ τὸ μηδαμοῦ εἶναι οὐ τῆς οὐσίας, ἀλλ' οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἔρείς, ὃ μηδεμίαν διαφορὰν εἰδῶς οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, «πῶς οὐ καταγέλαστον», φησὶ, «τὸ δημιουργικὸν οὐσίαν εἶναι λέγειν, τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσίαν, τὸ προγνωστικὸν ὡσαύτως καὶ ἀπαξαπλῶς πᾶσαν ἐνεργείαν οὐσίαν τίθεσθαι».

⁴⁵⁵ «cu aceasta»: cu supraființialitatea lui Dumnezeu.

⁴⁵⁶ În legătură cu aceasta vezi *Contra lui Eunomiu* 1, 8, PG 29, 528 B.

⁴⁵⁷ Ființa lui Dumnezeu.

⁴⁵⁸ Vezi paragraful anterior.

⁴⁵⁹ Vezi și *Înțelepciunea lui Solomon* 7, 23-24.

⁴⁶⁰ Pasajul corespunde cu Maxim Mărturisitorul *Către Marin*, PG 91, 281.

⁴⁶¹ Adică: datorită faptului că ființa lui Dumnezeu nu are părți, nu e formată din bucăți.

lucrările nezdite sînt totuna cu aceasta⁴⁸⁵? Bine, dar unele dintre acestea [își] au sfârșit, măcar că nu și început, lucru pe care marele Vasile l-a și spus despre înainte-cunoașterea [proprie] lui Dumnezeu⁴⁸⁶. Prin urmare nici[decum] nu e totuna cu lucrările cele fără-de-început ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă, [lucrări] prin care aceea⁴⁸⁷ se și arată nu doar a sta mai presus de toată lucrarea – oricare ar fi [ea] – ci a sta de nesfârșite ori nesfârșit [mai presus de toată lucrarea], după Maxim cel mult [iscusit] în cele dumnezeiești⁴⁸⁸.

[9] Iar fericitul Chiril zice [că] «lucrare și putere dumnezeiască este faptul de a fi Dumnezeu pretutindenea și a pătrunde prin toate⁴⁸⁹, fără însă a fi pătruns de nimic»⁴⁹⁰; deci nu fire a lui Dumnezeu este aceasta – și anume [faptul de] a fi pretutindenea –, dacă nici nouă nu ne este fire doar [faptul de] a fi [noi] undeva; căci cum să ne fie ființă [tocmai] ceea ce nu e nicidecum ființă? Așadar nu e cătuși de puțin totuna ființa [lui Dumnezeu] cu lucrarea lui Dumnezeu, măcar că întreg Se arată în fiecă lucrare, [aceasta] datorită neîmpărțitului ființei [Lui]⁴⁹¹. Iar Ioan cel cu gura de aur spune că «lucrare ființială a lui Dumnezeu e [faptul de] a [nu] fi nicăierea, nu în înțelesul de a nu fi nicidecum, ci în înțelesul de a fi mai presus de loc și timp și fire»⁴⁹². Tu, așadar, spui numai decît că nici [faptul de] a nu fi nicidecum nu e [ceva] al ființei [lui Dumnezeu], ci e [însăși] ființa lui Dumnezeu – cea ce nu știi [a fi] nici o deosebire între ființă și lucrare; pe când marele Vasile spune: «cum nu e de rîs a zice că ființă este [puterea] ziditoare, [și] tot ființă [puterea] proniatoare, și cea dinainte-cunoscătoare la fel, și, într-un cuvânt, toată lucrarea

⁴⁸⁵ Vezi Maxim Mărturisitorul, *Όροι διαφοροι*, PG 91, 281 BC.

Μαξιμος δὲ ὁ θεῖος, «ἡ ἀγαθότης», φησί, «καὶ πᾶν εἰ τι ἀγαθοτητα ἐμπεριέχεται λόγῳ καὶ ἀπλῶς πᾶσα ζωὴ καὶ ἀθανασία καὶ ὅσα περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται ἔργα Θεοῦ εἰσι καὶ οὐκ ἠρογμένα χρονικῶς· οὐ γὰρ ποτε πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ 'οὐκ ἦν', οὐδὲ τινος ἄλλου τῶν εἰρημένων, κἂν τὰ μετέχοντα αὐτῶν κατ' αὐτὰ ἤρκεται τοῦ εἶναι χρονικῶς». Οὐδὲν ἄρα τῶν τοιούτων οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστίν, οὔτε ἡ ἀκτιστος ἀγαθότης, οὔτε ἡ ἀναρχος καὶ αἰδιος ζωὴ· οὐ γὰρ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν τοιαῦτα πάντ' ἐστίν.

[10] Ἐτι κοινῇ πάντες οἱ ἅγιοι πατέρες ἐπὶ τῆς ἀκτίστου φασὶ Τριάδος οὐκ ἐστίν εὐρεῖν ὄνομα τῆς φύσεως δηλωτικόν, τῶν δὲ ἐνεργειῶν ἐστὶ τὰ ὀνόματα. Καὶ γὰρ 'ἡ θεότης' ἐνεργείας ἐστὶ δηλωτικόν, τὸ θέειν ἢ τὸ θεᾶσθαι ἢ τὸ αἰθεῖν ἢ τὴν αὐτοθέωσιν δηλοῦν· ταῦτὸ δὲ τῷ ὀνομαζομένῳ τὸ ὑπερώνυμον οὐκ ἐστίν· οὐ ταῦτὸ ἄρα οὐσία καὶ ἐνέργεια Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ θεότης κυρίως τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν δηλοῖ, κτισταὶ δὲ εἰσὶν αὐταὶ κατὰ σέ, κτιστὴ ἐστὶ κατὰ σέ καὶ ἡ θεότης τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὐ μόνον ἀκτιστος ἀλλὰ καὶ ἀναρχος· οὐ γὰρ ἤρξατό ποτε τοῦ θεᾶσθαι τὰ ὄντα ὁ εἰδῶς τὰ πάντα

⁴⁹³ *Împotriva lui Eunomiu I*, 8, PG 29, 528 B; citat și de Marcu Evghenicul în antireticele scrise în apărarea sfântului Grigorie Palama (*Opere II*, GA, p. 118-119).

⁴⁹⁴ «văzute»: cu mîntea, discursiv sau nediscursiv.

⁴⁹⁵ *Capete teologice I*, 48, PG 90, 1100 D.

⁴⁹⁶ Vezi Marcu Evghenicul, *Al doilea cuvînt antiretic*, *Opere II*, GA, 334-5.

⁴⁹⁷ Vezi, de pildă, Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 9, 14-17: «numele de 'dumnezeu' se zice că vine ori de la *a alerga* și a îngriji de toate, ori de la *a arde*, că 'Dumnezeu este foc mistuitor' [*A doua lege* 4, 24 și 9, 3] a toată răutatea, ori de la *a vedea* toate, [...] că 'pe toate le-a văzut mai înainte de facerea lor' [*Susanna* 1, 42]». Vezi, mai sus, și *Triade* 3, 1, 31.

⁴⁹⁸ Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A și *Epistola a 2^a*, PG 3, 1068, A-1069A.

ființă a o socoti?»⁴⁹³. Iar dumnezeiescul Maxim spune că «bunătatea și tot ce e cuprins în logosul bunătății și, într-un cuvânt, toată viața și nemurirea [...] și câte sînt văzute⁴⁹⁴ [a exista] ființial în jurul Lui – sînt lucruri ale lui Dumnezeu și [totodată sînt] neîncepute în timp; că nicicînd nu a fost ne-ființa mai bătrînă ca virtutea, nici ca altceva din cele spuse, măcar că cele ce se împărtășesc de ele – în ele însele – [nu altcum decît] în timp și-au început faptul de a fi»⁴⁹⁵. Prin urmare nimic dintre acestea nu [îi] este ființă lui Dumnezeu: nici bunătatea cea nezidită, nici viața cea fără-de-început și veșnică; că toate cele de felul acesta nu sînt din cele [ce este El] în Sine[a Lui], ci din cele dimprejurul Său.

[10] Mai mult, toți sfinții Părinți – obștește – spun în privința neziditei Treimi că nu e [cu putință] a afla nume arătător al firii [Ei]⁴⁹⁶, ci numele sînt ale lucrărilor; că θεοτης [dumnezeirea] e [nume] arătător [nu a altceva decît] al lucrării, arătând [ori] pe θεειν [adică faptul de a alerga] ori pe θεασθαι [adică faptul de a vedea] ori pe αιθειν [faptul de a arde]⁴⁹⁷ ori [arătând] însăși-îndumnezeirea⁴⁹⁸; iar ceea ce e mai-presus-de-nume nu poate fi totuna cu ceea ce este numit; prin urmare nu totuna este ființa [lui Dumnezeu] cu lucrarea lui Dumnezeu. Iar dacă [denumirea] 'dumnezeirea lui Dumnezeu' arată propriu-zis lucrarea lui Dumnezeu, iar acestea⁴⁹⁹ – după tine – sînt create, atunci – după tine – creată este și dumnezeirea lui Dumnezeu. Dar [aceasta⁵⁰⁰] este nu doar nezidită, ci și fără-de-început (că Cea ce știe toate mai înainte de facerea lor⁵⁰¹, [Acesta doar] nu a început [abia] de la un moment dat a le vedea pe cele ce sînt);

⁴⁹³ «acestea»: lucrările lui Dumnezeu.

⁴⁹⁴ «aceasta»: dumnezeirea lui Dumnezeu, înțeleasă aici a fi în legătură cu a vedea, așadar ca lucrare văzătoare.

⁵⁰¹ Susanna 1, 42.

πριν γενέσεως αὐτῶν ὑπερκεῖται δ' ὁμοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας ταύτης ἢ ὑπερώνυμος οὐσία τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον το οὕτως ἐνεργοῦν, τοῦ ἐνεργουμένου, καὶ τὸ ὑπερώνυμον, τοῦ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὀνομαζομένου. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα Θεὸν ἕνα σέβειν καὶ θεότητα μίαν οὐδαμῶς προσίσταται, ἐπεὶ μηδ' ἥλιον ἕνα καὶ φῶς ἕν αὐτοῦ νομίζειν, τὸ καὶ τὴν ἀκτίνα 'ἥλιον' καλεῖσθαι. Ὅρας ὅπως ἡμεῖς ἀκριβῶς ὁμολογοῦμεν τοῖς ἀγίοις:

[11] Σὺ δὲ ὁ τὰ μεθεκτὰ λέγων κτιστὰ καὶ οὐχὶ τὰ ἔργα πάντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας πάσας τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν ἔχειν χρονικὴν καὶ τέλος, ὡς τῆς παραπληξίας καὶ τῆς πάντα τολμώσεως ἀδεῶς ἀπονοίας, ἀσεβεῖς ἀποφαινόμενος καὶ ἀφορισμῶ καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλων τοὺς καὶ τῶν ἀκτιστῶν ἐνεργειῶν ἐπέκεινα κατ' οὐσίαν τὸν Θεὸν δοξάζοντας ἀγίους, ἐπεὶ κατ' αὐτὴν πάσης ὑπέρκεται θέσεώς τε καὶ ἀφαιρέσεως, σὺ τοίνυν τοιαῦτα λέγων καὶ φρονῶν ἔχεις ὅπως δεῖξης μὴ τοῖς ἀπ' αἰῶνος κακοδόξοις ἐναριθμῶν ὧν, καὶ ταῦτ' οὐχὶ τὰς ἐνεργείας μόνον πάσας καὶ πάντα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς δυνάμεις τῆς ἀύθυπερουσίου φύσεως ἐκείνης κτιστὰς ἀποφαινόμενος; Καίτοι τοῦνομα τοῦτο, 'ἡ οὐσία', μιᾶς τῶν τοιούτων δυνάμεων σημαντικὸν ἐστὶ ἐπὶ Θεοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου Διονύσιος, «εἰ τὴν ὑπερούσιον κρυφιοτήτα θεοῦ ἢ ζωῆν ἢ οὐσίαν ἢ φῶς ἢ λόγον ὀνομάσομεν, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν ἢ τὰς εἰς ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς προαγομένας δυνάμεις ἐκθεωτικὰς ἢ οὐσιοποιούς ἢ ζωογόνους

⁵⁰² A soarelui, adică.

⁵⁰³ «după aceasta»: din unghiul ființei Lui.

⁵⁰⁴ Dionisie Areopagitul, *Despre teologia mistică* 1, 2, PG 3, 1000 B.

⁵⁰⁵ Citatul de față este de fapt o compilație între *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 7 (ed. De Gruyter, p. 131, r. 7-9) și *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6 (ed. De Gruyter, p. 222, r. 16).

însă și față de lucrarea aceasta [văzătoare] este mai presus ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-nume, după cum și ceea ce [nu altcum decât] astfel lucrează față de ceea ce este lucrat, și ceea ce e mai-presus-de-nume față de ceea ce [nu altcum decât] în chipul acesta este numit. Iar acestea nici-decum nu împiedică cinstirea unui singur Dumnezeu și a unei singure dumnezeiri, după cum nici [faptul de] a numi 'soare' raza [acestuia⁵⁰² nu împiedică faptul de] a socoti [că există] un singur soare și o singură lumină a lui. Vezi cum noi conglăsuim cu sfinții întru totul?

[11] Pe când tu, cela ce zici că create sînt cele împărțite [zidirilor] și că nu numai toate lucrurile lui Dumnezeu, ci și puterile și toate lucrările [Lui își] au început temporal și sfârșit – o, [ce] smintire și nebunie ce cutează toate, cu nerușinare – necinstitori [de Dumnezeu] declarându-i și afurisaniei și anatemei supunându-i pe sfinții ce Îl socot pe Dumnezeu [a fi] – după ființă – mai presus și decât lucrările nezidite (fiindcă după aceasta⁵⁰³ stă mai presus de toată afirmarea și negarea⁵⁰⁴), tu deci, cela ce spui și cugeți unele ca acestea, ai cum dovedi [oare] că nu te numeri între cacodocșii cei din veac, cu atât mai mult că declari create nu doar toate lucrările și toate lucrurile lui Dumnezeu, ci și puterile firii aceleia celei însăși-mai-presus-de-ființă? – aceasta cu toate că numele acesta, [și anume] 'ființa', e însemnător [doar] al uneia dintre aceste puteri ale lui Dumnezeu; că zice Dionisie cel din Areopag: «dacă ascunzimea cea mai-presus-de-ființă o numim *dumnezeu* sau *viață* sau *ființă* sau *lumină* sau *cuvânt*, [prin denumirile acestea] nimic altceva nu înțelegem decât puterile venite la noi dintr-aceasta, [și anume pe cele] îndumnezeitoare sau de-ființă-făcătoare sau de-viață-roditoare sau de-înțelepciune-dăruitoare»⁵⁰⁵.

ή σοφοδώρους». Όταν οὖν αὐτὸς λέγῃς ἐν εἶναι μόνον ἀναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν μόνην δίδως ἡμῖν νοεῖν Θεοῦ δύναμιν ἀναρχον, τὴν οὐσιοποιόν, τὰς δὲ παρὰ ταυτην ὑπὸ χρόνον. Πῶς οὖν ἡ μὲν οὐσιοποιὸς τοῦ Θεοῦ δύναμις ἀναρχος, ἡ δὲ ζωοποιὸς ἔξει χρονικὴν ἀρχήν, ἡ τε ζωογόνος καὶ ἡ σοφοδοτῆς; Ἡ γὰρ πᾶσα ἀναρχος θεία δύναμις ἐστὶν ἡ οὐδεμία. Σὺ δὲ τὴν μίαν μόνην λέγων καὶ κατασκευάζων ἄκτιστον, τὰς ἄλλας ἐκβάλλεις τοῦ ἀκτίστου· πᾶσας δὲ κτιστὰς ἀποφαινόμενος, συνεκβάλλεις καὶ τὴν μίαν. Τοιοῦτον γὰρ τὸ ψεῦδος καὶ ἑαυτῷ ἀνακόλουθόν ἐστὶ καὶ αὐτεπίβουλον, εἰκότως, ἵνα ἡ καὶ πρὸς ἑαυτὸ ψευδὲς τε καὶ λυμαντικόν, αὐτὸ ἐφ' ἑαυτὸ χωροῦν καὶ αὐτὸ ἑαυτοῦ δι' ἑαυτοῦ καταψευδόμενον.

[12] Ἀλλ' ἐρεῖ διὰ τῆς οὐσίας ἐκεῖνο λέγειν, τὸ μοναχῶς καὶ ἐνιαίως ἔχον ἐν ἑαυτῷ πᾶσας τὰς δυνάμεις ταύτας; Ἀλλὰ πρῶτον μὲν Θεὸν ἔδει τοῦτο ὀνομάσαι ταύτην γὰρ τὴν φωνὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπ' ἐκείνου παρελάβομεν. Καὶ τῷ Μωϋσῆϊ δὲ χρηματίζων ὁ Θεός, οὐκ εἶπεν 'ἐγὼ εἰμι ἡ οὐσία', ἀλλ' «ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν»· οὐ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὁ ὢν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία· αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν ὅλον ἐν ἑαυτῷ συνείληφε τὸ εἶναι. Ἐπειτα, εἰ καὶ ἀντὶ τῆς 'οὐσίας' τῇ 'Θεός' ἐχρησάτο φωνῇ, ἔδει προσχρησάσθαι τῷ 'φύσει', καὶ ταῦτα περὶ τῆς χάριτος καὶ τῶν χάριτι θεῶν, οὐς καὶ 'χάριτι ἀνάρχους καὶ ἀκτίστους' οἱ ἅγιοί φασι, τῆς ὑποθέσεως τῶν λόγων οὐσης.

⁵⁰⁶ «toată dumnezeiasca putere»: toate dumnezeieștile puteri, fiecare în parte.

⁵⁰⁷ Adică: le excluși din categoria necreatului.

⁵⁰⁸ Sau: incoerentă și cu ea însăși.

⁵⁰⁹ *Ieșirea* 3, 14.

⁵¹⁰ Vezi Grigorie Teologul, *Cuvântul* 45, 3, PG 36, 625 C.

⁵¹¹ «finjã»: denumire, la Părinți, a puterii de-ființă-făcătoare.

Așadar, când tu zici că doar un singur lucru e fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu, ne dai a înțelege că o singură putere a lui Dumnezeu este fără-de-început, [și anume] cea de-ființă-făcătoare, iar [că] cele dinafara acesteia [sînt] supuse timpului. Cum, dar, de-ființă-făcătoarea putere a lui Dumnezeu să fie fără-de-început, iar cea de-viață-făcătoare să aibă început temporal, [tot așa] și cea de-viață-roditoare și cea de-înțelepciune-dătătoare? – că ori toată dumnezeiasca putere⁵⁰⁶ e fără-de-început, ori nici una. Tu, deci, când doar pe una singură o zici – și o ticluiești – [a fi] nezidită, pe celelalte le dai afară din nezidit⁵⁰⁷, iar când pe toate le declari create, dimpreună cu acestea o dai afară și pe cea una; că așa e minciuna – [până] și sieși își este neurmătoare⁵⁰⁸ și gânditoare de rău [chiar] și asupra sa, [iar aceasta] pe bună dreptate, ca să fie mincinoasă și față de ea însăși și pierzătoare de ea însăși, ea însăși asupra sa însăși venind și ea însăși prin ea însăși mințind asupra sa însăși.

[12] Zice-va, însă, că prin [denumirea de] ‘ființă’ lucrul acela l-a numit, [și anume] ceea ce [în chip] singular și unitar are în sine însuși toate puterile acestea? [Bine,] dar – mai întâi – lucrul acesta trebuia numit ‘Dumnezeu’, că acesta e numele pe care l-am primit de la Biserică în privința lucrului aceluia; că și lui Moisi – punând[u-și] nume Dumnezeu – nu i-a zis ‘Eu sînt ființa’, ci «Eu sînt Cel-ce-sînt»⁵⁰⁹; că nu Cel-ce-este e din ființă, ci ființa e din Cel-ce-este; că Acest Cel-ce-este a zămislit în Sine [pe] întreg [faptul de] a fi⁵¹⁰. Mai apoi, dacă în loc[ul numirii] de ‘ființă’⁵¹¹ a folosit-o pe cea de ‘Dumnezeu’, trebuia să [i-l] adauge pe ‘prin fire’⁵¹², când tocmai despre har și despre dumnezeii prin har era vorba, [dumnezeii] despre care sfinții și spun că sînt ‘prin

⁵⁰⁶ Trebuia, adică, să folosească expresia ‘Dumnezeul [Cel] prin fire’ (sau ‘cu firea’, sau ‘după fire’).

Ἔδει τοίνυν λέγειν, «εἰς ὃ φύσει ἀναρχος Θεός». Οὗτος δὲ καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀμείψας καὶ τὸ ἑαυτοῦ καταλιπὼν, ὡς ἐνῆν κλεψαί τοὺς ἀκούοντας προήνεγκε τὸν λόγον, οὐκ ἐκεῖνο λέγων μόνον ἀναρχον, τὸ ἐνιαίως τὰ πάντα συνέχον καὶ προεχον· εἰ γὰρ τοῦτο ἔλεγε, πῶς ἂν τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις φυσικὰς δεικνύειν ἐσπούδαζε κτιστάς;

[13] Ὅτι δ' οὗτος τὰς δυνάμεις κτιστάς ἡγεῖται τοῦ Θεοῦ, ἀκουσον φανερώς αὐτοῦ τοῦτο λέγοντος. Προενεγκῶν γὰρ τὸν μέγαν Διονύσιον φάσκοντα «μεθεκτῶς αὐτοεῖναι καὶ αὐτοζωῆν καὶ αὐτοθεότητα τὰς ἐκδιδόμενας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὰς δυνάμεις, ὧν τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα καὶ ὄντα καὶ ζῶντα καὶ ἐνθεα καὶ ἐστι καὶ λέγεται, διὸ καὶ πρώτως αὐτῶν ὁ ἀγαθὸς ὑποστατικῶς λέγεται εἶναι», συλλογιζόμενος ἐκ τούτων ἐφεξῆς οὗτος, «οὐκοῦν», φησὶν, «ἢ ἐνταῦθα αὐτοθεότης καὶ τὰλλα, ἃ σαφῶς δυνάμεις ὁ μέγας ὠνόμασεν, οὐκ αἰεὶ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ τούτων

⁵¹³ Vezi Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1144 BC.

⁵¹⁴ Adică: āsta; Varlaam, deci.

⁵¹⁵ Adică: a folosit formula cu care putea [cel mai bine] să îi înșele pe cititori.

⁵¹⁶ Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 8, ed. De Gruyter, p. 187, vezi, mai jos, începutul paragrafului 22.

⁵¹⁷ Adică: facultățile naturale, proprii firii lui Dumnezeu.

⁵¹⁸ «aceea»: «ceea ce în chip unitar pe toate le cuprinde și de mai dinainte le are [în sine]»; Dumnezeu, adică.

⁵¹⁹ Acest unghi al împărțirii este cel al lui Dumnezeu considerat în raport cu zidirile Lui, al împărțirii lor de puterile și de lucrările Lui. În fraza dionisiană existau două unghiuri; cel dintâi era unghiul obârșiei acestor puteri, al lui Dumnezeu considerat în Sine Însuși; fraza începea astfel: «*existență-în-sine și viață-în-sine și dumnezeire-în-sine spunem, mai întâi, [a fi] – din unghiul obârșiei și al dumnezeiescului și al cauzei – obârșia și cauza cea una a tuturor, cea mai presus de obârșie și de ființă; iar, mai apoi, [spunem a fi] – din unghiul împărțirii – puterile proniatoare...*» (PG 3, 956 A); vezi Marcu Evghenicul, *Opere* II GA p. 169 și 399.

har fără-de-început și nezidiți⁵¹³. Trebuia deci să spună 'unul este Dumnezeu [Cel] prin fire'; acesta⁵¹⁴, însă, și pe 'Dumnezeu' înlocuindu-l, și pe 'prin fire' lăsându-l deoparte, și-a rostit cuvântul în așa fel încât să îi poată înșela pe cei ce îl ascultă⁵¹⁵, nu aceea zicând [a fi] singular [lucru] fără-de-început, [și anume] ceea ce [în chip] unitar pe toate le cuprinde și [de mai] înainte le are [în sine]⁵¹⁶; că de-ar fi spus aceasta, pentru ce să se mai fi străduit să dovedească [a fi] create puterile firești⁵¹⁷ cele [existente] într-aceea⁵¹⁸?

[13] Iar că acesta puterile lui Dumnezeu le socoate [a fi] create – auzi-l chiar pe el zicând pe față lucrul acesta. Că aducându-l de față pe marele Dionisie, care zice «*existență-în-sine și viață-în-sine și dumnezeire-în-sine* [a fi] – din unghiul împărțirii⁵¹⁹ – puterile proniatoare date de la Dumnezeu Cel de neîmpărțit, [adică] însăși-ființarea, însăși-darea-de-viață, însăși-îndumnezeirea, de care împărțându-se, fiecare în felul său, cele ce sînt, [acestea din urmă] sînt – și se numesc – și existente⁵²⁰ și vii și îndumnezeite; [fapt] pentru care se și zice că mai întâi acestora⁵²¹ Cel bun le este suport [ontologic]⁵²²»,⁵²³ conchizând el⁵²⁴, zice mai apoi, pe temeiul acestora, [că] «prin urmare, 'însăși-îndumnezeirea' aici pomenită și celelalte – pe care în chip limpede marele [Dionisie] le-a numit 'puteri' – nu sînt pururea⁵²⁵, ci și acestora Cel bun le este suport»; și iarăși: «[e adevărat că] cineva a spus

⁵¹³ Literal: 'hinde'.

⁵¹⁴ Adică: pomenitelor puteri sau lucrări proniatoare.

⁵¹⁵ «suport [ontologic]»: 'subzistător', făcător a subzista, dătător de subzistență.

⁵¹⁶ *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A.

⁵¹⁷ Varlaam, adică.

⁵¹⁸ Adică: nu există pururea.

υποστάτης ἐστὶν ὁ ἀγαθός» καὶ πάλιν, «ἔφη μὲν τις θεαρχίαν εἶναι τινα καὶ θεότητα, ἧς ἐξηρησθαι τὴν πάντων ἀρχὴν, αἰεὶ δὲ οὐδαμῶς εἶπεν αὐτὴν εἶναι γὰρ καὶ ταύτης ὑποστάτιν τὴν πάντων αἰτίαν» καὶ πάλιν, «ἡ μὲν ἀμέθεκτος δόξα τοῦ Θεοῦ αἰδίου μὲν, οὐ μὴν ἕτερον τῆς οὐσίας, ἡ δὲ μεθεκτὴ ἕτερον μὲν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν αἰδίου· καὶ ταύτης γὰρ ὑποστάτις ἐστὶν ἡ πάντων αἰτία». Ὅτι μὲν οὖν ψεῦδος ἐστὶν ὡς ἡ αἰδίου δόξα τοῦ Θεοῦ ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ ἀμέθεκτος, ἔδειξεν ὁ θεωροὺς δόξης αἰδίου τοὺς ἀγγέλους εἰρηκῶς, ὃ καὶ ἀνωτέρω εἶπον, δι' οὗ καὶ ὡς ἡ αἰδίου τοῦ Θεοῦ δόξα μεθεκτὴ συναποδεικνύται· τὸ γὰρ τοῦ Θεοῦ ὄρατόν ὄπωσδῆποτε καὶ μεθεκτόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος, «κυκλικῶς», φησὶν, «οἱ θεῖοι κινοῦνται νόες, ἐνούμενοι τὰς ἀνάρχους καὶ ἀτελευτήτους ἐλλάμψεις τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ». Πῶς οὖν αἱ ἀνάρχοι καὶ ἀτελευτήτοι ἐλλάμψεις αὐταὶ οὐχ ἕτεραί εἰσι τῆς ἀμεθέκτου οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διαφορὰν πρὸς ταύτην ἔχουσαι, εἰ καὶ ἀχώριστοι αὐτῆς εἰσι; Πρῶτον μὲν γὰρ ἐκείνη ἓν, αἱ δὲ ἐλλάμψεις αὐταὶ πλείους, ἀναλόγως καὶ τοῖς μετέχουσιν οἰκείως ἐνιέμενοι καὶ τῇ διαφορῶ τούτων δεκτικῇ δυνάμει πληθυνόμεναι· καὶ γὰρ οὕτω καὶ «Πνεύματος ἁγίου μερισμοί», κατὰ τὸν Παῦλον. Ἐπειτ' ἐκείνη μὲν ὑπερούσιος οὐσία, ταύτης δ' εἶναι τὰς ἐλλάμψεις ταύτας ἐνεργείας ἢ ἐνέργειαν οὐδένα οἶμαι ἀντερεῖν, ἀλλ' οὐδ' ὅτι μεθεκταὶ εἰσιν, ἐκείνης οὐσης ἀμεθέκτου.

⁵²⁶ Grigorie Teologul, *Cuvântul* 28, 31, PG 36, 72 C. Vezi, mai sus, paragraful 3.

⁵²⁷ Sau: ciclic, 'cercuiește'.

⁵²⁸ Îngerii, adică.

⁵²⁹ *Despre dumnezeieștile numiri* 4, 8, PG 3, 704 D.

⁵³⁰ «în acestea»: în cele ce se împărtaşesc [de străluciri].

⁵³¹ *Evrei* 2, 4.

că există oarece thearhie și dumnezeire față de care este mai presus Obârșia a toate, dar nu a spus nicidecum că [aceasta ar exista] pururea; [ci] că și acesteia [în] este suport Pricina a toate»; și iarăși: «slava cea de-neîmpărtaşit [nimănu] a lui Dumnezeu este ceva veșnic, dar nu e altceva decât ființa cea de-neîmpărtaşit [nimănu] a lui Dumnezeu; iar cea care este împărtaşită [zidirilor], [aceasta] este altceva decât ființa [Lui], dar nu ceva veșnic; că și acesteia îi este suport Pricina a toate». Așadar, că minciună este [cum] că veșnica slavă a lui Dumnezeu e [totuna cu] ființa lui Dumnezeu cea de-neîmpărtaşit [nimănu], [aceasta] a dovedit-o cel ce a zis că îngerii sînt văzători ai slavei veșnice – lucru pe care și mai sus l-am spus⁵²⁶, [lucru] prin care slava cea veșnică a lui Dumnezeu s-a dovedit totodată a fi cu puțință de împărtaşit [zidirilor]; că văzutul lui Dumnezeu negreșit că este și împărtaşit [văzătorului]. Dar și marele Dionisie zice că «în cerc⁵²⁷ se mișcă dumnezeieștile minți⁵²⁸, unindu-se cu cele fără-de-început și fără-de-sfârșit străluciri ale frumosului și binelui»⁵²⁹; cum, dar, strălucirile acestea cele fără-de-început și fără-de-sfârșit să nu fie altele/altceva decât ființa lui Dumnezeu cea de-neîmpărtaşit [nimănu], de vreme ce au deosebire față de aceasta, măcar că sînt nedespărțite de ea? Mai întâi că aceea este *una*, pe când strălucirile acestea sînt *multe*, potrivit și propriu celor ce se împărtaşesc venite în acestea⁵³⁰ și înmulțite după puterea de primire a fiecăreia dintr-acestea; că doar așa sînt împărțiri ale sfântului Duh⁵³¹, după [cum spune] Pavel. Apoi, [că] aceea e ființă mai-presus-de-ființă, pe când strălucirile acestea sînt lucrări ale acesteia – sau lucrare [a acesteia] –, lucru pe care socot că nimeni nu îl tăgăduiește, nici că sînt împărtaşite [zidirilor], aceea fiind [însă] de-neîmpărtaşit [nimănu].

[14] Καί μὴν πᾶσα ἔνωσις δι' ἐπαφῆς, αἰσθητῆς μὲν ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, νοερᾶς δ' ἐπὶ τῶν νοερῶν· ἐπεὶ δ' ἔνωσις ἐστὶ τῶν ἐλλάμψεων ἐκείνων, καὶ ἐπαφή ἄρα, δηλονότι νοερά, μᾶλλον δὲ πνευματικῆ. Ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀνεπαφος καθ' ἑαυτὴν. Ἐτι ἢ πρὸς τὰς ἐλλάμψεις ἔνωσις, τί γε ἄλλο ἢ ὄρασις ἐστίν; Ὁραταὶ ἄρ' εἰσὶν ἐκεῖναι αἱ ἐλλάμψεις τοῖς ἡξιωμένοις· ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀορατός ἐστι παντάπασιν· καὶ μὲν δὴ αἱ ἀναρχοὶ καὶ ἀτελεύτητοι ἐλλάμψεις φῶς εἰσὶν ἀναρχόν καὶ ἀτελεύτητον. Ἐστὶν ἄρα φῶς αἰδίδιον ἄλλο παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ οὐσία καὶ αὐτὸ ὑπάρχον, ἀπαγε, ἀλλ' ἐνέργεια τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης. Ἐπεὶ δ' ἀναρχόν ἐστὶ καὶ ἀτελεύτητον τουτί τὸ φῶς, οὔτε αἰσθητόν ἐστὶν οὔτε νοητόν κυρίως, ἀλλὰ πνευματικόν καὶ θεϊκόν, τῶν κτιστῶν πάντων ὑπεροχικῶς ἐξηρημένον· τὸ δὲ μῆτε αἰσθητόν μῆτε νοητόν οὐδ' αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει ὑποπίπτει οὐδὲ νοερά δυνάμει καθ' αὐτήν. Οὐκοῦν οὐ μόνον τὸ ὁρώμενον, ἀλλὰ καὶ ἡ ὁρώσα δύναμις τὸ πνευματικόν ἐκείνο φῶς, οὐτ' αἰσθησις ἐστὶν οὔτε νόσις, ἀλλὰ πνευματικὴ τις δύναμις, τῶν κτιστῶν ἀπασῶν γνωστικῶν δυναμῶν ὑπεροχικῶς ἐξηρημένη καὶ ταῖς λογικαῖς καθαραῖς φύσεσιν ἐγγινομένη χάριτι.

[15] Διὰ τοῦτο καὶ Γρηγόριος ὁ μέγας θεολόγος οὐ μόνον «θεωροῦς δόξης αἰδίδιου» τοὺς αγαθοὺς ἀγγέλους εἶρηκεν, ἀλλὰ καὶ «αἰδίως», δεικνύς ὡς οὐ κτιστῆ, φυσικῆ καὶ νοερά δυνάμει τὴν αἰδίδιον δόξαν οἱ ἄγγελοι

⁵¹² Altfel zis: orice unire presupune contactul celor ce se unesc.

⁵¹³ Că există, adică.

⁵¹⁴ Adică: există.

⁵¹⁵ «aceasta»: lumina.

⁵¹⁶ Sau: a ființei aceleia mai-presus-de-ființă.

⁵¹⁷ Adică: percepere cu mintea, prin facultatea naturală a minții.

⁵¹⁸ Sau: facultate duhovnicească.

[14] Iar toată unirea este prin atingere⁵³², [atingere] simțită [trupește] în cazul celor simțite [trupește] și înțelegătoare în cazul celor înțelegătoare; și întrucât [s-a spus că] este⁵³³ unire cu strălucirile acelea, este – prin urmare – și atingere [a lor], vădit că înțelegătoare, mai bine zis duhovnicească; pe când ființa lui Dumnezeu este neatinsă în sine[și]. Mai mult, unirea cu strălucirile ce altceva este, dacă nu vedere? Văzute sînt, prin urmare, strălucirile acelea celor învredniciți [a le vedea], pe când ființa lui Dumnezeu [le] este cu totul nevăzută; deci strălucirile fără-de-început și fără-de-sfârșit [nu] sînt [altceva decît] lumină fără-de-început și fără-de-sfârșit; este⁵³⁴, prin urmare, lumină veșnică [care este] altceva decît ființa lui Dumnezeu, nu ființă fiind și aceasta⁵³⁵ – ferească Sfântul! –, ci lucrare a mai-presus-de-ființei aceleia⁵³⁶. Și fiindcă lumina aceasta e fără-de-început și fără-de-sfârșit, [înseamnă că] nici simțită [trupește] nu este, nici propriu-zis înțeleasă [cu mintea], ci duhovnicească și dumnezeiască, stînd – [în chip] covârșitor – dincolo de toate zidirile, iar ceea ce nu e nici simțit [trupește], nici înțeles [cu mintea], [aceasta] nici nu cade sub simțirea [lucrătoare] ca simțire, nici sub puterea înțelegătoare [lucrătoare] de sine [stătător]. Așadar, nu doar ceea ce se vede, ci și puterea văzătoare a duhovniceștii luminii aceleia, [nici aceasta deci] nu este nici simțire [trupească], nici înțelegere⁵³⁷, ci o anume putere duhovnicească⁵³⁸, stînd – [în chip] covârșitor – dincolo de toate ziditele puteri cunoscătoare, și venind prin har [adică în dar] în firile cuvântătoare cele curate.

[15] [Fapt] pentru care și Grigorie, marele cuvântător-de-Dumnezeu, a spus nu doar că Îngerii buni sînt 'văzători ai veșnicei slave', ci și că [sînt văzători ai acesteia în chip] 'veșnic', arătînd că nu prin putere zidită, firească

θεωροῦσι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δυνάμει αἰδίῳ, πνευματικῇ καὶ θεϊκῇ, «οὐχ ἵνα δοξασθῇ Θεός», φησὶν – «οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ προστεθῆσεται τῷ πλήρει καὶ τοῖς ἄλλοις χορηγῶ τῶν καλῶν – ἀλλ' ἵνα μὴ λείπη τὸ εὐεργετῆσθαι καὶ ταῖς πρώταις μετὰ Θεὸν φύσεσιν». Ὁρᾷς ὡς οὐκ ἀπὸ φύσεως ἔχουσι τὸ τὴν αἰδίον δόξαν αἰδίως ὁρᾶν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς αἰδίου φύσεως εὐεργετούμενοι τὴν δύναμιν ταύτην καὶ τὴν θεωρίαν προσλαμβάνονται, καθάπερ καὶ οἱ ἅγιοι: «Τὸ γὰρ κινήθην ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου κινήσιν αἰδίον, ζῶον ἅγιον ἐγένετο» κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον· «ἔσχε δὲ ἄνθρωπος, Πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ, ἀξίαν προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, θεοῦ, ὧν πρότερον ἔγει καὶ σποδός». Τοιαύτης δὲ δυνάμεως οἱ νόες εὐμοιροῦντες, αὐτοὶ λέγονται ὁρᾶν· οὕτω κατὰ νοῦν καὶ ὑπὲρ νοῦν ἐστὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο· ἀλλὰ καὶ εαυτοὺς λέγονται ὁρᾶν· αὐτοπτικὸν γὰρ ἐκεῖνὸ ἐστὶ τὸ φῶς, ἐπεὶ γνωστικῇ κτιστῇ δυνάμει ἀληπτον, ὁρατον δὲ τοῖς ἀξίοις.

[16] Διὰ τοῦτο ὁ μέγας Διονύσιος «κυκλικῶς» εἶπε «κινεῖσθαι τοὺς νόας, ἐνουμένους ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσιν». Επιστῆσαι δὲ καὶ τοῦτο χρῆ, ὡς οὐχ ἀπλῶς ὁ πάνθ' ὑπὲρ ἅπαντας ἠκριβωμένος οὗτος κυκλικῶς τοὺς νόας εἴρηκε κινεῖσθαι ταῖς ἀνάρχοις ἐνουμένους ἐλλάμψεσιν, ἀλλὰ ἄλλοις λέγεσθαι κινεῖσθαι, ὑποσημαίνων, ὡς ἐγῶμαι, τὸ μὴ φυσικὴν

⁵³⁹ Altfel zis: nu prin vreo facultate creată, naturală și mintală.

⁵⁴⁰ Grigorie Teologul, *Cuvântul* 28, 31, PG 36, 72 C.

⁵⁴¹ *Facerea* 18, 27.

⁵⁴² Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 769 B; vezi și *Epistola a III-a către Achindin* 17 a sfântului Grigorie Palama (*Opere complete* II, G.A., p. 317).

⁵⁴³ Adică facultate.

⁵⁴⁴ Adică: de neperceput, cu neputință de receptat.

⁵⁴⁵ Adică ciclic, 'cercuriește'.

⁵⁴⁶ Îngerii, adică.

și înțelegătoare⁵³⁹, văd îngerii veșnica slavă a lui Dumnezeu, ci prin putere veșnică, duhovnicească și dumnezeiască, «nu ca să Se slăvească Dumnezeu» – zice –, «că nu e nimic care să trebuiască a fi adăugat plinului Hărăzitor de cele bune și altora, ci ca să nu înceteze a li se face bine și primelor firi celor de după Dumnezeu»⁵⁴⁰. Vezi că nu de la fire[a lor] au [putința de] a vedea veșnic veșnica slavă, ci, făcându-li-se bine de către veșnica Fire, iau [ele] puterea aceasta și vederea, după cum și sfinții? Că «ceea ce este mișcat de Duhul sfânt mișcare veșnică – vietate sfântă s-a făcut», după [cum zice] marele Vasile; «și a luat omul, sălășluindu-se Duhul înlăuntrul lui, vrednicie de proroc, de apostol, de înger, de dumnezeu – [el,] cel [ce] mai înainte [era] pământ și cenușă⁵⁴¹»⁵⁴². De o astfel de putere⁵⁴³ având parte mințile [cerești], se spune despre ele că văd; așa [și] după-minte și mai-presus-de-minte este lumina aceea; dar se [mai] spune [despre ele] și că se văd pe ele însele; că de-sine-[însăși-]văzătoare este lumina aceea, fiindcă puterii cunoscătoare zidite îi este de-neluat⁵⁴⁴, dar văzută celor vrednici.

[16] Pentru aceasta marele Dionisie «în cerc⁵⁴⁵» a zis [că] «se mișcă dumnezeieștile minți⁵⁴⁶, unindu-se [ele] cu strălucirile fără-de-început și fără-de-sfârșit»⁵⁴⁷. Și se cade să adăugăm și aceasta, cum că acesta⁵⁴⁸, cela ce toate le-a spus mai cu acrivie decât toți, nu a spus că 'mințile se mișcă în cerc' și atât, ci că '[ele] se zice că se mișcă'⁵⁴⁹, dând de înțeles – socot eu – faptul că nu în putința firii⁵⁵⁰ le este o astfel de unire, măcar că, nicidecum neluând cercarea

⁵⁴⁷ Despre dumnezeieștile numiri 4, 8, PG 3, 704 D.

⁵⁴⁸ Dionisie, adică.

⁵⁴⁹ Despre dumnezeieștile numiri 4, 8, PG 3, 704 D (ed. De Gruyter p 153).

⁵⁵⁰ Literal: nu firească, nu naturală.

αὐτοῖς εἶναι τὴν τοιαυτὴν ἔνωσιν, εἰ καὶ διὰ τὸ μολυσμοῦ πείραν οὐδέποτε λαβεῖν συγκεκληρωμένοι τυγχάνουσιν ἐξ ἀρχῆς τῇ χάριτι. Ὅτι δὲ τὸ τοιοῦτο φῶς καὶ ἡ ὁρῶσα τοῦτο δύναμις οὐ φυσικῶς τοῖς ὑπερκοσμίοις ἐνεστὶν ἀγγέλοις καὶ παρὰ τοῦ ἐχθίστου τοῦτοῖς ἐνὶ μαρτυρίαν αὐθις ἀξιοπιστοτεραν, ὃ φασί, πορίσασθαι τὸ γὰρ ἐκπτώτον ἐκείνων καὶ δαιμόνιον φύλον τοῦ μὲν φῶτος καὶ τῆς ὁρώσης τοῦτο δυνάμεως ἐστέρηται, οὐδενὸς δὲ τῶν φυσικῶν οὐκ ἄρα φυσικόν οὔτε τὸ φῶς οὔτε ἡ ὄρασις ἐκείνη. Καὶ μὴν οὐδὲ νοήσεως ἐστέρηται τὸ δαιμόνιον φύλον· νόες γὰρ εἰσι καὶ τὸ εἶναι οὐκ ἀποβεβλήκασι καὶ, «οἶδ' ἀ σε τίς εἶ», φασίν, «ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ», ὃς «καὶ οὐκ ἠψίει τὰ δαιμόνια λαλεῖν, ὅτι ἤδεισαν τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι». Διὸ καὶ ὁ θεολόγος εἶπεν «ἀπιστεῖς τῇ θεότητι; τοῦτο οὐδὲ οἱ δαίμονες». Εἰ δὲ θεότητα ἴσασι, καὶ τοῦτ' εἶδέναι αὐτοὺς ἀνάγκη, ὅτι τῶν κτιστῶν οὐδὲν ἐστὶν ἐκείνη.

[17] Οὐκ ἄρα γνῶσις ἐστὶ τὸ φῶς ἐκείνο, οὔτε ἡ διὰ καταφάσεων οὔτε ἡ δι' ἀποφάσεων προσγενομένη. Καὶ μὲν δὴ νοῦς μὲν ἐστὶ τῶν πονηρῶν ἕκαστος ἀγγέλων, ἀλλ' ἄσσυριος, προφητικῶς εἰπεῖν, κακῶς χρώμενος τῇ γνώσει· τῷ δὲ φωτὶ ἐκείνῳ χρῆσθαι τίνα κακῶς οὐκ ἐν· πρὸς γὰρ τὰ χεῖρα νεύσαντος εὐθύς ἀφίπταται, καταλιπὼν ἔρημον Θεοῦ τὸν πονηρῶ χρησάμενον συγκαταθέσει. Ταιγαροῦν τὸ φῶς ἐκείνο καὶ ἡ ἔλλαμψις νόησις οὐκ ἐστὶν, εἰ μὴ ὁμωνύμως λέγοιτο, μάλιστα

⁵⁵¹ Adică: proprii firii îngeresti.

⁵⁵² În cazul îngerilor a fi e totuna cu a fi minți; nelepândând faptul de a fi, îngerii căzuți nu au încetat de-a fi minți și de a avea înțelegerea proprie oricărei minți.

⁵⁵³ Marcu 1, 24.

⁵⁵⁴ Marcu 1, 34; Luca 4, 41.

intinării, dintru început au parte a fi împreună-moștenitoare harului. Iar că asemenea lumină și asemenea putere ce o vede pe [lumina] aceasta nu în chip firesc [sau natural] este în îngerii cei mai presus-de-lume, [despre lucrul acesta] putem avea vrednică-de-crezare – s-ar [putea] spune – mărturie până și de la preavrăjmașa [ceată căzută] dintr-aceștia; căci căzutul și drăcescul neam al acelor a pierdut – e adevărat – lumina și puterea văzătoare a [luminii] acesteia, dar nimic din [însușirile] cele firești⁵⁵¹; prin urmare nu firească era lumina, nici vederea aceea. Că înțelegerea nu a pierdut-o neamul cel diavolesc; că minți sînt și faptul de a fi nu l-au lepădat⁵⁵² și zic «Te știi cine ești: sfântul lui Dumnezeu»⁵⁵³, Care nici «nu îi lăsa pe diavoli să grăiască, că îl știau că El este Iristosul»⁵⁵⁴; [fapt] pentru care și de-Dumnezeu-cuvântătorul a spus: «nu crezi dumnezeirii? – nici dracii nu fac aceasta»⁵⁵⁵; iar de știau dumnezeirea, negreșit că și aceasta o știau, [și anume] că aceea nu e nimic din cele zidite.

[17] Așadar, nu cunoaștere e lumina aceea – nici cea făcută prin afirmații, nici cea prin negații. Și minte este – de bună seamă – fiecare dintre îngerii cei vicleni, dar ‘asiriană’ (ca să vorbim procește⁵⁵⁶), [adică] rău folosindu-și cunoașterea; pe când de lumina aceea nu se poate folosi cineva în chip rău; că aplecându-se [acela] spre cele rele, [aceasta⁵⁵⁷] numaidecât zboară de la el, deșert de Dumnezeu⁵⁵⁸ lăsându-l pe cel ce a încuviințat cu răutatea. Prin urmare lumina și strălucirea aceea nu este înțelegere – fără numai dacă nu e numită așa omonimic (de bună

⁵⁵¹ Grigorie Teologul, *Cuvântul* 45, 27, PG 36, 661 A.

⁵⁵² *Isaia* 10, 12 și urm.

⁵⁵³ «aceasta»: lumina.

⁵⁵⁴ Adică: lipsit de Dumnezeu, gol de Dumnezeu, fără Dumnezeu.

διά τὸν εὐμοιροῦντα νοῦν, ὡσπερ καὶ 'θεότης' διὰ τὸν ἐνεργοῦντα τὴν ἀπόρρητον χάριν· θεοποιὸς γάρ ἐστὶν ἐνέργεια, τοῦ ἐνεργοῦντος Πνεύματος ἡκιστα χωριζομένη, ἠργμένου μὲν τοῦ διὰ καθαρότητα πεφωτισμένου καὶ κατ' αὐτὸ τὸ πεφωτισθαι, διὸ καὶ 'καθαρότης' τοῦτο παρὰ τῶν πατέρων ὀνομάζεται, τοῦ δὲ φωτὸς καὶ τῆς ἐλλάμψεως ἀνάρχου οὔσης. Καὶ τοῦτο δεικνυται μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τῶν ἀγγελικῶς πεφωτισμένων καὶ ἐπιτυχόντων τῆς θεώσεως, οἱ κατα τὸν πολὺν τὰ θεῖα Μάξιμον «τῆς ἀφανοῦς καὶ ὑπεραρρήτου δόξης τὸ φῶς ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετὰ τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ αὐτοὶ δεκτικοὶ γίνονται καθαρότητος».

[18] Εἰ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἐξετάσομεν, δι' ἣν ὁ καινοφανῆς οὔτος τὴν θεοποιὸν δωρεάν τοῦ Πνεύματος, μᾶλλον δὲ πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, κτιστὰς εἶναι κατεσκεύασε, μετὰ τὴν πονηρὰν ἐκείνην τῶν αἱρέσεων πηγὴν, ἣν ἀνωτέρω ἀπηλέξαμεν, οὐδεμίαν εὐρήσομεν ἑτέραν ἢ ὅτι τὸν Θεὸν ὑποστήσαι ταύτας ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος· τοῦτο δὲ ὑπαρξιν δηλοῖ μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως· τοιγαροῦν καὶ ἐπὶ τῶν κτιστῶς ὄντων καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτίστως ὄντων ἐκ Θεοῦ ῥηθεῖ ἄν. Ὁ γὰρ μέγας Βασιλείος ἐπὶ τε τοῦ Υἱοῦ ἐχρήσατο τῇ λέξει ταύτῃ εἰπὼν «ὁ γὰρ 'τετοκῶς βῶλους δρόσου' οὐχ ὁμοίως τὰς τε βῶλους καὶ τὸν Υἱὸν

⁵⁵⁹ «de către ea»: de către lumina aceea.

⁵⁶⁰ Cu îngerii sfinți, adică.

⁵⁶¹ *Mistagogia* 21, PG 90, 697 A.

⁵⁶² Varlaam, adică.

⁵⁶³ Vezi paragraful 4.

⁵⁶⁴ Sau: subzistența; *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6, PG 3, 953 B; vezi și începutul paragrafului 13.

⁵⁶⁵ Sau: modul existenței.

⁵⁶⁶ *Iov* 38, 28.

⁵⁶⁷ *Contra lui Eunomiu* 2, 3, PG 29, 624 A. În manuscrise *υπεστήσατο* (a dat subzistență) alternează cu *ἐτικνώσατο* (a născut). Citatul apare în *Tomosul sinodal din 1351* (PG 151, 744 B), dar Nichifor Grigoras a contestat

seamă că datorită minții ce are parte [de ea]), după cum [tot omonimic e numită] și 'dumnezeire', datorită Celui ce lucrează negrăitul har [adică dar], căci [cu adevărat] e lucrare îndumnezeitoare, câtuși de puțin despărțită de Duhul lucrător [al ei] –, cel luminat prin curăție început având [chiar] și din unghiul faptului însuși de a fi luminat [de către ea⁵⁵⁹] ([fapt] pentru care și 'curăție' e numită de Părinți aceasta), dar lumina și strălucirea fiind fără-de-început. Iar faptul acesta se vede și la oameni, adică la cei care sînt îngerește luminați și care au parte de îndumnezeire, [oameni] care – după Maxim cel mult [priceput] în cele dumnezeiești – «a nearătatei și preanegrăitei slave luminează văzându-o, primitori se fac și ei – dimpreună cu puterile cele de sus⁵⁶⁰ – ai fericitei curății»⁵⁶¹.

[18] Iar de vom cerceta și pricina pentru care nou-arătatul acesta⁵⁶² darul îndumnezeitor al Duhului – ba mai degrabă toate puterile lui Dumnezeu – ni le-a făcut a fi create, [ei bine,] după rău izvorul acela al ereziilor cel mai sus dat de noi în vileag⁵⁶³, nici o alta nu vom afla, fără numai faptul că marele Dionisie a spus că Dumnezeu le este suportul [ontologic]⁵⁶⁴; [bine,] dar [spusa] aceasta [le] arată doar existența, nu însă și chipul existenței⁵⁶⁵; pentru că [faptul de a fi] din Dumnezeu se poate spune și despre cele ce sînt [în chip] zidit, și despre cele ce sînt [în chip] nezidit; că marele Vasile a folosit cuvântul acesta și despre Fiul (zicând «[oare] 'Cel ce a născut bulgări de rouă'⁵⁶⁶, [Acesta] într-același chip a dat subzistență [adică este suportul ontologic] și bulgărilor, și Fiului?»⁵⁶⁷), și despre sfântul Duh (că zice «[I s-a zis] 'Duhul gurii lui

autenticitatea variantei citate, fapt pentru care Palama a alcătuit o epistolă 'către cel ce a întrebat' *Despre spusa lui Vasile*.

ὑπεστήσατο;», κἀπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, «Πνεῦμα» γάρ, φησί, «στόματος Θεοῦ, ἵνα μὴ τῶν ἔξωθεν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνης, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχον δοξάζης»· καὶ παλιν, «τοῦτο τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ιδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ γνωρίζεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι». Πολλαχοῦ δὲ καὶ Γρηγοριος ὁ θεολόγος ὑπόστασιν ὀνομάζει τὴν τοῦ Υἱοῦ προαιώνιον γέννησιν. Σὺ τοίνυν τάχ' ἂν ἡμῖν διὰ τὰ τοιαῦτα προσρήματα καὶ τὸν Υἱὸν ἢ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδείξης κτίσμα, ὁ δι' οὐδὲν ἕτερον τὰς θείας δυνάμεις κτιστὰς εἶναι ἀποφαινόμενος ἢ ὅτι καὶ τούτων ὑποστάτις ἐστὶν ἢ πάντων αἰτία. Καὶ οὐδὲ τοῦτο συνεώρακας ὡς ἐκεῖ ταύτας τὰς δυνάμεις καθ' ὑπεροχὴν μὴ οὔσας ἔδειξεν ὁ μέγας Διονύσιος· εἰπὼν γάρ, «τὰς ἐκδιδόμενας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὰς δυνάμεις», ἐπήγαγεν, «ὧν τὰ ὄντα μετέχοντα καὶ ὄντα λέγεται», πάντως ὡς τῶν δυνάμεων ἐκείνων οὐσῶν ὑπὲρ τὰ ὄντα. Καὶ μὴν ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος ἠργμένα λέγων τὰ μετέχοντα, οὐκ ἠργμένα φησὶ τὰ μεθεκτὰ.

[19] Τὰς γοῦν ἐκ τῆς ὑπερουσίου κρυφιότητος προϊούσας δυνάμεις ἐκθεωτικὰς ἢ οὐσιοποιούσας ἢ σοφοδώρους τῶν μετεχόντων εἶναι νομίζεις ἢ τῶν μεθεκτῶν; Ἀλλ' εἰ τῶν μετεχόντων, δεήσει δυνάμεις ὁμοίας ζητεῖν ἑτέρας, ὧν μεθέξουσιν. Ὅρας ὡς αἱ δυνάμεις ἐξ ἀνάγκης τῶν μεθεκτῶν, ἀλλ' οὐ τῶν μετεχόντων εἰσὶ; Πρὸς δέ, εἶπερ ἢ ἐκθεωτικὴ δύναμις ἑτέρας ἐκθεωτικῆς δεῖται, καὶ γὰρ οὕτω μετέχον, ἀλλ' οὐ μεθεκτὸν ἂν εἶη, κἀκείνη δεήσει

⁵⁶⁸ Psalmii 32, 6.

⁵⁶⁹ Omilia la Psalmul 32, 4, PG 29, 333 B.

⁵⁷⁰ Epistola 38, 4, PG 32, 329 C.

⁵⁷¹ Vezi Cuvântul 20, 6, PG 35, 1072 C, Cuvântul 42, 16, PG 36, 477 AB și altele.

⁵⁷² Despre dumnezeieștile numiri 11, 6, PG 3, 956 A.

⁵⁷³ Capete teologice 1, 48, PG 90, 1100 CD și 1, 50, PG 90, 1101 B.

Dumnezeu⁵⁶⁸, ca să nu Îl gândești [a fi] între cele din afara [lui Dumnezeu] și între zidiri, ci să îl socoți din Dumnezeu avându-Și subzistența»⁵⁶⁹; și iarăși: «acesta Îi este semnul însușirii celei din unghiul subzistenței [proprii], [și anume] faptul de a fi cunoscut prin Fiul și faptul de a subzista din Tatăl»⁵⁷⁰). Dar și Grigorie Teologul de multe ori numește 'subzistență/ipostas' nașterea cea dinainte de veci a Fiului⁵⁷¹. Tu, dar, datorită numirilor acestora, creatură [a fi] ni l-ai demonstra pe Fiul ori pe Duhul Sfânt, [tu,] cela ce din pricina a nimic altceva nu spui că dumnezeieștile puteri sînt create, fără numai a faptului că și acestora le este suport [ontologic tot] Pricina a toate. Și nu ai băgat de seamă nici aceea că marele Dionisie a arătat acolo [cum] că puterile acestea [nici] nu sînt – [aceasta, de bună seamă,] în înțeles de depășire; că zicând «puterile proniatoare date [nouă] din Dumnezeu Cel de-neîmpărțășit», a adăugat: «de care împărțășindu-se cele ce sînt, [acestea] se și numesc 'fiinde', adică '[cele] ce sînt'»⁵⁷², puterile acelea fiind – de bună seamă – mai presus de cele ce sînt. Iar Maxim cel înțelept [întru] cele dumnezeiești, 'începute' zicând [a fi] cele ce se împărțășesc [de ceva], [de bună seamă că] neîncepute le-a spus [a fi] pe cele împărțășite [celor ce sînt]⁵⁷³.

[19] Așadar, puterile care purced din ascunzimea cea mai-presus-de-ființă – [puteri] îndumnezeitoare sau de-ființă-făcătoare sau de-înțelepciune-dăruitoare – le socoți a fi dintre cele ce se împărțășesc [de ceva] ori dintre cele împărțășite [zidirilor]? Bine, dar dacă sînt dintre cele ce se împărțășesc, atunci va trebui să căutăm alte puteri asemănătoare, de care să se împărțășească. Vezi că puterile vor fi neapărat dintre cele împărțășite [zidirilor], și nu dintre cele ce se împărțășesc [de ceva]? Pe lângă aceasta, dacă puterea îndumnezeitoare are trebuință de o alta îndumnezeitoare (că

άλλης και ταυτη παλιν έτερας και τουτο επ' άπειρον. Η εκθεωρητικη αρα δυναμις μεθεκτόν, άλλ' ου μετέχον έστιν. Έτι, επειδήπερ εισι τα μετέχοντα Θεου, η της ουσιας αυτου μεθέξουσιν η της δυναμεως η της ενεργειας. Αλλα της δυναμεως και ενεργειας ου μεθέξουσι μετέχοντα γαρ και ταυτα εισι και κτιστα κατα την σην σοφιαν ουκουν της ουσιας του Θεου μεθέξουσιν, οπερ ατοπον έστι. Προσεται και αυται αι δυναμεις, ει μη των μεθεκτων, αλλά των μετεχόντων ειεν, τινος γε άλλου μεθέξουσιν η της υπερουσιου ουσιας του Θεου; Ου γαρ δυναμεων έτερων παλιν ομοιων. Δυο τοινυν τα ατοπα συμβήσεται: το τε μεθεκτην εινα την ουσιαν του Θεου και το τας δυναμεις ουσιας γεγενησθαι και ουχ απλωσ ουσιας, άλλ' ουσιας Θεου: η μεν γαρ δυναμις προεισιν εις ενεργειαν και εκ της ενεργειας το αποτελεσμα γινεται: η δε ουσια τουτ' αυτο έστι μετεχομένη και της αυτης ουσιας κατα μετοχην ποιείται τα μετέχοντα. Ορας την ατοπιαν οσην, και ως ο λεγων των μετεχόντων εινα τας δυναμεις και κτιστας, καθάπερ ουτος, οντως πολυθεός έστιν, ουχι μιαν εινα δεικνύς την ουσιαν του Θεου, αλλά πολλας και διαφόρους;

[20] Ημεις ουν οι Θεον ένα προσκυνουντες παντοδυναμον, των μεθεκτων εινα τας δυναμεις ισμεν του Θεου, συμφωνως τοις αγιοις, και ουδέποτε ηργμενας πασας, ουχ ως ενεργειν άλλ' ως υπαρχειν, ει και μη καθ' εαυτας: μεθεκτας μεν γαρ, ως εν Θεω προϋπαρχουσας,

⁵⁷⁴ Aceasta o zice – sfântul Grigorie – în ipoteza sus pomenită. cum că nu ar fi ceva împărtaşit [cuiva], ci ceva ce se împărtaşește [de ceva].

⁵⁷⁵ Adică: fiindcă participă nu la altceva, decât la Dumnezeu Însuși.

⁵⁷⁶ Adică: substanțe, esențe.

⁵⁷⁷ Adică împărtaşite [zidirilor].

⁵⁷⁸ Adică: le știm a fi – toate – fără-de-început.

[doar] așa poate fi [una] împărțită [cuiva], și nu [una] care se împărțesește [de ceva]), atunci și aceea va avea trebuință de o alta și aceasta – iarăși – de o alta și așa la nesfârșit. Deci puterea îndumnezeitoare este ceva împărțit [cuiva], și nu ceva ce se împărțesește [de ceva]. Mai mult, fiindcă⁵⁷⁴ se împărțesc de Dumnezeu⁵⁷⁵, [acestea] se împărțesc ori de ființa Lui ori de puterea [Lui] sau de lucrarea [Lui]. Dar [e limpede că] de puterea și lucrarea Lui nu se împărțesc; că și acestea sînt [tot] ceva-uri ce se împărțesc [de ceva] și [sînt] zidite – [aceasta] după înțelepciunea ta, prin urmare se împărțesc de ființa lui Dumnezeu, ceea ce e absurd. Mai mult, dacă puterile acestea însele nu ar fi dintre cele împărțite [zidirilor], ci dintre cele ce se împărțesc [de ceva], [atunci] de ce altceva s-ar împărți, dacă nu de ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă? Că doar nu tot de alte puteri asemenea [lor]. Prin urmare două absurdități se vor întîmpla: [faptul de] a fi cu putință de împărțit [cuiva] ființa lui Dumnezeu și [faptul de] a deveni ființe⁵⁷⁶ puterile [acestea], și nu ființe și atât, ci ființe ale lui Dumnezeu, că, pe de o parte, puterea purcede la lucrare, iar din lucrare survine rezultatul; pe când ființa este [chiar] ea însăși împărțită [cuiva] și de aceeași ființă le face – prin împărțire – pe cele părtașe [de ea]. Vezi câtă absurditate și [vezi] cum [că] acela care spune că puterile sînt ale celor ce se împărțesc [de ceva] și că sînt zidite – precum [spune] acesta – e cu adevărat politeist, nu una arătând a fi ființa lui Dumnezeu, ci mai multe și deosebite?

[20] Noi, așadar, cei ce ne închinăm Unuia Dumnezeului atotputernic, [nu altundeva decît] între cele împărțibile⁵⁷⁷ știm a fi puterile lui Dumnezeu, în conglăsuire cu sfinții, și – toate – nicicând începute⁵⁷⁸, [aceasta] nu din unghiul faptului de a lucra, ci din unghiul faptului

ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος: τὰ δὲ μεθεκτὰ οὐδέποτε ἤρξατο, κατὰ τὸν Θεῖον Μάξιμον, τοῦ εἶναι, οὐδ' ἔστι «πρεσβύτερον αὐτῶν τὸ 'οὐκ ἦν'», ἀλλ' αἰεὶ εἰσιν ἐκ τοῦ αἰόντος Θεοῦ, περὶ αὐτὸν ἀχωρίστως αἰεὶ ὄντα καὶ ἐν αὐτῶ ἐνυπάρχοντα συναϊδίως. Οὐ γὰρ δη φοβηθησόμεθά σου τὰ τῆς ματαιοτεχνίας σοφίσματα καὶ τὰς διθειῆς καὶ πολυθεῖας καὶ τοὺς συνθέτους θεοὺς, ἃ σὺ καθάπερ τινὰ μορμολύκια καθ' ἡμῶν καὶ τῶν ἁγίων προβάλλη, δεδιπτόμενος μὴ τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, εὐ ἰσθι, ἀλλὰ τὰ νήπια, καὶ δι' ὧν ἃ σὺ πάσχεις ἡμῶν καταφεύδη τοῖς σεαυτοῦ λόγοις ὡς πολλάκις δείκνυται περιτρεπόμενος καὶ σαυτῶ συγκατασπᾶσαι τοὺς ἄλλους, φεῦ, ἐπιχειρῶν, ὡς τῶν ὀρθῶν δογμάτων συναπαγάγοις δολίως, περιβάλλων τοῖς ἐκ τῶν λόγων τεχνάσμασιν.

[21] «Ἦι μὲν γάρ», φησὶν, «αἰδία καὶ ἄκτιστα πολλά φατε, ὑφειμένα τε καὶ τὸ τούτων ὑπερκείμενον, πολλοὺς λέγετε θεοὺς, ἢ δὲ μὴ διηρημένως ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὑφεστηκότα καὶ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ τὸ μὲν δόξαν ὀρατήν, τὸ δὲ οὐσίαν ἀόρατον, ὡς ἔχοντος αἰδίως καὶ ἀμφοτέρω, τοὺς δύο θεοὺς εἰς ἓνα συνάγετε σύνθετον θεόν». Πρὸς τίνα οἱ τοιοῦτοι λόγοι καὶ ἡ ἄσχετος καταφορὰ καὶ τὰ ἀπηγορευμένα ταῦτα ἐκγλήματα, μᾶλλον δὲ ληρήματα; Ἦ πᾶσι δῆλον, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν; Ἀκηκόατε γὰρ τῶν εἰρηκότων ἁγίων τα μεθεκτὰ πολλά τε καὶ πάντα ἄναρχα καὶ τὸν Θεὸν ἀπειράκις ἀπείρως ὑπερεξηρημένον τούτων καὶ τοὺς εἰπόντας τὴν θεωρητικὴν

⁵⁹ *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A.

⁶⁰ *Literal*: nu [il] au mai bătrân decât ele pe 'nu erau'.

⁶¹ *Capete teologice* 1, 48, PG 90, 1100 D, luat de la Grigorie Teologul, *Cuvântul* 42, 17, PG 36, 477 C.

⁶² Sau raționamentelor.

⁶³ Adică: către noi sau către sfinți?

de a exista, măcar că [ele] nu [există] de sine; că marele Dionisie le-a numit împărtășibile, ca pe unele ce pre-există în Dumnezeu⁵⁷⁹; iar cele împărtășibile – după [cum zice] dumnezeiescul Maxim – născându-se nu au început a fi, nici nu au «neființa mai bătrână decât ele»⁵⁸⁰, ci pururea sînt din Dumnezeu Căla ce pururea este, pururea fiind [ele] împrejurul Său [în chip] nedespărțit și în El fiind [în chip] împreună-veșnic⁵⁸¹. Că doar nu ne-om înspăimânta de sofismele deșertului tău meșteșug și de diteisme și politeisme și de [dumne]zeii compuși, cu care, ca [și] cu niște sperietori, vii tu asupra noastră și asupra sfinților – [și] cu care îi sperii nu pe vârstnici (s-o știi bine!), ci pe prunci – și în chip mincinos ne învinuiești de cele de care [de fapt] tu pătimești, adesea venind în răspăr cu propriile tale cuvinte, cum în multe rânduri s-a arătat, și străduindu-te – vai! – a-i trage [și] pe alții la tine însuși și, în chip viclean, a-i răzleți de la dogmele cele drepte, îmbrobodindu-i cu întorsăturile vorbelor⁵⁸².

[21] Că zice: «întrucât vorbiți despre [mai] multe [care sînt] veșnice și nezidite și [care sînt] mai prejos și despre ceea ce stă deasupra lor, atunci [nu faceți altceva decât să] spuneți [că sînt] mai mulți dumnezei; iar întrucât [în chip] nedespărțit [spuneți] a subzista în Dumnezeu [slava și ființa Lui] și – ale [unuia și] aceluiași Dumnezeu [fiind ele] – slava [o spuneți a fi] văzută, pe când ființa nevăzută, [atunci,] veșnic avându-le [El] pe amîndouă, pe cei doi dumnezei îi împreunați într-un singur dumnezeu compus». Către cine⁵⁸³ [sînt spuse] asemenea cuvinte și cumplitele acestea învinuiri, mai bine zis aiuriri? Sau e limpede tuturora, chiar și fără să [o mai] spunem? – că doar i-ați auzit pe sfinții care zic că cele împărtășite [zidirilor] sînt multe și că toate sînt fără-de-început și

δόξαν τοῦ Θεοῦ αἰδίων καὶ συναἰδίων αὐτῷ. Δῶμεν δ' ὁμᾶς ἡμεῖς διὰ βραχείων λόγον ὅπως ταῦτα λέγεται καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς συναδομεν ἐκεῖνοις.

[22] Ἡμεῖς, ὦ βέλτιστε, ταῦτα πάντα ἔχειν τὸν Θεὸν φαμεν, μᾶλλον δέ, ἵνα κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον εἰπώμεν, προέχειν καὶ ὑπερέχειν ἀσχέτως καὶ συνειλημμένως καὶ ἐνιαίως, ὡς ἡ ψυχὴ ἔχει μονοειδῶς ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς προνοητικὰς τοῦ σώματος δυνάμεις. Ὡς οὖν ἡ ψυχὴ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκκεκομμένων ἢ τῶν ὠτῶν ἐκκεκωφημένων ἐν ἑαυτῇ ἔχει κατ' οὐδὲν ἥττον τὰς προνοητικὰς τοῦ σώματος δυνάμεις, οὕτω καὶ τοῦ κόσμου μήπω ὄντος τὰς προνοητικὰς τοῦ κόσμου δυνάμεις εἶχεν ὁ Θεός· καὶ ὡς ἡ ψυχὴ οὐκ ἐστὶν ἀπλῶς αἰ προνοητικαὶ δυνάμεις, ἀλλὰ δυνάμεις ἔχει, οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεός· καὶ ὡς ἡ ψυχὴ μία καὶ ἀπλή καὶ ἀσύνθετός ἐστι, μηδαμῶς διὰ τὰς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς δυνάμεις πολλαπλασιαζομένη ἢ συντιθεμένη, οὕτω καὶ ὁ Θεός, οὐ πολυδύναμος μόνον ἀλλὰ καὶ παντοδύναμος ὑπάρχων, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις τοῦ ἐνιαίου καὶ τῆς ἀπλότητος οὐκ ἐκχωρεῖ. Πολλὰ δ' ἂν τῆς ψυχῆς καὶ ἔργα κατὰ σεαυτὸν ἐξετάζων καταμάθοις, ἃ καὶ τοῦ σώματος διεξευγμένη ἔχει καὶ τῷ σώματι τούτων μεταδίδωσι συνεξευγμένη. Οὐ μὴν ἀλλὰ τὴν αὐτοζωὴν καὶ αὐτοθέωσιν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἀρχὰς καὶ παραδείγματα λέγων ὁ μέγας Διονύσιος, οὐ προέχειν τὸν Θεὸν αὐτὰ φησι; Πῶς οὖν ἃ προέχει ὁ Θεός ἀρκετὰ; Εἰ δὲ καὶ ὡς δωρεὰς προβάλλεται, πῶς δωρεῖται ἃ οὐκ ἔχει; εἰ δὲ καὶ

⁵⁸⁴ Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 1, 49, PG 90, 1101 A.

⁵⁸⁵ *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 5, PG 3, 820 B.

⁵⁸⁶ Literal: colectiv. ⁵⁸⁷ *Ibidem*, 5, 6, PG 3, 820 D.

⁵⁸⁸ Adică: purtătoare de grijă trupului, *ididem*, 5, 7, PG 3, 821 B.

⁵⁸⁹ Adică: lucrări. ⁵⁹⁰ Literal: dejugat. ⁵⁹¹ Literal: le transmite.

că Dumnezeu e de nesfârșite ori nesfârșit mai presus de acestea și pe cei ce spun că slava lui Dumnezeu cea [cu puțință de a fi] văzută e veșnică și e împreună-veșnică Lui⁵⁸⁴. Să zicem însă și noi pe scurt în ce înțeles se spun acestea; că și noi împreună-glăsuim cu aceia.

[22] Noi, o, preabune [prietene], zicem că Dumnezeu le are pe toate acestea, ba mai mult (ca să spunem ca marele Dionisie), [că] de mai înainte le are și că le covârșește⁵⁸⁵ în chip nerelațional și deopotrivă⁵⁸⁶ și unitar⁵⁸⁷, precum sufletul are unitar în sine toate puterile proniatoare ale trupului⁵⁸⁸. Așadar, după cum sufletul, [chiar] și scoși de-ar fi ochii [trupului] sau asurzite urechile, cu totul neîmpuținat are în sine puterile proniatoare ale trupului, [tot] astfel, [chiar] și încă nefiind lumea, Dumnezeu avea puterile proniatoare ale lumii; și după cum sufletul nu este puterile proniatoare, ci are puteri proniatoare, [tot] așa și Dumnezeu; și după cum sufletul este unul și simplu și necompus, nicidecum multiplicându-se ori compunându-se din pricina puterilor celor {ce sînt} în el și din el, [tot] așa și Dumnezeu, nu doar multi-puternic fiind, ci și atotputernic, nu leapădă simplul și unitarul din pricina puterilor celor {ce sînt} în El. Iar de vei lua seama la tine însuși, vei afla [că există] și multe lucruri ale sufletului⁵⁸⁹ pe care [acesta] le are și când este dezlegat de trup⁵⁹⁰ și pe care le dă și acestuia când este legat de el⁵⁹¹. Și zicând marele Dionisie că însăși-viața și îndumnezeirea-însăși și cele de felul acesta sînt paradigme și izvoade ale celor ce sînt⁵⁹², [oare] nu spune că Dumnezeu le are de mai înainte [în Sine] pe acestea⁵⁹³? Cum dar să fie începute [deodată cu zidirea] cele pe care Dumnezeu

⁵⁸⁴ Adică: modele și principii ale făpturilor.

⁵⁸⁵ Despre dumnezeieștile numiri 5, 8, PG 3, 824 C.

προορισμούς και θεία θελήματα τὰ αὐτὰ ταῦτα ὁ αὐτός φησι, πῶς οἱ προορισμοὶ καὶ τὰ θεία θελήματα οὐκ ἀναρχα καὶ ἀκτιστά ἐστι; Πῶς οὖν ὁμολογουμένως «ἐν μόνον ἀναρχον, ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς ἐστὶ φύσεως καὶ ἀρχὴν ἔσχε χρονικὴν»; Τίς ποτε τοῦτο τῶν ἀγίων εἶπεν; εἰ δὲ μηδεὶς, πῶς ὁμολογεῖται;

[23] Συνεῖρει δὲ τούτω καὶ ἕτερον τῶν ὡσαύτως ὁμολογουμένων, «μηδεμίαν ἄλλην εἶναι οὐτότητα μεταξὺ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν». Εἰ μὲν οὖν οὐσίαν κἀνταῦθα λέγει τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τὴν μεθεκτὴν καὶ οὐσιοποιόν, ἦν καὶ ἄυτοουσίωσιν ὁ μέγας ονομάζει Διονύσιος, οὐκ ἔδει φάναι τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν ἀπλῶς πάντων μηδὲν εἶναι μεταξὺ, ἀλλὰ τῶν γενητῶν μόνον οὐσιῶν, ἐπεὶ τῶν ζώντων ἢ ζώντων, αἰσθητικῶς ἢ λογικῶς ἢ νοερῶς, οὐχ ἢ οὐσιοποιός τοῦ Θεοῦ δύναμις ποιητικὴ ἀλλ' ἢ ζωοποιός, καὶ τῶν σοφισομένων ἢ σοφοποιός, καὶ τῶν θεουμένων ἢ θεοποιός, ἀφ' ὧν καὶ θεόν καὶ σοφίαν καὶ ζωὴν, ἀλλ' οὐκ οὐσίαν μόνον νοοῦμέν τε καὶ ὀνομάζομεν τὴν ὑπερούσιον καὶ ἐνιαίαν κρυφίότητα ἐκείνην. Εἰ δ' ἐκείνην αὐτὴν τὴν ὑπερούσιον, κἀνταῦθα καὶ ἀμέθεκτον, κρυφίότητά φησι, τὴν ἐν ἀποκρύφοις ὑπεριδρυμένην – ἦν καὶ ἀνωτέρω μόνην ἀναρχον εἶναι ἰσχυρίζετο, περιελών αὐτῆς κακῶς τὰς συναϊδίους αὐτῆς δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ τὰ θεοπρεπέστατα ἐκεῖνα ἔργα, τὰ μηδέποτε

³⁹⁴ Tot acolo.

³⁹⁵ Vezi, mai sus, paragraful 4.

³⁹⁶ Sau «de-sine-înființare»; *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A.

³⁹⁷ Aceste «ființe făcute și atât» (sau «strict ființe») sînt – cum numai decît se va vedea – zidurile caracterizate doar de faptul de a fi, neînzestrate – pe lângă faptul de a fi – și cu viață, înțelepciune ori dar îndumnezeitor; altfel zis: regnul mineral.

³⁹⁸ Literal: cea de-dumnezeire-făcătoare (sau de-dumnezeiesc-făcătoare).

³⁹⁹ E vorba de ultimele trei puteri: cea făcătoare-de-viață, cea făcătoare-de-înțelepciune și cea îndumnezeitoare ('făcătoare de dumnezeire').

le are de mai înainte [în Sine]? Iar de [vreme ce] același le numește tot pe acestea și 'prehotărâri' și 'voi dumnezeiești'⁵⁹⁴, cum dar pre-hotărârile și voile dumnezeiești să nu fie fără-de-început și nezidite? Cum, așadar, [zici tu că] '[în mod] recunoscut [de toți] un singur lucru e fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu, iar cele dinafara ei au fire zidită și început temporal'⁵⁹⁵? Cine dintre sfinți a spus vreodată [una ca] aceasta? Iar de [nu a spus-o] nimeni, cum [de zici că] e recunoscută [de toți]?

[23] Și adaugă la aceasta și alta, dintre cele la fel de recunoscute, [cum că] «nici o altă ființime nu [mai] este între ființa lui Dumnezeu și cele făcute». Așadar, dacă aici numește 'ființă' puterea lui Dumnezeu cea de-ființă-făcătoare și împărtășită [zidirilor] (căreia marele Dionisie îi spune și însăși-înființare⁵⁹⁶), nu trebuia să spună că nu mai este nimic între ființa lui Dumnezeu și - îndeobște - 'toate cele făcute', ci [între ființa lui Dumnezeu] și 'toate ființele cele făcute și atât'⁵⁹⁷, fiindcă celor vii, din unghiul faptului de a fi vii - [vii în chip] simțit ori cuvântător sau înțelegător -, nu puterea lui Dumnezeu cea de-ființă-făcătoare le este făcătoare, ci cea de-viață-făcătoare, iar celor înțelepte cea de-înțelepciune-făcătoare, iar celor îndumnezeite cea îndumnezeitoare⁵⁹⁸, [puteri] de la care⁵⁹⁹ acea ascunzime mai-presus-de-ființă și unitară o înțelegem [a fi] - și o numim - și 'Dumnezeu' și 'înțelepciune' și 'viață', nu doar 'ființă'. Iar dacă aici [numește 'ființă'] însăși ascunzimea aceea cea mai-presus-de-ființă și neîmpărtășită [zidirilor], cea mai-presus-așezată întru cele ascunse⁶⁰⁰ - despre care susținea mai sus și că este singura [realitate] fără-de-început, în chip rău

⁵⁹⁴ Despre dumnezeieștile numiri 5, 2, PG 3, 816 C.

ήργμένα – εἰ τοίνυν ταύτην λέγει, καὶ ταύτης καὶ τῶν γενητῶν μηδεμίαν ἄλλην εἶναι μεταξὺ ὄντότητά φησιν, αὐτὴν λοιπὸν φησι τὴν ὑπερουσιον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ὄντοτητα τῶν γενητῶν ὡς μεθεκτὴν ὑπάρχειν· τοῦτο δὲ αὐτὸ καταφανές καὶ διὰ τοῦ μηδεμίαν ἄλλην φάναι πεποίηκεν· εἰ γὰρ μὴ ἄλλη, αὐτὴ ἐξ ἀνάγκης. Μεθέξουσιν ἄρα τὰ γενητὰ πάντα τῆς ἀμεθέκτου οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Πῶς γὰρ οὐ μεθέξει τῆς ὄντοτητος ἕκαστον τῶν γενητῶν; Πῶς δὲ ἔσται ἡ αἰὼν ἢ χρόνος ἢ τόπος καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ τοῦ εἶναι, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν ὄντοτητος, μετέχει; Μεθέξει τοίνυν, εἴπερ ἔσται τούτων ἕκαστον, ὅσα τε οὐσίαι εἰσὶ καὶ ὅσα μὴ, τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ· οὐκ ἄλλη γὰρ, ἀλλ’ αὐτὴ μόνη κατὰ σὲ τῶν γενητῶν ἐστὶν ὄντοτης· καὶ τὸ πάντων ἀτοπώτατον, ὅτι οὐδὲ οὐσίαι ἔσονται τὰ οὐσίας μετέχοντα, καὶ ταῦτα θείας.

[24] Εἰ δὲ καὶ ἀρχὴ ἐστὶ τῶν ὁπωσδήποτε ὄντων ἡ ὄντοτης, πῶς οὐχὶ καὶ ὑπὲρ αὐτὴν ἐστὶν ὁ ὑπεράρχιος; Εἰ δ’ ἀρχὴ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐξ ἀνάγκης ὑπερέχει, πῶς οὐχὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἢ ὄντοτης; Εἰ δ’ αὐτὴ μὲν ὑπὲρ τὰ μετέχοντα, ὁ δ’ ὑπεράρχιος ὑπὲρ αὐτὴν, πῶς οὐ μεταξὺ τῶν μετεχόντων καὶ τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἢ μεθεκτῆ ὄντοτης; Καὶ μὴν αἰ τοιαῦτα ἅπασαι ἀρχαὶ οὐδὲν

⁶⁰¹ Sau ‘preacavenite lui Dumnezeu’; sau ‘întru totul cu-dumnezeiască-cuviință’.

⁶⁰² Despre lucrurile acestea fără-de-început ale lui Dumnezeu vezi, mai sus, paragraful 6.

⁶⁰³ Adică: nu doar prin faptul că spune că e singura fără-de-început (cum tocmai s-a zis), ci și prin faptul că spune cum că între ființa lui Dumnezeu și zidiri nu mai e nici o altă ființime.

⁶⁰⁴ Adică: de faptul de a fi.

⁶⁰⁵ Sau: cele ce sînt ființe și cele ce nu; întrucât pe lângă ființă, există și puteri și lucrări ale ființei.

⁶⁰⁶ Literal: superior.

⁶⁰⁷ «aceasta»: ființimea, ‘fiimea’, ‘estimea’, faptul de a fi.

retezându-i veșnicele ei puteri și lucrări, mai bine zis acele lucruri preapotrivate lui Dumnezeu⁶⁰¹, cele nicidecum începute⁶⁰² – dacă, deci, pe aceasta o numește [aici 'ființă'] și spune că între aceasta și cele făcute nu este nici o altă ființime, [atunci de fapt] spune că însăși ființa lui Dumnezeu cea mai presus-de-ființă este – ca una ce e împărțășită [zidirilor] – ființimea celor făcute; iar lucrul acesta [ni] l-a învederat și prin faptul că spune limpede [cum] că nu mai e 'nici o alta'⁶⁰³; iar de nu mai e nici o alta, neapărat că [însăși] aceasta [le este ființime zidirilor]. Prin urmare, toate cele făcute se împărțășesc de ființa lui Dumnezeu cea neîmpărțășită [nimănu] – căci cum să nu se împărțășească de ființime⁶⁰⁴ fiecare din cele făcute?; și cum ar mai fi [cu puțință să fie] veac sau timp sau loc și cele dintr-însele, dacă [acestea] nu s-ar împărțăși de faptul de a fi, adică de ființime? Așadar, spre a fi, fiecare dintre acestea – [și] câte sînt ființe și câte nu⁶⁰⁵ – se va împărțăși de [însăși] ființa lui Dumnezeu (că nu alta, ci singură aceasta este – după tine – ființimea celor făcute); și – lucrul cel mai absurd dintre toate – e că nici ființe nu vor [mai] fi cele ce se împărțășesc de ființă, ba chiar de cea dumnezeiască.

[24] Iar dacă ființimea este începutul [adică obârșia] oricăreia dintre cele ce sînt, cum Cel mai-presus-de-început să nu fie mai presus și decât aceasta? Iar dacă începutul [sau obârșia] neapărat că este mai presus⁶⁰⁶ decât cele [începute] dintr-înșul, atunci cum ființimea să nu fie mai presus de cele ce sînt? Iar dacă, pe de o parte, aceasta⁶⁰⁷ e mai presus de cele ce sînt și, pe de altă parte, Cel mai-presus-de-început e mai presus decât ea, atunci cum ființimea cea împărțășită [celor ce sînt] să nu fie [la mijloc] între cele ce se împărțășesc [de ea] și mai-presus-de-ființa cea neîmpărțășită [nimănu]? Iar toate aceste începuturi

ἕτερόν εἰσιν ἢ οἱ λόγοι τῶν ὄντων καὶ τὰ παραδείγματα, μεθεκτοὶ μὲν τοῖς οὖσιν, ἐξηρημένοι δὲ τῶν ὄντων, ὡς τῷ δημιουργικῷ νῶ ἐνυπάρχοντες καὶ προϋπάρχοντες, καθ' οὓς γέγονε τὰ πάντα. Πᾶς οὖν οὐκ εἰσιν οὗτοι μεταξὺ τοῦ ἀμεθέκτου καὶ τῶν μετεχόντων; Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδήπερ εἰσὶ τὰ μετέχοντα Θεοῦ, ἡ δὲ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ παντάπασιν ἀμεθεκτος, ἔστιν ἄρα τι μεταξὺ τῆς ἀμεθέκτου οὐσίας καὶ τῶν μετεχόντων, δι' οὗ ταῦτα τοῦ Θεοῦ μετέχουσιν. Ἄν δὲ σὺ ἀνέλῃς τὸ μεταξὺ τοῦ ἀμεθέκτου καὶ τῶν μετεχόντων, ὦ τῆς ζημίας, διέστησας ἡμᾶς Θεοῦ, τό συνδοῦν ἐκ μέσου ποιησάμενος καὶ χάσμα μέγα καὶ ἀδιάβατον μεταξὺ θέμενος ἐκείνου καὶ τῆς γενέσεως καὶ διοικήσεως τῶν γενητῶν. Δεῖ δὴ ζητεῖν ἡμᾶς Θεὸν ἕτερον οὐκ ὄντα μόνον αὐτοτελεῖ, αὐτενέργητον, αὐτὸν ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ θεώμενον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθόν· οὕτω γὰρ οὐκ ἀρκεσθήσεται κινεῖσθαι μόνον τῇ ἑαυτοῦ θεωρίᾳ· μῆδ' ἀνευδεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερπληρέστατον· οὕτω γὰρ βουλόμενος ὡς ἀγαθός τοῦ εὖ ποιεῖν οὐκ ἀδυνατάως ἔξει· μῆδ' ἀκίνητον μόνον ἀλλὰ καὶ κινούμενον· οὕτω γὰρ ἅπασι παρέσται ταῖς δημιουργικαῖς καὶ προνοητικαῖς προόδοις τε καὶ ἐνεργεῖαις. Καὶ ἀπλῶς δεῖ ζητεῖν ἡμᾶς Θεὸν ὄντά πως μεθεκτόν, οὐ μετέχοντες ἕκαστος οἰκείως ἑαυτοῦ κατὰ τὴν τῆς μεθέξεως ἀναλογίαν ὄντες καὶ ζῶντες καὶ ἐνθεοὶ ἐσόμεθα.

[25] Ἔστιν ἄρα τι μεταξὺ τῶν γενητῶν καὶ τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἐκείνης, οὐχ ἓν μόνον, ἀλλὰ καὶ

⁹⁰⁸ Adică: dacā există cele ce se împărtășesc de [lucrările lui] Dumnezeu.

⁹⁰⁹ Adică: există.

⁹¹⁰ Ioan 16, 26.

⁹¹¹ Literal: 'finzi'.

⁹¹² Adică: există.

[sau obârșii] nu sînt nimic altceva decît logosurile celor ce sînt și paradigmele [lor], împărtășite celor ce sînt, dar [fiind] mai presus de cele ce sînt, ca unele ce există – și de mai înainte există – în mintea făcătoare, potrivit căroră s-au făcut toate. Așadar, cum să nu fie [logosurile] acestea [la mi]loc între ceea ce este [de] neîmpărtășit [nimănui] și cele ce se împărtășesc [de ceva]? Iar, apoi, dacă sînt cele ce se împărtășesc de Dumnezeu⁶⁰⁸, dar ființa cea mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu este cu totul de neîmpărtășit [cuiva], prin urmare este⁶⁰⁹ ceva între ființa de neîmpărtășit și cele ce se împărtășesc [de El], [ceva] prin care acestea se împărtășesc de Dumnezeu. Iar dacă tu desființezi ceea ce este între ceea ce e de neîmpărtășit și cele ce se împărtășesc – o, ce [nemăsurată] pagubă! – ne-ai depărtat pe noi de la Dumnezeu, desființând ceea ce una [făptura cu El] și 'prăpastie mare'⁶¹⁰ și de netrecut punând între Acela și facerea și chivernisirea celor făcute. Trebuie deci să ne căutăm alt Dumnezeu, care să fie nu doar desăvârșit-în-sine, în-sine-lucrător, Însuși pe Sine Însuși prin Sine Însuși văzându-Se, ci [să fie] și bun (că [doar] așa nu Se va mărgini la a Se vedea doar El pe Sine Însuși), și nu doar fără-de-lipsuri, ci și întru totul preaplin (că [doar] așa nu Îi va fi cu neputință a face binele, ca un bun, voind [aceasta]), și nu doar nemișcat, dar și mișcător (că [doar] așa va sta alături tuturor, cu ziditoarele și proniatoarele ieșiri [din Sine] și lucrări); și, într-un cuvânt, trebuie să ne căutăm un Dumnezeu [cu putință de] împărtășit cumva [zidirilor], de Care împărtășindu-ne fiecare în felul propriu, să fim – potrivit [felului] împărtășirii – existenți⁶¹¹ și vii și îndumnezeiți.

[25] Este⁶¹² – prin urmare – ceva între cele făcute și mai-presus-de-ființa aceea cea neîmpărtășibilă, și nu

πολλά καὶ τοσαῦτα, ὅποσα δὴ καὶ τὰ μετέχοντα. Ταῦτα δ' οὐ καθ' ἑαυτὰ, τὰ μέσα ἐκεῖνα δηλαδὴ δυνάμεις γὰρ εἰσι τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης, μοναχῶς καὶ ἐνιαίως προειληφθείας καὶ συνειληφθείας τὴν τῶν μεθεκτῶν ἅπασαν πληθύν, δι' ἣν κατὰ τὰς προόδους πολυπλασιαζομένη καὶ μετεχομένη παρὰ πάντων ἀνεκφοιτήτως ἔχεται τοῦ ἀμεθέκτου καὶ ἐνός. Εἰ γὰρ καὶ τὸ τοῦ κύκλου κέντρον, ἔχον τὴν τοῦ ἀφιεῖναι παρ' ἑαυτοῦ πάσας τὰς τοῦ κύκλου γραμμάς δύναμιν ἐν ἑαυτῷ, οὐ δύο ἢ πολλά ἐστὶ σημεῖα, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς πᾶσαν διπλοῦν ἀπαναίνεται, τὰς δυνάμεις ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰ παραδείγματα τῶν γενητῶν προέχων. Ὑπάρχουσιν οὖν αἱ τοιαῦται δυνάμεις καὶ τὰ παραδείγματα καὶ προϋπάρχουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς οὐσίαι οὐδ' ὡς αὐθυπόστατα, οὐδέ τι ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τὸ εἶναι τὸν Θεόν· ὑποστάτης γὰρ ἐστὶν αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ τούτων ὑφέστηκεν αὐτός· οὐ γὰρ τὰ περὶ Θεὸν ἐστὶν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτός ἐστιν οὐσία τῶν περὶ αὐτόν. Ἦι μὲν ἐστὶν αὐτὸς ὑπερούσιος οὐσία, ἀρρητός τε καὶ ἀπερινόητος, ἄσχετός τε καὶ ἀμέθεκτος, ἡ δὲ ἐστὶν οὐσία τῶν ὄντων καὶ ζωὴ τῶν ζώντων καὶ σοφία τῶν σοφιζομένων καὶ ἀπλῶς πάντων τῶν ὁπωσοῦν ὄντων ὄντοτης καὶ δύναμις καλλοποιός, καὶ νοεῖται καὶ λέγεται καὶ μετέχεται παρὰ τῶν γενητῶν. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον «οὐ δι' ἀγνωσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ γνώσεως ὁ Θεὸς γινώσκεται καὶ ἐστὶν αὐτοῦ καὶ νόησις καὶ λόγος

⁶¹³ Adică: nu ființează prin ele însele, autonom.

⁶¹⁴ Sau: multiplicându-se.

⁶¹⁵ «ea»: ființa aceea cea mai-presus-de-ființă.

⁶¹⁶ Sau: din unghiul ieșirilor.

⁶¹⁷ Adică: participată.

⁶¹⁸ Literal: de a fi unul, de a fi unitate (numerică); vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 13, 2, PG 3, 977 C.

⁶¹⁹ Sau facultatea.

⁶²⁰ Adică: de a emite.

⁶²¹ Literal: refuză toată dublarea.

⁶²² *Despre dumnezeieștile numiri* 1, 7, PG 3, 596 C; *idibem*, 11, 6, PG 3, 956 A.

doar unul, ci chiar multe, adică tot atâtea câte sînt și cele ce se împărtășesc [de ele]; dar acestea – adică acele [realități] mijlocii – nu sînt⁶¹³ de sine; pentru că [nu] sînt [altceva decît] puteri ale mai-presus-de-ființei aceleia, care [în chip] singular și unitar a anticipat și a zămislit toată mulțimea celor ce se împărtășesc, [mulțime] datorită căreia înmulțindu-se⁶¹⁴ [ea⁶¹⁵] după ieșiri⁶¹⁶ și împărtășită fiind⁶¹⁷ de către toate, [în chip] neieșit [din sine] rămâne la starea de a fi de neîmpărtășit [nimănui] și a fi una⁶¹⁸. Că dacă centrul cercului – măcar că are în sine însuși puterea⁶¹⁹ de-a lăsa⁶²⁰ de la sine toate liniile cercului – nu este două ori mai multe puncte, cu atît mai mult Dumnezeu nu suferă nici o îndoire⁶²¹, măcar că de mai înainte are în Sine puterile, precum și paradigmele celor făcute. Există, așadar, asemenea puteri și paradigme – și chiar preexistă –, dar nu ca ființe, nici ca de-sine-subzistente, nici contribuind ele [în vreun fel] la faptul de a fi Dumnezeu [dumnezeu]; că [El] este suportul lor [ontologic]⁶²², și nu [El] subzistă din acestea; că nu cele dimprejurul lui Dumnezeu sînt ființă a Lui, ci El este ființa celor dimprejurul Lui; pe de o parte, din unghiul faptului că El este ființă mai-presus-de-ființă, e negrăit și de neînțeles, nerelațional și neîmpărtășibil⁶²³, iar pe de alta, din unghiul faptului că este ființă a celor ce sînt și viață a celor vii și înțelepciune a celor înțeleptite și – într-un cuvânt – ființime a toate cele ce sînt și putere împodobitoare [a acestora], [El] este și înțeles, și spus, și împărtășit de către cele făcute. Că dacă – după marele Dionisie – «Dumnezeu nu Se cunoaște doar prin necunoaștere, ci și prin cunoaștere, și este⁶²⁴ și înțelegere a Sa, și cuvânt, și știință,

⁶²¹ Adică: de neîmpărtășit [nimănui].

⁶²⁴ Adică: există.

καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐπαφή καὶ αἰσθησις καὶ δόξα καὶ φαντασία καὶ ὄνομα καὶ τὰλλα πάντα», τοιγαροῦν καὶ μέθεξις ἐστὶν αὐτοῦ, τοῦτο μὲν διὰ τὸ νόησιν αὐτοῦ ὑπάρχειν καὶ αἰσθησιν καὶ ἐπαφήν, τοῦτο δὲ διὰ τὸν ὕστερον ἐπενηνεγμένον συμπεριληπτικώτατον λόγον. Ἀμέθεκτος ἄρα καὶ μεθεκτός ὑπάρχει ὁ αὐτὸς Θεός, ἐκεῖνο μὲν ὡς ὑπερουσίος, τοῦτο δὲ ὡς οὐσιοποιὸν ἔχων δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν παραδειγματικὴν καὶ τελικὴν τῶν πάντων.

[26] Ἀλλὰ γὰρ τὰ τοιαῦτα παραδείγματα Πυθαγόρας μὲν καὶ Πλάτων καὶ Σωκράτης ταπεινῶς καὶ ἀναξίως τοῦ Θεοῦ ἀθυπάρκτους ἐδόξασαν ἀρχὰς συναϊτίους τῷ Θεῷ. Τούτους οὖν αἰτιατέον ὡς πολυθεούς, οἵτινες μεταξὺ τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης καὶ τῶν γενητῶν θείας οὐσίας ἐτέρας ἀρχικὰς τῶν ὄντων αὐτοσχεδιάσαντες παρ' ἑαυτῶν ὑπέστησαν, «ἄς οὔτε αὐτοὶ ἤδειςαν» κατὰ τὸ λόγιον «οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν». Ἡμεῖς δὲ καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν οὐδὲν τούτων ἀθυπάρκτων δοξάζομεν, οὐδ' ἀναίτιον οὐδὲ συναϊτίον Θεῷ, διὸ καὶ προορισμοὺς καὶ προγνώσεις ταῦτά φαμεν καὶ θελήματα Θεοῦ, ὄντα μὲν πρὸ τῶν κτισμάτων ἐν αὐτῷ – πῶς γὰρ οὐ; – προηγμένων δ' ὕστερον τῶν κτισμάτων κατ' αὐτά. «Εἶπε» γάρ, φησί, «καὶ ἐγένετο» «καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν»

⁶²⁵ *Despre numirile dumnezeiești* 7, 3, PG 3, 872 A; loc citat și în *Epistola I^a către Varlaam* 10, Palama II, GA, p. 217.

⁶²⁶ Există, adică.

⁶²⁷ Sau 'mai apoi adăugat [Scripturilor]'; sau 'mai apoi concluzional'; e vorba, desigur, de întruparea Cuvântului.

⁶²⁸ Această «lucrare paradigmatică și săvârșitoare» pare a fi lucrarea prin care Dumnezeu 'proiectează' toate câte sînt și – mai apoi – le aduce la existență.

⁶²⁹ Paradigmele celor ce sînt, adică modelele sau izvoadele făpturilor, modele preexistente zidirii.

⁶³⁰ Literal: de-sine-existente; e vorba de numere și idei, pe care aceștia le considerau realități independente de [Dumne]zeu.

⁶³¹ *Ieremia* 16, 13

și atingere, și simțire, și părere, și închipuire, și nume și toate celelalte»⁶²⁵, prin urmare este⁶²⁶ și împărtășire a Lui [de către zidiri], aceasta, pe de o parte, datorită faptului că există înțelegere a Sa și simțire și atingere, iar pe de alta, datorită preocupinzătorului Cuvânt, Celui mai apoi venit asupra [noastră]⁶²⁷. Prin urmare [unul și] același Dumnezeu este [și] neîmpărtășibil și împărtășibil, aceea ca Unul ce este mai-presus-de-ființă, iar aceasta ca Unul ce are putere de-ființă-făcătoare și lucrare paradigmatică și săvârșitoare a toate⁶²⁸.

[26] Că paradigmele acestea⁶²⁹ Pythagora și Platon și Socrate, [în chip] înjositor și nevrednic de Dumnezeu, le-au socotit, însă, [a fi] obârșii de-sine-stătătoare⁶³⁰ [și laolaltă] cu Dumnezeu împreună-pricinuitoare [ale lumii zidite]. Aceștia, așadar, [nu noi,] se cade a fi învinuiți de politeism, [cei] care între mai-presus-de-ființa aceea și cele făcute au așezat alte ființe dumnezeiești [adică alte substanțe divine] obârșitoare ale celor ce sînt, de la ei înșiși născocindu-le, [ființe] pe care «nici ei nu le știuseră [până atunci]», după cuvântul [Scripturii], «nici părinții lor»⁶³¹. Pe când noi și Părinții noștri nimic dintre acestea nu socotim a fi de-sine-stătător⁶³², nici necauzat, nici împreună-cauzator cu Dumnezeu, [fapt] pentru care și le numim pe acestea 'prehotărâri' și 'precunoașteri' și 'voi ale lui Dumnezeu', existente în El de mai înainte zidirilor (cum nu?⁶³³), zidirile fiind aduse [la ființă] – mai apoi – potrivit acestora; că [Scriptura] spune «a zis și s-a făcut»⁶³⁴ – 'iar gândul era lucru'⁶³⁵ – și «toate câte

⁶²⁵ Literal: de-sine-existent.

⁶³⁰ Mai neaoș: «dară că?».

⁶³¹ *Facerea* 1, 3; *Psalmii* 32, 9 și 148, 5.

⁶³² Grigorie Teologul, *In theophania*, PG 36, 320, 41 și *In sanctum pascha*, PG 36, 629, 11.

καὶ «πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν». Εἰ γοῦν καὶ μὴ πολλὰς φαμεν ὑπερουσίους ἀρχικάς τε καὶ ποιητικάς τῶν γεγονότων οὐσίας, ἀλλ' ἐν πάσαν διπλόην ἀπαινόμενον καὶ κατὰ μίαν ἐνοειδῆ καὶ ὑπερνωμένην ἀπλότητα τὰ πολυειδῆ καὶ μεριστὰ προάγον, ἀλλὰ παντοδύναμον τοῦτ' ἴσμεν καὶ συνεκτικὸν ἀπάντων, ὡς ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντα ἔχον καὶ πρὸ κτίσεως. «Εἰ γὰρ ὁ εἰς ἥλιος», κατὰ τὸν μέγα Διονύσιον φάναι, «τὰς τῶν πολλῶν μετοχῶν αἰτίας ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς προσείληφε, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς αὐτοῦ καὶ πάντων αἰτίας προῦφεστάναι τὰ πάντων τῶν ὄντων παραδείγματα κατὰ μίαν ὑπερουσίον ἐνωσιν συγχωρητέον».

[27] Ἔστιν οὖν καὶ αἰεὶ ἐστὶ καὶ κυρίως ἐστὶ προορισμὸς καὶ πρόγνωσις καὶ πρόνοια καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀδιαιρέτως ἦνωνται τῷ Θεῷ καὶ τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης ἕτερά ἐστι, καὶ ὑπὲρ αὐτὰ ἐστὶν ἐκείνη· πῶς γὰρ οὐ; Τί οὖν; ἐπεὶ ταῦτα κατὰ τινα ὑπαρξιν ἐστὶν αἰεὶ, ἐστὶ δὲ καὶ ὁ Θεὸς αἰεὶ, δύο ἢ πολλοὶ ἐσονται θεοί; Διότι δ' αὐτῷ ταῦτα ἦνωνται ἀδιαιρέτως, σύνθετος ἔσται ὁ Θεὸς ἡμῖν; Ὅτι δ' αὖ κατ' αὐτὰ γεγόναμεν, οὐ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἑτέρων ποιήματά ἐσμεν; Ἡ που σὺ καὶ τὸν ἐπὶ γῆς ἐκ Θεοῦ ἡμῖν ὑπηργμένον βασιλέα δύο ποιήσεις βασιλέας καὶ ἐκ δύο βασιλειῶν σύνθετον ἀποδείξεις τὸ βασίλειον

⁶³⁶ Psalmii 113, 11 și 134, 6; Iov 23, 13.

⁶³⁷ Sau: unitatea ce respinge orice dublare.

⁶³⁸ Aceste «împărtășiri» sînt participatele, cele date spre împărtășire zidirilor; vezi, mai departe, și nota 4 de la *Tratate* 1, 1.

⁶³⁹ A soarelui, adică.

⁶⁴⁰ *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 8, PG 3, 824 BC.

⁶⁴¹ Adică: există.

⁶⁴² Adică: împărtășindu-se de o anumită existență, stînd sub semnul oarecărei existențe.

⁶⁴³ Adică: există pururea.

⁶⁴⁴ Adică: vor exista.

a voit a făcut»⁶³⁶. Așadar, deși spunem că nu sînt mai multe ființe mai-presus-de-ființă obârșitoare și făcătoare ale celor făcute – ci [aceasta este] *unul* cel ce nu suferă nici o îndoire⁶³⁷ și care, [rămânând] întru o simplitate în-chip-de-unul și mai-presus-de-unire unită, aduce [la ființă] cele multiforme și împărțite –, pe acest *unul* îl știm însă [a fi] atotputernic și cuprinzător a toate, pe toate avându-le în el și mai înaintea zidirii [lor]. «Că dacă soarele cel unul» – ca să zicem ca marele Dionisie – «de mai înainte a avut în sine [în chip] unitar pricinile multelor împărțășiri»⁶³⁸, cu mult mai mult se cade a încuviința că în Pricina acestuia⁶³⁹ și a toate [câte sînt] au pre-subzistat – întru o unire mai-presus-de-ființă – paradigmele celor ce sînt»⁶⁴⁰.

[27] Este⁶⁴¹, așadar, și pururea este și [în chip] propriu-zis este prehotărâre și precunoaștere și pronie și cele asemenea [acestora], și [în chip] nedespărțit sînt unite lui Dumnezeu și sînt altele decât mai-presus-de-ființa aceea, iar aceea este mai presus de ele; căci cum [să] nu [fie așa]? Ce, dar, fiindcă, pe de o parte, acestea – printr-o anume existență⁶⁴² – sînt pururea⁶⁴³ și, pe de alta, și Dumnezeu este pururea, vor fi⁶⁴⁴ [neapărat⁶⁴⁵] doi sau mai mulți dumnezei? Și, iarăși, pentru că acestea îi sînt unite [în chip] nedespărțit, Dumnezeul nostru va fi [neapărat] compus? Și, iarăși, fiindcă noi [nu altcum decât] potrivit acestora⁶⁴⁶ am fost făcuți, [înseamnă că] nu [mai] sîntem făpturile lui Dumnezeu, ci ale altora⁶⁴⁷? Sau cumva tu și pe împăratul nostru cel de pe pământ îl vei face [a fi] doi împărați și împărăția i-o vei demonstra a fi compusă din

⁶⁴⁵ Sau, neaș: musai.

⁶⁴⁶ Adică: potrivit paradigmelor sau modelelor acestora existente din veșnicie în Dumnezeu.

αὐτῷ καὶ ἄλλον δὴ τινα καὶ οὐκ αὐτὸν ἐρεῖς τῶν ἀξιωματῶν πρῶτανιν, ὅτι ὀρισμῷ καὶ θελήματι οικείῳ τὰ σχήματα ποιεῖται καὶ ὁ ὀρισμὸς αὐτῷ γίνεται σεπτὸν ὄνομά τε καὶ ἀξίωμα ἐκάστῳ τῶν ἐν τέλει; Κάνταῦθα γὰρ μεταξύ τοῦ ἐπιτάττοντος καὶ τῶν ὑπακουόντων ἐξ ἀνάγκης τοῦπίταγμά ἐστίν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ δύνασθαί τις ἂν εἴποι μὴ προέχειν ἡμῖν τὸν βασιλέα, ἔστι δ' ὅπη καὶ τὸ προειδέναί, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ πᾶσι καὶ διὰ παντός. Ἄρα δὲ καὶ τὸν ὀρισμὸν αὐτὸν μετὰ τῆς συγκλήτου θήσομεν, ὅτι μὴ βασιλεία ἐστὶν ὁ ὀρισμὸς, καθάπερ ἐκεῖ σὺ τὰ μεθεκτὰ κτιστά, ὅτι μὴ ταῦτ' ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ; Ἐκ τοιούτων ἀρχῶν καὶ οὕτως ὁμολογουμένων διθεΐτας καὶ πολυθεΐτας ἔδειξας τοὺς ὀρθοδόξους.

⁶⁴⁷ «ale altora»: ale altor dumnezei sau ale altor realități.

⁶⁴⁸ În cazul împărăției pământești, adică.

⁶⁴⁹ Adică: există, mijlocește.

⁶⁵⁰ Adică: adevărul istoric contrazice ipoteza abia formulată.

două împărății și vei spune că nu el, ci vreun altul este împărțitorul dregătoriilor, [toate acestea] pe motiv că [nu altcum decât] prin hotărârea și voia sa se alcătuesc ierarhiile [împărăției] și hotărârea sa se face cinstit nume și rang fiecăruia din cei ce au dregătorie? Că și aici⁶⁴⁸ între cel ce poruncește și cei ce ascultă este⁶⁴⁹ – neapărat – porunca. Bine, dar nimeni nu poate spune că împăratul nostru nu are *de mai înainte* puterea [de-a face toate acestea]⁶⁵⁰, ba chiar și faptul de a ști *de mai înainte*⁶⁵¹ [lucrurile], măcar că nu în toate [privințele] și nu întotdeauna. Oare și hotărârea sa i-o vom considera a fi pe treapta [celelalt] senatului, [aceasta pe motiv] că nu împărăție⁶⁵² este hotărârea, cum [le faci] tu acolo pe cele împărtășibile [a fi] zidite, [pe motiv] că acestea nu sînt ființa lui Dumnezeu? Din *astfel* de principii⁶⁵³ – *astfel*, adică, recunoscute⁶⁵⁴ – i-ai dovedit [tu] pe ortodocși [a fi] ditești și politești.

⁶⁵¹ Adică: preștiința.

⁶⁵² Aici «împărăție» poate însemna faptul de a împărăți.

⁶⁵³ Adică: din astfel de principii logice eronate.

⁶⁵⁴ Tonul este, de bună seamă, ironic.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ
ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ Ο ΤΡΙΤΟΣ

[1] Ἄ μὲν οὖν προσκρούει τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῷ τῆς ἀληθείας Θεῷ διὰ τῶν αὐτῷ δοκούντων ἀνωμολογημένων ἀρχῶν καὶ προτάσεων, ἃς οὗτος κατ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας προὔβάλλετο, τοσαῦτά ἐστὶ καὶ τοιαῦτα καὶ εἰς τοῦθ' ἦκοντα κακοδοξίας· ἃ δ' ἐξ ὧν οἶεται συμπεραίνειν, ἄκων μὲν, ἑαυτοῦ δ' ὁμῶς αὐθις τυγχάνει καταμαρτυρῶν (ἐκείνου γὰρ οὐχ ἐκόντος εἶναι πρὸς τὰς ἡμετέρας ἦκει χεῖρας τὰ ἐκείνου συγγράμματα καὶ τὸν συγγραφέα σφῶν οἷα πονηρὸν ὥσανεὶ προήγγειλεν)· ἃ τοίνυν αὐθις ἐκ τῶν μετὰ χεῖρας ἡμῖν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἀναφαίνεται κακῶς φρονῶν, κατ' οὐδὲν ἀπάδει τῶν περὶ αὐτοῦ προειρημένων ἐκείνων. Ἔχει γὰρ ὡς συνελόντα φάναι τοσαύτην κακονοίας ὑπερβολήν, ὡς τοὺς μὲν προφήτας ὑπὸ δαιμόνων ἐνεργεῖσθαι δεικνύναι, τοὺς δὲ κατὰ τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον πολιτευσαμένους ἁγίους τοῖς αἵρετικαῖς συντετάχθαι τὴν δὲ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἀρετὴν κακίαν εἶναι καὶ οὐκ ἀρετὴν ἀποφαίνεσθαι. Ἄρά τις γέγονεν ἐξ αἰῶνος τοῦ τοιοῦτους συντιθέντος λόγους κακοδοξότερος; Ἄρά τις δυνήσεται

⁶⁵⁵ Vezi *Triade* 2, 1, 2 și 2, 3, 78, vol. III, GA, p. 275 ș.urm., p. 621 ș.urm.

⁶⁵⁶ Ceea ce spune aici sfântul Grigorie e faptul că și noile scrieri ale lui Varlaam, și anume *Întipotriva Massalienilor*, conglăsuiesc cu cele anterioare, pomenite în a doua *Triadă*.

AL ACELUIAȘI,
 CATALOG AL ABSURDITĂȚILOR CE REIES
 DIN CONCLUZIILE FILOSOFULUI VARLAAM

CUVÂNTUL AL TREILEA
 ÎMPOTRIVA CELOR DE AL DOILEA

[1] Cele ce așadar vin în răspăr cu adevărul și cu Dumnezeu adevărului prin principiile și premisele [logice cele 'de toți] recunoscute' – cum socotește acesta, [principii și premise] pe care acesta le-a stabilit împotriva adevărului însuși – [acestea] atâtea sînt, și de felul acestea [sînt], și la atîta cacodoxie ajung. Iar cele [ce decurg] din cele pe care socoate [el] a le concluziona, iată că [pe acestea] el însuși le mărturisește împotriva [lui însuși], măcar că nu în chip voit (că, nevoind acela, scrierile lui [tot] au ajuns în mâinile noastre⁶⁵⁵ și rău [a fi] l-au vestit pe scriitorul lor); așadar, iarăși, cele pe care – din scrierile lui cele din mâinile noastre – se vădește a le cugeta [în chip] rău, [și acestea] sînt întru totul conglăsuitoare cu acelea mai sus zise despre el⁶⁵⁶. Că – pe scurt vorbind – atîta prisos de dușmănie au [într-însele], încât pe proroci îi arată a sta sub lucrarea dracilor, pe sfinții ce au petrecut după Evanghelia lui Dumnezeu îi pune în rînd cu ereticii, iar virtutea prorocilor și a apostolilor și a celor de felul lor – răutate o declară a fi, și nu virtute. Oare a fost – din veac – vreunul mai cacodox decît cel ce alcătuiește astfel de cuvinte? Oare cine se va putea mânia pe cel ce grăiește împotriva celui ce scrie unele ca acestea?

νεμεσήσαι τῷ πρὸς τὸν τοιαῦτα συγγραφόμενον ἀντιλέγοντι; Ἀρά τινι μετὰ τῶν ἁγίων ἔσται μερίς τὰ τοιαῦτα συγγράμματα στέργοντι καὶ κατηγοροῦντι τῶν μὴ ταῦτα στεργόντων; Τί γὰρ εἰ μὴ φανερώς ἐστὶν ἃ λέγει τούτων, ἀλλ' ἐξ ὧν λέγει συνάγεται; Τοιαῦτα τὰ βαθέα τοῦ σατανᾶ, τὰ τοῦ πονηροῦ μυστήρια, ἃ τοῖς ὑπέχουσιν αὐτῷ τὰ ὦτα ψιθυρίζει, οὐ χαλῶν καὶ ὑπεκλύων τὸν τόνον τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸ βλαβερὸν ὑποκρύπτων τοῦ νοήματος. Ἡμεῖς δ' ὅπως ἕκαστον τῶν εἰρημένων κατασκευάσαι πειράται, διὰ βραχέων ἐνταῦθα φανερώσομεν, καὶ πρῶτον διὰ τίνων δαιμονιώδεις, φεῦ, τοὺς ἐνθέους προφήτας δείκνυσιν ὁ λόγος αὐτῷ.

[2] Τὰς ὁράσεις τούτων χείρους εἶναι νοήσεως κατασκευάζει καὶ ἀποφαίνεται ὡς φαντασίας οὔσας, εἰ καὶ αἰσθητάς, ἵνα τὴν γνῶσιν ὑπερέχουσιν τούτων ἐπίδειξη· εἶτα προῖων αὐτὸς φησὶ πάλιν «ἐμπαθῆ τυγχάνειν ἢ δαιμονιώδη νοῦν, ὃς ἂν ἐνεργοίη κατὰ χεῖρῳ νοήσεως ἐνέργειαν». Ἐπεὶ τοίνυν οἱ προφήται νῶ ἐώρων – «οὐ γὰρ αἰσθητὴ τις», φησὶν ὁ μέγας Βασιλεῖος, «ἢ τῶν προφητῶν ὁρασις, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ νοῦ κατανοουμένη, τοῦ Θεοῦ φωτίζοντος αὐτόν»· καὶ πάλιν, «προεώρων οἱ προφήται τὰ μέλλοντα, τυπούμενοι τῷ Πνεύματι τὸ ἡγεμονικόν» –, εἰ γοῦν νῶ ἐν Πνεύματι ἐώρων οἱ προφήται, «ἐνεργεία δὲ χεῖροσι νοήσεως», ὡς οὗτος εἶπεν, αὐτὴ δὲ δαιμονιώδης, ὅταν μὴ περὶ χεῖματα καὶ

⁶⁵⁷ Altfel zis: 'Căci ce contează că...'

⁶⁵⁸ Apocalipsa 2, 24; vezi și Epistola a III^a către Achindin 18, Palama II, GA, p. 318-9.

⁶⁵⁹ Adică: însușirea vătămătoare pe care o are înțelesul zicerii.

⁶⁶⁰ E vorba de cele trei lucruri adineauri pomenite, ce reies din concluziile lui Varlaam.

⁶⁶¹ Ale dumnezeieștilor proroci, adică.

⁶⁶² Sînt chiar spusule lui Varlaam; vezi Triade 2, 3, 58, Palama III, p. 575 ș.u.

Oare cu sfinții va fi părtaș acela ce îmbrățișează astfel de scrieri și îi osândește pe cei ce nu le îmbrățișează pe acestea? Căci însemnătate are [faptul] că⁶⁵⁷ nu pe față le zice pe unele dintre acestea, ci [numai] reies din cele pe care le concluzionează? – [că] de felul acesta sînt adâncurile satanei⁶⁵⁸, tainele celui viclean, pe care le șoptește celor ce își pleacă la el urechile, nu glasul coborându-l și înmuindu-l, ci tăinuind[u-le] vătămăciunea noimei⁶⁵⁹. Noi, deci, vom dezvălui aici – pe scurt – în ce chip încearcă să ticluiască fiecare [lucru] dintre cele spuse⁶⁶⁰ și mai întâi [vom înfățișa care sînt zicerile] prin care cuvântul său îi arată pe dumnezeieștii proroci [a fi] – vai! – drăcești.

[2] [Așadar,] vederile [adică vedeniile] acestora⁶⁶¹ le ticluiește a fi mai prejos decât înțelegerea și le declară [a fi] ca niște închipuri [sau imaginații]⁶⁶² – deși [tot el zice că sînt] simțite [trupește] – ca să demonstreze că cunoașterea [adică gnoza] este mai presus decât acestea; apoi, mergând mai departe, însuși zice, iarăși, că «împătimită este – și demonică – toată mintea care lucrează conform unei lucrări mai prejos decât înțelegerea». Așadar, fiindcă prorocii [nu altfel decât] cu mintea vedeau [ceea ce vedeau] – că «nu simțită [trupește]» zice marele Vasile «[era] vederea prorocilor, ci înțeleasă de către minte, Dumnezeu luminându-o pe aceasta»⁶⁶³; și iarăși: «mai-înainte-vedeau prorocii cele viitoare, întipărită având de Duhul partea stăpânitoare [a sufletului]⁶⁶⁴»⁶⁶⁵ – dacă, așadar, cu mintea, în Duhul, vedeau prorocii [cele ce vedeau], dar [vedeau] «printr-o lucrare mai prejos decât înțelegerea» (cum a spus acesta, iar aceasta este demonică), de vreme ce nu lucrează pentru căpătuială și

⁶⁵⁷ La *Isaia* 13, PG 30, 565 C.

⁶⁵⁸ Adică mintea.

⁶⁶⁵ *Ibidem*, proimion, PG 30, 121 A și 7, PG 30, 452 A.

τάς κάτω ἡδονάς καί δόξας ἐνεργῆ, ἀρ' οὐ κατὰ τὸν τὰ τοιαῦτα λέγοντα δαιμονιώδης ἢ θεία ὄρασις ἐκείνη; Τί δὲ τὸ θεῖον Πνεῦμα καί τὸ φῶς ἐκεῖνο, τὸ τὴν ὄρασιν ταύτην ἐμποιοῦν; Ἀλλὰ τρέποιο ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὸ τοιοῦτο βλάσφημον τοῦ τοιοῦτους λόγους συντιθέντος, μᾶλλον δὲ καί τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς διαπεσὸν ὡς πορρωτάτω γένοιτο, πρὸς τὸ μὴ ὄν χωρῆσαν, μετὰ μέλον λαβόντος καὶ μεταμαθόντος τὴν ἀλήθειαν.

[3] Πόθεν δὴ τῷ τηλικούτῳ βόθρῳ περιέπεσεν; ἔροίτο τις ἄν. Ἐπεὶ λόγῳ καὶ φιλοσοφίᾳ φυσικῇ τὰ ὑπὲρ λόγον τε καὶ φύσιν ἐξερεῦνησεν, ἀπειθήσας τοῖς πατράσι λέγουσιν «οὐ δυνατὸν ἐρμηνευθῆναι λόγῳ τὸν τρόπον τῆς προφητικῆς ὄψεως, ἀλλ' ἐκεῖνος μόνον οἶδε σαφῶς, ὁ τῇ πείρᾳ μαθὼν· εἰ γὰρ φύσεως ἔργα καὶ πάθη πολλάκις οὐδεὶς ἄν παραστήσειε λόγος, πολλῶ μᾶλλον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας», ὁ καὶ τοῖς μετὰ Χριστὸν ἁγίοις ἴδοι τις ἄν πολλαχοῦ μαρτυρούμενον. Τοῦτο τοίνυν τούτων οὕτω λεγόντων, αὐτὸς φησι Μασσαλιανούς εἶναι τοὺς πείρα δεῖν γινώσκειν ἢ πείρα ἐγνωκέναι τὰ τοιαῦτα λέγοντας. Οὐκοῦν αὐτὸς ὡς ἐκ γεωμετρικοῦ πορίσματος ἀναφαίνεται, πείραν μυστηρίου θεοῦ ἢ Πνεύματος ἁγίου ἐνεργείας οὐδ' ἤστινοσοῦν λαβῶν· οὐ γὰρ ἄν Μασσαλιανὸν ἑαυτὸν ἀνεκῆρυττεν. Εἰ γοῦν ὁ πείρα μαθὼν μόνος οἶδε τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, αὐτὸς δὲ πείρα οὐκ ἐγνωκε καὶ τοὺς πείρα γνόντας οὐδαμῶς

⁶⁶⁶ Adică: naturală.

⁶⁶⁷ Adică: mai presus de rațiune.

⁶⁶⁸ Altfel zis: a interpreta prin rațiune.

⁶⁶⁹ Sau: modul [funcționării] văzului profetic.

⁶⁷⁰ Adică din propria experiență, făcând el însuși experiența proroceștii vederi.

⁶⁷¹ Sau rațiunea.

[pentru] cele de jos plăceri și slăvi/socotințe, [atunci] oare nu [reiese că] demonică este – după cel ce spune unele ca acestea – dumnezeiască vederea aceea [a prorocilor]? Și [atunci] ce e dumnezeiescul Duh și lumina aceea care săvârșesc [în proroci] vederea aceasta? Ci asupra capului celui ce alcătuieste asemenea vorbe cadă hula aceasta, sau – mai bine – căzând [ea] asupra capului acestuia, departe cu totul făcă-se [ea apoi], ducându-se în neființă, răzgândindu-se acesta și îmbrățișând [el] adevărul.

[3] Dar – ar [putea] zice cineva – cum de a căzut într-o așa de mare prăpastie? Pentru că [nu altcum decât] cu rațiunea și cu filosofia cea firească⁶⁶⁶ [s-a apucat el și] a cercetat cele mai presus de cuvânt⁶⁶⁷ și de fire, neascultând de Părinții ce spun că «nu este cu putință a tâlcui prin cuvânt⁶⁶⁸ felul vederii prorocesti⁶⁶⁹, ci doar acela [îl] știe limpede [pe acesta], [și anume] cel ce [îl] învață din [propria] cercare⁶⁷⁰; că dacă, adesea, [nici măcar] lucruri – și patimi – proprii firii nu le poate înfățișa cuvântul⁶⁷¹, cu atât mai mult pe cele proprii lucrării Duhului»⁶⁷², [lucru] pe care se poate vedea că și sfinții cei de după Hristos în multe rânduri l-au mărturisit. Lucrul acesta spunându-l deci aceștia, el zice că [– dimpotrivă –] Massalieni sînt cei ce spun că [nu altcum decât] prin cercare trebuie cunoscute – sau că prin cercare au cunoscut – unele ca acestea. Așadar, acesta se vădește – prin [simplă] demonstrație matematică – că nu a făcut câtuși de puțin experiența vreunei taine dumnezeiești sau a vreunei lucrări a Duhului Sfânt; că doar nu s-ar vesti pe sine însuși [a fi] Massalian. Deci, dacă doar cel ce învață prin cercare [doar el] știe lucrările Duhului, iar acesta⁶⁷³ nu [le]-a cunoscut

⁶⁶² Ioan Gură-de-aur, *La Isaia 1*, PG 56, 14.

⁶⁷³ Varlaam, adică.

παραδεχεται, τις ἐτ' ἀμφιγνοήσει μὴ ψευδολογίαν εἶναι πᾶσαν τὴν περὶ τῆς θεοποιῦ τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας αὐτῷ γεγενημένην ἀδολεσχίαν, καὶ ταῦτα κατὰ τῶν ἐν πείρα ταύτης γεγονότων ἐξενηνεγμένην αὐτῷ, μηδαμῶς εἰδοῦτι μήτε ἅ λέγει, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιούται; «Γλυκύτητα γὰρ μέλιτος τίς ἀναγγελεῖ τοῖς μὴ γευσαμένοις;», ἢ παροιμία φησὶν· οἱ δὲ μὴ γευσάμενοι, πῶς ἀναγγελοῦσιν; εἶπε μοι εἰ δὲ καὶ τοῖς γευσαμένοις ἀντιλέγοιεν, ἄρ' οὐ μετὰ τοῦ ψευδόμενοι δῆλοι πεφηνέναι καὶ γέλωτα ὀφλήσουσιν ἔσχατον; Πολλῷ μὲντ' ἂν εἴη ψευδηγόρος καὶ καταγέλαστος μᾶλλον ὁ περὶ τὰς ὑπερφυεῖς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος τοιαῦτα τερατευόμενος καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον «ἅ μὴ ἑώρακεν ἔμβατεύων, εἰκῆ φυσιοῦμενος ὑπὸ τοῦ νοῦς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ». Ἦρκει μὲν οὖν τουτί μόνον, οὐ μόνον ψευδογράφον αὐτὸν ἀπελέγξει, πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τοῖς αἵρετικοῖς τοὺς ἁγίους συντάπτοντα (καὶ γὰρ ἐκείνων ἔστι λόγος «μόνον εἰδέναι σαφῶς τὸν πείρα μαθόντα» τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, ὁ δὲ τοὺς τοῦτο λέγοντας αἵρετικούς εἶναι δισχυρίζεται)· τουτί μὲν οὖν ἤρκει καὶ τῶν μετὰ Χριστὸν ἁγίων κατήγορον αὐτὸν ἀπελέγξει· τῷ δὲ οὐκ ἀπέχρησεν, ἀλλὰ καὶ δευτέρα καὶ τρίτη καὶ ἔτι πλείοσι κατ' αὐτῶν, μᾶλλον δὲ καθ' ἑαυτοῦ, μεθόδοις ἐχρήσατο.

[4] Τῶν γὰρ ἁγίων ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς συγγραμμάσιν ἔστιν οὐ πρὸς ἀλλήλους δοκούντων διαφωνεῖν, αὐτὸς ποτὲ μὲν τούτου, ποτὲ δὲ ἐκείνου ρῆσει προσθέμενος, δι' ἐκείνης τοῖς ἄλλοις ἀναιδῶς ἐπιτίθεται

⁶⁷⁴ Adică: nu îi acceptă.

⁶⁷⁵ I Timotei 1, 7; expresia e folosită la singular și de Grigorie al Nyssei (*Contra lui Eunomiu* 7, 5, PG 45, 765A).

⁶⁷⁶ Aici «călcând» are și înțelesul de a lua în stăpânire, a-și împotriva.

prin cercare și nicidecum nu îi primește⁶⁷⁴ pe cei ce [le-] au cunoscut, cine mai poate pune la îndoială că [nu altceva decât] grăire mincinoasă îi e toată sporovăiala despre îndumnezeitoarea lucrare a Duhului, când el a adus-o pe aceasta [tocmai] asupra celor ce au avut cercarea [lucrării] aceleia, nicidecum știind [el] 'nici ce zice, nici despre care [lucruri] încredințează'⁶⁷⁵? Că, [după cum] spune zicala, «dulceața mierii cine o va vesti celor ce nu au gustat-o?»; iar de [nici ei înșiși] nu au gustat-o – spune-mi – cum o vor vesti?; iar de vor [mai] și grăi-împotriva celor ce au gustat-o, [atunci], pe lângă faptul că se fac vădiți tuturora că mint, oare nu se vor face și de tot râsul? Așadar, cu mult mai mult va fi vădit [de] mincinos și va fi de tot râsul cel care îndrugă astfel de lucruri despre lucrările cele mai-presus-de-fire ale Duhului, «călcând» – după [cum zice] Apostolul – «în cele ce nu a văzut⁶⁷⁶, zădarnic îngâmându-l mintea cărnii lui»⁶⁷⁷. De ajuns era deci lucrul acesta nu doar a-l vădi că scrie minciuni, ci – pe lângă aceasta – și că îi pune pe sfinți în rândul ereticilor (că [nu al altora decât] al aceluia este cuvântul [cum că] 'doar cine a învățat prin cercare, [doar acela] știe limpede lucrările Duhului', iar acesta susține că eretici sînt cei ce spun aceasta); de ajuns era, deci, lucrul acesta și a-l da în vileag de pârător al sfinților; dar lui nu i-a fost de ajuns, ci și o a doua și a treia și încă multe alte metode a folosit împotriva lor – sau, mai bine zis, împotriva luiși.

[4] Că pârând sfinții – în unele locuri ale scrierilor lor – a nu conglăsi întreolaltă, acesta⁶⁷⁸ aducând de față când zicerea unuia, când pe a altuia, prin [zicerea] aceea se năpustește cu nerușinare asupra celorlalți și ni-i face

⁶⁷⁴ Coloseni 2, 18.

⁶⁷⁵ Varlaam, adică.

καὶ ἐκκηρύκτους καὶ ἀποβλήτους ποιεῖται παντάπασιν ὡς καὶ ἀφορισμοῖς ὑποβάλλειν καὶ ἀναθέμασιν. Οὕτω τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον μὴτ' ἐκτὸς μὴτ' ἐντὸς εἶναι τοῦ σώματος λέγοντα τὸν νοῦν διὰ τὸ ἀσώματον, τοῖς ἄλλοις ἐπεστράτευσεν ἀγίοις, ὅσοι ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν νοῦν εἰρήκασιν καὶ ὡς ἀντιτεταγμένους τῇ ἀληθείᾳ τοῖς αἰρετικοῖς εὐθύς ἐνηρίθμησεν. Ἡμεῖς δ' αὐτοὺς συμφώνους ἀλλήλοις κἀν τούτῳ, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς αὐτοῖς, ἐν τῷ Ἀγιορειτικῷ κατὰ τῶν φρονούντων τὰ τοιαῦτα Τόμῳ κἀν τῷ *Περὶ Προσευχῆς* δευτέρῳ λόγῳ τρανῶς ἀπεδείξαμεν. Ἀλλ' αὐθις αὐτὸν τὸν Νύσσης ὅπως τοῖς αἰρετικοῖς συνέταξεν ἄκουσον· εἰπόντα γὰρ περὶ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου ὡς «οὐκ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τε καὶ δυνάμει μένων τὸ Θεῖον βλέπει, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριν ἀνακραθείς, ὅτι τῷ ὁμοίῳ καθορᾶσθαι τὰ ὅμοια παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαρτύρηται· εἰ γὰρ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἢ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ δόξα χωρητὴ κατέστη, ψευδῆς ὁ ἀχώρητον ἀποφηνάμενος εἶναι τὸ θέαμα· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἐκείνον ψεύδεσθαι καὶ τὴν ἱστορίαν ἀληθεύειν ἐπάναγκες» ταῦτα τοῦτον ἐν τῷ πρὸς τὸν θεῖον Στέφανον ἐγκωμίῳ σαφῶς εἰπόντα, πολυτρόπως τοῖς αἰρετικοῖς ἐγκρίνει τὸν ἅγιον διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν ἀνάκρασιν (οὐ γὰρ ἀσφαλῶς συνορᾶ τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν), μάλιστα δὲ πάντων ἐξοστρακίζει τοῦ χοροῦ τῶν ὀρθοδόξων τὸν ταῦτ' εἰπόντα,

⁶⁷⁹ E vorba, desigur, de Varlaam.

⁶⁸⁰ *Vezi Triade 2, 2, 27*, unde se arată cum Varlaam îl opune pe sfântul Grigorie al Nyssei sfântului Macarie cel Mare, GA III, p. 428.

⁶⁸¹ Se vede de aici că autorul *Tomos*-ului este chiar sfântul Grigorie; vezi și *Epistola a III^a către Achiudin* 19.

⁶⁸² Dintr-a doua *Triadă*.

⁶⁸³ *Vezi Triade 2, 2, 27*, Palama III, GA, p. 428.

⁶⁸⁴ Grigorie al Nyssei, *adică*.

proscriși și cu totul de-lepădat, spre a-i supune [noi] și afurisaniei și anatemei. Astfel, pe al Nyssei dumnezeiesc Grigorie, pe cel ce zice că mintea nu e nici afară de trup, dar nici în trup ([aceasta] datorită netrupescului [ei]), l-a oștit asupra celorlalți sfinți, câți spun că mintea este în inimă, pe care i-a și pus⁶⁷⁹ numaidecât în rândul ereticilor, ca pe niște [- chipurile -] potrivnici ai adevărului⁶⁸⁰. Noi, însă, și în privința aceasta i-am arătat - limpede - pe aceștia [a fi] conglăsuitoari întreolaltă (și pe noi înșine [conglăsuitoari] cu aceștia) în *Tomul Aghioritic*, cel [alcătuit] împotriva celor ce cugetă unele ca acestea⁶⁸¹, [după cum] și în al doilea cuvânt⁶⁸² [cel] *Despre rugăciune*⁶⁸³. Dar ascultă - iarăși - cum și pe însuși [Grigorie] al Nyssei l-a pus în rândul ereticilor; că zicând [el⁶⁸⁴] despre întâiul-mucenic Ștefan cum [că] «nu rămânând în omeneasca fire și putere⁶⁸⁵ vede Dumnezeiescul, ci amestecându-se cu harul sfântului Duh, că mărturisit este [aici] de Scriptură [cum că doar] celui asemenea sînt [cu puțință a fi] văzute cele asemenea⁶⁸⁶; că dacă slava Tatălui și a Fiului s-ar fi făcut [atunci] încăpută omeneștii firi și puteri, mincinos e cel ce neîncăpută a zis [a fi] vederea [sau priveliștea aceea]; dar neapărat că nici acela nu minte și și istoria este adevărată»⁶⁸⁷, acestea deci zicându-le acesta în encomionul către dumnezeiescul Ștefan, în multe chipuri îl osândește pe sfântul în rândul ereticilor, datorită harului și amestecării [de care vorbește] (că, de bună seamă, nu vede înțelesul celor spuse [de acela]) și îl scoate - pe cel ce a spus acestea, mai mult decât pe oricare altul - afară din ceata ortodocșilor, în chip mincinos pârându-l [a fi]

⁶⁸⁵ Adică: în hotarele firii omenești.

⁶⁸⁶ Vezi și I Ioan 3, 2. Vezi, de asemenea, Platon, *Banchetul* 195 B, Aristotel, *Ética Nicomahică* 8, 1; 9, 3 ș.a.

⁶⁸⁷ I La Ștefan, PG 46, 717 B; vezi și *Triade* 2, 3, 27, Palama III, GA, p. 498.

Μασσαλιανὸν καὶ Βλαχερνίτην ἐπὶ διαβολῇ προσαγορεύσας διὰ τὴν ὄρασιν, ἀντιτάξας αὐτῷ τοὺς ἀόρατον εἶναι τὸν Θεὸν λέγοντας.

[5] «Τί δέ», φησίν, «ὅτι ὑπὲρ ἄνθρωπον ὁ ἄνθρωπος γεγονώς, ὁρᾷ τὸν Θεόν; Ἄγγελος γὰρ γένοιτ' ἄν. Ἀλλ' ὁ κράτιστος τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων ἀποδεῖ τοῦ τῶν ἀγγέλων εσχάτου· εἰ δὲ καὶ ἄγγελον γενέσθαι δοίημεν», φησίν, «ἀλλ' οὐδ' ἄγγελοι τὴν οὐσίαν ὁρῶσι τοῦ Θεοῦ». Πρὸς ὃν ἂν τις φαίη δικαίως, ἄγγέλων πονηρῶν παιδεύμα· καὶ γὰρ ἐκεῖθεν μνηθεῖς τῶν ἁγίων κατήγορος γέγονας'. Ἀλλ' οὐδ' ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐθελήσῃ τῆς κατὰ πρόσωπον ὁμιλίας ἀξιῶσαι τὸν στρατιώτην, στρατηγὸς ἂν εἶη δι' αὐτὸ πάραυτα, οὐδ' ὅτι ἐγγύτερος τότε παρίσταται, παρὰ τοῦτο τὸ τοῦ ἀρχισρατήγου σχῆμα παρήνεγκεν. «Ἀλλ' οὐκ ἔνι», φησίν, «εἰ μὴ δι' ἀγγέλου τὸν Θεὸν ἀνθρώπῳ συντυχεῖν· δι' ἀγγέλων γὰρ ἱεραρχούμεθα». Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Ἀνάγκας ἐπιτίθης τῷ καὶ τῶν ἀναγκῶν δεσπότη, τῷ καὶ ταύτας ἡνίκ' ἂν ἐθέλη λύσῃ, ἐνίοτε δὲ καὶ μετασενάζοντι τελέως; Εἰπέ δὴ μοι τίς ἦν ἀγγέλων ὁ τῷ Μωϋσῇ εἰπὼν «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ», εἰ μὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὡς καὶ Βασίλειος ὁ μέγας λέγει; Τί δὲ ἐστὶ τὸ ἐν τῇ τοῦ Ἰσραὴλ Ἐξόδῳ γεγραμμένον ὅτι «ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν ἐνώπιος ἐνώπιω, ὡς εἰ τις λαλήσει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον»; Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ὁ ὁμιλῶν, ἡνίκα «ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ», εἶγε ἄγγελος ὑπῆρχε, πῶς ὁ

⁶⁰⁰ Adică: cei de pe tărâmul oamenilor.

⁶⁰⁹ Adică: general.

⁶⁰⁰ Adică: mareșal.

⁶⁰¹ Adică: Celui ce și peste necesități e stăpân.

⁶⁰² Vezi *Triade* 2, 3, 29-30, GA, p. 502-508.

⁶⁰³ *Ieșirea* 3, 14-15.

⁶⁰⁴ *Întrucât Dumnezeu-Fiul este Îngerul (adică Crainicul hotărârii) sfatului celui mare', e socotit aici - de sfântul Grigorie - între îngeri, adică între trimișii lui Dumnezeu.*

'Massalian' și 'Vlahernit', datorită vederii [de care vorbește el], aducându-i împotriva lui pe [sfinții] cei ce spun că Dumnezeu este nevăzut.

[5] «Cum adică», zice, «ajungând omul [a fi] mai presus de om Îl vede pe Dumnezeu? Păi [atunci] s-ar face înger; dar [știm că] cel mai puternic dintre teologii cei de la noi⁶⁸⁸ e [cu mult] mai prejos decât cel mai de pe urmă dintre îngeri. Dar și de-ar fi trebuit să ne facem îngeri», zice, «nici îngerii nu văd ființa lui Dumnezeu»; căruia pe drept i s-ar putea zice: 'o, școlitul al îngerilor celor vicleni – că [doar] de acolo te-ai deprins a fi pârător al îngerilor celor sfinți –, dar de-ar voi împăratul să îl învrednicească pe un ostaș [de rând] de vorbirea [față] către față, [ostașul] nu se face – datorită lucrului acestuia – voievod⁶⁸⁹, nici faptul de a-i sta atunci mai aproape nu îi aduce dregătoria de mai-mare-voievod⁶⁹⁰. «Dar», zice, «numai prin [mijlocire de] înger îi este cu putință omului a se întâlni cu Dumnezeu». Ce faci, omule, impui necesități Stăpânului și peste necesități⁶⁹¹, Celui ce – [atunci] când voiește – le și dezleagă pe acestea, ba uneori chiar le preface cu desăvârșire [în altceva]⁶⁹²? Ia spune-mi: care dintre îngeri era Cel ce i-a zis lui Moisi «Eu sînt Cel ce sînt, Dumnezeul lui Avraam și Isaac și Iacov»⁶⁹³, dacă nu Fiul lui Dumnezeu⁶⁹⁴, după cum și marele Vasile spune⁶⁹⁵? Și ce [mai] e [cu] ceea ce s-a scris în *Ieșirea* lui Israil, [cum] că «a grăit Dumnezeu către Moisi față către față, cum ar grăi cineva către prietenul său»⁶⁹⁶? Și dacă înger era Cel ce vorbea cu Avraam – când S-a jurat pe Sine Însuși⁶⁹⁷ –, [atunci] cum [de mai] zice Apostolul cum [că] «nu avea pe nimeni mai mare [decât El],

⁶⁸⁸ Vezi *Contra lui Eunomia* 2, 18, PG 29, 609 B.

⁶⁸⁹ *Ieșirea* 33, 11.

⁶⁹⁰ *Facerea* 22, 16.

ἀπόστολός φησιν ὡς «οὐκ εἶχε κατ' οὐδενός μείζονος ὁμόσαι»; Εἰ δ' ἐπὶ τῆς νομικῆς σκιάς αὐτός ὁ Θεός εὐδόκησεν ὁμιλῆσαι τοῖς πατράσι, πῶς, τῆς ἀληθείας ἐκφανείσης καὶ τοῦ τῆς χάριτος νόμου τρανωθέντος, καθ' ὃν οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτός ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πάσαν τὴν ἀλήθειαν ἐδίδαξεν ἡμᾶς, οὐκ ἐμφανισθήσεται δι' εαυτοῦ τοῖς ἀγίοις ὁ Θεός; Ἥ γενέσθαι μὲν ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς οὐκ ἀπηξίωσε καὶ σταυρὸν ὑπέστη καὶ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ταῦτα ἀσεβῶν ὄντων ἔτι κατὰ τὸν ἀπόστολον, ἀνθρώπῳ δὲ ἀμέσως ἀπαξιώσει καὶ ἐνοικῆσαι καὶ ἐμφανισθῆναι καὶ ὁμιλῆσαι, καὶ τοῦτ' οὐκ εὐσεβεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡγιασμένῳ καὶ διὰ τῆς τῶν θείων ἐντολῶν τηρήσεως προκαθηραμένῳ σώματι τε καὶ νοῦν, καὶ τοῦ πάντα δυναμένου Πνεύματος ὄχημα καὶ ζεῦγος εὐφρῆς ταῦτ' ἐξειργασμένῳ; Τοῦτο δὴ καὶ αὐτός ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἀποδεικνύς, μετὰ τὸ μνησθῆναι τῆς οὐρανίου καὶ ὑπερφυοῦς ἐκείνης τοῦ Στεφάνου θεωρίας, «ἄρα», φησίν, «ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν τὸ κατόρθωμα; Ἄρα τινος τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸ ὕψος ἐκείνο τὴν κάτω κειμένην φύσιν ἀναβιβάσαντος; Οὐκ ἔστι ταῦτα οὐ γὰρ οὕτω γέγραπται, ὅτι Στέφανος τῇ δυνάμει πολὺς ἢ τῆς ἀγγελικῆς βοήθειας πλήρης γενόμενος εἶδεν ἃ εἶδεν, ἀλλ' ὅτι Στέφανος πλήρης ὢν Πνεύματος ἀγίου εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔστι, καθάπερ ὁ προφήτης εἶπε, τὸ φῶς ὀφθῆναι μὴ ἐν φωτὶ καθορώμενον». Ὅρασιν οὖν ἐνταῦθ' εἶπε χωρητὴν διὰ Πνεύματος, ἀλλ' οὐχὶ γινῶσιν, καὶ τὸ 'οὐδεὶς

⁶⁹⁸ *Evrei* 6, 13.

⁶⁹⁹ *Isaia* 63, 9.

⁷⁰⁰ *Ioan* 16, 13.

⁷⁰¹ *Romani* 5, 6.

⁷⁰² Acest «pereche» înseamnă pereche de animale de tracțiune.

⁷⁰³ *Fapte* 7, 55-56.

⁷⁰⁴ *Psalmii* 35, 10.

⁷⁰⁵ *I La Ștefan*, PG 46, 716 D-717 A; vezi și *Triade* 2, 3, 27, GA, p. 498 ș. urm.

pe care să Se jure»⁶⁹⁸? Și dacă în umbra [vremii] legii Însuși Dumnezeu a binevoit să le vorbească Părinților, cum [atunci] – arătându-se adevărul și limpede strălucind legea harului, după care nu înger, nici om, ci Însuși Domnul ne-a mântuit pe noi⁶⁹⁹ și Însuși Duhul ne-a învățat pe noi tot adevărul⁷⁰⁰ – cum [atunci] Dumnezeu să nu Se arate pe Sine sfinților prin Sine Însuși? Sau [vrei să spui că] nu S-a dat înapoi a Se face om – pentru noi – și Crucea a răbdat pentru noi și moarte (și acestea [pe când] încă necinstitori [de Dumnezeu] eram noi, după [cum zice] Apostolul⁷⁰¹), dar Se va da înapoi a locui [în chip] nemijlocit în om și [nemijlocit] a i Se arăta și a-i vorbi, și aceasta nu doar celui [– simplu –] bine-cinstitor [de Dumnezeu], ci și celui [ce s-a] sfințit și, prin ținerea dumnezeieștilor porunci, de mai înainte și-a curățit trupul și mintea și [de mai înainte] le-a făcut pe acestea car al Duhului Puternic-a-toate și pereche potrivită⁷⁰²? Luctul acesta și dumnezeiescul Grigorie al Nyssei însuși dovedindu-l, după ce amintește de cereasca și mai-presus-de-fire vederea aceea a lui Ștefan, «oare» – zice – «a firii omenești era [o] ispravă [ca aceasta]?; oare a vreunuia dintre îngeri, care să fi ridicat la acea înălțime firea omenească cea jos zăcătoare? Nicidecum; că nu așa s-a scris, cum că Ștefan mult [fiind el] întru putere ori plin făcându-se de ajutor îngeresc a văzut cele ce a văzut, ci că Ștefan, *plin de Duh sfânt*, a văzut slava lui Dumnezeu și pe Unul-Născutul lui Dumnezeu⁷⁰³; că nu e [cu puțință] – după cum a zis prorocul⁷⁰⁴ – a fi văzută lumina de nu e privită în[tru] lumină»⁷⁰⁵. Așadar vederea [lui Dumnezeu] o zice aici [a fi cu puțință] de încăput [omului] prin Duhul, *nu cunoașterea* [Lui, adică gnoza], și, înțelesul acesta dându-i-l lui

⁶⁹⁸ Ioan 1, 18.

εώρακε Θεόν' ἐπὶ ταύτης τῆς σημασίας ἐκλαβόμενος καὶ διαπορητικῶς ἀντιθεῖς τῇ πνευματικῇ τοῦ Στεφάνου θεωρία, τὴν λύσιν ἐπήνεγκε κάλλιστά τε καὶ εὐσεβέστατα. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ τὴν οὐσίαν εἶπε χωρητὴν ἢ ὁρατὴν, ἀλλὰ τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος.

[6] «Ἄλλ' ἐγώ», φησί, «τὴν χάριν καὶ τὴν δόξαν ταύτην ὑπερφυῆ καὶ ὁμοίαν ἀκούων τῷ Θεῷ, τῷ γὰρ ὁμοίῳ», φησί, «καθορᾶται τὰ ὅμοια», διὸ καὶ, ἄκτιστον οὖσαν καὶ ἀναρχον, οὐσίαν ταύτην εἶναι λέγω τοῦ Θεοῦ». Καὶ οὐ δύναται εἶναι, ὡ τῶν ἀγίων ἀντικείμενε θεολόγε – λήσεις γὰρ εὐ ἴσθι τοὺς εἰδότας οὐδαμῶς, εἰ καὶ τὰ ὀνόματα κρύπτων τὴν ἀγίαν τῶν ἀγίων διάνοιαν ὡς ἀλλοτριόφρονός τινος προτείνεις περιέργως –, οὐ δύναται τοίνυν ἐνέργεια Θεοῦ ὑπερφυῆς, ἀναρχος τε καὶ ἄκτιστος ὑπάρχειν καὶ διὰ τὸ τὸν Θεὸν ὅλον φανεροῦν δι' ἑαυτῆς τοῖς ὑπερφυῶς ἐν Πνεύματι ὁρῶσιν ὅμοια τῷ Θεῷ; «Ἀπαγε», φησὶν, «ἐν γὰρ ἄκτιστον τε καὶ ἀναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· πᾶσα δὲ ἐνέργεια αὐτοῦ κτιστή». Τῆς ἀσεβείας· ἡ γὰρ οὐκ ἔχει φυσικὰς καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας ὁ Θεὸς καὶ ἀθεὸς ἐστὶν ὁ τοῦτο λέγων – τοῦτο γὰρ ἀντικρυσ, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐστὶ Θεός· οἱ γὰρ ἅγιοι πατέρες φανερῶς λεγουσι, κατὰ τὸν θείον Μάξιμον, μῆτε εἶναι μῆτε γινώσκεσθαι χωρὶς τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἐνεργείας τὴν οἰανδῆποτε φύσιν), ἡ οὖν οὐκ εἰσὶν οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ θεῖαι ἐνέργειαι καὶ οὐδὲ Θεὸς ἐστὶ λοιπόν, ἡ εἴπερ εἰσὶν ἐνέργειαι θεῖαι, φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις,

⁷⁰⁷ De la Grigorie al Nyssei, *I La Ștefan*, PG 46, 717 B.

⁷⁰⁸ «ea»: slava, cea totuna cu harul.

⁷⁰⁹ Adică: numele celor ce au scris lucrul cu pricina.

⁷¹⁰ Adică: proprii firii și ființei lui.

⁷¹¹ Adică: cum că nu există.

'nimeni nu L-a văzut pe Dumnezeu⁷⁰⁶ și – cu [retorică] nedumerire – opunându-l vederii Duhovnicești a lui Ștefan, în chip preabun și preacinsitor [de Dumnezeu] a dat dezlegarea [nedumeririi]. Pe lângă acestea, nici nu a spus [că] ființa [este] cu puțință de încăput [firii omului] ori de văzut [acestuia], ci slava Tatălui și harul Duhului.

[6] «Dar eu», zice, «auzind [pe unii] că harul și slava aceasta sînt mai-presus-de-fire și asemenea lui Dumnezeu (că 'celui asemenea', zice, 'sînt [cu puțință a fi] văzute cele asemenea⁷⁰⁷), [fapt] pentru care, nezidită fiind [ea⁷⁰⁸] și fără-de-început, spun că aceasta e [totuna cu] ființa lui Dumnezeu». Și nu poate fi, o, teologule potrivnice al sfinților (că nicidecum – s-o știi bine – nu-i vei putea păcăli pe știutorii [lucrurilor acestora], măcar că tăinuind numele⁷⁰⁹, sfânta a sfinților cugetare o pui de față – [în chip] bine ticluit – ca [fiind] a unui cugetător de lucruri străine [Bisericii]), așadar, nu poate lucrarea lui Dumnezeu să fie mai-presus-de-fire, fără-de-început și nezidită și – de vreme ce, prin ea însăși, pe Dumnezeu întreg Îl arată celor ce văd în Duhul – asemenea lui Dumnezeu? «Ferească [Sfântul]!», zice; «că un singur lucru e nezidit și fără-de-început, [și anume] ființa lui Dumnezeu, iar toată lucrarea ei e zidită». Ce necinstire [de Dumnezeu]!; că ori Dumnezeu nu are lucrări firești și ființiale⁷¹⁰, iar cel ce zice aceasta ateu este (pentru că zice de-a dreptul că nu este Dumnezeu⁷¹¹); că sfinții Părinți spun limpede, după dumnezeiescul Maxim⁷¹², că nici o fire nu există – nici nu este cunoscută – fără lucrarea ei ființială); așadar ori nu există dumnezeiești lucrări ființiale și firești și, prin urmare, nici Dumnezeu nu există, ori, dacă există

⁷¹² Adică: potrivit dumnezeiescului Maxim; *Catre Marmi*, PG 91, 96 B (*Epistola către Nicandru*), 200 C.

κτισταὶ δὲ εἰσὶν αὐταὶ, κτιστὴ ἔσται καὶ ἡ ταύτας ἔχουσα οὐσία τοῦ Θεοῦ· ἥς γὰρ οὐσίας τε καὶ φύσεως αἱ φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειαι κτισταί, καὶ αὐτὴ ἡ ταύτας ἔχουσα φύσις καὶ οὐσία κτιστὴ καὶ ἔστι καὶ γινώσκεται.

[7] Εἶπε δὴ μοι· πόθεν ἐν δυσὶν ἐνεργείαις καὶ φύσεσιν ἐγνωμεν Χριστόν, εἰ μὴ αἱ τοῦ Θεοῦ φυσικαὶ ἐνέργειαι ἄκτιστοὶ εἰσι; Πόθεν δὲ καὶ ἐν δυσὶ θελήσει γινώσκομεν αὐτόν, εἰ μὴ καὶ ὡς Θεὸς θέλησιν εἶχε φυσικὴν καὶ θεῖαν; Τί οὖν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα, οὐχὶ φύσεώς ἐστιν ἐνέργεια Θεοῦ; Ἄρ' οὖν κτιστόν ἐστι τὸ τοῦ ἄκτιστου θέλημα; Ἄρα δὲ καὶ ὑπὸ χρόνον καὶ ἀρχὴν ἐστι καὶ θέλησιν ἔσχεν, ἣν οὐκ εἶχε προ αἰώνων; Τί οὖν, ἀναγκασθεὶς ἢ μεταβουλευθεὶς; Οὕτω ταῖς καινοφωνίαις ὁ ταλαίπωρος οὗτος, οὐ τῇ θεῖα φύσει μόνον ἀλλὰ καὶ τῇ διὰ σαρκὸς ἐπιδημία τοῦ σωτῆρος ἐπηρεάζει καὶ χριστιανοκατήγορος ἐθέλων εἶναι τοῦ χριστιανῶν εὐσεβοῦς πληρώματος ἑαυτὸν ἐξέβαλε, μονοφυσίτης τε καὶ μονοθελήτης καὶ τῶν πώποτε ἀναφανέντων χειρῶν ὑπὸ τῶν οἰκείων λόγων ἐξελεγχθεὶς. Εἰ γὰρ πᾶσα ἐνέργεια Θεοῦ, χωρὶς τῆς τὰ πάντα πρῶτως ἐνεργούσης οὐσίας τοῦ Θεοῦ, κατὰ τοὺς ἐκείνου λόγους, χρονικὴν ἔσχεν ἀρχὴν, καὶ κτιστὴ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης πᾶσα ἐνέργεια Θεοῦ· λοιπὸν οὐκ εἶχεν ὁ Χριστὸς κτιστὰς καὶ ἄκτιστους ἐνεργείας φυσικῶς, ἀλλὰ κτιστὰς μόνον· μιᾶς ἄρα ἐνεργείας ἦν καὶ ταύτης οὐ θεῖας, ὡς οἱ κακόδοξοι ἐκεῖνοι ἔλεγον· ὑπὸ γὰρ τὸ κτιστόν ἅπασαι εἰσιν· εἰ δὲ μιᾶς ἦν ἐνεργείας, καὶ μιᾶς φύσεως ἐξ ἀνάγκης ἦν, καὶ ταύτης αὐθις οὐ θεῖας, κατὰ τοὺς πάλαι ποτὲ

⁷³ Adică: oricare ar fi ea, oricare dintre lucrările lui Dumnezeu.

⁷⁴ Adică: după firile Lui, din unghiul firilor Lui.

⁷⁵ Monofiziții spuneau că Hristos are doar lucrare dumnezeiască; Varlaam spunea, practic, că Hristos are doar lucrare omenească, în chip – de putem spune așa – mai eretic decât aceia.

lucrări dumnezeiești, firești și ființiale, dar ele sînt zidite, [atunci] zidită va fi și ființa lui Dumnezeu, cea care le are pe acestea; că firea și ființa a căreia lucrări firești și ființiale sînt zidite, și ea însăși – cea care le are pe acestea – e zidită și e cunoscută [a fi zidită].

[7] Ci spune-mi: de unde L-am cunoscut pe Hristos [a fi] în două lucrări și [două] firi, dacă lucrările firești ale lui Dumnezeu nu sînt nezidite? Și de unde Îl știm [a fi] în două vori, dacă nu are și ca Dumnezeu voire firească și dumnezeiască? Ce este, așadar, voirea lui Dumnezeu, nu lucrare a firii lui Dumnezeu? Zidită e, oare, voia Celui nezidit? Oare supusă vremii și începutului este [voia Acestuia]? Și [oare] a voit [mai apoi] ceva ce nu voise [și] mai înainte de veci? [și] cum așa?; silit [fiind El de ceva] ori răzgîndindu-Se? Așa ocărăște nenorocitul acesta, cu nemaiauzite zicerile lui, nu doar dumnezeiasca Fire, dar și venirea cea prin trup a Mântuitorului și, voind a fi [el] acuzator al creștinilor, pe sine însuși s-a scos afară din bine-cinstitoarea [de Dumnezeu] plîroma creștinilor, de propriile sale cuvinte vădit [a fi] monofizit și monotelit, ba chiar mai rău decât toți cei ce s-au pomenit vreodată. Că dacă, după cum zice acesta, lucrarea lui Dumnezeu – toată⁷¹³, separat de ființa lui Dumnezeu cea care [ea] lucrează mai întâi toate – a avut început temporal, [atunci] neapărat [că] și zidită este toată lucrarea lui Dumnezeu; prin urmare Hristos nu avea – [în chip] firesc⁷¹⁴ – [atât] lucrări zidite [cât] și nezidite, ci doar zidite; așadar avea o singură lucrare, și nu cea dumnezeiască (cum ziceau cacodocșii aceia⁷¹⁵); că toate lucrările [Lui] sînt sub semnul ziditului; iar de avea o singură lucrare, neapărat că avea și o singură fire, și – iarăși – nu dumnezeiască (după

μονοφυσίτας, ἀλλὰ κτιστῆς· ἡς γὰρ φύσεως ἡ ἐνέργεια κτιστή, ἄκτιστος αὐτὴ οὐκ ἔστι.

[8] Πρὸς δέ, εἰ μὴ ἀναρχοὺς ἔχει ἐνεργείας ὁ Θεός, τούτων ὧν ἐπέκεινα, καθ' ὅσον τὸ ἐνεργοῦν οὕτω τῶν ἐνεργουμένων ὑπερέχει, πῶς προάναρχος καὶ ὑπεράναρχος ἔστιν; Ὡς γὰρ ὑπέρθεος οὐκ ἂν ἦν, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, εἰ μὴ θεότης ἐλέγετο τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου, ὁ αἰεὶ ἔστιν ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος Θεοῦ κατὰ τὸν θείον Μάξιμον (εἰ γὰρ μὴ τοῦτο δοίη τις, τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως μεθέξουσιν οἱ θεοῦμενοι καὶ φύσει ἔσονται θεοί)· ὥς οὖν, εἰ μὴ ἡ χάρις τῆς θεώσεως ἦν, οὐκ ἂν 'ὑπέρθεος' ἐκαλεῖτο ὁ Θεός, οὕτως οὐδὲ 'ὑπεράναρχος' κληθεῖν ἂν, εἰ μὴ, καθάπερ ὁ θείος καὶ τοῦτο Μάξιμος φησιν, «ἀναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ ἔστιν ἡ ἀθανασία καὶ ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ὄντοτης καὶ ὅσα περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται». Πῶς δὲ καὶ κατὰ μέθεξιν τῆς τοιαύτης χάριτος, κατὰ τὸν αὐτὸν ἅγιον, ἀναρχος γίνεται ὁ ἄνθρωπος, καθάπερ ὁ Μελχισεδέκ, «μῆτε ἀρχὴν ἡμερῶν μῆτε ζωῆς τέλος» ἐσηκέναι μαρτυρούμενος, καὶ πᾶς ὁ κατὰ Παῦλον τὴν τοῦ ἐνοικῆσαντος Λόγου ζῶν θείαν καὶ αἰδίων ζωὴν, εἰ μὴ ἀναρχος ἡ χάρις εἶη:

[9] «Ἄλλ' εἰ καὶ τις δοίη», φησίν, «ἀκτίστους εἶναι ἐνεργείας θείας, οὐδεὶς ἑώρακεν αὐτάς, εἰ μὴ κτισταί

⁷¹⁶ «aceasta»: firea.

⁷¹⁷ «astfel»: tocmai prin faptul de a lucra.

⁷¹⁸ Adică: în măsura în care lucrătorul este superior celor lucrate de el.

⁷¹⁹ Epistola 2, PG 3, 1068 A-1069A.

⁷²⁰ Capete despre dragoste 3, 25, PG 90, 1024 C.

⁷²¹ Sau: nu acceptă teza aceasta.

⁷²² Adică: prin însăși firea lor cea dumnezeiască, luată din Dumnezeu, prin împărtășirea de firea Lui.

⁷²³ «aceasta»: dumnezeirea.

⁷²⁴ Sau: se consideră.

⁷²⁵ Capete teologice 1, 48, PG 90, 1100 D și 1, 50, tot acolo, 1101 B.

[cum ziceau] monofiziții cei de demult), ci zidită; că firea a căreia lucrare este zidită, [aceasta⁷¹⁶] nezidită nu este.

[8] Apoi, dacă Dumnezeu nu are lucrări fără-de-început – ceea ce ar fi făcut ca El să fie dincolo de acestea, întru cât ceea-ce-lucreează este mai presus astfel⁷¹⁷ de cele-ce-se-lucreează⁷¹⁸ – cum [mai] este {El} mai-înainte-de[-faptul-de-a-fi]-fără-de-început și mai-presus-de[-faptul-de-a-fi]-fără-de-început? Că precum nu ar fi mai-presus-de-dumnezeire – după marele Dionisie – de nu s-ar numi ‘dumnezeire’ însuși îndumnezeitorul dar⁷¹⁹, [dar] care – după dumnezeiescul Maxim – este pururea din Dumnezeu Cel ce pururea este⁷²⁰ (că dacă cineva nu primește aceasta⁷²¹, atunci cei ce se îndumnezeiesc se vor împărtăși [nici mai mult, nici mai puțin decât] de firea lui Dumnezeu și vor fi dumnezei după fire⁷²²), așadar, după cum de nu ar fi [aceasta⁷²³] harul îndumnezeirii, [atunci] nici Dumnezeu nu s-ar mai numi ‘mai-presus-de-dumnezeire’, [tot] așa nici ‘mai-presus-de[-faptul-de-a-fi]-fără-de-început’ nu s-ar numi, dacă nu – după cum tot dumnezeiescul Maxim zice și aceasta – «lucruri fără-de-început ale lui Dumnezeu sînt nemurirea și nemărginirea și ființimea și toate câte se văd [cu mintea⁷²⁴] [a fi] în chip ființial împrejurul lui Dumnezeu»⁷²⁵. Și cum – prin împărtășirea de harul acesta – se mai face omul (după același sfânt) fără-de-început, precum Melhisedec, cel mărturisit a nu avea ‘nici început al zilelor, nici sfârșit’⁷²⁶, ori tot cel ce trăiește – după [cum și] Pavel – dumnezeiasca și veșnica viață a Celui sălășluit în el⁷²⁷, dacă harul nu este fără-de-început?

[9] «Dar și de-ar accepta cineva» – zice – «că lucrările lui Dumnezeu sînt necreate, nimeni nu le-a văzut pe

⁷¹⁶ Evrei 7, 3.

⁷¹⁷ *Ambigua*, PG 91, 1144 C; *Capete felurite* 5, 85, PG 90, 1384 D.

γεγόνασιν». Ὅτι μὲν οὖν οὐδέποτε ἐκείναι γίνονται κτισταί, ἀλλὰ μόνα τὰ μετέχοντά ἐστι κτιστά, τῶν μεθεκτῶν προόντων ἐν Θεῷ, καὶ ὡς, εἰ μὴ τοῦτ' εἶη, τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὰ κτίσματα μεθέξουσιν, ὃ παντὸς μᾶλλον ἀτοπὸν ἐστὶ, τοῦτο μὲν οὖν ἀφῶμεν νῦν. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ πόρρω ὡς ὑπ' ὀφθαλμοὺς ἡμεῖς ὁρῶμεν, οὐδὲ τὰ μέλλοντα ὡς ἐνεστῶτα, οὐδὲ τὸ περὶ ἡμῶν θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἐκβαίη, γινώσκομεν ἡμεῖς· οἱ δὲ προφηταὶ καὶ τὴν ἐν Θεῷ πρὸ τῶν αἰῶνων ἐνυπάρχουσαν ἐγνώκασι βουλήν, μήπω ἀποτελεσθεῖσαν. Οὕτω καὶ οἱ ἔκκριτοι τῶν μαθητῶν, καθάπερ ἀκούεις ψάλλουσαν τὴν Ἐκκλησίαν, εἰ μὴ ἐκκεκῶφῃσαι τὰ ὦτα, τὴν οὐσιώδη τοῦ Θεοῦ καὶ αἰδίου εὐπρέπειαν εἶδον ἐν Θαβῶρ, οὐ τὴν ἀπὸ τῶν κτισμάτων δόξαν τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὸς χαμαιζήλως ὑπέιληφας, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ὑπέρφωτον τοῦ ἀρχετύπου κάλλους λαμπρότητα, αὐτὸ τὸ ἀνείδεον εἶδος τῆς θεϊκῆς ὠραιότητος, δι' οὗ θεουργεῖται καὶ τῆς πρὸς πρόσωπον θείας ὁμιλίας καταξιούται ὁ ἄνθρωπος, αὐτὴν τὴν αἰδίου καὶ ἀδιάδοχον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τὸ ὑπὲρ νοῦν καὶ ἀπρόσιτον φῶς, φῶς οὐράνιον, ἄπλετον, ἄχρονον, αἰδίου, φῶς ἀπαστρέπτον ἀφθαρσίαν, φῶς θεοῦν τοὺς θεουμένους· αὐτὴν γὰρ εἶδον, ἦν καὶ ἔνοικον ἐσχηκασιν ὕστερον τὴν

⁷²⁸ «acelea»: lucrările nezidite ale lui Dumnezeu.

⁷²⁹ Adică: pre-există în Dumnezeu.

⁷³⁰ Sau: voia Lui, hotărârea Sa, gândul Său.

⁷³¹ Vezi și *Triade* 1, 3, 26-29 și 38, GA, p. 207-215 și 235.

⁷³² «buna-cuviința lui Dumnezeu»: vezi, mai înainte, nota 161 la *Triade* 3, 1, 20

⁷³³ Dintr-a doua sedeală de după Polieleu, la Utrenia din 6 August, azi ieșită din uz.

⁷³⁴ Expresia «slava lui Dumnezeu cea de la zidiri» ar putea însemna aici slava Lui cea dedusă – de mintea zidită – pomînd de la zidiri, dar și – mai degrabă – slava adusă Lui de zidiri, pe care sfântul Grigorie Teologul o numește 'cealaltă slavă' (vezi, mai departe, *Tratate* 2, 11).

⁷³⁵ Literal: în chip rîvnitor de pămînt.

⁷³⁶ Literal: a frumuseții arhetipale, originare.

acestea, dacă nu au devenit create». [Cum] că, pe de o parte, acelea⁷²⁸ nicicând nu ajung zidite, ci zidite sînt doar cele părtașe [de acelea], pe când cele împărtășite [zidirilor acestora] de-mai-înainte-sînt în Dumnezeu⁷²⁹, și cum [că], de nu ar fi așa, [atunci] zidirile s-ar împărtăși [de-a dreptul] de ființa lui Dumnezeu (ceea ce e mai absurd decât orice altceva) – să lăsăm acum aceasta; dar, pe de altă parte, nici pe cele de departe nu le-am vedea ca [și când ar fi] sub ochii [noștri], nici pe cele viitoare ca [pe unele deja] prezente, și nici voia lui Dumnezeu cea în privința noastră nu am mai cunoaște-o – de nu ar ieși [acestea, întrucâtva, spre noi]; iar prorocii au cunoscut până și sfatul lui Dumnezeu⁷³⁰ cel existent în Dumnezeu mai înainte de veci, încă nesăvârșit [fiind el pe atunci]. [Tot] așa și cei aleși dintre ucenici⁷³¹ – precum auzi cântînd Biserica, de nu cumva ți-au surzit urechile – [însăși] ființiala și veșnica bună-cuviință a lui Dumnezeu⁷³² au văzut-o în Tavor⁷³³, nu slava lui Dumnezeu cea de la zidiri⁷³⁴, cum ai înțeles tu, lipitul de cele de jos⁷³⁵, ci însăși cea mai-presus-de-lumină strălucire a frumuseții celei dintâi⁷³⁶, însăși chipul cel fără-de-chip al dumnezeieștii frumuseți – prin care dumnezeu se face omul și se învrednicește dumnezeieștii vorbirii [față] către față –, însăși veșnica și neurmata [de nimic altceva]⁷³⁷ împărăție a lui Dumnezeu, însăși lumina cea mai-presus-de-minte și neapropiată⁷³⁸, lumină cerească, covârșitoare, fără-de-ani⁷³⁹, lumină fulgerînd nesticăciune, lumină îndumnezeindu-i pe cei ce se îndumnezeiesc; că au văzut însuși harul [adică darul]

⁷²⁷ Adică: ne-succedată, perpetua.

⁷²⁸ Adică: inaccesibilă, inabordabilă.

⁷²⁹ Altfel zis: atemporală, acronică; vezi Grigorie Teologul, *In sanctum baptisma* 6, PG 36, 365, A, Ioan Damaschinul, *Canonul Paștelui*, Peasna a VII^a, troparul al treilea.

χάριν τοῦ Πνεύματος· μία γὰρ χάρις Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ἦν εἰ καὶ σωματικοῖς εἶδον ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ διανοιγεῖσιν, ὡς ἐκ τυφλῶν γενέσθαι βλέποντας, κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θείον Ἰωάννην, καὶ ἰδεῖν τὸ ἀκτιστον ἐκεῖνο φῶς, ὃ καὶ τῷ μέλλοντι αἰῶνι τοῖς ἁγίοις μόνοις ἀκαταληκτὰς ἔσται θεατὸν, κατὰ τοὺς ἁγίους Διονύσιον τε καὶ Μάξιμον.

[10] Ὅρας ὅτι τὰς κτιστῆ δυνάμει ἀοράτους ἐν τῷ Θεῷ θείας ἐνεργείας οἱ ἅγιοι διὰ τοῦ Πνεύματος, ὑπερاناβάντες εαυτοὺς, ὁρῶσιν; «Ὁ γὰρ ἀξιωθεὶς», φησὶν, «ἐν τῷ Θεῷ γενέσθαι, πάντας εἴσεται τοὺς ἐν αὐτῷ τῶν ὄντων προῦφεστῶτας λόγους καθ' ἀπλὴν τινα καὶ ἀδιαίρετον γνῶσιν»· καὶ πάλιν, «τὴν ψυχὴν πρὸς ἑαυτὴν καὶ τὸν Θεὸν συναχθεῖσαν, οὐκ ἔσται ὁ εἰς πολλὰ κατ' ἐπίνοιαν αὐτὴν ἐπιδιαίρων λόγος, τῷ πρῶτῳ καὶ μόνῳ καὶ ἐνὶ λόγῳ τε καὶ Θεῷ κατεστημένην τὴν κεφαλὴν, ἐν ᾧ κατὰ μίαν ἀπερινόητον ἀπλότητα πάντες οἱ τῶν ὄντων λόγοι ἐνοειδῶς προῦφεστήκασιν, ᾧ ἐνατενίζουσα οὐκ ἐκτὸς αὐτῆς ὄντι, ἀλλ' ἐν ὅλῳ ὅλῳ καθ' ἀπλὴν προσβολὴν, εἴσεται καὶ αὐτὴ τοὺς τῶν ὄντων λόγους, δι' οὓς τυχὸν πρὶν νυμφευθῆναι τῷ Λόγῳ καὶ Θεῷ, ταῖς διαίρετικαῖς ὑπήγετο μεθόδοις». Ὅρας ὡς οὐ καθ' ἡμᾶς ὁρῶσιν οἱ ἐν Θεῷ γενόμενοι καὶ θεωθέντες καὶ πρὸς αὐτὸν ἐνθέως ἀτενίζοντες; Αἰσθήσει γὰρ

⁷⁴⁰ *Cuvânt la Schimbarea-la-față* 12, PG 96, 564 C.

⁷⁴¹ *Despre dumnezeieștile numiri* I, 4, PG 3, 592 BC. Vezi și *Despre cereasca ierarhie* 15, 4, PG 3, 353 C.

⁷⁴² «puterii zidite»: oricărei facultăți create, trușesti ori netrușesti.

⁷⁴³ Literal: a se face în[tru] Dumnezeu.

⁷⁴⁴ Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 2, 4, PG 90, 1128 A.

⁷⁴⁵ Aici *logos-ul* indică puterea sufletească socotitoare a rosturilor 'celor ce sînt' (făpturilor, adică) și a legăturilor lor întreolaltă; rațiunea.

⁷⁴⁶ Propriu-zis: prin gîndirea speculativă.

Duhului, [har] pe care mai apoi l-au și avut sălășluit în-lăuntru [lor]; că unul [singur] este harul Tatălui, Fiului și Duhului, pe care de l-au și văzut cu ochii trupești, dar [l-au văzut doar] întrucât li s-au deschis [aceștia], spre a se face – din orbi – văzători (după dumnezeiescul Ioan cel din Damasc⁷⁴⁰) și a vedea nezidită lumina aceea, care și în veacul viitor le va fi sfinților – doar lor – cu putință de văzut, [în chip] fără de sfârșit, după sfinții Dionisie⁷⁴¹ și Maxim.

[10] Vezi că [înseși] dumnezeieștile lucrări cele din-lăuntru lui Dumnezeu, cele cu neputință de văzut puterii zidite⁷⁴², le văd sfinții, în[tru] Duhul, săltându-se mai presus de ei înșiși?; «că cel învrednicit a ajunge în Dumnezeu⁷⁴³», zice, «va ști, printr-o cunoaștere simplă și neîmpărțită, toate logosurile celor ce sînt, [cele] de-mai-înainte-subzistând în El»⁷⁴⁴; și, iarăși, «pe sufletul [cel] adunat la sine însuși și la Dumnezeu, [pe unul ca acesta] nu îl va mai împărți în multe logosul⁷⁴⁵ prin cugetare⁷⁴⁶, încununat având [el]⁷⁴⁷ creștetul cu întâiul și singurul și unul Dumnezeu-Logosul [Dumnezeu-Cuvântul, adică], întru Care – după o simplitate de neînțeles – subzistă unitar toate logosurile celor ce sînt, la Care ațintindu-se – nu înafara sa fiind El, ci El întreg în el întreg –, printr-o aruncare simplă⁷⁴⁸ [asupra Lui], va ști și el logosurile celor ce sînt, [logosuri] pentru care – mai înainte de-a se nunti lui Dumnezeu-Logosul – la întâmplare se supunea [el] metodelor dieretice»⁷⁴⁹. Vezi că nu ca noi văd cei ajunși în Dumnezeu și îndumnezeiți și ațintiți dumnezeiește la El?; că, [în chip] minunat, prin

⁷⁴⁰ Sufletul acesta, adică.

⁷⁴¹ Adică: nu discursivă.

⁷⁴² Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia* 5, PG 91, 681 B.

τά ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ νῶ τὰ ὑπὲρ νοῦν ὁρῶσι θαυμασίως, ταῖς ἀνθρωπίναις ἔξεσιν ἐγγινομένης τῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως, δι' ἧς ὁρῶσι τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἡμῶν οὖν τῇ 'αἰσθήσει' συναπτόντων ἀεὶ τὸ 'ὑπὲρ αἰσθησιν', ὡς μετὰ τοῦ ὑπερφουῶς καὶ τὸ ὑπερώνυμον δειχθῆναι τῆς ὁράσεως ἐκείνης, διαιρῶν σοφιστικῶς ὁ τῆς κακίας σοφιστῆς οἶεται τι καθ' ἡμῶν λέγειν καὶ τοὺς παιδαριώδεις τὴν διάνοιαν ἐξαπατᾶ, καταφλυαρῶν τῶν αἰσθητῶν τάχα τὸ θεῖον οἰομένων, ὡσπερ ἂν εἴ τις τῶν 'οὐσίαν ὑπερούσιον' λεγόντων τὸν Θεόν, διελὼν τοῦ 'ὑπερουσίου' τὴν 'οὐσίαν', εἶτ' ἀφειδῶς κατεφλυάρει λέγων ὡς «ἐπεὶ οὐσίαν ἔχειν τὸν Θεόν φατε, ἢ τῶν καθόλου τί ἐστι ψιλῆ μόνῃ ἐπινοία θεωρούμενον καὶ οὐκ ἐστὶν ἀληθῶς, ἢ τι τῶν ἀτόμων». Πρὸς ὃν ἂν εἶπον ὅπερ καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν φερωνύμως λατινέλληνα δικαίως τοῦτον, ὡς 'εοικας οὕτω τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἐπαῖειν ὡς βουῆς καὶ ὄνος τῶν ἀδόντων· οὕτω γὰρ τὸ παρ' ἡμῶν πνευματικὸν καὶ ὑπὲρ νοῦν λεγόμενον ὡς αἰσθητὸν λεγόντων παρακούων ἡμῶν κατηγορεῖς, καί, διαφορωτάτου ὄντος τοῦ κατ' αὐτὸν τοῦ καθ' αὐτό, ὡς ταύτου αὐτὸς ἀκούεις καὶ τῶν περὶ Θεὸν ὅσα φυσικὰ κατ' αὐτὸν ἡγή'.

[11] «Αλλ' οὐδενός», φησίν, «ἔσται διαφέρων ὁ Θεὸς τῶν ὁρωμένων, εἰ ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ὁράται· καὶ γὰρ

⁷²⁰ Adică: nemaiadăugând termenului 'simțire' pe 'mai presus de simțire'; pasajul are și o nuanță ironică, întrucât *διαίρεισις* înseamnă atât *distingere* în categorii, dar și *despărțire*, *rupere* întreoalaltă.

⁷²¹ Literal: la cuget, la gândire.

⁷²² Adică: nu există.

⁷²³ Denumirea de 'latinelin' are dublă semnificație: mai întâi etnică, din unghiul căreia Varlaam (originar din sudul Italiei, din părțile locuite de greci) e considerat un amestec de latin și elin (adică grec), iar mai apoi religioasă, întrucât Varlaam se dovedește a fi latin (adică romano-catolic) după dogmă și elin (adică păgân, idolatru, politeist) după râvna față de filosofia cea dinafară; pomind de la prima semnificație al denumirii, sfântul Grigorie trimite la cea de-a doua.

simțire le văd pe [înseși] cele mai presus de simțire și prin minte pe cele mai presus de minte, în deprinderile omenești venind [însăși] puterea Duhului, [putere] prin care le văd pe cele mai presus de noi. Noi, așadar, totdeauna adăugând lui 'simțire' pe 'mai presus de simțire' (ca – dimpreună cu *mai-presus-de-fire-le* – să fie arătat și *mai-presus-de-nume-le* vederii aceleia), sofistul răutății, despărțindu-le sofistic⁷⁵⁰, socotește că spune ceva împotriva noastră și îi înșeală pe copilandrii la minte⁷⁵¹, bârfin-du-ne cum că susținem – chipurile – că Dumnezeiescul este [ceva] simțit [trupește]; ca și cum cineva, zicând unii că Dumnezeu este ființă mai-presus-de-ființă, despărțind pe 'mai-presus-de-ființă' de 'ființă', i-ar bârfi mai apoi fără rușine cum că 'de vreme ce ziceți că Dumnezeu are ființă, [atunci] ori e ceva din cele universale – văzut doar cu subtila gândire speculativă – și nu este⁷⁵² cu adevărat, ori e ceva dintre indivizi'; către care [aceștia] ar putea zice ceea ce și noi pe drept zicem către – niment numitul – 'Latinelinul' acesta⁷⁵³, [și anume] că 'te pricepi la cuvintele despre Dumnezeu ca boul ori asinul la cântat; că [doar] așa [se înțelege cum de] ceea ce noi am spus că este duhovnicesc și mai-presus-de-minte, [tu,] răstăl-măcindu-ne, zici că am zis a fi [ceva] simțit [trupește] și, cu totul deosebindu-se ceea-ce-este-în-Sine de însușirea [predicată] în *sine*⁷⁵⁴, tu le iei ca însemnând același lucru, iar [toate] câte sînt firește împrejurul lui Dumnezeu [tu] le socotești [a fi] ceea-ce-este-în-Sine'.

[11] «Dar,» zice, «Dumnezeu nu Se va mai deosebi de nimic din cele văzute, dacă este văzut din cele

⁷⁵⁴ Legat de acest $\tau\omicron$ καθ' αὐτό (însușire în sine) vezi Epistola a II^a către Varlaam 34 și urm. În cazul omului 'însușiri în sine' sînt faptul de a fi viu, faptul de a fi cuvântător etc.

ἕκαστον τούτων οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτό, ἀλλ' ἐκ τῶν περι αὐτό ἐστιν ὀρώμενον· ἡλίου γάρ οὐ τῆς οὐσίας ἀντιλαμβάνεται ἡ ὄψις, ἀλλὰ τῶν περι αὐτήν». Πρῶτον μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ σοὶ προτεθέντος παραδείγματος συκοφάντης ἐκὼν ἀναφαινή τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ· ἡλιος γάρ καὶ ἡ ἀκτίς καὶ ὄθεν ἡ ἀκτίς καλεῖται, καὶ οὐ δύο παρὰ τοῦτο ἡλιοι· τοιγαροῦν εἰς Θεός, εἰ καὶ ἡ ἐκ Θεοῦ θεοποιός θεολογεῖται χάρις· καὶ τῶν περι τὸν ἡλίον ἐστὶ τὸ φῶς, οὐκ οὐσία τοῦ ἡλίου. Πῶς οὖν οὐσία Θεοῦ τὸ ἐκ Θεοῦ τοὺς ἁγίους ἐπιλάμπον φῶς; τί δὲ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς; ὀρώμενον γίνεται ἢ καὶ πρὸ τοῦ ὀρᾶσθαι ἦν; Πολλῶ μᾶλλον δῆπουθεν τὸ θεουργοῦν τοὺς θεωμένους φῶς. Ἐπειτα, εἰ μηδὲν παρὰ τοῦτο μηδενὸς τῶν ὀρωμένων διαφέρει ὁ Θεός, πῶς ἀρὰ σοὶ τε καὶ τοῖς κατὰ σέ, μᾶλλον δὲ καὶ τοῖς πολλῶ σου κρείττοσιν ἀνθρώποις, οὐχ ὀράται; Οἱ σοὶ τοίνυν σφθαλμοὶ, τυφλοὶ ὄντες πρὸς τὸ τοῖς ἁγίοις φῶς ἐποπτευόμενον, καὶ τὸ σὸν στόμα ἐμφραξάτωσαν, τοιαῦτα εἰς τὸ θεῖον φῶς ἐκείνο βλασφημοῦν, διδάξαντες ὡς οὐ φυσικόν, οὐδὲ δι' ἀέρος ἐκείνο ὀρατόν. Ὁ διαβεβαιούμενος αὐτός, οὐδὲ τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἀνεπηρέαστον ἀφήκας· τῶν θεηγόρων γὰρ σαφῶς λεγόντων ὡς οὐκ ἀερος καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ φωτός τότε δεησόμεθα, σὺ τὸ μὴ ληπτὸν αἰσθητικῆ δυνάμει τοῦτο φῶς, τὴν καλλονὴν τοῦ μέλλοντος καὶ μένοντος αἰῶνος, αἰσθητὸν ἀποφαίνῃ καὶ δι' ἀέρος καὶ τοτ' εἶναι ὀρατόν.

⁷⁵⁵ Literal: calomniator.

⁷⁵⁶ Vezi și Iustin Filosoful, *Dialogul cu Trifon* 12, ed. Gruyter, 2005, p. 292.

⁷⁵⁷ «[abia atunci] se face»: abia atunci începe a exista.

⁷⁵⁸ «ori era»: ori exista.

⁷⁵⁹ Adică: cu atât mai mult și lumina nezidită va ceva fi dintre cele dimprejurul lui Dumnezeu și nu va fi însăși ființa lui Dumnezeu.

⁷⁶⁰ Adică naturală. ⁷⁶¹ Spusele lui Varlaam; vezi *Triade* 3, 1, 11.

⁷⁶² Literal: nu l-ai lăsat nebântuit.

⁷⁶³ Grigorie al Nyssei, *Despre suflet și înviere*, PG 46, 104 B.

dimprejurul Lui; pentru că fiecare dintre acestea este văzut nu din cele ce este în sine, ci din cele [ce sînt] împrejurul Lui; că [în cazul] soarelui, nu ființa [adică substanța] i-o percepe văzul, ci pe cele dimprejurul ei». Mai întâi, așadar, din [însuși] exemplul dat de tine te vădești a fi pârător mincinos⁷⁵⁵ – cu voia – al lui Dumnezeu și al sfinților Lui; că ‘soare’ se numește și raza, și [lucrul] de unde vine raza, și nu sînt – pe motivul acesta – doi sori⁷⁵⁶; prin urmare e un [singur] Dumnezeu, măcar că și îndumnezeitorul har – cel de la Dumnezeu – este numit cu numele dumnezeirii. Iar lumina e ceva din cele dimprejurul soarelui, așadar nu ființă [adică substanță] a soarelui; cum dar să fie ființă a lui Dumnezeu lumina cea de la Dumnezeu, cea care îi luminează pe sfinți? Și ce dar, lumina soarelui [abia când e] văzută [abia atunci] se face⁷⁵⁷, ori era⁷⁵⁸ și mai înainte de a fi văzută? – cu mult mai mult, deci, [se întâmplă așa și cu] lumina ce îi face dumnezei pe cei ce se îndumnezeiesc⁷⁵⁹. Apoi, dacă – din pricina aceasta – Dumnezeu nu Se [mai] deosebește de nimic din cele văzute, [atunci] cum [se face că] de tine și de ai tăi – ba și de oameni cu mult mai presus de tine – [El] nu este văzut? Prin urmare [înșiși] ochii tăi – orbi fiind de a vedea lumina cea văzută de sfinți – și gura ți-au astupat-o, pe cea care hulește unele ca acestea pe seama dumnezeieștii luminii aceleia, învățându-te [ei] cum [că] nu firească⁷⁶⁰ [este aceea], nici văzută prin aer⁷⁶¹; lucru de care însuși dând mărturie, nici veacul ce va să fie nu l-ai lăsat în pace⁷⁶²; că, deși grăitorii de Dumnezeu spun limpede că atunci nu vom mai avea trebuință de văzduh și de lumina cea [care străbate] prin el⁷⁶³, [ei bine,] lumina aceasta cea neprinsă de putere simțitoare – frumusețea veacului celui viitor și stătător – tu o declari sensibilă și zici că și atunci [tot] prin aer va fi vizibilă.

[12] «Ἄλλ' εἰ καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτο φῶς ἀορασίαν περικείμεαι», φησὶν, «ἄλλ' ἀνεωγμένα ὦτα ἔχων, τοῦ λέγοντος ἀκούω ὡς ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν νῶ μόνῳ σκιαγραφεῖται ὁ Θεός, τοσαῦτα περιλαμβῶν ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν, καὶ ταῦτα κεκαθαρμένων, ὅσα καὶ ὄψιν ἀστραπῆς τάχος οὐχ ἴσταμένης'». Ὅντως ἔοικας τυφλῷ παρὰ τοῦ τῶν ὁρώντων περὶ φωτὸς διδασκομένῳ, ὅς, πρὶν διακοῦσαι τοῦ διδάσκοντος, ὑπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀπονοίας, ὡς αὐτὸς κρεῖττον εἰδῶς τε καὶ διδάξων, ἐπανίσταται τῷ διδασκάλῳ. Τί γὰρ προΐων φησὶν ὁ θεολόγος οὗτος; «Διὰ τοῦτο περιλάμπει λίαν ἀμυδρῶς τῷ νῶ μόνῳ τὴν ἀρχὴν ὁ Θεός, ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἔλκη πρὸς ἑαυτὸν, τῷ δὲ ἀλήπτῳ θαυμάζεται, θαυμαζόμενον δὲ ποθῆται πλέον, ποθούμενον δὲ καθαίρει». Τί καθαίρει ποθούμενον; τὸν νοῦν ἄρα μόνον; οὐ καὶ γὰρ οὗτος κατὰ τοὺς πατέρας οὐ πολλῆς σπουδῆς εἰς τὸ καθῆρσθαι δεῖται, ῥᾶστά τε τῆς καθαρότητος πέφυκεν ἐκπίπτειν, διὸ καὶ χωρὶς τοῦ θείου πόθου καθαρθεῖν ἂν, ὡς ὁ θεολόγος οὗτος ἔδειξε, καὶ τοῖς εἰσαγομένοις ἢ τοιαύτη κάθαρσις ἐστὶ κατάλληλος. Ὁ δὲ θεῖος πόθος, πᾶσαν ἔξιν τε καὶ δύναμιν ψυχῆς τε καὶ σώματος καθαίρων καὶ τῷ νῶ μονιμωτέραν ἀπεργασάμενος τὴν κάθαρσιν, δεκτικόν τῆς θεοποιουῦ χάριτος τὸν ἄνθρωπον ποιεῖται. Διὰ τοῦτο τὸ Θεῖον «παθούμενον καθαίρει, καθαίρων δὲ θεοειδεῖς ἀπεργάζεται τοιούτοις δὲ γενομένοις, ὡς

⁷⁶⁴ Grigorie Teologul, *Cuvântul 45 (In sanctum pascha)* 3, PG 36.625 C–628 A și *Cuvântul 38 (In theophania)* 7, PG 36, 317 BC.

⁷⁶⁵ A orbului, desigur.

⁷⁶⁶ Grigorie Teologul, *adică, din care citase Varlaam.*

⁷⁶⁷ Doar de către minte la început.

⁷⁶⁸ Sau: 'să fie admirat'.

⁷⁶⁹ Grigorie Teologul, *Cuvântul 45 (In sanctum pascha)* 3, PG 36, 628 A și *Cuvântul 38 (In theophania)* 7, PG 36, 317 C.

[12] «Dar, deși sînt învăluit în nevederea luminii acesteia,» zice, «având însă deschise urechile, aud pe cel ce zice cum [că] 'din cele dimprejurul Său doar minții i Se zugrăvește [în chip] întunecat Dumnezeu [pe Sine În-suși], atîta luminându-ne partea stăpânitoare [a sufletului] – și aceasta doar celor ce s-au curățit – [și anume] cât [luminează] vederii iuțimea fulgerului [celui] nestătător⁷⁶⁴». Cu adevărat ești asemenea orbului celui ce învață despre lumină de la cei ce văd, care, mai înainte de a-l asculta pe cel ce îl învață, din covârșitoarea [sa⁷⁶⁵] ieșire din minți – cum că el știe mai bine [și] cum stau lucrurile și cum să învețe [pe alții] –, se ridică asupra celui ce îl învață. Că, mergând mai departe, ce spune de-Dumnezeu-cuvântătorul acesta⁷⁶⁶? – «pentru aceasta la început Dumnezeu – foarte nedeslușit – strălucește doar minții: ca prin ceea ce este prins⁷⁶⁷ să atragă la El, iar prin ceea ce nu este prins să aducă minunare [de El]⁷⁶⁸; iar, aducând minunare, să fie și mai poftit; iar, fiind poftit, să curățească»⁷⁶⁹. Ce curățește, poftit fiind?; oare doar mintea? nu; că aceasta – după [cum spun] Părinții – nu are trebuință de multă silință spre a se curăța (dar și lesne îi e dat să cadă din curăție), [fapt] pentru care s-ar curăța și fără dumnezeiasca poftă⁷⁷⁰ (cum a [și] arătat-o de-Dumnezeu-cuvântătorul acesta) și [fapt pentru care doar] începătorilor le este potrivită o asemenea curățire; pe când dumnezeiasca poftă, toată deprinderea și puterea sufletului și trupului curățind – și mai statornică făcându-i minții curăția – primitor al [însuși] îndumnezeitorului har îl face pe om; pentru aceasta, Dumnezeiescul «poftit fiind, curățește; iar curățind, dumnezei[ești]-la-chip face [pe cei curății]; iar cu cei ajunși a fi astfel petrece de acum⁷⁷¹ ca și cu niște

⁷⁶⁴ «dumnezeiasca poftă»: faptul de a pofti pe Dumnezeu

⁷⁷¹ «de acum»: deja.

οἰκείους ἤδη προσομιλεῖ – τολμᾷ τι νεανικὸν ὁ λόγος – ὁ Θεὸς θεοῖς ἐνούμενός τε καὶ γνωριζόμενος· καὶ τοσοῦτον ἴσως, ὅσον ἤδη γινώσκει τοὺς γινωσκομένους». Πού τὸ ἀμυδρὸν ἐνταῦθα τῆς ἐλλάμφσεως; «καθ' ὅσον γάρ», φησί, «γινώσκει ὁ Θεὸς αὐτοὺς, κατὰ τοσοῦτον ἴσως καὶ αὐτοί», φησί, «γινώσκουσι Θεόν». Πῶς; οὐ διανοίας ἀμυδραῖς ἐπιβολαῖς, καθάπερ ἀρχόμενος τοῦ λόγου εἰρηκεν, ἀλλ' ἐν Θεῷ Θεὸν εἰδότες καὶ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐνώσεως θεοειδεῖς ἤδη γεγονότες καὶ θεοειδεῖ δύναμει ταῖς θειοτάταις ἐπιβάλλοντες χάρισι τοῦ Πνεύματος, αἷς ἐνατενίζειν τοὺς μὴ θεοειδεῖς καὶ νῶ μόνω ζητοῦντας τὰ περὶ Θεὸν ἀμήχανον.

[13] ΑΛΛ' ὡς μὲν τῇ θεοειδῇ τὸν ἄνθρωπον ποιούσῃ χάριτι τὸν Θεὸν γινώσκει ὁ παθὼν, ἤδη γέγονε σαφές. Πόθεν δ' ὅτι καὶ φῶς αὕτη ἐστὶν εἰσόμεθα; Παρὰ τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἢ καὶ ἄλλου τοῦ τῶν διὰ πείρας διδασκόντων; Παρίτω τοίνυν ἕτερος, ὡς πλείους εἶναι τοὺς συμμαρτυροῦντας. Εἰπὼν γάρ ὁ θεῖος Μάξιμος τὴν γενησομένην ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τῶν ἀγίων ἐνώσιν πρὸς τὸ τῆς θείας ἀπλότητος κρύφιον, ἐπάγει: «καθ' ὃν τῆς ἀφανοῦς καὶ ὑπεραρρήτου δόξης τὸ φῶς ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετὰ τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ αὐτοὶ δεκτικοὶ γίνονται καθαρότητος». Ἀλλὰ πόθεν ὅτι καὶ θέωσις τουτὶ τὸ φῶς; Τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἀκουσον· εἰπὼν γάρ τὸν τρόπον ὡς ἐφικτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς θεοποιουμένους ἐνώσεως, ὡς

⁷⁷² Grigorie Teologul, tot acolo.

⁷⁷³ Literal: în aceeași măsură, deopotrivă.

⁷⁷⁴ «Întru Dumnezeu»: cu puterea de la El primită, de la Duhul Său, după cum s-a spus: «întru lumina Ta vom vedea lumină».

⁷⁷⁵ Adică: cunoscându-L.

⁷⁷⁶ Altfel zis: caută, cercetează.

⁷⁷⁷ Vezi Triade 1, 3, 18, GA, p. 187 și urm.

⁷⁷⁸ De la sfântul Grigorie Teologul, adică.

⁷⁷⁹ Adică: dintre cei ce predau cele învățate prin experiență.

casnici, Dumnezeu (îndrăznesc să o zic așa, voinicește) cu dumnezei unindu-Se și cunoscându-Se [de către aceștia]; [și cunoscându-Se] în aceeași măsură în care îi și cunoaște de acum pe cei ce îi cunoaște⁷⁷². Unde [mai vezi] aici nedeslușitul strălucirii?; că zice: «cât îi cunoaște Dumnezeu pe ei, atâta și ei – întocmai⁷⁷³ – îl cunosc pe Dumnezeu»; cum?; nu prin nedeslușite [asupra-l] aruncări ale cugețării, cum a spus începându-și cuvântul, ci întru Dumnezeu⁷⁷⁴ știindu-L⁷⁷⁵ pe Dumnezeu și, prin unirea cu El, dumnezei[euști]-la-chip de acum ajungând și [nu altcum decât] prin dumnezeiască-la-chip putere aruncându-se asupra harurilor Duhului, [haruri] la care cu neputință e a se așinti cei nedumnezei[euști]-la-chip, care doar cu mintea ispitesc⁷⁷⁶ cele dimprejurul lui Dumnezeu⁷⁷⁷.

[13] Cum [că nu altcum decât] prin harul cel ce îl face om dumnezeiesc-la-chip Îl cunoaște pe Dumnezeu cel ce Îl pătimește – [aceasta], de acum, am limpezit-o. Dar de unde știm că [harul] acesta este și lumină?; tot de la acesta⁷⁷⁸ sau și de la altul dintre cei ce învață prin cercare⁷⁷⁹? Vie dar de față altul, spre a fi mai mulți cei ce împreună-mărturisesc [adevărul]; că înfățișând dumnezeiescul Maxim unirea sfinților cu ascunsul simplității dumnezeiești, [unire] ce va fi în veacul viitor, adaugă: «[veac] în care văzând [ei] lumina slavei celei nearătate și preanegrăite⁷⁸⁰, primitori se fac și ei – dimpreună cu puterile cele de sus⁷⁸¹ – ai fericitei curății»⁷⁸². Dar de unde știm că lumina aceasta este și îndumnezeire? – tot pe el auzi-l; că înfățișând, pe cât cu puțință, chipul unirii lui Dumnezeu cu cei îndumnezeiți [adică ajunși

⁷⁷² «preanegrăite»: mai presus [și] de negrăire.

⁷⁷³ Cu îngerii sfinți, adică.

⁷⁷⁴ *Mistagogia* 21, PG 90, 697 A; vezi, mai sus, *Triade* 3, 1, 28 și 3, 2, 17.

ψυχῆς πρὸς σῶμα γίνεται τρόπον, ἴν' ὁλος ἄνθρωπος θεωθῆ, τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χάριτι θεουργούμενος, ἐπάγει «ὁλος ἄνθρωπος μένων κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν φύσιν καὶ ὁλος γινόμενος θεὸς κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ δόλου θείαν τῆς μακαρίας δόξης λαμπρότητα». Εἶδες ὡς λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο; τί οὖν, ἢ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ κτιστόν; Ἀλλὰ τῶν ἐξῆς ἀκουε: «μεθ' ἧν οὐκ ἔστιν ἐπινοῆσαι τι λαμπρότερον ἢ ὑψηλότερον· τί γὰρ θεώσεως τοῖς ἀξίοις ἐρασιμώτερον;». Ἦκουσας ὅτι ἡ λαμπρότης αὕτη θέωσις ἐστὶ καὶ ὡς οὐδὲν τοῖς ἀξιωθεῖσιν ὑψηλότερον τῆς θεωρίας ταύτης; Ἀλλὰ θέλεις μαθεῖν ὡς αὕτη ἐστὶ δι' ἧς τοῖς ἀξίοις ὁ Θεὸς ἐνοῦται; Τῶν ἐξῆς αὐθις ἀκουσον· «καθ' ἧν ὁ Θεός, θεοῖς γενομένοις ἐνούμενος, τὸ πᾶν ἑαυτοῦ ποιεῖται δι' ἀγαθότητα». Τοῦτ' ἄρα τὸ θεοποιόν ἐστὶ δῶρον, ὃ 'θεότητα' καλέσας ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου τῶν Ἀθηνῶν φανότατος φωστήρ ἐπέκεινα ταύτης εἶναι λέγει τὸν Θεόν. Ποῦ δὴ σοὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ μίμησις καὶ ἡ ἀφαίρεσις, δι' ὧν σὺ σπεύδεις ἀφαιρεῖσθαι τῶν πολλῶν καὶ τὴν ἐκ πίστεως γνῶσιν τῆς ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ ὄντως θεομιμηςίας;

[14] «Ἄλλ' οὐχὶ καὶ ὑπὲρ τὸ καθ' ὑπεροχὴν μὴ ὄν τὸν Θεὸν εἶρηκε», φησὶν, «εἰ καὶ ὑπὲρ ταύτην τὴν θεότητα προσεῖπε τοῦτον». Σοὶ γε οὐκ εἶρηκεν, εὐ οἶδα· λαλεῖ γὰρ

⁷⁸³ Adică: datorită firii omenești pe care o are cel îndumnezeit.

⁷⁸⁴ *Ambigua*, PG 91, 1088 C.

⁷⁸⁵ «după care»: mergând în sus, pe scara ierarhiei; mai presus de care.

⁷⁸⁶ Dorirea acestui 'mai drag' (*ἐρασιμώτερον*) este lucrare a erosului dumnezeiesc, așadar este covârșitoare, nu manifestare periferică a sufletului.

⁷⁸⁷ E vorba, în continuare, despre strălucirea lui Dumnezeu.

⁷⁸⁸ Adică: prin care, din unghiul căreia, pe calea căreia.

⁷⁸⁹ Literal: cu cei făcuți dumnezei.

⁷⁹⁰ Adică: față de darul îndumnezeitor.

dumnezei) – [zicând] cum că se face în chipul [unirii] sufletului cu trupul, ca întreg omul să se îndumnezeiască, dumnezeu făcându-se prin harul lui Dumnezeu Celui înomenit –, adaugă: «întreg rămânând om – [atât] după suflet [cât] și [după] trup – datorită firii⁷⁸³, și întreg făcându-se dumnezeu – [atât] după suflet [cât] și [după] trup – datorită harului și dumnezeieștii străluciri a fericitei slave, celei ce se învederează în el tot»⁷⁸⁴. Ai văzut cum [că] strălucire a lui Dumnezeu e lumina aceea?, cum așa, strălucirea lui Dumnezeu e ceva zidit? Dar ascultă și mai departe: «[strălucire] după care⁷⁸⁵ nu este cu puțință a gândi [că există] ceva mai strălucitor și mai înalt; că ce le este celor vrednici mai drag⁷⁸⁶ decât îndumnezeirea?». Ai auzit că strălucirea aceasta este îndumnezeire și că nimic nu le este mai presus [decât ea] celor învredniciți acestei vederi? Voiești, dar, să afli că [nu alta decât] aceasta⁷⁸⁷ este cea prin care Dumnezeu Se unește cu cei vrednici? – ascultă, iarăși, mai departe: «[strălucire] după care⁷⁸⁸ Dumnezeu, unindu-Se cu cei ajunși dumnezei⁷⁸⁹, întregul al Său îl face, pentru [a Sa] bunătate»⁷⁹⁰. Aceasta este, prin urmare, darul îndumnezeitor, pe care 'dumnezeire' numindu-l preastrălucitorul luminător cel din Areopagul Atenelor, zice că Dumnezeu este dincolo de aceasta⁷⁹¹. Unde îți sînt [dar cele de care vorbești, și anume] cunoașterea și imitarea și afereza [adică abstragerea sau scoaterea], prin care – prin toate – te silești a și scoate din cei mulți cunoașterea – cea dintru credință – a celei mai-presus-de-noi și adevărate imitări-de-Dumnezeu?

[14] «Dar», zice [el], «deși a spus că Dumnezeu e mai presus de această dumnezeire⁷⁹², nu a zis că Acesta e mai

⁷⁸³ Epistola 2, PG 3, 1068 A–1069 A.

⁷⁸⁴ Adică: de astfel înțeleasa dumnezeire, ca îndumnezeire.

οὐκ εἰς τὰ σά, ἀλλ' εἰς ἅτα ἀκουόντων' ἐστὶ γὰρ μακάριος. Ὅταν γὰρ λέγη τὸν Θεὸν 'ὑπερουσίως ἔχειν τὸ ὑπερουσίον', τί γε ἄλλο λέγει ἢ ὅτι ἐπεὶ ὑπερουσίον ἐστὶ τὸ καθ' ὑπεροχὴν μὴ ὄν, ὑπὲρ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐστίν, ὑπερουσίως ἔχων τὸ ὑπερουσίον; Τί δὲ ὁ λέγων, μᾶλλον δὲ οἱ λέγοντες, 'ἐν γὰρ εἰσί' κατὰ τὴν δεσποτικὴν εὐχὴν καὶ δι' ἐνὸς τοὺς ἀγίους ἅπαντας προᾶγομεν, τί οὖν οἱ λέγοντες τῆς καθ' ὑπερουσιότητα θέωσεως ἀπείρως ἐξηρημένον εἶναι τὸν Θεόν; Τί δὲ ὁ εἰπὼν πάσης θέσεως καὶ ἀφαιρέσεως ἐπέκεινα εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπεροχὴν; Ἄρ' οὐχ ὑπὲρ τὸ καθ' ὑπεροχὴν μὴ ὄν, καὶ ὑπὲρ τὴν ἄκτιστον ἀθανασίαν καὶ ζωὴν καὶ ἀγαθότητά φασιν εἶναι τὸν Θεόν, εἰ καὶ οὐ τοὺς τοῦτο λέγοντας, πρὸς τὸ τῆς αὐτῶν ἀσφαλοῦς θεολογίας ὕψος ἀτενίζειν οὐ δυνάμενος, φεῦ τῆς τόλμης, φεῦ τῆς ἀπάτης ἢν ἐπεπόνθεις, ἀσεβεῖς τρανῶς προσείρηκας καὶ ἀπεκίρηξας ἅπαντας; Ἀλλ' ἐκεῖνοι σοῦ καὶ τῆς σῆς χαμαιζήλου γνώμης καὶ τῆς πάντα τολμώσης γλώττης μηδένα λόγον ποιούμενοι, καὶ τὸ 'ἀπειράκις ἀπείρως' ἐπὶ τῶν τοιούτων πάντων τῇ θεῖα προσέθηκαν ὑπεροχῇ, κοινῇ πάσαις ἐννοίαις καὶ πᾶσι ῥήμασιν ἀφραστον εἰδότες αὐτήν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλις.

⁷⁹³ *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 10, PG 3, 648 D.

⁷⁹⁴ V. rugăciunea Sfântului în Ghetsimani: «ca toți să fie una» (Ioan 17, 21).

⁷⁹⁵ Sau: 'după mai-presus-ul-de-finiță [al harului]'.

⁷⁹⁶ Altfel zis: superioritatea Lui.

⁷⁹⁷ Sau: atât de toată punerea [a ceva] pe seama Lui, cât și de toată scoaterea [a ceva] de pe seama Lui; Dionisie Areopagitul, *Despre teologia mistică* 1, 2, PG 3, 1000 B și 1, 5, PG 3, 1048 B.

⁷⁹⁸ Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 1, 7, PG 90, 1085 B; 1, 49, PG 90, 1101 și altele.

⁷⁹⁹ Înfățișând superioritatea lui Dumnezeu față de ceva, Părinții au adăugat totdeauna precizarea 'de nesfârșite ori [în chip] nesfârșit'; vezi, de pildă, *Triade* 3, 2, 7: «τῶν μεθεκτῶν ἀπειράκις ἀπείρως ὁ Θεὸς ὑπερεξήρηται»; sau *Triade* 3, 1, 27: «Mai presus de fire, așadar, și de

presus și față de *ceea ce* – în înțeles de depășire – *nu este*). Păi ție – mi-e foarte limpede – [chiar că] *nu ți-a spus*; că vorbește nu în auzul tău, ci în auzul celor ce ascultă; că fericit este. Că atunci când spune că Dumnezeu [în chip] mai-presus-de-ființă are însușirea de a fi mai-presus-de-ființă⁷⁹³, ce altceva spune decât că, întrucât *ceea ce* – în înțeles de depășire – *nu este* e mai presus de ființă, Dumnezeu e mai presus de aceasta, [în chip] mai-presus-de-ființă având [El] însușirea de a fi mai-presus-de-ființă? Și ce te faci cu cel ce spune (ba, mai bine zis, cu *cei* ce spun, că [aceștia] *una sînt*, după Stăpâneasca rugăciune⁷⁹⁴, astfel că, printr-unul [dintre sfinți], pe toți sfinții îi aducem de față), așadar, ce te faci cu *cei* ce spun că Dumnezeu este [în chip] nesfârșit mai presus [adică dincolo] de îndumnezeirea cea după [insușirea harului de a fi] mai-presus-de-ființă⁷⁹⁵? Și ce te faci cu cel ce a spus că mai-presus-ul lui Dumnezeu⁷⁹⁶ e dincolo de toată afirmarea și negarea⁷⁹⁷? Oare nu spun [aceștia] că Dumnezeu e mai presus de *ceea ce* – în înțeles de depășire – *nu este* și de nezdita nemurire și viață și bunătate, măcar că tu pe *cei* ce spun aceasta, neputincios fiind a privi la înălțimea nealunecatei lor cuvântări-de-Dumnezeu, i-ai numit – vai, ce cutezanță!; vai, ce înșelare ai pățimit! – ‘necinstitori-de-Dumnezeu’ și i-ai afurisit pe toți? Aceia, însă, neluând aminte la tine și la părerea ta cea lipită de pământ și la limba ta a-toate-cutezătoare, și pe ‘de nesfârșite ori [în chip] nesfârșit’⁷⁹⁸ l-au pus – în toate zicerile de felul acesta – lângă ‘mai-presus-ul dumnezeiesc’⁷⁹⁹, știindu-l pe [mai-presus-ul] acesta [a fi] cu neputință de rostît tuturor înțelesurilor și vorbelor, deoptrivă⁸⁰⁰. Destul însă cu acestea.

virtute și de cunoaștere este harul [adică darul] îndumnezeirii, iar acestea toate – după sfântul Maxim – sînt *nesfârșit* mai prejos decât el».

⁸⁰⁰ Sau: inexprimabil în concepte și cuvinte, oricare ar fi acestea.

[15] Ὅπως δὲ καὶ τὴν ἀρετὴν κακίαν οὕτως ἐποίησεν, ὡς ἐν βραχεὶ δεικτέον. Ἀπάθειαν εἶναι λέγει τὴν τοῦ παθητικοῦ καθ' ἕξιν νέκρωσιν. «Αἱ γὰρ τοῦτου», φησὶν, «ἐνεργεῖαι μάλιστα πάντων ἐκτυφλοῦσι καὶ κατορύττουσι τὸ θεῖον ὄμμα· δεῖ δὴ κατὰ μηδεμίαν ἑαυτοῦ δύναμιν τοῦτο ἐνεργὸν εἶναι». Βαβαί· πῶς κατορύττει τὸ θεῖον ὄμμα τὸ πρὸς τὰ πονηρὰ μίσος καὶ ἢ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη; Καὶ ταῦτα γὰρ τοῦ παθητικοῦ εἰσὶν ἐνεργεῖαι· ταύτη γὰρ τῆς δυνάμει τῆς ψυχῆς ἀγαπῶμέν τε καὶ ἀποτρεπόμεθα, οἰκειούμεθα τε καὶ ἀλλοτριούμεθα· μετὰθεσιν τοίνυν οἱ ἐρασταὶ τῶν καλῶν ποιοῦνται τῆς δυνάμεως ταύτης, ἀλλ' οὐχὶ νέκρωσιν, οὐκ ἀκίνητον κατακλείσαντες ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐνεργὸν δείξαντες ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπῃ, αἱς «δυσὶν ἐντολαῖς» κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον «ἅπας ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται». Εἰ δ' αὐταὶ τὸ θεῖον ὄμμα κατορύττουσι καὶ τὸν κατ' αὐτὰς ζῶντα ἐμπαθῆ ποιοῦσι, τίς τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐ κακία; Τούτων μὲν οὖν ἕκαστον διὰ τε τῶν προτέρων ἡμετέρων λόγων κἀν τοῖς νῦν ἡμῖν προτεθειμένοις ἐδείξαμεν, καταλέξαντες καὶ ἐξελέγξαντες καὶ ὅσα καθ' ἡμῶν καὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν πατέρων ἐντεκῶν τοῖς οἰκειοῖς λόγοις προῦθηκεν, ἐγκαλλωπιζόμενοι τῷ κοινωνοῖ γενέσθαι τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους ὕβρεως· πάντως γὰρ καὶ τῆς εὐλογίας κοινωνήσομεν αὐτοῖς.

[16] Ἐκεῖνο μέντοι προσήκει συνιδεῖν, ὡς εἰ τις ἐθελήσειε σατανικὸν οἶον σύγγραμμα τὰς ἀπ' αἰῶνος ἀχρι

⁸⁰¹ Sau: ochiul dumnezeiesc; adică mintea.

⁸⁰² Vezi și *Triade* 2, 2, 23; tot acolo e și fraza următoare, GA, p. 420.

⁸⁰³ Adică: facultate a sufletului.

⁸⁰⁴ Adică: ne facem casnici.

⁸⁰⁵ «[...] după cum prin una și aceeași parte cuvântătoare a sufletului – după înțeleptul Sinesie – lăudăm și ocărăm» (*Triade* 2, 2, 23).

⁸⁰⁶ Adică: mutarea de la rele la bune, încetarea 'focalizării' acesteia asupra celor rele și 'focalizarea' ei asupra celor bune.

[15] Dar să arătăm, pe scurt, și cum a făcut acesta virtu-tea [a fi] răutate. Zice că nepătimire este habituala omorâre a părții pătimitoare [a sufletului]; «că – mai mult decât orice altceva – lucrările părții acesteia», zice, «orbesc și îngroapă în pământ văzul dumnezeiesc⁸⁰¹; așadar, nu trebuie a i se lăsa lucrătoare nici o putere a ei»⁸⁰². Vai [și amar]!; cum 'îngroapă în pământ văzul dumnezeiesc' ura de cele rele și dragostea de Dumnezeu și de aproapele? – că și acestea sînt tot lucrări ale părții pătimitoare; că prin [una și] aceeași putere a sufletului⁸⁰³ iubim și ne scârbim, ne încâsnicim⁸⁰⁴ și ne înstrăinăm⁸⁰⁵. Așadar, *mutare* fac iubitorii de cele bune puterii acesteia⁸⁰⁶, nu *omorâre*, neînchizându-o în ei înșiși [nelucrătoare și] nemișcată, ci lucrătoare arătându-o întru dragostea față de Dumnezeu și de aproapele, «de care» două porunci⁸⁰⁷ – după cuvântul Domnului – «atîrnă toată legea și prorocii»⁸⁰⁸. Iar dacă acestea⁸⁰⁹ îngroapă în pământ văzul dumnezeiesc și pătimăș îl fac pe cel ce le trăiește, [atunci] care dintre virtuți nu e răutate? Fiecare în parte, așadar, din [lucrurile] acestea le-am arătat [și] prin cuvintele noastre cele mai dinainte, și în cele ce le punem acum de față⁸¹⁰, înșirînd și vădînd [a fi mincinoase] și [toate] câte le-a [mai] puit [el] în cuvintele lui, aducându-le [el] de față împotriva noastră și a Părinților noștri [și] împodobindu-ne pe noi cu [faptul de] a fi ocărăți cu ocara cea adusă și asupra sfinților; așa că – negreșit – vom avea parte și de binecuvîntarea acestora.

[16] Acea însă se cuvine a o înțelege cum că, de ar vrea să numească cineva 'scriere satanicească' viclenele erezii

⁸⁰¹ E vorba de porunca dragostei de Dumnezeu și de cea a dragostei de aproapele.

⁸⁰² *Matei* 22, 40.

⁸⁰³ «acestea»: dragostea de Dumnezeu și dragostea de aproapele

⁸¹⁰ Vezi *Triade* 2, 2, 19-22-24; 3, 3, 12, GA, p. 419-423.

νῦν πονηρὰς αἰρέσεις ὀνομάσαι, κατὰ κεφάλαια διηρημένον εἰς τὰς ἄλλοτε ἄλλως ὑποβολαῖς ἐκείνου φησὺς, ἐπιλογὸν εἶναι τούτων ἀπασῶν τὸ τοῦ λατινέλλητος τουτὶ βιβλίον. Οὐδὲ γὰρ τῆς παλαιᾶς διαθήκης τοῦ Θεοῦ καταψευσάμενος, τῆς καινῆς ἐφείσατο, οὐδὲ εἰς τὴν θείαν φύσιν ἀμαρτῶν, τὴν διὰ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιδημίαν εἶασεν ἀνεπηρέαστον, οὐδ' εἰς τὴν πνευματικὴν ὑβρίσας θεωρίαν, τὴν τῆς ἀρετῆς πράξιν ἀδιάβλητον κατέλιπεν, οὐδὲ τῆ τῶν μακαρίων ἀνδρῶν κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα ἐπιθέμενος ζωῇ, τοῖς τοῦ μελλοντος αἰῶνος οὐκ ἐπέβαλε τὰς χεῖρας, ἀλλὰ κατὰ παντός, ὡς εἰπεῖν, ἐχώρησε καλοῦ καὶ ἱεροῦ καὶ θείου, παρόντος τε καὶ παρελθόντος, ἐφ' ἡμῖν τε ὄντος καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἐλπιζομένου τε καὶ ἀρτίως ὡς ἐν ἀρραβῶνος μέρει χορηγομένου τοῖς ἀξίοις, τοῖς τε πρὸ νόμου καὶ τοῖς μετὰ νόμον ἀγίοις, ὧν πρὸς ὀλίγους ἕκαστος ἐν μέρει τῶν ταῖς αἰρέσεσι προϊσταμένων ἀντετάξατο κοινῇ πᾶσιν οὗτος ἀντιπαραταξάμενος νῦν, ἀνάπλεων πάσης δεινῆς αἰρέσεως ἐξενήνοχε σύγγραμμα, πάντας τοὺς ἀγίους καὶ πάσας σχεδὸν τὰς τούτων δόξας πολυτρόπως διαβάλλον, ὡς εὐχερὲς εἶναι προθεμένου ἡμᾶς συλλαβὰς ὀλίγας ἐκάστου τῶν ἀγίων, εἶτα, τὴν πονηρὰν ταύτην δέλτον ἐπαναγινώσκοντας, σαφὲς εὐθύς ποιῆσαι πᾶσιν, ὡς αἰρετικούς καὶ δυσσεβεῖς, ἀθέους τε καὶ πολυθέους καὶ ἀλιτριοὺς τοὺς αὐτὰς γράψαντας οὐ παραιτεῖται καλεῖν. Εἰ μὲν οὖν ἀπιστῶν τις ἡμῖν ἐναργῶς ἐθέλει τάληθές ἰδεῖν, ἴτω παρ' ἡμᾶς καὶ μανθανέτω, τῶν τοιούτων συγγραμμάτων προτεθέντων φανερῶς· εἰ δὲ εὐλόγως τε καὶ μὴ, τὸν τῶν ἀγίων κατήγορον στέργειν ἀποδέχεται, αὐτὸς τοῦ ἑαυτοῦ βαστάσει κρίμα, ὅστις ἂν ἡ

⁶¹¹ Capitoile, adică.

⁶¹² Catalogul erezilor în care cad Varlaam și Achindin se găsește și în *Antireticile către Achindin* ale sfântului Grigorie, dar și în scriere separată și anume *Expunerea ciudatei mulțimi de necinstiri ale lui Varlaam și Achindin* vezi și Dositheu. *Tomosul dragostei*, Iași, 1698, p. 13-17.

cele din veac până acum, împărțită pe capete⁸¹¹ după [ereziile] cele în fel și chip odrăslite de șoaptele aceluia, [atunci] epilogul tuturor acestora este cartea de față a latinelinului⁸¹². Că mințind [el] asupra vechiului testament al lui Dumnezeu, nici pe cel nou nu l-a iertat, și greșind [el] în privința dumnezeieștii Firi, nici venirea în trup a lui Dumnezeu nu a lăsat-o nevătămată, și hulind asupra Duhovniceștii vederi, nici făptuirea [proprie] virtuții nu a lăsat-o nepărâtă⁸¹³, și punându-se împotriva viețuirii fericiților bărbați celor din veacul de acum, și asupra celor din veacul viitor întinsu-și-a mâinile, ci s-a pornit – așa zicând – asupra a tot [lucrul] bun și sfânt și dumnezeiesc, [asupra] celui de față și [asupra] celui viitor, celui ce ține de noi și celui ce nu ține de noi, celui nădăjduit și celui dat și acum în parte – ca în arvună – celor vrednici, [adică] sfinților celor dinaintea legii și celor de după lege, [sfinți] dintre care doar asupra unora – puțini – s-a pus împotriva fiecare dintre căpeteniile ereziilor, [pe când] acesta⁸¹⁴, împotriva tuturor laolaltă punându-se, scriere plină de toată cumplita erezie [ne-]a pus de față, pârând mincinos – în multe chipuri – pe toți sfinții și mai toate socotințele acestora, încât lesne să ne fie – punând mai întâi de față câteva ziceri de ale fiecăruia dintre sfinți și citind, mai apoi, iarăși reaua alcătuire aceasta – a limpezi numaidecât tuturorora cum [că] nu se dă înapoi ‘eretici’ și ‘rău-cinstitori’, ‘atei’ și ‘politeiști’ și ‘spurcați’ a-i numi pe cei ce au scris acestea. Așadar, de voiește cineva – nedându-ne crezare – a vedea limpede adevărul, vie la noi și afle, punându-i noi dinainte scrierile acestea; iar de cineva alege – în chip binecuvântat ori nu – a-l iubi pe pârâșul mincinos al sfinților, însuși ‘o să-și poarte vina, oricine ar fi’⁸¹⁵.

⁸¹¹ În chip mincinos, desigur.

⁸¹⁴ Varlaam, adică.

⁸¹⁵ Galateni 5, 10.

A SFÂNTULUI GRIGORIE PALAMA
APOLOGIE
ÎMPOTRIVA LUI VARLAAM ȘI ACHINDIN

Scurtă introducere¹

Tot mai îngrijorat – după ce la începuturile lui 1341 Palama publică *Triada* a treia și *Epistola a III^a către Achindin* – Varlaam merge iarăși la Constantinopole și cere patriarhului Ioan Caleca întrunirea Sinodului și condamnarea isihaiștilor. Caleca ezită, total nedoritor de dezbateri dogmatice. Varlaam, însă, prezentând tendențios întreprinderile lui Palama ce duseseră la alcătuirea *Tomosului aghioritic*, semnat de athoniți, și unuia similar, semnat de monahii din Tesalonic, atinge coarda sensibilă a patriarhului: «Palama face para-sinaxe² în sfântul Munte și în Tesalonic, contrar dumnezeieștilor și sfințitelor canoane»³. Sensibil la abaterile de la canonicitate, Caleca cere apologia monahilor în cauză și cere mitropolitului Tesalonicului să îi trimită – dimpreună cu Palama – în capitală.

Anticipând, sfântul Grigorie îi convinsese pe toți de necesitatea întrunirii nu a unei comisii de drept canonic, ci a unui sinod care să cerceteze întreaga chestiune ivită, sub aspect teologic și ascetic. Împăratul Andronic al III-lea Paleologul, care își petrece iarna la Tesalonic, este de partea lui Palama, prietenul său din copilărie.

Achindin, adeptul concilierii și prietenul ambilor combatanți, temându-se de o eventuală condamnare a

¹ Text preluat din *Introducerea* profesorului P. Hristou (Γρηγορίου τοῦ Παλαμά, *Ενυγγραμματα Β'*, p. 9-54), ușor prescurtat.

² Adică facțiuni eclesiastice, ilegitime.

³ Achindin, *Cuvânt către Caleca*, Th. Uspenskiĭ, *Smodik*, Odessa 1893, p. 87.

lui Palama 'datorită unor expresii îndoielnice', reușise – se pare – să atragă la opinia sa mai toți factorii de decizie ai capitalei (între care și patriarhul⁴), ba chiar cheamă și dinafară, spre a lua parte la Sinod, personalități cu convingeri eventual similare, precum David Disypatos, prieten – și el – atât cu Varlaam, cât și cu Palama.

La cererea patriarhului, în mai 1341, sfântul Grigorie merge în Constantinopole, dimpreună cu apropiații și ucenicii săi, acuzați cu toții. După obișnuitele ședințe premergătoare, în care se configurează hotărârea sinodalilor, și anume favorabilă isihaiștilor, Sinodul se întrunește – pentru o singură zi – la 10 iunie, sub proedria împăratului Andronic al III-lea Paleologul. Acesta aprobă convingerile isihaiștilor, pronunțându-se el însuși în chestiunea luminii văzute de Apostoli pe Tavor și spunând că aceștia au văzut «harul și dumnezeiasca slavă, iar nu ființa însăși, cea care [le] dădea harul»⁵. Marele domestic Ioan Cantacuzino, și el de față, prieten cu Varlaam, îl sfătuiește pe acesta 'să dea ascultare monahilor, mai pricepuți în astfel de lucruri'. Varlaam primește, astfel că Sinodul nu mai emite *tomos* special, ci, prin enciclică, patriarhul face cunoscute hotărârile Sinodului, și anume condamnarea spuselor și scrierilor lui Varlaam împotriva isihaiștilor și predarea cărților lui autorităților bisericești, spre a fi distruse.

După Sinod, simțindu-se obosit și slăbit și retrăgându-se la mănăstirea Odighitria, împăratul moare, la 15 iunie, fapt ce destabilizează iarăși situația. Varlaam, crezând că moartea principalului susținător al adversarilor săi poate întoarce balanța în favoarea sa, regretă

⁴ *Ibidem*, p. 86.

⁵ *Tomosul sinodal 46*, PG 151, 688 C.

că a cedat atât de repede înaintea Sinodului și încearcă schimbarea lucrurilor. Se dovedește a fi însă prea târziu, pentru că, în urma Sinodului, Palama se bucură de o foarte mare reputație. Astfel că, la câteva zile după Sinod, Varlaam fuge, întorcându-se în Italia.

Ștafeta antiisihasmului este preluată, paradoxal, de chiar principalul organizator al apărării în Sinod al lui Palama, și anume de Achindin. Nemulțumit că Sinodul din iunie 1341 depășise hotărele tematice pe care însuși i le hotărâse și că, după Sinod, Palama continua tratarea problematicii legate de raportul între ființă și lucrări, Achindin, care, după cum știm, nu aproba deloc distincția palamită, lucru de care îl și înștiințase pe Palama, îl provoacă pe acesta din urmă la dezbaterea asupra chestiunii cu pricina.

Optând pentru soluția radicală, adepții sfântului Grigorie cer întrunirea unui nou sinod. Caleca se opune, temându-se de dezbaterile dogmatice și totodată, nedorind – din motive politice – a micșora autoritatea imperială a defunctului împărat Ioan al III-lea Paleologul, prin încuviințarea unui nou sinod prezidat, inevitabil, de Ioan Cantacuzino, tutorele fiului aceluia. Totuși, Sinodul se întrunește în august 1341. Dezaprobarea vehementă a lui Achindin de către participanți și de către popor, face ca patriarhul să se retragă înaintea încheierii lucrărilor. Restul sinodalilor hotărând condamnarea lui Achindin, 'de nu se întoarce, ci stăruie în opiniile sale', acesta e nevoit să semneze *libellus* prin care recunoaște hotărârile sinodului precedent în privința luminii dumnezeiești, fapt pentru care prezenta condamnare a sa nu intră în vigoare.

La insistența isihaiștilor, se dă un *tomos sinodal*, care confirmă faptul că întrunirea precedentă – cea din iunie – a luat hotărâri cu caracter dogmatic și consemnează, totodată, precedentă condamnare a lui Varlaam și faptul că sub aceasta intră și toți cei ce conglăsuiesc cu acela. Pe de altă parte *tomosul* interzice (prevedere impusă, cel mai probabil, de Caleca) readucerea în discuție și tratarea chestiunilor dogmatice și, totodată, nu pomeniște nimic de însuși sinodul acesta din august, lăsându-se impresia unui singur Sinod în mai multe ședințe. Întrucât Achindin semnase *libellus*, firește că nu e pomenită vreo condamnare a sa⁶.

Dacă sinodului din iunie îi urmasse numaidecât moartea împăratului Ioan al III-lea Paleologul, sinodului din august îi urmează izbucnirea războiului civil, între, pe de o parte, partida împărătesei Anna de Savoia, a marelui duce Alexios Apokafkos și a patriarhului Ioan Caleca și, pe de alta, marele domestic Ioan Cantacuzino, suspectat – pe nedrept, după cât se pare⁷ – de împărăteasă că ar ținti tronul imperial.

Simpatizând cu Cantacuzino, Palama este tot mai prigonit de Caleca, pe toate căile. Astfel, continuând Achindin – după Sinodul din august și după editarea *tomosului* – să vorbească împotriva lui Palama, mai apoi patriarhul însuși îi încuviințează aceasta, dându-i voie nu doar să vorbească, ci și să scrie. Firește că și sfântul Grigorie continuase și continuă să scrie și să se apere.

⁶ Se consideră că *tomosul* a fost redactat în cea mai mare parte de Palama, iar Caleca a adăugat ultimele paragrafe; vezi Hristou, Palama II, p. 18.

⁷ Vezi argumentele lui Hristou la p. 20.

Aceasta este perioada în care își redactează *Apologia împotriva lui Varlaam și Achindin*⁸, alcătuită din trei scrieri: 1. *Despre dumnezeiasca unire și deosebire*; 2. *Despre dumnezeieștile lucrări și împărtășirea după acestea*; 3. *Despre dumnezeiasca și îndumnezeitoarea împărtășire*. Pentru faptul că cele trei sînt părți ce alcătuiesc o scriere unitară avem mai multe indicii: 1. cea de a doua scriere se numește și *Apologie mai desfășurată*, ceea ce – de bună seamă – presupune o precedentă apologie, mai pe scurt; 2. primele două scrieri nu doar că nu au încheiere propriu-zisă, dar chiar este arătată continuarea lor în altă scriere⁹; 3. ultima dintre ele se încheie propriu-zis, chiar cu formulă doxologică¹⁰.

Tema tratatului acestuia în trei părți decurge din scrierile polemice ale lui Palama în apărarea luminii dumnezeiești, mai precis din concluziile ce apar în mod necesar din acestea: transcendența ființei lui Dumnezeu și caracterul participabil al lucrărilor Lui. Dacă lupta ar fi luat sfârșit cu Sinodul din iunie 1341, poate că Palama nu ar mai fi alcătuit lucrarea aceasta sau i-ar fi dat o altă formă. Dar, după Sinod, nici Varlaam nu și-a încetat atacurile (în cele câteva ultime zile ale perioadei lui bizan-

⁸ Să nu uităm că, după Sinodul din iunie 1341, datorită morții împăratului, Varlaam încercase o întoarcere a balanței în favoarea sa, acesta e motivul pentru care și el este pomenit în numele scrierii în cauză.

⁹ *Despre dumnezeiasca unire și deosebire* sfârșește cu fraza «[acum, deci.] s-ar cere să cercetăm și despre dumnezeiască deosebirea aceasta și lucrările cele după ea și să lîmpezim după putere [lucrările acestea] și să zăbovim – nu mai puțin – [și asupra lor], încât, din cele de dumnezeieștii Părinți teologhisite despre aceasta, să putem lesne vedea – și plivi – rătăcirea varlaamită». Urmează apoi *Despre dumnezeieștile lucrări și împărtășirea după acestea*, a căreia ultime cuvinte sînt: «să întoarcem, dar, cuvântul la curgerea de mai înainte hotărâtă».

¹⁰ Și anume: «Căruia Se cuvine toată slava în vecii vecilor. Amin».

tine), nici Achindin nu a mai stat deoparte, ci a coborât și el în arenă. Lucrarea este apologetică, dar și polemică.

Lucrarea nu face referință la nici o altă lucrare palamită precedentă înafara *Triadelor*, ceea ce arată că este prima redactată de Palama după Sinoadele din 1341. Nu a fost scrisă după toamna lui 1342, când Achindin își începe în scris polemica sa cu Palama, de vreme ce nu pomenește nu doar de nici o scriere a aceluia, dar nici de faptul că acela ar polemiza în scris. Astfel, în partea a treia Achindin este prezentat nu ca scriind, ci ca vorbind împotriva lui Palama, iar când Varlaam și Achindin sînt pomeniți ca 'împreună-scriind', citatele adăugate sînt doar din Varlaam. Apoi, în cartea întâia 'Varlaam și Achindin' sînt pomeniți împreună de aproximativ douăzeci de ori, fără vreo referire la fuga celui dintâi. Pe lângă acestea, întrucât prima carte este dezvoltarea conținutului *Epistolei a III^a către Achindin*, probabil că a fost redactată imediat după primul Sinod. Faptul că în cartea a doua patriarhul Caleca este încă numit cu titulatura de 'preadumnezeiescul' dovedește că nu intervenise rupțura dintre cei doi¹¹; deci aceasta a fost scrisă undeva pe la începutul toamnei lui 1341. A treia carte înfățișează lupta dezlănțuită a lui Achindin, ceea ce poate însemna că acesta va fi primit de la patriarh încuviințarea să vorbească împotriva lui Palama; ceea ce indică drept perioadă a redactării iarna dintre 1341 și 1342.

Faptul că tratatul acesta – întreit în părți – a fost scris atît de curînd se vede și din cuvintele patriarhului: «noi, așadar, văzînd – după alcătuirea tomosului – scrieri și apologii ale lui Palama, mai că le-am socotit cu

¹¹ După mașinațiunile patriarhului, sf. Grigorie este în cele din urmă aruncat în temnița palatului imperial, în 1343, unde va sta închis pînă în 1347.

neputință [a fi scrise atât de repede]». Patriarhul a luat cunoștință de existența scrierilor acestora pe la începuturile lui martie 1342.

1. *Despre dumnezeiasca unire și deosebire*. Titlul desfășurat al lucrării, și anume «În câte feluri [este] dumnezeiasca unire și deosebire și că nu doar după ipostasuri, ci și după comunele [lor] ieșiri și lucrări am fost învățați [a fi] deosebire în Dumnezeu, și că după fiecare unire și deosebire¹² nezidit a-l cugeta am apucat [de la Părinții noștri], măcar că lui Varlaam și Achindin le displace» redă în linii mari conținutul cărții.

În *Epistola a III^a către Achindin* sfântul Grigorie dezvoltase o doctrină ce se rezuma în fraza: «una e ființa lui Dumnezeu și alta e lucrarea ființială a lui Dumnezeu»¹³. Opiniei acesteia i se opunea nu doar Varlaam, ci și Achindin, cu toate că acesta din urmă, datorită prieteniei ce purta lui Palama, nu își manifestase atunci dezacordul față de el, ba chiar îl apăraseră în Sinodul din iunie. Se pare că după Sinodul acesta Achindin a găsit prilejul să arate că, deși în celelalte privințe e de acord cu Palama, nu este și în privința distincției între ființă și lucrare în Dumnezeu, de teama diteismului. Negăsindu-se – în ciuda repetatelor întâlniri dintre cei doi – nici un chip de conciliere, Achindin și-a exprimat vehement opoziția și l-a acuzat pe Palama, care, apărându-se, a alcătuit lucrarea de față, fragmente ale căruia vor fi folosite mai apoi în *Capete*.

Prologul (1-4) anunță numaidecât tema scrierii, printr-un citat areopagitic: «sfințiii știutori-de-taină ai predaniei cuvântării noastre de Dumnezeu dumnezeieștile uniri, pe de o parte, cele ale Dăinuirii [Celei] mai presus

¹² Adică: din unghiul fiecărei 'uniri' și 'deosebirii'.

¹³ «una e... și alta e...»: un lucru e... și altceva e...; *Epistola a III^a către Achindin* 3, Palama II, GA, p. 291.

de negrăire și de necunoaștere, le numesc *ascunse și neieșite* [din sine] *așezări mai presus [de toate], iar deosebiri* cele cuvenite Binelui [a le face] ale obârșiei dumnezeiului – *ieșiri/purcederi și arătări [în afară]*»¹⁴. Urmează dezvoltarea temei, în două părți: mai întâi (5-17) despre reala co-existență a unirii și deosebirii și, mai apoi (18-32), despre caracteristicile unirii și deosebirii, separat. În epilog (33-35) se spune pentru ce cei de după Dionisie (considerat, desigur, a fi ucenicul din Areopag al Apostolului Pavel) au neglijat doctrina despre această deosebire în Dumnezeu. Terminologia folosită de sfântul Grigorie în această lucrare pentru înfățișarea dumnezeieștilor lucrări – împrumutată în cea mai mare parte de la Areopagit – se va schimba simțitor în scrierile sale ulterioare.

2. *Despre dumnezeieștile lucrări și împărtășirea după acestea*. La câteva luni după prima carte a fost scrisă o a doua, cu un mai intens caracter apologetic, întrucât sfântul Grigorie fusese din nou acuzat de doteism și de faptul de a readuce în discuție chestiuni dogmatice. Astfel că, pe lângă titlul scurt (cu care el însuși citează lucrarea), autorul pune și altul, spre învederarea caracterului scrierii: «Apologie mai desfășurată către cei ce cred că doi dumnezei se arată [numaidecât a fi] din faptul de a fi numită de către sfinți îndumnezeitoare a dare a Duhului – față de care Dumnezeu, după ființă, este mai presus – nu doar 'îndumnezeire nefăcută', ci și '[nefăcută] dumnezeire'; sau despre dumnezeieștile lucrări și împărtășirea după acestea».

Subiectul cărții diferă puțin față de al celei precedente, dar metoda tratării rămâne practic aceeași. Dezvoltarea este extinsă, astfel că autorul simte nevoia justificării: îndelunga-vorbire se datorează conștiinței datoriei de a-i apăra pe Părinți, ei fiind, de fapt, cei acuzați. Alt motiv este nevoia dovedirii că scrierile ortodoxe sînt corecte, și

¹⁴ Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 4, PG 3, 640 D.

nu încorecte, cum reieșea îndeosebi din scrierile lui Varlaam (45). Din pricina repetatelor reluări, împărțirea scrierii este dificilă. În prolog (1-2) se indică drept temă dovedirea faptului că «Dumnezeiescul este și unu și nu unu, amândouă [acestea fiind spuse în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu]». Se vorbește apoi despre existența concretă a lucrărilor dumnezeiești și despre caracterul lor nezidit (3-29) și despre îndumnezeirea săvârșită de către ele (30-44). În final (45-52) se face referire la succesorii lui Varlaam, și anume Achindin și cei dimpreună cu el, pentru a fi justificată tratarea chestiunilor dogmatice. Dezvoltarea temei nu este practic încheiată, astfel că în final se spune: «să întoarcem, dar, cuvântul la curgerea de mai înainte hotărâtă»; evident că într-o nouă carte.

3. *Despre dumnezeiasca și îndumnezeitoarea împărtășire.* Este scrisă la scurtă vreme după cartea precedentă, pe când Achindin vorbea – dar încă nu scria – împotriva lui Palama. Autorul reia tema dintr-a doua parte a aceleia, întemeindu-și spusele pe tot mai multe locuri din epistolele pauline și din scrierile sfinților Vasile cel mare și Maxim Mărturisitorul. Tema e stabilită în prolog (1-2) prin referire la opinia adepților lui Achindin, cum că darul îndumnezeitor este creat și este, de fapt, o imitare naturală sau o habitudine naturală, o ameliorare morală, pentru că dacă – pe motiv că se împărtășesc de Dumnezeu – harul împărtășit sfinților ar fi nezidit, atunci – pe același motiv – tot nezidit ar fi și darul dumnezeiesc ce ajunge la toate zidirile. Se argumentează apoi că harul dumnezeiesc este lucrare nezidită (3-8), se vorbește despre faptul că toate zidirile se împărtășesc de darul lui Dumnezeu – de la cele nesimțitoare, până la cei mai aleși dintre sfinți – dar fiecare dintre acestea de pe treapta ei (9-22), despre neconfundarea ființei cu lucrarea (23-29). În epilog (30) se încheie – printr-o rugăciune și o doxologie – întregul tratat tripartit.

<ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ>
 ΠΟΣΑΧΩΣ Η ΘΕΙΑ ΕΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ,
 ΚΑΙ ΟΤΙ ΜΗ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΥΠΟΣΤΑΣΕΙΣ ΜΟΝΟΝ,
 ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑ
 ΤΑΣ ΚΟΙΝΑΣ ΠΡΟΟΔΟΥΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ
 ΔΙΑΚΡΙΣΙΝ ΕΔΙΔΑΧΘΗΜΕΝ ΕΠΙ ΘΕΟΥ,
 ΚΑΙ ΟΤΙ ΚΑΘ' ΕΚΑΤΕΡΑΝ
 ΕΝΩΣΙΝ ΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΙΝ
 ΑΚΤΙΣΤΟΝ ΦΡΟΝΕΙΝ ΠΑΡΕΛΑΒΟΜΕΝ ΑΥΤΟΝ,
 ΚΑΝ ΒΑΡΛΑΑΜ ΚΑΙ ΑΚΙΝΔΥΝΟΣ
 ΑΠΑΡΕΣΚΩΝΤΑΙ

[1] Διονύσιος ὁ μέγας αὐτήκοος γεγονῶς τῆς τῶν αποστόλων τοῦ Χριστοῦ φωνῆς, ἡ πάντως ἀπὸ τῆς πυρίνης ἐξηχεῖτο γλώττης, καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα συντόνω τε καὶ παντελεῖ σχολῇ νοῦν καὶ γλῶπταν διαρκῶς γεγυμνασμένος, ἀλλ' οὐδ' ἄνευ ἐπιπνοίας θείας, περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως ἐκθέσθαι τοῖς ἔπειτ' ἔσομένοις λυσιτελῶς κεινημένος, τὴν περὶ τούτων ἀσφαλεστάτην καὶ ἀληθῆ θεολογίαν τοῖς εὐφρονοῦσι διετρέάνωσεν, ὡς ἂν ἡμεῖς ταύτη κανόνι καὶ φωτὶ χρώμενοι, καὶ δι' αὐτῆς ὀρθοτομοῦντες τὸν τῆς

¹ Adică: din unghiul ficărei 'uniri' și 'deosebiri'.

² Altfel zis: martor auricular.

³ Vezi îndemnul către Timothei, la începutul teologiei mistice.

⁴ Notăm dintru început faptul că, așa cum în românește termenul *zidre* înseamnă nu atât acțiunea de a *zidi*, cât rezultatul ei (altfel zis '*ziditura*'), tot așa – se pare – în scrierile areopagitice termenii de *ἐνωσις* (*unire*) și *διάκρισις* (*deosebire*) par a indica, adesea, nu atât acțiunea respectivă, cât – mai degrabă – rezultatul acțiunii, altfel zis '*unitura*' și '*deosebitura*'. Doar

<A LUI GRIGORIE PALAMA>
 ÎN CÂTE FELURI [ESTE] DUMNEZEIASCA
 UNIRE ȘI DEOSEBIRE
 ȘI CĂ NU DOAR DUPĂ IPOSTASURI,
 CI ȘI DUPĂ COMUNELE [LOR] IEȘIRI ȘI LUCRĂRI
 AM FOST ÎNVĂȚAȚI
 [A FI] DEOSEBIRE ÎN DUMNEZEU,
 ȘI CĂ DUPĂ FIECARE UNIRE ȘI DEOSEBIRE
 NEZIDIT A-L CUGETA
 AM APUCAT [DE LA PĂRINȚII NOȘTRI],
 MĂCAR CĂ LUI VARLAAM ȘI ACHINDIN
 LE DISPLACE.

[1] Dionisie cel mare, însuși-auzitor² făcându-se al glasului apostolilor lui Hristos, celui întreg glăsuț de limbă de foc, și cu stăruitoarea și pe de-a-ntregul îndeletnicire cu cele dumnezeiești³ mințea și limba neîncetat deprinzându-și-le – nu însă fără însuflare dumnezeiască –, despre dumnezeiasca unire și deosebire⁴ purcezând a [le] vorbi⁵ cu folos celor ce aveau să fie mai apoi⁶, deslușit le-a înfățișat celor cu dreaptă socotință⁷ adevărata și cu totul nealunecata teologie în privința acestora, ca, slujindu-ne noi de aceasta ca de un canon și de o lumină

astfel putem înțelega faptul că *deosebirea* dumnezeiască este percepută a fi totuna cu *lucrarea nezidită* a firii dumnezeiești (cum se va vedea), cum și faptul că dumnezeiasca *Unire* poate ieși spre cele zidite. Același lucru este valabil și în cazul termenului *μετοχή* (*impărtășire*: 'impărtășitură').

³Literal: a expune.

⁶Adică: viitorimji.

⁷Literal: bine-cugetătorilor.

αληθείας λόγον, τοὺς κατὰ τι ταύτης ἐκκλίνοντας καὶ παρατρεπομένους εὐχερῶς τε διορθῶμεν καὶ λυσιτελῶς εὐθύνωμεν· εἰ μὲν ἔλοιπτο, καὶ αὐτοῖς· εἰ δὲ μὴ, τοῖς γοῦν ὑπὸ τῆς σεσοφισμένης αὐτῶν χρηστολογίας καὶ πιθανότητος σαλευομένοις, ἀσφαλείας ὀρέγοντες σὺν θεῷ φάναι χεῖρα, καθόσον ἐφικτόν.

[2] Οὗτος τοίνυν ὁ μέγας καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ πᾶσι θεοφόροις τὰ αὐτὰ καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν μαρτυρῶν φησι· «λέγουσιν οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς θεολογικῆς παραδόσεως ἱερομύσται τὰς μὲν ἐνώσεις τὰς θείας, τὰς τῆς ὑπεραρρήτου καὶ ὑπεραγνώστου μονιμότητος, κρυφίας καὶ ἀνεκφοιτήτους ὑπεριδρύσεις· τὰς διακρίσεις δὲ τὰς ἀγαθοπρεπείας τῆς θεαρχίας, προόδους τε καὶ εκφάνσεις· καὶ φασὶ τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἐπόμενοι καὶ τῆς εἰρημένης ἐνώσεως ἴδια καὶ αὐθις τῆς διακρίσεως εἶναι τινὰς ἰδικὰς καὶ ἐνώσεις καὶ διακρίσεις». Καὶ πάλιν· «εἰ δὲ καὶ θεία διάκρισις ἐστὶν ἡ ἀγαθοπρεπῆς προόδος τῆς ἐνώσεως τῆς θείας ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολλαπλασιαζούσης, ἠνωμένα μὲν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις, αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις, αἱ ἄλλαι δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος, καθ' ἃς ἐκ τῶν

⁹ Literal: drept-lăind cuvântul adevărului, drept croind drum – în cuvinte – adevărului.

¹⁰ Adică: de la adevăr.

¹¹ Lui Varlaam și Achindin, adică.

¹² *Romani* 16, 18.

¹³ Altfel zis: inițiații – în chip sfânt – ai tradiției noastre teologice (sau 'de-Dumnezeu-cuvântătoare'), alta decât tradiția teologică (sau 'de-zeu-cuvântătoare') cea proprie filosofilor idolatri.

¹⁴ Literal: cele convenite Binelui [a le face].

¹⁵ *Despre numirile dumnezeiești* 2, 4, PG 3, 640 D–641 A.

¹⁶ Literal: 'nerelaționalele transmițeri'; 'nerelaționale' în sensul că nu fac împărtășită ființa dumnezeiască, nu supun dumnezeiasca Unire (sau 'Uniune' sau 'Unitate' sau Unime) Cea mai presus de fire relației cu zidirile;

și, prin aceasta, drept-învățând⁸ cuvântul adevărului, pe cei ce se abat întrucâtva și se răzlețesc de la acesta⁹ lesne să îi îndreptăm și cu ușurință să îi călăuzim; și – de-ar voi – și lor înșiși¹⁰ să le întindem, cu Dumnezeu, mână de ajutor, pe cât cu putință; iar de nu, [măcar] celor clătinați de către sofistica lor frumoasă-vorbire¹¹ și argumentație plauzibilă – celor ce poftesc nealunecare.

[2] Marele acesta [Dionisie], așadar, mărturie dând despre toți purtătorii-de-Dumnezeu dinaintea lui cum că [și ei] aceleași [lucruri le] cugetă și [le] spun, zice: «sfințiții și iuitori-de-taină ai predaniei cuvântării noastre de Dumnezeu¹² dumnezeieștile uniri, pe de o parte, cele ale Dăinuirii [Celei] mai presus de negrăire și de necunoaștere, le numesc 'ascunse și neieșite [din sine] așezări mai presus [de toate]', iar deosebiriile cele bune¹³ ale obârșiei [în]dumnezeirii – 'ieșiri/purcederi și arătări [în afară]'; și zic ei – urmând sfintelor Scripturi – că sînt proprii și pomenitei uniri și, iarăși, și deosebirii anumite a parte uniri și deosebiri»¹⁴. Și iarăși: «iar de și dumnezeiască deosebire este ieșirea/purcederea, cea convenită Binelui, a dumnezeieștii Uniri – Care, unit mai-presus-de-unire, pe Sine însăși, din bunătate, Se înmulțește și [așa zicând] Se multiplică –, unite sînt cu adevărat – în [însăși] deosebirea dumnezeiască – dezlegatele dări¹⁵ (dările de ființă, dările de viață, facerile de înțelepciune, celelalte daruri ale pricinii bunății tuturor), după care¹⁶ din cele

vezi, de pildă, *Epistola a IV-a* (Către Garus) a sfântului Dionisie Areopagitul: «Cel de neimitat și dezlegat [de toate] este mai presus de imitari și legătură, [cum] și de cele ce imită și de cele ce se împărtășesc» (PG 3, 1069 A). Notăm că în grecește *αχρειοι* (din care provine *α-αχρειοι*) vine de la *a avea* și presupune faptul că fiecare entitate (din cele antrenate în relație) o are (o posedă) pe cealaltă și este avută (este posedată) de către aceea, într-o ecuație care le întemeiază reciproc, ca în cazul binomului *lată-fiu*.

¹⁶ «după care»: [dări] din unghiul [și în termenii] cărora.

μετεχόντων και τῶν μετοχῶν ὑμνεῖται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα». Καί μετά τινα· «τούτων τῶν ἐνώσεών τε και διακρίσεων, ὅσας ἐν τοῖς λογίοις θεοπρεπείς αἰτίας εὐρήκαμεν, ἐν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσειςιν ἰδία περὶ ἐκάστου διαλαβόντες, ὡς ἐφικτόν, ἐξεθέμεθα».

[3] Ὁ μὲν οὖν μέγας Διονύσιος οὕτω, και τοῦτο τοῖς εἰρημένοις προσθεῖς, ὡς «οὕτως ἡμεῖς τὰ θεῖα και ἐνοῦν τῷ λόγῳ και διακρίνειν σπεύδομεν, ὡς αὐτὰ τὰ θεῖα και ἡνωται και διακέκριται». Βαρλαάμ δὲ και Ἀκίνδυνος οὐχ οὕτω φασίν, οὐδ' οὕτως ἡνώσθαι τὰ θεῖα και διακεκρίσθαι, καθάπερ οἱ θεοφόροι θεολόγοι διατρανοῦσιν. Ἀλλ' ὡσπερ Ἄρειος και Εὐνόμιος και Μακεδόνιος προφάσει τῆς κατά τὰς ὑποστάσεις διακρίσεως εἰς κτιστὰ και ἄκτιστα κατέτεμον τὸ θεῖον, οὕτως οὗτοι νῦν προφάσει τῆς κατά τὰς κοινὰς προόδους διακρίσεως εἰς κτιστὰ και ἄκτιστα διχοτομοῦσι τὸν θεόν. Καί καθάπερ ἐκεῖνοι τοὺς μὴ κατά τὸν ἴσον αὐτοῖς τρόπον δυσσεβοῦντας, ἀλλὰ και κατά τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἄκτιστον εἰδότας τὸν θεόν και τὸ μείζον και δευτερεῖον ἐπὶ τῶν τοιούτων μηδὲν τῷ ἄκτιστῳ λυμαίνεσθαι διαβεβαιουμένους, τριθεῖτας ἔλεγον, ὡς τρεῖς δῆθεν ἄκτιστους σέβοντας θεοὺς μείζους και ἐλάττους, αὐτοὶ τοῦτο πάσχοντες ὡς ἀληθῶς, οὕτως οὗτοι νῦν, δύο τοῦ θεοῦ λέγοντες θεότηας, κτιστὴν και

¹⁷ «cele ce se împărtășesc»: făpturile, zidirile, cele ce sînt.

¹⁸ Aceste 'împărtășiri' sînt (așa cum am spus puțin mai sus) înseși cele ce fac obiectul împărtășirii, 'împărtășiturile' însele.

¹⁹ «Cele împărtășite»: Cele împărtășite zidirilor.

²⁰ *Idibem*, 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.

²¹ *Idibem*, 2, 7, PG 3, 644 D–645 A.

²² Sau: «precum ele însele sînt unite și deosebite». *Idibem*, 2, 6, PG 3, 644 CD.

²³ «deosebirea cea după Ipostasuri»: distincția făcută – pe tărîmul Dumnezeuiescului – datorită existenței Ipostasurilor.

ce se împărtășesc¹⁷ și din împărtășiri¹⁸ sint lăudate Cele [în chip] neîmpărtășit împărtășite^{19,20}; și puțin mai încolo: «aceste uniri și deosebiri, [cele] câtoră le-am aflat în cuvintele [Scripturii] lui-Dumnezeu-potrivitele pricini [generatoare], le-am înfățișat în *Schițele teologice*, vorbind despre fiecare în parte»²¹.

[3] Așa spune, deci, marele Dionisie, și aceasta adăugându-o spuselor [aici pomenite], [și anume] cum [că] «așa ne sârguim noi pe cele dumnezeiești și a le uni și a le deosebi: precum cele dumnezeiești însele s-au unit și s-au deosebit»²²; pe când Varlaam și Achindin nu așa spun, nici așa propovăduiesc a se/Se uni și deosebi cele/ Cele dumnezeiești, [adică] precum de-Dumnezeu-purtătorii cuvântători-de-Dumnezeu; ci, după cum Arie și Eunomiu și Macedoniu, sub pretextul deosebirii celei după Ipostasuri²³, au tăiat Dumnezeiescul în create și necreate, [tot] așa [și] aceștia acum, sub pretextul deosebirii celei după comunele ieșiri [spre făpturi]²⁴, Îl despică pe Dumnezeu în create și necreate. Și după cum aceia pe cei ce nu erau (asemenea lor) necinstitori [de Dumnezeu] – ci și după cele trei Ipostasuri [tot] nezidit Îl știau [a fi] pe Dumnezeu și încredințau că mai-marele și secundarul²⁵ [spuse] în privința unor astfel [de Ipostasuri] întru nimic nu aduc vătămare neziditului – îi numeau triteiți, ca pe unii care, chipurile, cinsteau trei dumnezei, superiori și inferiori (când tocmai ei²⁶ pătimeau, de fapt, [de boala] aceasta), [tot] așa [și] aceștia acum – [ei] vorbind [de fapt]

²¹ Pe motivul deosebirii – tot pe tărâmul Dumnezeiescului – între ființă și lucrare, lucrare ce este comună Ipostasurilor.

²² «mai-marele și secundarul»: e vorba despre însușirea Tatălui de a fi 'mai mare decât Fiul' (Ioan 14, 28) și, astfel, de a Fiului de a Se afla pe o poziție 'secundară'.

²³ «tocmai ei»: Arie, Eunomiu și Macedoniu.

ἀκτιστον, καὶ τὴν μὲν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ὑπερκειμένην θεότητα ὡς ἀκτιστον, πᾶσαν δὲ κοινὴν προσοδὸν καὶ ἐνεργεῖαν ἀγαθοπρεπῆ καὶ θείαν θεότητα ὑφειμένην ὡς κτιστὴν, εἶτα τῶν μὴ κατὰ τὸν ἴσον αὐτοῖς τρόπον αἰρουμένων δυσσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις καὶ κατὰ τὰς ἀγαθοπρεπεῖς ἐνεργείας καὶ προσόδους ἀκτιστον εἶναι φρονούντων τὸν θεόν, καὶ τὸ κατὰ τοὺς θεολόγους ὑπερκείμενον ἐν τοῖς τοιούτοις μηδὲν τῷ ἀκτίστῳ καὶ ἐνιαίῳ προσιστασθαι δεικνύντων, καταβοῶσιν ὡς δύο ἀκτίστους θεότητας λεγόντων, ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην.

[4] ΑΛΛ' Ἀρείος μὲν καὶ Εὐνόμιος οὐδὲ πᾶσας τὰς θείας ὑποστάσεις ἐτίθεντο κτιστάς· Βαρλαάμ δὲ καὶ Ἀκίνδυνος πᾶσας τὰς θεοπρεπεῖς τῆς τρισυποστάτου θεότητος προσόδους τε καὶ ἐνεργείας εἰς κτίσμα κατασπῶσιν. Ἴν' οὖν μηδεμίαν τούτων ἄνω τῆς κτίσεως, τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἦκον, καταλίπωσιν, ἔργω τὰ τῶν μύθων ἐπιδείκνυνται καὶ τὸ τοῖς Ἀλωάδαις ἐπιτεθρολημένον, ἢ δυνάμεως ἔχουσι, μιμούνται. Τὰς γὰρ μεγίστας τῶν αἰρέσεων συμφορήσαντες εἰς ἓν, καὶ τῆ τοῦ Ἀρείου πονηρᾶ διαστολῇ τὴν οὐχ ἦπτον θεομάχον τοῦ Σαβελλίου συστολήν ἐπιφορήσαντες, καὶ οἷόν τινα Χαλανῆς πύργον ὠκοδομηκότες, ἵνα τοῖς ἐκ τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας ὑποδείγμασι χρήσωμαι, μᾶλλον δὲ κάκεινου τοῦ πύργου διαφερόντως πονηρότερον — οὔτοι γὰρ ἀντί λίθων αἰρέσεις συνδοῦσι πονηράς —, τοιαῦτα τοίνυν

²⁷ Sau: cele cuvenite Binelui [a le face].

²⁸ «lor»: lui Varlaam și lui Achindin.

²⁹ Este vorba despre cei doi fiu uriași ai lui Aloeu, care au vrut să ia cu asalt lăcașul zeilor, făcând un morman de munți, puși unul peste altul, la temelie fiind Olimpul.

³⁰ E vorba despre despărțirea dintre Tatăl și Fiul, Tatăl având fire dumnezeiască nezidită, pe când Fiul fire omenească zidită.

de două dumnezeiri ale lui Dumnezeu, [una] creată și [una] necreată, și ființa lui Dumnezeu numind-o 'dumnezeire superioară', ca [pe una ce este] necreată, iar toată buna și dumnezeiasca comună ieșire/purcedere și lucrare 'dumnezeire inferioară', ca [pe una ce este] creată – strigă [mai] apoi împotriva celor ce nu aleg (asemenea lor) a fi necinstitori [de Dumnezeu], ci Îl cugetă pe Dumnezeu [a fi] nezidit și după ființă, și după Ipostasuri, și după lucrările și ieșirile/purcederile cele cuvenite Binelui și arată că ceea ce teologii înțeleg în [privințele] acestea prin 'superior' întru nimic nu stă împotriva neziditului și unitarului, [strigă deci] cum [că] vorbesc despre două dumnezeiri necreate, [una] superioară și [una] inferioară.

[4] Dar Arie și Eunomiu – totuși – nu socoteau create *toate* Ipostasurile dumnezeiești; pe când Varlaam și Achindin coboară în rândul zidirii *toate* dumnezeieștile²⁷ ieșiri/purcederi și lucrări ale Dumnezeirii Celei în-trei-ipostasuri. Așadar, ca nici uneia dintre acestea să nu îi îngăduie [faptul de] a fi mai presus de zidire (fapt care [nu altora decât] lor²⁸ le este propriu), cu fapta vădesc cele ale miturilor și imită – cu toată puterea lor – ceea ce se povestește despre Aloazi²⁹. Că adunând la un loc pe cele preamari dintre erezii și relei despărțiri născocite de Arie³⁰ punându-i deasupra nu mai puțin de-Dumnezeu-luptătoarea [re]strângere a lui Sabelie³¹ și zidind ca un fel de turn al Halannei³² (ca să folosesc pildele cele din adevărata istorie³³) – ba, mai bine zis, [chiar] neasemănat mai rău decât turnul acela, că aceștia pun nu piatră peste

²⁷ E vorba despre restrângerea numărului Persoanelor dumnezeiești de la trei la una.

²⁸ Despre turnul Halannei – adică al Babilonului – vezi *Facerea* 10, 10 și 11, 1-9; vezi și *Isaia* 10, 9. Autorul nostru îl pomenește și în *Triade* 2, t. 18

³³ Adică: nu din mituri.

συσκευάσαντες κατὰ πασῶν χωροῦσι τῶν τοῦ θεοῦ ἐνεργειῶν, νῦν μὲν εἰς κτίσμα κατασπῶντες ταύτας, νῦν δὲ τῇ τοῦ θεοῦ συναλείφοντες οὐσία καὶ μηδὲν διαφέρειν τῆς θείας οὐσίας τὴν ἄκτιστον ἐνεργείαν ἀποφαινόμενοι, καὶ πανταχοθεν ἀναίρουντες τὴν κατὰ τὰς κοινὰς ἐνεργείας καὶ προόδους τοῦ θεοῦ διάκρισιν.

[5] Ἐπαναληπτέον οὖν ἡμῖν τὰ προτεθεολογημένα τῷ μεγάλῳ καὶ διευκρινητέον ἕκαστον εἰς δύναμιν καὶ τοῖς ἐκ τούτων ἀποφαινόμενοις ἀληθῶς πειστέον. Ἐπὶ πάσης γὰρ θεολογίας «συμπέπλεκται τῷ ῥητῷ τὸ ἄρρητον»· καὶ τὸ μὲν αὐτῆς, κατὰ τὸν αὐτὸν εἶπειν, μυστικὸν ὑπαρχον καὶ τελεστικὸν «δρᾶ καὶ ἐνιδρύει τῷ θεῷ ταῖς ἀδιδάκτοις μυσταγωγίαις», τὸ δὲ φιλόσοφον ὄν καὶ ἀποδεικτικὸν «πείθει καὶ καταδεῖται τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν», ἣν ἡμῖν ἐμφανιστέον ἀρτίως ὀπόση δύναμις, ὡς ἐξ ἀναποδείκτων καὶ αὐτοπίστων ἀρχῶν τῶν τοῦ μεγάλου τουτωνὶ λόγων. Οὗτος γὰρ ἡμῖν εἶπερ τις τῶν τοιούτων ἀξιόχρεως μυσταγωγός· καὶ παρ' αὐτοῦ σχεδὸν πρώτου καὶ τοῦ συνωδᾶ τούτω διδάξαντος Ἱεροθέου, καὶ αὐτὰ σχεδὸν τὰ στοιχεῖα τῆς θεολογίας ἢ ἐκκλησία μεμύηται, ὡς καὶ στοιχειώδεις θεολογίας ἔστιν ἃ τούτων ἐπιγεγράφθαι. Μετὰ τὸ διεξελθεῖν τοίνυν καὶ ἀναπτύξαι πάντα τρόπον τῆς τε ἡνωμένης καὶ τῆς διακεκριμένης θεολογίας, φησὶν ὁ μέγας Διονύσιος: «οὕτως ἡμεῖς τὰ θεῖα καὶ ἐνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπεύδομεν», οὐχὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ

³⁴ Literal: 'lipesc, în loc de pietre, rele erezii'.

³⁵ Literal: unul; negrăitul, adică.

³⁶ Adică: lucrând mistic, prin ceremonialurile de desăvârșire a inițiatului.

³⁷ «de-neînvățat mistagogii»: călăuziri înlăuntrul tainei, săvârșite liturgic, care nu pot face subiectul tradiției doctrinare.

³⁸ Altfel zis: convinge și constrânge – logic – la a recunoaște adevărul celor spuse.

piatră, ci erezie peste erezie³⁴ –, așadar, unele ca acestea făcându-le, se năpustesc împotriva a toate lucrările lui Dumnezeu, ba coborându-le în rândul creaturii, ba con-topindu-le cu ființa lui Dumnezeu și declarând că lucrarea necreată nu diferă cu nimic de ființa dumnezeiască și ștergând în tot felul deosebirea cea după comunele lucrări și ieșiri/purcederi ale lui Dumnezeu.

[5] Să ne întoarcem, dar, la cele mai sus teologhisite de marele [Dionisie] și să limpezim pe fiecare în parte și să dăm crezare celor dovedite dintr-acestea. Că – în toată teologia – «grăitului i s-a împletit negrăitul»; și acesta³⁵ (ca să spunem ca același [sfânt]), de-taină fiind el și [de] săvârșitor³⁶, «lucrează și întemeiază în Dumnezeu prin de-neînvățat mistagogii³⁷», iar celălalt, filosofic fiind și demonstrativ, «înduplecă și leagă [la a primi] adevărul celor spuse³⁸»,³⁹ [adevăr] pe care să îl înfățișăm cu acrivie, cu toată puterea noastră, ca [pe unul ce reiese] din nedemonstrate și de-la-sine-vrednice-de-crezare principii ale cuvintelor acestora ale marelui [Dionisie]. Că, de este vreun mistagog vrednic-de-crezare în unele ca acestea, [atunci negreșit că nouă] acesta ne este; că mai întâi de la el – se poate zice – și de la Ierothei, cel ce învață în conglăsuire cu el, s-a deprins Biserica⁴⁰ elementele aceste de teologie, încât unele dintre acestea și poartă titlul de 'teologii elementare'⁴¹. Așadar, după ce înfățișează amănunțit tot chipul⁴² teologiei unite și deosebite, zice marele Dionisie: «așa ne sânguim noi, prin cuvânt, și a le

³⁵ Vezi Dionisie Areopagitul, *Epistola a IX^a (Către Tit terarhul)* I, PG 3, 1105 D.

³⁶ Literal: a fost inițiată în.

³⁷ Vezi titlul paragrafului 10 al scrierii *Despre dumnezeieștile numiri* II, PG 3, 648: «Dintru ale preasfântului Ierothei [învățături] teologice elementare.»

³⁸ Sau modul.

κτισματα· πᾶς δ' οὕτως; «ὡς αὐτά», φησι, «τα θεία και ἡνώσται και διακεκρίται», οὐχι τὰ κτισματα και ὁ θεος. Τοιγαροῦν ταῖς τοῦ θεοῦ ἐνώσεσιν αἱ διακρίσεις πᾶσαι καταλληλως ἔχουσι και ἀκτιστοι διατελοῦσιν, ἐπειδήπερ αἱ ἐνώσεις ἀκτιστοι. Και οὐδεῖς τῶν εὐ φρονοῦντων κτιστὴν ἀν φαῖη τινὰ τῶν τοιούτων διακρίσεων Βαρλαάμ και Ἀκινδυνῶ πεπεισμένος, ἵνα μὴ και τὴν κατὰ ταύτην ἐνώσιν εἰς κτίσμα κατασπάσῃ, μᾶλλον δὲ μὴ και πάσας διὰ τῆς μιᾶς ἀποφήνειε κτιστάς, τὰς τε θείας ἐνώσεις και τὰς διακρίσεις· ὁμοταγεῖς γάρ εἰσι, και συνειλημμένως εἰρηται περὶ αὐτῶν τὸ θείας εἶναι, ὡς κατὰ τὸ θεῖον μηδεμιαν διαφορὰν ἔχούσας πρὸς ἀλλήλας.

[6] Ἀλλὰ τῷ Ἀκινδυνῶ ράδιον παραγράψασθαι τὴν μαρτυριαν εἰρηκότι μὴ φάναι τὸν μέγαν «ἐνώσεις και διακρίσεις θείας», ἀλλ' «ἡνώσθαι και διακεκρίσθαι τὰ θεία»· οὕτω γάρ και τὸν θεον ἐνεργεῖν φησιν, ἀλλ' οὐκ ἐνεργειαν ἔχειν. Και τοῖς τοιούτοις ληροῖς παρασύρων τὴν ἀληθειαν ὑπεξάγει καταβραχὺ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παραγομενους εἰς τὸ κτισματα νομίζειν τὰς θείας ἐνεργειας. Ὁ δε μέγας Διονύσιος και τὴν ἀπροφάσιστον αὐτοῦ ταύτην πρόφασιν περιαιρῶν ἐπάγει· «τούτων οὖν τῶν ἐνώσεῶν τε και διακρίσεων, ὅσας ἐν τοῖς λογίοις θεοπρεπεῖς αἰτίας», τουτέστι τρόπους, «εὐρήκαμεν, ἰδία περὶ ἐκάστου διαλαβόντες ἐξεθέμεθα». Εἰσὶν ἄρα διαφοροὶ ἐπὶ θεοῦ και ἐνώσεις και διακρίσεις· ἅπασαι μέντοι συλλήβδην θεοπρεπεῖς, δηλονότι ἀκτιστοι παραπλησίως.

⁴² *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 6, PG 3, 644 CD.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Adică: 'unirea' corespunzătoare respectivei 'deosebirii'.

⁴⁵ «acestea»: unirile și deosebirile.

⁴⁶ Achindin, adică.

⁴⁷ Paranteza aceasta marchează comentariul sfântului Grigorie.

⁴⁸ *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 7, PG 3, 644 D-645.

uni și a le deosebi [întreolaltă] pe cele dumnezeiești⁴³; [deci] nu pe cele dumnezeiești de cele zidite; 'așa' cum? – «precum cele dumnezeiești însele», zice, «s-au unit și s-au despărțit»⁴⁴; [deci] nu cele zidite și Dumnezeu. Astfel că [întru totul] potrivite unirilor lui Dumnezeu sînt deosebirile [Lui] – toate – și nezidite sînt, de vreme ce unirile sînt nezidite. Și, dintre cei ce cugetă sănătos, nimeni nu ar zice – dând crezare lui Varlaam și Achindin – că este zidită vreuna din deosebirile acestea, ca nu cumva să coboare în rîndul zidirilor și unirea cea din unghiul acesteia⁴⁵, mai bine zis ca nu cumva, prin una dintre ele, pe toate să le declare zidite, [atât] unirile dumnezeiești, cât și deosebirile; că *de-un-rang* sînt [acestea⁴⁶] și *laolaltă* s-a spus despre acestea că sînt dumnezeiești, ca despre unele care – din unghiul dumnezeiescului – nici o diferență nu au între ele.

[6] Ci lui Achindin lesne este a-i șterge mărturia, celui care zice că marele [Dionisie] nu a spus [propriu-zis] *uniri și deosebiri dumnezeiești*, ci că *cele dumnezeiești s-au unit și s-au deosebit* (deci că Dumnezeu *lucrează*, nu că *are* lucrare), și care⁴⁷, cu astfel de aiureli strîmbînd adevărul, îi trage pe cei ce vin la el – puțin câte puțin – la a socoti zidiri dumnezeieștile lucrări. Dar marele Dionisie, desființându-i și acest neîntemeiat pretext, adaugă: «aceste uniri și deosebiri, [cele] câtoro le-am aflat în cuvintele [Scripturii] lui-Dumnezeu-potrivitele pricini [generatoare] (adică chipurile/modurile [de a fi])⁴⁸, le-am înfățișat în *Schițele teologice*, vorbind despre fiecare în parte»⁴⁹. Sînt, prin urmare, în Dumnezeu – diferite – și uniri, și deosebiri; dar toate *laolaltă potrivite-lui-Dumnezeu*⁵⁰, adică – asemenea [Lui] – *nezidite*.

⁴³ Sau: *potrivite-lui-Dumnezeu*. De vreme ce pricinile (cauzele, adică) acestor uniri și deosebiri sînt 'potrivite-lui-Dumnezeu' (sau 'cvenute lui Dumnezeu'; sau 'cu dumnezeiască cuviință'; sau, simplu, 'dumnezeiești'), atunci *potrivite-lui-Dumnezeu* sînt și unirile și deosebirile însele.

[7] Κὰν τὰ πρὸ τοῦδε ρητῶ θείαν διάκρισιν φησιν ὁ μέγας «τὴν ἀγαθοπρεπῆ πρόοδον τῆς ἐνώσεως τῆς θείας, ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολλαπλασιαζούσης». Εἶτα καὶ τὴν καθόλου ταύτην εἰρημένην πρόοδον εἰς πολλὰς προόδους διακρίνει, ταύτας εἶναι λέγων τὰς «οὐσιώσεις», τὰς «ζωώσεις», τὰς «σοφοποιήσεις». Εἰ οὖν αὗται κτίσματα, καθὰπερ Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος φασί, πῶς ἂν ἔφη θείαν διάκρισιν ὁ θεοῤῥῆμων τὴν τούτων διάκρισιν, καὶ θείαν αὐθις ἔνωσιν τὴν τῶν κτισμάτων τούτων ἔνωσιν; Εἰ δὲ τοῖς κτίσμασι μὲν ἑναριθμιὸς ἔστι κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον καὶ ἡ τῷ καθόλου λόγῳ συμπεριειληφύια ταύτας πρόοδος, ἡ δὲ ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθύνουσα ἔνωσις ἄκτιστος— πῶς γὰρ οὐκ ἄκτιστος ἦς ἡ ἀγαθότης;— οὐ τῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἀκτίστων καὶ κτιστῶν ἔδει λέγειν εἶναι καὶ τὴν ἔνωσιν καὶ τὴν διάκρισιν. Ἀλλὰ προσθεὶς ὁ θεηγόρος μετὰ τοῦ «ὑπερηνωμένως» καὶ τὸ «ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης καὶ πολλαπλασιαζούσης», ἄκτιστον ἔδειξε μετὰ τῆς ἐνώσεως καὶ τὴν διάκρισιν· αὐτὴ γὰρ ἑαυτὴν διακρίνει τε καὶ πολυπλασιάζει. Ἀλλ' ἐπιπηδῶσιν οἱ τὰς θείας προόδους μετὰ τῶν κτισμάτων τάττοντες τῷ πολυπλασιασμῷ τούτῳ, λέγοντες, μᾶλλον δὲ νοοῦντες οὐ καλῶς, πολυπλασιάζεσθαι τὸν

⁵¹ *Ibidem*, 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.

⁵² Literal: înființările, vierile, facerile-de-înțelepciune; vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numri*, 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.

⁵³ «acestea»: ieșirile/purcederile; adică dările-de-ființă, dările-de-viață, facerile-de-înțelepciune etc.

⁵⁴ Adică: bunătatea care este tocmai pricina înmulțirii dumnezeieștii Uniri.

⁵⁵ Adică: Dionisie trebuia să spună că atât unirea, cât și deosebirea, se face nu între realități de același fel, ci între realități nezidite și zidite; că se unesc – adică – realități nezidite cu realități zidite și, așijderea, se deosebesc.

[7] Iar în spusa dinaintea acesteia marele [Dionisie nu altcum decât] *dumnezeiască deosebire* numește «ieșirea/purcederea, cea cuvenită Binelui, a dumnezeieștii Uniri, Care, [în chip] unit mai-presus-de-unire, pe Sine însăși, din bunătate, Se înmulțește și [așa zicând] Se multiplică»⁵¹. Apoi această pomenită ieșire/purcedere, cea pe de-a-ntregul, o deosebește în mai multe ieșiri/purcederi, zicând că acestea sînt «dărilor de ființă, dărilor de viață, facerile de înțelepciune»⁵². Așadar, dacă acestea⁵³ ar fi zidiri (după cum zic Varlaam și Achindin), [atunci] pentru ce să mai fi numit de-Dumnezeu-grăitorul [Dionisie] *dumnezeiască deosebire* deosebirea acestora și, iarăși, *dumnezeiască unire* unirea zidirilor acestora? Iar dacă (după [cum zice] Achindin) între zidiri se numără și ieșirea care, prin logosul universalului, [le] cuprinde [pe toate dările] acestea, dar unirea care – [în chip] unit mai-presus-de-unire – din bunătate Se înmulțește pe Sine însăși este nezidită (căci cum să nu fie nezidită cea a căreia este bunătatea [aceea]⁵⁴), [atunci] nu a unora de același fel, ci a [unora] nezidite și a [unora] zidite trebuia să spună [că este] și unirea, și deosebirea⁵⁵. Dar adăugând de-Dumnezeu-cuvântătorul [Dionisie], dimpreună cu [spusa] «[în chip] unit mai-presus-de-unire», și [spusa] «[Care] din bunătate, pe Sine însăși Se înmulțește și Se multiplică», nezidită a vădit – dimpreună cu unirea – și deosebirea; că ea însăși⁵⁶ pe Sine Se deosebește și Se înmulțește. Dar sar [numaidecât cu gura] cei ce dumnezeieștile ieșiri le pun laolaltă cu zidirile, zicând (mai degrabă înțelegând nu în chip bun) – că prin multiplicarea aceasta, [de nu ar fi așa⁵⁷, atunci], prin aducerea la ființă a zidirilor celor

⁵¹ Unirea, adică.

⁵² Adică: dacă dumnezeieștile ieșiri nu sînt zidite

θεόν τῆ ἐξ αὐτοῦ παραγωγῆ τῶν πολλῶν κτισμάτων. Πρὸς οὗς δεῖ λέγειν, ὡς οὐχὶ τὰ κτίσματα προοδοὶ καθ' ἃς πολυπλασιάζεται τὸ θεῖον, ἀλλὰ τὰ τῶν προόδων τούτων ἀποτελέσματα ἐστὶ τὰ κτίσματα, τῆ δὲ παραγωγῆ τούτων αἱ προοδοὶ τοῦ θεοῦ γνωσταὶ κατέστησαν ἡμῖν· ἐκ γὰρ τῶν κτισμάτων οὐχ ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῖς νοῦν ἔχουσι γίνονται κατάδηλοι.

[8] Τί γὰρ νοοῦμεν ἀπὸ τῶν κτισμάτων; Ὅτι δημιουργὸς τούτων ὁ θεός. Εἰ δὲ δημιουργὸς τοιοῦτων, καὶ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς καὶ δυνατός· καὶ κατὰ ταῦτα νοοῦμεν ἀπὸ τῶν αὐτοῦ κτισμάτων τὸν θεόν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅτι «τὰ ἀόρατα τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοοῦμενα καθοράται, ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δυναμὶς καὶ θειότης». Ἄρ' οὖν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ τοῖς ποιήμασι νοοῦμενη καθοράται; Οὐ μὲν οὖν· τούτο γὰρ τῆς Βαβλαᾶμ καὶ Ἀκινδύνου παραφροσύνης ἐστὶ, καὶ πρὸ τούτων τῆς Εὐνομίου παραφορᾶς· καὶ οὗτος γὰρ πρὸ τούτων κατὰ τούτους ἐκ τῶν ποιημάτων οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' αὐτὴν λογογραφεῖ νοεῖσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ. Ὁ δὲ θεῖος ἀπόστολος πολλοῦ δεῖ τὰ τοιαῦτα ὑφηγεῖσθαι. Προδιδάξας γὰρ ὅτι «τὸ τοῦ θεοῦ γνωστὸν φανερόν ἐστι» καὶ δείξας ὡς ἐστὶ καὶ ἄλλο τι ὑπὲρ τὸ γνωστὸν τούτο τοῦ θεοῦ, ὅπερ ἐφάνερωσε πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσιν αὐτός, εἶπ' ἐπήνεγκε· «τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοοῦμενα

⁵⁸ Adică: se ajunge la politeism.

⁵⁹ Adică: [ieșiri/purcederi] prin care, din unghiul căroră.

⁶⁰ Adică: aducerea la existență a zidirilor, de către ieșirile/purcederile nezidite.

⁶¹ Adică: odată cu facerea lumii.

⁶² *Romani* 1, 20.

multe, Dumnezeu Se multiplică [propriu-zis]⁵⁶; către care trebuie spus cum [că] nu zidirile sînt ieșiri/purcederi după care⁵⁷ s-ar multiplica Dumnezeiescul, ci [tocmai] ieșirile/purcederile acestea au drept rezultate zidirile, iar [tocmai] prin aducerea [la existență] a acestora⁵⁸ s-au făcut nouă cunoscute ieșirile/purcederile lui Dumnezeu; că din zidiri nu ființa lui Dumnezeu [se face cunoscută], ci puterea și lucrarea [Lui] se fac vădite – [de bună seamă că] celor ce au minte.

[8] Că ce înțelegem de la zidiri? Că Dumnezeu e făcătorul acestora. Iar de e făcător al unora ca acestea, [atunci] este și bun, și înțelept și puternic; astfel că după acestea îl înțelegem pe Dumnezeu de la zidirile Lui, și nu după ființă, după cum și Pavel ne-a învățat [cum] că «cele nevăzute ale lui Dumnezeu, [acestea], de la facerea lumii»⁵⁹, înțelegându-se din fapte, se văd, [și anume] veșnica Lui putere și dumnezeire»⁶⁰. Oare ființa lui Dumnezeu e cea care, înțelegându-se din fapte, se vede? Nicidecum; că aceasta e propriu smintelii lui Varlaam și Achindin și, mai întâi de aceștia, a scrântelii lui Eunomiu; că și acesta – mai întâi de aceștia și într-un cuget cu ei – scrie cum că din fapte nu se înțelege nimic altceva decât însăși ființa lui Dumnezeu. Pe când dumnezeiescul Apostol e departe de a socoti astfel de lucruri; că învățându-ne mai întâi că «cunoscutul lui Dumnezeu arătat este»⁶¹ și arătând că este⁶² și altceva, mai presus de acest 'cunoscut al lui Dumnezeu', [cunoscut] pe care însuși l-a arătat tuturor celor ce au minte, mai apoi a adăugat: «că cele nevăzute ale lui Dumnezeu, [acestea], de la facerea lumii»⁶³,

⁵⁶ *Romani* 1, 19.

⁵⁷ Că există, adică.

⁵⁸ Adică odată cu facerea lumii.

καθορᾶται». Τὸ δὲ γνωστὸν τοῦ θεοῦ τί ἐστίν, οὕτως ἂν μάθοις. Οἱ θεοφόροι πατέρες ἐξηγούμενοί φασι τοῦ θεοῦ τὸ μὲν ἐστίν ἀγνωστον, ἤγουν ἡ οὐσία αὐτοῦ, τὸ δὲ γνωστὸν, ἤγουν πάντα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, τουτέστιν ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θειότης, ἢτοι μεγαλειότης, ἃ καὶ ἀόρατα ὁ Παῦλος λεγει, νοούμενα μέντοι τοῖς ποιήμασι. Τὰ δὲ ἀπὸ τῶν κτισμάτων περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ νοούμενα ταυτὶ πῶς ἂν εἶη πάλιν κτίσματα;

[9] Οὕτως ἄρα ἐν μιᾷ θεότητι ἄκτιστῷ εἰς ἄκτιστος θεός, ὡς μὴ κατ' οὐσίαν μόνον ἄκτιστος ὑπάρχων τὴν πανταχόθεν παντάπασιν ἀπερινόητον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, ἃ νοεῖται κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον ἀπὸ τῶν κτισμάτων. Βαρλαάμ δὲ καὶ Ἀκίνδυνος τὰ ἀόρατα ταῦτα τοῦ θεοῦ, τὰ περὶ τὴν οὐσίαν ὄντα τοῦ θεοῦ, τὴν ἀγαθότητα, τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν, τὴν θειότητα, ἤγουν μεγαλειότητα, καὶ τὰ παραπλήσια τουτοῖς κτιστὰ φασιν, ἐπειδὴ περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' οὐκ οὐσία ἐστὶ· νοῦν γάρ οὐκ ἔχοντες ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ θεοῦ νοῆσαί τε καὶ κατιδεῖν τὰ περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀόρατα, τὸν θεὸν οὐσίαν εἶναι μόνον ἰσχυρίζονται, καὶ μόνην ἄκτιστον τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, καὶ οὕτω διχοτομοῦσι τὸν θεὸν οἱ τάλανες εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα, καὶ δογματίζουσιν ἀφρόνως ἀδιάφορον εἶναι τὴν ἄκτιστῷ οὐσία τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν. Ταύτην οὖν μόνην εἶναι λέγοντες ἄκτιστον καὶ ὑπερκειμένην ὡς ἄκτιστον θεότητα, πάσας δὲ τὰς περὶ τὴν οὐσίαν ἐνεργείας καὶ αὐτὴν τὴν ἐναριθμουμένην τουτοῖς παρὰ τῶν πατέρων θεότητα κτιστὴν, οὐ διθεῖα μόνον περιπίπτουσιν, ἀλλὰ

⁶⁶ Vezi și Vasile cel Mare, *Epistola* 234, 1, PG 32, 869 A.

⁶⁷ «este un singur Dumnezeu nezidit»: este cu putință ca Dumnezeu să fie Dumnezeu și să fie nezidit și să fie unul.

înțelegându-se din fapte, se văd». Iar ce este cunoscutul lui Dumnezeu o vei afla așa. De-Dumnezeu-purtătorii Părinți, tâlcuind, zic: la Dumnezeu ceva este necunoscut, și anume ființa Lui, și ceva este cunoscut, și anume toate cele din jurul ființei⁶⁶, adică bunătatea, înțelepciunea, puterea, dumnezeirea (adică măreția), despre care Pavel zice că sînt nevăzute, dar înțelese din fapte. Iar cele care – tocmai de la zidiri [pornindu-se] – sînt înțelese [a fi] în jurul lui Dumnezeu, [acestea] cum să fie tot zidiri?

[9] Prin urmare [nu altcumva decît] așa – [și anume] într-o [singură] nezidită dumnezeire – este un [singur] Dumnezeu nezidit⁶⁷, ca unul ce este nezidit nu doar după ființa [Sa]⁶⁸ cea întru toate cu totul de neînțeles, ci și după cele din jurul ființei, care – după [cum spune] Pavel – se înțeleg [pornindu-se] de la zidiri. Pe cînd Varlaam și Achindin nevăzutele acestea ale lui Dumnezeu – cele ce sînt împrejurul ființei lui Dumnezeu, [și anume] bunătatea, înțelepciunea, puterea, dumnezeirea (adică măreția) și cele asemenea acestora – spun că sînt create, de vreme ce sînt împrejurul ființei, și nu ființă; că neavînd [ei] minte spre a le înțelege și a le vedea – din faptele lui Dumnezeu – pe cele nevăzute dimprejurul ființei lui Dumnezeu, susțin că Dumnezeu este doar ființă [și atît] și că nezidită este doar ființa lui Dumnezeu și, așa [făcînd], îl despică pe Dumnezeu – nenorocirii – în nezidite și zidite și dogmatizează nebunește că lucrarea necreată nu diferă de ființa necreată. Doar pe aceasta, așadar, numindu-o [ei] dumnezeire necreată și (ca [una ce e] nezidită) superioară, iar toate lucrările cele dimprejurul ființei și însăși [dumnezeirea] cea de către Părinți numărată în rîndul acestora [numindu-o] dumnezeire creată, nu doar în doteism cad, ci

⁶⁶ Adică: nu doar din unghiul ființei Lui, nu doar în privința ființei Lui.

καὶ ἀθεία· διὰ μὲν γὰρ τῶν ενεργειῶν καὶ τὴν θείαν οὐσίαν εἰς κτίσμα κατασπῶσι, τῷ δὲ τὴν διαφορὰν αὐτῶν ἀρνεῖσθαι δι' ἀλλήλων ἀναιροῦσι ταύτας, καὶ οὕτω τῇ κατ' ἔλλειψιν ἀγνωσίᾳ τοῦ θεοῦ οἴονεϊ τιμὴ ζόφῳ περιπίπτουσι. Πῶς γὰρ ὅλως γινώσκονται θεὸν οἱ τὸ γνωστὸν αὐτοῦ μὴ συνορῶντες ἐκ τῶν ποιημάτων, ἀλλὰ νῦν μὲν τῇ ὑπὲρ πᾶσαν γινώσκιν τοῦτο συντάττοντες οὐσία, νῦν δὲ τοῖς ἐξ ὧν γινώσκειται ποιήμασι, καίτοι τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας οὐδὲν ἄλλο συνιδεῖν ἔστιν, ἢ οὐ ἔστι δύναμις τε καὶ ἐνέργεια καὶ ὁ ἀποτελεῖ; Τῷ γὰρ λόγῳ τῆς ἐπινοίας ἐκ τῶν ἐνεργημάτων περὶ τὴν ἐνεργοῦσαν οὐσίαν καταλαμβάνεται, τῇ οὐσίᾳ ἣς ἔστι κατάλληλος, ὡς κτιστὴν μὲν εἶναι τῆς κτιστῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν, ἀκτιστον δὲ τῆς ἀκτίστου.

[10] Τελέως οὖν ἀνοηταίνοντος καὶ ὡς εἰπεῖν βοσκηματώδους διανοίας μὴ τὴν τοῦ ἐνεργοῦντος ἐνέργειαν ἐκ τῶν δημιουργημάτων συνορᾶν, ἀλλ' ἢ τιθέσθαι μετὰ τῶν ἐνεργημάτων ταύτην ἢ τῆς ἐνεργούσης οὐσίας ἀδιάφορον νομίζειν, ὡς εἶναι τὸν θεὸν οὐσίαν μόνον ἐνεργείας ἀμοιρον. Τό γε μὴν τοῖς κτίσμασι καὶ ἀποτελέσμασι συναριθμεῖν τὴν θεωρουμένην περὶ τὴν θείαν φύσιν δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν ὡς διενηνοχυῖαν ὀπωσοῦν τῆς φύσεως, τοῦτο δὲ πρὸς τῇ φρενοβλαβείᾳ καὶ δυσσεβείᾳ οὐδὲν ἤττον ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον ἔστιν ὑπερβολή. Τῆς γὰρ ἐνεργούσης

⁶⁶ Adică: totdeodată cu lucrările.

⁷⁰ Căci, după Părinți, ființa ale cărei lucrări sînt create, creată este și ea însăși.

⁷¹ Adică: dintre ființă și lucrare.

⁷² «necunoașterea lui Dumnezeu cea după lipsă»: necunoaștere propriu-zisă, datorată absenței lui Dumnezeu dinaintea subiectului cunoscător; diferită de 'necunoașterea lui Dumnezeu cea după covârșire', datorată faptului de a-L cunoaște pe El în chip mai presus de cunoaștere, ca pe Unul ce covârșește puterile cunoscătoare create.

și în ateism; că prin lucrări⁷⁰ și ființa o coboară în rândul zidirilor⁷¹, iar prin [faptul de] a tăgădui orice diferență dintre ele⁷¹ le desființează pe acestea, una prin cealaltă, și cad astfel – ca într-un întuneric – în necunoașterea lui Dumnezeu cea după lipsă⁷². Căci cum îl mai pot cunoaște pe Dumnezeu cei ce nu înțeleg din fapte cunoscutul Său, ci îl pun pe acesta ba laolaltă cu ființa cea mai presus de toată cunoașterea, ba în rândul zidirilor din care este cunoscut, măcar că în cazul puterii și lucrării nu este de înțeles nimic altceva decât a cui este [respectiva] putere și lucrare și ce rezultă [din ea]? Că, prin scrutarea cu socotința⁷³, din cele lucrute împrejurul ființei ce lucrează, se cuprinde [cu mintea] – după ființa căreia i se potrivește [respectiva lucrare] – faptul că zidită este lucrarea ființei zidite și nezidită [e cea] a celei nezidite.

[10] Așadar, doar de o cugetare cu totul tâmpă și – așa zicând – dobitocească ține [faptul de] a nu înțelege din fapte lucrarea celui ce lucrează, ci ba a o pune pe aceea laolaltă cu cele lucrute, ba a o socoti nediferită de ființa lucrătoare și, astfel, [a-L socoti] pe Dumnezeu [a fi] doar ființă [și atât], nepărtaș de lucrare. Iar a număra în rândul zidirilor și rezultatelor [ei] puterea și lucrarea cea văzută [cu mintea⁷⁴] în jurul dumnezeieștii firii – ca [pe una ce este chipurile] diferită cumva de fire⁷⁵ – pe lângă [aceea că dovedește] vătămare de minte, este – nu în mai mică măsură (dacă nu cumva chiar în mai mare) – și covârșitoare necinstire [de Dumnezeu]. Că nu e cu puțință a des-perechea⁷⁶ – după creat și necreat⁷⁷ – de lucrătoarea fire

⁷⁰ Altfel zis: prin rațiunea (sau logica) gândirii speculative.

⁷¹ Sau considerată

⁷² Notăm că termenii *διαφορά* și *διακρίσις* (traduși de noi prin *diferență* și *deosebire*) indică lucruri ușor diferite, fapt ce ar necesita un studiu în sine.

⁷³ Literal: a dejuca.

⁷⁴ Adică: pe temelul distincției între ceva creat și ceva necreat

φύσεως οὐκ ἔστι διαζεύξαι κατὰ τὸ κτιστὸν τε καὶ ἀκτιστὸν τὴν κατάλληλον δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν, εἰ καὶ τρόπον ἕτερον διενήνοχεν αὐτῆς· διὸ καὶ ἡ κτιστὴ κατὰ τοὺς πατέρας ἐνέργεια «κτιστὴν χαρακτηρίζει φύσιν». Ὅθεν δῆλον ὡς καὶ τὴν θεϊαν φύσιν εἰς τὴν κτισιν ὁ τῆς Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου αἰρέσεως λόγος κατασπᾶ, καὶ μάτην, μᾶλλον δὲ πρὸς ἀπάτην, ἐν παρ' αὐτῶν φημίζεται τὸ ἀκτιστὸν· οὐδὲν γὰρ εἶναι ἀκτιστὸν παρ' αὐτῶν κατασκευάζεται.

[11] Βαρλαάμ μὲν οὖν καὶ Ἀκίνδυνος ὑπ' ἀνοίας ἀκρας τὰ τῶν θεϊκῶν ἐνεργειῶν ἀποτελέσματα ὁρῶντες ἀμβλυωποῦσι πρὸς αὐτὰς τὰς ἐνεργείας. Ὁ δὲ μέγας Διονύσιος ἐν δυσὶ πρὸς τοῖς δέκα βιβλίοις ἐξυμνήσας ταύτας, οὐ γὰρ ἀπλῶς διάκενον ἦχον ὀνοματιῶν, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τούτων σημαινόμενα ὑμνεῖ, κἀνταῦθα τοῦ λόγου, μετὰ τὸ διευκρινῆσαι τὴν κατὰ τὰς ὑποστάσεις τοῦ θεοῦ διακρισιν, φησὶν· «ἐπεὶ δὲ θεῖα διάκρισις ἔστι καὶ ἡ ἀγαθοπρεπῆς πρόοδος, ἠνωμένοι μὲν εἰσι κατὰ τὴν θεϊαν διακρισιν αἱ ἀσχετοὶ μεταδόσεις». Μεταδόσεις μὲν οὖν ἐνταῦθα συλλαβῶν πάσας τὰς προόδους καὶ ἐνεργείας τοῦ θεοῦ ἐκάλεσε. Προσέθηκε δὲ τὸ ἀσχέτους εἶναι ταύτας, ἵνα μὴ τις νομίση ταύτας εἶναι τα ἀποτελέσματα, οἷον τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων οὐσίαν ἢ τὴν ἐν τοῖς ζῶσιν αἰσθητὴν ζωὴν ἢ τὸν τοῖς λογικοῖς καὶ νοεροῖς ἐνόντα λόγον τε καὶ νοῦν. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἐν θεῷ καὶ ἀσχετα, κτιστὰ γε ὄντα; Πῶς δ' αἱ τοῦ

⁷ Literal: mod.

⁸ Varlaam și Achindin deosebeau ființa de lucrare pe criteriu ontologic, rupându-le întreolaltă, pe una considerând-o necreată, iar pe cealaltă creată. Sfântul Grigorie nu le deosebește ontologic, ci le consideră pe amândouă nezidite, deși – într-alt mod – le deosebește, așa cum se deosebește, adică, soarele de rază.

puterea și lucrarea potrivită [ei] (deși – într-alt chip²⁷ – se deosebesc²⁸); [fapt] pentru care, după Părinți, lucrarea zidită și «caracterizează firea zidită»²⁹. Vădit este, astfel, că socotința³⁰ ereziei lui Varlaam și Achindin și pe dumnezeiasca fire o coboară în treapta zidirii³¹; și zadarnic – mai bine zis: spre înșelare – trâmbițează ei că un [singur] lucru e necreat³², că ei fac să nu mai fie nimic necreat.

[11] Varlaam, așadar, și Achindin, de pe culmea neroziei privind cele rezultate din lucrările dumnezeiești, sînt orbi în privința lucrărilor însele. Pe când marele Dionisie în douăsprezece cărți cântându-le pe acestea (că laudă nu sunetul gol al numirilor, ci pe cele însemnate de către acestea), și în cuvântul de aici, după ce limpezește deosebirea lui Dumnezeu cea după Ipostasuri, zice: «de vreme ce *dumnezeiască* deosebire este și ieșirea/purcederea, cea cuvenită Binelui [...], unite sînt – în [însăși] deosebirea dumnezeiască – dezlegatele dări»³³. Așadar, zicând aici 'dări', a numit [prin cuvântul acesta] toate ieșirile/purcederile și lucrările lui Dumnezeu. Iar faptul de a fi *acestea dezlegate* l-a adăugat ca să nu creadă cineva că acestea sînt rezultatele [însele], precum ființa [proprie] fiecăruia din cele ce sînt, sau viața simțită³⁴ cea [proprie fiecăruia] din cele vii, sau cuvântul și mintea [fiecăruia] din cele cuvântătoare și înțelegătoare. Căci cum să mai fie acestea în Dumnezeu și [să mai fie] dezlegate, de sînt create? Și

²⁷ Maxim Mărturisitorul, *Discuția cu Pyrrhos*, PG 91, 341 A.

²⁸ Literal: logosul; cuvântul, adică, sau rațiunea, logica.

²⁹ Literal: în zidire, cu dumnezeiasca lucrare, adică, împreună.

³⁰ Și anume ființa lui Dumnezeu.

³¹ Despre 'dezlegat' (ἀσχετός) vezi, mai sus, nota 15 de la paragraful 2, cea privitoare la *relație/legătură* (σχολικός), p. 246.

³² Despre *dumnezeieștile numiri* 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.

³³ Adică: biologică.

θεοῦ ἀσχετοὶ πρόοδοι καὶ μεταδόσεις κτίσματα, τῆς ἀσχετου μεταδόσεως φυσικῶς ἐνούσης τῷ μεταδιδόντι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ φωτός ὀρώμεν; Προϊῶν δ' ὁ μέγας καὶ ἀπαριθμεῖται τὰς μεταδόσεις ταύτας κατὰ μέρος. Εἰπὼν γὰρ «αἱ ἄσχετοὶ μεταδόσεις», ἐφεξῆς φησιν· «αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις, αἱ ἄλλαι δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος, καθ' ἃς ἐκ τῶν μετοχῶν καὶ τῶν μετεχόντων ὑμνεῖται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα». Τίνα ταῦτα; Ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

[12] Ὑμνεῖται τοίνυν ταῦτα παρὰ τῶν θεολόγων ἐκ τῶν μετεχόντων, τουτέστι τῶν μετοχῆ τὸ εἶναι ἔχόντων, δηλονοτι τῶν κτιστῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μετοχῶν, δηλαδή τῶν μεταδόσεων, αἱ οὐ μετοχῆ τὸ εἶναι ἔχουσιν· οὐ γὰρ ἂν εἶεν μετοχαί, ἀλλὰ μετέχοντα. Εἰ δὲ μὴ μετοχῆ τὸ εἶναι ἔχουσιν, οὐδὲ κτισταί· μὴ οὔσαι δὲ κτισταὶ οὐδὲ τοῦ θεοῦ εἰσιν ἐκτός, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ εἰσι, καθὰ προϊῶν καὶ ὁ μέγας οὗτος δεικνυσιν. Οὐ μόνον ἄρα κατ' οὐσίαν καὶ τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων διάκρισιν ἀκτιστόν ἐστι τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῶν προόδων τούτων καὶ ἐνεργειῶν διάκρισιν, αἱ μετοχαὶ εἰσι τῶν ὄντων, ἀλλ' οὐ μετοχῆ τὸ εἶναι ἔχουσιν· εἰ γὰρ μετοχῆ ἢ μετοχῆ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ αὕτη πάλιν ἑτέρα τοῦθ' ἔξει μετοχῆ, καὶ αὕτη πάλιν ἑτέρα καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον.

[13] Ἐτι τὸ μετεχόμενον τῶν μετεχόντων ἀναγκαῖον προὑπάρχειν. Αἱ δὲ μετοχαὶ μετέχονται παρὰ τῶν

⁷⁷ «Adică natural, după fire».

⁷⁸ «după care»: [dări] din unghiul (și în termenii) cărora.

⁷⁹ «cele ce se împărtășesc»: făpturile, zidirile, cele ce sînt.

⁸⁰ «cele împărtășite»: cele date spre împărtășire.

⁸¹ *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 5, PG 3, 644 A.

cum să fie zidiri dezlegatele ieșiri/purcederi și dări ale lui Dumnezeu, când dezlegata dare este firește⁸⁷ unită dătătorului, după cum vedem că se întâmplă cu lumina? Și mergând marele [Dionisie] mai departe, și [e]numeră dările acestea, [pe fiecare] în parte. Că zicând «dezlegatele dări», mai apoi zice: «dările de ființă, dările de viață, facerile de înțelepciune, celelalte daruri ale pricinii bunătății tuturor, după care⁸⁸ din împărtășiri și din cele ce se împărtășesc⁸⁹ sînt lăudate Cele neîmpărtășit împărtășite^{90,91}; Care sînt Acestea? Tatăl și Fiul și Duhul sfânt.

[12] Pe Acestea, așadar, de-Dumnezeu-cuvântătorii le laudă din cele ce se împărtășesc [de ceva], adică din cele ce prin împărtășire au faptul de a fi, adică din cele zidite; dar și din împărtășiri, adică din dări, care nu prin împărtășire au faptul de a fi⁹²; că [altminter] nu ar mai fi împărtășiri, ci unele ce se împărtășesc [de ceva]. Iar dacă nu prin împărtășire au faptul de a fi, atunci nici zidite [nu sînt]; și nefind zidite, nici afară de Dumnezeu [nu sînt], ci din El și întru El sînt, după cum și arată marele [Dionisie] acesta, mergând mai departe. Prin urmare, nu doar după ființă și [după] deosebirea dintre cele trei Ipostasuri este nezidit Dumnezeiescul, ci și după deosebirea [datorată] ieșirilor și lucrărilor acestora, care împărtășiri sînt ale celor ce sînt⁹³, dar nu prin împărtășire [de ceva] au faptul de a fi; că dacă prin împărtășire are împărtășirea faptul de a fi, [atunci] și aceasta⁹⁴ – iarăși – va avea faptul acesta printr-o altă împărtășire, și aceasta prin alta și tot așa la nesfârșit.

[13] Mai mult, trebuie neapărat ca ceea ce este împărtășit [celor ce sînt] să existe mai dinainte de cele ce se

⁸⁷ *Ibidem* 5, 5, PG 3, 820 AC și 2, 5, PG 3, 644 A.

⁸⁸ Adică: sînt împărtășiri date celor ce sînt.

⁹⁴ «aceasta»: împărtășirea prin care împărtășirea are faptul de a fi.

κτισμάτων πάντων· οὐκοῦν καὶ προϋπάρχουσι πάντων τῶν κτισμάτων, ταῦτόν δ' εἶπεν ἀκτιστοὶ εἰσι. Καὶ μὴν οὐδὲν τῶν κτισμάτων ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστὶ. Τὰς δὲ μετοχὰς ταύτας καὶ ἀρχὰς καὶ θείας δωρεάς, εἰ καὶ ὄντα ὀνομάζει, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι πολλαχοῦ τῶν λόγων ὁ μέγας Διονύσιος φησιν· ἀλλὰ καὶ παραδείγματα τῶν ὄντων εἶναι ταύτας προϋφεστηκυίας ἐν θεῷ καθ' ὑπερούσιον ἔνωσιν. Πῶς οὖν ἂν εἶεν αὐταὶ κτίσματα; Ἐφεξῆς δὲ καὶ τί ταῦτα τὰ παραδείγματα διδάσκων ἐπιφέρει· «παραδείγματα δὲ φαμεν εἶναι τοὺς ἐν θεῷ τῶν ὄντων οὐσιοποιούς καὶ ἐνιαίως προϋφεστῶτας λόγους, οὓς ἡ θεολογία προορισμοὺς καλεῖ, καὶ θεῖα καὶ ἀγαθὰ θελήματα τῶν ὄντων ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικὰ, καθ' οὓς ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα καὶ προκρίσσε καὶ παρήγαγε». Πῶς οὖν οἱ προορισμοὶ καὶ τὰ ποιητικὰ τῶν ὄντων θεῖα θελήματα κτιστά; Πῶς δ' οὐ φανεροὶ τυγχάνουσιν ὄντες τῆν τοῦ θεοῦ πρόνοιαν εἰς κτίσμα κατασπῶντες, οἱ τὰς προόδους ταύτας καὶ ἐνεργείας τιθεμενοὶ κτιστας; Ἡ γὰρ οὐσιοποιός καὶ ζωοποιός καὶ σοφοποιός καὶ ἀπλῶς ἡ ποιητικὴ καὶ συνεκτικὴ τῶν κτιστῶς ὄντων ἐνέργεια ἐστὶ τὰ θεῖα ταῦτα θελήματα καὶ αἱ θεῖαι δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος, αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις.

⁹⁵ Altfel zis: 'de împărtășituri'.

⁹⁶ Sau modelele; sau arhetipurile.

⁹⁷ Adică: prin.

⁹⁸ Sau: definitorii, determinante.

⁹⁹ Adică: prin care, pe baza cărora, din unghiul cărora.

¹⁰⁰ *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 8, PG 3, 824 C.

¹⁰¹ Adică: determinante, definitorii.

¹⁰² «cuprinzătoare»: con-prinzătoare, con-ținătoare.

¹⁰³ Făpturile există pentru că au fost zidite, faptul de a fi și l-au dobândit prin faptul de a fi zidite; astfel că sînt numite aici nu doar 'cele ce sînt', ci

împărtășesc [de aceasta]; iar de împărtășiri⁹⁸ se împărtășesc toate zidirile; așadar [acestea] și sînt mai dinainte de zidirele toate, totuna cu a spune că sînt nezidite. Că dintre zidiri nici nu este vreuna mai presus de cele ce sînt; pe când împărtășirile acestea și obârșiile [acestea] și dumnezeieștile dări, deși marele Dionisie le numește *ὄντα* [adică: întocmai ca pe cele ce sînt], în multe locuri din scrierile [lui] zice însă despre ele și că sînt mai presus de cele ce sînt; zice însă despre acestea și că sînt paradigmele⁹⁹ celor ce sînt, [paradigme] de mai înainte subzistente în Dumnezeu, după¹⁰⁰ [o] unire mai-presus-de-ființă. Cum, dar, unele ca acestea să fie zidiri? Și învățând[u-ne] mai apoi și ce sînt paradigmele acestea, adaugă: «iar 'paradigme' spunem a fi logosurile celor ce sînt, [logosuri] de-ființă-făcătoare și dinainte-subzistente în Dumnezeu în chip unitar și pe care teologia le numește prehotărâri, [dar] și voi[ri] dumnezeiești și bune, hotărâtoare¹⁰¹ și făcătoare ale celor ce sînt, [logosuri] după care¹⁰² Cel mai-presus-de-ființă le-a și pre-hotărât pe cele ce sînt și le-a și adus la ființă¹⁰³». Cum, dar, prehotărârile [acestea] și dumnezeieștile voi[ri] – [cele] hotărâtoare¹⁰⁴ și făcătoare ale celor ce sînt – să fie zidite? Cum, dar, cei ce create socotesc ieșirile/purcederile și lucrările acestea nu sînt dați astfel pe față cum că pronia lui Dumnezeu o pun în rînd cu zidirea? Că lucrarea cea de-ființă-făcătoare și de-viață-făcătoare și de-înțelepciune-făcătoare și, într-un cuvânt, cea făcătoare și cuprinzătoare¹⁰⁵ a celor ce – [în chip] zidit – *sînt*¹⁰⁶ nu e altceva decât aceste voi[ri] dumnezeiești și dumnezeiești daruri ale bunătății celei pricinuitoare a toate, [și anume] dările-de-ființă, dările-de-viață, facerile-de-înțelepciune.

⁹⁸ 'cele ce' – [în chip] zidit – *sînt*'. Spre deosebire de făpturi, lucrările necreate ale lui Dumnezeu nu prin zidire și-au luat faptul de a fi, ci există în chip nezidit; ele pot fi deci numite 'cele ce' – [în chip] nezidit – *sînt*'.

[14] Συμφθεγγέσθω δὲ ἡμῖν ὁ θεῖος Μάξιμος τὴν ποιητικὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν τὰς προόδους εἶναι ταύτας τοῦ θεοῦ γράφων ἐν Σχολίοις· «κοιναὶ δὲ εἰσι τῆς τριουποστάτου διακεκριμένης ἐνάδος αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαι τε καὶ ἀγαθότητες», τουτέστιν αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις. Τῷ μὲν οὖν πολλάς φάναι ταύτας καὶ διακεκριμένας ἔδειξε μὴ τὴν οὐσίαν οὐσας ταύτας τοῦ θεοῦ· μία γὰρ αὕτη καὶ παντάπασιν ἀδιαιρέτος. Ἐπεὶ δὲ καὶ κοινὰς ἔφη τῆς τριουποστάτου διακεκριμένης ἐνάδος, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρεστήσεν ἡμῖν· τούτων γὰρ οὐδὲν τῶν τριῶν ἐνέργεια κοινή. Τῷ δὲ μὴ μόνον προνοίας ταύτας φάναι καὶ ἀγαθότητας, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὰς, ἀκτιστοὺς ὑπαρχούσας ἔδειξεν· εἰ γὰρ μὴ, δεδημιουργημένον ἔσται τὸ δημιουργικόν. Οὐκοῦν ἑτέρω δημιουργικῶ, κάκεινο πάλιν ἑτέρω δεδημιουργημένον ἔσται, καὶ πρὸς τὸ εἰς ἔσχατον τοῦτ' ἐλαύνειν ἀτοπίας οὐδ' ἐπ' ἀπειρον στήσεται βαδίζον.

[15] Αἱ τοῦ θεοῦ ἄρα πρόοδοι καὶ ἐνέργειαι καὶ μεταδόσεις, αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, πρόνοιαι καὶ ἀγαθότητές εἰσιν ἀκτιστοὶ θεοῦ, καὶ αὐτός ἐστιν αὐταὶ ὁ θεός, εἰ καὶ μὴ κατ' οὐσίαν· κατ' ἐκείνην γὰρ ἀμέριστος καὶ ἀμέθεκτός ἐστι τελέως πάντων ἀπολελυμένος ὢν, ὡς μηδένα τῶν ὅσοι τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀκριβείας ἐπιγνώμονες κατ' αὐτὴν νοῆσαι θεὸν ἢ ἐξαιρεῖν ἐπιχειρῆσαι ποτε, νοεῖν δὲ καὶ λέγειν ἐγχειρεῖν αἰεὶ πάντας τοὺς ἱεροφάντας περὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ

¹⁰⁴ Literal: demiurgicele, făuritoarele.

¹⁰⁵ *Sholii la 'Despre dumnezeieștile numiri 2, 5', PG 4, 221 AB.*

¹⁰⁶ *După fințã, adică.*

[14] Și grăiască-ne împreună dumnezeiescul Maxim, cel ce scrie în *Sholii* că dumnezeieștile acestea ieșiri/purcederi ale lui Dumnezeu [nu] sînt [altceva decît] pronia cea făcătoare a celor ce sînt: «comune, dar, sînt [Celei] în-trei-ipostasuri deosebitei Unimi făcătoarele¹⁰⁵ pronii și bunătăți», adică dările-de-ființă, dările-de-viață, facerile-de-înțelepciune. Că zicînd, așadar, pe de o parte, că acestea sînt multe și deosebite, a arătat că acestea nu sînt ființa lui Dumnezeu; că una este aceasta, și cu totul de neîmpărțit. Și, pe de alta, fiindcă a spus că sînt comune [Celei] în-trei-ipostasuri deosebitei Unimi, ni le-a înfățișat a nu fi nici Fiul, nici Duhul sfânt; ci niciunul din Aceștia nu e lucrare comună a Celor trei. Iar prin faptul de a le numi pe acestea nu doar 'pronii și bunătăți', ci și 'făcătoare', le-a vădit a fi nezidite; că de nu, atunci făcut ar fi făcătorul, așadar [făcut] prin alt făcător, iar acela – iarăși – va fi făcut prin altul și nu va înceta a se împinge [argumentația] aceasta până la absurditatea extremă.

[15] Prin urmare ieșirile/purcederile și lucrările și dările lui Dumnezeu – dările-de-ființă, dările-de-viață, facerile-de-înțelepciune și [toate] câte sînt asemenea acestora – sînt nezidite pronii și bunătăți ale lui Dumnezeu; și Însuși Dumnezeu este acestea, deși nu după ființă; că după aceea¹⁰⁶ [El] este [de] neîmpărțit și [de] neîmpărțășit, dezlegat fiind [El] cu desăvârșire de toate, încât nimeni din câți sînt cunoscători ai acriviei binecinstirii [de Dumnezeu] nu s-a apucat vreodată să îl înțeleagă – și să îl înfățișeze – pe Dumnezeu după aceasta [adică după ființă], ci pe toți arătătorii-de-cele-sfinte [ii vezi] că se străduiesc pururea a înțelege și a vorbi despre pronia și bunătatea Lui, după care¹⁰⁷ – săvârșitoare fiind ea a celor

¹⁰⁵ «după care»: pronie și bunătate din unghiul căreia.

ἀγαθοτήτος, καθ' ἣν τῶν ἐξωθεν οὐσαν ἀπεργαστικὴν, αἴτιος ἐστὶ τῶν ὄντων πάντων· τῷ γὰρ εἶναι ταύτην ἢ τῶν ὄλων παραγωγή καὶ ὑπόστασις ὑπῆρξεν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἢ θεία πρόνοια, ἢ τοῦ θεοῦ πρὸς τὰ καταδεέστερα ἐπιστροφή καὶ ἀγαθὴ θελήσις ἐστὶ. Καὶ αὕτη πρὸ πάντων ἦν, οἷόν τις κοινὴ προμήθεια τῶν ἐσομένων, καὶ δι' αὐτὴν ἅπαντα κατὰ καιρὸν προηκται ὡς ὑπὸ δημιουργικῆς θελησεως καὶ ἐνεργείας, καὶ ἐν αὐτῇ συνέστηκε τὸ πᾶν, ὡς ἐν συνεκτικῇ φρουρᾷ καὶ περιληπτικῇ ἐστὶα τοῦ παντός. Δια ταῦτα τοίνυν ἢ μια πρόνοια καὶ ἀγαθότης, δι' ἣν τῶν ὑποδεεστέρων ἐπιμέλειαν ποιεῖται ὁ θεός, οὐ μία μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ προνοιαὶ καὶ ἀγαθότητες καλοῦνται παρὰ τῶν θεολόγων.

[16] Επειδὴ καὶ διὰ τὴν τῆς ἀγαθότητος ἀνεΐκαστον ὑπερβολὴν πολυειδὲς ὑπέστησε τὸ πᾶν ὁ προαγωγεὺς καὶ κοσμήτωρ τοῦ παντός, τὰ μὲν εἶναι μόνον ἐθελήσας, τὰ δὲ πρὸς τῷ εἶναι κεκτηῖσθαι καὶ ζῶν· καὶ τὰ μὲν νοερᾶς ταύτης εὐμοιρεῖν, τὰ δὲ μόνης ἀπολαύειν τῆς κατ' αἰσθησιν, ἐστὶ δ' ἅ καὶ μικτὴν ταύτην ἐξ ἀμφοτέρων ἐσχηκεναι· καὶ τῶν λογικῆν καὶ νοερᾶν παρ' αὐτοῦ λαβόντων τὴν ζῶν, τῇ πρὸς αὐτὸν ἐθελουσίῳ νεύσει τῆς αὐτοῦ ἐνώσεως ἐπιτυχάνειν καὶ ζῆν οὕτω θείως καὶ ὑπερφυῶς τῆς αὐτοῦ κατηξιωμένα θεουργοῦ χάριτος καὶ ἐνεργείας· ἢ γὰρ αὐτοῦ θέλησις γένεσις ἐστὶ τοῖς

¹⁰⁸ Altfel zis: tocmai pentru că există aceasta.

¹⁰⁹ Literal: în timp.

¹¹⁰ «strajă»: aici cu sensul de loc unde stă străjerul, post de veghe.

¹¹¹ Imaginea e tributară textelor areopagitice; vezi, de pildă, *Despre dumnezeieștile numiri* 1, 7 (ed. De Gruyter, p. 120, r. 2) și 4, 1 (De Gruyter, p. 144, r. 14).

¹¹² Este vorba – pare-se – de numitele 'cele ce vor fi', de zidiri, adică.

¹¹³ Literal: 'unele a avea parte de aceasta înțelegătoare'; adică: de 'varianta' ei inteligibilă, netrupească; este vorba despre Ingeri.

din afară – este Pricinuitor a toate cele ce sînt; că [tocmai] prin faptul de a fi aceasta¹⁰⁶ a luat început aducerea la ființă și la subzistență a tuturor. Că pronia dumnezeiască nu e nimic altceva decât întoarcerea/aplecarea lui Dumnezeu asupra celor mai prejos [de El] și buna voire [a Lui în privința lor]. Iar *aceasta* era mai dinainte de toate, ca o grijă – de obște – de [toate] cele ce vor fi, și datorită *acesteia* au fost aduse toate [la ființă] la vremea lor¹⁰⁷, ca de către o făcătoare voi[r]e și lucrare, și *între aceasta* s-a încheiat totul, ca într-o strajă¹⁰⁸ con-prinzătoare și vatră con-ținătoare a totului¹⁰⁹. Pentru acestea¹¹⁰, așadar, pronia – și bunătatea – cea una, [cea] datorită căreia Dumnezeu poartă grija celor mai prejos [de El], nu doar una este, ci cuvântătorii-de-Dumnezeu pomenesc [totodată] și [de] ‘multe pronii și bunătăți’.

[16] Și fiindcă, datorită covârșirii celei neurmăte a bunătății [Sale], [nu uniform, ci] multiform e întregul cel adus la ființă de făcătorul și împodobitorul totului – că pe unele le-a voit doar a fi, iar altele [a voit] ca, pe lângă [faptul de] a fi, să dobândească și viață; și unele să aibă parte de cea înțelegătoare¹¹¹, altele să se bucure doar de cea după simțire¹¹², iar altele să o aibă amestecată din amândouă¹¹³; iar, din cele ce au luat de la El viața cea cuvântătoare și înțelegătoare, [unele], prin năzuirea lor de voie către Dănsul, să aibă parte de unirea Lui și să trăiască, astfel, dumnezeiește și mai-presus-de-fire, invrednicindu-se de harul [adică darul sau darea] și lucrarea Lui îndumnezeitoare; că voia Sa este facere¹¹⁴ celor ce sînt, ori celor aduse la ființă ori celor îmbunătățite; iar aceasta

¹⁰⁶ Adică: doar viața din unghiul simțirilor trupești, adică biologică; este vorba de vietățile necuvântătoare.

¹⁰⁷ Neamul omenesc, adică.

¹⁰⁸ Sau geneză.

οὐσιν, ἢ προαγομενοῖς ἐκ μὴ ὄντος ἢ βελτιουμένοις, καὶ τοῦτο διαφόρως. Διὰ ταύτην τὴν ἐπὶ τὰ ὄντα τοῦ θεοῦ θελήματος διαφορὰν ἢ μια ἐκείνη πρόνοια καὶ ἀγαθότης, ταῦτό δ' εἰπεῖν ἢ δι' ἀγαθότητα πρὸς τὰ καταδεέστερα τοῦ θεοῦ ἐπιστροφή, πολλαὶ πρόνοιαι τε καὶ ἀγαθότητες καὶ εἰσι καὶ λέγονται, ἀμερίστως ἐν τοῖς μεριστοῖς μεριζόμεναι καὶ ποικιλλόμεναι, ὡς τὴν μὲν προγνωστικὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν καλεῖσθαι κατὰ τὰς ἀνωτέρω εἰρημένας, τὴν δὲ δημιουργικὴν τε καὶ συνεκτικὴν, τούτων δ' αὐτῶν, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, τὰς μὲν οὐσιώσεις, τὰς δὲ ζωώσεις, τὰς δὲ σοφοποιήσεις. Ἐκάστη δὲ τούτων κοινὴ ἐστὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος, καὶ κατ' αὐτὴν ἐκάστην τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγαθὴν καὶ θεῖαν θέλησιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν ἢ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιὸς ἐνέργειά τε καὶ δύναμις.

[17] Ἀκούοις δ' ἂν παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ αἰδίου νοήσεις καὶ κινήσεις εἶναι θεοῦ τὰς ἐνεργείας διδασκόντων ταύτας· τοῦ γὰρ μεγάλου Διονυσίου εἰπόντος «κινεῖσθαι τὸν θεὸν τῷ εἰς οὐσίαν ἄγειν καὶ συνέχειν τὰ πάντα, καὶ εὐθείαν μὲν αὐτοῦ κίνησιν τὴν ἀπαρέγκλιτον πρόοδον τῶν ἐνεργειῶν, ἑλικοειδῆ δὲ τὴν σταθερὰν πρόοδον καὶ τὴν γόνιμον στάσιν, κατὰ κύκλον δὲ τὸ ἐπιστρέφειν τὰ ὄντα πρὸς εαυτόν», ὁ θεῖος Μάξιμος, «κίνησις ἐστὶ», φησί, «θεοῦ ἢ εἰς τὸ γενέσθαι τὰ ὄντα βούλησις αὐτοῦ καὶ αἱ πρόοδοι τῆς εἰς πάντα προνοίας αὐτοῦ». Πῶς οὖν αἱ πρὸς τὰ ὄντα κινήσεις οὐχὶ τῆς οὐσίας οὐδὲ περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' οὐσία ἔσονται, καὶ ταῦθ' αἱ πλείους; Πρὸς δὲ Τίτον ἐπιστέλλοντος τοῦ μεγάλου, καὶ τίς ὁ

¹¹⁷ V. și *Dialogul Ortodoxului cu Varlaamitul* 47 și *Antiretuzul către Achimdin* 5, 27.

¹¹⁸ Se continuă aici fraza începută în debutul paragrafului.

¹¹⁹ «feurite»: ajunsă a avea multe variante.

în chip diferit/felurit¹¹⁷ – [așadar]¹¹⁸, datorită diferenței/felurimii acesteia a dumnezeieștii voi[r]i în privința celor ce sînt, pronia – și bunătatea – aceea cea una (altfel) zis: întoarcerea/aplecarea lui Dumnezeu, datorată bunătății, asupra celor mai prejos [de Dânsul]) este – și este și numită – multe pronii și bunătăți, împărțite și felurite¹¹⁹ [în chip] neîmpărțit întru cele împărțite, încât una se numește (în înțelesul mai sus arătat) *putere dinainte-știutoare* a lui Dumnezeu, iar *alta făcătoare și con-prinzătoare*; și iarăși, dintre acestea – după marele Dionisie – unele *dări-de-ființă*, altele *dări-de-viață*, iar altele *faceri-de-înțelepciune*. Iar fiecare din acestea comună este Tatălui și Fiului și sfântului Duh; și, după¹²⁰ fiecare astfel de bună și dumnezeiască voie cu noi, [Însuși] Tatăl și Fiul și Duhul sfânt este lucrarea și puterea *de-ființă-făcătoare* și *de-viață-făcătoare* și *de-înțelepciune-făcătoare*.

[17] Și tot pe aceiași i-ai putea auzi învățând și că veșnice înțelegeri și mișcări ale lui Dumnezeu sînt lucrările acestea; că spunând marele Dionisie că 'Dumnezeu Se mișcă prin faptul de a aduce toate la ființă și a le con-prinde', și că 'mișcare [în linie] dreaptă Îi este neabătută ieșire/purcedere a lucrărilor, [în] spirală – statornica ieșire/purcedere și rodnică oprire/stare, iar în cerc faptul de a le întoarce către Sine pe cele ce sînt'¹²¹, dumnezeiescul Maxim «mișcare a lui Dumnezeu» zice «este voia Sa de a fi făcute cele ce sînt, și ieșirile – spre toate – ale proniei Sale»¹²². Cum, dar, ieșirile spre cele ce sînt să nu fie *ale* ființei [lui Dumnezeu], nici să fie *împrejurul* ființei [Lui], ci să fie *ființa* [însăși a lui Dumnezeu], când – tocmai – [ele] sînt multe? Și scriind marele [Dionisie] lui Tit

¹¹⁷ Adică: din unghiul a.

¹¹⁸ Despre dumnezeieștile numiri 9, 9, PG 3, 916 CD.

¹¹⁹ Sholii la 'Despre dumnezeieștile numiri 9, 9', PG 4, 381 CD.

της σοφίας οίκος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ διευκρινούντος, καὶ τὸ περιφερές καὶ ἀναπεπταμένον τοῦ ἐν ἐκείνῃ κρατήρος εἰπόντος εἶναι τὴν ἀναρχὸν καὶ ἀτελευτήτων τῶν ὄλων πρόνοιαν, ὁ θεὸς πάλιν Μάξιμος, «ἀναρχὸν», φησὶν, «εἶπε τὴν τῶν ὄλων πρόνοιαν, ὡς ὄντων πάντων ἐν ταῖς αἰδίσις τοῦ θεοῦ νοήσεσιν, ὡς καὶ προσορισμούς ὁ Παῦλος ἔφη· καθ' ὡς αἰδίους τοῦ θεοῦ νοήσεις τὰ μέλλοντα παράγεσθαι προετυπούτο, καὶ ἡ πρόνοια τοῦ θεοῦ ἀναρχῶς προὑπήρχε· προνοίας γὰρ ἦν τὸ βούλεσθαι παραγαγεῖν κτίσιν τὴν μέλλουσαν ἀπολαύειν τῆς προνοητικῆς ἀγαθοτητος αὐτοῦ». Πῶς οὖν αἱ πολλαὶ νοήσεις καὶ οἱ κατ' αὐτὰς τύποι τῶν μελλόντων καὶ ἡ τούτων πρόνοια καὶ ἡ κατὰ ταύτην βούλησις οὐχὶ τῆς θείας οὐσίας, ἀλλ' αὐτὰ ἔσονται οὐσία, καὶ ταυθ' οἷς ἐνθεωρεῖται σχέσις πρὸς τὰ ὄντα τοῦ κατ' οὐσίαν πανταπασιν ἀσχέτου;

[18] Διονυσίου μεντοὶ πάλιν τοῦ μεγάλου γεγραφότος ἐν τοῖς περὶ τοῦ ὄντος, «ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἐν τῷ θεῷ καὶ αὐτὸ το εἶναι καὶ τὰς τῶν ὄντων ὑπάρχειν ἀρχάς», ὁ πολὺς τὰ θεία Μάξιμος, «τὰ ἐξ αὐτοῦ», φησὶ, «καὶ ἐν αὐτῷ» νόες εἰσὶν εὐοικότες θεωρήμασι τῆς ἐπιστήμης. Εἰσὶ δὲ ὁμοῦ καὶ διακεκριμένα ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐν ψυχῇ πολλαὶ ὁμοῦ ἐπιστήμαι οὐσαι, ἀσύγχυτοι μένουσι καὶ ενεργοῦσιν ἔξω κατὰ μίαν, ὅταν δέη». Βαρλαάμ τοίνυν καὶ Ἀκινδυνὸς κτιστὰς λέγοντες ταύτας τὰς προόδους, καθ' ὡς ἠνωμένως διακρίνεται τὸ θεῖον, κτίσμα ποιῶσι

¹²³ *Epistola a IX^a (Către Tit Ierarhul) 3, PG 3, 1109 B.*

¹²⁴ «după care»: prin care, din unghiul căroră.

¹²⁵ *Sholii la epistolele Areopagitului 9, 3, PG 4, 569 CD.*

¹²⁶ *Legat de termenul σχέσις vezi nota 4 de la paragraful 2.*

¹²⁷ Este vorba de existența creată, de ființarea celor ce sînt.

¹²⁸ *Despre dumnezeieștile numiri 5, 6, PG 3, 820 CD.*

¹²⁹ Sau vederilor sau viziunilor ei.

și limpezind cine/care este casa înțelepciunii și cele din ea, și rotunjimea și deschiderea potirului din aceea, zicând că este cea fără-de-început și fără-de-sfârșit purtare de grijă față de toate¹²³, iarăși zice dumnezeiescul Maxim că «fără-de-început îi spune proniei față de toate, ca fiind ele întru veșnicile înțelegeri ale lui Dumnezeu, pe care Pavel le-a numit și 'prehotărâri', prehotărâri ale lui Dumnezeu după care¹²⁴ erau dinainte-închipuie [spre] a fi aduse la ființă cele ce aveau să fie și [după care] a pre-existat [în chip] nezidit pronia lui Dumnezeu; că [nu altceva decât] pronie era faptul de a voi să fie adusă la ființă zidirea ce avea să fie [spre] a se bucura de bunătatea Sa proniatoare»¹²⁵. Cum, dar, multele înțelegeri și [multele] – din unghiul lor – închipuirii ale celor viitoare și pronia acestora și voi[re]a cea din unghiul acesteia, [cum dar acestea] să nu fie ale dumnezeiești ființe, ci să fie ele însele [dumnezeiasca] ființă, și aceasta [când tocmai] în ele se și vede [cu mintea] relația/legătura¹²⁶ cu cele ce sînt a Celui ce – după ființă – dezlegat este de toate?

[18] Dar [tot] Dionisie scriind, iarăși, în [spusele] cele *Despre Cel ce este* [cum că] 'din Dumnezeu [sînt] și în Dumnezeu sînt însuși faptul de a fi¹²⁷ și începuturile/principiile celor ce sînt'¹²⁸, Maxim cel mult [deprins] în cele dumnezeiești spune că «cele din El și în El sînt înțelesurile/gândurile, asemeni teoriilor științei¹²⁹, și sînt – în El – laolaltă și deosebite, după cum și în suflet multe fiind științele, neamestecate¹³⁰ rămân și lucrează înafară câte una, [atunci] când trebuie»¹³¹. Varlaam, așadar, și Achindin – create zicând [ei a fi] ieșirile/purcederile acestea, [cele] după care¹³², [în chip] unit, se deosebește

¹²³ Adică neconfundate.

¹²⁴ *Sholii la 'Despre dumnezeieștile numiri 5, 6'*, PG 4, 320 CD.

¹²⁵ Sau 'prin care'.

τὸν θεόν, καὶ δυσσεβεστάτα διχοτομοῦσι τοῦτον εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα· τὴν μὲν οὐσίαν τῆς ἁγίας τριάδος ἄκτιστον τιθέμενοι, τὰς δὲ κοινὰς προόδους καὶ ἐνεργείας καὶ ἐκφανσεις ταύτης εἶναι διατεινόμενοι κτιστάς. Καίτοι Διονύσιος ὁ μέγας κἀν τῇ πρὸ τῶν ἄλλων παρ' ἡμῶν τὴν ἀρχὴν προβεβλημένη ρῆσει, τὴν τε διακρίσιν τῶν ὑποστάσεων καὶ τὴν τῶν μεταδόσεων, μᾶλλον δὲ πάσας τὰς θείας ἐνώσεις καὶ διακρίσεις, ἐνὶ λόγῳ συμπεριεληφεν· οὐδὲ γὰρ αἱ εἰρημέναι μόναι διατελοῦσιν, εἰ μὴδὲ γοῦν ταῖς εἰρημέναις Βαβλαᾶμ καὶ Ἀκίνδυνος προσέσχον. Ἐνὶ μέντοι λόγῳ πάσας συμπεριεληφεν ὁ μέγας, ἵνα μηδεμίαν τῶν ὁμοταγῶν τούτων τολμᾷ τις ἀθέσμως εἰς τὴν κτίσιν κατασπᾶν. Διὸ μετὰ τὸ διευκρινῆσαι τὰ κατὰ τὴν ὑποστατικὴν διάκρισιν, ἐπαναλαμβάνων τὸν λόγον, «*χρὴ δέ*», φησὶν, «*ὡς οἶμαι, μᾶλλον ἀναλαμβάνοντας ἡμᾶς τὸν παντελεῆ τῆς θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως ἐκθέσθαι τρόπον*», δεικνύς ὅτι καὶ ἄλλαι τινές εἰσιν ἐπὶ θεοῦ ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις. Εἰθ' ὡς ἂν μηδεὶς ἀπειθῇ τῶν εὐσεβῶν, ὀροθετοῦντας προάγει περὶ τῶν θείων τούτων ἐνώσεων καὶ διακρίσεων τοὺς ἱερώς μυσταγωγῆσαντας καὶ τὴν ἀρχὴν τὰ τῆς θεολογίας παραδόντας· «*λέγουσι γὰρ*», φησὶν, «*ὅπερ καὶ ἐν ἑτέροις ἔφην, οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς θεολογικῆς παραδόσεως ἱερομύσται, τὰς μὲν ὑπεριδρύσεις τὰς ἀνεκφοιτήτους καὶ κρυφίας τῆς ὑπεραγνώστου καὶ ὑπεραρρήτου μονιμότητος, τὰς ἐνώσεις εἶναι τὰς θείας*»· τουτέστι τὴν ἐν ἑαυτῷ τοῦ θεοῦ παντάπασιν ἡμῖν ἀπερινόητον ἴδρυσίν τε καὶ

¹³³ Literal: reluând cuvântul.

¹³⁴ Literal: tot modul; adică: fiecare mod.

¹³⁵ Despre dumnezeieștile numiri 2, 4, PG 3, 640 D.

¹³⁶ Literal: au inițiat în cele ce...

Dumnezeiescul – zidire Îl fac pe Dumnezeu și [în chip] preanecinstitor [de Dumnezeu] Îl despică în create și necreate, ființa sfintei Treimi socotind-o necreată, iar comunele ieșiri/purcederi și lucrări și arătări ale Acesteia proclamându-le a fi create; măcar că Dionisie cel mare și în zicerea pusă de noi la început, înaintea celorlalte, într-un singur cuvânt a cuprins deosebirea lpostasurilor și pe cea a dărilor – mai bine zis: toate dumnezeieștile uniri și deosebiri; că nu sînt doar cele pomenite, măcar că Varlaam și Achindin nici la acestea nu au luat aminte – așadar, marele [Dionisie] într-un singur cuvânt le-a cuprins pe toate, ca pe niciuna dintre acestea, [cele] de-un-rang, să nu cuteze cineva a o coborî, în chip neîngăduit, în treapta zidirii. [Fapt] pentru care, după ce deosebește cele din unghiul deosebirii celei după lpostasuri, întorcându-se la ce spunea înainte¹³, «trebuie însă», zice, «după cum socot, să înfățișăm [și] mai mult – întorcându-ne [la el] – tot chipul¹⁴ dumnezeieștii uniri și deosebiri»¹⁵, arătând [astfel] că la Dumnezeu sînt și oarecare alte uniri și deosebiri. Apoi, ca nimeni din cei bine-cinstitori să nu fie necredincios, îi aduce de față – spre a hotărî/definir [ei] cele privitoare la dumnezeieștile acestea uniri și deosebiri – pe cei ce [în chip] sfințit au săvârșit călăuzirea la taină¹⁶ celor ce țin de cuvântarea-de-Dumnezeu și le-au [pre]dat la început [Bisericii]; «pentru că», zice, «ceea ce și în alte părți am spus-o – sfințiții știutori-de-taină ai predaniei cuvântării noastre de Dumnezeu¹⁷ spun, pe de o parte, că ascunsele și neieșitele așezări mai presus [de toate] ale Dăinuirii [Celei] mai presus de negrăire și de necunoaștere sînt unirile cele dumnezeiești¹⁸; adică așezarea și [ră]mânerea/dăinuirea în Sine Însuși a lui Dumnezeu

¹³ Literal: inițiații – în chip sfânt – ai tradiției noastre teologice

¹⁴ *Ibidem*.

μονην, αὐτὸ τὸ μένειν ἐν αὐτῷ τὸν θεὸν καὶ μηδαμῶς πρὸς ἐκφανσιν προίεναι καὶ κινεῖσθαι κατ' οὐσίαν, ἔνωσιν οἱ πατέρες ὀνομαζουσι.

[19] Τίνος δὲ χάριν τὴν ὑπεράγνωστον ἔνωσιν τε καὶ ἰδρυσιν πληθυντικῶς ὁ μέγας προήγαγε, προϊόντος τοῦ λόγου διαδειχθήσεται. Νῦν δὲ τὸ τοῦ θεοῦ πρὸς ἐκφανσιν ἀνεκφοιτητὸν ἔνωσιν ὀνομάζειν τοὺς πατέρας εἰπὼν, «τὰς ἀγαθοπρεπεῖς προόδους τε καὶ ἐκφάνσεις τῆς θεαρχίας», διακρίσεις ὀνομάσαι φησὶν αὐτοὺς, διδάσκων ὅτι τὴν τοῦ θεοῦ κίνησιν πρὸς ἐκφανσιν διάκρισιν οἱ πατέρες προσειρήκασιν. Οἱ καὶ φασὶ πάλιν κατ' αὐτὸν — οὐδ' αὐτοὶ παρ' ἑαυτῶν λέγοντες, ἀλλὰ «τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἐπόμενοι» —, φασὶ τοίνυν οὗτοι, «καὶ τῆς εἰρημένης ἐνώσεως εἶναι τινὰς ἰδία καὶ ἐνώσεις καὶ διακρίσεις. Ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς εἰρημένης διακρίσεως». Τοῦτου χάριν ὁ μέγας μικρὸν ἀνωτέρω τὴν τοιαυτὴν ἔνωσιν τε καὶ διάκρισιν πληθυντικῶς προήγαγε· καὶ γὰρ οὐχ εἷς ἐστὶ τρόπος οὔτε τῆς θείας ἐνώσεως οὔτε τῆς διακρίσεως. Ἀλλὰ πλὴν τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως — αὕτη γὰρ μονοῦ τοῦ υἱοῦ — τριττὴν εὕρησει τις φιλομαθῶς ἐξετάζων ἐκ τῶν ἐφιξῆς τοῦ μεγάλου λόγων τὴν τῆς τρισυποστάτου θεότητος ἔνωσιν τε καὶ διάκρισιν· ἠνωμένως γὰρ αὕτη πᾶσας ἔχει τὰς τε θέσεις καὶ τὰς ἀφαιρέσεις, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον. Πᾶσας μὲν γὰρ ἔχει τὰς θέσεις, ὧν ἐστὶ περιεκτικώτατον ἢ ἀγαθότης, ἐπεὶ πᾶν ὅ τι καλὸν αὐτῆς κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἀλλὰ πόθεν ἡμῖν

¹⁰ Adică: arătarea lui Dumnezeu zidirilor este mișcare a Sa – și ieșire a Sa – după lucrare, nu după ființă.

¹¹ Literal: 'neieșitului lui Dumnezeu'.

¹⁴ Părinți, adică.

cea cu totul de neînțeles nouă (faptul însuși de a rămâne Dumnezeu în Sine Însuși și nicidecum a ieși/purcede – și a Se mișca – după ființă spre arătare¹⁴⁰), [aceasta o] numesc Părinții 'unire'.

[19] Iar pentru care pricină marele [Dionisie] a pus la plural unirea și așezarea cea mai-presus-de-necunoaștere, [aceasta] se va arăta în [însăși] curgerea cuvântului [său]. Acum, însă, zicând că neieșirii lui Dumnezeu spre arătare¹⁴⁰ Părinții îi spun 'unire', spune că 'ieșirile/purcederile și arătările [în afară] – cele convenite Bine-lui – ale obârșiei [în]dumnezeirii ei le numesc 'deosebiri', învățând[u-ne el] că mișcării lui Dumnezeu spre a Se arăta Părinții i-au dat numele de 'deosebire'; carii¹⁴¹ spun, după [cum arată] el (nici aceștia de la ei înșiși vorbind, ci «urmând sfintelor cuvinte [ale Scripturii]») spun deci aceștia și că «sînt anumite uniri și deosebiri [care sînt] proprii și pomenitei uniri și, așijderea, și pomenitei deosebiri»¹⁴². Din pricina aceasta [așadar] marele [Dionisie] a pomenit puțin mai sus la plural o asemenea unire și deosebire; că nu [doar] unul este chipul¹⁴³ dumnezeieștii uniri, nici al dumnezeieștii deosebiri, ci, [în] afară de dumnezeiasca înomenire (că aceasta e doar a Fiului), întreită va afla – cel ce cercetează cu sânguință – din cuvintele de după ale marelui [Dionisie] unirea și deosebirea Dumnezeirii celei în-trei-Ipostasuri; că [în chip] unit are Aceasta toate punerile și scoaterile [adică toate afirmările și negările], dar nu în același chip. Că are – pe de o parte – toate punerile/afirmările, iar [pe de altă parte] cea mai cuprinzătoare dintre ele este bunătaea, fiindcă tot [lucrul] cel bun – al Ei este, precum este scris¹⁴⁴. Și de

¹⁴⁰ Ibidem, 2, 4, PG 3, 641 A.

¹⁴¹ Adică modul, felul.

¹⁴⁴ Iac. 1, 17.

έγνωσται πάν είναι καλόν αυτής; Εκ του πάν ό τι περ αγαθόν είναι παρ' αυτής.

[20] Ούκοῦν ὡς δημιουργός και αἴτιος τουτων ὁ θεός από τουτων κατ' ἐκείνας γινώσκεται και ονομαζεται και ἐν σχέσει τινι θεωρεῖται κατὰ ταύτας. Διό και αἰτιολογικά τὰ τοιαῦθ' ὁ μέγας ανωτέρω εἶρηκε· τὸ ἀγαθόν, τὸ ὄν, τὸ ζωογόνον, τὸ σοφόν και ὅσα παραπλησια τουτοις. Κατ' οὔσιαν δὲ πάντων υπερεξηρημενος τε και ἀπολελυμένος ὁ θεός υπαρχων και τῶν τοιουτων ὑπερέχει σχέσεων. Οὐδὲ γάρ ὡσπερ κεντρον μηδεν ἐστι πλέον ἢ τῶν ἐν τῷ κυκλῷ εὐθειῶν ἀρχη, οὕτω και ὁ θεός οὐδέν ἐστι πλέον ἢ ἀρχή και αἴτιον τῶν γεγονότων. ΑΛΛ' ἐστι κατ' οὔσιαν ὄντως ὑπὲρ πᾶσαν σχέσιν τε και μέθεξιν, και τῆς ἀρχῆς ταυτης ὡς σχέσεως ὑπερεξηρημένος. Ταῦτ' ἄρα πρὸς ταῖς θέσεσι και τὰς ὑπεροχικας ἀφαιρέσεις ὅλη τε και ἠνωμένως ἢ τρισυποστατος θεοτης ἔχει, ὧν ἐστι περιεκτικωτατον το ὑπὲρ πᾶσαν και ἀφαιρέσιν και θέσιν· τουτο γαρ ἐστι «τὸ ὄνομα το ὑπὲρ πάν ὄνομα». Ἐστιν οὖν τοῦ ἐνός τρισυποστατου θεοῦ ἢ τε πάντων θεσις και τὸ ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν, καν Βαβλαάμ και Ἀκινδυνος ἀπαρεσκωνται, και διὰ τοῦθ' ἡμῖν λοιδοροῦνται συκοφαντοῦντες αὐτόν ἑαυτοῦ τὸν θεόν ἡμᾶς λέγειν ὑψηλοτερον. Οὐδὲ γοῦν τὸν μέγαν Διονυσιον δυσωπηθέντες, ὡς ἠνωμένως ἔφη ταῦτ' ἔχειν τον θεόν αμφοτερα.

¹⁶ Adică: afirmările/negările acelea.

¹⁷ Altfel zis: deosebiturile.

¹⁸ Sau: teoretizat.

¹⁹ Filipeni 2, 9.

unde ni s-a făcut cunoscut nouă că al Ei este tot [lucrul] cel bun? Din [aceea] că [s-a scris că] tot [lucrul] cel bun - *de la Ea* este.

[20] Dumnezeu, așadar, ca făcător și pricinuitoare al acestora, după [punerile/scoaterile¹⁴⁰] *acelea* e cunoscut și e numit de la acestea, și după [deosebirile¹⁴¹] *acestea* este văzut [cu mintea¹⁴²] în oarecare legătură/relație; [fapt] pentru care le-a și spus pe acestea - mai sus - *in sens etilogic*, [și anume] însușirea de a fi bun, însușirea de a fi, însușirea de a fi de-viață-născător, însușirea de a fi înțelept și toate de felul acesta. După *ființă*, însă, dincolo de toate și dezlegat [de toate] fiind Dumnezeu, e mai presus și de astfel de legături/relații. Astfel, deci, pe lângă puneri [sau afirmări], dumnezeirea în-trei-ipostasuri are [proprii] - întregă și [în chip] *unit* - și scoaterile [sau negările, cele] în înțeles de depășire/superioritate, [scoateri/negări] dintre care cea mai cuprinzătoare este [aceea de a fi Ea] mai presus atât față de toată scoaterea [sau negarea], cât și față de toată punerea [sau afirmarea]; că [de felul] acesta [li] este «numele cel mai presus de tot numele»¹⁴³. Așadar, al lui Dumnezeu Celui Unu [și] în-trei-Ipostasuri este și punerea/afirmarea a toate¹⁴⁴, și [faptul de a fi] mai presus de toată punerea/afirmarea - măcar că aceasta displace lui Varlaam și Achindin și pentru aceasta ne ocărăsc, clevetindu-ne [cum] că susținem că Dumnezeu este mai înalt decât Sine Însuși; nici marelui Dionisie neplecându-i-se, celui ce a spus că [nu altcum decât în chip] *unit* le are pe amândouă acestea Dumnezeu.

¹⁴⁰ -punerea/afirmarea/afirmația a toate»: faptul de a-l numi pe Dumnezeu cu numele a toate câte sînt, ca Pricinuitoare propriu-zis al acestora

[21] Πρὸς μέντοι ταῖς εἰρημέναις δυσὶ τῆς τρισυποστατου θεότητος ἐνώσεσιν ἔστι καὶ ἡ ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων μονή τε καὶ περιχωρησις, ὀλικῶς καὶ μονιμῶς καὶ ἀνεκφοιτητῶς ἐχομένων ἀλλήλων, ὡς μίαν εἶναι καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Οὐ καθάπερ ἐπ' ἀνθρώπων τριῶν ὁμοία μιν, ἀλλ' ἐκάστου καθ' ἑαυτὸν ἐνεργοῦντος ἰδία καὶ ἡ ἐνέργεια. Οὐχ οὕτω τοίνυν, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν· μία γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ θελήματος κίνησις ἐκ προκαταρκτικοῦ αἰτίου τοῦ πατρὸς ὁρμωμένη καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ προϊοῦσα καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι προφαινομένη. Καὶ δῆλον ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων· ἐντεῦθεν γὰρ, ὡς εἴρηται, πάσα ἐνέργεια καθίσταται γνῶριμος. Καὶ τοίνυν οὐχ ὥσπερ ἄλλο παρ' ἄλλου σκυτέως ὑπόδημα τελεῖται, κὰν παντῶν τὸ ἐπιτήδευμα πρὸς ἓν ὄρα, οὕτω καὶ παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἰδίον ἀποτελεσμα παρ' ἐκάστης ὄραται τῶν ὑποστάσεων. Ἀλλὰ πάσα ἡ κτίσις τῶν τριῶν ἐστὶν ἔργον ἓν, καὶ ἀπὸ ταύτης μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἀλλ' οὐκ ἀποτεταγμένην ἐκάστῳ καὶ ὁμοίαν νοεῖν ὑπὸ τῶν πατέρων μεμυήμεθα τὴν θεῖαν ἐνέργειαν. Καπειδήπερ ἡ θεοτης κατὰ τὴν τῶν θεολογῶν παραδοκίαν οὐ τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας, ἀλλὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας κυρίως ὄνομα ἐστὶ, μίαν καὶ

¹⁵⁰ «Cele două pomenite unin ale Dumnezeirii Celei in-trei-Ipostasuri», adică primele două 'moduri' de unire (sau unghiuri din care vorbim despre unire – și unitate – în privința Dumnezeirii), sînt, pe de o parte, neieșirea lui Dumnezeu spre arătare (to τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐκφανσιν ἀνεκφοιτητον) și, pe de alta, faptul de a avea proprii – în chip unitar – atît toată punerea/afirmarea/afirmația, cît și rămînerea deasupra a toată punerea/afirmarea/afirmația (ἡ τε πάντων θεσις καὶ τὸ ὑπερ πάσαν θεσις). Urmează, numaidecât, și infățisirea celui de al treilea mod – sau chip – de unire, și anume cel din unghiul lucrării celei una a dumnezeieștilor Ipostasuri, datorată perihorezei Lor.

[21] Așadar, pe lângă cele două pomenite uniri ale Dumnezeirii Celei în-trei-Ipostasuri¹⁵⁰, [mai] este și [ră] mânerea – și perihoreza¹⁵¹ – Ipostasurilor Unele în Altele, pe de-a-ntregul și statornic și neieșit¹⁵² ținându-Se [Ele] întreolaltă, încât *una* [Le] este și lucrarea celor trei Ipostasuri. [Și aceasta] nu după cum [lucrarea] a trei oameni este, pe de o parte, asemenea, dar, pe de alta, fiecare lucrând de sine¹⁵³ [adică particular], [tot] de sine [adică particulară îi] este și lucrarea. Nu așa, deci, [este una lucrarea celor Trei], ci cu adevărat una și aceeași, că *una* este mișcarea dumnezeieștii voi[ri], pomită din pricina preliminară [cea] care este Tatăl și purceasă prin Fiul și arătată întru sfântul Duh¹⁵⁴. Și vădit e aceasta din rezultate[le ei]; că, precum s-a zis, [nu de altundeva decât] din acestea [ni] se face cunoscută toată lucrarea [dumnezeiască]¹⁵⁵. Și nu cum [se întâmplă cu cizmarii, că] fiecare face altă încălțăminte, măcar că meșteșugul tuturor unul și același este; ci toată zidirea un singur lucru este al celor Trei și, din aceasta¹⁵⁶, ne-am învățat de către Părinți a înțelege [că] una și aceeași [este] dumnezeiasca lucrare a închinatelor Trei Fețe, nu împărțită Fiecăreia și asemănătoare. Și fiindcă, după predania cuvântătorilor-de-Dumnezeu, 'dumnezeirea' e propriu-zis nume nu al ființei lui Dumnezeu, ci al lucrării lui Dumnezeu¹⁵⁷,

¹⁵⁰ Sau faptul de a Se 'mișca' – toate trei – Una 'împrejurul' Altelea, neabătut.

¹⁵¹ Adică: neabătut (de la perihoreză).

¹⁵² Sau: particular.

¹⁵³ Vezi Grigorie al Nyssei, *Către Avlavie*, PG 45, 125 C.

¹⁵⁴ «toată lucrare»: lucrarea dumnezeiască, oricare ar fi aceasta, fiecare în parte.

¹⁵⁵ Din zidire, adică.

¹⁵⁷ Vezi, de pildă, Grigorie al Nyssei, *Împotriva lui Eunomiu* 3, 10, PG 45, 888 D: «numele de dumnezeire arată fie puterea văzătoare/epoptică, fie cea proniatoare»; vezi și paragraful 8 din următoarea scriere a autorului nostru (*Despre dumnezeieștile lucrări*).

τὴν αὐτὴν φάμεν θεότητα τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσηπιῶν, ἀλλ' οὐχὶ μίαν ὡς ὁμοίαν, καθάπερ τὴν φυσικὴν τῶν τριῶν ἀνθρώπων ἢ τὴν ἐπίκτητον καὶ τεχνικὴν ἐνεργεῖαν.

[22] Γνώτωσαν οὖν κἀντεῦθεν Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδίνος αὐτὴν τὴν κυρίως τοῦ θεοῦ θεότητα κτιστὴν ἀποφαινόμενοι, συγγραφόμενοι φρενοβλαβίως, «ἐν ἀναρχόν καὶ ἀτελειητόν, ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην πάντα γενητὴς υπάρχει φύσεως», καὶ πάλιν, «μόνη ἀκτιστος θεότης ἢ φύσις τοῦ θεοῦ, τὰ δὲ περὶ αὐτὴν ἅπαντα κτιστά». Τῆς γὰρ θείας ἐνεργείας τῆς ἐκ πατρὸς προουσίης δι' υἱοῦ ἐν ἀγίῳ πνευματι καὶ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἡμῖν ἀπικεκαλυμμένης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς θείας οὐσίας ἢ θεότης κυρίως ὄνομα ἐστίν· ἢ γὰρ ἐνεργεῖα κινήσις ἐστίν οὐσίας, ἀλλ' οὐκ οὐσία. Κινήσις δὲ καὶ ἐνέργεια τίνος; Παντὸς τοῦ θεοῦ. Τοιγαροῦν καὶ θεότης τοῦ θεοῦ. Δύο τοίνυν τοῦ θεοῦ λέγουσι θεότητας, ἀκτιστόν τε καὶ κτιστὴν, καὶ τὴν μὲν υπερκειμένην ὡς ἀκτιστόν, τὴν δὲ ὑφειμένην ὡς κτιστὴν, οἱ μόνην λέγοντες ἀκτιστόν θεότητα τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ, τὴν δὲ περὶ αὐτὴν ταύτης ἐνεργεῖαν θεότητα κτιστὴν· μᾶλλον δὲ τὴν μίαν τοῦ θεοῦ θεότητα διχοτομοῦσιν ἀνοήτως εἰς ἀκτιστόν τε καὶ κτιστὴν· τὸ γὰρ ἐνεργεῖν καὶ ἢ ἐνέργεια ταυτὸν, ὡσπερ καὶ τὸ κινεῖσθαι καὶ ἢ κινήσις. Τὰ κινεῖν καὶ κινεῖσθαι, παραπαίει, διὰ τὸ ἐνεργεῖν τε καὶ κινεῖσθαι τὸν ἐνεργούντα καὶ κινούμενον πολλὰ ερεῖ ἐναντίως ἔχοντα πρὸς ἀλλήλα, ὡς τὸ ἀκτιστόν καὶ τὸ κτιστόν; ἴσον γὰρ, εἰ καὶ τὸν ἰστάμενον φαίη πολλοὺς εἶναι διὰ τὴν στάσιν, καίτοι τοῦ ἰσταμένου

²² «ὁμοίαν ἡμῶν» ἡμῶν ἡμῶν, καὶ ἡμῶν ἡμῶν, καὶ ἡμῶν ἡμῶν.

²³ Αἰθελ ἰσθ. ἀναρχὸν ἀτελειητόν.

²⁴ ἰσθ. ἰσθ. ἰσθ. ἰσθ. ἰσθ.

una și aceeași spunem [a fi] dumnezeirea închinatelor Trei Fețe, dar nu 'una' în înțelesul de 'asemănătoare', ca fireasca lucrare¹⁰⁰ – ori dobândita și ~~...~~ – a celor trei oameni.

[22] Cunoască, dar, și de aici Varlaam și Achindin [cum] că [nu altceva decât pe] însăși propriu-zisă dumnezeire a lui Dumnezeu o declară creată scriind [ei] nebunește că¹⁰¹ «un [singur] lucru este fără-de-inceput și fără-de-sfârșit, [și anume ființa sau] esența lui Dumnezeu, iar toate cele de la aceasta sînt de natură creată» și, iarăși, [că] «unica divinitate [adică dumnezeire] necreată este natura lui Dumnezeu, iar toate cele din jurul ei sînt create»¹⁰². Că dumnezeieștii lucrări – celei purtate din Tatăl prin Fiul în sfântul Duh și descoperite nouă prin rezultate[le ei] – îi este propriu-zis nume 'dumnezeirea', iar nu ființei dumnezeiești: că lucrarea este mișcare a ființei, nu ființă. Iar mișcare și lucrare a cui? Negreșit că a lui Dumnezeu. Prin urmare, două dumnezeiri afirmă – [una] necreată și [una] creată – cei ce spun că singura dumnezeire necreată este natura [adică firea] lui Dumnezeu, iar [că] lucrarea din prejurul ei [este] dumnezeire creată; mai bine zis: dumnezeirea cea una a lui Dumnezeu o despică – nesăbuit – în creată și necreată; că ~~...~~ de] a lucra e totuna cu lucrarea, după cum și [faptul de] a se mișca cu mișcarea. Cine deci (dacă nu cumva a luat-o cu desăvârșire razna) va spune că cel ce lucră (sau se mișcă) este – din pricina faptului de a lucra (sau a se mișca) – [mai] multe¹⁰³, contrare unele altora, precum necreatul și creatul? Că [aceasta] e ca și cum ar zice că cel ce stă este – din pricina stării – [mai] multe (cu toate că starea se deosebește de cel ce stă și mișcarea de cel ce se

¹⁰⁰ «este [mai] multe» - este ceva multiplu - este multiplicata, m...

διενήνοχεν ἡ στάσις καὶ ἡ κίνησις τοῦ κινουμένου, καὶ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην ἄλλο τούτων ἕκαστον· εἰ δὲ μὴ κατὰ τὸ ἐναντίον ἔχει ταῦτα τὴν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν καὶ ἐν εἶναι πάντα οὐδὲν τὸ προσιστάμενον. Οὕτως οὖν εἰ καὶ τῆς θείας οὐσίας ἡ θεία διενήνοχεν ἐνέργεια, ἄλλ' ἐν οὐσία καὶ ἐνεργείᾳ μία ἐστὶ θεότης τοῦ θεοῦ. Καὶ οὐ μία μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπλή· τίς γὰρ σύνθεσις κινουμένου τε καὶ κινήσεως, ταῦτό δ' εἰπεῖν ἐνεργοῦντός τε καὶ ἐνεργείας; Οὐδὲ γὰρ ὁ ἐστηκώς σύνθετος διὰ τὴν στάσιν. Ἄρ' οὐκ ἐκδηλότατον ὡς ἡμῶν τὸ σφῶν ἐγκλημα καταψευδόμενοι διατελοῦσιν οἱ διθεῖαν ἡμῶν κατηγοροῦντες προφάσει τῆς παρ' ἡμῶν πρεσβευομένης διαφορᾶς τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θείαν ἐνέργειαν;

[23] Οὐ μὴν ἀλλ' εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ λέγοντες μόνην ἄκτιστον τὴν θείαν φύσιν, τὰ δὲ παρ' αὐτὴν ἅπαντα τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦντες· ἄρα καὶ ἡ ἐν ἀλλήλαις τῶν θείων ὑποστάσεων μονὴ καὶ περιχώρησις οὐσία ἐστίν; Ἄρα δὲ μετὰ τῶν κτισμάτων θήσομεν αὐτήν, ὅτι μὴ οὐσία, ἵνα μὴ τῶν θείων ὑποστάσεων ἕκαστη σύνθετος ἀναφανείῃ, ἢ πολλὰ γένοιτο τὰ ἄκτιστα καὶ πολυθεῖα παρὰ τοῦτο περιπέσωμεν οἱ καὶ τὰς θείας ὑποστάσεις καὶ τὴν εἰς ἀλλήλας τούτων περιχώρησιν ἄκτιστα δοξάζοντες; Τοιαῦτα Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου τὰ καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα, παρ' ὧν αὐτοὶ σφᾶς αὐτοὺς κατὰ κρημοῦ βάλλουσι πολυθεΐας τε καὶ ἀθεΐας, τὸν ἕνα θεὸν εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα διχοτομοῦντες, καὶ δι'

¹⁶² Adică: dacă deosebirea dintre (de pildă) *cel ce se mișcă* și *mișcare* nu este una care le opune pe acestea două una alteia, care îl face – adică – pe *cel ce se mișcă* să fie ceva contrar *mișcării*.

¹⁶³ «toate [acestea]»: *cel ce se mișcă* și *mișcarea*; *cel ce stă* și *starea*; *cel ce lucrează* și *lucrarea* etc.

mişcă) și tot așa, din unghiul deosebirii de felul acesta, despre orice altceva dintre acestea. Iar dacă nu în chip contrar au acestea deosebirea dintre ele¹⁶², atunci nimic nu împiedică faptul ca toate [acestea¹⁶³] să fie una¹⁶⁴. Tot așa, deci, cu toate că dumnezeiasca lucrare se deosebește de ființa dumnezeiască, una [singură] este însă – în ființă și lucrare¹⁶⁵ – dumnezeirea lui Dumnezeu. Și nu doar una, ci și simplă; că ce compunere [poate fi] între *cel ce se mișcă și mișcare*, totuna cu a zice între *cel ce lucrează și lucrare*? Că nici cel ce stă nu este – din pricina stării – compus. Nu e oare prealimpede că propria lor vină o pun [de fapt] pe seama noastră, în chip mincinos, cei care ne acuză de doteism pe motiv că afirmăm deosebirea dumnezeieștii lucrări de ființa dumnezeiască?

[23] Și mai zică, dar, nouă cei ce spun că 'singura neCreată este natura divină', iar pe cele de la ea¹⁶⁶ le numără în rândul zidirilor: oare și [ră]mânerea și perihoreza dumnezeieștilor Ipostasuri Unele în Altele esență/ființă este? Și, fiindcă nu este esență/ființă, o vom pune oare [în rând] cu zidirile, ca nu cumva fiecare din dumnezeieștile Ipostasuri să apară a fi compus, ori [ca nu cumva] multe să se facă cele nezidite și – din pricina aceasta – să cădem în politeism, cei ce socotim [a fi] nezidite și dumnezeieștile Ipostasuri, și perihoreza Acestora întreolaltă? De felul acesta sînt învinuirile pe care Varlaam și Achindin le aduc asupra noastră, [învinuiri] de la care [pomind] ei pe ei înșiși se aruncă [de fapt] în prăpastia politeismului și – totodată – a ateismului, pe Unul Dumnezeu

¹⁶² «să fie una»: să fie unitate, nu multiplicitate; adică: *cel ce se mișcă și mișcarea* să 'formeze' un unu, o unitate; etc.

¹⁶³ «în ființă și lucrare»: din unghiul existenței perechii ființă-lucrare; mai bine zis: în pofida existenței perechii ființă-lucrare.

¹⁶⁴ «cele de la ea»: atât lucrările ei, cât și rezultatele acestora.

ὧν φασὶ κτιστῶν καὶ τὰ ἀκτιστὰ κατασύροντες οὐχ ἦττον. Πῶς γὰρ ἂν εἶεν ὑποστάσεις ἀκτιστοὶ, ὧν ἢ πρὸς ἀλλήλας περιχωρησις κατ' αὐτοὺς οὐκ ἀκτιστος; Ἐπεὶ μὴτ' οὐσία μήτε τις τῶν ὑποστάσεων ἐστίν, αἷς αὐτοὶ μοναῖς τὸ ἀκτιστον ἐμπεριγράφουσι. Πῶς δ' ἂν οὐσία εἴη ἀκτιστος, ἧς ἡ ἐνέργεια κτιστὴ τυγχάνει κατ' αὐτοὺς;

[24] Ἡμεῖς δὲ τὰ τῆς θείας ἐνώσεως κεφαλαιωδέστερον προθέντες, ὡς παρὰ τῶν μυσταγωγῶν τῆς εὐσεβείας μεμυήμεθα, φέρε καὶ τὰ τῆς θείας διακρίσεως διευκρινήσωμεν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν. Τριττὴν γὰρ ἂν τις ἴδοι καὶ τὴν θείαν διάκρισιν νουνεχῶς ἐπιστήσας τῇ θεοπνεύστῳ θεολογίᾳ. Διακέκριται γὰρ «τὸ τοῦ πατρὸς ὑπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα, καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς ἢ ὅλως κοινότητος ἐπεισαγομένης», ἀλλὰ φυλαττομένης ἀκινήτου τῆς ιδιότητος ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων, μὴ μόνον ὅτι κατὰ τὴν ἐν ἀλλήλαις μονὴν τε καὶ περιχώρησιν ἀμιγῶς καὶ ἀσυγχύτως πρὸς ἀλλήλας ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ αἰτιὸν τε καὶ αἰτιατόν· μόνη γὰρ ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ ῥίζα τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ.

[25] Ταῦτα μὲν οὖν εἰ καὶ λέγονται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ὑπεράγνωστα καὶ ὑπεράρρητά ἐστι, καὶ τὰ τῆς οὐσώδους ἐνώσεως καὶ τὰ τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως καὶ τὰ τῆς ἀμιγῶς παντάπασιν καὶ ἀφύρτου συμφυΐας.

¹⁶⁷ Perihoreza dumnezeieștilor Ipostasuri, adică.

¹⁶⁸ Literal: după cum am fost inițiați de mistagogi.

¹⁶⁹ Amintim că dumnezeiasca unire tot întretită fusese; vezi, în urmă, paragraful 19.

¹⁷⁰ Adică: Scriptura.

¹⁷¹ «numele și lucrul»: numele unei realități și realitatea propriu-zisă (cea numită cu respectivul nume)

¹⁷² Dionisie Areopagitul, *Despre numirile dumnezeiești* 2, 3, ed. De Gruyter, p. 125, r. 19-21. Înțelesul frazei ar fi: pe de o parte, numele – și

despicându-L în create și necreate și, prin cele zidite de care vorbesc [ei], și pe cele nezidite doborându-le, nu în mai mică măsură. Căci cum ar mai fi ipostasuri nezidite, cele ale cărora perihoreză – după [cum zic] aceștia – nu este necreată?; că aceasta¹⁶⁷ nu este nici esență/ființă, nici vreunul din ipostasurile în care – doar în ele – circumscriu ei necreatul. Și cum ar mai fi nezidită ființa a cărei lucrare – după [cum zic] ei – este creată?

[24] Noi, însă, după ce am pus de față – mai pe scurt – cele ale dumnezeieștii uniri, după cum am fost învățați de către călăuzitorii-la-taina [credinței]¹⁶⁸, hai să le limpezim și pe cele ale dumnezeieștii deosebiri, pe cât cu putință. Că întreită [a fi] poate vedea cineva și dumnezeiasca deosebire¹⁶⁹, cu [luare a]minte cercetând de-Dumnezeu-în-suflata cuvântare-de-Dumnezeu¹⁷⁰. Că s-a[u] deosebit «numele – și lucrul»¹⁷¹ – cel mai presus-de-fire al 'Tatălui' și al 'Fiului' și al 'sfântului Duh', neapărând în[tre] Aceștia nici o potrivnicie ori vreo cât de mică devălmășie¹⁷², ci nemișcată păstrându-l-se însușirea fiecăruia dintre Ipostasuri, neamestecate [adică] și neconfundate fiind [Ele] nu doar din unghiul [ră]mânerii și perihorezei [Lor] Unele în Altele, ci și după [raportul dintre] pricinuit și pricinuitoar; că [ră]mânere și obârșie și izvor și rădăcină a Fiului și Duhului – Tatăl [este].

[25] Acestea, dar, măcar că le zicem, [necunoscute în chip] mai presus-de-necunoaștere și [negrăite în chip] mai-presus-de-negrăire sînt, [și anume] cele ale unirii ființiale și cele ale deosebirii ipostatice și cele ale cu totul neamestecatei împreună-firi¹⁷³; că de felul acesta sînt

calitatea – de Tată și Fiu și Duh nu introduc opoziții între Persoanele Treimii; și, pe de altă parte, ele nu sînt deloc comune Persoanelor

¹⁷³Sau co-naturalități.

Τοιαῦτα δὲ ἐστίν, ἐπεὶ καὶ τελεως ἐστίν ἀμέθεκτα. Διὸ οὐδ' ὑπόδειγμά ἐστι τούτων ἐπὶ τῆς κτίσεως εὐρεῖν. Περί μὲν γὰρ τῆς οὐσίας τι χρῆ καὶ λέγειν, ἣν οὔτε εἰπεῖν ἐστίν οὔτε ὅλως πως θεωρῆσαι. Τῆς δὲ τῶν ὑποστάσεων ἀλληλουχίας τε καὶ διακρίσεως τὸ παντάπασιν ἀπερινοητον ἔξεστιν ἐντεῦθεν συνορᾶν. Πατὴρ ἐστὶ καὶ υἱὸς καὶ ἐν ἡμῖν, μιᾶς μὲν ὄντες οὐσίας, ἀλλ' οὐκ ἀλλήλων ἀχωρίστως ἔχουσιν, οὐδ' ἐν ἀλλήλοις εἰσίν. Ἀλλ' ερεῖ τις ἡλίον, ἀκτίνα καὶ φῶς, ἢ νοῦν καὶ λόγον καὶ πνεῦμα τὰ καθ' ἡμᾶς; Ἀλλὰ τῶν τοιούτων ἕκαστον ἀχώριστα μὲν ἀλλήλων, οὐ διαιρεῖται δὲ ἀπὸ τοῦ γεννῶντος τὰ παρ' αὐτοῦ προϊόντα ταῖς ὑποστάσεσι.

[26] Ταῦτ' ἄρα καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος τοῦτ' αὐτὸ λέγων, «ἡλίον», φησίν, «ἐνεθυμήθην καὶ ἀκτίνα καὶ φῶς· ἀλλὰ δέδοικα, μὴ τὸ μὲν οὐσιώσωμεν, τὰ δὲ οὐχ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις θεοῦ ποιήσωμεν ἐνυπαρχούσας οὐχ ὑφεστῶσας». Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Διονύσιος περὶ τούτων διαλαβάν, εἰτ' ἐπισφραγίζων τὸν περὶ τούτων λόγον, «αὐταὶ μὲν», φησίν, «αἱ κατὰ τὴν ἀφθεγκτον ἐνωσιν ἐνώσεις καὶ διακρίσεις»: οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῶν κτισμάτων ὀνομάσαι ταύτας δυνατὸν. Διὸ καὶ ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐστὶ τὸ θεῖον μᾶλλον ἢ περ ἢ μονάς, ἅτε μηδὲ συναριθμοῦμενον τῷ πλήθει· καὶ ὑπὲρ μονάδα μᾶλλον

¹⁷⁴ Adică: model care, prin însușirile lui, să trimită la acelea, să corespundă cu acelea.

¹⁷⁵ Adică: faptul de a se ține [Ele] laolaltă, întreolaltă.

¹⁷⁶ «la noi»: în lumea noastră, pe tărâmul nostru.

¹⁷⁷ Adică: raza și lumina față de soare, cuvântul și duhul [adică suflul] față de minte.

¹⁷⁸ Pe Tatăl, adică.

¹⁷⁹ Pe Fiul, adică, și pe Duhul.

¹⁸⁰ De spiritu sancto 32, PG 36, 169 B; EGPE 4, 250.

[de fapt], de vreme ce sînt cu desăvârșire de neimpărțait [nimănu], {fapt} pentru care nici nu e cu puțință a afla în sînul zidirii model al acestora¹⁴. Că despre ființa [dumnezeiască] ce trebuință este a mai vorbi, când nici a o spune nu este [cu puțință], nici cătuși de cât a o vedea? Iar că de neînțeles este conținerea¹⁵ și deosebirea Ipostasurilor se poate vedea de aici: tată și fiu sînt și la noi¹⁶, de-o-ființă fiind, dar nu sînt nedespărțiți unul de altul, nici nu sînt unul într-altul. Dar – va zice cineva – *soarele și raza și lumina, ori mintea și cuvântul și duhul*, cele de la noi? Dar, măcar că fiecare din acestea e nedespărțit de celelalte, însă nu după ipostasuri se deosebesc de născător cele de la el purcese¹⁷.

[26] Întocmai acestea și Grigorie cel de-un-nume cu teologhisirea spunându-le, «mă gândesc» – zice – «la *soare și la rază și la lumină*; dar m-am temut nu cumva pe unul¹⁸ să Îl gândim ca ființă, iar pe celelalte [două¹⁹] să nu le mai ipostaziem, ci să le facem puteri ale lui Dumnezeu, existente în El, nu în ipostas aparte»²⁰. Pentru aceasta și marele Dionisie, despre acestea vorbind, petluind mai apoi cuvântul, «acestea sînt» – zice – «uni-rile și deosebirile cele după²¹ unirea cea *de nespus*»²²; că nici nu e cu puțință a le numi pe acestea [pormind] de la zidiri. [Fapt] pentru care și [se întâmplă că] Dumnezeiescul este *mai-presus-de-număr* în mai mare măsură decât [este] unitatea, ca unul ce nu este din rîndul mulțimii [numerelor²³]; și este *mai-presus-de-unitate* în mai mare

¹⁴ Adică: din unghiul.

¹⁵ Despre dumnezeieștile numiri 2, 5, PG 3, 641 D.

¹⁶ Adică: unitatea – deși e mai presus de număr, că pe baza ei există numerele – este totuși în planul numerelor, în mulțimea numerelor, pe când Dumnezeiescul nu.

Τοιαῦτα δὲ ἐστίν, ἐπεὶ καὶ τελέως ἐστίν ἀμέθεκτα. Διὸ οὐδ' ὑπόδειγμά ἐστι τούτων ἐπὶ τῆς κτισσεως εὐρεῖν. Περὶ μὲν γὰρ τῆς οὐσίας τί χρῆ καὶ λέγειν, ἦν οὔτε εἰπεῖν ἐστίν οὔτε ὅλως πως θεωρῆσαι; Τῆς δὲ τῶν ὑποστάσεων ἀλληλουχίας τε καὶ διακρίσεως τὸ παντάπασιν ἀπερινοητον ἔξεστιν ἐντεῦθεν συνορᾶν. Πατὴρ ἐστὶ καὶ υἱὸς καὶ ἐν ἡμῖν, μίας μὲν ὄντες οὐσίας, ἀλλ' οὐκ ἀλλήλων ἀχωρίστως ἔχουσιν, οὐδ' ἐν ἀλλήλοις εἰσίν. Ἀλλ' ἐρεῖ τις ἥλιον, ἀκτῖνα καὶ φῶς, ἢ νοῦν καὶ λόγον καὶ πνεῦμα τὰ καθ' ἡμᾶς; Ἀλλὰ τῶν τοιούτων ἕκαστον ἀχώριστα μὲν ἀλλήλων, οὐ διαιρεῖται δὲ ἀπὸ τοῦ γεννῶντος τὰ παρ' αὐτοῦ προϊόντα ταις ὑποστάσεσι.

[26] Ταῦτ' ἄρα καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος τοῦτ' αὐτὸ λέγων, «ἥλιον», φησίν, «ἐνεθυμήθην καὶ ἀκτῖνα καὶ φῶς· ἀλλὰ δέδοικα, μὴ τὸ μὲν οὐσιώσωμεν, τὰ δὲ οὐχ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις θεοῦ ποιήσωμεν ἐνυπαρχούσας οὐχ ὑφεστῶσας». Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Διονύσιος περὶ τούτων διαλαβῶν, εἰτ' ἐπισφραγίζων τὸν περὶ τούτων λόγον, «αὗται μὲν», φησίν, «αἱ κατὰ τὴν ἀφθεγκτον ἔνωσιν ἐνώσεις καὶ διακρίσεις»· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῶν κτισμάτων ὀνομάσαι ταύτας δυνατὸν. Διὸ καὶ ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐστὶ τὸ θεῖον μᾶλλον ἢ περ ἢ μονάς, ἅτε μηδὲ συναριθμούμενον τῷ πλήθει· καὶ ὑπὲρ μονάδα μᾶλλον

¹⁷⁴ Adică: model care, prin însușirile lui, să trimită la acelea, să corespundă cu acelea.

¹⁷⁵ Adică: faptul de a se ține [Ele] laolaltă, întreolaltă.

¹⁷⁶ «la noi»: în lumea noastră, pe tărâmul nostru.

¹⁷⁷ Adică: raza și lumina față de soare, cuvântul și duhul [adică suflul] față de minte.

¹⁷⁸ Pe Tatăl, adică.

¹⁷⁹ Pe Fiul, adică, și pe Duhul.

¹⁸⁰ De spiritu sancto 32, PG 36, 169 B; ΕΠΕ 4, 250.

[de fapt], de vreme ce sînt cu desăvârșire de neîmpărțășit [nimănui]; [fapt] pentru care nici nu e cu putință a afla în sânul zidirii model al acestora¹⁷⁴. Că despre ființa [dumnezeiască] ce trebuință este a mai vorbi, când nici a o spune nu este [cu putință], nici cătuși de cât a o vedea? Iar că de neînțeles este conținerea¹⁷⁵ și deosebirea Ipostasurilor se poate vedea de aici: tată și fiu sînt și la noi¹⁷⁶, de-o ființă fiind, dar nu sînt nedespărțiți unul de altul, nici nu sînt unul într-altul. Dar – va zice cineva – *soarele și raza și lumina, ori mintea și cuvântul și duhul*, cele de la noi? Dar, măcar că fiecare din acestea e nedespărțit de celelalte, însă nu după ipostasuri se deosebesc de născător cele de la el purcese¹⁷⁷.

[26] Întocmai acestea și Grigorie cel de-un-nume cu teologhisirea spunându-le, «mă gândesc» – zice – «la *soare și la rază și la lumină*; dar m-am temut nu cumva pe unul¹⁷⁸ să Îl gândim ca ființă, iar pe celelalte [două¹⁷⁹] să nu le mai ipostaziem, ci să le facem puteri ale lui Dumnezeu, existente în El, nu în ipostas aparte¹⁸⁰. Pentru aceasta și marele Dionisie, despre acestea vorbind, petruind mai apoi cuvântul, «acestea sînt» – zice – «uni-rile și deosebirile cele după¹⁸¹ unirea cea de nespuse¹⁸²; că nici nu e cu putință a le numi pe acestea [pormind] de la zidiri. [Fapt] pentru care și [se întâmplă că] Dumnezeiescul este *mai-presus-de-număr* în mai mare măsură decât [este] unitatea, ca unul ce nu este din rîndul mulțimii [numerelor¹⁸³]; și este *mai-presus-de-unitate* în mai mare

¹⁷⁴ Adică: din unghiul.

¹⁷⁵ Despre dumnezeieștile numiri 2, 5, PG 3, 641 D.

¹⁷⁶ Adică: unitatea – deși e mai presus de număr, că pe baza ei există numerele – este totuși în planul numerelor, în mulțimea numerelor; pe când Dumnezeiescul nu

ἢ ὁ ἀριθμὸς, ἀτε μὴδ' ἐν τῷ διαιρεῖσθαι προσλαμβάνον ἕτερον τι τῶν ἔκτος, ἀλλ' ἀριθμὸς ὑπαρχὸν ἀμερης- μάλλον δὲ καὶ ἐν ἔστιν, ὑπὲρ τὸ ἐν τοῖς οὖσιν ἐν, μονωτάτον ὑπαρχὸν καὶ κυριῶς ἐν ὡς ὑπερηνωμένον, καὶ ἀριθμεῖται διαιρουμένον ὑπὲρ τὰ ἐνικῶς διηρημένα πάντα, μόνον ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ λογὸν καὶ τὴν τῶν ἠνωμένων ἀεὶ διακρίσιν ἐπαληθεῖον καὶ τὴν τῶν διακεκριμένων ἔνωσιν.

[27] Ὁ μὲντοι μέγας Διονυσίος μετὰ τὸ εἰπεῖν, «αὐταὶ μὲν αἱ κατὰ τὴν ἀφθεγκτον ἔνωσιν τε καὶ ὑπαρξιν ἐνώσεις καὶ διακρίσεις», ἐπιφέρει γραφῶν· «εἰ δὲ καὶ θεῖα διακρίσις ἔστιν ἢ ἀγαθοπρεπῆς προοδος, τῆς ἐνώσεως τῆς θεῖας ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθοτητι πληθυνούσης καὶ πολλαπλασιαζούσης, ἠνωμένοι μὲν εἰσι κατὰ τὴν θεῖαν διάκρισιν αἱ ἀσχετοὶ μεταδοσεις». Οὐκοῦν ἢ κατὰ ταύτας διακρίσεις ἕτερα παρ' ἀμφοτέρων τὰς προτέρας ἔστι· πρὸς γὰρ ταῖς ὑπεραρρητοῖς ἐκείναις διακρίσεσιν, ἔστι διακρίσις θεῖα καὶ ἡ κατὰ τὰς προόδους ταύτας καὶ ἐκφάνσεις καὶ ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, καθ' ὡς πᾶσι τοῖς οὖσι μεθεκτός ἔστι. Διὸ καὶ κατὰ ταύτας ἐκ

¹⁸⁴ Ca multiplu al unității, numărul e mai presus – adică mai mare – decât unitatea.

¹⁸⁵ Spusa aceasta se poate înțelege aici și în sensul că, deși 'Se împarte' la 3, Dumnezeuiescul nu ia calitatea 3-ului propriu zidirilor, și anume faptul de a fi alcătuit din trei unități, deci din oarece părți; 3-ul Dumnezeuiescului este – așa zicând – un 3 dincolo de orice discontinuitate. Semnalăm, totodată, că altul este înțelesul pe care spusa îl are în a doua jumătate a paragrafului 29: 'împărțirea' pare acolo înțeleasă a veni din 'multiplicarea' și – astfel – ieșirea Dumnezeuiescului către zidire, și anume prin multele lucrări nezidite; împărțășirea și împărțirea lucrărilor acestora zidirilor este, însă, *unitară*, adică Dumnezeuiescul nu se molipsește de caracterul multiplu și împărțit al zidirilor, ci rămâne *unu*; nu se scindează potrivit scindării aceluia, deși iese realmente și cu adevărat Se împărțășește fiecareia.

măsură decât [este] numărul¹⁴⁶, de vreme ce nici nu ia asupra-și – în împărțire – un altceva din cele dinafară, ci este număr fără-de-părți¹⁴⁷; mai bine zis: și este [un] *unu* mai presus de *unul* cel din cele ce sînt¹⁴⁸, preasingular fiind el și propriu-zis *unul*, ca [unit] mai-presus-de-unire, și se numără împărțindu-se [printre-o împărțire] mai presus de toate cele [în mod] singular împărțite¹⁴⁹, singur [el] – [în chip] mai presus de toată mintea și cuvântul – adevărind¹⁵⁰ pururea și deosebirea Celor numărate, și unirea Celor deosebite.

[27] Iar marele Dionisie, după ce spune «acestea deci [sînt] unirile și deosebirile cele după¹⁵¹ nespusa unire și existență», adaugă, scriind: «iar de și dumnezeiască deosebire este ieșirea/purcederea, cea cuvenită Binelui, a dumnezeieștii Uniri – Care, [în chip] unit mai-presus-de-unire, pe Sine însăși, din bunătate. Se înmulțește și [așa zicând] Se multiplică – unite sînt cu adevărat – în [însăși] deosebirea dumnezeiască – dezlegatele dări^{152,153}». Astfel că deosebirea cea după acestea¹⁵² este alta decât amîndouă cele de mai înainte¹⁵³; că, pe lângă deosebirile acelea [negrăite în chip] mai-presus-de-negrăire, [tot] deosebire dumnezeiască este și cea după¹⁵⁴ ieșirile/purcederile și arătările și lucrările acestea ale lui Dumnezeu,

¹⁴⁶ -unul cel din cele ce sînt: unul (adică unitatea) propriu planului zidit propriu ordinii numerice inerente tărâmului zidurilor.

¹⁴⁷ Adică: de toate cele împărțite pe baza unității (aritmice).

¹⁴⁸ Adică: verificând, probând, prezentând realmente.

¹⁴⁹ Adică: din unghiul.

¹⁵⁰ Literal: 'nerelaționalele transmițeri'; vezi nota 15 de la paragraful 2.

¹⁵¹ *Despre dumnezeieștile nuniri* 2, 5, PG 3, 641 D- 644 A.

¹⁵² Adică: cea din unghiul ieșirilor/purcederilor acestora.

¹⁵³ Adică: de cea din unghiul numărilor (din paragraful 24) și de cea din unghiul lpostasurilor (din paragrafele 25-26).

¹⁵⁴ Adică: cea gândită din unghiul.

τῶν μετεχόντων καὶ νοεῖται καὶ ὀνομάζεται. Περί ἧς πάλιν διακρίσεως ὁ μέγας Διονύσιος, μετὰ τὸ ρῆσεις προθεῖναι τοῦ θεοφάντορος Ιεροθέου, «τούτων μὲν τῶν ρῆσεων ἄλλοι», φησιν, «ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν προῖωμεν, τὰ κοινὰ καὶ ἠνωμένα τῆς διακρίσεως τῆς θείας ὀνόματα κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν ἀνελίττοντες». Πῶς κοινὰ καὶ ἠνωμένα; Ὡς κοινὰ ὄντα τῶν τριῶν προσώπων· ἠνωμένως γὰρ ἔχει ταῦτα ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλλὰ κἀντεῦθεν δῆλον ὅτι πᾶς ὁ τῶν λόγων αὐτῷ σκοπὸς καὶ ἡ πᾶσα πρόθεσις τῆς *Περὶ θείων ὀνομάτων* πραγματείας οὐ περὶ τῆς θείας οὐσίας ἐστὶ καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἐνώσεως, οὐδὲ περὶ τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ τὰς κοινὰς προόδους καὶ ἐκφάνσεις θείας διακρίσεως. Καὶ δῆλον ἐτι μᾶλλον ἐκ τῶν ἐφεξῆς· ἐπάγει γάρ· «καὶ ἵνα σαφῶς περὶ πάντων τῶν ἐξῆς προσδιορισώμεθα, διάκρισιν θείαν φαρμέν τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας προόδους. Διωρούμενη γὰρ πᾶσι τοῖς οὐσι, καὶ ὑπερέχουσα τὰς τῶν ὄλων ἀγαθῶν μετουσίας, ἠνωμένως μὲν διακρίνεται, πληθύνεται δὲ ἐνικῶς καὶ πολλαπλασιάζεται τοῦ ἐνός ἀνεκφοιτητως». Οὐ προόδους καὶ ἐκφάνσεις θείας τὰ κτίσματα λεγόν, ὡς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος ἀσυνετῶς ἐξείληφασιν, ἀλλὰ τὰς θείας ἐνεργείας, ὧν ἀποτελέσματα τὰ κτίσματα ἐστί.

[28] Τί μὲν οὖν τὸ ἠνωμένως διακρίνεσθαι, μικρὸν ἀνωτέρω διεσαφήσαμεν. Πῶς δ' ἐνικῶς ἡ θεαρχία πληθύνεται καὶ πολλαπλασιάζεται τοῦ

⁸⁵ Adică: ieșiți/purcederi și arătări și lucrări după care...

⁸⁶ Sau: dezvoltând.

⁸⁷ De-pre dumnezeieștile numiri 2, 11, PG 3, 649 AB.

⁸⁸ Sau: covârșind.

⁸⁹ «[în chip] neieșit din unul»: neieșind din starea de a fi unul, de a fi unitate.

după care¹⁹⁶ este împărtășibil tuturor celor ce sînt. [Fapt] pentru care și după acestea – din cele ce se împărtășesc [de El] – este și înțeles, și numit; deosebire despre care marele Dionisie, iarăși, după ce aduce de față ziceri ale de-Dumnezeu-arătătorului Ierothei, «de ajuns» – spune – «cu [zicerile] acestea; să trecem, dar, la *scopul cuvântului [nostru]*, înfățișând desfășurat¹⁹⁶, după putința noastră, comunele și unitele nume/numiri ale deosebirii dumnezeiești»¹⁹⁷. Cum ‘comune și unite’? – comune fiind ele celor trei Fete/Persoane; că [în chip] unit le are pe acestea Tatăl și Fiul și Duhul sfânt. Dar se vede de aici că tot scopul cuvintelor și toată intenția scrierii *Despre dumnezeieștile numiri* nu îi este despre dumnezeiasca ființă și despre unirea cea după ea [adică din unghiul ei], nici despre deosebirea ipostatică, ci despre dumnezeiasca deosebire cea după comunele ieșiri/purcederi și arătări. Și e vădit lucrul acesta și din cele ce urmează; că adaugă: «și, ca [pe] toate să [le] definim limpede în cele următoare, ‘deosebire dumnezeiască’ spunem a fi ieșirile/purcederile – cele convenite **Binelui** – ale obârșiei [în]dumnezeirii; că dăruindu-se tuturor celor ce sînt și mai-presus fiind de¹⁹⁸ împărtășirile tuturor bunătăților, [în chip] unit se deosebește, și se înmulțește [în chip] unitar, și [– așa zicând –] se multiplică [în chip] neieșit din unul^{199, 200}; ‘dumnezeiești ieșiri/purcederi și arătări’ numind nu zidirile (cum [în chip] nesăbuit au socotit Varlaam și Achindin), ci dumnezeieștile lucrări, ale cărora rezultate sînt zidirile.

[28] Așadar, ce este [faptul de] a se deosebi [în chip] unit – [aceasta noi] am arătat-o puțin mai sus. Cum, însă, [în] chip unit se înmulțește obârșia [în]dumnezeirii și se multiplică [în chip] neieșit din unul, marele acesta

¹⁹⁶ Ibidem.

ενός ἀνεκφοιτήτως, ὁ μέγας οὗτος προῖων διασαφεῖ γραφῶν· «πολλαπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ ἐν ὄν ἐκεῖνο τῆ ἐξ αὐτοῦ παραγωγῆ τῶν πολλῶν ὄντων». Πολλὰ δὲ φησιν ὄντα νῦν τὰς τῶν κτισμάτων οὐσίας, ἅς ὁ θεὸς παραγαγὼν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πολλὰς καὶ διαφόρους οὐσας αὐτὸς τοῦ ἐνός ἀνεκφοιτήτως ἔχεται, δηλονότι κατ' οὐσίαν. Ἄρ' οὖν τῶν κτισμάτων αὐτῶ συνταττομένων πολυπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ θεῖον; Ἄπαγε· πῶς γὰρ ἂν συναριθμηθεῖ τῷ ἀκτίστῳ τὰ κτιστά; Διόπερ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος τὸν πολυπλασιασμόν τοῦτον ἐκδηλότερον ποιούμενός φησι· «πληθύνεσθαι λέγεται ὁ θεὸς τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενος, μένειν δὲ ἀμερίστως ἐν, ὡς περ ἥλιος ἀκτίνας πολλὰς ἐκπέμπων καὶ μένων ἐν τῇ ἐνότητι». Ἐνθεν τοι καὶ ὁ μέγας Διονύσιος οὐκ εἶπε πολυπλασιάζεσθαι τὸ θεῖον τῇ προσθήκῃ τῶν πολλῶν ὄντων, ἀλλὰ τῇ παραγωγῇ, τὴν προνοητικὴν προόδον καὶ τὴν θεῖαν βούλησιν οὕτω καλέσας ἀπὸ τῶν παραχθέντων. Ἐξ ὧν πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων καὶ τὸ διακεκριμένον καὶ διάφορον τῶν θείων δείκνυται προόδων καὶ δυνάμεων, ἅς ὁ μέγας ἀνωτέρω πληθυντικῶς προῆγαγε, μετοχὰς ταύτας προσειπῶν καὶ παραδείγματα τῶν ὄντων προῦφεστηκότα ἐν

²⁰¹ Sau: din pricina producerii – de către Unul – a multiplicității [propriei] celor ce sînt.

²⁰² *Ibidem*.

²⁰³ Sau: multiplicitatea celor ce sînt.

²⁰⁴ Adică: din starea [de a fi] de unitate 'aritmetică'.

²⁰⁵ Adică: *după fințã* rămâne în starea de unul, nu *după lucrare*; căci lucrarea și-o diversificã, 'adaptându-Se' la nevoia oricărei zidiri în parte; astfel că Dumnezeu rămâne 'unul' (sau unitate) *după fințã*, și devine 'mulțe' (sau multiplicitate) *după lucrare*.

²⁰⁶ *Sholii la 'Despre dumnezeieștile numiri 2, 11', PG 4, 232 C.*

[Dionisie] o limpezește mergând mai departe [cu cuvântul] și scriind: «se spune [despre] Unul acela că 'se multiplică' datorită aducerii [la ființă] – din el – a multora celor ce sînt²⁰¹,²⁰²; 'multele cele ce sînt²⁰³' numește acum ființele/esențele zidirilor, [ființe] pe care Dumnezeu aducându-le [la ființă] din neființă, multe și diferite fiind [ele], El [în-suși] nu iese [însă] din [faptul de a fi] unul²⁰⁴, limpede că după ființă²⁰⁵. Așadar, oare punându-se zidirile în rînd cu El, [în înțelesul acesta] se spune că Se multiplică Dumnezeiescul? Ferească [Sfântul]! Căci cum să fie numărate ziditele laolaltă cu neziditul? [Fapt] pentru care Maxim cel mult [deprins] în cele dumnezeiești, limpezind [încă] și mai mult multiplicarea [adică înmulțirea] aceasta, spune: «Se înmulțește – se zice – Dumnezeu după voi[re]a aducerii la ființă a fiecăreia dintre cele ce sînt, multiplicându-Se [așa zicînd] după ieșirile/purcederile proniatoare [către acestea]; rămâne însă unul, [în chip] neîmpărțit, precum soarele cel ce multe raze trimite, dar rămâne în unitate»²⁰⁶. Că și aici, marele Dionisie nu a zis că Dumnezeiescul Se multiplică/Se înmulțește 'prin adăugirea multora celor ce sînt', ci «prin aducerea [la ființă]», așa numind el ieșirea proniatoare și dumnezeiasca voi[re], [și anume pomînd] de la cele aduse [la ființă], de la care²⁰⁷ – multe și diferite fiind [ele] – se vede și faptul că dumnezeieștile ieșiri/purcederi și puteri sînt deosebite și diferite, [ieșiri și puteri] pe care marele [Dionisie] mai sus le-a pomenit la plural, împărtășiri zicîndu-le, și paradigme [sau modele] – în Dumnezeu dinainte-subzistente – ale celor ce sînt, și logosuri de-ființă-făcătoare, și prehotărâri²⁰⁸ și voi[ri] dumnezeiești hotărnicitoare²⁰⁹ și făcătoare ale celor

²⁰¹ Este vorba de cele aduse la ființă, de cele ce sînt, de zidiri

²⁰² Sau: predeterminări, meniri, 'predestinări'

²⁰³ Adică: determinante, definitorii.

θεῶ, και λόγους ουσιοποιούς και προορισμούς και θεία θελήματα τῶν ὄντων ἀφοριστικά και ποιητικά, ἔτι τε ἀσχέτους και ἀμειώτους μεταδόσεις και θεοπρεπείς δωρεάς τε και προόδους· και προσέτι τὸ διακεκριμένον τούτων και πρὸς ἀλλήλας διάφορον ἀριδηλότερον ποιῶν, ἰδίας προσηγορίας ἑκάστην ἀξιοι, «αἱ οὐσιώσεις», λέγων, «αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις», παρ' ὧν και ἑτέρων οὐκ ὀλίγων ἅμα τε ἀκτιστους οἰσας ἔδειξε και τῆς θείας οὐσίας διεννηνοχίας. Ἀκτιστους μὲν, ἐπειδὴ προὔφεστηκασι τῶν ὄντων και ὑπὲρ τὰ ὄντα εἰσι και ποιητικάι εἰσι τῶν ὄντων. Οὐκ οὐσίαν δέ, ὅτι τε πρόοδοι και ὅτι πολλαί, μιᾶς ἐκείνης οὐσης, και ὅτι πρὸς ἀλλήλας διαφέρουσιν· οὐδὲ γάρ ἐστι πρὸς ἓν ἀδιαφόρως ἔχειν τὰ διαφέροντα πρὸς ἀλλήλα.

[29] Ταύτη τοι και ὁ πολὺς αὐτὰ θεία Μάξιμος μετὰ τὸ διευκρινῆσαι τὰ κατὰ τὴν ὑποστατικὴν διακρισιν ἐπάγει· «ἔστι δὲ και κατ' ἄλλον λόγον θεία διακρισις, ἢ διὰ πλῆθος ἀγαθότητος πρόοδος τοῦ θεοῦ εἰς τὴν πολυειδίαν τῆς δημιουργίας». Οὐδ' οὗτος τοίνυν τὴν πολυειδίαν τῶν δημιουργημάτων θείαν διάκρισιν καλεῖ παρὰ τὴν ὑποστατικὴν ἑτέραν, ἀλλὰ τὴν εἰς ταύτην πρόοδον. Διὸ και τρανότερον ὑποδεικνύς, τις αὕτη ἢ διάκρισις, προσγράφει· «κοιναι δὲ εἰσι τῆς τρισυποστάτου διακεκριμένης ἐνάδος αἱ δημιουργικάι πρόνοιαι τε και ἀγαθότητες». Πολλὰς τοίνυν ὁ θεὸς παραγαγῶν οὐσίας και διαφορὰν ἔχουσας πρὸς ἀλλήλας, αὐτὸς κατ' οὐσίαν τοῦ ἐνὸς ἀνεκφοιτήτως

²¹⁰ Sau: transmiteri nerelaționale și nediminuate.

²¹¹ Despre dumnezeieștile numiri 2, 5, PG 3, 644 A.

²¹² «nu ființă»: deosebite, adică, de ființă; altceva decât ființa.

²¹³ Adică: există.

²¹⁴ Sholii la 'Despre numirile dumnezeiești 2, 5', PG 4, 221 A.

ce sînt, încă și dezlegate și nemișorlate dări²¹¹ și daruri și ieșiri/purcederi lui-Dumnezeu-potrivite; ba încă și mai mult vădind însușirea acestora de [a fi] deosebite între-olaltă și diferite unele de altele, pe fiecare dintre ele o învrednicește de [o] denumire aparte, zicând [adică] «dările de ființă, dările de viață, facerile de înțelepciune»²¹¹, [pomind] de la care (și de la altele, nu puține) le-a arătat a fi nu doar nezidite, dar și deosebite de dumnezeiasca ființă; nezidite, de vreme ce subzistă de dinainte de cele ce sînt, și sînt mai presus de cele ce sînt, și sînt făcătoare ale celor ce sînt; iar nu ființă²¹², [fiind] că sînt ieșiri/purcederi și [fiind] că sînt multe (pe cînd aceea este una [singură]) și [fiind] că sînt diferite unele de altele; pentru că cele diferite una de alta nu pot avea raportare nediferențiată la unu.

[29] Tot așa și Maxim cel mult [deprins] în cele dumnezeiești, iarăși, după ce a lămurit cele privitoare la deosebirea ipostatică, adaugă: «este²¹³, însă, și în alt înțeles deosebire dumnezeiască, [și anume] ieșirea lui Dumnezeu – cea datorită mulțimii bunătății [Lui] – la multiformitatea zidirii»²¹⁴. Așadar, nici acesta nu numește multiformitatea ziditelor 'dumnezeiască deosebire' (alta [adică] decât [deosebirea] cea ipostatică), ci ieșirea la [multiformitatea] aceasta; [fapt] pentru care, și mai limpede arătînd care este deosebirea aceasta, scrie mai apoi: «comune, dar, sînt [Celei] în-trei-ipostasuri deosebitei Unimi făuritoarele²¹⁵ pronii și bunătăți»²¹⁶. Multe fiind, așadar, și diferite între ele ființele [sau esențele] pe care Dumnezeu le aduce [la existență], după ființă El este neieșit din [faptul de a fi] unul, cu totul fiind – după

²¹¹ Literal: demiurgicele.

²¹² *Ibidem*.

ἔχεται. πάντα κατὰ ταύτην ἀδιάκριτός τε καὶ ἀνεκφαν-
τος ὑπάρχων. Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων οὐσιῶν
οὐκ εἰς τὴν θείαν ἀνιγγομεθα οὐσίαν, καθάπερ Εὐνόμιος
ἔφη καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀκίνδυνος, ἀλλ' ἐν περινοίᾳ τῶν
θείων δυνάμεων τε καὶ ἐνεργειῶν καὶ τῆς κατὰ ταύτας
τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ γινόμεθα διακρίσεως, «μένον-
τος οὐδὲν ἦττον» οὐ μόνον «ἑνός» κατ' οὐσίαν «ἐν τῷ
πληθυσμῷ», ἀλλὰ καὶ ταῖς ὑποστάσεσιν ἠνωμένου
κατὰ τὴν κοινὴν πρόοδον· ἔτι γε μὴν «καὶ πλήρους
ὄντος ἐν τῇ διακρίσει τῷ πάντων εἶναι τῶν ὄντων
ὑπερουσίως ἐξηρημένον», τουτέστι διὰ τὸ κατ' οὐσίαν
πάντων ἀπολελυμένον εἶναι καὶ ἀμέθεκτον τοῖς πάσι·
τὸ γὰρ ὑπερουσίως ἔχον καὶ ἀνεκφοιτήτως, ὡς μηδενὶ
μεταδιδόμενον, πλήρες ἐξ ἀνάγκης· ἀλλὰ «καὶ τῇ
ενιαίᾳ τῶν ὄλων παραγωγῇ», τουτέστι τῷ μηδεμίαν
ἐπιδέχεσθαι πρόσληψιν· τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν τῶν ἐξ
αὐτοῦ παρηγμένων ὄντων μηδὲν προσλαμβάνον, ἀλλὰ
μένον ἑν, ὡς μηδενός προσδεόμενον οὐ προσλαμβάνει
τὸ δὲ μηδενός προσδεόμενον πλήρες ἐξ ἀνάγκης· ἀλλὰ
«καὶ τῇ ἀνελαττώτῳ», φησί, «χύσει τῶν ἀμειώτων

²¹⁷ Adică: din unghiul ființei.

²¹⁸ Sau: nediferențiat și nemanifestat [în afară].

²¹⁹ Întocmai spune și Grigorie al Nyssei, *Tâlcuire la Fericiri*: «Că și prin înțelepciunea cea văzută în toate Se poate cunoaște, prin cugetare, Cel ce toate într-o înțelepciune le-a făcut; că privind [noi] întocmirea [făpturilor] ne întipărim de înțelesul – nu al ființei, ci al – înțelepciunii Celuia ce toate înțelept le-a făcut; iar de socotim și pricina vieții noastre, cum că nu de nevoie, ci din alegerea cea bună a 'veniți' Dumnezeu la a-l zidi pe om, și în chipul acesta spunem, iarăși, că L-am văzut pe Dumnezeu, la înțelegerea bunătății [Lui] ajungând [noi], nu la a ființei [τῆς ἀγαθοτητας, οὐ τῆς οὐσίας ἐν περινοίᾳ γενομενοι]; la fel și în toate celelalte [cazuri]; că Cel din fire nevăzut văzut Se face din lucrări, văzându-Se într-o oarecare însușiri dimprejurul Lui», PG 44, 1268 BCD–1269 AB (la Marcu Evghenicul, *Opere* II, GA, p. 137).

²²⁰ Adică: celei din unghiul puterilor – și lucrărilor – acestora.

aceasta²¹⁷ – nedeosebit și nearătat²¹⁸; iar din multele și diferitele ființe [zidite de El] nu sîntem purtați la dumnezeiasca ființă (cum zicea Eunomiu și, după el, [cum zice] Achindin), ci ajungem la înțelegerea dumnezeieștilor puteri și lucrări²¹⁹ și a deosebirii atotputernicului Dumnezeu [celeii] după acestea²²⁰, «[El] rămânând, cu nimic mai puțin» nu doar «unu» – după ființă – «în [chiar] înmulțirea [Sa]»²²¹, dar și unit – cu Ipostasurile – în comuna ieșire/purcedere; mai mult, [rămânând] «și plin în [chiar] deosebirea [Sa], prin [faptul de] a fi – [în chip] mai-presus-de-ființă – dincolo de toate cele ce sînt»²²², adică datorită faptului de a fi – după ființă – dezlegat de toate și tuturora neîmpărtășibil (pentru că ceea ce e mai-presus-de-ființă și neieșit [din unitatea sa proprie], neapărat că e și plin, de vreme ce nu se dă [pe sine însuși] nimănui [spre împărtășire]); dar «și prin unitara aducere [la ființă] a toate»²²³, adică prin [faptul de] a nu suferi nici o adăugire [de la acelea] (pentru că ceea ce nu ia asupra-și nimic de la *multele* cele ce sînt – cele din aceea aduse [la ființă] –, ci rămâne *unu*, [nu altcum decît] ca ceva ce nu are trebuință de nimic, [așa] nu [pre]ia nimic; iar ceea ce nu are trebuință de nimic, neapărat că e și plin); dar «și prin neîmpuținata [re]vărsare a nemicșorate dănilor Lui»²²⁴, adică prin [faptul de] a nu suferi nici o scădere, nici în inșeși dările

²¹⁷ Sfântul Grigorie folosește aici – până la sfârșitul paragrafului, inserând propriile comentarii – următorul pasaj areopagtic: «[El] rămânând – cu nimic mai puțin – și unu în [chiar] înmulțirea [Sa], și unit în ieșirea/purcederea [Sa], și plin în [chiar] deosebirea [Sa], [și anume] prin [faptul de] a fi – [în chip] mai-presus-de-ființă – dincolo de toate cele ce sînt și prin unitara aducere la [ființă] a toate și prin neîmpuținata [re]vărsare a nemicșoratelelor dănilor Lui» (*Despre dumnezeieștile numiri* 2, 11, PG 3, 649 B).

²¹⁸ *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 11, PG 3, 649 B.

²²¹ *Ibidem*.

²²⁴ *Ibidem*, 2, 11, PG 3, 649 C.

αὐτοῦ μεταδόσεων», τουτέστι, τῷ μηδεμίαν ἐπιδέχισθαι ἀφαίρεσιν μηδὲ κατ' αὐτὰς τὰς μεταδόσεις καὶ προόδους· τὸ γὰρ μὴ μειούμενον οὐδ' ἀφαίρεσιν ὑφίσταται, τὸ δὲ ὑπερχεόμενον καὶ μηδεμίαν ὑφίστάμενον ἀφαίρεσιν πλήρες ἐξ ἀνάγκης. Οὐ δὲ αἱ πρόοδοι καὶ μεταδόσεις τὸ πλήρες ἔχουσι διὰ τὸ ἀνελάττωτόν τε καὶ ἀμειώτων, πῶς οὐκ ἐκεῖνος πλήρης, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ πλήρες κατ' οὐσίαν;

[30] Καθάπερ δὲ ὁ ἥλιος ἀμειώτως τοῖς μετέχουσι μεταδιδούς θερμῆς καὶ φωτός, ἐμφύτους ταῦτ' ἔχει καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας, οὕτω καὶ αἱ θεῖαι μεταδόσεις, ἀμειώτως ἐνοῦσαι τῷ μεταδιδόντι φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις ἐνεργεῖαι εἰσιν αὐτοῦ, τοιγαροῦν καὶ ἄκτιστοι. Τοῦ δ' εἶναι τὰς οὐσιώδεις ἐνεργείας τοῦ θεοῦ ἄλλο παρά τὴν οὐσίαν, ἀξιόχρεοι πρὸς πίστιν ὁ τε Δαμασκηνὸς θεολόγος καὶ ὁ μέγας Βασίλειος. Καθάπερ δὲ τοῦ μὲν ἡλιακοῦ φωτός οὐδ' ἶχνος ὑπολείπεται τοῦ ἡλίου ὄντος ὑπὸ γῆν καὶ τοὺς ὑπὲρ γῆν ἐπιλιπόντος, οὐδ' ἐνὶ τῇ αὐγῆς ταύτης ἀπολαῦον ὄμμα μὴ ἀνακεκράσθαι πρὸς αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς ἠνώσθαι τῷ βλύζοντι τὸ φῶς, ἢ δ' ἐκεῖθεν θερμῆ καὶ ὅσα ἐξ αὐτῆς τελεῖται συμβαλλομένης πρὸς γένεσιν τε καὶ αὐξησιν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ τὴν τῶν χυμῶν καὶ ποιότητων πολυειδῆ διαφορὰν οὐκ ἐπιλείπει ταῦτα, κὰν μὴ τὸ συναφές ἔχη διὰ τῆς ἀκτίνος πρὸς τὸν ἥλιον, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς κατ' ἀμυδρὰν ἐν αἰσθητοῖς εἰκόνα, τῶν ἐπιβαλλόντων μονῶν τῷ ὑπερφυεῖ καὶ θειοτάτῳ φωτὶ τῆς θεοποιου

²²⁵ Literal: transmierei.

²²⁶ Adică: însușirea de a fi pline.

²²⁷ «în chip nemișorab»: făcã a se mișora el în urma dãzii de cãldurã și luminã.

²²⁸ Literal: în-sãdite în el, sãdite în sine însuși.

²²⁹ Adică: lumina și cãldura.

și ieșirile/purcederile Lui; pentru că – nemișorot fiind – ceva, nici scădere nu i se întâmplă; iar ceea ce se [re]varsă și nici o scădere nu suferă, neapărat că și plin este; iar ale Căruia ieșiri/purcederi și dări²²⁵ au însușirea plinului²²⁶ – [și aceasta] datorită neîmpuținării și nemișorării – cum să nu fie Acela plin, ba mai mult, [cum să nu fie chiar] și mai-presus-de-plinătate după ființă?

[30] Și precum soarele, [în chip] nemișorot dând celor ce se împărtășesc [de el] căldură și lumină²²⁷, *innăscute*²²⁸ și *ființiale* lucrări le are pe acestea²²⁹, [tot] așa și dumnezeieștile dări, [în chip] nemișorot unite [fiind ele] Celui ce le dă²³⁰, sînt lucrări firești/naturale și ființiale ale Lui, prin urmare și nezidite. Iar faptului că ființialele lucrări ale lui Dumnezeu sînt altceva decât ființa [Lui] [martori] vrednici de crezare sînt Damaschinul cuvântător-de-Dumnezeu și marele Vasile. Că *precum*, sub pămînt fiind soarele și lăsându-i/părăsindu-i pe cei de pe pămînt, urmă de lumină a sa nu [le mai] lasă [acelora], iar ochiului ce se bucură de strălucirea aceea²³¹ nu îi e cu putință a nu se amesteca cu ea și, prin ea, a nu se uni cu cel ce izvorăște lumina, pe când căldura cea de acolo și [toate] câte se săvârșesc din ea (ajutătoare fiind [ea] la facerea și creșterea celor simțite [trupește] și la felurita osebire²³² a sevelor și însușirilor²³³) nu le lasă/părăsește [pe acestea], deși nu au unire²³⁴ cu soarele prin rază, *in același fel* – după pilda [aceasta] nu [tocmai] deslușită²³⁵, luată din zidiri – doar celor ce se aruncă asupra luminii

²²¹ «în chip nemișorot»: fără a se micșora El în urma dărilor acestora.

²²² Literal: aceasta; adică: a soarelui.

²²³ Adică diferențiere.

²²⁴ Literal: umorilor și calităților.

²²⁵ Literal: deși nu au contact.

²²⁶ Literal: după imaginea [aceasta] vagă.

χάριτος εὐλικρινῶς μετέχειν καὶ δι' αὐτῆς ἠνώσθαι τῷ θεῷ. Τὰ δ' ἄλλα πάντα τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας ἐστὶν ἀποτελέσματα· χάριτι μὲν ἐκ μὴ ὄντων προηγμένα, δηλονότι δωρεάν, οὐ κατηγλαϊσμένα δὲ τῇ χάριτι, ἥτις τῆς τοῦ θεοῦ λαμπρότητος ἐπώνυμόν ἐστιν.

[31] Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς ἀπορρήτου ταύτης θεώσεως πολλαχοῦ τῶν *Πρὸς Βαρλααμ* καὶ τοὺς μετ' ἐκείνον κατ' ἐκείνον ἀθετοῦντας ταύτην διαρκέστερον ἡμῖν διεΐληπται. Ὁ δὲ μέγας δεῖξας μὴ περὶ τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως εἶναι τοῦτω τὴν πρόθεσιν τῶν λόγων, ἀλλ' ὡς ἂν εἶποι τις περὶ τῆς ενεργητικῆς, καὶ τὰς ἐνεργείας ταύτας μῆτε θειαν οὐσας οὐσιαν — μία γὰρ αὕτη καὶ οὐκ ἐκ τινος — μὴθ' ὑποστάσεις θείας — αὗται γὰρ οὔτε πλείους τῶν τριῶν οὔτε πᾶσαι ἐξ αἰτίου· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ ἐξ οὐδεμιᾶς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς οὐσῶν ἑκατέρω τῶν ὑποστάσεων ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, αἱ δ' ἐκφάνσεις αὗται καὶ ἐνεργεῖαι κοιναι πατρὸς, υἱοῦ καὶ πνεύματος, καὶ ἐκ πατρὸς, υἱοῦ καὶ πνεύματος —, ταῦτα διδάξας τοὺς ὦτα ἔχοντας ἀκούειν, εἴτ' ἐπαναλαμβάνων πάλιν φησί· «ταύτας ἡμεῖς τὰς κοινὰς καὶ ἠνωμένας τῆς ὅλης θεότητος διακρίσεις, εἴτουν ἀγαθοπρεπεῖς προόδους, ἐκ τῶν ἐμφαινουσῶν αὐτὰς ἐν τοῖς λογίοις θεωνυμιῶν ὑμνῆσαι κατὰ τὸ δυνατόν πειρασόμεθα».

²³⁶ Literal: demiurgice.

²³⁷ Adică: gratuit.

²³⁸ Aproape întreg paragraful acesta se află în *Capete* 92, PG 150, 1185 D-1188 B.

²³⁹ «după el»: în sens temporal.

²⁴⁰ «după el»: în sens modal ('conform lui').

²⁴¹ Vezi, mai sus, *Triade* 3, 1.

²⁴² Adică: despre distincția — în Dumnezeu — din unghiul lpostasurilor.

²⁴³ Adică: distincția — în Dumnezeu — din unghiul lucrărilor [dumnezeiești nezidite]. Redarea lui γ prin *ghel/ghi* nu e ceva nou pentru limba română (vezi *liturghie, a teologhisi, trisaghion, Panaghia* etc.).

celei mai-presus-de-ființă și preadumnezeiești (le este dat) a se împărtăși de harul [adică darul] îndumnezeitor și, prin acesta, a se uni cu Dumnezeu; pe când toate celelalte sînt [doar] rezultatele lucrării făuritoare²⁴³; că, măcar că în har – adică în dar²⁴⁷ – au fost aduse [la ființă] din cele ce nu sînt, nu sînt însă luate de harul [acela] cel ce numește strălucirea lui Dumnezeu²⁴⁸.

[31] Despre negrăită îndumnezeirea aceasta, pe de o parte, am vorbit indetul însă în multe locuri din [epistolele] cele Către Varlaam și către cei de după el²⁴⁹ care după el²⁴⁰ o leapădă pe aceasta²⁴¹. Iar – pe de alta – arătând marele [Dionisie] că nu [faptul de a vorbi] despre deosebirea ipostatică²⁴² îi este intenția cuvintelor, ci despre – cum i-ar [putea] zice cineva – [deosebirea] cea energetică²⁴³, și că lucrările acestea nu sînt nici [totuna cu] dumnezeiasca ființă (că aceasta este una [singură], și nu este [ieșită] din ceva), nici [totuna cu] ipostasurile dumnezeiești (că acestea nici nu sînt mai multe de trei, nici nu sînt toate [ieșite] din pricină²⁴⁴; pentru că Tatăl nu este din nici o obârșie; ba mai mult, Fiecare din cele două Ipostasuri ieșite din obârșie este [ieșit] doar din Tatăl, pe când arătările și lucrările acestea²⁴⁵ sînt comune Tatălui și Fiului și Duhului și [sînt deopotrivă] din Tatăl și [din] Fiul și [din] Duhul), acestea învățându-i [dec] pe cei ce au urechi de auzit, mai apoi, repetând, iarăși zice: «aceste comune și unite deosebiri ale întregii Dumnezeiri (altfel zis: ieșirile/purcederile potrivite/cuvenite Binelui) vom încerca, pe cât e cu putință, [în imne] a le lăuda din theonimiile²⁴⁶ cele [afiate] în cuvintele [Scripturii], cele ce le înfățișează pe acestea»²⁴⁷.

²⁴³ Adică: din cauză.

²⁴⁵ Adică: manifestările acestea (în afară – adică în zidire – ale Treimii).

²⁴⁶ «theonimii»: numiri date lui Dumnezeu.

²⁴⁷ Despre dumnezeieștile numiri 2, 11, PG 3, 652 A.

[32] Τῶν ἀριθλοτάτων οὖν, ὡς ἡ *Περὶ θεῶν ὀνοματιῶν* πᾶσα βιβλος εἰς ὕμνον ἀνείται ταῖς προόδους ταύταις καὶ ἐνεργεῖαις τοῦ θεοῦ· τοιγαροῦν ἀκτιστοὶ εἰσὶν οὐκ ἐκτός οὐσαι τοῦ θεοῦ· τοῦτω γὰρ καὶ ὁ θεῖος ὕμνολόγος ἀνατιθεναι τοῖς ὕμνους ἰσχυρίζεται τὰς προόδους ἐξυμνῶν. Πῶς δ' ἂν καὶ τηλικαύτας ἀφείναι φωνὰς περὶ κτισμάτων ἠνέσχετο θεῶν ὕμνωδῶν ἐξοχώτατος ὑπάρχων; Ἀλλ' οὐχὶ τὰ κτισματα, τὰ δ' ἐκ τῶν κτισμάτων τῆς θείας οὐσίας ὀνοματα ὕμνεῖν ἐνταυθοῖ τὸν θεολογὸν ὁ τοῦ Βαρλαάμ μύστης Ἀκινδυνὸς φησὶ. Καὶ μὴν οὐ τοῦτο φησὶν ὁ θεηγόρος, ἀλλὰ «τὰς κοινὰς τῆς ὅλης θεοτητος διακρίσεις καὶ προόδους ὕμνησαι πειρασόμεθα ἐκ τῶν ἐμφαινουσῶν αὐτὰς θεωνυμιῶν». Τι δ' ὁ λέγων «κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀνομάτων καὶ αἱ συμφυεῖς ἀξίαι τοῦ θεοῦ θεωροῦνται»; Ἀλλὰ γὰρ καὶ θεωνυμίας ὁ μέγας ἐνταῦθα καλέσας τὰ ὀνόματα τούτων τῶν προόδων τὸν θεὸν ὑπέδειξεν εἶναι τὰς προόδους ταύτας, εἰ καὶ μὴ κατ' οὐσίαν. Ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγωμεν ἐκ τῶν κτισμάτων νοεῖσθαι τε καὶ ὀνομάζεσθαι θεόν, κατὰ τὰς προόδους καὶ ἐνεργείας ταύτας νοεῖσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι φαμεν αὐτόν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὴν οὐσίαν· αὕτη γὰρ παντάπασιν ὑπερώνυμος τε καὶ ἀνεῖκαστός ἐστι, καὶ «οὔτε ἐννοῆσαι ταύτην οἷτ' εἰπεῖν οὔτε ὅλως πῶς θεωρῆσαι δυνατόν», ὡς ὁ αὐτὸς φησὶ θεολογός, «διὰ το πάντων αὐτὴν ἐξηρημένην

²⁴⁶ Adică alcătuitor de imne.

²⁴⁹ Dionisie, adică.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ Vezi Grigorie al Nyssei, *Împotriva lui Eunomiu* 2, PG 45, 1024 A; Vasile cel Mare, *Epistola* 189, PG 32, 696 B.

²⁵² Dumnezeu Însuși este – după lucrare – ieșirile acestea; sau: ieșirile acestea nu sint altceva decât Dumnezeu, după lucrare însă, nu după ființă.

²⁵³ «aceasta»: ființa lui Dumnezeu.

²⁵⁴ Sau: de-nereprezentat.

[32] E cât se poate de limpede, așadar, că toată cartea *Despre dumnezeieștile numiri* este imn înălțat ieșirilor/purcederilor și lucrărilor acestora ale lui Dumnezeu; prin urmare nezidite sînt [acestea], nefiind în afara lui Dumnezeu; că [nu altcuiva decît] Acestuia zice dumnezeiescul imnolog²⁴⁸ că *Îi înalță imnele, lăudând [el] ieșirile/purcederile*. Și cum ar fi răbdat [ca] așa [mari] cuvinte să le spună despre zidiri, [el], piscul dumnezeieștilor cântăreți? 'Dar nu *creaturile* [zidirile, adică] le laudă aici [în imne] teologul²⁴⁹, zice Achindin, inițiatul [în cele ale] lui Varlaam, 'ci *denumirile* esenței divine [adică ale dumnezeieștii ființe] cele [luate] din creaturi'. Bine, dar nu lucrul ăsta îl spune de-Dumnezeu-grăitorul, ci [spune] «*comunele deosebiri și ieșiri* [cele] ale întregii Dumnezeiri vom încerca a le lăuda [în imne] din theonimiile ce le înfățișează pe acestea»²⁵⁰. Și ce te faci cu cel ce zice [că] «după numărul numirilor se văd [cu mintea, întocmai,] și vredniciile lui Dumnezeu cele ce țin de firea Lui»²⁵¹? Dar și 'theonimii' [adică numiri ale lui Dumnezeu] numind aici marele [Dionisie] numirile ieșirilor acestora, [e limpede că] pe Dumnezeu L-a arătat a fi ieșirile acestea, măcar că nu după ființă²⁵². Că și atunci când spunem că din zidiri este înțeles și numit Dumnezeu, [nu] zicem [altceva decît] că după ieșirile și lucrările acestea este El înțeles și numit, nu după ființă; că aceasta²⁵³ este cu totul mai-presus-de-nume și de-neînfațat²⁵⁴, și «nu e cu puțință – nicidecum – nici a o înțelege, nici a o spune²⁵⁵, nici a o vedea²⁵⁶» – [după] cum același cuvântător-de-Dumnezeu spune – «datorită faptului de a fi ea dincolo de toate și [a fi] [necunoscută în chip] mai-presus-de-necunovaștere, așezată – prin puterea

²⁵⁵ Adică: a o numi.

²⁵⁶ Sau: a o considera, a o teoretiza.

είναι και υπεράγνωστον, πάντων ἀπεριλήπτω δυνάμει και τῶν ὑπερουρανίων νόων ὑπερίδρυμένην». Αἰσχυνέσθωσαν οὖν οἱ τὰς προόδους ταύτας τιθέμενοι κτιστάς, ὡς τὸν θεὸν εἰς κτίσμα κατασπώντες.

[33] Εἰ δέ τις διαποροῖ, τοῦ θεοφάντορος τουτου διὰ τσαύτης σπουδῆς θεμένου περὶ τῆς διακρίσεως διδάξαι ταύτης τὴν ἀρχὴν, ὅτου χάριν οἱ μετ' αὐτὸν θεολόγοι μὴ πολὺν περὶ αὐτῆς πεποιήνται λόγον, ῥάδιον μὲν κάκεινους πολλαχοῦ δεῖξαι τῶν οἰκείων λόγων τούτω συναυδᾷ θεολογοῦντας, μᾶλλον δὲ και διὰ πολλῶν τῶν πεποημένων ἡμῖν πρὸς Βαρλαᾶμ και τοὺς αὐτῶ παραπλησίως κατὰ τῆς θείας ταύτης διακρίσεως μεμνηότας ὑπεδείξαμεν. Οὐ τοὺς μετ' ἐκεῖνον δὲ μόνους, ἀλλὰ και τοὺς πρὸ ἐκεῖνου, και ἀπλῶς πάντας τοὺς ἐξ αἰῶνος ἐνθέους θεολόγους τὸν αὐτὸν ἴδοι τις ἂν θεολογοῦντας τρόπον. Παῦλος μὲν γὰρ ὁ μέγας, «συμμαρτυρεῖν», ἔφη, «τῷ εὐαγγελίῳ τὸν θεὸν» οὐ μόνον «σημειοῖς και τέρασιν», ἀλλὰ «και ποικίλαις δυνάμεσι και πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς». Ἰωάννης δὲ ὁ θεολογικᾶκατος τῶν εὐαγγελιστῶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τῷ πατρὶ και τῷ υἱῷ τὰ ἑπτὰ πνεύματα συναριθμεῖ, τοῖς ἑπτὰ τούτοις ἀντὶ τοῦ ἑνὸς ἁγίου πνεύματος προσχρῶμενος, ὡς ἐμφύτοις αὐτοῦ δηλονότι ἐνεργείαις, «χάρις» λέγων «ὑμῖν και εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ και ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων και ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἀλλὰ και ὡς ἄρνιον ἐν πνεύματι βλέπει τὸν Χριστόν, «ἔχον κέρατα ἑπτὰ και ὀφθαλμοὺς ἑπτὰ». Τοῦτο δὴ και πρὸ τῶν ἀποστόλων Ἠσαΐας προκαταγγέλλων, ἐναργῶς ἐπὶ τὸ ἄνθος τὸ ἀναβησόμενον ἐκ τῆς ῥαβδου τῆς ἐκ τῆς ῥίζης

²⁵⁷ *Despre dumnezeieștile numiri* 1, 4, ed. De Gruyter, p. 115, r. 11.

²⁵⁸ Adică pe teologii de după Dionisie, areopagitul fiind considerat a fi – să nu uităm – cel pomenit în *Faptele Apostolilor*.

ei cea de-necuprins – mai presus și de toate mințile cele mai-presus-de-ceruri»²⁵⁷. Să se rușineze, dar, cei ce ieșirile acesta le socot a fi zidite, ca unii ce Îl coboară pe Dumnezeu în rândul zidirii.

[33] Iar de se nedumerește cineva că, la început, de-Dumnezeu-arătătorul acesta se apleacă, cu atâta sârguință, a [ne] învăța despre deosebirea aceasta, [deosebire] despre care cei de după el nu au [mai] vorbit [prea] mult, lesne [ne] este și pe aceia²⁵⁸ a-i dovedi că în multe locuri din cuvintele lor teologhiesc în conglăsuire cu acesta, ba chiar i-am și dovedit în multele [scrieri] pe care le-am alcătuit către Varlaam și către cei ce, asemenea lui, turbează împotriva dumnezeieștii deosebirii acesteia. Și nu doar pe cei de după acela, ci și pe cei de dinaintea aceluia și, într-un cuvânt, pe toți dumnezeieștii cuvântători-de-Dumnezeu cei din veac îi poate vedea cineva că în același chip teologhiesc. Că Pavel cel mare pomeneste faptul că 'Dumnezeu împreună-mărturisește' evangheliei nu doar 'prin semne și minuni', ci și 'prin felurite puteri și prin împărțirile sfântului Duh'²⁵⁹; iar în Apocalipsă Ioan prea-cuvântătorul-de-Dumnezeu dintre evangheliști, numărând, pune [în rând] cu Tatăl și cu Fiul *cele șapte duhuri*, pe acestea șapte pomenindu-le în locul sfântului Duh Celui unul, ca pe [unele ce sînt] – adică – lucrări ce Îi stau în fire, «har vouă» – zicând – «și pace de la Dumnezeu și de la cele șapte duhuri și de la Iisus Hristos»²⁶⁰; dar și pe Hristos [Însuși] Îl vede – în Duhul – miel «având șapte coarne și șapte ochi»²⁶¹; iar aceasta și Isaia – mai înaintea Apostolilor – dinainte-vestind-o, spune că asupra florii celei ce va să odrăslească din rădăcina lui

²⁵⁹ Evrei 2, 4.

²⁶⁰ Apocalipsa 1, 4-5.

²⁶¹ Apocalipsa 5, 6.

Τεσσαί, ἐπὶ τὰ πνεύματα ἐπαναπαύσεσθαι φησι. Ζαχαρία δὲ τοὺς ἐπὶ τὰ ἰσραηλίτι λύχνους καὶ τὰς ἰσραήθιμοις ἐπ' αὐτοῖς ἐπαρυστριδας ὁ ἑρμηνεὺς αὐτῶ τῶν τοιοῦτων θεαμάτων ἄγγελός φησιν· «ἐπὶ οὗτοι ὀφθαλμοὶ κυρίου εἰσὶν οἱ ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν», τὰς φύσει προσούσας τῷ θεῷ προνοητικὰς προόδους τε καὶ ἐνεργείας, ταῦτ' εἶναι τὰ ἐπὶ τὰ πνεύματα δεικνύς, ὡς καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ὕστερον ἐδίδαξεν ἡμᾶς· «τὰς γὰρ ἐνεργείας», φησί, «τοῦ πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἥσαϊα καλεῖν». Καὶ μετ' αὐτὸν Μάξιμος ὁ θεῖος, ὡς θεοῦ υἱῷ φύσει ταῦτα προσεῖναι γράφων τῷ Χριστῷ. Ποῦ εἰσὶν οἱ προφέροντες ἡμῖν τὴν δυνάδα καὶ τὸ πλῆθος ἐπὶ τῶν φυσικῶν τοῦ θεοῦ ἐνεργειῶν; Ἐπταπλασίως αἰσχυρῆσθωσαν ἀμεταμελήτως ἐχόμενοι τῆς κακονοίας.

[34] Τοῦ γε μὴν μὴ περὶ τῆς τοιαύτης διακρίσεως διαλαβεῖν ἰδια τοὺς ἐπειτα θεολογήσαντας, τὸ κατὰ τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως τῆνικαῦτα λυττήσαι τοὺς θεομαχοῦντας αἴτιον. Ὡς οὖν ταύτης ἀθετουμένης καὶ ὑπὸ τῶν προστατῶν τῆς αἰρέσεως ἀναιρουμένης καὶ δι' αὐτῆς ἐπηρεαζομένης τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, κατατεμνομένου παρὰ τῶν φρενοβλαβῶν εἰς κτιστὰ καὶ ἀκτιστὰ, καὶ τῶν εὐσεβεῖν ἡρημένων διὰ τὴν εὐσεβῆ διαίρεσιν πολυθεϊαν κατηγορουμένων ὡς πολλὰ σεβόντων ἀκτιστὰ, πρὸς τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνα καθήκαν εαυτοὺς οἱ πρόμαχοι τῆς εὐσεβείας, καὶ χειρὶ καὶ γλώττῃ καὶ πᾶσι τρόποις τοὺς μὲν ἀντικειμένους ἐλέγχοντες,

²⁶² *Isaia* 11, 1-3.

²⁶³ *Zaharia* 4, 2-10.

²⁶⁴ Literal: *care Ți aparțin, care țin de El.*

²⁶⁵ *Cuvântul* 41, 3, PG 36, 431 C.

²⁶⁶ *Către Thalassie* 63, PG 90, 672 C.

²⁶⁷ «mai apoi»: după *Areopagitul*.

²⁶⁸ «aceasta [și nu aceea]»: *deosebirea ipostatică* (distincția între *Ipostasuri*), nu *deosebirea energetică* (distincția între *ființă și lucrări*).

lesei odihni-se-vor șapte duhuri²⁶²; iar lui Zaharia, celui ce vede cele șapte candelă și – pentru acestea – cele tot atâtea vase de turnat untdelemnul, îngerul tâlcuitor al unor vedenii ca acestea îi spune: «acestea sînt [cei] șapte ochi ai Domnului, cei ce caută asupra a tot pămîntul»²⁶³, arătînd că cele șapte duhuri acestea sînt proniatoarele ieșiri și lucrări care prin fire Îi sînt lui Dumnezeu²⁶⁴; [după cum mai apoi și Grigorie cel de un nume cu teologia ne-a învățat – că zice: «lucrările Duhului 'duhuri' îi place Isaiei a le numi»²⁶⁵ – și, după el, dumnezeiescul Maxim, scriind că lui Hristos acestea Îi sînt [proprii] prin fire, ca unuia ce e Fiul lui Dumnezeu²⁶⁶. Unde sînt [dar] cei ce aduc asupra-ne [vina de a susține] doimea [ba] și mulțimea [dumnezeilor] datorită lucrărilor firești [adică naturale] ale lui Dumnezeu?; de-șapte-ori să se rușineze, de se îndărătnicesc a ne purta dușmănie.

[34] Iar, dacă cei ce au teologhisit mai apoi²⁶⁷ nu au [mai] vorbit aparte despre deosebirea aceasta, e din pricină că asupra deosebirii ipostatice turbau pe atunci luptătorii-cu-Dumnezeu. Așadar, fiindcă aceasta [și nu aceea²⁶⁸] era [cea] tăgăduită și desființată de către în-tîi-stătătorii ereziei și, prin aceasta²⁶⁹, era oărâtă slava lui Dumnezeu (tăiat fiind [El] – de către stricați la minte – în zidite și nezidite), iar cei ce – prin bine-cinstitoarea deosebire²⁷⁰ – alegeau buna-cinstire [a lui Dumnezeu] erau învinovați de politeism, cum că ar cinsti multele cele create, [firește că] în apărarea acesteia [și nu a aceleia²⁷¹] s-au aruncat apărătorii bunei-cinstiri [de Dumnezeu], și cu mîna, și cu limba, și în tot chipul dându-i în vileag

²⁶⁶ Prin erezie, adică.

²⁷⁰ Prin ortodoxa deosebire ipostatică, adică.

²⁷¹ A deosebirii ipostatice, nu a celei 'energhetice'.

τοῖς δὲ πειθόμενοις ἀνάγραπτον προτιθέντες τὴν τῆς εὐσεβείας ἀληθειαν, ὡς ἂν μελέτημα ταύτην ἑαυτοῖς οὗτοι ποιησάμενοι, τὴν ἀπάτην καὶ τὸ ψεῦδος τῆς δυσσεβείας εὐχερῶς διορῶσι καὶ ἀποσειῶνται.

[35] Τὸ δὲ νῦν ἔχον, ἐπεὶ Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος κατὰ τῆς διακρίσεως τῶν κοινῶν ενεργειῶν τῆς τρισυποστάτου θεότητος κεχωρηκότες διχοτομοῦσι διὰ ταύτας εἰς κτιστὰ καὶ ἀκτιστὰ τὴν μίαν θεότητα, καὶ καθάπερ Ἄρειος τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτως οὗτοι πάσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν θείαν καὶ αὐτὴν τὴν παραδειχθεῖσαν ἐπ' ὄρους τοῦ θεοῦ λαμπρότητα τῆς ἀκτίστου φύσεως ὑπερορίζουσι, καὶ τῶν εὐσεβῶς ἀκτιστον εἰδόντων καὶ τὴν κατὰ ταύτας τοῦ θεοῦ διάκρισιν ὡς πολλὰς σεβόντων ἀκτίστους θεότητας κατηγοροῦσι καὶ πολλοὺς τῶν ἀκεραιότερων συναρπάζουσι, ζητητέον ἂν εἴη καὶ περὶ τῆς θείας ταύτης διακρίσεως καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ενεργειῶν, καὶ διευκρινητέον εἰς δύναμιν, καὶ μελέτημα τοῦτο μηδὲν ἥττον ποιητέον, ὡς ἂν ἐκ τῶν τοῖς θείοις πατράσι τεθεολογημένων περὶ ταύτης εὐχερῶς τὴν βαρλααμίτιδα πλάνην συνορᾶν καὶ καθαιρεῖν δυνώμεθα.

pe potrivnici, iar credincioșilor²⁷² punându-le de față în scris adevărul bunei-cinstiri [de Dumnezeu], ca zăbovind aceștia asupra lui, să vadă lesne – și să lepede – înșelarea și minciuna relei-cinstiri.

[35] Acum, însă, fiindcă Varlaam și Achindin, pornindu-se [ei] împotriva deosebirii [celeia din unghiul] lucrărilor comune ale Dumnezeirii Celei în-trei-ipostasuri, despică – datorită acestora²⁷³ – Dumnezeirea cea una în zidite și nezidite și, precum Arie [scotea afară din hotarele firii nezidite²⁷⁴] pe Fiul și pe sfântul Duh, [tot] așa și aceștia scot afară din hotarele neziditei firi toată dumnezeiasca putere și lucrare și însăși strălucirea lui Dumnezeu cea arătată pe munte, iar pe cei care, [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu], nezidită știu [a fi²⁷⁵] și deosebirea lui Dumnezeu după acestea²⁷⁶ îi acuză [de faptul de] a cinsti mai multe divinități [adică dumnezeiri, care mai sînt și] create, și îi răpesc pe mulți dintre cei mai simpli, [acum, deci,] s-ar cere să cercetăm și despre dumnezeiască deosebirea aceasta și lucrările cele după ea²⁷⁷ și să limpezim după putere [lucrurile acestea] și să zăbovim – nu mai puțin – [asupra lor], încât, din cele de dumnezeieștii Părinți teologhisite despre aceasta, să putem lesne vedea – și plivi – rătăcirea varlaamită.

²⁷² Literal: celor supuși.

²⁷³ Adică: pe motivul existenței pomenitelor lucrări comune ale Celor trei Ipostasuri.

²⁷⁴ Adică: excludea din sfera necreatului

²⁷⁵ «nezidită știu [a fi]»: consideră nezidită.

²⁷⁶ «deosebirea lui Dumnezeu după acestea»: însăși ceea ce se deosebește de ființa lui Dumnezeu din unghiul existenței lucrării – sau lucrărilor – Lui, adică însăși lucrarea aceasta, cea a ființei Lui.

²⁷⁷ «lucrările cele după ea»: lucrările cele din unghiul ei.

<ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ>
 ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΔΙΕΞΟΔΙΚΩΤΕΡΑ
 ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΟΙΟΜΕΝΟΥΣ
 ΔΥΟ ΔΕΙΚΝΥΣΘΑΙ ΘΕΟΥΣ
 ΕΚ ΤΟΥ

ΤΗΝ ΘΕΟΠΟΙΟΝ ΔΩΡΕΑΝ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ,
 ΗΣ ΥΠΕΡΚΕΙΤΑΙ ΚΑΤ' ΟΥΣΙΑΝ Ο ΘΕΟΣ,
 ΟΥΚ ΑΓΕΝΗΤΟΝ ΜΟΝΟΝ ΘΕΩΣΙΝ,
 ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΘΕΟΤΗΤΑ
 ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΟΝΟΜΑΖΕΣΘΑΙ.

Ἦ

ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤ' ΑΥΤΑΣ
 ΜΕΘΕΞΕΩΣ

[1] Εἰ μὲν τίς ἐστὶν ὁ πρὸς τοσαύτην ἐκτραπείας
 τόλμαν ὑπ' ἀπονοίας, ὡς τοῖς τῶν ἀγίων πατέρων ἀν-
 τιτάττεσθαι λόγοις, πόρρω που πάντως οὗτος ἐστὶ τῆς
 κατὰ χριστιανούς ἀσφαλοῦς θεολογίας. Καὶ εἰ μὴ τούτω
 σεπτὰ δοκεῖ καὶ διὰ θαύματος γίνεται τὰ τῆς ἐκείνων
 διδασκαλίας, πῶς ἄρ' ἡμῖν καὶ μετρίως γοῦν ἐν ἐπαίνῳ
 γένοιτο τὰ τῆς αὐτοῦ; Πόθεν δ' ἀξιόπιστος αὐτὸς ἐστὶ
 τοὺς ἀγίους οὐχ ἡγούμενος πιστούς; Εἰ δὲ πρὸς τὴν ὑπὸ
 τῶν πατέρων κηρυττομένην ἀλήθειαν ὡς πρὸς ὀρθὴν
 καὶ ἀπαρέγκλιτον στάθμην ἀγειν προθυμεῖται τοὺς
 λόγους, ταύτη καὶ ἡμεῖς σὺν θεῷ ποδηγούμενοι καὶ τῷ

²⁷⁸ Adică: împărțășirea pe calea acestora, din unghiul acestora.

²⁷⁹ Literal: 'cum să ne fie [ceva] de laudă'.

²⁸⁰ Termenul grecesc folosit aici poate însemna, deopotrivă, și nivelă, și fir
 cu plumb, ambele folosite în construcție.

2.

<A LUI GRIGORIE PALAMA>
 APOLOGIE MAI DESFĂȘURATĂ
 CĂTRE CEI CE CRED CĂ
 DOI DUMNEZEI SE ARATĂ [NUMAIDECÂT A FI]
 DIN FAPTUL DE A FI NUMITĂ DE CĂTRE SFINȚI
 ÎNDUMNEZEITOAREA DARE A DUHULUI
 – FAȚĂ DE CARE DUMNEZEU,
 DUPĂ FIINȚĂ, ESTE MAI PRESUS –
 NU DOAR 'ÎNDUMNEZEIRE NEFĂCUTĂ',
 CI ȘI '[NEFĂCUTĂ] DUMNEZEIRE'
 SAU
 DESPRE DUMNEZEIEȘTILE LUCRĂRI
 ȘI ÎMPĂRTĂȘIREA DUPĂ ACESTEA²⁷⁸

[1] Dacă este cineva care, din lipsă de minte, a ajuns la atâta îndrăzneală, încât să se pună împotriva cuvintelor sfinților Părinți, negreșit că departe este [unul ca acesta] de negreșita cuvântare-de-Dumnezeu a creștinilor. Iar dacă nu cinstită și minunată îi pare acestuia învățătura lor, atunci noi cum să o avem la evlavie²⁷⁹ – câtuși de puțin – pe a lui? Și, apoi, cum va fi vrednic de crezare, când el nu îi socotește pe sfinți [a fi] vrednici de crezare? Dar dacă [nu după altceva decât] după adevărul cel de Părinți propovăduit – ca după un dreptar²⁸⁰ drept și neabătut – se silește [el] a-și aduce curgerea cuvintelor, după [dreptarul] acesta și noi, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, călăuzindu-ne și folosindu-ne în conglăsuire [cu el²⁸¹] de

²⁸¹ «în conglăsuire [cu el]»: în acord cu acest părut oponent.

αδιαστροφή ταύτης έναρμονίως χρώμενοι κανόνι, την τε καθ' ἡμῶν ἐπενηνεγμένην διαλύσομεν γραφήν καὶ τοὺς ἡμῖν ματην ἐγκαλοῦντας ἐν πολλοῖς τῆς εὐθείας ἐκπεσοντας, τὸ γε εἰς ἡμᾶς ἦκον, ἐπανακαλεσομεθα πρὸς ταύτην.

[2] «Ἡ θεολογία τοίνυν τὰ μὲν ἠνωμένως παραδίδωσι, τὰ δὲ διακεκριμένως· καὶ οὔτε τὰ ἠνωμένα διαιρεῖν θεμιτόν, οὔτε τὰ διακεκριμένα συγχεῖν». Ὁ δὲ ἀντανιστάς πρὸς ἄλληλα ταῦτα καὶ δι' ἄλλήλων ἀναιρεῖν ἐπιχειρῶν, καὶ τοῖς μὲν εὐσεβῶς ἐν εἶναι τὸν θεὸν δοξαζοῦσι καὶ λέγουσιν ἀντιτιθεὶς τὴν πολυτροπιότητα διάκρισιν αὐτοῦ, τοῖς δὲ τὰ διακεκριμένα τοῦ θεοῦ προβαλλομένοις ἀντεπεξάγων τὸ ἐνιαῖον τοῦ θεοῦ καὶ ἀδιαίρετον, καὶ οὕτω δοκῶν ὡς πολυθεοὺς τούτους ἐξελέγχειν, οὗτος ἴστω ταῖς τοῦ πνεύματος φωναῖς κατὰ τοῦ πνεύματος χρώμενος, ὥσπερ Ἑλλήνων παῖδες τῆ κτίσει κατὰ τοῦ κτίσαντος, καὶ αὐτὸς ὢν ὁ παντὸς μᾶλλον «ἀγνωσίαν ἔχων» κατὰ τὸν ἀπόστολον θεοῦ, μὴδ' ἐκεῖνό ποτ' ἐπὶ νοῦν βαλλόμενος, ὡς αἱ ἀφαιρέσεις οὐκ ἐναντιοῦνται ἐπὶ τοῦ θεοῦ ταῖς θέσεσιν. Ἔστι γὰρ καὶ ὢν καὶ οὐκ ὢν, καὶ πανταχοῦ καὶ οὐδαμοῦ, καὶ πολυώνυμος καὶ ἀκατονόμαστος, ἀεικίνητός τε καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀπλῶς τὰ πάντα καὶ οὐδὲν τῶν πάντων· τὰ γὰρ ἀντιθέτως ἔχειν πρὸς ἄλληλα δοκοῦντα καὶ

²⁸² Aici *canon* are îndeosebi înțelesul de riglă (cea folosită în construcții, în geometrie, în caligrafie etc).

²⁸³ Această «scriere împotriva adusă» poate însemna, simplu, 'acuză'.

²⁸⁴ Adică – în contextul areopagitic – cuvintele Scripturii.

²⁸⁵ Adică: distinct.

²⁸⁶ Adică: nici a le confunda pe cele distincte.

²⁸⁷ Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 2, PG 3, 640 A.

²⁸⁸ Sau: distincția ce se face în El în multe moduri.

²⁸⁹ *Vezi Romani* 1, 25.

²⁹⁰ *I Corinteni* 15, 34.

canonul²⁸² acesta neîndoit, vom risipi [spusele din] scrierea împotriva noastră adusă^{282a}, iar pe cei ce în deșert ne învinovățesc cum că în multe [privește] am căzut de la calea cea dreaptă, [pe aceștia] iarăși îi vom chema – după cum ni se cade – la [calea] aceasta.

[2] «Cuvântarea-de-Dumnezeu²⁸³», așadar, «[pe] unele [ni] le [pre]dă [în chip] unit, iar [pe] altele [în chip] deosebit²⁸⁴; și nu e îngăduit nici a le despărți pe cele unite, nici a le amesteca pe cele deosebite²⁸⁵». Cel ce le opune, deci, pe acestea unele altora și se apucă a le desființa unele prin altele, celor ce în chip bine-cinstitor [de Dumnezeu] îl socot – și îl spun – pe Dumnezeu [a fi] unu punându-le împotriva deosebirea Lui cea în multe chipuri²⁸⁷, iar celor ce [le] aduc de față [pe] cele deosebite ripostându-le cu însușirea lui Dumnezeu de a fi unitar și de neîmpărțit și socotind [el] că în felul acesta îi vedește [de] politeiști, [ei bine, acesta] să știe că împotriva Duhului se folosește [el] de zicerile Duhului, precum feciorii Elinilor de zidire împotriva Ziditorului²⁸⁸, și că are – [el] mai mult decât toți – necunoaștere de Dumnezeu, după [cum spune] Apostolul²⁸⁹, nici la atâta lucru neluând [el] vreodată aminte, [și anume] cum [că] la Dumnezeu²⁹⁰ scoaterile/negările nu sînt împotriva punerilor/afirmărilor²⁹¹. Că [de pildă, Dumnezeu] și este și nu este, și este și pretutindenea și nicăierea, și cu-multe-nume și de-nenumit, pururea-mișcător și [totodată] nemișcat, și – într-un cuvânt – este toate și nimic din toate; că cele socotite a fi potrivnice unele altora și care – prin fire – sînt cu totul străine unele de altele și care nu îngăduie nici o legătură [întreolaltă], [ei bine, acestea] la Dumnezeu se împacă și

²⁸² «la Dumnezeu»: în privința lui Dumnezeu, în cazul Său.

²⁹¹ Dionisie Areopagitul, *Despre teologia mistică* 1, 2, PG 3, 1000 B.

πλείστον ἀλλήλων ἀφεστάναι πεφυκότα καὶ πάντα συνδυασμὸν ἀπαναινόμενα ἐπὶ τοῦ θεοῦ σπένδεται τε καὶ συνδεῖται καὶ συναληθεύει παντάπασιν ἀλλήλοις. Οὕτω τοίνυν καὶ ἓν καὶ οὐχ ἓν ἐστὶ τὸ θεῖον, εὐσεβῶς ἀμφότερα, καὶ τούτων ἑκάτερον κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους.

[3] Ἐστὶ μὲν γὰρ οὐχ ἓν καὶ καθ' ὑπεροχὴν, ὡς ὑπὲρ τὸ ἓν ὄν καὶ αὐτὸ τὸ ἓν ὀρίζον. Ἐστὶ δὲ καὶ ὡς διαιρούμενον· διαιρεῖται γὰρ ὁ εἰς θεὸς εἰς τρεῖς ὑποστάσεις τελείας· ὁ γὰρ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διακεκριμένα ἐστὶ πρόσωπα τῆς μιᾶς θεότητος, «μηδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς ἢ ὅλως κοινότητος ἐπεισαγομένης. Ἐστὶ δὲ αὐθις πρὸς τούτω διακεκριμένον ἢ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ παντελῆς καὶ ἀναλλοίωτος ὑπαρξίς». Οὗτος δὴ ὁ εἰς θεὸς ὁ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι καὶ μιᾷ οὐσίᾳ προσκυνούμενος ἀμερῶς καὶ ἀμερίστως διαιρεῖται καὶ εἰς διαφοροὺς ἐνεργείας· «πληθύνεσθαι γὰρ ὁ θεὸς λέγεται», κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον, «τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενος». Καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον, «ὧ μὲν δίδοται λόγος σοφίας διὰ τοῦ πνεύματος, ἐτέρω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἄλλω δὲ πίστις, ἐτέρω δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι». Καὶ τοίνυν, εἰ κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον «διάκρισις ἐστὶ θεία καὶ ἡ ἀγαθοπρεπῆς προόδος, εἴτουν ἐνέργεια, τῆς ἐνώσεως τῆς θείας ὑπερηνωμένως

²⁷² Dumnezeiescul, divinul.

²⁷³ Sau: definește, pune hotarele întemeietoare, determină, întocmește, generează

²⁷⁴ Vezi nota 172 de la *Tratate* 1, 24.

²⁷⁵ Literal: existența.

²⁷⁶ Dionisie Areopagitul, *Despre numirile dumnezeiești* 2, 3, ed. De Gruyter, p. 125-126.

merg dimpreună și sînt totdeodată întru totul adevărate. Astfel [că, de pildă,] Dumnezeiescul este și *unu* și *nu unu*, amîndouă [acestea fiind spuse în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu] și fiecare dintre acestea [două fiind spus] în multe și felurite chipuri [adică moduri].

[3] Că [zicem că] este *nu unu* și în înțeles de depășire (de vreme ce este mai presus de *unu* [adică de unitate] și El²⁹³ hotărniceste²⁹³ *unul* însuși), dar și întrucît este împărțit (că Dumnezeul Cel *unul* Se împarte în *trei* lpostasuri desăvârșite; că Tatăl și Fiul și Duhul sfânt sînt persoane deosebite [întreolaltă] ale Dumnezeirii Celei una, «neapărînd în[tre] Aceștia nici o potrivnicie ori vreo cât de mică devălmășie²⁹⁴; și [lucru] deosebit/distinct este – iarăși, pe lângă aceasta – traiul lui Iisus²⁹⁵, cel întru totul ca noi și [în chip] neschimbat²⁹⁶). Dumnezeul acesta Cel Unul, așadar, Cel închinat în *trei* lpostasuri și întru o [singură] ființă, Se împarte – [în chip] neîmpărțit și neimbucătățit – și în lucrări diferite; că, după [cum spune] dumnezeiescul Maxim, «Se înmulțește – se zice – Dumnezeu după voi[re]a aducerii la ființă a fiecăreia dintre cele ce sînt, multiplicându-Se [așa zicînd] după ieșirile/purcederile proniatoare [către acestea]»²⁹⁷; și, după Apostolul, «unuia se dă prin Duhul cuvîntul înțelepciunii, iar altuia cuvîntul cunoașterii, întru același Duh; iar altuia credință, iar altuia darurile tămăduirilor, în același Duh»²⁹⁸; și – după marele Dionisie – «dacă dumnezeiască deosebire este și ieșirea/purcederea» (adică lucrarea) «cea cuvenită Binelui, a dumnezeieștii Uniri – Care, [în chip] unit mai-presus-de-unire, pe Sine însăși, din bunătate, Se înmulțește și [așa zicînd] Se multiplică –, unite sînt

²⁹³ *Sholii la 'Despre dumnezeieștile numiri 2, 11', PG 4, 232 C.*

²⁹⁴ *1 Corinteni 12, 8-9.*

ἐαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολυπλασιαζούσης, ἡνωμένοι μὲν εἰσι κατὰ τὴν θεῖαν διάκρισιν αἱ ἀσχετοὶ μεταδόσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις», διακέκριται δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀγαθοπρεπῆ ταύτην πρόοδον τὰ τῆς ἀνθρωπικῆς Ἰησοῦ θεουργίας· «τούτοις γὰρ ὁ πατὴρ καὶ τὸ πνεῦμα κατ' οὐδένα κεκοινωνήκε λόγον, ὅτι μὴ κατὰ τὴν εὐδοκίαν καὶ φιλανθρωπίαν καὶ πάνθ' ὅσα διετέλεσεν εἰργασμένος ἢ θεός». Εἰ οὖν «ἡμεῖς τὰ θεῖα καὶ ἐνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπευδομεν ὡς αὐτὰ τὰ θεῖα καὶ ἡνωταὶ καὶ διακέκριται», δεῖ ἡμᾶς ὁμολογεῖν ὡς ἄλλο μὲν οὐσία, ἄλλο δὲ ὑπόστασις ἦτοι πρόσωπον ἐπὶ θεοῦ, καίτοι εἰς ἐστίν, ἐν μιᾷ οὐσίᾳ καὶ τρισὶν ὑποστάσεσι προσκυνούμενος θεός. Καὶ ἄλλο μὲν οὐσία, ἄλλο δὲ πρόοδος, εἴτουν ἐνέργεια ἢ θέλημα ἐπὶ θεοῦ, καίτοι εἰς ἐστὶ θεός, ἐνεργῆς τε καὶ θελητικός. Ἀλλ' ὡσπερ ὁ θελητικὸν εἰπὼν θέλημα ἔχειν ἐδήλωσεν αὐτόν, οὕτω καὶ ὁ ἐνεργῆ προσαγορεύσας ἐνέργειαν ἔχειν προσυπέφηεν. Εἰ δέ τις ἐνεργείας ἄμοιρόν φησι τὸν ἐνεργῆ, δῆλός ἐστιν ἀνενεργητὸν μὲν οἰόμενος αὐτόν, ψιλὸν δ' ἤχον ῥήματος χαριζόμενος αὐτῷ τὸ ἐνεργές· «οὐ γὰρ ἐνεργεῖν», φησί, «δυνατὸν φυσικῆς ἐνεργείας χωρὶς, ὡσπερ οὐδὲ ὑπάρχειν οὐσίας δίχα καὶ φύσεως».

[4] Ὡς οὖν τοῦ υἱοῦ λέγοντος ἀκούοντες «ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἑσμεν» οὐ συγχέομεν τὰς ὑποστάσεις, ἀλλ' εἰς τὸ ἐνιαῖον τῆς οὐσίας ἀναγόμεθα καὶ τὸ τοῦ υἱοῦ ἐκ τῶν πατρικῶν ἐκείνων κόλπων ἀνεκφοίτητον — καὶ γὰρ ἐν ἴσμεν οὐσίαν τε προαιώνιον καὶ ἀγίαν καὶ προσκυνητὴν

²⁸⁹ Literal: 'nerelaționalele transmițeri'; vezi nota 4 de la *Tratate* 1, 2.

²⁹⁰ *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 5, PG 3, 641 D- 644 A.

²⁹¹ *Ibidem*, 2, 6, PG 3, 644 C.

²⁹² Sau: «sînt unite și despărțite». *Ibidem*.

cu adevărat – în deosebirea dumnezeiască – dezlegatele dări³⁰³, [și anume] dările de viață, facerile de înțelepciune»³⁰⁴; dar și din unghiul ieșirii acesteia celei cuvenite Binelui s-au deosebit cele ce țin de a lui Iisus omenească lucrare îndumnezeitoare; «că Tatăl și Duhul în nici un chip nu au [luat] parte la acestea, fără numai din unghiul binevoirii și iubirii-de-oameni și a toate câte le-a săvârșit [Iisus] lucrând [El] ca Dumnezeu»³⁰¹. Așadar, dacă «noi ne sârguim – prin cuvânt – și a le uni și a le deosebi [întreolaltă] pe cele dumnezeiești precum cele dumnezeiești însele s-au unit și s-au despărțit»³⁰², [atunci] trebuie să mărturisim cum că – în [privința lui] Dumnezeu – altceva este *ființa* și altceva *ipostasul* sau *persoana*, deși unu este Dumnezeul Cel închinat întru o [singură] ființă și în trei Ipostasuri; și [cum că] altceva este *ființa* și altceva *ieșirea/purcederea*, adică *lucrarea* sau *voi[re]a* lui Dumnezeu, deși unu este Dumnezeul Cel lucrător și voitor. Dar, după cum cel ce spune 'voitor' L-a arătat [astfel pe Acesta] a avea voie, tot așa și cel ce Îl numește 'lucrător' L-a spus [deja] a avea lucrare. Iar de cineva spune că lucrătorul nu e părtaș de lucrare, [atunci] e limpede că nelucrător îl socotește [pe acela] și că vorbă goală îi este [acestui]a însușirea de lucrător; «că», zice, «nu e cu putință a lucra [cineva] fără lucrare firească³⁰³, după cum nici a exista [ceva] fără [a avea] ființă și fire»³⁰⁴.

[4] După cum, deci, auzindu-L [noi] pe Fiul zicând «Eu și Tatăl unu/una sîntem»³⁰⁵ nu amestecăm ipostasurile, ci ne ridicăm [cu mintea] la unimea ființei și la neșirirea Fiului din Părintești sânurile acelea (că unu/una știm a fi Treimea, și ființă dinainte-de-veci și sfântă și închinată

³⁰³ Adică a firii, naturală.

³⁰⁴ Maxim Mărturisitorul, *Către Marin*, PG 91, 200 C. ³⁰⁵ Ioan 10, 30.

πᾶσι τοῖς κτιστοῖς τριάδα, καὶ μονὰς μὲν ἔστιν ἀδιαιρέτος τῆ οὐσία ὁ θεός, τριάς δὲ ταῖς ὑποστάσεσιν—, οὕτω καὶ ὅταν λέγωμεν ὅτι ἓν ἔστιν οὐσία καὶ ἐνέργεια θεοῦ, οὐ τὴν θείαν ἀναιροῦμεν προόδον, οὐδὲ τὴν ἐνεργητικὴν φύσιν εἰς ἐνέργειαν παραγνωρίζομεν, οὐδ' εἰς ἀλλήλας ἀναλίσκομεν αὐτάς. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως ἢ τε οὐσία καὶ ἡ ἐνέργεια τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον, ἀλλ' ἑκάτερα τὰς ἑαυτῆ καταλλήλους ιδιότητας ἀκίνητους ἔχουσα, καὶ ἡ μὲν οὐσία, ἡ δὲ ἐνέργεια μένουσα. Καὶ πατρὶ γὰρ υἱὸς τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον, ἐπεὶ καὶ πᾶσα γέννησις τῷ γεννῶντι ταῦτὸν πέφυκεν ἀποτελεῖν τὸ γεννῶμενον, μένει δ' ὅμως υἱὸς ὁ υἱός, μὴ διὰ τὸ ταῦτὸν καὶ τὸν αὐτὸν κατα φύσιν λόγον εἰς πατέρα μεταποιούμενος. Οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ λόγον ἐνταῦθα τὸν ὄρον ἐκδέξαιτ' ἂν τις εὖ φρονῶν· ἀλλ' ἀπλῶς τὰ ὀνόματα· καὶ γὰρ τὸ θεῖον κατ' οὐσίαν ἀόριστον. Ἐπεὶ δ' ἔστιν ὡς, ἡ οὐσία καὶ ἡ ἐνέργεια πρὸς ἀλλήλας διενηνόχασι, κατὰ τοῦτο πάλιν οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον· «καὶ ἡ τοῦ θεοῦ ἀπλοτῆς ἐντεῦθεν οὐ παραβλάπτεται», ὡς καὶ αὐτὸς ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ μέγας γράφει Βασίλειος. Καὶ ὁ σοφὸς γὰρ τὰ θεῖα Κύριλλος σαφῶς φησιν, ὅτι «τῆς μὲν θείας οὐσίας ἔστι τὸ γεννᾶν, τῆς δὲ ἐνεργείας τὸ ποιεῖν, φύσις δὲ καὶ ἐνέργεια οὐ ταῦτὸν».

[5] Οὐκ οὖν διὰ τοῦτο λέγομεν ταῦτὸν οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν θείαν, ἐπειδήπερ ἓν ἔστι παντᾶσιν τὸ ὑφ' ἑκατέρου σημαινόμενον, ἀλλὰ πρὸς τῷ λόγον ἔχειν τὸν αὐτὸν, ὡς εἴρηται, καὶ διὰ τὸ ὑπερφυῶς ἀνέκλειπτόν

¹⁰⁶ Literal: o dizolvăm, o reducem.

¹⁰⁷ Sau: titlu, nume, calificativ, 'etichetă'; Vasile cel Mare, *Contra Iul Eunuhiu* 5, PG 29, 716 (vezi-i și *Epistola către Eustathie medicul*, PG 32, 696 AB); citat și de Marcu Evghenicul, *Opere* II, GA, p. 283, 235-237, 351 ș.urm.

de toate cele zidite), [tot] așa și când spunem că unu/ una este ființa și lucrarea lui Dumnezeu, nu desființăm dumnezeiasca ieșire/purcedere, nici [nu] luăm – în chip greșit – firea lucrătoare drept lucrare, nici nu o topim³⁰⁸ pe una în cealaltă. Căci, chiar dacă «în cazul firii simple și netrupești ființa și lucrarea primesc același cuvânt»³⁰⁹, dar [aceasta se întâmplă] nemișcate având fiecare din acestea [două] însușirile proprii ei, și una rămânând *ființă*, iar cealaltă *lucrare*. Că și Fiul primește același cuvânt³¹⁰ cu Tatăl (că și nașterea – oricare [ar fi ea] – îl face pe cel născut [a fi] totuna cu născătorul), dar fiu rămâne Fiul, neprefăcându-Se – datorită [faptu]lui [de a fi] totuna [cu Tatăl] și [a primi], după fire, același cuvânt [cu El] – în tată. Și apoi, de cugetă cineva bine, prin 'cuvânt' nici nu poate înțelege aici definiția, ci – simplu – numirile/numele; că nedefinit este, după ființă, Dumnezeiescul. Iar fiindcă ființa și lucrarea se deosebesc întreolaltă, pentru aceasta – iarăși – nu primesc același cuvânt; «și nu e vătămată, din pricina aceasta, simplitatea lui Dumnezeu», cum însuși altundeva iarăși [o] scrie marele Vasile³¹¹. Că și Chirii, înțeleptul în cele dumnezeiești, limpede spune «[fiind]că al dumnezeieștii ființe este [faptul de] a naște, iar al lucrării [cel de] a face [făptura], nu totuna e *firea și lucrarea*»³¹².

[5] Astfel că nu pentru aceasta zicem că totuna este dumnezeiasca *ființă* și *lucrare*, [și anume] pentru că unul [și același lucru] este ceea ce e semnat de către fiecare din acestea două; ci, pe lângă faptul de avea (precum s-a spus) același cuvânt, [zicem aceasta] și datorită nelipsirii

³⁰⁸ Același titlu, nume, calificativ, aceeași 'etichetă'.

³⁰⁹ *Împotriva lui Eunomiu* 2, PG 29, 640 B.

³¹⁰ Chiril al Alexandriei, *Tezaurul* 18, PG 75, 312 C.

τε καὶ ἀχώριστον τῆς ἐνεργείας, ὃ δη καὶ μόνου θεοῦ-
 μόνος γὰρ ἀπορρήτως ἐνεργῆς αἰεὶ ἐστὶν ἀναλλοιώτως.
 Οὐδ' ὡς τῆς ἐνεργείας οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας οὐσης, ἀλλ' ἐπεὶ
 τὰ πάντα ὁ θεὸς συνειλημμένος τε καὶ ἐνιαίως ἔχων
 ἀμερῶς ἕκαστον τούτων ἐνεργεῖ, καὶ συνεστραμμένος
 ὦν εἰς εαυτὸν αἰεὶ καὶ εαυτὸν οὐδέποτε ἀπολείπων
 διὰ τῆς ἐφ' ἕκαστον προόδου, ὅλος καὶ μόνος αὐτὸς
 ὑποσημαινόμενός ἐστιν, ὡς ἀμέριστος ἐν μεριστοῖς.
 Εἰ δὲ καὶ ταῦτόν ἐπιστήμη τε καὶ νοῦς, καίτοι δυνάμει
 πρότερον ὑπάρχων, εἴτα ἐνεργεῖα γεγωνῶς καὶ οἶον
 ἐπικτήτων ἔχων τὸ βεβαίως τε καὶ ἀληθῶς φρονεῖν,
 πῶσω μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θεοῦ, παρ' ᾧ μηδὲν πρόσφατον
 μηδαμῆ μηδενὸς ἐπιγινομένου τε καὶ ἀπογινομένου
 πώποτε. Νοῦς μὲν οὖν ἐπιστήμη ταῦτόν. Ἀλλὰ πολλαὶ
 μὲν ἐπιστήμαι πολλῶν ὄντων τῶν ἐπιστητῶν, εἰς δὲ
 νοῦς ὁ πᾶσι τούτοις ἐπιβάλλων. Καὶ τῶν ἐπιστημῶν
 ἕκαστης αἴτιος αὐτός, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖναι τούτου. Καὶ κατ'
 ἐπιστήμην μὲν ὁ τῶν ἐπιστημόνων νοῦς μεθεκτός ἐστι
 παρὰ τῶν μανθανόντων, κατ' οὐσίαν δὲ ἀμέθεκτος καὶ
 ἀμετάβατος. Βλέπεις ὅπως αὐθις διενήνοχεν; Εἰ δ' ἐν
 καὶ οὐχ ἐν ἐπιστήμη τε καὶ νοῦς, πῶς οὐκ ἐπὶ τοῦ θεοῦ
 ταῦτόν καὶ οὐ ταῦτόν ἐστὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια, καθ' ὃν
 δια τὸ ὑπερφυῆς καὶ τὰ ἀντικείμενα τὴν πρὸς ἄλληλα
 πάλην κατὰ τοὺς πατέρας ἀποτίθεται;

³¹¹ Adică: datorită faptului că dumnezeieștii ființe nu îi lipsește nicicând dumnezeiasca lucrare, iar aceasta din urmă e nedespărțită de aceea.

³¹² Se reia aici cursul frazei inițiale: «Nu pentru aceasta zicem că totuna este dumnezeiasca ființă și lucrare, [și anume] pentru că ...; nici pentru că ...».

³¹³ Și, prin urmare, distinctă de aceasta.

³¹⁴ «toate»: toate lucrările și însușirile Sale.

³¹⁵ Adică: mintea oamenilor de știință este împărtășibilă – discipolilor lor – din unghiul științei, nu din al ființei; discipolii se împărtășesc de știința – nu de ființa – minții dascălului lor.

³¹⁶ Adică intransitivă.

și nedespărțirii – [în chip] mai-presus-de-fire – a lucrării [față de ființă]³¹¹, ceea ce doar lui Dumnezeu Îi este [propriu]; că doar El este – [în chip] negrăit – pururea lucrător, [în chip] neschimbat. [Și] nici pentru că³¹² lucrarea nu ar fi din ființă³¹³, ci pentru că, toate³¹⁴ avându-le Dumnezeu [în chip] adunat și unitar, [în chip] neîmpărțit lucrează [El] fiecare din acestea și, adunat fiind [El] în Sineși pururea și nicicând părăsindu-Se pe Sineși prin ieșirea/purcederea la fiecare [din lucrările acestea], întreg – și doar El – este arătat [de fiecare din acestea], ca [Unul ce] neîmpărțit [este] în cele împărțite. Iar dacă [până] și știința și minte e totuna – în ciuda faptului că [mintea], fiind [la început] doar [mintea] în potența, [abia] mai apoi ajunge [a fi minte] în act, și ca pe ceva dobândit are faptul de a cugeta [în chip] incredințat și adevărat –, cu atât mai mult [va fi așa] în [privința lui] Dumnezeu, la Care nu este nimic [apărut] de curând, nimic adăugându-l-se ori desfăcându-l-se vreodată, nicidecum. Deci mintea e totuna cu știința; dar multe sînt științele, multe fiind [domeniile] cele supuse științei, dar una este mintea ce se apucă de toate acestea; și ea este pricinuitoarea fiecăreia dintre științe, iar nu acelea [sînt pricinuitoare] ale ei. Și după știință este împărtășibilă – celor ce învață – mintea celor ce au știința³¹⁵, pe când după ființă este neîmpărtășibilă și nemutată³¹⁶. [Așadar,] vezi, iarăși³¹⁷, că diferită este [mintea de știință]? Iar dacă unul/una și nu unul/nu una e știința și mintea, cum nu va fi în [cazul lui] Dumnezeu totuna și nu totuna ființa și lucrarea, din unghiul Căruia – datorită mai-presus-ului-de-fire – cele contrare își și leapadă potrivnicia dintreolaltă³¹⁸, după [cum spun] Părinți[i]?

³¹¹ Adică: pe de altă parte.

³¹² După cum s-a spus puțin mai sus (vezi paragraful 2): Dumnezeu și este și nu este, și este și pretutindenea și nicăierea, și cu-multe-nume și de-nenumit etc.

[6] Ἀλλὰ τὸ μὲν ἓν εἶναι ταύτας καὶ ταῦτόν καὶ τοῖς ἀντιλέγουσιν ἡμῖν δοκεῖ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀσφαλῶς. Οἱ μὲν γὰρ οὕτως ἓν εἶναι λέγουσιν οὐσίαν θείαν καὶ ἐνεργεῖαν, ὡς ἰσοδυναμεῖν ἀλλήλοις τὰ ὀνόματα, ἵνα μὴ πολλοὶ φασιν ἢ συνθετος αὐτοῖς εἶη ὁ θεός, ἓν ὧν ἐκ διαφόρων ὀπωσδήποτε. Καίτοι μετ' οἰκείας ἐνεργείας οὐκ ἂν τί ποτ' εἶη σύνθετον· οὐδὲ γὰρ ἡ ἀκτίς διὰ τὸ φωτίζειν σύνθετος. Οἱ μὲν οὖν δύο λέγοντες προσηγορίας ἐνὶ σημαινομένῳ κλέπτουσι τοὺς ἀκροωμένους, ὡς καὶ οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν ἐπὶ θεοῦ δοξάζοντες, αὐτοὶ δὲ ἑκατέρου τούτων οὐ τὸν αὐτὸν θεὸν ὡς ὄντα ἀμφοτέρω φρονούντες, ἀλλ' ἓν παντάπασι δηλοῦντες διὰ πλειόνων ὀνομάτων, ὡς εἶναι τὸν θεὸν κατὰ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν οὐσίαν ἀνενέργητον ἢ ἐνέργειαν ἀνούσιον, οὐ καθ' ὑπεροχὴν, ἀλλὰ κατ' ἔλλειψιν. Εἰ γὰρ ἀδιαφορα παντάπασι, δυοῖν θάτερον διάκενός ἐστι ψόφος ὀνόματος, κατ' οὐδεμιᾶς ἰδίας ἐννοίας τὸ σημαινόμενον ἔχοντος, ὥστε συμβαίνειν αὐτοῖς χρῆσθαι πῶς τοῖς ἐπὶ θεοῦ λεγομένοις κατὰ Σαβέλλιον· ὡς γὰρ ἐκεῖνος τριώνυμον ἔλεγεν οὐσίαν τὰς ὑποστάσεις κακῶς συνάγων εἰς αὐτήν, οὕτως οὗτοι διώνυμόν φασιν οὐσίαν τὰς φυσικὰς ἐνεργείας μετ' αὐτῆς συναλείφοντες. Μάλιστα δὲ ψιλὴν τὴν τῆς ἐνεργείας τίθενται φωνήν, δίχα τινὸς διανοίας ταύτην ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λέγοντες. Διο καὶ μίαν φασὶν ἐπὶ θεοῦ ἐνέργειαν τε καὶ δύναμιν ἀκτιστον, ὡς ταῦτόν καὶ

³¹⁶ «acestea»: ființa lui Dumnezeu și lucrarea Lui.

³²⁰ «așa»: în sensul acesta.

³²¹ Cei ce vorbesc despre sinonimia – în Dumnezeu – între *ființă* și *lucrare*.

³²² Adică: nu în sensul că, fiind Dumnezeu mai presus de ființă, lucrarea Lui nu e întemeiată în vreo ființă (căci e întemeiată pe [o ființă] mai-presus-de-ființă), ci în sensul că e *propriu-zis* lipsită de ființă, adică nu este în-ființată nicidecum.

[6] Însă [faptul de] a fi acestea³¹⁹ una și totuna [il] cugetă și cei ce ne contrazic pe noi, dar nici aceasta nu o cugetă fără greș. Că ei [nu altcum decât] așa³²⁰ spun a fi una dumnezeiasca *ființă și lucrare*, [și anume] având numirile [acestea] același înțeles întreolaltă, ca nu cumva – zic ei – Dumnezeu să fie *mai mulți ori compus*, [adică] unul fiind [El], dar [alcătuit] – numaidecât – din [părți] diferite (măcar că nu e nimic care să fie compus cu propria sa lucrare; că nici raza nu este – pe motiv că luminează – compusă). Așadar, cei ce vorbesc despre două denumiri date unuia [și aceluiași] semnificat, [aceștia] îi înșeală pe cei ce îi aud, cum că [chipurile și ei³²¹] ar socoti că în [cazul lui] Dumnezeu există și *ființă și lucrare*; [și îi înșeală] pentru că, prin [faptul de a vorbi de] fiecare din acestea două, [ei] nu socotesc că același Dumnezeu este amândouă acestea, ci unul și același lucru îl arată prin mai multe numiri, încât Dumnezeu este – după gândurile lor – *ființă ne-lucrătoare sau lucrare ne-în-ființată*, [aceasta] nu în înțeles de depășire, ci în înțeles de privare³²². Pentru că dacă sînt cu totul nediferite, atunci una din cele două e denumire goală, nefiind spusă în privința semnificatului după nici un înțeles propriu al ei, încât ajung, oarecum, să folosească cele spuse despre Dumnezeu precum Sabelie; că precum acela vorbea de o fire cu-trei-nume, [în chip] rău contrăgând [și reducând] lpostasurile la aceasta, [tot] așa vorbesc [și] aceștia de o fire cu-două-nume, contopind – cu aceasta – lucrările firești. Ba mai mult, gol socotesc [ei a fi] termenul de 'lucrare', zicând că acesta nu are nici un înțeles [când este] spus în privința dumnezeieștii firi; [fapt] pentru care și vorbesc [ei], la Dumnezeu, de o singură nezidită lucrare și putere – în înțelesul că [ea] este totuna cu ființa lui Dumnezeu și nedeosebită

αδιάφορον ούσαν κατ' αὐτοὺς τῆ οὐσίας τοῦ θεοῦ, τὰς δ' ἄλλας εἰς τὴν κτίσιν κατασπῶσι πάσας.

[7] Ἡμεῖς δὲ πάσας τὰς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ ἄκτιστους εἶναι παρὰ τῶν πατέρων ἐδιδάχθημεν, εἰ μὴ τις φαίη καὶ τὸ ἐνέργημα, δηλαδὴ τὸ ἀποτελεσμα, ὁμωνύμως ἐνέργειαν. Καὶ ὅταν μιαν μονην λέγωμεν ἐπὶ θεοῦ ἐνέργειαν, τὴν ταύτας ἀπάσας ἐνιαίως περιέχουσιν νοοῦμεν. Κατὰ τοὺς πατέρας γὰρ ὡς ὁ ἥλιος διὰ τῆς αὐτῆς ἀκτίνος καὶ φωτίζει καὶ θερμαίνει καὶ ἀνακινεῖ καὶ αὖξει καὶ ζωογονεῖ, οὕτω καὶ ὁ θεὸς διὰ μιᾶς ἐνεργείας πάντα ἐνεργεῖ. Ὡς οὖν ἐπὶ τοῦ ἡλίου, κὰν τὴν περιεκτικὴν ἐκείνην τὴν τὰς ἄλλας ἐνεργοῦσαν φήσης, πάσας εἶπες, κὰν πάσας εἶπης, ἐκείνην αὐθις φῆς τὴν μίαν, οὕτω καὶ ἐπὶ θεοῦ. Διὸ καὶ ποτὲ μὲν ἐνικῶς εὗρησεις τὴν αὐτὴν θεῖαν καὶ ἄκτιστον ἐνέργειαν προαγομένην, ποτὲ δὲ πληθυντικῶς· «ἢ τοῦ κυρίου γὰρ», φησί, «σὰρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλοῦτησε διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀκραιφνεστάτην ἔνωσιν, τοῦ λόγου δι' αὐτῆς τὴν οἰκείαν ἐνδεικνυμένου ἐνέργειαν». Εἶδες καὶ πολλὰς καὶ μίαν τὴν αὐτὴν; Πῶς οὖν κατὰ τὸ κτιστὸν τε καὶ ἄκτιστον διενεχθεῖεν ἂν;

[8] Καὶ τὸ ἐν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας οὐχ ὡς τῆς αὐτῆς σημασίας τελουσῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀχώριστον νοοῦμεν, ὅλου καὶ μόνου καὶ αἰεὶ τοῦ θεοῦ ἀμερώς δι' ἐκάστης γνωριζομένου τῶν ἐνεργειῶν· ἐντεῦθεν γὰρ μᾶλλον οὐδὲ σύνθετον, ἀλλ' ἀπλοῦν ἐκφαίνεται τὸ θεῖον, ὡς καὶ ὁ τὰ τοιαῦτα σοφὸς Δαμασκηνός

³²³ Literal: *camea Domnului*.

³²⁴ Literal: *'s-a îmbogățit cu'*.

³²⁵ Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 3, 17, PG 94, 1069 B.

³²⁶ Adică: după criteriul zidit/nezidit, din unghiul însușirii ziditului și, respectiv, neziditului.

[de aceasta] – și pe toate celelalte [lucrări] le coboară în rândul zidirii.

[7] Pe când noi am fost învățați de către Părinți cum că toate lucrările lui Dumnezeu sînt nezidite, [aceasta] dacă nu numim, omonomic, și lucrătura – adică rezultatul [lucrării] – [tot] 'lucrare'. Iar când pomenim – în [privința lui] Dumnezeu – [de] o singură lucrare, o înțelegem pe cea care le cuprinde unitar pe toate acestea. Că – după Părinți – precum soarele prin aceeași rază și luminează și încălzește și mișcă și crește și dă viață, așa și Dumnezeu toate le lucrează prin lucrarea [aceasta] cea una. Așadar, după cum în privința soarelui, de-ai pomeni-o pe cea care le lucrează pe celelalte, [atunci] *pe toate* le-ai spus, iar de le-ai pomeni pe toate, [atunci] *pe cea una* ai spus-o, așa și în privința lui Dumnezeu; [fapt] pentru care aceeași dumnezeiască și nezidită lucrare o vei afla pomenită când la singular, când la plural; că zice: «trupul Domnului³²³ a dobândit³²⁴ [putința de a lucra] dumnezeieștile lucrări, datorită curatei uniri cu Cuvântul, Cuvântul arătându-și prin el propria Sa lucrare»³²⁵. Ai văzut [cum] aceeași [lucrare e pomenită] și [ca] *multe* și [ca] *una*? Cum, deci, să se împartă [ea] după zidit și nezidit³²⁶?

[8] Iar *unul* ființei și al lucrării³²⁷ îl gândim nu în înțelesul că acestea [două] ar însemna același lucru, ci [il] gândim din unghiul nedespărțirii [lor întreolaltă], întreg Dumnezeu – și singur [El] și pururea – fiind cunoscut [în chip] neîmpărțit prin fiecare dintre lucrări. Că – mai mult – [tocmai] de aici³²⁸ se și vedește Dumnezeiescul a nu fi compus, ci simplu, după cum spune Damaschin,

³²⁷ Adică: faptul că ființa și lucrarea sînt una întreolaltă, că formează un *unul*

³²⁸ «de aici»: datorită faptului că *ființa* nu are același înțeles cu *lucrarea* (măcar că sînt unite în chip nedespărțit).

φησιν· «ἵνα μὴ σύνθετον εἶη τὸ θεῖον, ὅπερ ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστὶ, χρῆ τῶν ἐπὶ θεοῦ λεγομένων ἕκαστον οὐ τί κατ' οὐσίαν σημαίνειν οἰεσθαι, ἀλλ' ἢ τί οὐκ ἐστὶ δηλοῦν ἢ σχέσιν ἢ τι τῶν παρεπομένων τῇ θεῖα φύσει ἢ ἐνέργειαν». Τὸ γὰρ θεὸς ὄνομα ἐνεργείας ἐστὶν ὄνομα, «ἐκ τοῦ θέειν καὶ πάντα περιέπειν, ἢ αἰθεῖν, ὃ ἐστὶ καίειν», ἢ ἀπὸ τοῦ «θεᾶσθαι τὰ πάντα»· «ἐθεάσατο γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἀχρόνως ἐννοήσας· καὶ ἕκαστον κατὰ τὴν θελητικὴν αὐτοῦ καὶ ἄχρονον ἐννοίαν, ἣτις προορισμὸς οὐσα καὶ εἰκῶν καὶ παραδειγμα, ἐν τῷ προορισθέντι καιρῷ γίνεται». Τὸ μὲν οὖν γινόμενον κτιστόν, ὃ δὲ προορισμὸς καὶ τὸ θέλημα τὸ θεῖον καὶ ἡ πρόγνωσις καὶ σύνεισιν ἐξ αἰδίου τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ ἀναρχά τε καὶ ἄκτιστά ἐστι· καὶ τούτων οὐδέν ἐστιν οὐσία τοῦ θεοῦ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται. Καὶ τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ εἶναι ταῦτα τοῦ θεοῦ οὐσία, ὡς καὶ τὸν μεγαν Βασιλείον ἐν τοῖς Ἀντιφρητικοῖς τὴν τοῦ θεοῦ περί τινος πρόγνωσιν ἀρχὴν μὲν οὐκ ἔχειν φάναι, τελευτὴν δὲ προβάντος τοῦ προεγνωσμένου. Συνδοκεῖ μὲν οὖν καὶ τοῖς ἀντιλέγουσιν ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἀσφαλῶς, τὴν τοῦ θεοῦ ἄκτιστον ἐνέργειαν ταῦτόν εἶναι τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ μὴ ταῦτόν ἀπαγορεύουσι τελέως. Ἐνταῦθα δ' ἡμῖν καὶ τὸ μὴ ταῦτον ἀποδέδεικται λαμπρῶς.

³²⁹ Atributele consecvențiale.

³³⁰ *Ibidem*, 1, 9, PG 94, 836 A.

³³¹ Vezi și Grigorie Teologul, *Cuvântul 30 (Al 4-lea Teologic)* 18, J. Barbel, p. 206; PG 36, 128 A.

³³² Vezi și Vasile cel Mare (Evagrie Ponticul), *Epistola 8*, 11, Courtonne 1, 35; PG 32, 265 A.

³³³ *Susana* 1, 42.

³³⁴ Sau predeterminare, sau predestinare.

³³⁵ Sau imagine.

³³⁶ Sau model.

³³⁷ Ioan Damaschinul, *Dogmatica I*, 9, PG 94, 836 B–837 A.

³³⁸ Altfel zis: sint co-eterne ființei lui Dumnezeu.

³³⁹ *Impotriva lui Eunomiu* 4, PG 29, 680 B.

cel înțelept în [lucrurile] acestea: «ca nu cumva Dumnezeiescul să fie compus – ceea ce ar fi culmea necinstirii [de Dumnezeu] – trebuie să înțelegem că fiecare din cele spuse despre Dumnezeu nu înseamnă ce [este El] după ființă, ci arată ce nu este sau relație sau ceva din cele ce urmează [nemijlocit]³²⁹ dumnezeieștii firi sau lucrare»³³⁰; că numele de θεός ([dumne]zeu) este nume al lucrării, «de la θέειν (a alerga) și a îngriji de toate, ori de la αἰθεῖν (a arde)³³¹, ori de la θεάσθαι (a vedea) toate³³²; că 'pe toate le-a văzut mai înainte de facerea lor'³³³, înțelegându-le [în chip] mai presus de timp; și fiecare [dintre acestea toate] după înțelegerea Lui voitoare și mai-presus-de-timp – [înțelegere sau înțeles] care [îi] este prehotărâre³³⁴ și icoană³³⁵ și paradigmă³³⁶ – se face la vremea prehotărâtă»³³⁷. Așadar, ceea ce se face, [aceasta] zidit [este]; pe când prehotărârea și voia dumnezeiască și precunoașterea, [acestea] din veșnicie împreună-sînt ființei lui Dumnezeu³³⁸ și sînt și fără-de-început și nezidite; și nimic din acestea nu este ființa lui Dumnezeu, după cum am arătat mai sus. Și atât de departe sînt acestea de a fi [ele] ființa lui Dumnezeu, încât marele Vasile și spune în *Antiretice* că precunoașterea lui Dumnezeu în privința a ceva nu are început, dar are sfârșit, și anume la împlinirea precunoscutului³³⁹. Așadar, și cei ce ne grăiesc împotriva incuviințeză – măcar că [în chip] greșit – că nezidita lucrare a lui Dumnezeu este totuna cu ființa lui Dumnezeu, dar [ei] interzic cu desăvârșire a nu fi [ele] totuna; pe când noi am arătat aici, strălucit³⁴⁰, și că [ele] nu sînt totuna³⁴¹.

³²⁹ Adică: prin strălucitele cuvinte ale Părinților.

³³¹ Dumnezeiasca ființă și dumnezeiasca lucrare sînt totuna din unghiul nedespărțirii lor, dar – totodată – din unghiul deosebiri lor nu sînt totuna; ereticii erau de acord doar cu primul aspect, deși nu în aceeași accepție cu ortodocșii.

[9] ΑΛΛ' οὐ μόνον ἡ προγνωσις καὶ ἡ θέλησις, φυσικαὶ οὐσαι τοῦ θεοῦ ἐνεργεῖαι, ἄκτιστοὶ τε καὶ ἀναρχοὶ εἰσι καὶ οὐσίαι οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐπόμενα τῇ θεῖα φύσει, καὶ συνεστὶν αὐτῇ καὶ φύσεις οὐκ εἰσὶ, καὶ ἀναρχα ἔστι καὶ σύνθεσιν οὐδεμίαν ταύτη ἐμποιεῖ, καθάπερ ἀνωτέρω ἤκουσας. Πρὸς δὲ τούτοις «ἡ μὲν ὑπερουσίως οὐσία τοῦ θεοῦ ἀνώνυμος ἔστιν ὡς ἀνεκφώνητος καὶ πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν ὑπερβαίνουσα, τῶν δὲ ἐνεργειῶν ἑκάστη κεῖται ὄνομα». Διὸ καὶ κυρίου ὀνόματος ἐπὶ τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης ἀποροῦντες ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν ὀνομάζομεν αὐτήν. Ἔτι, φύσις φυσικὴ οὐδέ ποτ' ἂν ρηθεῖη, οὐδ' οὐσία οὐσιώδης· αἱ δὲ ἐνεργεῖαι τοῦ θεοῦ φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις παρα τῶν ἁγίων λέγονται· «πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ θεός», φησὶν ὁ θεῖος Μάξιμος, «φύσει ἔχει καὶ οὐκ ἐπίκτητα». Καὶ πάλιν· «τοῦ φυσικοῦ θελήματος καὶ τῆς οὐσιώδους ἐνεργείας ἀναιρουμένης οὔτε θεὸς ἔσται οὔτε ἄνθρωπος»· ὅθεν καὶ σαφῶς ἐλέγχονται δεινῶς ἀθεῖα περιπίπτοντες οἱ διὰ τὸ τῆς θείας ἐνεργείας ἄκτιστον καὶ οὐσιώδες ἡμῖν διθεῖαν ἐγκαλοῦντες, ὡς αὐτοὶ ταύτην ἀθετοῦντες.

[10] Ἀλλὰ καὶ φυσικὰ ἰδιώματα τὰς ἐνεργείας οἱ πατέρες φασίν. Ἔχειν γὰρ τον Χριστὸν ὁμολογοῦμεν,

³⁴² Adică: naturale, ale firii.

³⁴³ Adică: atributele consecvențiale.

³⁴⁴ Adică: nu doar în cazul precunoașterii și voii dumnezeiești spunem că – deși sînt nezidite – nu constituie ființe (sau firi), ci lucrul acesta îl spunem și în cazul a toate câte 'urmează' firii dumnezeiești, adică al însușirilor ei naturale.

³⁴⁵ Despre φωνή (glas/sunet/termen) vezi Damaschin, *Dialectica*, GA, p. 42. nota 45 și p. 44 ș. urm.

³⁴⁶ Grigorie al Nyssei, *Despre dumnezeirea Fiului și Duhului*, PG 46, 573 D.

³⁴⁷ Adică: în privința supraființialității aceleia.

³⁴⁸ Adică: în chip natural.

³⁴⁹ Vezi *Tálcuire la 'Tatăl nostru'*, PG 90, 884 BC; în *Dialogul Ortodoxului cu Varlaamitul* (5) spusă aceasta este atribuită lui Athanasie cel Mare, iar în

[9] Însă nu doar precunoașterea și voi[re]a – firești³⁴² lucrări ale lui Dumnezeu fiind [ele] – sînt nezidite și fără-de-început și [totodată] nu sînt ființe, ci și toate cele ce urmează dumnezeieștii firi³⁴³, [și anume] și împreună-sînt acesteia și [totodată] nu sînt firi, și sînt fără-de-început și [totodată] nici o compunere nu fac acesteia, după cum ai auzit mai sus³⁴⁴. Pe lângă acestea, «ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă este fără-de-nume, ca una ce este de-neglásuit/de-necuprins-în-sunet³⁴⁵ și mai presus de toată însemnarea prin glăsuire/sunet, pe când, în privința lucrărilor, fiecareia din ele îi este nume»³⁴⁶; [fapt] pentru care, nepricepându-ne de [a pune] vreun nume propriu în privința mai-presus-de-ființei aceleia³⁴⁷, [nu de altundeva decât] din lucrări o numim pe ea. Apoi, nimeni nu ar zice 'fire firească' [sau 'natură naturală'], nici 'ființă ființială'; pe când lucrările lui Dumnezeu, [acestea] sînt numite – de către sfinți – firești și ființiale; că zice dumnezeiescul Maxim: «toate câte le are Dumnezeu, [pe acestea] prin fire le are³⁴⁸, nu dobândite»³⁴⁹; și iarăși: «o dată desființată voi[re]a firească³⁵⁰ și lucrarea ființială, nici Dumnezeu nu va [mai] fi, nici om»³⁵¹. Astfel că limpede sînt dați în vileag cum că, [în chip] cumplit, în ateism cad cei ce, pe motivul însușirii nezidite și ființiale a dumnezeieștii lucrări, ne părăsc pe noi de diteism, întrucât ei o leapădă pe aceasta³⁵².

[10] Dar și 'însușiri firești' numesc Părinții lucrările [dumnezeiești]; că, după de-Dumnezeu-cuvântătorul cel

alt pasa] lui Chiril al Alexandriei (vezi *Dialogul Ortodoxului...* 16 și [Cum] că *Varlaam și Achindin...* 9), ed. Hristou, vol. II, p. 263, respectiv p. 268.

³⁴² Adică: proprie firii, naturală.

³⁴³ *Către Marin*, PG 91, 96; vezi și 201 AB.

³⁴⁴ Adică: întrucât desființează caracterul ființial și nezidit al dumnezeieștii lucrări, antiisihaștii Îl 'desființează' pe Însuși Dumnezeu; deci sînt ate.

κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκῶν θεολόγον, καταλλήλως τὰς δύο φύσεις, «διπλὰ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικὰ ἰδιώματα· δύο τε θελησεῖς φυσικὰς, τὴν τε θείαν καὶ ἀνθρωπίνην· καὶ ἐνεργείας δύο φυσικὰς, τὴν τε θείαν καὶ ἀνθρωπίνην· καὶ αὐτεξουσία δύο φυσικὰ, θεῖον τε καὶ ἀνθρώπινον· καὶ σοφίαν καὶ γνῶσιν θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην». Οὐ τοίνυν τὰ φυσικὰ ἰδιώματα φύσεις, ὡσπερ οὐδὲ τὰ ὑποστατικά, καὶ ταῦτα πολλὰ ὄντα περὶ ἕκαστην τῶν ὑποστάσεων, ὑποστάσεις ἂν ποτε ρηθεῖεν. Ἐτι, ἐκ τῆς οὐσίας ἢ ἐνέργεια, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ οὐσία ἐκ τῆς ἐνεργείας. Καὶ ἡ μὲν αἰτία, ἡ δὲ αἰτιατὴ· καὶ ἡ μὲν αὐθυποστατος, ἡ δὲ ἀνυπόστατος καθ' ἑαυτὴν· περὶ γὰρ τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην πάσαι αἱ ἐνεργεῖαι. Καὶ γὰρ εἴ τι λεγεται περὶ θεοῦ, φησὶν ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, εἴτε παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας εἴτε παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς, τῶν περὶ αὐτὴν τι ἀποσημαίνει. Αὕτη δὲ ἐστὶ, περὶ ἣν ἐστὶ τὰ πάντα, οὐ τὰ ὑπὸ χρόνον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ αἰῶνας θεοπρεπῶς νοούμενα ἐπὶ θεοῦ, ὧν «μὴ γένοιτό μοι ἐπὶ κτήτῳ τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος εἰπεῖν», φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος. Καὶ πάλιν, «ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὸ ὦν καὶ τὸ θεὸς καὶ τὸ ὑπερούσιος καὶ τὸ ἄπειρος καὶ τὰ τοιαῦτα προσηγορίας λέγομεν, τινῶν μὲν ἐμφαντικὰς τῶν θεωρουμένων περὶ αὐτὸν, οὐδενός δὲ τῶν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καὶ φύσιν δηλωτικὰς». Ἐτι, κατ'

³³ *Dogmatica 57 (Despre însușirile celor două firi)*, PG 94, 1033 A.

³⁴ Adică: ființa este *pricină* (sau *cauză*), iar lucrarea este *pricinuită* (*cauzată*, *adică*).

³⁵ «*împrejurul acesteia*»: împrejurul dumnezeieștii Firi. Vezi *Despre dumnezeirea Fiului și Duhului*, PG 46, 573 CD; vezi și *Către Avlație în Gregorii Nysseni opera*, Leiden 1958, vol. 3, 1, p. 42-43.

³⁶ Dumnezeiasca Fire, *adică*.

³⁷ *Două dialoguri contra Macedonienilor I*, PG 28, 1313 A: «Să nu îmi fie mie a numi 'dobândit' ceva [din cele înțelese a fi] la Duhul; că nici

din Damasc, «îndoite Îl mărturisim pe Hristos a avea – potrivit cu firile cele două – însușirile firești ale celor două firi: două voi[ri] firești, [și anume] cea dumnezeiască și cea omenească, și două lucrări firești, [și anume] cea dumnezeiască și cea omenească, și îndoit liber-arbitru, [și anume] dumnezeiesc și omenesc, și înțelepciune și cunoaștere dumnezeiască și omenească»¹⁵¹. Prin urmare însușirile firești nu se pot numi nicicând 'firi', după cum nici cele ipostatice 'ipostasuri', care și acestea sînt multe împrejurul fiecăruia dintre Ipostasuri. Apoi, lucrarea este din ființă, iar nu ființa din lucrare; iar una este *pricină*, iar cealaltă *pricinuită*¹⁵²; și una este *de-sine-subsistentă*, iar cealaltă *nesubsistentă-de-sine*, că împrejurul mai-presus-de-ființei aceleia sînt toate lucrările; că «și de se spune ceva despre Dumnezeu», zice al Nyssei dumnezeiesc Grigorie, «ori de către obiceiul omenesc, ori de către sfînta Scriptură, [lucrul] acela însemnează ceva din cele arătate împrejurul *acesteia*»¹⁵³; iar *aceasta*¹⁵⁴ e cea împrejurul căreia sînt toate, nu doar cele de sub timp, ci și cele mai-presus-de-veacuri și [în chip] potrivit-lui-Dumnezeu înțelese [a fi] la Dumnezeu, [cele] despre care marele Athanasie zice «să nu îmi fie mie a numi 'dobândit' ceva [din cele înțelese a fi] la Duhul»¹⁵⁵; și iarăși: «la Dumnezeu, [numirile de] 'cel ce este' și 'dumnezeu' și 'mai-presus-de-ființă' și 'fără-de-sfârșit' și cele asemenea acestora le socotim [a fi] denumiri care dau la iveală unele din cele văzute împrejurul Lui, nu care ar pune de față ceva din cele după ființa și firea Lui»¹⁵⁶. Apoi, după

sfînțenia, nici nemurirea, nici bunătatea – nici nimic altceva din cele văzute [cu mintea a fi] împrejurul lui Dumnezeu – [eu] nu spun că Îi este [ceva] dobândit sfîntului Duh.

¹⁵¹ Pasaj neidentificat; vezi *Nicephori Gregorae historiae Byzantinae* II, ed. Weber, p. 1066.

ουσίαν μὲν ὁ θεὸς ἀμέθεκτος, κατὰ δὲ τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ ἐνέργειαν, ἥτις καὶ δόξα τοῦ θεοῦ καλεῖται, καὶ μετέχεται καὶ ὁράται τοῖς ἅξις.

[11] Εἰ δὲ τις τολμήσει τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἀποφύνασθαι κτιστὴν, ἐλεγχθήσεται παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος· «τέκνον φωτὸς χρηματίζειν, δόξης αἰδίου μετέχειν». Καὶ πάλιν· «ἔστι δόξα θεοῦ ἢ μὲν τις φυσικὴ, ὡς δόξα ἡλίου τὸ φῶς, ἢ δὲ τις ἐξωθεν». Διὸ καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος καταλέγων τὰς μελλούσας ἀπολαύσεις, «δόξης», φησί, «θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω». Ὁ δὲ μέγας Αθανάσιος, «οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ», φησὶν, «ἔβλεπον οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ τὴν δόξαν», ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀπορρητῶς εἶδον· ταύτην γὰρ φυσικὴν ὁ αὐτὸς δόξαν ὀνομάζει τοῦ θεοῦ. Ὁ δὲ τὰ θεῖα σοφὸς Δαμασκηνός, «φυσικὴν ἀκτίνα τῆς θεότητος». Ἔτι, μίαν μὲν οὐσίαν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων γενήσεσθαι ποτε καὶ ἐννοῆσαι

³⁵⁹ *Despre Duhul Sfânt* 18, 46, PG 32, 152C: «prin Duhul sfânt [...] a se face [omul] părtaş al harului lui Hristos, fiu al luminii a se face, slavei pururea-fiitoare a se împărtași»; citat și de Marcu Evghenicul (*Opere* II, GA, p. 220-221).

³⁶⁰ Vasile cel Mare din *Despre Sfântul Duh*, PG 18, col. 46, r. 20-36: «este așadar [adică: există] slava cea firească [adică naturală] (precum lumina este slavă a soarelui) și cealaltă, oarecum dinafară, cea cu judecată adusă [Lui] – din [liberă] alegere – prin cei vrednici. Iar aceasta [din urmă] este tot îndoită; că 'fiul [își] slăvește tatăl' zice (Maleahi [1, 6]), 'iar robul pe domnul său'. Așadar, dintre acestea [din urmă], cea robească [adică: cea de la rob] este adusă de către zidire, iar – ca să zic așa – cea casnică [adică: cea de la Cel casnic] de către Duhul se împlinește; că după cum zice despre Sine [că] 'Eu Te-am slăvit pe pământ; săvârșit-am lucrul ce mi l-ai dat să îl fac' [Ioan 17, 4], tot așa [zice] și despre Mângâietorul [că] 'Acela Mă va slăvi, că dintr-al meu va lua și va vesti vouă' [Ioan 16, 14]».

³⁶¹ Grigorie Teologul, în *laudem sororis Gorgoniae*, PG 35, col. 816, r. 30-32. Semnalăm că în textul din *Patrologia Graeca* este prezentă o omisiune de punctuație, care schimbă radical sensul frazei, omisiune care a influențat decisiv modul redării respectivului pasaj în traducerile moderne. Astfel,

ființă Dumnezeu este neîmpărtașibil, pe când după îndumnezeitorul har și [îndumnezeitoarea] lucrare – care se [mai] numește și ‘slavă a lui Dumnezeu’ – Se și împărtașește celor vrednici și Se și vede de către ei.

[11] Iar de cutează cineva a declara [că] lucrarea aceasta [e] creată [adică zidită], dat în vileag va fi de către marele Vasile, care zice: «fiu al luminii a se face, slavei pururea-fiitoare a se împărtași»³⁵⁹; și iarăși: «slavă a lui Dumnezeu este, pe de o parte, cea firească – după cum e lumina slavă a soarelui – și, pe de alta, cea [adusă] dinafară»³⁶⁰; [fapt] pentru care și Grigorie cel numit cu numele cuvântării-de-Dumnezeu, înșiruind desfătărire [sau bunătățile] ce au să vie, pomenește «vederea slavei, a celeilalte și a celei preainalte»³⁶¹; iar marele Athanasie zice [că] «nu ființa lui Dumnezeu o vedeau sfinții, ci slava [Lui]»³⁶², pe care și Apostoliu [în chip] de nespus au văzut-o în munte; că pe aceasta tot el o numește ‘slavă firească a lui Dumnezeu’, iar Damaschinul cel înțelept în cele dumnezeiești – «rază firească a Dumnezeirii»³⁶³. Apoi, [lucru] necinstitor [de Dumnezeu] este și [numai] a gândi că vreodată va fi o singură ființă a lui Dumnezeu

în loc de «δοξῆς θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω, Τριαδος Ἐλλαμψις, [...]» («vederea slavei, a celeilalte și a celei preainalte, strălucirea Treimii, [...]»), după cum nimerit și logic înțelege sfântul Grigorie Palama), în ediția Migne citim – fără a doua virgulă – : «δόξης θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω Τριαδος; Ἐλλαμψις, [...]» («vederea slavei, strălucirea Treimii, a celeilalte și a Celei Preainalte, [...]»). Sensul ce reiese din această ultimă variantă e atât de ciudat, încât traducențele moderne consultate (Browne-Swallow, 1894; traducerea Academiei Teologice din Moscova, 1912) se simt obligate să îl ignore cu totul pe «ἄλλης» («a celeilalte»). Semnalăm, iarăși, faptul că sfântul Grigorie Palama nu doar că înțelege corect pasajul Nazianzineanului, dar și indică corespondența dintre el și Vasile cel Mare.

³⁵⁹ *Către Antioh ducele* 28, PG 28, 616 A.

³⁶¹ *Omilia la Schimbarea-la-față* 12, PG 96, 564 B.

ασεβές, «μίαν δὲ ἐνεργειαν θεοῦ καὶ τῶν τεθεωμένων» ὁ πολὺς τὰ θεία Μάξιμος φησι, καὶ τοῦτ' εἶναι τὴν θέωσιν ὑπαγορεύει· λάμπουσι γὰρ καὶ οἱ δίκαιοι, ὡς ὁ κυριος ἐλάμψεν ἐπ' ὄρους, ἀναπεφηνότες ἄλλοι ἥλιοι τῇ μεθέξει τῆς θεουργικῆς αὐγῆς ἐκείνης.

[12] Εὐροὶς δ' ἂν καὶ πλείω τούτων ἐξετάζων, καθ' ἃ μὴ ταυτόν ἐστὶν ἐπὶ θεοῦ οὐσία καὶ ἐνεργεια. Οἱ δὲ πρὸς τὰ τοσαῦτα δεινὴν νοσοῦντες ἀβλεψίαν, τὰς μαρτυρούσας τὸ ταυτόν φωνάς ἐκ τῶν θείων γραφῶν ἐκλεγόμενοί τε καὶ προφέροντες, ἡμῖν δοκοῦσιν ἀντιλέγειν, ὁμοίον τι ποιῶντες, ὡσπερ ἂν εἰ καὶ Σαβέλλιος τοῖς μίαν σέβουσι τρισυπόστατον οὐσίαν προῦφερεν ἐκ τῆς θείας ἀναλεγόμενος γραφῆς τὰ δεικνύντα μίαν εἶναι καὶ ἀδιαίρετον τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν. Ἀλλ' οὔτε τὸ λιβυκὸν ἐκεῖνο θηρίον παρὰ τοῦτο κατελέξαμεν ἂν τοῖς τοῦ Χριστοῦ προβάτοις οὔτε τοὺτους τοῖς ὀρθῶς φρονοῦσιν, ὡς γέ μοι δοκεῖ, μηδὲν ἤττον ἢ ἐκεῖνος βλασφημοῦντας. Ὁ μὲν γὰρ ἀνυπόστατον ἐποίει τὸν μονογενῆ μετὰ τοῦ πνεύματος, ἐν κατὰ πάντα καὶ ἀδιάφορον λέγων τῷ πατρὶ, οἱ δὲ ἀνυπόστατον ποιοῦσι τὴν τρισυπόστατον οὐσίαν, ἐν κατὰ πάντα καὶ ἀδιάφορον λέγοντες τὴν ἐνεργεια, ἣτις καθ' ἑαυτὴν ἀνυπόστατός ἐστι. Καὶ ὁ μὲν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον ὀνόματα ἔλεγε κενὰ πραγμάτων ἀφ' ἐνός σημαινομένου λαμβανόμενα, οἱ δὲ

³⁶⁴ Altfel zis: că Dumnezeu și sfinții să ajungă a fi de-o ființă.

³⁶⁵ Vezi *Ambigua*, PG 91, 1076 C.

³⁶⁶ *Ambigua*, PG 91, 1076 C.

³⁶⁷ Vezi Maxim Mărturisitorul, sholia întâia din [Sholiile] *La 'Despre bisericasca ierarhie'*, PG 4, 116 A (EPIE 14 E, p. 332).

³⁶⁸ Citate patristice, adică; locuri din scrierile Părinților.

³⁶⁹ «fiara libiana»: Sabelie, cel din Libia.

³⁷⁰ Adică: pentru faptul de a aduce de față respectivele citate scripturistice.

³⁷¹ Pe potrivnicii distincției – în Dumnezeu – dintre ființă și lucrare.

și a sfinților³⁶⁴, pe când [faptul de a fi] «o singură lucrare a lui Dumnezeu și a celor îndumnezeiți»³⁶⁵ [aceasta și] Maxim cel mult [cunoscător de] cele dumnezeiești o spune³⁶⁶ și zice că aceasta este îndumnezeirea; că și dreptii vor străluci cum a strălucit Domnul în munte, [ca niște] alți sori arătându-se [ei] prin împărțășirea de lucirea aceea cea de-Dumnezeu-lucrată [și de-dumnezei-lucrătoare]³⁶⁷.

[12] Iar de cercetezi, poți afla și mai multe [locuri³⁶⁸] decât acestea, [locuri] după care nu totuna este în [cazul lui] Dumnezeu *ființa și lucrarea*. Dar celor ce bolesc de cumplită nevederea atâtor [locuri] – adunând ei din dumnezeieștile scripturi spusele ce mărturisesc faptul de a fi totuna și aducându-le de față – li se pare că ne contrazic, când, de fapt, făcând ei aceasta, e ca și cum Sabelie, alegând [și el] din dumnezeiasca scriptură, ar fi pus de față cinstitorilor ființei celei una în-trei-ipostasuri [locurile] cele ce arată că una și nedespărțită e ființa lui Dumnezeu; că nici fiara aceea libiană³⁶⁹ nu am număra-o – pentru aceasta³⁷⁰ – în rândul oilor lui Hristos, [cum] nici pe aceștia³⁷¹ în rândul celor ce cugetă drept, de vreme ce – socot eu – [aceștia³⁷²] hulesc nu în mai mică măsură decât acela; că precum acela făcea nesubzistent-în-ipostas pe [Fiul Cel] Unul-Născut – dimpreună cu Duhul – zicându-L [a fi] întru toate [tot]una cu Tatăl și nediferit [de Tatăl], așa și aceștia fac nesubzistentă-în-ipostas ființa cea în-trei-ipostasuri, zicându-o [a fi] întru toate [tot]una cu lucrarea și nedefinită [de lucrare], [lucrarea] care – luată în sine însăși – este nesubzistentă în ipostas [propriu]³⁷³. Și precum acela spunea că ‘Tatăl’ și ‘Fiul’ și ‘Duhul sfânt’ sînt nume goale de realități [distincte], spuse pe seama unui singur semnificat, așa și aceștia întocmai același

³⁶⁴ Anti-isihaștii.

³⁶⁵ Adică: nesubzistentă ca ipostas, ci subzistentă în ipostas.

τούτ' αὐτό λέγουσιν ἐπὶ πάντων τῶν θείων ὀνομάτων· πάντα γὰρ ἐν φασὶ σημαίνειν, τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, πᾶν δ' ὁ μὴ ταύτη ταῦτόν καὶ ἀδιάφορον παντάπασι, κτιστόν τι σημαίνειν ἀποφαίνονται, ὡς ἐνός ὄντος ἀκτίστου, τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ· δι' οὗ λελήθασι αὐθις ἑαυτοὺς εἰς κτίσμα κατασπῶντες τὸ θεῖον· κατὰ γὰρ τὸν θεῖον Μάξιμον καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἁγίους, ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς ἐκάστου φύσεως χαρακτηριζομένης, «καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου ἐνεργείας ἀκτιστον δεικνύσης φύσιν, κτιστὴν δὲ τῆς κτιστῆς» — ἐπεὶ τὸ δηλοῦν ἐξ ἀνάγκης ἕτερον τοῦ δηλουμένου — κατὰ γε τοῦτο, ἕτερον τῆς θείας φύσεως ἢ δεικτικῆ αὐτῆς ἐνέργεια. Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς καινοὺς τούτους θεολόγους πᾶν ἕτερον ὁπωσδήποτε τῆς θείας φύσεως κτιστόν, κτιστὴ ἔσται κατὰ τοὺς ἢ δεικτικῆ τῆς θείας φύσεως ἐνέργεια, καὶ μετ' αὐτῆς ἢ δεικνυμένη φύσις.

[13] ΑΛΛ' ἴλεως ἡμῖν εἴης ὁ ἀπ' ἀρχῆς ὢν καὶ ἀναλλοίωτος μένων ἔσαεὶ καὶ πάντα ἔχων καὶ μηδὲν ἐπικτητὸν ἔχων ἢ προσκτώμενος τῶν ἐξ αἰδίου περι σὲ νοουμένων ἢ καὶ ἐπομένων, ἀναγκαζομένοις ἀποκρίνεσθαι τοῖς ἀφροσι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν. Ἡμεῖς γὰρ σὲ μόνον ἴσμεν παντοδύναμον ἐξ αἰδίου, καὶ τὰς δυνάμεις ταυτὰς οὐδέποτε διαφροῦμεν ἀπὸ τῆς φύσεως τῆς σῆς· καὶ γὰρ κατηξιώθημεν εἰδέναί ταύτην μὲν μίαν καὶ ἀπλήν καὶ ἀδιαίρετον καθ' ἑαυτήν, ἐκείνας δὲ οὐ πολλὰς μόνον, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἱεροὺς πατέρας

³⁷⁴ *Către Marin*, PG 91, 281 AB.

³⁷⁵ *Discuția cu Pyrrhos*, PG 91, 341 A.

³⁷⁶ *Adică: acești noi Grigorie Teologul.*

³⁷⁷ *Adică: dimpreună cu lucrarea.*

³⁷⁸ *Este vorba de atributtele consecvențiale, care însoțesc indisolubil ființa dumnezeiască.*

³⁷⁹ *Pilde* 26, 4.

lucru îl spun în privința tuturor numelor [sau numirilor] dumnezeiești; pentru că spun [cum] că toate înseamnă unul [și același lucru], [și anume] ființa lui Dumnezeu, și declară că tot ce nu e cu totul totuna cu aceasta și nediferit [de aceasta] înseamnă ceva creat, de vreme ce un singur [lucru] este necreat, [și anume] ființa lui Dumnezeu, nedându-și [ei] seama că, prin spusa aceasta, aruncă Dumnezeiescul în rândul zidirii. Pentru că – după dumnezeiescul Maxim și [după] toți ceilalți Părinți – [tocmai pornind] de la lucrare caracterizându-se fiecare fire³⁷⁴ «și lucrarea cea nezidită arătând fire nezidită, pe când cea zidită – zidită»³⁷⁵, [atunci], de vreme ce *ceea ce arată* [ceva] e altceva decât *ceea ce este arătat* [prin aceea], pentru aceasta, altceva decât dumnezeiasca ființă este lucrarea cea arătătoare a ei. Dacă, așadar, după [cum zic] acești noi Teologi³⁷⁶, tot ce este altceva decât firea dumnezeiască este numai decât [și] creat, [atunci] creată va fi – după aceștia – lucrarea cea arătătoare a firii dumnezeiești și, dimpreună cu aceasta³⁷⁷, [creată va fi] și firea cea arătată [de aceasta].

[13] Ci milostiv fii nouă, *Cel ce* dintru început ești și neschimbat rămâi de-a pururea, și toate le ai și nimic dobândit nu ai – ori adăugit – dintre cele înțelese [a fi] din veșnicie împrejurul Tău, care și [din veșnicie] sînt următoare Ție³⁷⁸, [nouă] celor ce sîntem siliți a răspunde nebunilor după nebunia lor³⁷⁹; că noi *pe Tine doar* Te știm a-tot-puternic³⁸⁰ din veșnicie, iar puterile acestea nîcicînd nu le despărțim de firea Ta; că ne-am și învrednicit a o ști pe aceasta³⁸¹ [a fi] una și simplă și – în sine însăși – de-netăiat, iar pe acelea [a fi] nu doar multe, ci – după sfințirii Părinți – și mai presus de număr; [puteri] dintre

³⁷⁴ «atotputernic»: Care are toate puterile, toate câte există.

³⁸¹ «aceasta»: firea Ta.

καὶ ἀριθμὸν ὑπερβαίνουσας δι' ὧν ἐκάστης ἐνικαίως καὶ ἀπλῶς καὶ ἀμερῶς ὅλος παρῶν καὶ ἐνεργῶν γνωρίζη πανταχοῦ. Μὴ γὰρ τῆς κτίσεως δεῖται ὁ θεὸς πρὸς συμπληρωσιν τελειότητος, ὡς πρὸ ταύτης ἡστινοσούν δυναμῶς στέρεσθαι καὶ οὕτω μὴ εἶναι πρὸ τῆς αἰσθητῆς καὶ νοητῆς κτίσεως παντοδύναμος, ὁ νῦν ἐπὶ πολλῶν ἰσχυρίζεσθαι, βαβαί, τολμῶσιν οἱ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος ἀντικείμενοι;

[14] Καν τοίνυν ἀκούσης ὡς ὁ θεὸς δύναμις ἐστὶν ἢ ἐνεργεῖα χωρὶς οὐσίας καὶ οὐσία χωρὶς δυνάμεως ἢ ἐνεργείας, μὴ τὴν θείαν ἀθετησης πρόσοδον καὶ τῆς κατ' αὐτὴν δυνάμεως ἄμοιρον ἡγήση τὸν παντοδύναμον θεόν, μηδὲ τὴν ἐνεργητικὴν οὐσίαν τε καὶ φύσιν εἰς ἐνεργείαν παραγνωρίσης, μηδὲ καθ' ἑνὸς σηματομένου τῶν ἐπωνυμιῶν τούτων ἑκατέραν ἀδιαφορῶς λέγεσθαι νομίσης, ἀλλ' ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἰσθὶ δυνάμιν ἔχοντα τὸν λόγον, ὡς μητε οὐσίας μήτε ἐνεργείας κυρίως λεγομένης ἐπὶ τοῦ θεοῦ· πολλὰ γὰρ τῶν καταφατικῶς λεγομένων ἐπ' αὐτοῦ τοιαυτὴν ἔχει δυνάμιν. Ἀκούοις δ' ἂν καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος, «ἐνεργείαν εἶναι τὴν δηλωτικὴν

⁷² Sau: spre completarea perfecțiunii Sale.

⁷³ Adică: mai înainte de a zidi lumea.

⁷⁴ Adică: de puterea – sau facultatea – cea din unghiul ieșirii/purcederii Lui la zidire.

⁷⁵ «denumirile acestea»: ființă, fire, putere (facultate), lucrare.

⁷⁶ Am văzut mai sus că apofaza (negarea, tăgăduirea) poate fi rostită în înțeles propriu-zis sau în înțeles de depășire; când zicem, de pildă, că Dumnezeu nu este ființă, nu spunem aceasta în înțeles propriu-zis (nu spunem, așadar, că Dumnezeu nu există nicidecum), ci o spunem în înțeles de depășire: spunem, de fapt, că Dumnezeu transcende (sau depășește, sau covârșește) ființa, pentru că termenul 'ființă' (cel cu care operăm noi) ține inevitabil de tărâmul zidit; or, nezidit fiind Dumnezeu, Lui nu îi putem aplica conceptul – creat – de 'ființă'. Așa se întâmplă, deci, aici cu termenii 'ființă', 'fire', 'putere' (facultate) și 'lucrare'.

care, prin fiecare [în chip] unitar și simplu și neimpărțit întreg venind Tu de față și lucrând, cunoscut ești pretutindenea). Cum așa, nu are Dumnezeu trebuință de zidire spre împlinirea desăvârșirii [Lui]³⁶⁵, ca unul ce mai înainte de aceasta³⁶⁶ e lipsit de orice putere și, astfel, nu e a-tot-puternic mai înaintea zidirii [lumii] celei simțite și [a celei] înțelese (lucru pe care, dinaintea multora, cutează – vai! – a-l spune potrivit harului lui Dumnezeu)?

[14] Și de vei auzi, așadar, că Dumnezeu este putere – ori lucrare – fără ființă ori [că este] ființă fără putere sau [fără] lucrare, nu cumva să desființezi dumnezeiasca ieșire/purcedere și să Îl socotești pe a-tot-puternicul Dumnezeu [a fi] nepărtaș de puterea cea din unghiul acesteia³⁶⁷, nici să greșești luând lucrătoarea ființă și fire drept lucrare, nici să crezi că fiecare dintre [de]numirile acesteia³⁶⁸ se spun – fără [vreo] deosebire – privitor la un singur semnificat, ci să știi că [în chip] apofatic în înțeles de depășire³⁶⁹ este cuvântul acela³⁷⁰, [adică] însemnând că nici [termenul de] 'ființă' [și] nici [cel de] 'lucrare' nu se spun despre Dumnezeu [în chip] propriu-zis (pentru că multe din cele catafatic spuse despre El [nu altcum decât] în înțelesul acesta sint spuse³⁷¹); altminteri³⁷² îl vei și auzi pe marele Vasile zicând [că tocmai] «lucrarea este puterea ce arată ființa³⁷³ –

³⁶⁵ «cuvântul acela»: spusa din debutul paragrafului, aceea că Dumnezeu este 'putere/lucrare fără ființă/fire' și 'ființă/fire fără putere/lucrare'

³⁶⁶ Adică: multe din cele spuse catafatic despre Dumnezeu sint, de fapt, nu propriu-zis catafactice, ci – așa zicând – rostiri catafactice cu apofatica corectură de rigoare, privite prin filtru apofatic; formulări catafactice cu subînțeleasa și constanta valență apofatică.

³⁶⁷ «altminteri»: de socotești 'cuvântul acela' (vezi nota de mai sus) a fi rostit în chip propriu-zis, nu în chip apofatic în înțeles de depășire; de socotești că Dumnezeu – pur și simplu – nu are lucrare, deosebită de ființă

³⁷⁰ «ce arată ființa»: care face ființa a fi manifestă, care o vedește în altă, care o semnalează.

πάσης ούσίας δύναμιν, ἧς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὄν». Ἀλλὰ καὶ τοῦ μακαρίου Μαξίμου λέγοντος: «τίς φύσις ἀνερέργητος ἢ φυσικῆς ἐνεργείας ἐκτός; Ὡς γὰρ οὐδαμῶς ὑπάρξεως ἔρημος, οὕτως οὐδὲ δυνάμεως φυσικῆς. Εἰ δὲ ταύτης ἀμοιρεῖ, καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀμοιρήσειεν ἂν. Τὸ γὰρ ἀδυναμον ὡς ἀδρανὲς πάντη μόνον ἐστὶ τὸ μὴ ὄν». Οὐκοῦν ὁ διαζεύξας ἀλλήλων οὐσίαν τε καὶ δύναμιν, ἣν καὶ ἐνεργεῖαν καλοῦμεν, ἐκ μέσου τῶν ὄντων πεποίηκεν ἕκατερον.

[15] Τοιγαροῦν τοῦτό φαμεν ἐκεῖνο λέγοντες, ὡς οὔτε οὐσία ἐπὶ τοῦ θεοῦ οὔτε ἐνεργεῖα λέγεται κυρίως: ἂν γὰρ ζητήσης τὰ προσόντα τούτων ἕκατέρα, καὶ μάλισθ' ὅτι καρποῦνται παρ' ἀλλήλων, οὐκ ἐφαρμόσει τῷ θεῷ οὐδέν. Πᾶσα μὲν γὰρ οὐσία δεκτικὴ ἐστὶ τῶν ἐναντίων καὶ διαφορὰς ἔχει οὐσιώδεις, καὶ ταῦτ' ἔχει τε καὶ πάσχει τῇ ἐνεργείᾳ συνημμένη. Ποῦ ταῦτ' ἐπὶ θεοῦ; Πᾶσα δ' αὐθις ἐνεργεῖα κινεῖ ἢ καὶ ἀλλοιοῖ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἢ τὸ χεῖρον τὴν συνημμένην οὐσίαν κατὰ θέσιν ἢ ποιότητα. Ἄρ' ἔχει χώραν ἐπὶ θεοῦ τοιαῦτα

³⁹¹ «aceasta»: ființa. Legat de pasajul acesta vezi F. Diekamp, *Doctrina Patrum de Incarnatione Verbi* 14, 9, p. 88. Ca atare pasajul se află la Eustathie al Antiohiei, *Fragmente* 81 (F. Cavalera, *S. Eustathii in Lazarum...*, Paris 1905, p. 97) și la Maxim Mărturisitorul, *Către Marin*, PG 91, 280 D.

³⁹² Adică: doar neființa nu are luctare, adică putere văditoare în afară.

³⁹³ Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 2, 23, PG 94, 949 B.

³⁹⁴ *Către Marin*, PG 91, 200 B.

³⁹⁵ Literal: a dejugat.

³⁹⁶ Adică: nu sînt predicate – în sens filosofic – în înțelesul lor propriu-zis.

³⁹⁷ Adică: dintre însușiri.

³⁹⁸ Adică: ființa, oricare ar fi ea; orice ființă/substanță; așa cum zicem: 'să priceapă tot omul'.

³⁹⁹ «este primitoare a celor contrare»: admite/acceptă însușiri contrare unele altora. Vezi Sfântul Ioan Damaschinul, *Opere complete* I, ed. Gândul Aprins, 2015, pp. 135, 137: «Altă proprietate a ființei/substanței este aceea că acceptă în mod succesiv însușiri contrare, dar nu în sine, ci în virtutea schimbărilor pe care le suferă (când spun „contrare” am în

oricare ar fi aceasta³⁹¹ –, [putere] de care lipsit este doar ceea-ce-nu-este³⁹²»,³⁹¹ dar și pe fericitul Maxim întrebând «care fire e nelucrătoare sau lipsită de lucrare firească?; că, după cum [nici una] nu e cu totul lipsită de existență, tot așa nici de putere firească; pentru că de nu e părtașă de aceasta, atunci nici de existență nu mai e părtașă; pentru că fără-de-putere – adică cu totul nelucrător – e doar ceea-ce-nu-este [adică neființa]»³⁹⁴. Prin urmare, cel ce a desfăcut³⁹⁵ întreolaltă *ființa* și *puterea* ([putere] pe care o mai numim și *lucrare*) pe amândouă le-a scos din rândul celor ce sînt.

[15] Prin urmare aceasta este ceea ce spunem când zicem lucrul acela, [și anume] că, în [privința lui] Dumnezeu, nici [termenul de] *ființă*, nici [cel de] *lucrare* nu sînt spuse în înțeles propriu-zis³⁹⁶; că de cauți [în cazul lui Dumnezeu] însușirile fiecăreia dintre acestea [două] – și mai ales [pe aceea] de a se rodi una pe alta – [vei vedea că] nimic [dintre acestea³⁹⁷] nu se potrivește lui Dumnezeu. Că toată ființa³⁹⁸ este primitoare a celor contrare³⁹⁹ și are deosebiri ființiale⁴⁰⁰, iar pe acestea le are și le pătimește⁴⁰¹ unită [fiind ea] cu lucrarea, or, unde [vedem a fi] acestea în [privința lui] Dumnezeu? Iar toată lucrarea⁴⁰² mișcă spre⁴⁰³ – sau chiar schimbă în – mai bine ori mai

vedere întâmplătoarele/accidentele epifințiale/episubstanțiale, fiindcă ceea ce este cuvântător/rațional nu admite necuvântarea/irapționalitatea, pe când corpul se încălzește și apoi, suferind schimbare, se răcește, iar sufletul câteodată primește virtutea, iar câteodată răutatea)»

³⁹⁰ Adică: deosebiri (distincții) care – ele – o întemeiază, o generează

⁴⁰¹ «le are și le pătimește»: despre acest *a avea* și *a pătimi* vezi *Dialectica* sfântului Ioan Damaschinul, p. 161-167 și, respectiv, p. 180-183.

⁴⁰² Ca mai sus: lucrarea, oricare ar fi ea.

⁴⁰³ Notăm că această mișcare este percepută în tradiția filosofică aristotelică drept «enteleha a ceea ce este în mod potențial ceva»; vezi Ioan Damaschinul, *Dialectica* 62, GA, p. 177-181.

λεγειν, ὅς εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν καὶ ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι τὸν αἰεὶ χρόνον μονίμως ἰδρυμένος τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἐνεργεῖ; Ἀλλ' εἰς μὲν κατ' οὐσίαν, αἱ δὲ δυνάμεις αὐτοῦ καὶ ἐνέργειαι πολλαί· τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ μέγαν φάναι Βασιλεῖον, «ἀπλοῦν μὲν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον δὲ ταῖς δυναμεσι». Καὶ μίαν μὲν ἔχει φύσιν, ἀλλὰ παντοδυναμον· οὐδὲ γὰρ ἀντιθετικῶς ἔχει πρὸς ἀλλήλα ταῦτ' ἐπὶ θεοῦ, καθάπερ ἀνωτέρῳ ἔφημεν. Καὶ γὰρ κατὰ ταύτας τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας καὶ προσόδους καὶ πολυωνυμὸν ἐστὶ τὸ θεῖον, κατὰ δὲ τὴν οὐσίαν ἀνωονυμον.

[16] Ἀνωονυμος δὲ ἐστὶν αὐτῆ ἢ ὑπερούσιος οὐσία ὡς ὑπερκείμενη παντὸς ὀνόματος· καὶ αὐτὰ γὰρ ἄπερ αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνόμασεν ὁ κύριος λέγων, «ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν» καὶ «ὁ θεὸς» καὶ «τὸ φῶς» καὶ «ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ», ἃ καὶ ἐξηρημενῶς οἱ θεολόγοι τῇ ὑπερθεῶ ἀνατιθέασιν θεότητι, καὶ ταῦτα τοίνυν ἐνεργειῶν εἰσὶν ὀνόματα. «Εἰ γὰρ τὴν ὑπερούσιον», φησί, «κρυφιοτήτα θεὸν ἢ ζωὴν ἢ οὐσίαν ἢ φῶς ἢ λόγον ὀνομασσομεν, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν, ἢ τὰς εἰς ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς προαγομένας δυνάμεις, ἐκθεωτικὰς ἢ οὐσιοποιούς ἢ ζωογόνους ἢ σοφοδαρους». Καὶ ἅγιον τοιγαροῦν αὐτὸν ἁγίων φῶμεν,

⁴⁰⁴ «în privința locului sau a calității»: [mişcă/schimbă] spațial sau calitativ.

⁴⁰⁵ Literal: în timpul [cel de-a] pururea, în vreme veșnică.

⁴⁰⁶ Formula este direct areopagită; vezi, de pildă, *Epistole* 9, 3 (loc deja citat, mai sus, în *Tratate* 1, 17), *Despre dumnezeieștile numiri* 9, 8, *Despre cereasca ierarhie* 1, 2.

⁴⁰⁷ Adică: varietate din unghiul puterilor/facultăților.

⁴⁰⁸ *Despre Duhul Sfânt* 9, 22, PG 32, 108 C.

⁴⁰⁹ Adică: una, dar înzestrată cu toate puterile/facultățile.

⁴¹⁰ Altfel zis: că tocmai datorită multitudinii lucrărilor Sale are Dumnezeiescul – adică Dumnezeu – însușirea de a fi numit cu multe nume.

⁴¹¹ Adică: numirile pe care însuși și le-a dat.

⁴¹² *Leșirea* 3, 14.

rău, în privința locului sau a calității⁴⁰⁴, ființa/substanța unită cu ea; oare e loc a spune astfel de lucruri în privința lui Dumnezeu, Care, unul fiind, și același fiind, și pururea⁴⁰⁵ întemeiat fiind – statornic – în nemișcată identitate [cu Sine Însuși]⁴⁰⁶, lucrează toate tuturora? Dar ‘unul’ [acesta îl zicem] după ființă; iar puterile și lucrările Lui, [acestea] multe sînt (că sfântul Duh – ca să spunem [și noi] după [cum spune] marele Vasile – «simply este după ființă, dar felurit după puteri⁴⁰⁷»⁴⁰⁸); și o [singură] fire are, însă atotputernică⁴⁰⁹; că [puterile] acestea nu sînt potrivnice una alteia (după cum am spus [și] mai sus); că tocmai după puterile și lucrările și ieșirile/purcederile acestea este cu-multe-nume Dumnezeiescul⁴¹⁰; că după ființă este fără-de-nume.

[16] Iar ‘fără-de-nume’ este ființa aceasta cea mai presus-de-ființă [nu altcum decît] în înțelesul că este mai presus de tot numele; că și cele ce Însuși Domnul S-a numit pe Sine⁴¹¹ zicând «Eu sînt *Cel ce sînt*»⁴¹² și «Dumnezeul»⁴¹³ și «lumina»⁴¹⁴ și «adevărul și viața»⁴¹⁵ – pe care «de-Dumnezeu-cuvântătorii le dau [în chip] osebit dumnezeirii celei mai-presus-de-dumnezeire»⁴¹⁶ – și acestea, așadar, sînt [tot] nume ale lucrărilor; că zice: «dacă ascunzimea cea mai-presus-de-ființă am numi-o *dumnezeu* sau *viață* sau *ființă* sau *lumină* sau *cuvânt*, [prin denumirile acestea] nimic altceva nu înțelegem decît puterile venite⁴¹⁷ la noi dintr-aceasta, [și anume pe cele] îndumnezeitoare sau de-ființă-făcătoare sau de-viață-roditoare sau

⁴⁰⁴ «Eu sînt Domnul Dumnezeuul tău» (Ieșirea 20, 2).

⁴⁰⁵ «Eu sînt lumina lumii» (Ioan 8, 2).

⁴⁰⁶ «Eu sînt calea, adevărul și viața» (Ioan 14, 6).

⁴⁰⁷ Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 4, 1, ed. De Gruyter, p. 143.

⁴⁰⁸ Literal: ‘pro-duse’.

κάν κύριον κυριών, κάν θεόν θεών, κάν βασιλέα τών βασιλευόντων, αὐτοθεν δεικνυμεν νοοῦντες τὰς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ προαγομενας δυναμεις, και ἀπό τών ενεργειών αὐτοῦ και τών μετοχών ὑμνοῦντες οἱ μετέχοντες ἢ μεθεξειν ἐφιέμενοι. Πόθεν γάρ ἅγιοι πολλοι, εἰ μή μετέχουσι τῆς ἁγιοτητος ἐκείνου; Πόθεν δέ θεοι πολλοι ἐν μεσῶ ἔχοντες ἐστῶτα τόν ἕνα θεόν κατα τόν μέλλοντα ἐκείνον και ἀληκτον αἰῶνα, εἰ μή τῆς αὐτοῦ μεθέξουσι θεότητος; Ποθεν δέ βασιλεῖς και κύριοι τοιοῦτοι, εἰ μή μεθέξουσι τῆς αὐτοῦ κυριοτητος και βασιλείας; Ἄρ' οὖν κτιστῆς βασιλείας μεθέξουσιν ἢ θεότητος ἢ ἁγιοτητος; Ἀπαγε τῆς βλασφημίας· ὁ γάρ τουτο λέγων κτίσμα τόν θεόν ποιεῖ και κτιστήν αὐτοῦ τήν βασιλείαν και τήν θεότητα και ἁγιοτητα φησι.

[17] Περι μὲν γάρ τῆς θεότητος οὐδ' ἐστιν εἰπεῖν ὅσαχού τῆς θεολογίας ἀναγέγραπται κοινωνούς ἡμᾶς ποιῆσαι τον θεόν τῆς οικείας θεότητος. Περι δέ τῆς βασιλείας αὐθις, τις ἐστιν ὁ μη ειδικῶς «τὴν ἐλπίδα τῆς κλησεως ἡμῶν», ὅτι «εἰ συμπάσχομεν, και συμβασιλεύομεν», και «κληρονόμοι μὲν ἐσόμεθα θεοῦ, συγκληρονόμοι δέ Χριστοῦ»; Μὴ τοῦ Χριστοῦ ἢ βασιλεία παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ ἑτέρα; Ἡ ἢ τῶν οὐρανῶν βασιλεία παρὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ; Καίτοι και αὕτη τῶν ὑπὸ τοῦ κυρίου μακαριζομενων ἐστὶ πτωχῶν. Ἄκουε δὴ και τοῦ τα θεία σοφοῦ Μαξίμου λέγοντος· «ἐστι τι πρᾶγμα ὑπερ αἰῶνας ἢ τοῦ θεοῦ βασιλεία· οὐ γάρ θέμις φθάνεσθαι ὑπὸ αἰῶνων ἢ

⁴⁶ Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 7, ed. De Gruyter, p. 131.

⁴⁷ Adică: prin faptul că Îl numim cu astfel de numiri.

⁴⁸ Adică: pe temeiul celor de către Dumnezeu împărtășite nouă.

⁴⁹ Psalmu 81, 1.

⁵⁰ Efeseni 1, 18 (vezi și 4, 4).

⁵¹ Vezi Romani 8, 17 și II Timotei 2, 12.

de-înțelepciune-dăruitoare»⁴¹⁸; că și Sfânt al sfinților să Îl numim, și Domn al domnilor, și Dumnezeu al dumnezeilor, și Împărat al împăraților, chiar prin aceasta⁴¹⁹ arătăm că [prin numirile acestea nu] înțelegem [altceva decât] puterile Lui cele venite la noi și [că nu altcum decât pomînd] de la lucrările Lui și de la împărtășirile Lui⁴²⁰ Îl laudăm [pe El] cei ce ne împărtășim [de acestea] sau [măcar] dorim a ne împărtăși. Că de unde ar mai fi sfinți mulți, de nu s-ar împărtăși de sfințenia Aceluia? Și de unde [ar mai fi] mulți dumnezei, avându-L în mijloc – stînd – pe Dumnezeu⁴²¹, în veacul acela viitor și nesfârșit, de nu se vor împărtăși de dumnezeirea Lui? Și de unde vor mai fi unii ca aceștia împărați și domni, de nu se vor împărtăși de domnia și împărăția Lui? Au de zidită împărăție – ori dumnezeire, ori sfințenie – se vor împărtăși? Departe de [noi o așa] hulă! Pentru că cel ce spune [una ca] aceasta, zidire Îl face pe Dumnezeu și zidită zice [a fi] împărăția și dumnezeirea și sfințenia Lui.

[17] Că despre dumnezeirea [aceasta] nici nu e cu putință a [se] spune de câte ori s-a scris – în cuvîntarea-de-Dumnezeu – că Dumnezeu ne va face părtași dumnezeirii Sale. Iar despre împărăție, iarăși, cine nu știe «nădejdea chemării noastre»⁴²², [cum] că «de împreună-pățimim [cu Hristos], [atunci] vom și împreună-împărăți [cu El]»⁴²³ și [că] vom fi «moștenitori ai lui Dumnezeu, împreună-moștenitori cu Hristos»⁴²⁴? Au împărăția lui Hristos e alta decât cea a lui Dumnezeu? Sau împărăția cerurilor [e alta] decât cea a lui Hristos? – că [doar] și aceasta este a săracilor celor fericiți de către Domnul. Auzi-l, dar, și pe Maxim înțeleptul [în] cele dumnezeiești zicînd: «împărăția lui Dumnezeu este [de

⁴²⁴ *Romani* 8, 17.

χρόνων τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν. Ταύτην δὲ πιστεύομεν εἶναι τὴν τῶν σαζομένων κληρονομίαν», ἦν ἀλλαχοῦ φησι, «τῶν προσόντων τῷ θεῷ φυσικῶς κατὰ χάριν μεταδοσιν», ἀλλαχοῦ δ' αὖθις, «τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς θεϊκῆς ὡραιότητος». Βούλει μαθεῖν καὶ περὶ τῆς ἀγιότητος, ὡς αὐτῆς τῆς τοῦ θεοῦ μετέχουσιν οἱ ἡγιασμένοι; Ἀκουσον τοῦ μεγάλου Βασιλείου: «ὡσπερ ὁ σίδηρος ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς κείμενος τὸ μὲν σίδηρος εἶναι οὐκ ἀποβέβληκε, τῇ δὲ σφοδροτάτῃ πρὸς τὸ πῦρ ὁμιλία ἐκπυρακτωθεὶς καὶ πᾶσαν εἰς ἑαυτὸν τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ὑποδεξάμενος καὶ χρωματι καὶ ἐνεργεια πρὸς τὸ πῦρ μεταβεβληκεν, οὕτω καὶ ἅγιοι δυνάμεις ἐκ τῆς πρὸς τὸ φύσει ἅγιον κοινωνίας δι' ὅλης τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως κεχωρηκότα ἤδη καὶ συμπεφυσιωμένον τὸν ἁγιασμόν ἔχουσι. Διαφορὰ δὲ αὐταῖς πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῇ, ὅτι τῷ μὲν φύσει ἢ ἀγιοσύνη, ταῖς δὲ ἐκ μετουσίας ὑπάρχει τὸ ἀγιάζεσθαι».

[18] Ἦρξαντο μὲν οὖν οὗτοι πάντες οὐ κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἅγιοι εἶναι καὶ θεοὶ καὶ βασιλεῖς. Ἡ δὲ βασιλεία καὶ θεότης καὶ ἀγιότης ἦν ἔχουσι, ἄκτιστος ἐστὶ καὶ ἀναρχος· αὐτῆς γὰρ τῆς ἀκτίστου τοῦ θεοῦ βασιλείας μετέχουσιν, οὐκ ἐκεῖθεν αὐτῆς διηρημένης, ἀλλ' αὐτοὶ τῷ αἰδίῳ καὶ μόνῳ ἁγίῳ θεῷ καὶ βασιλεῖ τῶν ὅλων ὑπερκοσμίως ἐνωθέντες. Τί οὖν; Ἄλλο μὲν ἐστὶ θεότης καὶ ἄλλο βασιλεία, καὶ ἀγιότης αὖθις ἕτερον; Ἐτερον μὲν ἐστὶ τὸ

⁴⁵ *Capete teologice* II 86, PG 90, 1165 A.

⁴⁶ Literal: *transmittere*.

⁴⁷ Literal: «a atributelor care în mod natural îi sînt inerente lui Dumnezeu»; *Ibidem* 90, PG 90, 1168 C.

⁴⁸ *Ibidem* 93, PG 90, 1169 A.

⁴⁹ «după foc»: în cele ale focului.

⁵⁰ *Împotriva lui Eunomiu* 3, PG 29, 660 B.

bună seamă] o anume realitate mai presus de veacuri; că nu se cade a zice că împărăției lui Dumnezeu i-o iau înainte veacurile și anii; aceasta, deci, credem a fi moștenirea [dată] celor ce se mântuiesc»⁴²¹, [moștenire] pe care altundeva o numește «dare⁴²² – după har – a însușirilor pe care Dumnezeu le are din fire»⁴²³, iar altundeva, iarăși, «chipul însuși al dumnezeieștii frumuseți»⁴²⁴. Voiești să afli și despre sfințenie, cum că [nu de alta, ci] de însăși cea a lui Dumnezeu se împărtășesc cei sfințiți? Auzi-l pe marele Vasile: «precum fierul, în mijlocul focului pus, nu leapădă – pe de o parte – [faptul de] a fi fier, dar – pe de alta – înfocându-se de către strașnica tovărășie a focului și primind în sine toată firea focului, și-a [stră] mutat – după foc⁴²⁵ – și culoarea și lucrarea, [tot] așa și sfințele puteri, prin împărtășirea de ceea ce prin fire este sfânt, întreg ipostasul lor este pătruns de sfințire, pe care o au – de acum – sădită în fire; iar deosebirea dintre ele și Duhul sfânt aceasta este: [faptul] că Aceluia sfințenia îi este prin fire, pe când acestora din împărtășire le este [dat faptul de] a se sfinți»⁴³⁰.

[18] Iar aceștia toți⁴³¹ [iși] au început nu doar din unghiul firii lor celei zidite, ci și din unghiul [faptu]lui [de] a fi sfinți și dumnezei și împărați; pe când împărăția și dumnezeirea și sfințenia ce o au, [aceasta] nezidită este, și [este] fără-de-început; că [ei] se împărtășesc de însăși nezidita împărăție a lui Dumnezeu, nu [în înțelesul] că aceea s-ar despărți de acolo⁴³², ci [în înțelesul] că aceștia se unesc, [în chip] mai-presus-de-lume, cu veșnicul și unul-sfânt Dumnezeu și Împăratul a toate. Ce, dar? – altceva e dumnezeirea și altceva împărăția și, iarăși, altceva

⁴²¹ Sfinții, adică.

⁴³² «s-ar despărți de acolo»: ar părăsi 'tărâmul' nezidit și ar deveni creată.

ὕφ' ἑκάστου τούτων σημαινόμενον, οὐκ ἄλλο δέ ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν, ἐπειδὴ ἑνὸς θεοῦ εἰσι δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι. Ὁ δὲ λέγων πολλοὺς διὰ ταῦτ' εἶναι θεοὺς ἢ ἓνα σύνθετον πολλῶ μᾶλλον διὰ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τοῦτ' ἔρει. Ἀλλ' οὔτε τὰ διακεκριμένα τῆς θεολογίας διασπῶσι τὸ ἐνιαῖον τοῦ θεοῦ οὔτε τὸ ἐνιαῖον συγχέει τὰ διακεκριμένα. Ταῦτ' ἄρα καὶ ἀδιαιρέτως διαιρεῖται, καὶ συνάπτεται διηρημένως.

[19] Ἀλλὰ γὰρ τῶν ἐνεργειῶν πασῶν τούτων ὑπέρεκειται κατ' οὐσίαν ὁ θεός, τοῦτο μὲν ὡς κατ' ἐκείνην μὲν ὑπερώνυμος ὑπάρχων κατὰ ταύτας δὲ ὀνομαζόμενος, τοῦτο δὲ ὡς κατ' ἐκείνην μὲν ἀμέθεκτος, κατ' αὐτάς δὲ μετεχόμενος. Πρὸς δὲ ὡς κατ' ἐκείνην μὲν ἀνευνόητος ὑπάρχων πάντη, ἀπὸ τούτων δὲ νοούμενος πῶς: «ἡμεῖς γὰρ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν», φησί, «γνωρίζειν λέγομεν τὸν θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσία αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα». Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὅτι ἡ οὐσία αἰτία ἐστὶ τούτων τῶν ἐνεργειῶν καὶ κατὰ τοῦτο ὑπέρεκειται τούτων τῷ αἰτίῳ. Τοῦτο γὰρ οὐ δεῖ θαυμάζειν, εἰ ἓν ἐστὶ πῶς οὐσία καὶ ἐνέργεια ἐπὶ θεοῦ,

⁴³⁰ Adică: lucru diferit.

⁴³⁴ Adică: ale Dumnezeuului Celui unul.

⁴³⁵ Altfel zis: că existența lucrărilor dumnezeiești implică politeismul.

⁴³⁶ Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 2, PG 3, 640 A.

⁴³⁷ Altfel zis: cele pe care cuvântarea-de-Dumnezeu le deosebește sau le distinge în Dumnezeu, adică, în termeni areopagitici, ieșirile/purcederile Unului cele deosebite/distincte de Unul, acestea sînt nedespărțit despărțite de Unul și, totodată, *despărțit* unite cu Unul; sau: distincte în mod indistinct și unite în mod distinct.

⁴³⁸ Din unghiul ființei, adică.

⁴³⁹ Din unghiul lucrărilor Lui nezidite.

⁴⁴⁰ «[pormind] de la lucrări»: în originalul sfântului Vasile se spune «din lucrări».

⁴⁴¹ Vasile cel Mare, *Epistola* 234, 1, PG 32, 868 C–869A; ΒΕΠΕΣ 55, 283.

⁴⁴² Adică: [un] unul.

sfințenia? Altceva⁴³ este ce se semnifică de către fiecare dintre acestea, dar nu altceva este fiecare dintre acestea, de vreme ce sînt puteri și lucrări ale *unuia* Dumnezeu⁴⁴. Iar cel ce spune că [puterile și lucrările] acestea pricinuiesc [numaidecât faptul de] a fi mai mulți dumnezei⁴⁵ sau [faptul de a fi] un singur dumnezeu, [dar] compus, cu mult mai mult va [fi nevoit a] spune că același lucru îi pricinuieste existența celor trei Ipostasuri. Însă, nici cele deosebite de către cuvântarea-de-Dumnezeu nu fărâmițează caracterul unitar al lui Dumnezeu, nici caracterul unitar nu amestecă cele deosebite⁴⁶; prin urmare, acestea și se deosebesc [în chip] nedespărțit, și se unesc [în chip] despărțit⁴⁷.

[19] Că, după ființă, Dumnezeu este însă mai presus de toate lucrările acestea; pentru că, pe de o parte, după aceea⁴⁸ [El] este mai-presus-de-nume, pe când după aceea⁴⁹ este [cu puțință de] numit, și, pe de alta, pentru că după aceea este [de] neîmpărțășit [nimănui], pe când după acestea este [cu puțință de] împărțășit [zidirilor]; și, pe lângă acestea, pentru că după aceea [El] este cu totul de negândit, pe când [pomind] de la acestea este [cu puțință de] gândit, oarecum; că «noi» – zice – «spunem că [pornind] de la lucrări⁴⁰ Îl cunoaștem pe Dumnezeul nostru și nu pretindem a ne apropia de ființa Lui»⁴¹. Și, pe lângă acestea, întrucât ființa este pricina lucrărilor acestora, și din unghiul acesta [ea] e mai presus de ele, [și anume] din unghiul pricinii [adică al cauzei]. Și [nimeni] nu trebuie să se mire de aceasta, [și anume de faptul] că, de[și] *una* sînt⁴² cumva în [cazul lui] Dumnezeu ființa și lucrarea, și *unul* este Dumnezeu, apoi⁴³ [spunem că] ființa este pricină a lucrărilor și – ca pricină – e mai presus

⁴³ «apoi»: pe de altă parte.

καὶ εἰς ἐστὶ θεός, εἴτα ἡ οὐσία αἰτία τῶν ἐνεργειῶν ἐστὶ καὶ ὡς αἰτία ὑπέρκειται αὐτῶν· καὶ γὰρ ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς ἐν ἐστὶ καὶ εἰς ἐστὶ θεός, ἀλλ' αἰτιος καὶ μείζων τοῦ υἱοῦ τῷ αἰτιῷ ὁ πατήρ. Εἰ δ' ἐκεῖ καίτοι ἀθυποστάτου καὶ ὁμοουσίου ὄντος τοῦ υἱοῦ, ὅμως ὡς αἰτιος μείζων ὁ πατήρ, πολλῶ μᾶλλον τῶν ἐνεργειῶν ὑπερέξει ἡ οὐσία μὴθ' ὁμοουσιῶν μὴθ' ἑτερουσιῶν αὐτῶν ὑπαρχουσῶν· τῶν γὰρ ἀθυποστάτων ταῦτα, οὐδεμία δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἀθυπόστατος ἐστὶ. Διὸ καὶ φύσει περὶ τὸν θεὸν ἐξ αἰδίου ταύτας εἶναι οἱ ἅγιοι φασιν.

[20] Εἰ δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ ὑπερούσιον ἀναρχὸν τε καὶ ἄπειρον καὶ τὰ τοιαῦτα περὶ τὸν θεὸν εἰσιν ἐξ αἰδίου, οἱ λέγοντες μὴ τῶν αἰδίου τούτων περὶ αὐτὸν νοουμένων ἐπέκεινα εἶναι κατ' οὐσίαν τὸν θεόν, οὐδ' αἰτιον ἡγοῦνται κατ' οὐσίαν τούτων· τὸ γὰρ αἰτιον τῶν αἰτιατῶν καθὸ αἰτιον ὑπέρκειται. Τοιγαροῦν, οὐτοί εἰσιν ὡς ἀληθῶς οἱ νενοσηκότες διθεῖαν, μᾶλλον δὲ πολυθεῖαν· οὐ γὰρ εἰς ἐν αἰτιον καὶ μίαν ἀρχὴν ἀναίτιον ἀναφέρουσι τὰ πάντα, ἀλλὰ πολλὰς ἀρχὰς καὶ πολλὰ αἰτία δοξάζουσι προκαταρκτικὰ τε καὶ ἀναίτια. Οὗς ἐντρέπων ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος, «καὶ ἔργα ταῦτα τοῦ θεοῦ ἀναρχα», φησί, «περὶ τὸν θεὸν οὐσιωδῶς θεωρούμενα». Μηδεὶς δὲ ἀκούων ἔργα ὑπὸ τοῦ ἁγίου ὀνομαζομένας κτίσματα ταύτας ὑπολάβη.

⁴⁴⁴ Ioan 17, 11.

⁴⁴⁵ În cazul binoului Tatăl-Fiul.

⁴⁴⁶ Adică: în cazul binomului ființă-lucrări.

⁴⁴⁷ Adică: 'de-o-ființimea' și 'de-altă-ființimea'.

⁴⁴⁸ Lucrările, adică.

⁴⁴⁹ Despre înălțarea (*anafora-ua*) aceasta vezi și nota noastră din Palama II, GA, p. 132 (nota 42).

⁴⁵⁰ «acestea»: însușirile/calitățile sus pomenite.

⁴⁵¹ Sau: considerate.

de ele; că și Tatăl și Fiul *una* sînt⁴⁴⁴ și *unul* este Dumnezeu, dar Tatăl este pricinuitorul Fiului și mai mare [decît Fiul], [tocmai] din unghiul pricinii [adică al cauzei]. Iar dacă acolo⁴⁴⁵, [tot] ca pricinuitor, Tatăl e mai mare decît Fiul, măcar că Fiul este de-sine-subzistent și de-o-ființă cu Tatăl, cu atît mai mult [aici⁴⁴⁶] ființa va fi mai presus de lucrări, de vreme ce acestea nu sînt nici de-o-ființă cu ea, nici de-altă-ființă [decît ea]; că [însușirile] acestea⁴⁴⁷ sînt [doar] ale celor de-sine-subzistente, pe cînd – dintre lucrări – nici una nu este de-sine-subzistentă, [fapt] pentru care sfinții și spun că acestea⁴⁴⁸ sînt din veșnicie împrejurul lui Dumnezeu, prin firea [Lui].

[20] Iar dacă [însușirile de] bun și mai-presus-de-ființă, fără-de-început și nemărginit – și [toate] cele de felul acesta – sînt din veșnicie împrejurul lui Dumnezeu, cei ce spun că Dumnezeu nu este – după ființă – mai presus de acestea, [și anume de cele] înțelese [cu mintea a fi] împrejurul Lui din veșnicie, [înseamnă că aceștia] nici nu Îl socotesc – după ființă – pricinuitor al acestora; pentru că pricinuitorul, [tocmai] întrucît este pricinuitor, este mai presus de cele pricinuite [de el]. Astfel că, de fapt, aceștia sînt cei ce bolesc cu adevărat de diteism, ba – mai mult – de politeism; că nu la un [singur] pricinuitor și la o [singură] obârșie nepricinuită înaltă [adică raportează ei] toate⁴⁴⁹, ci cugetă [a fi] mai multe obârșii și mai mulți pricinuitori preliminari și nepricinuți; [nesocotiți] pe care rușinându-i Maxim cel mult [șfîntor] în cele dumnezeiești, spune și că acestea⁴⁵⁰ sînt «lucruri fără-de-început ale lui Dumnezeu, [cu mintea] văzute⁴⁵¹ [a fi] ființial împrejurul lui Dumnezeu»⁴⁵². Și auzindu-l pe sfîntul că le numește 'lucruri', nimeni să nu le socotească pe acestea zidiri.

⁴⁵² Capete teologice I, 48, PG 90, 1100 D.

[21] ΑΛΛ' ΕΠΕΙΔΗ ΘΕΛΗΣΕΩΣ ἔδει καὶ προγνώσεως, προορισμῶν τε καὶ προνοίας ἐνεργουμένης, εἰ δὲ τούτων καὶ ἀρετῆς καὶ τῶν παρεπομένων ταύτη, ἐπειδὴ ταῦτ' ἐνεργά καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἦν, ὥστε γενέσθαι ταύτην κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν, διὰ τοῦτο καὶ ἔργα ταῦτ' ὠνόμασεν ὁ ἅγιος. Ὅτι δὲ εἰσι θεῖαι ἐνέργειαι καὶ πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ τούτων ὁ θεὸς ὑπέρκειται, ἀκουσον τοῦ μεγάλου Βασιλείου διαλεγομένου περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· «πῶς γὰρ νοήσομεν», φησί, «τὰ τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως αἱ ἐνέργειαι, πόσαι δὲ αἱ ἀπ' αὐτοῦ περὶ τὴν κτίσιν χάριτες, τίς δὲ ἢ πρὸς τοὺς αἰῶνας τοὺς ἐπερχομένους δύναμις; Ἦν γὰρ καὶ προῆν καὶ συμπαρήν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ πρὸ τῶν αἰώνων. Ὅστε καὶ νοήσης τῶν αἰώνων ἐπέκεινα καὶ τοῦτό ἐστι τοῦ πνεύματος κατωτέρω». Νοοῦμεν οὖν πρὸ τῶν αἰώνων ἐνεργείας τοῦ θεοῦ τὴν ζωὴν, τὴν ἀθανασίαν, τὴν ἀπλοτητα, τὴν ἀπειρίαν καὶ ἀπλῶς ὅσα φύσει περὶ τὸν θεὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος λέγει· «μὴ γένοιτό μοι» γάρ, φησίν, «ἐπίκτητον τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος εἰπεῖν· οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον οὔτε τὸ ἄφθαρτον οὔτε τὸ ἀγαθὸν οὔτε τι ἄλλο τῶν περὶ τὸν θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀθάνατον». Ταῦτα καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος ἔργα προσηγόρευσε θεοῦ, καὶ περὶ τὸν θεὸν

⁴⁵³ Sau active.

⁴⁵⁴ Adică zidirea.

⁴⁵⁵ Adică există.

⁴⁵⁶ Ale Duhului, adică.

⁴⁵⁷ Adică: de dinaintea aducerii la fințã a zidirii celei înțelese cu mintea, inteligibile.

⁴⁵⁸ Adică: darurile de la El.

⁴⁵⁹ Despre Duhul sfânt 19, PG 32, 156 D–157 A.

[21] Ci, întrucât era trebuință de voi[r]e și de precunoaștere, și de prehotărâri și de pronie lucrătoare – iar [de era trebuință] de acestea, [atunci era] și de virtute și de cele ce țin de ea – [așadar,] întrucât acestea erau lucrătoare⁴⁵³ și mai înaintea zidirii, încât aceasta⁴⁵⁴ să fie făcută la vremea convenită, pentru aceasta sfântul le-a și numit lucruri. Iar că sînt⁴⁵⁵ [unele] dumnezeiești lucrări încă de dinaintea zidirii – și că Dumnezeu este mai presus de acestea – auzi-l pe marele Vasile, vorbind despre sfântul Duh; că zice: «cum, dar, [le] vom înțelege [pe] cele de dincolo de veacuri, [și anume] care erau lucrările Lui⁴⁵⁶ de dinaintea zidirii celei înțelese⁴⁵⁷ și câte [sînt] harurile de la El⁴⁵⁸ [venite] împrejurul zidirii și care [e] puterea [Lui] cea spre veacurile ce au să vină?; că era și mai-înainte-era și împreună-era cu Tatăl și cu Fiul, mai dinainte de veacuri; încât și de-ai înțelege [cu mintea] ceva de dincolo de veacuri, și [lucrul] acela este mai prejos decât Duhul»⁴⁵⁹. Că lucrări ale lui Dumnezeu de dinaintea veacurilor înțelegem [a fi] viața, nemurirea, simplitatea, nemărginirea și – într-un cuvânt – [toate] câte marele Athanasie spune că sînt prin fire împrejurul lui Dumnezeu; «să nu îmi fie mie a spune în privința Duhului [că are] ceva dobândit [ca adaos]; că nici [faptul de a fi] sfânt, nici [faptul de a fi] nesticăcios, nici [faptul de a fi] bun, nici [nimic] altceva din cele văzute [cu mintea a fi] împrejurul lui Dumnezeu, [așadar nimic dintre acestea] nu spun că Îi este dobândit sfântului Duh, ci [spun că El este] prin fire sfânt, prin fire bun, prin fire nemuritor»⁴⁶⁰. Pe acestea înțeleptul în cele dumnezeiești Maxim – la rîndul lui – le-a numit lucruri ale lui Dumnezeu și a spus că se văd [cu mintea]⁴⁶¹ [a

⁴⁶⁰ Cuvînt cu Macedonianul 1, 14, PG 28, 1313 A.

⁴⁶¹ Sau: se consideră.

ουσιωδῶς ἔφη θεωρεῖσθαι. Φαίη γὰρ ἂν τις ὁμωνύμως ἔργα καὶ τὰς ἐνεργείας. Ἐπεὶ καὶ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Δαμασκηνὸς «λέγεται», φησί, «καὶ ἡ ἐνέργεια ἐνεργημα καὶ τὸ ἐνεργημα ἐνέργεια». Ὅτι δὲ ἄλλο ἐστὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ ἕτερον οὐσία καὶ φύσις, ἄκουσον τοῦ αὐτοῦ σαφῶς διαιροῦντος: «ἰστέον γάρ», φησὶν, «ὡς ἄλλο ἐνέργεια καὶ ἄλλο ἐνεργητικόν. Ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστὶν ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις, ἐνεργητικόν δὲ ἡ φύσις, ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια πρόεισι».

[22] Διαφοραὶ μὲν οὖν φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις οὐτ' εἰσὶν οὔτε λέγονται ἐπὶ θεοῦ· συστατικαὶ γὰρ εἰσι τῶν ὧν εἰσι διαφοραὶ. Ὁ δὲ θεὸς αὐτὸς ἐστὶ πάντων τῶν περὶ αὐτὸν ἡ σύστασις. Ἀλλὰ καὶ πολλὰς καὶ διαφόρους οὐσίας αἰ οὐσιώδεις συνιστάναι πεφύκασι διαφοραὶ. Τοῦ δὲ θεοῦ μία ἡ οὐσία, μηδεμίαν διαφορὰν ἐπιδεχομένη καθ' αὐτήν. Καὶ μὴν τὴν τοῦ τί ἦν εἶναι γινώσκουσιν ἐκ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐκάστου ποριζόμεθα. Θεὸν δ' ὅτι μὲν ἐστὶ γινώσκουμεν, τί δὲ ἐστὶν ἡ ὁποῖον τί ἐστὶν, ἀμήχανον εἶδέναι καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Ἐπι πολλῶν οὐσῶν ἐφ' ἐκάστου τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἡ πρὸς ἕτερον διαφορὰ πρὸς ἕτερον ὑπάρχει γένος καὶ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται. Τῶν ἀδυνατῶν ἄρ' ἐφαρμόσαι τῇ ἀπερινοήτῳ φύσει. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ καθολικωτέρα

⁴⁶² Sau: [lucru] *lucrat*.

⁴⁶³ *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1048 A.

⁴⁶⁴ *Ibidem*.

⁴⁶⁵ Sau: distincții naturale și ființiale.

⁴⁶⁶ Adică: în cazul Lui.

⁴⁶⁷ Aici verbul este tranzitiv; adică: să alcătuiască, să întemeieze, să genereze.

⁴⁶⁸ Adică: nepermițând, neadmițând.

⁴⁶⁹ Acest «τὸ τί ἦν εἶναι» este termen aristotelic; semnificația lui este complexă și îndelung dezbătută. Ioan Filopon, comentând *De anima* II.1, 412 b 9, spune că expresia «τὸ τί ἐστὶ» denotă *ființa/substanța*, pe când «τὸ τι ἦν εἶναι» *specia* (το εἶδος), *ceva anterior entelehiei*. În contextul de față ar însemna identitatea ființială a ceva din cele ce sînt.

fi] ființial împrejurul lui Dumnezeu; pentru că, [în chip] omonimic, și lucrărilor li se [poate] spune *lucruri*; fiindcă și Damaschinul cel mult [cunoscător] în cele dumnezeiești zice: «și lucrării i se [poate] spune *lucrătura*⁴⁶², și lucrăturii *lucrare*»⁴⁶³. Iar [cum] că altceva este *puterea și lucrarea și altceva ființa și firea* – auzi-l tot pe el făcând limpede deosebirea; că zice: «știut să fie că altceva este *lucrarea și altceva ceea-ce-este-lucrător*; *lucrarea* este, așadar, activa și ființiala mișcare a firii, iar *ceea-ce-este-lucrător* este firea [însăși], cea din care purcede/iese lucrarea»⁴⁶⁴.

[22] Așadar, deosebiri firești și ființiale⁴⁶⁵ – la Dumnezeu⁴⁶⁶ – nici [nu] sînt, nici [nu] se spune a fi; pentru că [deosebirile acestea] sînt [îNSEȘI cele] constitutive ale celor în care există; pe când [în cazul lui] Dumnezeu, Însuși [El] este constituirea a toate câte sînt împrejurul Lui. Apoi, deosebirilor ființiale le este dat să constituie⁴⁶⁷ [mai] multe și deosebite ființe; pe când lui Dumnezeu una [singură] Îi este ființa, neingăduind⁴⁶⁸ – în sinea ei – nici o deosebire. Și, apoi, cunoașterea a ceea ce este [ceva din cele ce sînt⁴⁶⁹ – tocmai] de la deosebirile ființiale ale fiecăruia [din cele ce sînt] ne vine; pe când, în privința lui Dumnezeu, cunoaștem *că este*⁴⁷⁰, dar *ce este* [El] ori *de ce fel este* [El], [aceasta] cu neputință este a o ști și îngerilor, și oamenilor. Apoi, multe fiind deosebirile ființiale ale fiecăruia [din cele ce sînt], deosebirea față de [un] altul este [deosebire] față de [un] alt gen și se predică în categoria lui *ce-este-lui*, prin urmare, cu neputință este a aplica [aceasta] firii celei de necuprins cu mintea. Pe lângă acestea, fiecare [din deosebirile acestea ființiale] este mai universală decât [ceva-ul] cel ce o are, [fiind] spusă în privința a mai multe decât acela (pe când, dintre cele spuse

⁴⁷⁰Sau: că există Dumnezeu.

τουτων ἑκάστη τοῦ ἔχοντος αὐτην ἔστιν, ἐπὶ πλεον ἢ ἐκεῖνο λεγομένη (τῶν δ' ἐπὶ θεοῦ λεγομένων οὐδὲν ὁ μοναδικόν οὐκ ἔστιν – «οὐδεὶς γάρ», φησὶν, «ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ θεός», «ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον»), ἀλλὰ καὶ κατὰ πλειόνων οὐχ ὑποστατικῶς καὶ τῷ ἀριθμῷ διαφερόντων, ἀλλὰ τῷ εἶδει διενηνοχότων. Ποῦ ταῦτ' ἐπὶ τῆς μιᾶς τρισυποστάτου φύσεως;

[23] Φυσικαὶ μὲν οὖν διαφοραὶ καὶ οὐσιώδεις ἐπὶ ταύτης οὐκ εἰσὶν, ἐνέργειαι δὲ φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται. Οὐ γὰρ συστατικαὶ εἰσὶν αὐταί, ἀλλὰ χαρακτηριστικαί, δηλονότι δεικτικαί, οὐδὲ τὸ ὅποιον τί ἔστι δεικνύουσι, τουτέστιν ὅποιον κατ' οὐσίαν, οὐδ' ἀνάγκη κατὰ πλειόνων τῷ εἶδει λέγεσθαι. Μόνος γὰρ ἄνθρωπος γραμματικόν· τὸ αὐτὸ δὲ λέγεται δύναμις τε καὶ ἐνέργεια. Λέγεται δὲ ἰδίως ἐνέργεια μόνον καὶ ἢ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως χρήσις, ἔστι δ' ὅτε καὶ τὸ ἐκ τῆς χρήσεως ἀποτελέσμα. Τὸ μὲν οὖν ἀποτελέσμα κτιστὸν αἰεὶ, μᾶλλον δ' ἐπὶ πλείστον. Ἡ δὲ γε χρήσις καὶ ἢ ἐνέργεια, ἦν καὶ δύναμιν καλοῦμεν, κατὰ τὸ κτιστόν τε καὶ ἀκτιστόν ἐπονται αἰεὶ ἀλλήλαις.

[24] Ὅτι δὲ αἱ δυνάμεις αὐταὶ καὶ ἐνέργειαι καλοῦνται, μάθοις ἂν παρὰ τοῦ τὰ τοιαῦτα καλῶς διευκρινήσαντος Δαμασκηνοῦ τοῦ θείου· φησὶ γὰρ ὡς «πᾶσαι αἱ δυνάμεις, αἷ τε γνωστικαί, αἷ τε ζωτικαί, αἷ τε φυσικαὶ καὶ αἷ τε τεχνικαί, ἐνέργειαι καλοῦνται». Ὅτι

⁴⁷¹ Luca 18, 20.

⁴⁷² I Timotei 6, 15-16.

⁴⁷³ Sau: însemnătoare, 'indicatoare'.

⁴⁷⁴ Aici: 'cărturăria'. ⁴⁷⁵ Sau: potența și act.

⁴⁷⁶ Sau: uzul de potența cu care e înzestrată natura.

⁴⁷⁷ Sholie din manuscris: 'aceasta o spune pentru că dumnezeiescul Maxim a zis că sfinții [de]săvârșiți de către har sînt – după har – fără-de-început și nescrîși-împrejur'.

în privința lui Dumnezeu, nu e nimic care să nu fie singular; că «nimeni nu este bun», zice, «fără numai unul Dumnezeu»⁴⁷¹, «Cel fericit, Cel singur puternic, Cel ce singur are nemurire, Cel ce locuiește [în] lumina neapropiată»⁴⁷²), ba [este spusă] și în privința a multe [lucruri] care nu ipostatic și prin număr se deosebesc, ci după specie; or, unde [avem] acestea în cazul Firii celei una în-trei-lpostasuri?

[23] Așadar, în cazul Acesteia nu sînt deosebiri firești și ființiale; însă, lucrări firești și ființiale, [acestea] și sînt, și se spun [a fi]; că nu constitutive sînt acestea [firii dumnezeiești] – ci caracteristice, adică arătătoare⁴⁷³ –, nici nu [ne] arată de ce fel este [Aceeia], adică de ce fel [anume] după ființă, nici nu se spun – neapărat – în privința a [mai] multe după specie; că [și] singur omul este [numit cu numele de] cărturar; și [unul și] același [lucru⁴⁷⁴] e numit *putere* și *lucrare*⁴⁷⁵; dar se [mai] numește – aparte – doar *lucrare* și folosirea puterii⁴⁷⁶ inerente firii, iar uneori și rezultatul [ivit] din folosirea [aceasta]; iar rezultatul este – totdeauna (mai bine zis: cel mai adesea⁴⁷⁷) – [ceva] zidit; pe când folosirea [aceasta] și lucrarea, pe care o numim și *putere*, urmează totdeauna una alteia⁴⁷⁸ după [factorul] zidit[ului] și nezidit[ului]⁴⁷⁹.

[24] Iar că puterile înseși se [mai] numesc și *lucrări* o poți afla de la cel ce bine a lămurit lucrurile acestea, [și] anume de la] dumnezeiescul Damaschin; că zice cum [că] «toate puterile – cele cunoscătoare, cele viitoare⁴⁸⁰, cele firești și cele făurărești⁴⁸¹ – [toate] se cheamă *lucrări*»⁴⁸².

⁴⁷¹ Acest «una alteia» se referă la binomul *fire-lucrare*.

⁴⁷² Adică: firii zidite 'îi urmează' lucrare zidită (altfel zis: firea zidită implică lucrare zidită), iar celei nezidite – lucrare nezidită.

⁴⁸⁰ Îi rugăm pe iubitorii cititor să considere termenul acesta ca venind de la *a viâ* (a face viu), nu de la *a veni*; însemnând, așadar, *vitale*.

⁴⁸¹ «firești și făurărești»: naturale și artificiale.

⁴⁸² *Dogmatica* 2, 23, PG 94, 949 A.

δὲ ἐπὶ θεοῦ, εἰ καὶ οὐσιώδεις καὶ φυσικὰς διαφορὰς οὐ λέγομεν, ἀλλ' ἐνεργείας λέγομεν, ἄκουσον πάλιν τοῦ αὐτοῦ· «ἀμήχανον γάρ», φησὶν, «οὐσίαν ἄμοιρον εἶναι φυσικῆς ἐνεργείας. Ἐνέργεια γάρ ἐστι φυσικὴ ἢ δηλωτικὴ ἐκάστης οὐσίας δύναμις τε καὶ κίνησις, ἧς μόνον ἐστέρηται τό μὴ ὄν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ὧν ἡ οὐσία ἢ αὐτὴ, τούτων καὶ ἐνέργεια ἢ αὐτὴ». Καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δυο φυσικῶν ἐνεργειῶν διδάσκων, «εἰ πᾶσα», φησὶν, «ἐνέργεια φύσεώς τινος οὐσιώδης ὀρίζεται κίνησις, ποῦ φύσιν τις εἶδεν ἀκίνητον ἢ παντελῶς ἀνενέργητον, ἢ ἐνέργειαν εὑρηκεν οὐ φυσικῆς δυναμειως ὑπάρχουσαν κίνησιν»;

[25] Εἰ δέ τις ταύτην τὴν ἐνέργειαν ὡς ἄλλο οὐσαν παρὰ τὴν φύσιν, ὡς ἀνωτέρω ἤκουσας — ἢ γὰρ φύσις ἐνεργητικόν, οὐκ ἐνέργεια —, εἰ τις οὖν τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἀποφαίνοιτο κτιστὴν, ἢ μῆτε κτιστὴν μῆτε ἄκτιστον, καθάπερ οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν, δειναῖς καὶ ποικίλαις περιπεσεῖται βλασφημίαις· ἢ γὰρ οὐδόλως εἶναι συμβήσεται θεόν — τό γὰρ μῆτε κτιστὴν μῆτε ἄκτιστον ἔχον ἐνέργειαν τῶν μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντων ἐστίν — ἢ κτιστός ἐσται καὶ αὐτός· πᾶν γὰρ τό κτιστὴν ἔχον ἐνέργειαν καὶ αὐτό κτιστόν ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ μονοθελήται τῶν ποτε χεῖρους ἀναφανήσονται νῦν οἱ τοῦτο λέγοντες· ἔπεται γὰρ αὐτοῖς μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ δοξάζειν, καὶ ταύτην οὐκ ἄκτιστον ἀλλὰ κτιστὴν. Ελέγξει δὲ αὐτοὺς ταῦτα πάσχοντας δι' ὀλίγων συλλαβῶν ὁ αὐτός Δαμασκηνός· «εἰ μία γάρ», φησί, «τοῦ Χριστοῦ ἢ ἐνέργεια, ἢ κτιστὴ ἐσται ἢ

⁴⁶³ «arătătoare»: care face manifestă fiice ființă.

⁴⁶⁴ *Dogmatica* 2, 23, PG 94, 949 AB.

⁴⁶⁵ «toată lucrarea»: lucrarea, oricare ar fi ea.

⁴⁶⁶ *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1057 A.

Iar că în privința lui Dumnezeu, deși nu vorbim despre deosebiri ființiale și firești, vorbim însă despre lucrări, auzi-l tot pe acesta; că spune: «e cu neputință să existe ființă nepărtașă de lucrare firească [adică naturală]; pentru că lucrarea firească este [tocmai] puterea și mișcarea arătătoare a fiecărei ființe⁴⁶¹, [lucrare] de care lipsit este doar ceea-ce-nu-este; de unde se vede limpede că cele ce au aceeași ființă, [acestea] au și aceeași lucrare»⁴⁶². Și altundeva, învățând[u-ne] despre cele două lucrări firești ale lui Hristos, zice: «de vreme ce toată lucrarea⁴⁶³ se definește [a fi tocmai] mișcare ființială a unei firi, unde a văzut cineva fire nemișcată ori cu desăvârșire nelucrătoare, sau [unde] a aflat lucrare care să nu fie mișcare a puterii firești?»⁴⁶⁴.

[25] Iar dacă cineva lucrarea aceasta, ca pe una ce este altceva decât firea (așa cum ai auzit mai sus; că firea este *ceea-ce-este-lucrător*, nu *lucrare*⁴⁶⁵), așadar, dacă cineva declară că lucrarea aceasta este zidită (sau [că este] nici zidită, nici nezidită, precum [spun] cei ce ne contrazic pe noi), va cădea în cumplite și felurite hule; pentru că va reieși ori că nu există Dumnezeu (pentru că dacă ceva are lucrare nici zidită [și] nici nezidită, [atunci ceva-ul acesta] este între cele ce nu sînt nicidecum), ori că și El este zidit (că tot ceea ce are lucrare zidită – zidit este). Dar și monoteliți – ba chiar mai răi decât cei de odinioară – se vor dovedi [a fi] cei ce spun [una ca] aceasta; că va reieși faptul că ei socotesc [a fi] o singură voi[r]e în Hristos, și aceasta nu nezidită, ci zidită. Și faptul că [ei] pătinesc [de unele ca] acestea îl dă în vileag, în doar câteva vorbe, același Damaschin; că zice: «dacă [doar] una este lucrarea lui Hristos, [atunci aceasta] va fi ori zidită, ori nezidită; că

⁴⁶¹ Dogmatica 3, 15, PG 94, 1048 A.

ἄκτιστος· μέσον γὰρ τούτων οὐκ ἔστιν ἐνέργεια, ὡσπερ οὐδὲ φύσις. Εἰ οὖν κτιστή, κτιστὴν δηλώσει φύσιν· εἰ δὲ ἄκτιστος, ἄκτιστον μόνην χαρακτηρίσει οὐσίαν. Δεῖ γὰρ πάντως κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά».

[26] Ὅρας ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια οὐ φύσις οὐδ' οὐσία, ἀλλὰ φυσικὸν καὶ οὐσιώδες; Καὶ ὡς ἄκτιστον καὶ οὐ κτιστόν, εἰ καὶ ἄλλο ἐστὶ παρὰ τὴν φύσιν; «Τῶν γὰρ ἐπὶ θεοῦ λεγομένων τὰ μὲν τί οὐκ ἔστι σημαίνει, οἷα τὰ ἀφαιρεματικά πάντα, τὰ δὲ παρέπεται τῇ θείᾳ φύσει, ὁποῖόν ἐστιν ἀγαθότης καὶ ἀπλότης καὶ ζωὴ καὶ ἀπλῶς πᾶν εἶδος ἀρετῆς, τὰ δὲ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἔχει σημασίαν, ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ θεότης»· «ἀπὸ γὰρ τοῦ τὰ πάντα θεᾶσθαι», τουτέστιν εἰδέναι, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχεν ὁ θεός. Τί οὖν, ἤρξατό ποτε τῆς ἐνεργείας ταύτης ὁ εἰδὼς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ὅρας ὅτι ἄκτιστος τε καὶ ἀναρχος ἡ τοιαύτη ἐνέργεια, ἀλλή οὐσα παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, ὡς οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτόν ὑπάρχουσα; Τί δὲ τὰ παρεπόμενα τῇ θείᾳ φύσει, ἦν ὅτε ἐπόμενα οὐκ ἦν; Ὡστε καὶ πάντα ταῦτα ἄκτιστα, εἰ καὶ μὴ οὐσία θεία τούτων ἕκαστον ἐστιν.

[27] Ὁ δὲ λέγων τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν μόνην ἄκτιστον καὶ διὰ τοῦτο ἐν τὸ ἄκτιστον, καὶ ὁ μὴ ἐστὶν οὐσία ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ κτιστόν, οὗτος καὶ τὰ ὑποστατικά πάντα, οἷον τὸ ἀγέννητον, τὸ γεννητόν, τὸ ἐκπορευτόν, ὡς ἄκτιστα, οὐσίαν εἶναι φήσει τοῦ

⁴⁶⁸ Sau: va face manifestă o fire zidită.

⁴⁶⁹ Dogmatica PG 94, 1056 BC.

⁴⁷⁰ Adică sint attribute consecvențiale ale ei.

⁴⁷¹ Chiril al Alexandriei, *Despre Treime* 11, PG 77, 1145 BC.

⁴⁷² Vezi mai sus, în paragraful 8.

⁴⁷³ Susana 1, 42; vezi, mai sus, și paragraful 8.

la mijloc, între acestea, nu există altă lucrare, după cum [nu există] nici [altă] fire; dacă, deci, este zidită, [atunci] va arăta fire zidită⁴⁸⁸; iar dacă [este] nezidită, [atunci] va caracteriza doar ființă nezidită; pentru că trebuie – negreșit – [ca] cele firești să fie pe potriva firilor»⁴⁸⁹.

[26] Vezi că lucrarea lui Dumnezeu [nu este] nici fire, nici ființă, ci [ceva] firesc și ființial?; și că [e ceva] nezidit, nu zidit, măcar că e altceva decât firea?; «că, din [numele] cele spuse pe seama lui Dumnezeu, unele însemnează ceea ce nu este, ca toate cele apofatice, altele urmează firii dumnezeiești⁴⁹⁰, ca *bunătatea și simplitatea și viața și, într-un cuvânt, tot felul virtuții, iar altele au înțeles de putere [sau potență] și lucrare, cum este și [numele de] dumnezeire»⁴⁹¹; «că [tocmai] de la [faptul de] a vedea toate» (adică a ști [toate]) Își are Dumnezeu denumirea aceasta⁴⁹². Cum așa, și-a început oarecând [în timp] lucrarea aceasta Cel ce știe toate dinainte de facerea lor⁴⁹³? Vezi că nezidită și fără-de-început este lucrarea aceasta, alta fiind ea decât ființa lui Dumnezeu, ca [una ce este] nu dintre cele din Sinea Sa, ci dintre cele dimprejurul Său? Cum așa, cele ce urmează dumnezeieștii Firi, era cândva când [acestea] nu li urmau? Astfel că și acestea – toate – sînt nezidite, măcar că nu ființă dumnezeiască este fiecare dintr-acestea.*

[27] Iar cel ce spune că doar ființa lui Dumnezeu este [lucru] nezidit – și că [nu altul decât] acesta e motivul pentru care neziditul este *unu* – și că zidit este [tot] ceea ce nu este ființă [a Lui], ci [este] împrejurul ființei lui Dumnezeu, [ei bine, unul ca] acesta va [fi nevoit a] spune că și toate ipostaticele [însușiri] – precum nenăscutul [Tatălui],

⁴⁸⁸ Adică: faptul de a fi nenăscut, cel propriu ipostasului Tatălui, faptul de a fi născut, propriu ipostasului Fiului, și faptul de a fi purces, propriu ipostasului Duhului.

ἄκτιστος· μέσον γὰρ τούτων οὐκ ἔστιν ἐνέργεια, ὡςπερ οὐδὲ φύσις. Εἰ οὖν κτιστή, κτιστὴν δηλώσει φύσιν· εἰ δὲ ἄκτιστος, ἄκτιστον μόνην χαρακτηρίσει οὐσίαν. Δεῖ γὰρ πάντως κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά».

[26] Ὅρας ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια οὐ φύσις οὐδ' οὐσία, ἀλλὰ φυσικὸν καὶ οὐσιῶδες; Καὶ ὡς ἄκτιστον καὶ οὐ κτιστόν, εἰ καὶ ἄλλο ἐστὶ παρὰ τὴν φύσιν; «Τῶν γὰρ ἐπὶ θεοῦ λεγομένων τὰ μὲν τί οὐκ ἔστι σημαίνει, οἷα τὰ ἀφαιρεματικά πάντα, τὰ δὲ παρέπεται τῇ θείᾳ φύσει, ὁποῖόν ἐστιν ἀγαθότης καὶ ἀπλότης καὶ ζωὴ καὶ ἀπλῶς πᾶν εἶδος ἀρετῆς, τὰ δὲ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἔχει σημασίαν, ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ θεότης»· «ἀπὸ γὰρ τοῦ τὰ πάντα θεᾶσθαι», τουτέστιν εἰδέναι, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχεν ὁ θεός. Τί οὖν, ἤρξατό ποτε τῆς ἐνεργείας ταύτης ὁ εἰδῶς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ὅρας ὅτι ἄκτιστός τε καὶ ἀναρχος ἡ τοιαύτη ἐνέργεια, ἀλλή οὔσα παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, ὡς οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτόν ὑπάρχουσα; Τί δὲ τὰ παρεπόμενα τῇ θείᾳ φύσει, ἦν ὅτε ἐπόμενα οὐκ ἦν; Ὅστε καὶ πάντα ταῦτα ἄκτιστα, εἰ καὶ μὴ οὐσία θεία τούτων ἕκαστόν ἐστιν.

[27] Ὁ δὲ λέγων τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν μόνην ἄκτιστον καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἄκτιστον, καὶ ὃ μὴ ἔστιν οὐσία ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ κτιστόν, οὗτος καὶ τὰ ὑποστατικά πάντα, οἷον τὸ ἀγέννητον, τὸ γεννητόν, τὸ ἐκπορευτόν, ὡς ἄκτιστα, οὐσίαν εἶναι φῆσει τοῦ

⁴⁸⁸ Sau: va face manifestă o fire zidită.

⁴⁸⁹ *Dogmatica* PG 94, 1056 BC.

⁴⁹⁰ Adică sînt attribute consecvențiale ale ei.

⁴⁹¹ Chiril al Alexandriei, *Despre Treime* 11, PG 77, 1145 BC.

⁴⁹² Vezi mai sus, în paragraful 8.

⁴⁹³ *Susana* 1, 42; vezi, mai sus, și paragraful 8.

la mijloc, între acestea, nu există altă lucrare, după cum [nu există] nici [altă] fire; dacă, deci, este zidită, [atunci] va arăta fire zidită⁴⁹⁰; iar dacă [este] nezidită, [atunci] va caracteriza doar ființă nezidită; pentru că trebuie – negreșit – [ca] cele firești să fie pe potriva firilor»⁴⁹¹.

[26] Vezi că lucrarea lui Dumnezeu [nu este] nici fire, nici ființă, ci [ceva] firesc și ființial?; și că [e ceva] nezidit, nu zidit, măcar că e altceva decât firea?; «că, din [numele] cele spuse pe seama lui Dumnezeu, unele însemnează ceea ce nu este, ca toate cele apofatice, altele urmează firii dumnezeiești⁴⁹², ca *bunătatea și simplitatea și viața* și, într-un cuvânt, tot felul virtuții, iar altele au înțeles de putere [sau potență] și lucrare, cum este și [numele de] *dumnezeire*»⁴⁹³; «că [tocmai] de la [faptul de] a vedea toate» (adică a ști [toate]) Își are Dumnezeu denumirea aceasta⁴⁹⁴. Cum așa, Și-a început oarecând [în timp] lucrarea aceasta Cel ce știe toate dinainte de facerea lor⁴⁹⁵? Vezi că nezidită și fără-de-început este lucrarea aceasta, alta fiind ea decât ființa lui Dumnezeu, ca [una ce este] nu dintre cele din Sinea Sa, ci dintre cele dimprejurul Său? Cum așa, cele ce urmează dumnezeieștii Firi, era cândva când [acestea] nu li urmau? Astfel că și acestea – toate – sînt nezidite, măcar că nu ființă dumnezeiască este fiecare dintr-acestea.

[27] Iar cel ce spune că doar ființa lui Dumnezeu este [lucru] nezidit – și că [nu altul decât] acesta e motivul pentru care neziditul este *unu* – și că zidit este [tot] ceea ce nu este ființă [a Lui], ci [este] împrejurul ființei lui Dumnezeu, [ei bine, unul ca] acesta va [fi nevoit a] spune că și toate ipostaticile [însușiri] – precum nenăscutul [Tatălui],

⁴⁹⁰ Adică: faptul de a fi nenăscut, cel propriu ipostasului Tatălui, faptul de a fi născut, propriu ipostasului Fiului, și faptul de a fi purces, propriu ipostasului Duhului.

θεοῦ, καὶ Εὐνόμιος ἀντικρῶς ἐστίν. Εἰ δὲ οὐσίας μὲν οὐ λέγει ταῦτα θείας, ὡς δὲ περὶ τὴν οὐσίαν ὄντα κτιστὰ εἶναι ἀποφαίνεται, καὶ τὸν Εὐνόμιον τῇ δυσσεβείᾳ ὑπερέβαλεν. Οὐ γὰρ τὸ μονογενὲς μόνον φῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγέννητον εἰς τὴν κτίσιν κατασπᾶ, καὶ εἰκότως καθ' ἡμῶν ἀκατασχέτως φέρεται τῶν εὐσεβῶς ἕνα τῇ οὐσίᾳ σεβομένων ἄκτιστον θεόν. Ἀλλ' οὐ τῇ οὐσίᾳ μόνον ἄκτιστον, ἀλλὰ καὶ πάσαις ταῖς φυσικαῖς ἐνεργείαις καὶ ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησιν. Οὐδὲ γὰρ ἂν αἱ ὑποστάσεις εἶεν ἄκτιστοι, τῶν ὑποστατικῶν ιδιοτήτων μὴ οὐσῶν ἀκτίστων, οὐδὲ φύσις καὶ οὐσία ἔσται ἄκτιστος, εἰ μὴ ἀκτίστους ἔχει καὶ τὰς φυσικὰς καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας.

[28] Ταῦτας τοιγαροῦν πάσας, εἴτε ἔργα εἴτε ἐνεργείας ὀνομάσειέ τις, ἕτερά πως ὄντα τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ — καὶ γὰρ οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτόν ἀκούεις ὄντα — ταῦτα τοίνυν πάντα κατώτερα ἔστι τοῦ Πνεύματος, ὡς καὶ ὁ μέγας Βασιλείος μικρὸν ἀνωτέρω διετέλεσεν ἀποφηνάμενος, ἅτε κατὰ τὸ ἄφραστον καὶ ἀπροσπέλαστον κατ' οὐσίαν ὑπερέχοντος. Ἀλλὰ καὶ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου λέγοντος ἀκήκοας, ὡς «ἔστι τι πρᾶγμα ὑπὲρ αἰῶνας ἢ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία, ταύτην δὲ πιστεύομεν εἶναι τὴν τῶν σωζομένων κληρονομίαν». Ὁ αὐτὸς τοίνυν ἀλλαχοῦ καὶ τοὺς ἠξιωμένους ταύτης τῆς χάριτος «ὑπὲρ πάντας αἰῶνας καὶ χρόνους καὶ τόπους ἔσεσθαι φησιν, εἴπερ κληρονομία τῶν ἀξίων αὐτός

⁴⁹⁵ Este vorba de cel ce susține punctul acesta de vedere.

⁴⁹⁶ Sau: esențe divine.

⁴⁹⁷ «Lumina Cea Una-Născută»: Fiul, Cel Unui-Născut.

⁴⁹⁸ «[Lumina] Cea Nenăscută»: Tatăl.

⁴⁹⁹ Expresia poate însemna atât «Dumnezeului Celui unu [și] – din unghiul ființei – nezidit», cât și «Dumnezeului Celui – din unghiul ființei – unu [și] nezidit».

⁵⁰⁰ Sau, mai neaoș: și nezidit nu doar cu ființa, ci și cu toate lucrările firești și însușirile ipostatice.

născutul [Fiului] și purcesul [Duhului]⁴⁹⁶, ca unele ce sînt nezidite, sînt [tot] ființă a lui Dumnezeu, făcându-se [astfel]⁴⁹⁵, de-a dreptul, [alt] Eunomiu. Iar dacă nu spune că acestea sînt ființe dumnezeiești⁴⁹⁶, ci că sînt zidite și sînt împrejurul ființei [lui Dumnezeu], [atunci să afle că] și pe Eunomiu l-a întrecut în reaua-cinstire [de Dumnezeu]; că nu doar Lumina Cea Una-Născută⁴⁹⁷ o trage [silnic] în rândul zidirii, ci și pe Cea Nenăscută⁴⁹⁸, astfel că – firește – fără temeii se aruncă asupra noastră, a celor ce [în chip] bine-cinstitor ne închinăm Unuia Dumnezeului [Celui] nezidit după ființă⁴⁹⁹, și nezidit nu doar după ființă, ci și după toate lucrările firești și însușirile ipostatice⁵⁰⁰; că, nefiind nezidite însușirile ipostatice, nici Ipostasurile nu ar [mai] fi nezidite; și nici firea și ființa nu ar mai fi nezidită dacă lucrările firești și ființiale nu îi sînt nezidite.

[28] Prin urmare toate acestea – numite fie lucruri, fie lucrări, care sînt oarecum altele⁵⁰¹ decât ființa lui Dumnezeu, de vreme ce se spune despre ele că sînt nu dintre cele din Sinea Lui, ci dintre cele dimprejurul Lui – așadar, acestea toate sînt mai prejos decât Duhul, precum și marele Vasile ne-a lămurit [lucrul acesta] puțin mai sus, în înțelesul că [El] este mai presus de ele după [însușirea Sa de a fi de] negrăit și neatins după ființă. Dar și pe cinstitul Maxim l-ai auzit zicând cum [că] «împărăția lui Dumnezeu este [de bună seamă] o anume realitate mai presus de veacuri; aceasta, deci, credem a fi moștenirea [dată] celor ce se mântuiesc»⁵⁰²; și tot el și că «cei invredniciți de harul [sau darul] acesta sînt mai presus de toate veacurile și vremurile și locurile, de vreme ce moștenirea celor vrednici este Dumnezeu Însuși»⁵⁰³. Cum așa, [oare]

⁴⁹⁵ Sau «oarecum altceva».

⁴⁹⁶ Capete teologice II 86, PG 90, 1165 A; vezi, mai sus, paragraful 17.

⁴⁹⁷ Ibidem.

ἐστὶν ὁ θεός». Τί οὖν; Τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν καὶ οὐσίαν κληρονομήσουσιν; Οὐμένουν. Ἀλλὰ τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ τὴν θείαν βασιλείαν, ἧτις εἰ καὶ μὴ φύσις ἐστὶ θεοῦ— καὶ γὰρ ἀμέθεκτος ἐκείνη—, ἀλλὰ φυσικὴ ἐστὶν ἐνέργεια θεοῦ, φυσικῶς ἐπομένη τῷ θεῷ καὶ ἀχωρίστως περὶ αὐτὸν αἰεὶ θεωρούμενη. Διὸ καὶ ὁ ταύτης κληρονόμος, κληρονόμος λέγεται θεοῦ.

[29] Θελεῖς οὖν ἀγίων πυθέσθαι τὴν ἐπηγγελμένην ταύτην τῶν ἀγαθῶν κληρονομίαν, ἣν ὑπὲρ αἰῶνας οὔσαν ἤκουσας, περὶ θεῶν λεγόντων εἶναι, καὶ ταύτης κατὰ τὸ παντελῶς ἄρρητον καὶ ἀμέθεκτον ἄνω καὶ ὑψηλότερον τὸ θεῖον; Πυνθάνου τοῦτο καὶ διδάσκου παρὰ τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου· «εἰ γὰρ τὰ κρίματα αὐτοῦ», φησὶν, «ἐξερευνηθῆναι οὐ δύναται καὶ αἰ ὁδοὶ οὐκ ἐξιχνιάζονται καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελία πάσης ὑπέρεκειται τῆς ἀπὸ στοχασμῶν εἰκασίας, πόσω μᾶλλον κατὰ τὸ ἀφραστόν τε καὶ ἀπροσπέλαστον ἄνω καὶ ὑψηλότερόν ἐστὶν αὐτὸ τὸ θεῖον τῶν περὶ αὐτὸ νοουμένων». Τί δὴ καὶ τὰ θεῖα κρίματα, οὐχ οἱ προορισμοὶ τοῦ θεοῦ εἰσιν; Ἔστιν οὖν ἀρχὴν ἔχειν ἢ κτιστοὺς εἶναι τοὺς τοῦ θεοῦ προορισμούς; Ἀλλὰ καὶ τούτους τῶν περὶ θεῶν εἶναί φησι, καὶ τούτων αὐθις ἄνω καὶ ὑψηλότερον τὸ θεῖον. Ὅρας πολλὰ τῶν περὶ τὸν θεὸν ἄκτιστα τε καὶ ἀναρχα, τὰ γε φυσικῶς περὶ αὐτὸν ὑπάρχοντα, καὶ τούτων ἄνω καὶ ὑψηλότερον τὸ θεῖον; Κατὰ τί δὲ τούτων ὑψηλότερον, εἰ μὴ κατὰ τὴν ὑπερώνυμον καὶ ἀκατονόμαστον καὶ ἀπερινόητον καὶ

⁵⁰⁴ Adică natural.

⁵⁰⁵ Altfel zis: cel ce o are pe aceasta drept moștenire, pe Dumnezeu Însuși
 Îl are drept moștenire.

⁵⁰⁶ «căile Lui»: 'căile' pe care 'merge' El Însuși, nu căile ce duc la El.

⁵⁰⁷ Literal: este superioară oricărei reprezentări prin gândire.

firea și ființa lui Dumnezeu o moștenesc [aceștia]? Nici-decum; ci îndumnezeitorul har și dumnezeiasca împărăție, care, măcar că nu este fire a lui Dumnezeu (că aceea este de neîmpărtășit [nimănui]), este însă lucrare firească a lui Dumnezeu [Însuși], [în chip] firesc⁵⁰⁴ următoare lui Dumnezeu și văzută [a fi în chip] nedespărțit împrejurul Său pururea; [fapt] pentru care moștenitorul acesteia se și numește *moștenitor al lui Dumnezeu*⁵⁰⁵.

[29] Vrei, dar, să te încredințezi de la sfinți că această făgăduită moștenire a celor bune – [cea despre] care ai auzit că e mai presus de veacuri – este dintre cele dimprejurul lui Dumnezeu și că Dumnezeiescul este mai sus și mai înalt decât ea, ca unul ce este cu totul [de] negrăit și [de] neîmpărtășit [nimănui]? Află aceasta și învață-o de la al Nyssei dumnezeiesc Grigorie, că zice: «dacă judecățile Lui nu e cu puțință a fi cercetate și [dacă] neurmăte sînt căile Lui⁵⁰⁶ și [dacă] făgăduința bunătăților [viitoare] întrece toată închipuirea⁵⁰⁷, cu cât mai mult Dumnezeiescul însuși nu va fi – după [însușirea sa de a fi de] negrăit și neatins – mai sus și mai înalt decât cele înțelese [a fi] împrejurul Său?»⁵⁰⁸. Iar dumnezeieștile judecăți ce altceva sînt, dacă nu prehotărârile lui Dumnezeu? Este așadar cu puțință ca prehotărârile lui Dumnezeu să aibă început și să fie zidite? Dar [sfântul] spune și că acestea sînt dintre cele dimprejurul lui Dumnezeu, și că Dumnezeiescul este mai sus și mai înalt decât acestea; vezi [deci] că] multe dintre cele dimprejurul lui Dumnezeu [sînt] nezidite și fără-de-început, [și anume cele] care sînt [în chip] firesc împrejurul Lui, și că Dumnezeiescul e mai sus și mai înalt decât acestea? Și după ce este mai înalt decât acestea, dacă nu după firea și ființa mai-presus-de-nume

⁵⁰⁴ *Împotriva lui Eunomiu* 3, PG 45, 604 B.

ἀμέθεκτον καὶ ἀναίτιον φύσιν καὶ οὐσίαν, εἶπερ ταῦτα τὰ περὶ αὐτὴν νοούμενα ἐξ αἰδίου φυσικῶς καὶ νοεῖται πῶς καὶ ὀνομαζέται καὶ μετέχεται καὶ κληρονομεῖται παρὰ τῶν ἀξίων θεῶν κληρονομεῖν;

[30] Τι δὲ καὶ ἕτερον ἂν εἴη παρὰ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἢ θεοποιός δωρεὰ τοῦ πνεύματος; Τὸ αὐτὸ γὰρ ἔστι θεῶν τε γενέσθαι τινὰ καὶ βασιλείας θεοῦ ἐπιτυχεῖν. Εἰ τοίνυν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀναρχος καὶ ἀκτιστος, καὶ τὸ θεοποιὸν δῶρον ἀναρχὸν τε καὶ ἀκτιστονδίο καὶ «θεαρχίαν» καὶ «θεοτητα» ὁ μέγας Διονύσιος ὠνομασεν αὐτὸ· ἀλλὰ «καὶ τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος ὡς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας ὁ θεὸς ἔστιν ἐπέκεινα», φησὶν, «ὡς πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιος». Ἀρχὴ μὲν γὰρ ἔστι καὶ αἴτιος τῶν τεθεωμένων ὁ θεὸς ὡς μετεχόμενος, ὑπεράρχιος δὲ ὡς ὑπὲρ μετοχῆν ὧν. Ὡστε καὶ τῶν ἀκτίστων εαυτοῦ ὑπέρεκειται ενεργειῶν· οὐδέπω γὰρ ἀχρι καὶ τῆμερον ἤκουσται κτιστῆ θεότης ἢ καὶ θεαρχία καὶ ἀγαθαρχία, καίτοι ταύτην ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ καὶ «αὐτοαγαθότητα» προσεῖπεν, ἀλλαχοῦ δ' αὐθις «ἀρχίφωτον» καὶ «θεαρχικὴν ἀκτίνα». Πῶς δὲ καὶ θεοποιὸν ἔσται δῶρον καὶ θεοποιήσει τὸ κτιστόν; Θεοπεποιημένον γὰρ ἔδει λέγεσθαι, ἀλλ' οὐ θεοποιόν. «Ἀλλ' ἐπειδὴ», φησὶν, «ὑφειμένη λέγεται, εἰ καὶ θεότης — καὶ γὰρ ὑπέρεκειται ταύτης ὁ θεός —, κτιστὴ ἔστιν».

⁵⁰⁹ Epistola 2, PG 3, 1069 A.

⁵¹⁰ Despre dumnezeieștile numiri 2, 1, PG 3, 636 C.

⁵¹¹ Despre cereasca ierarhie 3, 2, PG 3, 165 A.

⁵¹² Adică: ceea ce este zidit, ceva zidit.

⁵¹³ Este vorba de adversarul — în această polemică — al autorului nostru.

și de-nenumit și de-neînțeleles și de-neîmpărțășit și nepricinuită, de vreme ce acestea – cele înțelese [a fi] din veșnicie și [în chip] firesc împrejurul ei – se și înțeleg oarecum și se și numesc, și se și împărțășesc și se și moștenesc de către cei vrednici a-L moșteni pe Dumnezeu?

[30] Și ce altceva decât împărăția lui Dumnezeu este îndumnezeitoare a dare a Duhului? Că totuna e [faptul de] a se face cineva Dumnezeu și [faptul de] a avea cineva parte de împărăția lui Dumnezeu. Așadar, dacă împărăția lui Dumnezeu este fără-de-început și nezidită, [atunci] și îndumnezeitorul dar este fără-de-început și nezidit; [fapt] pentru care marele Dionisie l-a și numit *thearchie* și *dumnezeire*; dar, zice, «ca unul ce este mai presus de toată obârșia, Dumnezeu este mai presus și față de astfel numita 'dumnezeire' – [și anume numită] ca 'obârșie-a-îndumnezeirii' și 'obârșie-a-bunătății'»⁵⁰⁹. Că obârșie și pricinuitoare al celor îndumnezeiți [nu altul decât] Dumnezeu este, ca [unul ce este cu puțință de] împărțășit, fiind însă [totodată] mai-presus-de-obârșie, ca [unul ce este] mai presus de împărțășire. Astfel că este mai presus și decât propriile Sale lucrări nezidite; că – până azi – nicicând nu s-a auzit [să fi fost numită] *dumnezeire zidită* obârșia [aceea cea] și a îndumnezeirii și a bunătății, [să fi fost, adică, numită] în pofida faptului că altundeva același [Dionisie] o numește pe aceasta și *bunătate-în-sine* [sau *însăși-bunătate*]⁵¹⁰, iar altundeva, iarăși, *rază începătoare-de-lumină și thearhică* [adică proprie obârșiei dumnezeirii]⁵¹¹. Și, apoi, cum ziditul⁵¹² să fie «dar făcător-de-dumnezeu» [adică îndumnezeitor] și să îndumnezeiască? Că trebuia – mai degrabă – să se numească [dar] *făcut-dumnezeu*, și nu *făcător-de-dumnezeu*. «Dar», zice⁵¹³, «fiindcă se numește 'dumnezeire subordonată' (și aceasta pentru că Dumnezeu este mai presus de ea), zidită este, deși [i se spune și] *dumnezeire*».

[31] Αλλά και τῆς καθ' ὑπερουσιότητα θέσεως ἀπειρίας ἐξηρημένον εἶναι τὸν θεόν οἱ θεολόγοι λέγουσι. Τί οὖν, διὰ τοῦτο τὴν ὑπερουσιότητα ἐρεῖς κτιστὴν, ὡς ἂν μὴ ἐξ ὑπερκειμένου καὶ ὑφειμένου σύνθετος ὁ θεός σοι γένοιτο; Φησὶ δὲ καὶ ὁ μέγας Βασιλείος ὅτι, «ἐν ἡμῖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα ὡς δῶρον θεοῦ· ἀλλὰ δῶρον ζωῆς, δῶρον ἐλευθερίας, δῶρον δυνάμεως· διὸ καὶ ὁμότιμόν ἐστὶ τῷ δεδωκότι». Τῷ γὰρ κατὰ τὸ αἴτιον ὑπερκειμένῳ τὸ ἠνωμένον ἀχωρίστως ὡς ὁμοφυές ἢ ὡς φυσικὴ καὶ οὐσιώδης δύναμις ὁμότιμον εἶναι οὐ κωλύεται. Καὶ ὁ υἱὸς γὰρ ὁμότιμός ἐστὶ τῷ πατρὶ μείζονι ὄντι τῷ αἰτίῳ. Ὁ δὲ λέγων τὸ θεοποιὸν τοῦτο δῶρον κτίσμα, πῶς ὁμότιμον συμφώνως τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ τοῦτ' αὐθις ἐρεῖ τῷ δεδωκότι; Καὶ πάλιν· «τὸ τῆς υἰοθεσίας πνεῦμα, τὸ τῆς ἐλευθερίας αἴτιον, τὸ ὅπου θέλει πνεῶν θειότητα», οὐκ ἄντικρυς ἐκεῖνο λέγει «τὸ θεοποιὸν δῶρον, ἢ θεότης, ἢ θεαρχία, ἢ ἀγαθαρχία, ἢ ἀρχὴ τῆς θεώσεως»; Ὁ γὰρ ἀρχὴν ἐκεῖνος εἶπεν, αἴτιον οὗτος ἐκάλεσεν. ΑΛΛ' ἀκούε τῶν ἐφεξῆς· «διὰ τοῦτο ναοὶ θεοῦ καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος εἰσι πάντες οἱ ἅγιοι, ἐν οἷς οἰκεῖ ἢ μία θεότης καὶ μία κυριότης».

[32] Ὅρας ὅτι τὸ ἐνοικοῦν τοῖς ἁγίοις θεοποιὸν δῶρον ἄκτιστόν ἐστιν; ΑΛΛ' οὐδὲ θεότης καὶ αὐτὸ λεγόμενον καὶ ὑπερκειμένην ἔχον ἑαυτοῦ τὴν ὑπεράρχιον φύσιν

⁵¹⁴ *Vezi Despre sfântul Duh 24, 57, PG 32, 173 AB; vezi și Romani 8, 2, Fapte 1, 8.*

⁵¹⁵ «[fi] este superior după pricină»: îi este superior întrucât îi este cauză; vezi, imediat, cazul superiorității – după pricină – a Tatălui pricinuitor (adică născător) față de Fiul pricinuit (născut, adică, din Tatăl).

⁵¹⁶ Adică: cu ceea ce îi este superior după pricină, cu care și este unit.

⁵¹⁷ Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu 5*, PG 29, 753 C.

⁵¹⁸ Literal: obârșia îndumnezeirii.

⁵¹⁹ Dionisie Areopagitul, *Epistola 2*, PG 3, 1068 A-1069 A.

⁵²⁰ Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu 5*, PG 29, 761 AB.

[31] Dar teologii spun că Dumnezeu este nesfârșit mai presus [chiar] și de afirmarea cea după [insușirea Sa de a fi *ființă*] *mai-presus-de-ființă*. Cum așa, din pricina aceasta vei spune [oare] că [ființa] *mai-presus-de-ființă* este zidită, ca nu cumva (vezi, Doamne) să îți fie Dumnezeu compus din [ceva] superior și [ceva] inferior/subordonat? Apoi, și marele Vasile spune că «Duhul este în noi ca [un] dar al lui Dumnezeu, dar – însă – de viață, dar de slobozenie, dar de putere, [fapt] pentru care și este de-o-cinste cu Cel ce L-a dat»⁵¹⁴; pentru că nimic nu împiedică, desigur, ca *ceea ce este unit* [în chip] nedespărțit cu *ceea ce [îi] este superior după pricină*⁵¹⁵ – {unit nedespărțit} ca [fiind] de-o-fire [cu ce s-a unit] sau ca [fiind] putere firească și ființială [a aceleia] – să fie de-o-cinste [cu aceea]⁵¹⁶; că și Fiul este de-o-cinste cu Tatăl, [Tată] Care – după pricină – este mai mare decât El. Pe când, cel ce spune că darul acesta îndumnezeitor este zidit, cum va [mai putea] spune apoi, în conglăsuire cu marele Vasile, că [darul] acesta este de-o-cinste cu Cel ce l-a dat? Și, iarăși, [spusa] «duhul înfierii, pricina slobozeniei, ceea ce suflă – oriunde vrea – dumnezeire»⁵¹⁷ [oare] nu este, de-a dreptul, totuna cu «darul îndumnezeitor, dumnezeirea, obârșia îndumnezeirii, obârșia bunătății, începătura îndumnezeirii»⁵¹⁸,⁵¹⁹? – că ceea ce acela a numit *obârșie*, acesta a numit *pricină*. Dar ascultă și mai departe: «pentru aceasta biserici ale lui Dumnezeu [Tatăl] și [ale] Fiului și [ale] sfântului Duh sint sfinții toți, în care sălășluiește dumnezeirea cea una și domnia cea una»⁵²⁰.

[32] Vezi că îndumnezeitorul dar cel sălășluit în sfinți este nezidit? Dar nici {faptul de} a i se spune acestuia *dumnezeire* și, totodată, [de] a avea mai presus de el firea cea mai-presus-de-obârșie, [nici aceasta] nu va împiedica

τὸ μίαν εἶναι θεότητα κωλύσει. Διὰ τί; Ὅτι ἀκτιστος ἐστὶ καὶ αὐτὴ καὶ ἀδιαίρετος ἐκείνης. Ὡς γὰρ ἥλιος καὶ ἡ ἀκτίς καὶ ὅθεν ἡ ἀκτίς καλεῖται, καὶ ὁ μὲν ἀπρόσιτος, ἡ δὲ προσιτὴ ὡς ὑφειμένη, καὶ οὐ δύο φῶτα οὐδὲ δύο παρὰ τοῦτο ἥλιοι, οὕτως θεότης καὶ τὸ θεοποιὸν δῶρον καὶ ἡ τοῦτο παρ' ἑαυτῆς χαριζομένη θεαρχικωτάτη φύσις, καὶ οὐ δύο θεότητες εἰσιν. Οὕτως γὰρ καὶ πνεῦμα ἅγιον τό τε παρέχον καὶ τὸ παρεχόμενον. Καὶ οὕτως πολλῶν πνευμάτων ἁγίων ὄντων τε καὶ λεγομένων, ἐν ἡμᾶς δοξάζειν οὐδὲν τὸ προσιστάμενον. Ἴδού γὰρ ἀκήκοας ὅτι τὸ πνεῦμα ὡς δῶρόν ἐστιν ἐν ἡμῖν, καὶ τὸ δῶρον ὁμότιμον τῷ δεδωκότι. Πῶς οὖν ἂν εἴη κτίσμα, εἰ μὴ καὶ ὁ δίδους αὐτὸ θεός; Ὁ, φεῦ, κινδυνεύουσι δοξάζειν οἱ τὸ θεοποιὸν δῶρον ἠγούμενοι κτιστόν. Οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὴν θεοποιὸν παρέχον χάριν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ, καὶ ἡ παρεχομένη χάρις τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ, καθάπερ ἀκηκόαμεν. Καὶ οὐ θέμις ἀθετεῖν οὐδέτερον, οὐδὲ εἰς κτιστόν τε καὶ ἀκτιστόν τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιρεῖν, ἀλλ' εὐσεβῶς ἀμφοτέρω νοεῖν ἀκούοντας τοῦ λέγοντος, ὅτι «τοῦ πνεύματος τὴν χάριν ἡ γραφὴ ποτὲ μὲν ὕδωρ καλεῖ, ποτὲ δὲ πῦρ, δεικνύσα ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶ ταῦτα τὰ ὀνόματα, ἀλλ' ἐνεργείας».

[33] Οὐκοῦν τὸ πνεῦμα κατ' οὐσίαν μὲν ἀμέθεκτον, κατὰ δὲ τὴν θεοποιὸν ἐνέργειαν ταύτην, ἣτις καὶ θεότης καὶ θεαρχία ὡς θέωσις καλεῖται, καθ' ἣν καὶ ἐκχεῖται καὶ δίδεται καὶ ἀποστέλλεται τὸ πανταχοῦ ὄν καὶ ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι μονίμως ἰδρυμένον, κατὰ ταύτην

⁵²¹ «aceasta»: harul îndumnezeitor cel numit *dumnezeire*.

⁵²² «aceea»: firea dumnezeiască cea numită *dumnezeire*.

⁵²³ *Adică*: soarele este inaccesibil, inabordabil.

⁵²⁴ *Adică*: în parte creată și parte necreată.

⁵²⁵ Ioan Hrisostom, *Omilii la Ioan* 32, PG 59, 183.

⁵²⁶ *Sau*: din unghiul căreia, din perspectiva căreia; prin care.

[faptul de] a fi o singură dumnezeire. De ce? Pentru că și aceasta⁵²¹ este nezidită; și este nedespărțită de aceea⁵²². Că după cum *soare* se numește și raza, și [locul] de unde [ne vine] raza, iar acela [ne] este neapropiat⁵²³, pe când aceasta, ca [una ce este] mai prejos, [ne] este apropiată, dar nu [spunem], pe motivul acesta, că ar fi două lumini ori doi sori, tot așa *dumnezeire* [este] și darul îndumnezeitor, și firea prea-începătoare-de-dumnezeire, [fire] care de la ea îl dă [nouă] pe acesta, dar nu sînt două dumnezeiri. Că – tot așa – *duh sfânt* este și Cel ce dă, și ceea ce este dat; și, așadar, multe fiind – și fiind numite – duhurile sfînte, nimic nu ne împiedică a socoti că Unul [singur] este. Că, iată, ai auzit că Duhul este – ca dar – înlăuntrul nostru și că darul [acesta este] de-o-cinste cu Cel ce L-a dat; cum, deci, să fie zidire, fără numai dacă [nu cumva zidire este] și Dumnezeu, Cel L-a dat pe El? – [lucru pe] care, vai, se [și] primejduiesc a-l socoti cei ce cred că darul îndumnezeitor este zidit. Apoi, și Cel ce dă harul îndumnezeitor este Duh sfânt, și harul cel dat este duh sfânt, după cum am auzit; și pe nici unul [dintre acestea două] nu e îngăduit a-l nesocoti, nici a-L împărți pe [unul și] același Duh în creat și necreat⁵²⁴, ci [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu] a le înțelege pe amândouă [zicerile acestea], auzindu-l pe cel ce spune că «harul Duhului Scriptura îl numește când apă, când foc, arătând că nu ale ființei [Duhului] sînt numirile acestea, ci ale lucrării»⁵²⁵.

[33] Așadar, pe de o parte, după ființă Duhul este [de] neîmpărțășit [nimănui], pe de alta, după lucrarea aceasta îndumnezeitoare, numită și *dumnezeire* și *obârșie-a-dumnezeirii* ([aceasta] în înțeles de îndumnezeire), după care⁵²⁶ și Se varsă și Se dă și Se trimite Cea ce pretutindenea este și este întemeiat [în chip] statornic în nemișcată identitate

οὖν καὶ μεθεκτόν ὑπάρχει τὸ πνεῦμα τοῖς ἀξίοις. Οἱ τοίνυν κτιστὴν καὶ ἄκτιστον λέγοντες θεαρχίαν καὶ θεότητα, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸ πνεῦμα τέμνοντες εἰς ἀνίσους καὶ ἀντικειμένους ἐκ διαμέτρου θεότητας· οὗτοί εἰπιν οἱ δύο κυρίως λέγοντες θεοὺς καὶ τῆ νόσω τῆς διθεΐας περιπεπτωκότες. Λελήθασιν τοίνυν ἑαυτοὺς τὸ τῆς μίας θεότητος αἴτιον διπλῆς ἀλλοκότου αἴτιον οἰόμενοι καὶ κατὰ τοὺς δίνης τὴν κεφαλὴν πεπληρωμένους τὴν οἰκειαν ἐκ τοῦ σφακελισμοῦ περιτροπὴν τῶν ὀρθῶς καὶ ἀσφαλῶς ἐστῶτων λογιζόμενοι.

[34] Τί γάρ, οὐχὶ ταῦτόν θεοποιὸν δῶρον καὶ θέωσις ἐστίν; Οὐ πολλαχοῦ δὲ τῶν θαυμασίων Κεφαλαίων καὶ τῶν διεξοδικωτέρων λόγων «ἀγένητον τὴν θέωσιν» φησιν ὁ θεῖος Μάξιμος, «ὡς μὴ ἔχουσιν γένεσιν, ἀλλ' ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν»; Ἀλλὰ τοῦ Ἀρεοπαγίτου πάλιν ἄκουσον «τὸ θεαρχικόν πνεῦμα ὑπὲρ πᾶσαν ἀυλίαν τε καὶ νοητὴν θέωσιν ὑπεριδρυμένον» εἶναι λέγοντος. Καὶ αὐθις, «οὐδεμίαν ὀρῶμεν θέωσιν ἢ ζωὴν, ἣτις ἀκριβῶς ἐμφερῆς ἐστὶ τῆ πάντων ὑπερκειμένη αἰτία». Ὅστε ἐμφερῆς, ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς. Πῶς οὐκ ἀκριβῶς; Ἐπεὶ κατὰ τὸν θεῖον αὐθις Μάξιμον «πάντα ὅσα ὁ θεὸς καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος».

⁵²⁷ Această «ciudată îndoire» este dublarea dumnezeirii, în una creată și una necreată, care, astfel, din unghiul firii, prezintă discontinuitate întreolaltă.

⁵²⁸ Cei cu rău de mare au, de fapt, un sistem greșit de referință: li se pare că ei – și corabia – stau, în planul orizontal, și marea e cea care se mișcă.

⁵²⁹ E vorba de 'sucirea' prin care își întorc fața de la dogmele adevărate.

⁵³⁰ Adică: în tratatele mai extinse.

⁵³¹ *Către Thalassie* 61, 16, PG 90, 644 D.

⁵³² *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 8, PG 3, 645 C.

⁵³³ *Ibidem*, 2, 7, PG 3, 645 B.

{cu Sine Însuși} – după aceasta, așadar, Duhul este și {cu puțință de} împărtășit celor vrednici. Astfel că cei ce vorbesc de dumnezeire – și obârșie-a-îndumnezeirii – zidită și nezidită, {tocmai} aceștia sînt cei ce taie Duhul în dumnezeiri inegale și diametral opuse, {tocmai} aceștia sînt cei ce afirmă propriu-zis doi dumnezei și au căzut în boala diteismului. Prin urmare, nu își dau seama că pricina dumnezeirii celei una [aceștia] o socotesc [pricină] a [unei] ciudate îndoiri⁵²⁷ și, asemenea celor cu rău de mare⁵²⁸, propria lor sucire⁵²⁹ – cea din pricina vârtejului – o socotesc sucire a celorlalți, a celor ce stau fără alunecare.

[34] Cum așa, darul îndumnezeitor nu e [oare] totuna cu îndumnezeirea? Nu spune oare dumnezeiescul Maxim, într-o mulțime de locuri din minunatele sale Capete și din cuvintele mai desfășurate⁵³⁰, că «nefăcută [este] dumnezeirea, neavând facere, ci neînțeleasă arătare în cei vrednici»⁵³¹? Ascultă-l, dar, iarăși pe Areopagitul, care spune că «Duhul thearhic [adică propriu obârșiei dumnezeirii]» e «așezat mai presus de toată nematerialnicia și înțeleasa dumnezeire»⁵³²; și [că], iarăși, «nu vedem nici o dumnezeire – ori viață – care să fie întocmai asemănătoare Pricinei Celei mai presus de toate»⁵³³. Astfel că [este] asemănătoare, dar nu întocmai. Și pentru ce 'nu întocmai'? Fiindcă, iarăși după dumnezeiescul Maxim, «toate câte este Dumnezeu va fi și cel îndumnezeit prin har, mai puțin identitatea [cu El] după ființă»⁵³⁴. Aceasta

⁵²⁷ Ca atare, citatul din sfântul Maxim nu l-am identificat; expresia «mai puțin identitatea cu El după ființă» apare de două ori în scrierile sfântului: în răspunsul al 22-lea către Thalassie (EITE 14 B, p. 135) și în epistola către Gheorghie, eparhul Africii (EITE 15 B, p. 27). Așadar, înșelarea pasajului din sfântul Maxim poate fi gândită, mai degrabă, astfel: «și tot el [zice că] toate câte este Dumnezeu – [acestea] va fi și cel îndumnezeit prin har, «mai puțin identitatea cu El după ființă»».

Αὕτη ἡ διαφορά, ὅτι τῶν θεοποιῶν χαρίτων τοῦ πνεύματος μετέχοντες τῆς οὐσίας οὐ μετέχουσι. Τίς δ' ἂν καὶ τούτων ἐκάστην ὀλόκληρον χωρήσειε; Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ὅτι «οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἔβλεπον οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ τὴν δόξαν», ὡς καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ τοῦ ὄρους· ἦν ὁ αὐτός ἀλλαχοῦ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἔφημεν, «φυσικὴν δόξαν» ὀνομάζει τοῦ θεοῦ, ὡς καὶ Δαμασκηνὸς ὁ θεῖος «φυσικὴν ἀκτίνα τῆς θεότητος». Ἦ καὶ ψάλλων ἰδεῖν, φησὶ, ταύτην δυνάμει πνευματικῆ καὶ ἀπορρήτῳ τοῦς συναναβάντας τῷ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἀλλ' οὐχ ὀλόκληρον ἰδεῖν· διὸ καὶ «ἀμυδρὰν αὐγὴν τῆς θεότητος» αὐτὴν προσεῖπεν.

[35] Ὅρας καὶ τρόπον ἕτερον τὸ ὑφειμένον τῆς θείας θεᾶς καὶ μεθέξεως; Ἀλλὰ τοῦτο τῶν πασχόντων ἦν, οὐ τοῦ ποιούντος· «καθόσον γάρ», φησὶν, «ἐχώρουν καθορὰν οἱ βλέποντες». Ὡς μὲν οὖν οὐχ ὀλόκληρος, οὐκ ἴση· ὡς δ' ἐκείθεν πεμπομένη, ἀκτιστος· ὡς δ' ἀκτὶς ἐκείνης, οὐχ ἕτερα ταύτης. Ἄκουσον γοῦν τοῦ ἀποστόλου λέγοντος «ἐν τῷ Ἰησοῦ κατοικεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς», «ἐκ δὲ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ», φησὶν ὁ ἠγαπημένος αὐθις, «ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν». Ἐκεῖνος μὲν οὖν πᾶσαν ἐχώρησε καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἡμεῖς δὲ μόνην τὴν ἐνέργειαν, καὶ ταύτην οὐχ ὀλόκληρον, ὡς μικρὸν ἀνωτέρω ἐδιδάχθημεν. Ἀλλὰ καὶ δια τοῦ Ἰωήλ προεῖπεν ὁ θεὸς ὅτι, «ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα». Πῶς οὖν κτίσμα τὸ

⁵³⁵ Athanasie cel Mare, *Către Antioh arhontele* 28, PG 28, 616 A.

⁵³⁶ *Vezi paragraful 11; vezi și Ioan Damaschinul, Dogmatica* 4, 21, PG 94, 1193 B.

⁵³⁷ *Omilia la Schimbarea-la-față* 12, PG 96, 564 B.

⁵³⁸ *Slava stihoavnei Vecerniei din 7 August.*

⁵³⁹ *Omilia la Schimbarea-la-față* 13, PG 96, 565 C.

⁵⁴⁰ Adică: din ființa lui Dumnezeu.

este deosebirea, [și anume faptul] că împărtășindu-se [ei] de îndumnezeitoarele daruri ale lui Dumnezeu, de ființă nu se împărtășesc. Dar și pe fiecare din [darurile] acestea cine îl poate primi întreg? Pentru că spune marele Athanasie că «nu ființa lui Dumnezeu o vedeau sfinții, ci slava»⁵³⁵, precum și Apostolii pe munte, [slavă] pe care tot el altundeva – cum am spus mai înainte – o numește «slavă firească» a lui Dumnezeu⁵³⁶, iar dumnezeiescul Damaschin «rază firească a dumnezeirii»⁵³⁷; căreia și cântându-i, zice că cei ce s-au suit pe munte cu Iisus au văzut-o pe aceasta, printr-o putere duhovnicească și negrăită, dar nu întreagă au văzut-o; [fapt] pentru care «rază întunecată a dumnezeirii» a numit-o pe aceasta⁵³⁸.

[35] Vezi [așadar] și alt chip de [a înțelege] mai prejos-ul [propriu] dumnezeieștii vederi și împărtășiri? Însă acesta ține de cei ce pătimeau [dumnezeiasca vedere], nu de Cel ce [o] săvârșea; că zice: «pe cât puteau vedea cei ce [o] vedeau»⁵³⁹. Așadar, întrucât nu era întreagă, [înseamnă că] nu era egală [cu sine însăși, cea întreagă]; dar întrucât [nu de altundeva decât] dintr-acolo era trimisă⁵⁴⁰, [înseamnă că era] nezidită; că auzi-l și pe Apostolul, care zice că «în Iisus locuiește trupește tot plinul dumnezeirii»⁵⁴¹, «iar din plinul lui» – iarăși, zice [ucenicul] cel iubit – «am luat noi toți»⁵⁴². Așadar, Acela a încăput [în Sine] și toată ființa, și toată lucrarea⁵⁴³, pe când noi doar lucrarea, și pe aceasta nu toată, așa cum puțin mai sus ne-am învățat [de către dumnezeiescul Damaschin]. Dar și prin loil a spus Dumnezeu, de mai înainte, că «vărsa-voi din Duhul Meu peste tot trupul»⁵⁴⁴. Cum să fie, deci, zidire ceea ce [ne vine] din

⁵³⁵ Coloseni 2, 9.

⁵³⁶ Ioan 1, 16.

⁵³⁷ Este vorba, desigur, de ființa dumnezeiască și de lucrarea dumnezeiască, pe care 'le-a încăput' în Sine Cuvântul întrupat.

⁵⁴⁴ Ioil 3, 1.

ἐκ τοῦ πληρώματος ἐκείνου τῆς θεότητος, εἰ μὴ καὶ τὸ πληρῶμα ἐκεῖνο κτίσμα, ὃ συμβαίνει, φεῦ, τοῖς κτιστῆν τὴν θεοποιὸν χάριν λέγουσι τοῦ πνεύματος; Πῶς δ' αὐτὸ ἐκχεόμενον ἀπὸ τοῦ πνεύματος οὐκ ἄκτιστον, εἰ μὴ καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα; Καίτοι Βασίλειος ὁ μέγας, «ἐξέχεε τοῦτο», φησὶν, «ὁ θεὸς, οὐκ ἔκτισεν, ἐχαρίσατο, οὐκ ἐδημιούργησεν, ἔδωκεν, οὐκ ἐποίησεν». Ὁ δὲ Χρυσόστομος πατήρ, «οὐχ ὁ θεός», φησὶν, «ἀλλ' ἡ χάρις ἐκχεῖται». Οὕτως ὁμολογουμένως ἄκτιστος ἡ χάρις.

[36] Ἀλλὰ πῶς αὐθις οὐχ ὑπερκείμενον ἔσται τὸ πληρῶμα [τοῦ] ἐκ τοῦ πληρώματος, εἰ μὴ ἄρα καὶ οἱ μετασχόντες τούτου καὶ κατὰ χάριν θεωθέντες ὁμοθεοὶ, καθάπερ καὶ τὸ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐκεῖνο φύραμα, ὃ δι' ἑαυτοῦ ἔχρισεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός; Καίτοι οὐ τοὺς κατὰ Παῦλον μερισμοὺς τοῦ πνεύματος ενταῦθα λέγω, ἀλλὰ τὴν κοινὴν μετάληψιν ἀπάντων, ἧς καὶ αὐτῆς ὑπέρεκειται τὸ θεῖον. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἀνάλογον ἐκάστου τῶν μετεσχόντων ἐξετάσειέ τις, πολλὰς ὄψεται διαφορὰς κατὰ τὸ ὑπερκείμενον τε καὶ

³⁴⁵ Marele Vasile, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.

³⁴⁶ *Vezi Omilia a XIV^a la Ioan 1*, PG 59, 92.

³⁴⁷ Termenul ὁμοθεός (*de-o-dumnezeire, deopotrivă-Dumnezeu, 'egal-în-dumnezeire* [cu]), însoțit, de pildă, de *σύνθρονος, ομοτίμος, ομοδοξος* (adică *de-un-scaun, de-o-cinste, de-o-slavă*), e folosit de Părinți, pe de o parte, în privința Persoanelor sfinte Treimi, mai precis în privința Fiului și Duhului, arătând 'egalitatea' Lor cu Tatăl, și anume 'egalitate' în cinștire, în slăvire, în împărățire, în dumnezeire, dar, pe de altă parte, și în privința finii omenești asumate de Dumnezeu-Fiul ('*καὶ θεωσας τὸ προσλημα*'), arătând faptul că firea omenească a Cuvântului intrupat (și carnea însăși) e înălțată – așa zicând – la 'statutul de Dumnezeu' și, prin urmare, este cinștită ca Dumnezeu, cu cinștea pe care o dăm lui Dumnezeu; ceea ce nu se întâmplă în cazul îndumnezeitei finii omenești a sfinților. *Vezi Suidae Lexicon* (pi) Vol. 3, p. 119, r. 10 ș. urm, 1705, Grigorie Teologul, *In sanctum pascha*, PG 36, col. 633, r. 45-50 și col. 640, r. 39–col. 641, r. 3 și Mihail Psellos, *Theologica I*, Leipzig 1989, p. 15, r. 86-92, Ioan Damaschinul, *Contra Iacobitas*, PG 94, 1481 CD.

plinul acela al dumnezeirii, fără numai dacă [nu cumva tot] zidire este și plinul acela? – lucru la care, vai, ajung [de fapt] cei ce spun că zidit este îndumnezeitorul har al Duhului. Și, iarăși, cum să fie zidit ceea ce se varsă din Duhul, fără numai dacă [nu cumva tot] zidit este și Duhul Însuși? Bine, dar marele Vasile zice [limpede] că «Dumnezeu L-a vărsat pe Acesta, nu L-a zidit; L-a dăruit, nu l-a făurit; L-a dat, nu L-a făcut»⁵⁴⁵; iar Părintele [cel cu] Gură de aur zice [că] «nu Dumnezeu, ci harul [e ceea ce] se varsă»⁵⁴⁶. Astfel că, [în chip] mărturisit, nezidit este harul.

[36] Dar, iarăși, plinul [acela] cum nu va fi mai presus de ceea ce este [luat] din plinul [acela], fără dacă nu [cumva] și cei părtași de el și după har îndumnezeiți sînt [– nici mai mult, nici mai puțin –] *de-o-dumnezeire* [cu Fiul]⁵⁴⁷ [întocmai] precum frămîntătura aceea a noastră pe care prin Sine Însuși a uns-o pentru noi Fiul lui Dumnezeu⁵⁴⁸? Și nu vorbesc aici de împărțirile Duhului, cele pomenite de Pavel, ci [doar] de comuna împărtășire a tuturor, [împărtășire] față de care – și față de aceasta – este mai presus Dumnezeiescul. Iar dacă cineva [mai] ia seama și la măsura fiecăruia dintre cei ce se împărtășesc, multe deosebiri va vedea [că sînt] din unghiul [acesta al] mai-presus-ului și mai-prejos-ului⁵⁴⁹. Cum așa, dar, Se

⁵⁴⁵ Vezi, în urmă, *Triade* 3, 1, 33: «doar mintea și trupul lui Hristos s-au îndumnezeit 'prin venirea a întreg ceea ce unge' și au dobândit lucrarea [cea] deopotrivă cu a ființei ce le-a îndumnezeit, încapând-o [într-însele] pe aceasta *toată*, fără [vreo] lipsă [...]»; că [doar] 'în Hristos locuiește trup-ește' – după [cum zice] Apostolul – '*toată* plinătatea dumnezeirii'. Vezi Grigorie Teologul, *Cuvîntul* 30, 21: «Iar 'Hristos' [adică 'Uns', numindu-Se] pentru Dumnezeire, că [însăși] aceasta este ungere a omeruțăți, sfîntindu-o nu cu lucrarea, ca la ceilalți unși, ci cu venirea de față a întreg ceea ce unge» (PG 36, 132 B; PG 151, 748 AB). Vezi și Ioan Damaschul, *Trei Cuvîntări despre icoane* 1, 4, PG 94, 1135.

⁵⁴⁹ «din unghiul mai-presus-ului și mai-prejos-ului»: după criteriul superior/inferior. Vezi și nota 34 la *Epistola a III-a către Achimîn*, Palama II, CA, p. 296°.

ύφειμένον διενηνοχίας. Τί οὖν, κατακερματίζεται τὸ πνεῦμα; Ἀπαγε· καὶ γὰρ ἀμεθέκτως μετέχεται καὶ ἀμεριστως μερίζεται· καὶ ἵνα κατα τὸν Χρυσόστομον εἶπω θεολόγον παραδειγματικῶς ἐξηγούμενον, πῶς ἐκ τοῦ πληρώματος ἐκείνου λαμβάνομεν ἡμεῖς, εἰ τοῦ πυρός, φησί, μετέχοντες – καὶ ταῦτα σώματος ὄντος – καὶ μερίζομεν καὶ οὐ μερίζομεν αὐτό, πῶς οὐκ ἂν γένοιτο τοῦτο ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐνεργείας τῆς ἐξ ἄσωμάτου οὐσίας;

[37] Ἀλλὰ μὴ πάλιν κατώτερα καὶ ἀνώτερα ἀκούων θεοῦς πολλοὺς αὐθις ὑπολάβης· τοῦτο γὰρ συμβαίνει τοῖς πολλὰς λέγουσιν οὐσίας θείας ὑπερκειμένας τε καὶ ὑφειμένας, ὡς ὁ μέγας Διονύσιος γράφει· θεὸν δὲ ανούσιον οὐδὲ ἀναπλάσαι δυνατόν κατὰ διάνοιαν· ἐπεὶ οὖν αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ οὐκ αὐθυπόστατοί εἰσιν, ἀλλὰ δυνάμεις παραστατικαὶ τοῦ εἶναι τὸν θεόν, οὐκ ἔστι διὰ ταύτας ἕτερός τις δεῦτερος θεός. Ἀλλ' ἀγνοήσουσι μὲν καὶ τὸ ὅλως εἶναι τὸν θεόν οἱ ταύτας μὴ δεχόμενοι. Οἱ δὲ πρὸς ταύτας τὸ ὄμμα τῆς διανοίας ἀνατείνοντες ἕνα προσκυνήσουσι θεὸν παντοδύναμον, ἐν ἀβάτοις μὲν ἐξηρημένον κατ' οὐσίαν καὶ μήτε ὄνομα μήτε λόγον

⁵⁹¹ Adică: luăm din el – aprinzând ceva – și el nu se îmbucătățește, nici se împuținează.

⁵⁹² Omilia a XIV^a la Ioan 1, PG 59, 91-92 (Opere XIII, GA, p. 249).

⁵⁹³ Sau: de inferioare și superioare.

⁵⁹⁴ Vezi *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 2: «iar [cuvântul] nu spune că altceva este bine-le și altceva ceca-ce-este-le și altceva viata sau înțelepciunea, nici că pricinile [sau cauzele acestora] sînt [mai] multe și că există [astfel mai multe] dumnezeiri producătoare ale lor, [dumnezeiri] care se deosebesc întreolaltă, [fiind] unele mai-presus și altele mai-prejos [adică superioare și inferioare], ci că ale unuia [și aceluiași] Dumnezeu sînt toate bunele ieșiri [sau purcederi]» (De Gruyter, p. 181.16-21).

⁵⁹⁴ Vezi tot Dionisie Areopagitul, tot *De divinis nominibus* 4, 3, De Gruyter, p. 146, r. 6-12.

⁵⁹⁵ Vezi *Despre teologia mistică* 4, PG 3, 1040 D.

îmbucătățește Duhul? – ferească [Sfântul]!; că [nu altcum decât în chip] neîmpărtașit Se împărtașește și [nu altcum decât în chip] neîmpărțit Se împarte; și, ca să spun ca de-Dumnezeu-cuvântătorul Gură-de-aur, când tâlcuiește în ce chip luăm noi din plinul Aceluia, dacă până și în cazul focului – corp [material, adică,] fiind el – împărtașindu-ne [adică slujindu-ne] de el, și îl împărțim, și nu îl împărțim⁵⁵⁰, cum să nu se întâmple aceasta în cazul lucrării, ba încă a lucrării celei [purcese] din ființa netrupească⁵⁵¹?

[37] Dar, iarăși, auzind [tu vorbindu-se în cazul lui Dumnezeu] de *unele mai-prejos* și de *altele mai-presus*⁵⁵², nu le lua drept dumnezei, așadar drept *mai mulți dumnezei*; că aceasta se întâmplă [doar] celor vorbesc despre [mai] multe *ființe dumnezeiești*, superioare și inferioare, precum scrie marele Dionisie⁵⁵³. Apoi, pe Dumnezeu cel fără-de-ființă⁵⁵⁴ nici nu e cu putință a [și-]L plăsmui [cineva] în cuget⁵⁵⁵; fiindcă, așadar, lucrările acestea nu sînt de-si-ne-subzistente, ci [tocmai] puteri[le] ce [ne] înfățișează faptul că Dumnezeu există, [ele] nu au cum să constituie vreun alt Dumnezeu, secund⁵⁵⁶. Ci [dimpotrivă,] cei ce nu le primesc pe acestea nici nu cunosc să existe – cătuși de cât – Dumnezeu. Pe când cei ce își ațintesc la acestea ochiul cugetului, [aceștia cunosc și] se închină Unuia Dumnezeului A-tot-puternic, Celui Care după fire este dincolo [de toate], întru cele necălcate [de făptură zidită],

⁵⁵⁰ Nicidecum putând cugetarea omenească a-și inchipui un Dumnezeu mai-presus-de-ființă, așadar neputându-și-L inchipui pe Dumnezeul Cel mai-presus-de-ființă, singurele indicii cum că El există îi vin doar din lucrările Sale, cele izvorâte – toate – din El. Prin urmare neavând ea, înafara Acestui Dumnezeu 'dedus' din lucrările Lui, nici un alt dumnezeu, lucrările Acestuia nu introduc în cugetare un al doilea dumnezeu, ci – așa zicând – pe primul.

μητε νοημα κατ' αὐτὴν ἐπιδεχομενον, κατὰ ταῦτας δὲ πολικωνυμον ὄντα καὶ ἐκφανῆ· καὶ τοὺς μὲν ἀπὸ τούτων αὐτὸν εἰδότας καὶ ὑμνοῦντας θεοσεβεῖς, τοὺς δὲ καὶ μετέχοντας αὐτῶν καὶ ἐνεργοῦντας τῇ μετουσίᾳ κατ' αὐτάς θεοὺς ἀπεργαζόμενον κατὰ χάριν ἀνάρχους καὶ ἀτελευτήτους, ὡς ὁ πολὺς τὰ θεία Μάξιμος ἐν πολλοῖς καὶ διὰ πολλῶν ἀποδείκνυσι λόγων· «οὐ διὰ τὴν φύσιν ἦν ἔχουσι», φησί, «οὗτοι τὴν κτιστὴν, δι' ἣν τοῦ εἶναι ἤρξαντο καὶ ἔληξαν, ἀλλὰ διὰ τὴν χάριν τὴν θείαν καὶ ἀκτιστον καὶ αἰεὶ οὖσαν ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν καὶ πάντα χρόνον ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος θεοῦ». Πρὸς γὰρ τὰς θείας καὶ ἀνάρχους καὶ ἀθανάτους τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἀκτίνας τὸν νοῦν ἀναπετασαντες καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου κατὰ χάριν ἐν πνεύματι γεγεννημένοι καὶ σώαν φέροντες τοῦ γεννήσαντος θεοῦ τὴν ὁμοίωσιν—ἐπεὶ καὶ πᾶσα γέννησις ταῦτον τῷ γεννῶντι πέφυκεν ἀποτελεῖν τὸ γεννῶμενον· «τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμα ἐστίν»—εἰκότως οὐκ ἐκ τῶν φυσικῶν χρονικῶν ἰδιωμάτων, ἀλλ' ἐκ τῶν θείων καὶ μακαρίων γνωρισμάτων, οἷς τὸ εἶδος ἑαυτῶν μετεποίησαν, ὠνομάσθησαν. Ὡν οὐκ ἐφικνεῖται οὐ χρόνος, οὐ φύσις, οὐ λόγος, οὐ νοῦς, οὐδ' ἄλλο τι κατὰ περιγραφὴν φάναι τῶν ὄντων οὐδέν.

⁵⁰⁷ Adică: din unghiul acesteia, al ființei Lui.

⁵⁰⁸ Sau: suferă, primește, acceptă, admite.

⁵⁰⁹ Adică: după lucrările și puterile Lui, din unghiul acestora.

⁵¹⁰ «ca atare»: cu multe nume, polionim.

⁵¹¹ Adică: sînt lucrători din unghiul acestora.

⁵¹² Adică: nu pe temeiul firii lor.

⁵¹³ Pasajul întreg este acesta: «'fără-de-tată, fără-de-mamă și fără-început-al-neamului, nici început al zilelor având, nici sfârșit al vieții' s-a scris [despre] marele Melhisedec – cum a lămurit cele despre el adevăratul cuvânt al bărbaților purtători-de-Dumnezeu – nu pentru firea [lui] cea zidită, cea din cele ce nu sînt, după care și-a avut început și sfârșit al vieții, ci pentru harul cel dumnezeiesc și nezidit și pururea-fiitor [și] mai

și, după ea⁵⁵⁷, nu îngăduie⁵⁵⁸ nici nume, nici cuvânt, nici înțeles, dar, după acestea⁵⁵⁹, și este cu-multe-nume, și S-a arătat [pe Sine a fi ca atare⁵⁶⁰] și Care pe cei ce [pornind] de la acestea Îl știu și Îi laudă îi face de-Dumnezeu-cinstitori, iar pe cei care se și împărtășesc de ele și, prin împărtășire, lucrează după acestea⁵⁶¹ [ii face] dumnezei după har, [și anume dumnezei] fără-de-început și fără-de-sfârșit, după cum Maxim cel mult [cunoscător] în cele dumnezeiești o arată în multe rânduri și în multe cuvinte; că zice: «nu pentru firea⁵⁶² ce o au aceștia, cea zidită, după care au început [faptul de] a fi și l-au sfârșit, ci pentru harul cel dumnezeiesc și nezidit și pururea-fiitor [și] mai presus de toată firea și vremea, [cel] din Dumnezeu Cel pururea-fiitor»⁵⁶³; că sătându-și [aceștia] mintea la dumnezeieștile și cele fără-de-început și fără-de-moarte raze ale lui Dumnezeu și Tatăl, și din Tatăl prin Fiul în Duhul după har născându-se, și teafără purtând asemănarea cu Dumnezeu Cel ce i-a născut (fiindcă dat este ca toată nașterea pe cel născut să îl facă [a fi] totuna cu născătorul; că «ceea ce e născut din carne – carne este; iar ceea ce e născut din Duh – duh este»⁵⁶⁴), [atunci] firește că nu au mai fost numiți din⁵⁶⁵ însușirile firești vremelnicești⁵⁶⁶, ci din dumnezeieștile și fericitele însemne⁵⁶⁷, cele prin care [aceștia] și-au preschimbat propriul lor chip⁵⁶⁸; pe care spre a le înfățișa ca atare nu [ne] îngăduie nici timpul, nici firea, nici cuvântul, nici mintea, nici altceva din cele ce sînt.

presus de toată firea și vremea, [cel] de la Dumnezeu Cel pururea-fiitor-
(*Ambigua* 24, PG 91, 1141 A).

⁵⁵⁴ Ioan 3, 6.

⁵⁵⁵ Adică: nu li s-a mai dat nume pornindu-se de la

⁵⁵⁶ Adică: proprietățile naturale temporale

⁵⁵⁷ Adică: semne distinctive, proprietăți, caracteristici.

⁵⁵⁸ Altfel zis: propria lor specie.

[38] Εκ τούτων τοίνυν τῶν λόγων οἱ τῆ τοῦ θεοῦ χάριτι ἀντικείμενοι καὶ εἰς κτισμα κατασπῶντες τὴν καὶ τοὺς μετόχους ὑπερφυεῖς ποιούσαν καὶ ἀξίας θείας μεταδίδουσαν θεοποιὸν διαρεάν τοῦ πνεύματος κραταιῶς ἐξελεγχόμενοι, χάριν ἄκτιστον τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν τοῦ θεοῦ φασί. Καὶ γὰρ ταύτην μόνην ἀκτιστον δοξάζοντες, ταύτην ἐνταῦθα φάναι τὸν ἅγιον ἰσχυρίζονται καὶ οὕτω περιτρέπουν οἰονταὶ πρὸς τὴν οἰκειάν δόξαν πάντας τοὺς ὑπὲρ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος ἡμῖν συνισταμένους λόγους τῶν ἁγίων ὡς πρὸς ἐκείνην ἀναφερομένους. Ταύτης δὲ τῆς διανοίας ὅσον τὸ ἀλόγιστον, οὐδένα τῶν ἀπάντων ἀγνοῆσαί μοι δοκῶ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντα καὶ τὴν εαυτοῦ διάνοιαν τοῖς προτεθειμένοις προσχόντα πρὸς ολίγον «διὰ τὴν χάριν» γὰρ, φησί, «τοῦ θεοῦ τὴν θείαν καὶ ἄκτιστον καὶ αἰεὶ οὔσαν ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος θεοῦ». Τί οὖν, ἢ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστίν; Ὀντως τοῖς κατηλογημένοις ἀναπλασμοῖς τῆς οἰκειᾶς διανοίας αὐτοὶ δύο θεοὺς ἐδημιούργησαν καὶ διθεῖα περιέπεσον αθεΐας χεῖρονι. Εἰ γὰρ ἢ ὑπερούσιος οὐσία, ἢν φασιν οὗτοι, ἐκ θεοῦ ἔχει τὸ εἶναι, οὐχ ἢ τρισυπόστατός ἐστιν αὕτη οὐσία, ἢν μόνην θεὸν ἀληθῆ δοξάζομεν ἡμεῖς· αὕτη γὰρ οὐδαμόθεν ἔχει τὸ εἶναι, ἀλλ' αὕτη ἐστὶ τὸ εἶναι. Εἰ δὲ ταύτην αὐτοὶ διῖσχυρίζονται λέγειν, τίς λοιπὸν ὁ αἰεὶ ὢν ἕτερος θεός, παρ' οὗ τὸ εἶναι αὕτη ἔχει; Οὕτως οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀνακόλουθα ἑαυτοῖς καὶ ἀσύμβατα τῇ ἀληθείᾳ παντάπασι φθέγγονται.

[39] Πῶς δὲ καὶ ἄκτιστοι καὶ ἀναρχοὶ διὰ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν τοῦ θεοῦ οἱ ἅγιοι; Εἰ μὲν ὡς κτίσασαν,

³⁶⁹ Adică: datorită harului, pe temeiul harului.

³⁷⁰ Vezi paragraful precedent.

[38] De astfel de cuvinte, așadar, fiind dați în vileag cei ce se pun împotriva harului lui Dumnezeu și aruncă în rândul zidirii îndumnezeitoare a Duhului care pe părtașii [de ea] îi face [a fi] mai presus-de-fire și [le] dă vrednicii dumnezeiești, spun [apoi că] 'har nezidit' (nu e altceva decât) ființa cea mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu, și doar pe aceasta socotindu-o [ei a fi] nezidită, susțin [apoi] că [nu despre altceva decât] despre aceasta vorbește aici sfântul, închipuindu-și [ei] că în felul acesta vor aduce [din condei] la socotința lor [strâmbă] toate cuvintele alcătuite nouă de către sfinți în apărarea harului lui Dumnezeu, cum că despre aceea ar vorbi [ele]. Câtă este nerozia cugetării acesteia socot că oricine o vede, oricât de puțin cunoscător ar fi [el al scrierilor Părinților], de ia aminte [cât de] puțin la cele spuse mai sus; că zice [dumnezeiescul Maxim] «pentru harul⁵⁶⁹ cel dumnezeiesc și nezidit și pururea-fiitor [cel] din Dumnezeu Cel pururea-fiitor»⁵⁷⁰. Cum așa, ființa cea mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu [oare] este din Dumnezeu? – cu adevărat, prin nesocotitele plăsmuirii ale cugetării lor, aceștia [sînt cei ce] au creat doi dumnezei și au căzut în diteism, [într-unul] mai rău decât ateismul. Că dacă ființa cea mai-presus-de-ființă, cea despre care vorbesc aceștia, din Dumnezeu își are faptul de a fi, [atunci aceasta] nu este însăși Ființa Cea în-trei-Ipostasuri, pe care O socotim noi a fi – singura – Dumnezeu adevărat; pentru că Aceasta de nicăieri [nu] își are faptul de a fi, ci Ea [Însăși] este faptul de a fi. Că dacă [nu despre alta decât] despre [Ființa] aceasta susțin ei a vorbi [acolo dumnezeiescul Maxim], atunci cine este celălalt dumnezeu, [cel] de la care își are faptul de a fi [ființa] aceasta? Astfel grăiesc oamenii aceștia [lucruri] în răspăr cu ei înșiși și cu totul străine adevărului.

[39] Apoi, în ce înțeles [s-ar mai putea spune că] sfinții sînt nezidiți și fără-de-început 'pentru ființa

καὶ πάσαν τὴν κτίσιν ἀκτιστον τε καὶ ἀναρχον ἐροῦμεν, ὡς ὑπὸ τοῦ ἀναρχοῦ θεοῦ κτισθεισαν· εἰ δ' ὡς μεταδοῦσαν ἑαυτῆς, κατ' οὐσίαν ὁ θεὸς ἔσται μεθεκτός, ὅπερ οὐδὲν ἦττον τοῦ προτέρου ἄτοπον. Ἀκουσον γὰρ αὐθις τοῦ αὐτοῦ Μαξίμου λέγοντος· «ὁ κατ' οὐσίαν ὑπαρχίων πᾶσιν ἀμεθεκτός, ἐτέρῳ δὲ τρόπῳ μετέχεσθαι τοῖς δυναμένοις βουλόμενος τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξισταται»· καὶ τοῦ μεγάλου Αθανασίου· «οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἔβλεπον οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ τὴν δόξαν»· καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου· «ἡμεῖς ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ γνωρίζειν λέγομεν τὸν θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσία αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα»· καὶ πάλιν· «αἱ μὲν ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος». Ἐπιστησον δὲ καὶ περὶ τῶν ἐνεργειῶν, ὡς οὐκ εἶπεν ὅτι ἐν ἡμῖν αὐταὶ γίνονται, ἀλλὰ «πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν», ὡς τῆς πρὸς ἡμᾶς προϊούσης ἐκεῖθεν ἐνεργείας ἀεὶ οὐσης ἀνάρχως ἐν αὐτῷ τε καὶ περὶ αὐτόν· ἡ γὰρ τοῦ τεχνίτου δύναμις τῷ τεχνίτῃ συνημμένη καὶ τοῖς ὑπὸ τῆς τέχνης ἀποτελεσθεῖσιν ἐπιφαίνεσθαι πέφυκεν. Οὐκ αὐτὴ πάντως οὔσα τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ τὸ τοῖς τεχνητοῖς τοῦ τεχνίτου μεθεκτόν.

[40] Ὁ μὲν οὖν νοητὸς καὶ αἰσθητὸς σύμπας κόσμος ἤρκεται κτίσμα ὢν, ἡ δὲ ἐπιφαινομένη τούτῳ ἢ καὶ ἐμφαινομένη, ἅτε δὴ μετεχομένη, σοφία τοῦ κτίσαντος

⁵⁷¹ Adică: pe temelul ființei celei mai-presus-de-ființă, datorită acesteia.

⁵⁷² Literal: în alt mod.

⁵⁷³ Literal: nu iese; nu se abate de la.

⁵⁷⁴ «după ființă»: din unghiul ființei, sub aspectul ei.

⁵⁷⁵ Capete diverse 1, 7, PG 90, 1180 C.

⁵⁷⁶ Către Antioh arhontele 28, PG 28, 616 A.

⁵⁷⁷ Epistola 234, 1, PG 32, 869 A.

⁵⁷⁸ Ibidem.

⁵⁷⁹ «adică»: în înțelesul că.

mai-presus-de-ființă⁵⁷¹? Că dacă [s-ar spune] în înțelesul că aceasta [este cea care] i-a zidit, atunci vom [fi siliți a] spune și că zidirea toată este nezidită și fără-de-început, ca una ce este zidită de Dumnezeu Cel fără-de-început; iar dacă [s-ar spune] în înțelesul că ea se împărtășește pe sine [lor], [atunci] Dumnezeu va fi împărtășibil după ființă, ceea ce nu e cu nimic mai puțin absurd decât ce am spus mai înainte; că auzi-l iarăși pe același Maxim zicând: «Cel ce după ființă tuturor le este neîmpărtășibil, voinde [El] a fi împărtășit – în alt chip⁵⁷² – celor în putință [a se împărtăși de El], nu cade⁵⁷³ din [faptul de] a fi cu totul ascuns după ființă⁵⁷⁴»⁵⁷⁵; și pe marele Athanasie: «nu ființa lui Dumnezeu o vedeau sfinții, ci slava [Lui]»⁵⁷⁶; și pe marele Vasile: «noi spunem că pe Dumnezeu Îl cunoaștem [nu altcum decât pomînd] de la lucrările Lui, și nu pretindem [– cătuși de puțin –] a ne apropia de ființa Lui»⁵⁷⁷; și iarăși: «lucrările Lui coboară la noi, iar ființa Lui rămâne neapropiată»⁵⁷⁸. Și ia seama că despre lucrări nu a spus [că] acestea 'se fac în noi', ci «coboară la noi», [adică⁵⁷⁹] lucrarea de acolo purcezând la noi, pururea fiind [ea în chip] fără-de-început și în El, și împrejurul Lui; că puterea meșterului⁵⁸⁰, unită [fiind ea] meșterului, dat este și a se arăta prin cele rezultate din meșteșug, ea fiind – de bună seamă – nu [lucrul] rezultat, ci cea însușire a meșterului împărtășibilă celor făurite [de el]⁵⁸¹.

[40] Așadar, întreaga lume înțeleasă [cu mintea] și simțită [trupește] a început [oarecând], zidire fiind; dar înțelepciunea Ziditorului Dumnezeu – cea arătată de aceasta⁵⁸² sau și în aceasta, ca [una⁵⁸³ ce este] împărtășită

⁵⁷⁰ Sau facultatea.

⁵⁸¹ Literal: meșteșugite, meșterite.

⁵⁸² Adică: de lumea inteligibilă și sensibilă.

⁵⁸³ Este vorba de înțelepciunea lui Dumnezeu.

θεοῦ, ἧς καὶ «γνωρισθῆναι ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις δια τῆς ἐκκλησίας», φησὶν ὁ Παῦλος, «το πολυποικίλον», αὕτη τοίνυν πῶς ἂν ἄρκτον ἢ κτιστόν εἶη; Τι οὖν; Ἡ ἐπιφαινομένη τοῖς δημιουργήμασι σοφία τοῦ θεοῦ ἢ οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστίν; Ἀλλ' αὕτη μὲν αἰεὶ ἀμέθεκτός τε καὶ ἀπλή. Ἡ δὲ σοφία παρὰ τῶν σοφῶς συνεσηκώτων μετεχεται καὶ κατὰ προνοίαν αὐτῶν πολυποικίλος ἐστίν ὅτε δεικνυταί. Σοφίαν δὲ λέγω νῦν τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρουμένην. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἀπόστολος δοῦς δόξαν «τῷ μόνῳ σοφῷ θεῷ σωτῆρι ἡμῶν», κοινὴν εἶναι τῆ προκκνητῆ τριάδι τὴν σοφίαν ταύτην ἐδίδαξε. Καὶ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης ἔχει φησὶ τὸν Χριστὸν «σοφίαν καὶ γνῶσιν θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην». Κάν τι τοίνυν τῶν δημιουργημάτων ὑπάρχη σοφόν, ἦν μὲν ἔχει σοφίαν κτίσμα, καὶ γὰρ ἀποτέλεσμα, ἧς δὲ μετέχει, καθὸ τεχνητόν, σοφίας οὐ κτίσμα, καὶ γὰρ δύναμις ἐστὶ θεία συνημμένη τῷ κτισαντι. Τῶν μὲντοι τεθεωμένων τὴν μεθεῖν ἑτέραν οὔσαν καὶ διαφέρουσαν διαφερόντως τῆς τῶν κτιστῶς προηγμένων μεθέξεως, οὐκ ἐπιφαινομένην μόνον, ἀλλὰ καὶ διαφαινομένην ἐχόντων τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ δι' αὐτῶν ἐνεργοῦσαν αὐθις τὰ ἐαιτῆς ὡς δι' ὑελίνων ὑμένων ἢ τοῦ ἡλίου ἀκτῖς ἢ διὰ τῆς

⁵⁸⁴ Despre deosebirea dintre *επιφαινομένη* (*arătată de*) și *ἐμφαινομένη* (*arătată în*) vezi nota 296 din *Triade* 3, 1, 33.

⁵⁸⁵ *Efesen* 3, 10.

⁵⁸⁶ Ființa lui Dumnezeu, adică.

⁵⁸⁷ Notăm că termenul grecesc *προνοία* ('*pronie*') vine de la verbul *προνοεω*, care este compus din prepoziția *προ-* (*pre-*) și verbul *νοέω* (*a înțelege*). Astfel, în grecește, *pronie* este percepută ca o *dinainte-înțelegere* (*a unei nevoi, de pildă*), iar, ca *dinainte-înțelegere*, este legată de înțelepciune, multitudinea dumnezeieștilor *pronii* (sau *purtări de grijă*) învederând multa-felurime a înțelepciunii lui Dumnezeu (*Efesen* 3, 10).

⁵⁸⁸ «văzută cu mintea»: sau 'considerată [a fi]'.

⁵⁸⁹ Adică: singurului. ⁵⁹⁰ *Iuda* 25.

⁵⁹¹ Adică: comună.

⁵⁹² *Dogmatica* 3, 13, PG 94, 1033 A.

⁵⁹³ Literal: meșterit, meșteșugit.

[acesteia]⁵⁹⁴, a cărei multă-felurime l'avel spune că [nu altcum decât] prin Biserică s-a făcut cunoscută începătorilor și stăpâniilor⁵⁹⁵ – aceasta, așadar, cum să fie ceva început și zidit? Cum așa, înțelepciunea lui Dumnezeu cea arătată de cele zidite este [însăși] ființa lui Dumnezeu? Bine, dar aceasta⁵⁹⁶ este pururea neîmpărtășibilă și simplă; pe când înțelepciunea [fără îndoială că] este împărtășită celor cu înțelepciune alcătuite și uneori – după pronia [lui Dumnezeu în privința] lor⁵⁹⁷ – se vâdește a fi mult-felurită; iar aici vorbesc de înțelepciunea cea văzută [cu mintea⁵⁹⁸ a fi] în Tatăl și Fiul și sfântul Duh; că și Apostolul, dând slavă «unuia⁵⁹⁹ înțeleptului Dumnezeu, Mântuitorului nostru»⁶⁰⁰, [ne-l]a învățat că obștească⁶⁰¹ este înțelepciunea aceasta închinată Treimi; [dar] și dumnezeiescul Ioan cel din Damasc spune că Hristos are «înțelepciune – și cunoaștere – și dumnezeiască și omenească»⁶⁰². Așadar, dacă ceva din cele zidite este înțelept, înțelepciunea pe care o are este zidire, pentru că [ea] e rezultat, dar înțelepciunea de care se împărtășește – ca [unul ce este] făurit⁶⁰³ – nu este zidire, pentru că este putere dumnezeiască, unită Ziditorului; pe când împărtășirea celor îndumnezeiți (alta fiind ea – și cu totul deosebită – decât împărtășirea celor aduse la ființă [în chip] zidit⁶⁰⁴) o vom arăta, în curgerea cuvântului nostru, a fi nu doar arătată de către aceștia⁶⁰⁵, ci și întrezărindu-se [propriu-zis] prin aceștia și, iarăși, lucrând prin aceștia ale

⁵⁹⁴ «aduse la ființă [în chip zidit]»: aduse la ființă - de Dumnezeu - prin faptul de a zidi, prin actul ziditor.

⁵⁹⁵ Cei îndumnezeiți nu doar că vizualizează – în afară, ca oncure altă zidire – înțelepciunea lui Dumnezeu, care i-a zidit, configurându-i, și nu doar o configurează interior, prin structura lor, deci nu doar se constituie într-un chip al ei, gol de prezența ei, ci ea se întrezărește propriu-zis în ei, ei fiind îmbibați și pătrunși de ea, ea sălășluind propriu-zis într-înși și iradiind ontologic dintr-înși; ei sînt icoana ei, plină adică de prezența ei.

πεπυρακτωμένης ὕλης τὸ πῦρ, ταύτην οὖν τὴν μέθεξιν τοιαυτὴν οὖσαν καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῶν ἁγίων ἄκτιστον κηρυττομένην προϊόντος τοῦ λόγου δεῖξομεν. Νῦν δὲ διὰ τοὺς πρὸς ἐπήρειαν ετοιμοὺς δεῖ μάρτυρα προσενεγκεῖν ἀξιόλογον τῶν ὑπὸ τοῦ λόγου προκατεσκευασμένων ἄρτι

[41] Καὶ τοίνυν οὐ μόνον ἐπὶ τῆς σοφίας, ἀλλὰ κατὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγαθότητος, ἀγιότητός τε καὶ ἀθανασίας καὶ ἀπλῶς τῶν ὄντων πάντων τὰ μὲν μετέχοντα ἐκτισται καὶ ἤρκεται, τὰ δὲ μεθεκτῶς ἐπιφαινόμενα ἄκτιστά τε καὶ ἀναρχά ἐστι· θεῶν γὰρ εἰσὶν ἐνέργειαι αἰδίοι, συνημμέναι αἰδίως τῷ ἔξ αἰδίου παντοδυνάμῳ καὶ αὐτοτελεῖ θεῷ καὶ δεσπότῃ τοῦ παντός, ὅς καὶ τῶν μεθεκτῶν τούτων ὡς φύσει περὶ αὐτὸν ἔξ αἰδίου νοουμένων ἄνω καὶ ὑψηλότερός ἐστι κατὰ τὴν πᾶσιν ἀμέθεκτον οὐσίαν. Κατὰ πάντα δὲ ταῦτα παρίτω συμφθεγγόμενος ἡμῖν ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος, ὅς καὶ κατ' οὐσίαν πᾶσιν ἀμέθεκτον μικρὸν ἀνωτέρω λέγων ἐμφανῶς προῆκται τὸν θεόν. Φησὶ τοίνυν· «τὰ ἀθάνατα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ἀθανασία, καὶ τὰ ζῶντα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ, καὶ τὰ ἅγια πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ἀγιότης, καὶ τὰ ἐνάρετα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ἀρετὴ, καὶ τὰ ἀγαθὰ πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ἀγαθότης, καὶ τὰ ὄντα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ὄντοτης, θεοῦ προδηλῶς ἔργα τυγχάνουσιν· ἀλλὰ τὰ μὲν τοῦ εἶναι χρονικῶς ἤργμένα· ἦν γὰρ ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· τὰ δὲ τοῦ εἶναι χρονικῶς οὐκ ἤργμένα· οὐκ ἦν γὰρ ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ἀρετὴ καὶ ἀγαθότης καὶ ἀγιότης καὶ

³⁹⁶ Vezi și *Eis τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γεννησίαν* (*La sfântă nașterea lui Hristos*) PG 31, 1473 CD; vezi, mai sus, *Triade* 3, 1, 15.

³⁹⁷ «cele ce se împărtășesc»: cele ce participă la înțelepciune, la viață și bunătate etc.

³⁹⁸ «cele [în chip] împărtășit date le iveală [de către ele]»: cele participative de către zidiri, participabilele, împărtășibilele, oglindite în creaturile care se împărtășesc de ele.

³⁹⁹ Adică: [în mod] natural.

sale (precum [lucrează] raza soarelui ferestre de sticlă¹⁰⁰ ori focul prin materia înfocată) și – pentru aceasta – de către sfinți propovăduită [a fi] nezidită. Iar acum, datorită celor [pururea] gata a ocări, trebuie să aducem martor vrednic de crezare al celor mai înainte spuse în cuvânt.

[41] Așadar, nu doar în cazul înțelepciunii, ci și în cazul vieții și al bunătății, al sfințeniei și al nemuririi, și – într-un cuvânt – a toate câte sînt [spunem că] cele ce se împărtășesc [de ele]¹⁰¹ s-au zidit și au început [a fi], pe când cele [în chip] împărtășit date la iveală [de către acelea]¹⁰² sînt nezidite și fără-de-început; pentru că sînt lucrări dumnezeiești veșnice, unite [în chip] veșnic Dumnezeului Celui din veșnicie atotputernic și în-sine-desăvârșit și Stăpânului totului, Carele și față de împărtășibilele acestea (ca [față de unele ce sînt] înțelese [a fi] din veșnicie împrejurul Său firește¹⁰³) este mai [pre]sus – și mai înalt – după ființa¹⁰⁴ cea tuturoră de neîmpărtășit. Iar în privința tuturor [spuselor] acestora vie alături de noi – conglăsuitoare cu noi – Maxim cel mult [știutor] în cele dumnezeiești, carele, puțin mai sus, a și fost adus de față spunând limpede că, după ființă, Dumnezeu este tuturoră de neîmpărtășit [adică neparticipabil]; zice, așadar: «toate cele nemuritoare și însăși nemurirea, și toate cele ce viu și însăși viața, și toate cele sfinte și însăși sfințenia, și cele virtuose toate și însăși virtutea, și cele bune toate și însăși bunătatea, și toate cele ce sînt și însăși ființimea¹⁰⁵ vădit că sînt lucruri ale lui Dumnezeu; dar unele [nu altcum decât] în timp și-au început faptul de a fi (că a fost odată [pe] când nu erau), iar altele nu și-au început în timp faptul de a fi (că

¹⁰⁰ Adică: din unghiul ființei Sale neparticipabile, pe criteriul însușirii de neparticipabilitate a ființei Sale.

¹⁰¹ Notăm că în traducenile vechi perechea το ὄν-ὄντος e redată prin cea-ce-este-estime.

αθανασία. Καὶ τὰ μὲν ἡργμένα χρονικῶς τῇ μετοχῇ τῶν οὐκ ἡργμένων χρονικῶς καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται, τοῦθ' ὅπερ εἰσὶ καὶ λέγονται. Πάσης γὰρ ζωῆς καὶ ἀθανασίας, ἀγιότητός τε καὶ ἀρετῆς δημιουργός ἐστιν ὁ θεός· ὑπερουσίως γὰρ πάντων τῶν τε λεγομένων καὶ νοουμένων ἐξήρηται». Καὶ πάλιν· «ζητητέον τοῖς σπουδαίοις, τίνα καθήκει νοεῖν τὰ ἔργα, ὧν ἤρξατο τῆς γενέσεως ὁ θεός, καὶ τίνα πάλιν, ὧν οὐκ ἤρξατο· εἰ γὰρ πάντων κατέπαυσε τῶν ἔργων, ὧν ἤρξατο ποιῆσαι, δῆλον ἐκείνων οὐ κατέπαυσεν, ὧν οὐκ ἤρξατο ποιῆσαι. Μηποτε οὖν ἔργα μὲν θεοῦ χρονικῶς ἡργμένα τοῦ εἶναι ἐστὶ πάντα τὰ ὄντα τοῦ εἶναι μετέχοντα, οἷον αἱ διάφοροι τῶν ὄντων οὐσίαι. Τὸ γὰρ μὴ ὄν ἔχουσιν αὐτῶν τοῦ εἶναι πρεσβύτερον· ἦν γὰρ ποτε, ὅτε τὰ ὄντα τοῦ εἶναι μετέχοντα οὐκ ἦν. Θεοῦ δὲ ἔργα τυχόν οὐκ ἡργμένα τοῦ εἶναι χρονικῶς τὰ ὄντα μεθεκτά, ὧν κατὰ χάριν μετέχουσι τὰ ὄντα μετέχοντα, οἷον ἀγαθότης καὶ πᾶν εἰ τι ἀγαθότητος ἐμπεριέχεται λόγῳ· καὶ ἀπλῶς πᾶσα ζωὴ καὶ ἀθανασία καὶ ἀπλότης καὶ ἀτρεψία καὶ ἀπειρία, καὶ ὅσα περὶ αὐτὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται, ἅτινα καὶ ἔργα θεοῦ εἰσὶ καὶ οὐκ ἡργμένα χρονικῶς. Οὐ γὰρ ποτε πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ οὐκ ἦν, οὐδέ τινος ἄλλου τῶν εἰρημένων, κἂν τὰ μετέχοντα αὐτῶν καθ' αὐτὰ ἤρκεται τοῦ εἶναι χρονικῶς. Ἄναρχος γὰρ πᾶσα ἀρετὴ, μὴ ἔχουσα τὸν χρόνον ἑαυτῆς πρεσβύτερον, οἷα τὸν θεὸν ἔχουσα τοῦ εἶναι μονώτατον αἰδιῶς γεννήτορα. Πάντων

⁶⁰² Literal: demiurgul.

⁶⁰³ *Capetele teologice I*, 50, PG 90, 1101 AB; Marcu, *Opere II*, GA, p. 166-7.

⁶⁰⁴ Adică: geneza lor.

⁶⁰⁵ Sau: esențe.

⁶⁰⁶ Literal: cele ce sînt.

⁶⁰⁷ Literal: [acelea din] cele ce sînt care sînt participabile.

⁶⁰⁸ Literal: [acelea din] cele ce sînt care participă [la cele participabile].

⁶⁰⁹ «văzute»: cu mîntea, discursiv sau nediscursiv.

nu a fost vreodată când nu era virtute și bunătate și nemurire și sfințenie); iar *cele ce în timp și-au început faptul de a fi* sînt ceea ce sînt – și sînt și numite ca atare – [tocmai] prin împărtășirea de/participarea la *cele ce nu și-au început în timp faptul de a fi*; că Dumnezeu este faurul⁶² a toată viața și nemurirea, sfințenia și virtutea; că [în chip] mai-presus-de-ființă stă dincolo de toate cele numite și înțelese⁶³; și iarăși: «[lucru vrednic] de cercetat este – celor ce se sîrguiesc – care sînt lucrurile despre care se cade să gîndim că Dumnezeu a început facerea lor⁶⁴ și care sînt – iarăși – cele [despre] care [se cade să gîndim că] nu a început [facerea lor]?; că, de vreme ce 'Dumnezeu S-a odihnit de toate lucrurile pe care a început să le facă', vădit este că de celelalte nu S-a odihnit, [și anume] de cele pe care *nu a început să le facă*. Așadar, lucruri ale lui Dumnezeu care în timp și-au început faptul de a fi sînt toate cele ce se împărtășesc de [faptul de] a fi, precum feluritele ființe⁶⁵ ale celor ce sînt; că au neființa mai bătrână decât faptul lor de a fi; că a fost odată când lucrurile⁶⁶ ce se împărtășesc [de faptul de a fi] nu erau. Iar lucruri ale lui Dumnezeu care nu și-au început în timp [faptul de] a fi sînt cele împărtășibile⁶⁷, de care se împărtășesc – după har – cele ce se împărtășesc [de faptul de a fi]⁶⁸, precum bunătatea și tot ce e cuprins în logosul bunătății și, într-un cuvînt, toată viața și nemurirea și simplitatea și neschimbarea și nemărginirea și câte sînt văzute⁶⁹ [a exista] ființial în jurul Lui, care și lucruri ale lui Dumnezeu sînt, și neîncepute în timp [sînt]; că nicicînd nu a fost neființa mai bătrână ca virtutea, nici ca altceva din cele spuse, măcar că cele ce se împărtășesc de ele – în ele inșele – în timp și-au început faptul de a fi. Că fără de început este toată virtutea, neavînd timpul mai bătrîn decât ea, ca una ce are pe Dumnezeu preasingur Născător [în chip] veșnic al faptului ei de a fi. Iar Dumnezeu este de nesfârșite ori nesfârșit mai presus de toate cele

δέ τῶν ὄντων καί μετεχόντων καί μεθεκτῶν ἀπειράκις ἀπειρος ὁ θεὸς ὑπερεξηρηται. Πάν γὰρ εἰ τι τὸν τοῦ εἶναι λόγον ἔχει κατηγοροῦμενον, ἔργον θεοῦ τυγχάνει, κἂν τὸ μὲν κατὰ γένεσιν ἦρκεται τοῦ εἶναι χρονικῶς, τὸ δὲ κατὰ χάριν τοῖς γεγονόσιν ἐμπέφυκεν, οἷά τις δύναμις ἔμφυτος, τὸν ἐν πᾶσιν ὄντα θεὸν διαπρυσίως κηρύττουσα».

[42] Ποῦ εἰσιν οἱ διατεινόμενοι λίαν ἀναιδῶς πολλοὺς δεικνυσθαι θεοὺς, εἰ φαίη τις ὀπωσδήποτε τι ἄκτιστον ἕτερον παρα τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν ὑπ' αὐτῆς ὑπερεχόμενον; Καὶ ταῦθ' ὁμολογοῦντες, εἰ καὶ μὴ ἐκόντες εἶναι, τοῦ μεγάλου τούτους εἶναι γνησίους τοὺς προτεθειμένους λόγους· οὐ μόνον γὰρ πολλαχοῦ τῶν τοῦ θεοῦ ἐκκλησιῶν κἂν τοῖς ἱεροῖς φροντιστηρίοις, ἀλλὰ καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἔχουσι τὰς βίβλους, ἐν αἷς ἀναγεγραφᾶται ταυτί. Διὸ καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς ἄρνησιν χωρεῖν, ὧ τῆς πάντα τολμῶσης ἐριστικωτάτης ἐνστάσεως, τοὺς ἀντικεῖσθαι τοῦ αὐτοῦ δοκοῦντας λόγους τοῖς

⁶¹⁰ *Capetele teologice* I, 48-49, PG 90, 1100 C-1101 A.

⁶¹¹ Adică: există. ⁶¹² Literal: '[atunci] sînt indicați'.

⁶¹³ Sfântul Maxim ne spune că Dumnezeuirea este slobodă de orice relație. Așadar Ea nu este – propriu-zis – obârșia (sau începutul) a nimic din cele zidite (pentru că nu există nicidecum continuitate ontologică între Ea și ceva din cele zidite), după cum nu este obârșia nici a vreunei alte ființe necreate (ceea ce ar implica politeism). Sfântul Grigorie va lămuri numaidecât citatele acestea. Pentru o mai bună înțelegere dăm întreg pasajul din care antiisihaștii au extras spusa aceasta a sfântului Maxim: «[...] Dumnezeuirea este mai presus de toată împărțirea/diereza și compunerea și [mai presus] de parte și de întreg (căci este ceva necuantificat), și dincolo de toată existența cea după afirmare (κατὰ θέσιν) și de [tot] conceptul ce definește/hotărâmițește cum este Ea (căci este ceva necalificat), și slobodă și dezlegată de coerența/contactul și 'intimitatea' cu orice altceva, căci este ceva nerelațional, neavând nimic înaintea Ei ori după Ea ori [dimpneună] cu Ea, ca una ce este dincolo de toate și în nici un chip – ori fel – pusă în rând cu ceva dintre cele ce sînt; și poate [tocmai] lucrul acesta avându-l în minte dumnezeiescul Dionisie, zice: '[fapt] pentru care, [deși este] cântată și [cu numele de] unime și [cu cel de] treime, Dumnezeuirea Cea mai presus de toate nu este nici unime, nici treime, nici [nu este] cunoscută de către

ce sînt, [adică] și de cele ce se împărtășesc/participă, și de cele participabile/date spre împărtășire. Pentru că [lucrul în privința] căruia se predică logosul ființării – oricare ar fi [lucrul] acela – lucru al lui Dumnezeu este, măcar că unul și-a luat – prin facere – începutul în timp, iar altul s-a sădit – după har [adică după dar] – în cele ce s-au făcut [prin geneză], ca o putere/facultate sădită în [acela], [putere] care cu tărie îl propovăduiește pe Dumnezeu Cel ce este în toate»⁶¹⁰.

[42] Unde sînt cei ce stăruie, fără pic de rușine, că, de spune cineva [că este⁶¹¹] ceva nezidit [care e] altceva decât ființa lui Dumnezeu [și e] mai prejos de ea, [atunci acela] propovăduiește⁶¹² [neapărat] mai mulți dumnezei? Mai ales că [înșiși] mărturisesc (măcar că fără voie) că ale [însuși] marelui [Maxim] sînt cuvintele acestea, cele [de ei] puse înainte că nu doar în multe biserici ale lui Dumnezeu și în mănăstiri se află cărțile în care s-au scris acestea, ci și ei înșiși le au; [fapt] pentru care și neputînd ei tăgădui [spusa cu pricina] – o, a-toate-cutezătoare cerbicie preaiubitoare-de-gâlceavă – ripostează cu cuvinte ale aceluiași [Maxim], care par a se împotrivi celor spuse [de către noi]: «nimeni – din cei ce voiesc a trăi [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu] – nu va putea spune [că Dumnezeirea este] doime ori mulțime fără-de-inceput ori obârșie a ceva»⁶¹³; și iarăși: «pricinuite»⁶¹⁴ sînt toate cele

noi ori de către altcineva, ci, [doar] pentru a cănta [noi] cu adevărat atît însușirea Ei de a fi mai-presus-de-unire, cît și pe cea theogonă [din unghiul căreia Se 'mișcă' – după spusa lui Grigorie Teologul – de la unu la trei], [doar pentru aceasta] am numit-O prin dumnezeiasca-numire treimică și [prin cea] unitară, pe Cea mai-presus-de-nume și mai-presus-de-ființă' [Despre dumnezeieștile numiri 13, 3, ed. De Gruyter, p. 229]; nimeni, așadar, din cei ce voiesc a trăi [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu], nu va putea nicidecum spune [că Dumnezeirea e] doime ori mulțime fără-de-inceput ori – cătuși de puțin – început/obârșie a ceva» (Ambigua 59, PG 91, 1185 D–1188 A).

⁶¹⁴ Sau cauzate.

είρημενοις ἀντεπεξαγουσιν· «οὐδεὶς ζῆν εὐσεβῶς βεβουλημένος δυάδα ἢ πλῆθος ἀναρχον ἢ ἀρχὴν τινος λέγειν δυνησεται»· καὶ πάλιν· «αἰτίατα ἐστὶ πάντα τὰ παραχθέντα εἰς κτίσιν, εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς»· καὶ πάλιν· «οὐδὲν τὸ παράπαν ἐξ αἰδίου τῷ θεῷ συνεπινοεῖται καθ' οἰονδήτινα τρόπον· τῶν γὰρ ἐξ αἰδίου συνόντων οὐ δύναται τὸ ἕτερον εἶναι τοῦ ἑτέρου ποιητικόν». «Ταῦτα», φασίν, «εἶναι τὰ ἀντικείμενα πρὸς τὰ πολλὰ ἀναρχα ἐκεῖνα». Ἐγὼ δὲ τῆς ἀγνοίας αὐτοῦς ἔλεειν ἐθέλων, κινδυνεύω σχεδὸν μισῆσαι διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτοῖς ἀπόνοιαν, ἀφ' ἧς ὁμόσε κατὰ πάντων ἀνυποστάτως χωροῦσι· ταύτης γὰρ ἀπούσης ἠπόρουσαν ἂν ἀγνοοῦντες, ἀλλ' οὐ διέσυρον. Τὸ δὲ τῆς κακοηθείας ὅσον! Καὶ γὰρ ἀντὶ τῶν ἀγίων ἡμᾶς ὡς εὐαλάτους ταῖς συκοφαντικαῖς αὐτῶν ἐπιηρείαις προτίθενται. Δέον μηδαμῶς μὲν κατηγορεῖν ἐπιχειρεῖν τούτων ἕνεκεν, λίαν ἀσφαλῶς ἐχόντων· εἰ δ' ἄρα, τῶν πρώτων διαρρήδην συγγραψαμένων, ἀλλὰ μὴ τῶν εἰς μαρτυρίαν τὰ κείνων προβαλλομένων ἡμῶν, καὶ ταῦτα πρὸς ἀνάγκην ἄφυκτον ἐπιτεθεῖσαν, τὴν κατὰ τῶν ἐφ' ἡμῶν πατέρων λύτταν ἐκεῖνου τάνδρος.

[43] ΑΛΛ' ἵνα μὴ μηκύνω λέγων, γνώτωσαν, ἐν οἷς ἀπαγορεύει τὴν τε δυάδα καὶ τὸ πλῆθος τὸ ἀναρχον, περὶ τῶν οὐσιῶν ὄντα τὸν λόγον τῷ θαυμασίῳ· τίς γὰρ ἂν φαιη πολλὰς οὐσίας ἀναρχοὺς ἢ ἀρχὴν ἄλλων

⁶¹⁵ *Ibidem*, PG 91, 1188 B.

⁶¹⁶ Literal: demența.

⁶¹⁷ Acest «asupra tutora laolaltă» înseamnă – se pare – (1) asupra sfinților isihăști de pe vremea autorului scrierii (adică de pe vremea sfântului Grigorie Palama), (2) asupra autorului însuși și a celorlalți care îi apără pe aceia și (3) asupra sfinților din vechime, de fapt.

⁶¹⁸ Adică: [mai] vulnerabili.

⁶¹⁹ Sau: a pări, a acuza public.

aduse la ființă ca zidire, fie în cer, fie pe pământ»; și iarăși «nimic – și cu adevărat nimic – nu este gândit [a fi] din veșnicie [laolaltă] cu Dumnezeu, nicidecum; pentru că, dacă [două realități] coexistă din veșnicie, nici una [dintre ele] nu poate fi [obârșia] făcătoare a celeilalte»⁶¹⁵. Acestea zic ei a fi [spusele] cele în răspăr cu multele acelea [lucrări] fără-de-început [propovăduite de noi]. Iar eu, voind a-mi fi milă de neștiința lor, mai că mă apucă scârba de sminteala lor⁶¹⁶, de la care [pornind ei,] se năpustesc – fără temei – asupra tuturor laolaltă⁶¹⁷; că de nu ar fi fost [sminteala] aceasta, s-ar fi nedumerit [poate], din pricina neștiinței, dar nu ar fi defăimat. Și, apoi, câtă mârșăvie! Că nu asupra sfinților, ci asupra noastră – ca [asupra unora ce sîntem] lesne de doborât⁶¹⁸ – își aruncă murdarele lor defăimări [mincinoase]. Când, de fapt, se cădea [ca] nicidecum a [ne] învinovăți⁶¹⁹ datorită acestora, cu totul întru nealunecare fiind⁶²⁰; iar de nu, [atunci să îi fi învinovățit] pe cei dintâi care au scris limpede [lucrurile acestea], iar nu pe noi, care aducem spre mărturie ale aceluia [scrieri] – și aceasta [făcându-o noi] siliți fiind de [o] nevoie de neocolit, [și anume de] turbarea bărbatului aceluia asupra Părinților celor din vremea noastră.

[43] Ci, ca să nu mai lungesc vorba, cunoască [aceștia]⁶²¹ că – în [spusele] cele [în] care oprește⁶²² doimea și mulțimea fără-de-început – [nu despre altceva decât] despre ființe/substanțe este cuvântul minunatului [Maxim]; că cine ar propovădui – bine-cinstitor [de Dumnezeu] fiind el – [mai] multe ființe/substanțe [care ar fi]

⁶¹⁵ Este vorba de citatele din științi, folosite de sfântul Grigorie în apărarea isihaiștilor.

⁶¹⁶ Adresarea este, desigur, către cei ce invocau împotriva isihaiștilor citatele din sfântul Maxim, pomeniți în precedentul paragraf.

⁶²² Adică: interzice.

ευσεβης ὧν; Αἰτιατὰ δὲ φησι τὰ παραχθέντα ἐκ μὴ ὄντων, ὡς τὴν δημιουργικὴν τρισυπόστατον αἰτιαν ἔχοντα ἀρχὴν. Οὐδὲν δὲ συνεπινοεῖσθαι φησιν ἐξ αἰδίου τῷ θεῷ τὸ παραπαν, ἀλλὰ τῶν κτιστῶς ἐκ μὴ ὄντων ὑπ' αὐτοῦ προηγημένων. Ὁ καὶ αὐτὸς ἐδήλωσε, προσθεὶς ἐπὶ μὲν τῶν αἰτιατῶν τὰ παραχθέντα εἰς κτίσιν, ἐπὶ δὲ τῶν μὴ συνεπινοουμένων τὸ ποιητικὸν εἶναι τὸν θεὸν αὐτῶν. Εἰ δὲ τις ταύθ' οὕτως ἔχειν ἤκιστα πείθεται καὶ τὴν τῶν πλειονῶν τοῦ ἑνὸς ἀπαγόρευσιν μὴ περιουσίας εἶναι τιθεταί, λειπεται καὶ τὰ ὑποστατικὰ τῆς ἀνωτάτω τριάδος καὶ αὐτὰς τὰς ὑποστάσεις ἢ μὴ πολλὰς εἶναι ἢ μὴ ἀναρχοὺς ἀποφαινίσθαι· καίτοι πάντες ἡμεῖς ἐπ' ἐκκλησίας ψάλλομεν· «τρία ἀναρχα δοξαζόμεν, τρεῖς συναΐδια»· ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ αἰτία μόνον τῶν κτιστῶν, ἀλλὰ καὶ αἰτιατὰ, τὴν μονὴν «πηγαιαν θεότητα» ἔχοντα ἀρχὴν, δηλαδὴ τὴν «θεογόνον» τοῦ πατρὸς ὑπόστασιν, ἢ ἐξ αἰδίου συνεπινοεῖται ἢ τοῦ υἱοῦ γέννησις καὶ ἢ τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσις. Ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ ἡργμένα μεθεκτὰ ἐκεῖνα ἔργα, φησιν, ὠνόμασε θεοῦ· καὶ ἀρχόμενος ἐφ' ἑνὸς τῶν κεφαλαίων τούτων, «ὧν ἤρξατο», γράφει, «ποιῆσαι ὁ

²²³ Adică: aduse din neființă la ființă.

²²⁴ Literal: demiurgica.

²²⁵ «[în chip] zidit»: prin creare, prin actul de a zidi.

²²⁶ Adică: cele ne-gândite a fi din veșnicie laolaltă cu Dumnezeu.

²²⁷ Altfel zis: că interzicerea aceea – a mai multora decât unul – nu se referă la {dumnezeiasca} ființă [nezidită].

²²⁸ Notăm că în grecește verbul *δοξαζω* (a slăvi) înseamnă totodată și a socoti, astfel că *ορθοδοξία* (dreaptă-slăvire) înseamnă totodată și *dreaptă-socotință*, adică doctrină corectă, adevărată; rugăm, deci, cititorul a avea în minte – totdeauna – amândouă înțelesurile acestea, deopotrivă.

²²⁹ Andrei Criteanul, *Canon la nașterea de-Dumnezeu-Născătoarei* (în *Mineicul lui Septembrie*), Peasna I, troparul al șaselea.

²³⁰ Altfel zis: Cauze ale lucrurilor create.

²³¹ Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 7, PG 3, 645 B.

fără-de-început sau [care ar fi] obârșie/început al altora? Iar pricinuite le numește pe cele [la ființă] aduse din cele ce nu sînt⁶²³, întrucât au drept obârșie/început făcătoarea³⁴ Pricină Cea în-trei-ipostasuri. Și zice [de bună seamă] că 'nimic – și cu adevărat nimic – nu este gândit [a fi] din veșnicie [laolaltă] cu Dumnezeu', dar [înțelege că nimic] dintre cele [în chip] zidit⁶²⁴ aduse de El [la ființă] din cele ce nu sînt; lucru pe care și el însuși l-a arătat, de vreme ce, pomenindu-le pe 'cele pricinuite', adaugă [lămurirea] 'aduse [la ființă] ca zidire' și, pomenindu-le pe 'cele ne-gândite'⁶²⁵, [adaugă lămurirea] că Dumnezeu este [obârșia] făcătoare a lor. Iar dacă cineva nu dă câtuși de puțin crezare că așa stau [lucrul] acestea și socotește că oprirea de la mai multe decât unul [s-a spus] nu în privința ființei⁶²⁶, atunci va trebui să afirme că ipostaticile [însușiri] ale preainaltei Treimi – și Ipostasurile Însele – ori nu sînt [mai] multe, ori nu sînt fără-de-început; deși cântăm în biserică toți [cum că] «Trei [Le] slăvim»⁶²⁷ [a fi] fără-de-început, Trei [a fi] împreună-veșnice»⁶²⁸, iar Fiul și Duhul Cel sfânt sînt nu doar Pricini ale celor ce sînt⁶²⁹, ci și Pricinuiți, de vreme ce [Își] au [drept] început/obârșie singura Dumnezeire izvorătoare⁶³⁰, și anume *theogonul* [adică de-dumnezei[re]-roditorul] [postas al Tatălui]⁶³¹, [Ipostas] Căruia Îi este gândită [a-l fi proprie] din veșnicie nașterea Fiului și purcederea Duhului. Dar⁶³² și [pe] împărtașibilele acelea ne-începute – zice⁶³³ – le-a numit lucruri ale lui Dumnezeu⁶³⁴, iar începându-și unul din *Capetele*

⁶²³ *Ibidem*.

⁶²⁴ Autorul se întoarce, după această lungă frază (=Iar dacă cineva...), la citatele din sfântul Maxim.

⁶²⁵ Acest «zice» arată, pare-se, că fraza ce urmează este contraargumentarea adusă – propriu-zis ori virtual – de adversarul slăntului Grigorie.

⁶²⁶ Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* I, 48, PG 90, 1100 D.

θεός και ὧν οὐκ ἤρξατο ποιῆται». Ὡστε και ποιήματα ταῦτ' εἶναι λέγει τοῦ θεοῦ. Τῷ δὲ εἰπεῖν ἐν ἑτέρῳ τούτων αὐθις κεφαλαίῳ τελευτῶν, «πάσης γὰρ ζωῆς και ἀθανασίας, ἀγιότητός τε και ἀρετῆς δημιουργός ἐστιν ὁ θεός», και δημιουργήματα δεδήλωκεν ὄντα ταῦθ' ἃ προσεῖπεν ἀναρχα. Ὡ τῆς κατεσπουδασμένης ματαιότητος, μᾶλλον δὲ ἀθλιότητος και βδελυρίας. Πῶς πολλοὺς κύκλους περιβάλλονται και πάντα κάλων τὸ τοῦ λόγου κινουῖσι νόθια δεῖξαι και παρῆγγραπτα τὰ γνησια τῆς ἱερᾶς μούσης τοῦ σοφοῦ Μαξίμου γεννήματα.

[44] Πάντως δὲ οὐδεὶς ἡμῖν ὁμοίως νεμεσήσει τοῦ πατρὸς ὑπεραπολογεῖσθαι προθυμουμένοις πρὸς δύναμιν. Ἔργα μὲν γὰρ ἀναρχα τὰς ἐνεργείας ὁ σοφὸς ἔφη τοῦ θεοῦ καλῶς. Ἐπεὶ και ὁ Δαμασκηνὸς φωστήρ, «λέγεται», φησί, «και τὸ ἐνέργημα ἐνέργεια και ἡ ἐνέργεια ἐνέργημα». Τὸ δὲ ποιῆσαι οὐκ ἐπὶ τῶν κτιζομένων μόνων εὗροις ἀν ἐξετάζων συνετῶς· ὁ γὰρ μέγας Βασιλείος, «ἄθλον εἶναι» φήσας «ἀρετῆς θεὸν γενέσθαι και τῷ καθαρῶτάτῳ φωτὶ καταστράπτεσθαι τῆς ἡμέρας ἐκείνης υἷὸν γενόμενον, ἢ μὴ διακόπτεται ζόφῳ», επιφέρει κατασκευάζων τὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης

⁶³⁶ *Ibidem* 1, 48, PG 90, 1100 C.

⁶³⁷ «acestea»: împărtășibilele, participabilele, cele fără-de-început.

⁶³⁸ Literal: demiurgul.

⁶³⁹ *Ibidem* 1, 50, PG 90, 1101 B.

⁶⁴⁰ Adică: neautentice și intercalate.

⁶⁴¹ Adică: ne-bastardele, legiuitele, autenticele.

⁶⁴² Folosind – inedit – elemente din paradigma antichității grecești păgâne, sfântul Grigorie prezintă – mai mult sau mai puțin poetic – faptul de a vorbi sub inspirația muzei drept prefigurare (preînchipuire, typos, chip) a ceea ce avea să vie, și anume a faptului de a grăi sub însuflarea Duhului. Amintim, pe de altă parte, și faptul de a înțelege cuvintele sau scrierile cuiva drept prunci (sau 'născuți') ai aceluia îl întâlnim și în alte pasaje

acestea [teologice] scrie [cuvintele] «pe care Dumnezeu a început să le *facă* și pe care nu a început să le *facă*»⁶³, astfel că spune că și acestea⁶⁷ sînt *făpturi* ale lui Dumnezeu; iar prin faptul că, încheind, în alt cap dintre acestea spune – iarăși – «că Dumnezeu este *faurul*⁶⁸ a toată viața și nemurirea, sfințenia și virtutea»⁶⁹, [iată că] și *făurite* le-a arătat [a fi] pe cele pe care – dintre cele ce sînt – le numise ‘fără-de-început’. O, ce migălită deșertăciune (mai bine zis netrebnicie și urăciune), [o,] câte ocolișuri fac [ei], îndrugând verzi și uscate, și trag toate sforile – cum se zice – spre a dovedi măsluite și strecurate [printre rînduri]⁶⁴⁰ curatele⁶⁴¹ [ziceri] născute de sfântă Muză a înțeleptului Maxim⁶⁴².

[44] De bună seamă că nimeni nu se va mânia asupra noastră, a celor ce – așijderea⁶⁴³ – alegem a-l apăra în cuvânt, după putere, pe Părinte. Pentru că – mai întâi – bine⁶⁴⁴ a numit înțeleptul [acesta] lucrările lui Dumnezeu ‘lucruri fără-de-început’; că și luminătorul Damaschin spune [că] «și lucrătura⁶⁴⁵ se numește ‘lucrare’, și lucrarea ‘lucrătură’»⁶⁴⁶. Iar – mai apoi – pe [verbul] *a face* îl vei găsi [spus] – de cercetezi [în chip] înțelept – nu doar în privința celor ce se zidesc; că zicând marele Vasile [cum că] «răsplata virtuții este [faptul de] a se face [omul] dumnezeu și a străluci [de] lumina cea preacurată, făcându-se fiu al zilei aceleia, cea pe care nu o curmă

ale operelor sfântului Grigorie; vezi, de pildă, *Epistola I către Achindin* 1 (GA, p. 54-55, cu nota 4) și 14, *Epistola a II-a către Achindin* 4, *Epistola a III-a către Achindin* 19-20

⁶⁴³ Acest «așijderea» pare a avea în vedere atenția acordată sfântului Maxim atît de antisihiaști (spre a-i răstălmăci cuvintele), cît și de sfântul Grigorie (spre a-l apăra).

⁶⁴⁴ Adică: [foarte] nimerit, potrivit, corect.

⁶⁴⁵ Adică: ceea ce s-a lucrat, rezultatul lucrării.

⁶⁴⁶ *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1048 A.

διηνεκές· «ἄλλος γὰρ αὐτὴν ποιεῖ ἥλιος, ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἀπαστραπτῶν». Ὅρας τὸ ποιεῖν ἐπὶ τῶν ἀδιαιετῶν ἐνεργειῶν καὶ φυσικῶν προσδῶν λεγόμενον; Οὕτω γὰρ ἐξ ἡλίου τὸ φῶς καὶ οὕτω ποιεῖ τὴν ἡμέραν ὁ ἥλιος, οὐ κτίζων, ἀλλὰ φυσικῶς ἐνεργῶν. Μέμνηται δὲ ὁ αὐτὸς καὶ τῆς εἰπούσης· «ἐκτισάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεοῦ». Καὶ περὶ ἐτέρου πάλιν φησὶν ὅτι «ἐποίησεν υἱοῦς καὶ θυγατέρας». Ἄρ' οὖν κάκεινον ὁ τῷ γράμματι παρακαθήμενος σὺ, μᾶλλον δ' οἷον ὑποκαθήμενος καὶ τοὺς ἀλήπτους λοχῶν, ἄρα τοίνυν κτιστὴν ἐρεῖς κάκεινον τῶν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντων, ἢ συνησεῖς ἐν πραγμασι ζητεῖν, ἀλλ' οὐκ ἐν ῥήμασι τὴν τῆς εὐσεβείας ἀληθειαν; Δημιουργὸν δὲ εἶπε τελευτῶν τοῦ κεφαλαίου τὸν θεὸν ἀρετῆς πασης καὶ ζωῆς καὶ ἀθανασίας τῆς ἡμετέρας τῆς κτιστῆς. Διελὼν γὰρ τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ εἰς ἀναρχα τε καὶ ἀρκτα, ταῦτον δ' εἰπεῖν εἰς ἐνεργείας θείας καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀποτελεσματα, ἐπήγαγεν ὅτι «τὰ ἡργμένα τῆ μετοχῇ τῶν οὐκ ἡργμένων καὶ εἰσι καὶ λέγονται» πασης γὰρ ζωῆς καὶ ἀθανασίας καὶ ἀγιότητος καὶ ἀρετῆς», δηλονότι τῶν ἡργμένων, τῶν φυσικῶς ἐνυπαρχουσῶν

⁶⁴⁷ Vezi *Omilia 6 la Exaimeron* 2, 8, PG 29, 52 A.

⁶⁴⁸ Altul, adică, decât soarele zidit, este soarele care dă naștere zilei aceleia reînserate.

⁶⁴⁹ *Omilia la Psalmul 33*, 9, PG 29, 373 A.

⁶⁵⁰ Adică: așa o face soarele pe ziuă.

⁶⁵¹ «lucrând firește»: lucrând în mod natural, prin fire.

⁶⁵² Sfântul Vasile, adică.

⁶⁵³ Este vorba despre Eva; vezi *Facere* 4, 1; vezi și Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu* 4, PG 29, 704 A. Semnalăm că în ediția actuală a *Septuagintei* nu apare verbul *ἐκτισάμην* (*ziditu[-ne]-am*), ci *ἐκτησαμην* (*dobândit-am*). Varianta astfel citată aici de sfântul Vasile o mai întâlnim doar la Mihail Psellos (*Theologica* 10, vol. 1, ed. Teubner, p. 115). Semnalăm, pe de altă parte, inițiala omonimie în limba ebraică între verbele corespunzătoare celor două verbe grecești sus pomenite; vezi și versetul *Pilde* 8, 22, foarte controversat în filologia biblică.

întunericul»⁶⁴⁷, conchide, arătând necurmarea zilei aceleia: «că altul e soarele care o face pe aceea⁶⁴⁸, [și anume] cel ce strălucește 'lumina cea adevărată'»⁶⁴⁹. Îl vezi pe a face spus în privința nedespărțitelor lucrări și fireștilor ieșiri/purcederi [ale lui Dumnezeu]? – că [nu altcum decât] așa [este] lumina cea din soare și [nu altcum decât] așa face soarele ziua⁶⁵⁰: nu zidind, ci lucrând firește⁶⁵¹. Și tot el⁶⁵² pomenește și de cea care a spus «ziditu[-ne]-am om prin Dumnezeu»⁶⁵³; cât despre celălalt zice, iarăși, că «făcut-a fii și fiice»⁶⁵⁴. Așadar, și pe acela – tu, cel ce stai lângă literă sau, mai bine zis, ascuns sub literă și îi pân-dești pe cei cu neputință de învinovățit⁶⁵⁵ – așadar, [tu] și pe acela⁶⁵⁶ îl vei numi [tot] ziditor al celor născuți din el, ori vei pricepe că în lucruri⁶⁵⁷ – și nu în vorbe⁶⁵⁸ – trebuie căutat adevărul buneii-cinstiri[-de-Dumnezeu]? Iar faur⁶⁵⁹ L-a numit pe Dumnezeu (încheind [el⁶⁶⁰] capul) a toată virtutea și viața și nemurirea⁶⁶¹, [dar] a celei a noastre, a celei zidite; că împărțind el lucrurile lui Dumnezeu în [lucruri] fără-de-început și [în lucruri] începute – totuna cu a zice în dumnezeiești lucrări și [în] cele rezultate din acestea – adaugă [aceea] că «cele începute sînt [ceea ce sînt] – și sînt și numite [ca atare] – [tocmai] prin împărțirea de [sau participarea la] cele neîncepute; că faurul a toată viața și nemurirea, sfințenia și virtutea» (limpede că a celor începute, [că] a celor ce firește⁶⁶² există înlăuntrul nostru)

⁶⁴⁴ Este vorba despre Adam; vezi *Facere* 5, 4; vezi și Vasile cel Mare, tot acolo.

⁶⁴⁵ Adică: 'de neapucat', de neacuzat, fără greș.

⁶⁴⁶ Pe Adam, adică.

⁶⁴⁷ Sau: realități.

⁶⁴⁸ Sau: verbe.

⁶⁴⁹ Sau: demiurg.

⁶⁵⁰ Este vorba de sfântul Maxim și de capul său cel sus citat.

⁶⁵¹ Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 1, 50, PG 90, 1101 B.

⁶⁵² Adică: în chip natural.

ἡμῖν, «δημιουργός ἐστὶν ὁ θεός». Ὅρας τὸ πρὸς ακρίβειαν ἀληπτον τῶν σεπτῶν τοῦ μακαρίου Μαξίμου φωνῶν;

[45] Ἡμῖν δ' εἰ καὶ παρεκβατικώτερον ὁ παρῶν ἐξετάθη λόγος, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῆς νομίμου πρὸς τοὺς ἐν πνεύματι πατέρας ὀφειλῆς ἔνεκεν, οὐχ ἦττον ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον ὑπαρχούσης ἀπαραιτήτου τῆς παρὰ παιδῶν ὀφειλομένης τοῖς φύσει πατράσι χάριτος· τὸ γὰρ ποιῆσαν ἐκείνους πατέρας Πνεῦμα πρὸς ἑαυτὸ καὶ τὸν ἀνωτάτω Πατέρα τό τε χρέος ἔλκει καὶ τὴν τοῦ χρέους παρ' ἡμῶν ἔκτισιν. Ἐπειτα πόσου Λατίνους οἰετιμήσασθαι τὸ δειχθῆναι τὰς τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας βιβλους οὐκ ἀσφαλεῖς, καὶ ταῦτα παρὰ τοῦ πρὸς ἡμᾶς ἔναγχος παρ' αὐτῶν ἀφιγμένου καὶ μετ' οὐ πολὺ πάλιν ὡς αὐτοὺς ἐπανήκοντος; Ὅπως οὐ συνορώσιν οἱ πολεμοῦντες ἡμῖν διὰ τοῦτο τῶν ὁμοφύλων, οὐκ ἔχω συμβαλεῖν. Ἀλλ' ἐγὼ τούτων ἔνεκα διὰ βραχείων ὡς ἐνῆν μεταχειρίσας μεταξύ τοῦτο τοῦ λόγου παρεμπεσόν, ὅθεν ἐξέβην αὐθις ἐπάνειμι.

[46] Καὶ τοίνυν, ὡς οὔτε ἡ ἄκτιστος χάρις ταῦτον τῆ οὐσία τοῦ θεοῦ οὐθ' ἡ οὐσία ταῦτον παντάπασι τῆ ἀκτίστῳ ἐνεργείᾳ, διδάσκου καὶ παρὰ τοῦ χρυσοῦ φωνῆ διατρανούντος τὴν θεολογίαν· «τοῦ Πνεύματος γάρ», φησί, «τὴν χάριν ἡ γραφὴ ποτὲ μὲν πῦρ ποτὲ δὲ ὕδωρ ὀνομάζει, δεικνύσα ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶ ταῦτα ὀνόματα,

⁶⁶³ *Ibidem.*

⁶⁶⁴ Literal: ireproșabilă, care nu dă loc discuției.

⁶⁶⁵ Adică: spre deosebire de dumnezeiescul Maxim, de acrivia – adică exactitatea – lui.

⁶⁶⁶ Adică: părinții trupești.

⁶⁶⁷ Înțelesul frazei este: Duhul Însuși – Cea ce, sălășluindu-Se în sfinți, i-a făcut pe aceia părinți duhovnicești – naște în fiii lor duhovnicești conștiința îndatoririi față de aceia, datorie care, în cele din urmă, este resimțită ca una față de Duhul Însuși – căci, de fapt, din El s-au născut, prin părinții duhovnicești – și față de Tatăl ceresc, ai Cărui fii în Duhul s-au și făcut.

«[tocmai] Dumnezeu este»⁶⁶³. Vezi acrivia fără-de-greș⁶⁶⁴ a cinstitelor ziceri ale fericitului Maxim?

[45] Pe când noi mai cu abatere de la șirul cuvântului⁶⁶⁵ am [ec]spus cele de față; [am făcut] însă [aceasta] – mai întâi – din pricina legiuitei datorii față de Părinții [noștri] cei în Duhul, [datorie] care nu e [întru nimic] mai mică – dacă nu cumva e chiar mai mare – decât îndatorirea fiilor față de părinții cei după fire⁶⁶⁶; [aceasta] pentru că [Însuși] Duhul – Cea ce i-a făcut Părinți pe aceia – [în îndatorire] față de Sine Însuși și față de Tatăl Cel preainalt preface îndatorirea [aceasta] și împlinirea [ei] de către noi⁶⁶⁷. Și – mai apoi – închipuie-ți cât ar prețui Latiniilor [faptul de] a fi dovedite nesigure cărțile Bisericii noastre⁶⁶⁸, iar aceasta tocmai de cel ce a venit acum de la ei la noi și care, nu după multă vreme, iarăși s-a întors la dânșii; [fapt] pe care [eu unul] nu pot pricepe cum de nu îl înțeleg cei care – de un neam [cu noi fiind ei] – ne războiesc din pricina aceasta. Dar, după ce am spus pe scurt – abătându-mă de la șirul cuvântului [meu] – [câte ceva] în privința aceasta⁶⁶⁹, pe cât mi-a fost cu putință, mă întorc iarăși unde rămăsesem.

[46] Așadar, cum [că] nici harul cel nezidit nu e totuna cu ființa lui Dumnezeu, nici ființa [Lui] nu e întru totul totuna cu lucrarea cea nezidită – învață-o și de la cel ce cu glas de aur a propovăduit cuvântarea-de-Dumnezeu; că «harul [sau darul] Duhului», zice [el], «Scriptura îl numește când foc, când apă, arătând că nu ale ființei [Duhului] sînt numirile acestea, ci ale lucrării; că Duhul, nevăzut fiind [El] și în-chip-de-unul»⁶⁷⁰, [negreșit

⁶⁶³ Ale Bisericii ortodoxe, adică.

⁶⁶⁴ Am făcut, adică, apologia Părinților.

⁶⁶⁵ Sau 'uniform'.

ἀλλ' ἐνεργείας· οὐ γὰρ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν οὐσιῶν τὸ Πνεῦμα ἀόρατόν τε καὶ μονοειδές ὄν». Ὅτι δὲ ἐνεργεῖαν ἐνταῦθα οὐ τὴν ἀρχὴν καὶ τέλος ἔχουσαν φησιν, εἰσεταιί τις ἀκριβῶς, εἶπερ ἐξετάσειε, ποῦ ποτε καὶ διατί πῦρ καὶ ὕδωρ τὴν τοιαύτην ἐνεργεῖαν ὀνομάζει ἢ γραφῇ. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ πυρὸς ἐν τοῖς πρὸς τὸν Βαρλαάμ *Περὶ θεώσεως* προτέθειται καὶ ἀποδέδεικται ἡμῖν, «οὐκ ἐν ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις», ἀλλ' ἐκ τῆς πνευματοκινήτου τῶν θεολόγων δυνάμεως. Τὸ δὲ ὕδωρ ἐξηγήσατο ὁ εὐαγγελιστής· τοῦ γὰρ κυρίου εἰρηκότος ὅτι «τὸ ὕδωρ ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ γενήσεται πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον»· καὶ ἀλλαχοῦ, «ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ποταμοὶ ρεύσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος· τοῦτο δέ», φησίν, «ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· οὐπὼ γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδεπὼ ἐδοξάσθη». Τί οὖν; Ἦρξατό ποτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ οὐπὼ τότε ἦν; Οὐ μὲνον· ἀλλὰ τοῦτό φησιν, ὅτι ἐν τοῖς ἀποστόλοις «οὐπὼ ἦν». Καὶ τὸ γενήσεται δὲ ἀκούων μὴ γενητὸν ὑπολάβης· γενήσεται γὰρ αὐτῷ, φησί, τῷ λαβόντι, ὡς καὶ ὁ Δαυῖδ λέγει, «ἐγένετό μοι ὁ θεὸς εἰς καταφυγὴν». Εἰ δὲ τὸ ὕδωρ ὃ ἔσχον οἱ ἀπόστολοι ἐν ἑαυτοῖς ἀγένητόν τε καὶ ἀναρχόν—τὸ γὰρ ἅγιον ὑπῆρχε Πνεῦμα—, τοῦτο δὲ οὐχ ἢ οὐσία ἦν τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἢ χάρις, ἢ δὲ χάρις ἐνεργεῖα κατὰ τὸν Χρυσόστομον πατέρα, ἢ τοιαύτη ἀρα ἐνεργεῖα ἀναρχὸς τε καὶ ἀγένητος, τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐνεργουμένων ἀρχὴν

⁶⁷¹ Ioan Hrisostom, *Omilii la Ioan 32*, PG 59, 183.

⁶⁷² Literal: «iar că aici 'lucrare' o numește nu pe cea care are început și sfârșit»

⁶⁷³ *Vezi Triade 3*, 1, 20.

⁶⁷⁴ *I Corinteni 1*, 4.

⁶⁷⁵ *Vezi Dionisie Areopagitul, Despre dumnezeieștile numiri 1*, 1, ed. De Gruyter, p. 108.

că] nu S-a alcătuit din ființe [sau substanțe] diferite»⁶⁷¹. Iar [cum] că aici nu vorbește despre o lucrare care are început și sfârșit⁶⁷² – [aceasta o] va afla cineva cu activie de va cerceta unde – și pentru ce – numește Scriptura lucrarea aceasta când foc, când apă. Despre 'foc', însă, am vorbit mai înainte – în [cuvintele] către Varlaam cele *Despre îndumnezeire*⁶⁷³ – și am dovedit «'nu în cuvinte ale înțelepciunii omenești'⁶⁷⁴, ci dintru puterea cuvântărilor-de-Dumnezeu, cea de Duhul mișcată»⁶⁷⁵; iar 'apa' a tâlcuit-o evanghelistul [însuși]; că zicând Domnul că «apa ce i-o voi da Eu se va face izvor de apă țâșnitoare, spre viață veșnică»⁶⁷⁶ și altundeva [că] «cel ce crede în Mine – râuri de apă vie vor curge din pântecul lui»⁶⁷⁷, [e]⁶⁷⁸ zice: «iar aceasta [o] zicea despre Duhul pe Care aveau să Îl ia cei ce cred în El; că încă nu era Duh Sfânt, pentru că Iisus încă nu Se slăvise»⁶⁷⁹. Cum așa, sfântul Duh a început oarecând [a fi] și până atunci nu era? Nici-cum; ci, spunând [evanghelistul] că 'nu era', spune că în apostoli nu era. Și, auzind [tu] pe 'Se va face'⁶⁸⁰, nu Îl socoti [ceva] făcut; pentru că [ceea ce] spune [e] că Se va face celui ce Îl va lua, după cum și David zice [că] «[mi] S-a făcut mie Dumnezeu spre adăpostire»⁶⁸¹. Or, dacă apa ce au avut-o apostolii în ei înșiși [era] nefăcută și fără-de-început – [fiind] că era [Însuși] sfântul Duh –, iar aceasta era nu ființa, ci harul Duhului, iar harul – după [cum spune] Părintele cel cu gura de aur⁶⁸² – [nu] este [altceva decât] lucrare, [înseamnă] atunci [că o] asemenea lucrare [este] fără-de-început și nefăcută, [doar] cei aflați sub ea

⁶⁷¹ Ioan 4, 14.⁶⁷² Ioan 7, 38.⁶⁷³ Evanghelistul, adică. ⁶⁷⁴ Ioan 7, 39.⁶⁷⁵ E vorba despre 'Apa' pe care o va da Domnul celui ce crede, adică despre Duhul, fapt pentru care și folosim aici majuscula.⁶⁷⁶ Psalmii 93, 22.⁶⁷⁷ Omilia 32 la Ioan 1, PG 59, 183.

λαμβάνοντων ενεργείσθαι. Εἰ δὲ καὶ τελευτὴν ἢ μὴ λαμβανουσιν ἐνταῦθα, καὶ ὅπως ἑκάτερον αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸν Σαουλ τε καὶ Δαυῖδ ἱστορία δείκνυσιν ἡμῖν· ὁ μὲν γὰρ προεφήτευσε καὶ τοῖς προφήταις ἐναριθμῖος οὐκ ἔστι· τὸν δὲ Δαυῖδ ἐν τοῖς προφήταις ἢ μετάνοια διειτήρησεν. Ἀλλ' ὡς ἐκ γεωμετρικοῦ πορίσματος κἀντεῦθεν ἀναρχος ἢ τοῖς ἀγίοις ἐγγινομένη πρὸς θεοῦ ἐνέργεια δείκνυται· τῆς γὰρ τῶν μηδαμῶς ὄντων προγνωσεως, μονου τοῦ εἰδότος πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἀνάρχως οὐσης, μεταλαγχάνουσιν οἱ ἐνθεοὶ προφῆται. Τί οὖν; Ἡ πρόγνωσις οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστίν, ἥς μετέδωκε καὶ τῷ Δαυῖδ ὁ κύριος; Ἀλλ' ἢ τοῦ θεοῦ περὶ τινος πρόγνωσις, κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείον, ἀναρχος μὲν, οὐκ ἀτελευτητος δέ.

[47] Ὅρας ὀπόσαις βλασφημίαις οἱ τοῦ Βαρλαάμ διάδοχοι κινδυνεύουσι περιπεῖρειν ἑαυτούς; Ὁ δὲ Βαρλαάμ φρονεῖ μὲν τα αὐτὰ· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐστίν ὁ γεύσας αὐτούς τοῦ θολεροῦ τῆς κακονοίας νάματος· ἀμφότεροι γὰρ οὐχ ἓνα φύσει λέγουσιν ἄκτιστον θεόν, καθάπερ σέβομεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐν ἄκτιστον, τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, ὡς ἂν λέγειν ἔχοιεν, ὅτι ἢ θεοποιός χάρις τοῦ θεοῦ ἢ ὑπερουσιός ἐστίν οὐσία τοῦ θεοῦ ἢ κτίσμα. Οὕτω τοὺς προορισμοὺς, οὕτω τὴν σοφίαν, τὴν ἀγιότητα, τὴν ἀγαθότητα, τὴν θεότητα – ἅ πάντα φύσει μὲν οἱ ἅγιοι περὶ τὸν θεόν φασι, καὶ ἄκτιστα ὡς οὐκ οὐσίας, ἀλλ' ἐνεργείας θείας ὄντα (διὸ καὶ τούτων ὑπερκεῖσθαι φασι κατ' οὐσίαν τὸν θεόν, ὡς τῶν ὀνομαζομένων

⁶⁸³ Adică: de geneza lor.

⁶⁸⁴ *Împotriva lui Eunomiu* 4, PG 29, 680 B.

⁶⁸⁵ Varlaam și Achîndin, urmașul său.

⁶⁸⁶ Literal: spun, afirmă.

⁶⁸⁷ Sau: substanțe divine

luând început al faptului de a fi sub această lucrare; iar dacă iau aici – sau nu [iau] – și sfârșit [al faptului de a se afla sub lucrarea aceasta] – și cum se întâmplă aceasta în fiecare caz – ne-o arată istorisirea cea despre Saul și David; că – [de prorocit] – cel dintâi a prorocit, dar între proroci nu se numără; pe când pe David pocăința l-a ținut între proroci. [De]ci și de aici se dovedește – printr-o [simplă] demonstrație matematică – [cum că] fără-de-început [este] lucrarea ce se face de la Dumnezeu sfinților; că de [însăși] cunoașterea celor ce nicidecum nu sînt – cea [proprie] singur lui Dumnezeu, Celui ce știe toate mai înainte de facerea lor⁶³ – se împărtășesc îndumnezeiții proroci. Cum așa, pre-cunoașterea să li fie oare ființă lui Dumnezeu, [ființă] pe care și lui David să-i fi dat-o Domnul? [Bine,] dar pre-cunoașterea lui Dumnezeu despre ceva – după [cum spune] marele Vasile – este [de bună seamă] fără-de-început, dar nu [și] fără-de-sfârșit⁶⁴.

[47] Vezi cu [țeapa a] câte hule sînt în primejdie a se străpunge pe ei înșiși urmașii lui Varlaam? Iar Varlaam aceleași [lucruri] le cugetă; că [doară] acela este cel ce le-a dat să guste din apa tulbure a vrăjmășiei; că amândoi⁶⁵ [același lucru îl fac, și anume] nu propovăduiesc⁶⁶ un [singur] Dumnezeu nezidit după fire, precum [Î] cinstim noi, ci un [singur lucru] nezidit, [și anume] ființa lui Dumnezeu, ca să aibă [ei apoi] cum spune că îndumnezeitorul har [sau dar] al lui Dumnezeu ori este ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă, ori este zidire. Așa [ajung aceștia să spună că] pre-hotărârile [dumnezeiești] și înțelepciunea [lui Dumnezeu] și sfințenia [Lui] și bunătața și dumnezeirea – pe care, pe toate, sfinții le spun [a fi] împrejurul lui Dumnezeu și [a fi] nezidite, ca fiind nu ființe dumnezeiești⁶⁷, ci [dumnezeiești] lucrări (fapt

τὸ ὑπεράνωμον, καὶ τῶν αἰτιατῶν τὸ αἴτιον, καὶ τῶν μεθεκτῶν τὸ ὑπὲρ μετοχὴν πανταπασιν ὑπαρχον, καὶ τῶν ἀρχῶν τὸ ὑπεράρχιον) – αὐτοὶ δὲ κτίσμα τούτων ἕκαστον, εἰ μὴ οὐσίαν αὐτὸ φαῖμεν, ἀποφαίνονται, καὶ ὡς ἄκτιστα ταῦτα λεγόντων ἡμῶν κατηγοροῦσιν. Ὁμολογοῦσι μὲν οὖν ἀλλήλοις οὐχ ἓνα θεὸν ἄκτιστον, τὴν τε φύσιν καὶ ὅσα κατὰ φύσιν ἔπεται αὐτῷ, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν μόνην εἶναι ἄκτιστον ἰσχυριζόμενοι. Βουλομενος δ' ἐκεῖνος κλέψαι τοὺς ἀκούοντας, χάριν θεοῦ περιφραστικῶς εἰρηῆσθαι τῷ σοφῷ Μαξίμῳ τὸν θεὸν φησὶ καὶ δια τοῦτο ταύτην προσειρηῆσθαι ἄκτιστον. Ἡμεῖς δὲ ἐροῦμεν ὅτι, εἰ καὶ τοῦτ' ἦν, ἀπόδειξις ἂν ἦν, ὅτι τῶν περὶ θεὸν ἡ χάρις αὕτη, ἀλλ' οὐκ οὐσία τοῦ θεοῦ. Πᾶσα γὰρ περίφρασις, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦνομα ταύτης μαρτυρεῖ τοῖς ἐπαΐουσιν, ἐκ τῶν περὶ αὐτὸ ἕκαστου γίνεται. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἐνὶ περιφραστικῶς δέξασθαι καὶ γὰρ πρόσκειται τὸ εἶναι ταύτην ἐκ θεοῦ. Κοινῆς οὖν καὶ μιᾶς ὑπαρχούσης χάριτος Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, καὶ μάλιστα καθ' ἣν ἡ θέωσις τελείται, ὁ

⁶⁸⁸ Altfel zis: că și pe acestea le transcende Dumnezeu.

⁶⁸⁹ Pentru limpezirea acestui din urmă aspect, vezi întrebarea – și răspunsul – din *Epistola a IX^a* (către Gaius) a lui Dionisie Areopagitul, atât de des citată de autorul nostru.

⁶⁹⁰ Adică antiisihaști.

⁶⁹¹ Vezi înșiruirea de mai sus: pre-hotărârile, înțelepciunea etc.

⁶⁹² Sau: după fire, adică – așa zicând – din unghiul parametrului 'fire'.

⁶⁹³ «câte = prin fire – urmează Lui»: atributele Sale consecvențiale, însușirile inerente firii Sale.

⁶⁹⁴ «toată perifraza»: perifraza, oricare ar fi ea.

⁶⁹⁵ Amintim că *perifraza* (*περίφρασις*), adică circumlocuțiunea, își trage numele de la *περι* (împrejur) și *φράσις* (vorbire).

⁶⁹⁶ «acolo»: în formula[rea] lui Varlaam, cum că 'harul lui Dumnezeu' este o menționare perifrastică a lui Dumnezeu.

⁶⁹⁷ Afirmând perifraza *harul lui Dumnezeu-Dumnezeu*, Varlaam afirma – filologic vorbind – faptul că Dumnezeu are ceva împrejurul său, ceva prin

pentru care spun că, după ființă, Dumnezeu este mai presus și față acestea⁶⁸⁸, ca ceea-ce-este-mai-presus-de-nume față de cele ce sînt numite, și ca ceea-ce-este-pricinuitor față de cele ce sînt pricinuite, și ca ceea-ce-este-cu-totul-mai-presus-de-împărtășire față de cele împărtășite [zidirilor], și ca ceea-ce-este-mai-presus-de-început/de-principiu față de începuturi/principii⁶⁸⁹) – [așadar] ei⁶⁹⁰ declară că, de nu spunem că [este] ființă, [atunci neapărat că] zidire este fiecare dintre acestea⁶⁹¹, învinuindu-ne [deci] de faptul că spunem că acestea sînt nezidite. Așadar, își dau întreolaltă mărturie, susținând nu un [singur] Dumnezeu nezidit cu firea⁶⁹² și cu toate câte – prin fire – urmează Lui⁶⁹³, ci [susținând] că [lucru] nezidit este doar ființa [dumnezeiască]. Și voind acela să îi păcălească pe cei ce îl ascultă, spune că [nu altcum decât] perifrastic L-a numit înțeleptul Maxim pe Dumnezeu 'har al lui Dumnezeu' și că [doar] pe motivul acesta i-a zis 'necreat' harului. Dar noi spunem că și de-ar fi așa, ar fi tot doada faptului că harul acesta este nu *ființa lui Dumnezeu*, ci [ceva] *împrejurul lui Dumnezeu*; [aceasta] pentru că toată perifraza⁶⁹⁴ – după cum însuși numele ei mărturisește celor ce iau aminte – se face [tocmai] din cele dimprejurul oricărui [lucru]⁶⁹⁵; or, acolo⁶⁹⁶ nu poate fi admisă perifrastic [expresia 'harul lui Dumnezeu'], că ar însemna [tocmai] că harul este *din Dumnezeu*⁶⁹⁷. Obștesc⁶⁹⁸ și unul fiind – apoi – harul [adică darul] Tatălui și Fiului și Duhului, [cel] după care⁶⁹⁹ se și săvârșește îndumnezeirea

care El poate fi numit perifrastic. Spunând așadar Varlaam că 'harul lui Dumnezeu' e numire perifrastică a Lui, nu făcea decât să afirme că harul lui Dumnezeu este împrejurul lui Dumnezeu; afirma, adică, paradoxal, tocmai lucrul pe care voia să îl combată.

⁶⁸⁸Comun, adică.

⁶⁹⁹«după care»: prin care.

χαριν θεοῦ περιφραστικῶς τὸν θεὸν εἰπὼν, τὸν ἐν τρισὶ γνωριζόμενον ὑποστάσεσι περιφραστικῶς ἐδήλωσε. Πῶς οὖν ἡ τριάς ἐκ τοῦ θεοῦ; Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀναίτιος· καὶ οὗτος μόνος αἴτιος οὐδαμόθεν ὑφιστάμενος. Ὁ δὲ Βαρλαάμ διὰ τῆς τοιαύτης ἐξηγήσεως καὶ ἕτερον ἡμῖν εἰσάγει· τῇ γὰρ αὐτῇ διανοίᾳ πρότερος χρησάμενος καὶ ταῖς αὐταῖς ἀτοπίαις περιέπεσεν.

[48] Εἰ δὲ διατείνεται πάλιν ἡ τοῦ Βαρλααμ ἐκείνου διαδοχὴ τὸν Υἱὸν εἶναι μόνον ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν αἰεὶ οὔσαν ἐκ θεοῦ χάριν, δι' ἣν καὶ τοὺς μετὰ Χριστὸν ἐν ἑαυτοῖς οἰκοῦντά τε καὶ ζῶντα κατὰ Παῦλον ἔχοντας αὐτὸν ἀκτιστοὺς εἰρηκεν ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος, πῶς ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἐν Ευαγγελίοις τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτὸν καὶ ἀγαπηθείσιν ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἤξειν ἐπαγγέλλεται καὶ μονὴν ποιήσειν παρ' αὐτοῖς; Οὐ μὴν, ἀλλ' εἰ καὶ τὸν Υἱὸν δοίημεν μόνον ἐνοικεῖν, μεθέξεως οὐσης τῆς τοιαύτης ἐνοικήσεως — οὐ γὰρ ὡς ἀπανταχοῦ ἐστὶν ὁ πληρῶν τὰ πάντα κατ' οὐσίαν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις — ἀμεθέκτου τῆς οὐσίας οὐσης τοῦ υἱοῦ, λείπεται κἀνταῦθα τὴν χάριν εἶναι τὴν μετεχομένην, δηλονότι τὴν θεοποιὸν ἐνέργειαν. Ταύτην ἀρα θεῖαν καὶ ἀκτιστον καὶ αἰεὶ οὔσαν ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος ὁ ἅγιος προσεῖπεν.

⁷⁰⁰ Dacă 'harul lui Dumnezeu' indică perifrastic pe Dumnezeu, atunci indică perifrastic Treimea; dar, fiind vorba de perifrază, se impune – cum am văzut – ca harul lui Dumnezeu să fie din Dumnezeu; prin urmare, se ajunge la a afirma că Treimea este din Dumnezeu, ceea ce este aberant, pentru că Tatăl – ca Neprecinuit/Necauzat – nu își ia ființa din nimic altceva sau din nimeni altcineva. Mai mult, ar apărea încă o realitate necauzată, afară de Ipostasul Tatălui, și anume acel 'Dumnezeu' din care este Treimea.

⁷⁰¹ E vorba de tâlcuirea lui Varlaam la spusa sfântului Maxim.

⁷⁰² Literal: succesorii, descendența.

⁷⁰³ Adică: nu Treimea întreagă, ca mai sus.

[noastră], numind cineva perifrastic pe Dumnezeu 'harul lui Dumnezeu', [înseamnă neapărat că] L-a indicat perifrastic pe [nimeni altul decât pe Dumnezeu] Cel cunoscut [a fi] în trei Ipostasuri; cum așadar [e cu putință ca] Treimea [să fie] *din Dumnezeu*, de vreme ce Tatăl este nepricinuit și singur [El este] pricinuitor nesubzistând de nicăieri [altundeva]⁷⁰⁰? Că, printr-o astfel de tâlcuire⁷⁰¹, Varlaam dă loc și altuia [nepricinuit]; că el fiind cel dintâi care a înțeles astfel [cuvintele dumnezeiescului Maxim], tot el este cel dintâi care a și căzut în astfel de aberații.

[48] Iar dacă prăsița lui Varlaam⁷⁰² stăruie, iarăși, [cum] că doar Fiul sau [doar] Duhul sfânt⁷⁰³ este harul – cel pururea-fiitor din Dumnezeu – datorită căruia Maxim cel mult [știutor] în cele dumnezeiești i-a numit 'nezidiți' și pe cei de după Hristos, [și anume pe cei] care îl au – după [cum spune] Pavel – locuind și trăind în ei înșiși⁷⁰⁴, cum de Fiul însuși făgăduiește celor ce îl iubesc pe El și sint iubiți de către El, în Evangheliile, că va veni [dimpună] cu Tatăl și [că] Își vor face sălaș la ei? Dar, fie, să zicem că doar Fiul sălășluiește [în ei]; împărtășire fiind o astfel de sălășluire (că nu în chipul în care este [de față] pretutindena Cei ce – după ființă – pe toate le plinește, nu tot așa este [El] în[lăuntrul] sfinți[lor]⁷⁰⁵), [dar] ființa Fiului fiind neîmpărtășibilă, [atunci nu] rămâne [decât] că tot harul este ceea ce se împărtășește [sfinților], adică lucrarea cea îndumnezeitoare; prin urmare, pe aceasta a numit-o sfântul 'dumnezeiască' și 'nezidită' și 'pururea-fiitoare din Cel pururea-fiitor'.

⁷⁰⁴ Galaten 2, 20.

⁷⁰⁵ Fiul – după ființă – este pretutindena și toate le plinește; pe când, în sfinți, El este prezent după lucrare.

[49] Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ πανταχοῦ παροντος ἔλευσις τί ἂν εἶη ἄλλο ἢ φανέρωσις ἀποκαλυπτομένου τοῖς ἀξίοις μυστικῶς; Οὐ γὰρ ἄλλοσε ἄλλοθεν ἤξει ἡ πανταχοῦ παρούσα δύναμις, οὐδὲ μενεῖ που ἢ μηδαμοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἔλευσις ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς ἐκείνου καὶ μονή, ἢ πρὸς αὐτὸν ἡμῶν δι' ἀποκαλύψεως ἀνοδος. Ἀποκαλύπτεται δὲ καὶ φανεροῦται τίς; Ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ; Ἄπαγε. Τοιγαροῦν ἡ χάρις ἐστὶ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος, δι' ἧς ἐπιφαίνεται καὶ ἐνοικεῖ τοῖς ἀξίοις ὁ θεός. Χάριν μὲν οὖν θεοῦ περιφραστικῶς φαίη ἂν τις τὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι προσκυνούμενον θεόν, ἀλλ' οὐκ ἐπειδὴν προσκείται τὸ εἶναι ταύτην ἐκ θεοῦ. Καὶ χάριν δὲ Υἱοῦ τὸν Υἱὸν λέγειν περιφραστικῶς, καὶ χάριν Πνεύματος τὸ Πνεῦμα, τὸ προσιστάμενον οὐδέν. Ἐπεὶ καὶ Γρηγορίων ὁ θεολογικώτατος Εὐαγγέλιω γράφων ἀπεστάλθαι, φησὶν, εἰς ἡμᾶς παρὰ τοῦ πατρὸς «δύο ἄνθρωπον τινὰ τὴν νοητὴν χάριν τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος». Καὶ γὰρ, ὡς ὁ αὐτὸς αὐθις ἐκεῖ μικρὸν ἀνωτέρω φησὶν, «ἡ δίδυμος αὕτη τοῦ Πατρὸς ἀκτίς καὶ μέχρις ἡμῶν διακονεῖται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς καὶ τῷ πατρὶ συνήνωται»· κοινὰ γὰρ αὐτοῖς τὰ πρὸς ἡμᾶς δόματα. Χάριν δ' ἐκ θεοῦ τὸν Υἱὸν ὀνομάζειν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ τῶν ἐν ὑποστάσει τούτων ἐκάτερον ἰδία προσκυνούντων ἐστίν. Οἱ τοίνυν

⁷⁰⁶ Sau: a ceea ce se descoperă.

⁷⁰⁷ Ioan 14, 23.

⁷⁰⁸ Harul, adică.

⁷⁰⁹ Ci pentru motivul tocmai arătat: pentru că nu altcum decât prin harul Său ni Se arată nouă Dumnezeu) nostru.

⁷¹⁰ «har înțeleș»: netrupesc, ce cade sub simțirea minții, nu sub simțurile trupesti.

⁷¹¹ Grigorie al Nyssei, *Epistola 26 (Către Evagrie)*, PG 46, 1108 A.

⁷¹² Aici *geamăna* înseamnă bifurcată, ca în expresia *pom geamăn* (pom care are două tulpini, crescute din aceeași rădăcină; vezi *Dicționarul Limbii Române Literare Contemporane*, București 1955-1957).

[49] Dar și venirea [aceasta, a] Celuia ce pretutindenea este, ce alta ar [putea] fi decât arătare a Celui ce Se descoperă⁷⁰⁶ în taină celor vrednici? Că [doar] nu va veni [mutându-se] dintr-un loc într-altul puterea ce pretutindenea stă de față, nici nu va rămâne undeva [ea,] cea care nicăieri [nu e circumscrisă], ci [nu altceva decât] aceasta este venirea Lui la noi și rămânerea⁷⁰⁷, [și anume] suirea noastră la El, prin descoperire. Și cine se descoperă și se arată? Ființa lui Dumnezeu? Ferească [Sfântul]! Prin urmare, harul [adică darea] și lucrarea Duhului este cea prin care Se arată Dumnezeu celor vrednici și Se sălășluiește în ei; așadar, ar putea numi cineva perifrastic 'harul lui Dumnezeu' pe Dumnezeul Cel în trei Ipostasuri închinat, dar nu pentru faptul că acesta⁷⁰⁸ este din Dumnezeu⁷⁰⁹. Și nimic nu ne împiedică să numim 'harul Fiului' pe Fiul [Însuși] și 'harul Duhului' pe Duhul [Însuși]; că și preacuvântătorul-de-Dumnezeu dintre [numiții cu numele de] Grigorie, scriind lui Evagrie, zice că ni s-a trimis de la Tatăl «înțeles har⁷¹⁰ – în-două-măci-curgător – al Fiului și al Duhului»⁷¹¹; pentru că, așa cum însuși – puțin mai sus – spune acolo, «această geamănă⁷¹² rază a Tatălui și până la noi [coborând] slujește luminii adevărului, și Tatălui Îi este unită»⁷¹³; că obștești⁷¹⁴ Le sînt Acestora⁷¹⁵ darurile cele către noi. A numi, însă, 'har de la Dumnezeu' pe Fiul ori pe Duhul – [lucrul acesta] nu este [propriu] celor ce se închină Fiecăruia dintre Ei [doi] în ipostas propriu⁷¹⁶.

⁷⁰⁶ *Ibidem*, PG 46, 1105 D: -precum razele luminii, având după fire neimpărțita relație reciprocă, nici de lumină nu se despart, nici nu se ține una de alta, și aduc până la noi darul luminii, în același chip și Mântuitorul nostru și Duhul sfânt – această geamănă rază a Tatălui – și până la noi [coborând] slujește luminii adevărului, și Tatălui Îi este unită.

⁷⁰⁷ Comune, adică.

⁷⁰⁸ «Acestora»: Fiului și Duhului.

⁷⁰⁹ Adică: celor ce socot că Fiul și Duhul sînt ipostasuri distincte.

τούτο φανερώς λεγοντες ἐν τῷ Πατρὶ μόνῳ καθ' ἑαυτὸν ὑφεστῶτι ταῦτ' ἐνορώσιν, οἷόν τινας δυναμεις ἐνυπαρχουσας οὐχ ὑφεστῶσας. Εἰ γὰρ κατ' αὐτοὺς ὁ Πατὴρ ἐστὶ μόνος ἐξ οὐ ἡ χάρις, ὁ Υἱὸς οὐχ ἔξει τὴν αὐτὴν χάριν, ὡς ἐξ ἡλίου ἄλλος ἥλιος εἶναι, κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχων τῷ γεννήσαντι, χάριτι καὶ δόξῃ καὶ λαμπρότητι καὶ πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις, ἀλλ' «οἷόν τις ἄκτις ἔσται, καὶ τὸ Πνεῦμα οἷον αὐγῆ, ὡς ἐκ μεγάλου καὶ μείζονος καὶ μεγίστου τὴν τριάδα συνίστασθαι», ὃ κατὰ τὸν θεολόγον μέγαν Γρηγόριον σαφῶς ἐν τοῖς Ἀπολιναρίου γέγραπται λόγοις.

[50] Ἡμῖν δὲ περὶ θεολογίας τὴν ἀρχὴν λόγος ἦν οὐδεὶς, ἀλλὰ πρὸς τὸν εἰς τὸ φῶς τῆς θεωρίας ὑβρίσαντα τοῖς ὑπὸ τῶν πατέρων εἰρημένοις προσφυῶς ἐχρησαμεθα, δεῖν εἶναι φυλάττειν ἑκατέραν ἐπὶ τῶν οἰκείων ὄρων εἰδότες, καὶ θεολογεῖν ἰδία καὶ περὶ ἀποκαλύψεως γράφειν ὡς παρελάβομεν. Ὁ δὲ τὸ διαφέρων αὐτῶν ἀντιπεριστήσας εἰς ἀντιπάλους τὰς μοίρας, καὶ οὕτως ἀλλήλαις ἐκπολεμῶσας, θατέρα κατὰ τῆς ἐτέρας ἐχρήσατο, μηδ' ἐτέρα φυλάξας τὸ ἀσφαλές. Ταῦτ' ἄρα καὶ παρ' ἡμῶν ἐξεληλεγμένος συνοδικῶς αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπ' αἰσχύνης ὑπερορίον ἀποδεικνυσιν. Ὁ δὲ μετὰ τὴν ἐκεῖνου φυγὴν, Βαρλαάμ ἄλλος ἡμῖν ἀναδειχθῆναι φιλοτιμούμενος,

⁷¹⁶ Literal: «din Care este harul».

⁷¹⁸ Altfel zis: Lumină din Lumină.

⁷¹⁹ Grigorie Teologul, *Epistola 101*, PG 37, 192 B: «A alcătui Treimea dintru un mare și un mai-mare și un prea-mare, ca dintru o auroră și o rază și un soare, [și anume] din Duhul și Frul și Tatăl (cum scrie limpede în cuvintele aceluia) – este [de bună seamă o] scară a divinității, care [însă] nu urcă la cer [pe om], ci [il] coboară din cer».

⁷²⁰ Cele două sînt, desigur, *θεολογία* (teologia, cuvîntarea de Dumnezeu) și *θεωρία* (theoria, vederea [dumnezeiască]).

⁷²¹ Literal: trebuie să o păzim a fi în hotarele ei.

⁷²² Această 'teologhisire de sine' poate însemna și 'strict a teologhisi' și 'a teologhisi aparte', de la tine însuți. a expune «socotințele tale»; vezi Palama III, GA, p. 105.

Așadar, cei ce spun fățiș lucrul acesta îi consideră [a fi] în Tatăl (pe Care, doar pe El, Îl socotesc [ei] a subzista de Sine) ca pe niște puteri în El existente, nu subzistente [de sine, ca ipostasuri]. Că dacă, după [cum spun] ei, singur Tatăl este Cel din Care vine harul⁷¹⁷, [atunci] Fiul nu va avea același har [cu Tatăl], încât să fie [și El] alt Soare din Soare⁷¹⁸, [adică] întru toate întocmai Născătorului (cu harul și cu slava și cu strălucirea și cu toate cele văzute [cu mintea] împrejurul Lui), ci va fi [doar] ca o rază, iar Duhul [doar] ca o auroră, încât Treimea va fi alcătuită dintru un mare și un mai-mare și un *prea-mare*, cum limpede scrie marele de-Dumnezeu-cu-vântător Grigorie în cuvintele către Apolinarie⁷¹⁹.

[50] Iar nouă, la început, cuvântul nu ne-a fost cătuși de puțin despre *teologie*, ci – către cel ce ocăra lumina *vederii* [dumnezeiești] – ne-am slujit, în chip potrivit, de cele spuse de către Părinți, știind [noi] că pe fiecare [dintre acestea două⁷²⁰] trebuie a o păzi în hotarele ei⁷²¹ și a teologhisi de sine⁷²² și a scrie despre [dumnezeiasca] descoperire precum am primit [de la Părinți]⁷²³. Pe când el, punându-le – pe temelii deosebirii lor – în tabere potrivnice și asmuțindu-le astfel întreolaltă, se slujește de una împotriva celeilalte, pe niciuna nemaisocotindu-o sigură. Așadar, de [lucrurile] acestea dat fiind el în vileag și de către noi în fața sinodului, a plecat – de rușine – din hotarele noastre. Iar cel ce – după plecarea aceluia – s-a ambiționat a ni se arăta alt Varlaam⁷²⁴, ați văzut – iarăși – în cât de mari aberații cade. Deci, spre a fi cu adevărat alt Varlaam și a nu-i lipsi nimic din mârșăvia aceluia, de vreme ce, spunând adevărul, nu

⁷¹⁷ Aceste două aspecte se regăsesc – pare-se – în întrebarea din debutul *Triadei* 1, 2: «pe de o parte, să îmi spui și [câte] ceva din socotăria tale în privința [spuselor] acestora, iar, pe de alta, să îmi adaugi și cele auzite de sfinți despre acestea» (Palama III, G.A. p. 105).

⁷¹⁸ «alt Varlaam»: al doilea Varlaam, Varlaam de al doilea

τηλικούτοις αὐθις, ὡς ὁράτε, περιπίπτει τοῖς ἀτοπήμασιν. Ἴνα τοίνυν ἄλλος ἐκεῖνος ἀκριβῶς εἶη τῆς ἐκείνου κακοτεχνίας μηδὲν ἐλλείπων, ἐπεὶ τάληθῆ λέγων οὐκ ἂν ἴσχυσε κατηγορεῖν ἡμῶν, πρὸς τὸ ψεῦδος ἀπειδε καὶ τὰς συκοφαντίας, ἔστιν ἃ τῶν ἡμετέρων γραμμάτων παρασπάσας καὶ πολυτρόπως κακουργήσας ὑφαιρέσεσίν τε καὶ προσθήκαις καὶ παρεξηγήσεσιν, τὰ αὐτὰ τῷ Βαβυλαῖμ ἀντικρυς λέγων καὶ ποιῶν, πλὴν ὅσον ἐκεῖνος μὲν μετὰ τὴν προτέραν σύνοδον νῶτα δοὺς εὐθύς οὐκέτ' ἔγνω δεῖν ἀναισχυντεῖν, οὗτος δὲ διὰ τῆς εἰς τέλος ἀναιδείας ἀνύσειν ἠλπισέ τι. Καὶ δευτέρας γὰρ δι' αὐτὸν γεγονυίας ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς συνόδου καὶ τὰ αὐτὰ τῇ προτέρα προσαποφνηναμένης, αὐτοῦ τε δημοσία παρά τε τοῦ θειοτάτου πατριάρχου καὶ τῶν προεστηκότων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, αὐτῶν τε τῶν καθολικῶν κριτῶν μετὰ τοὺς ἐλέγχους ἐπιτιμηθέντος, ὡς καὶ τὸν δῆμον ἰδόντα κατ' αὐτοῦ χωρῆσαι, καὶ παραιτουμένων ἔστιν ὧν τῶν ἡμετέρων ὑπὲρ τούτου μόλις ἀποσχέσθαι, τοσοῦτων γεγονότων ὑπὲρ ἀληθείας κατ' αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ, αὐτὸς τῶν αὐτῶν αὐθις ἀνερευθριάστως ἔχεται φωνῶν.

[51] Ἡμῶν οὖν λεγόντων ὡς ἡ τῆς θεώσεως χάρις ἔστιν ὅτε καὶ θεότης παρά τῶν πατέρων λέγεται, ἐπεὶ καὶ θεοὶ ἀπὸ ταύτης οἱ ταύτης εὐμοιρῆσαντες τῆς χάριτος, αὕτη δὲ οὔτε οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστὶ κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς πατέρας οὔτε ἄγγελος οὔτε τι τῶν τὴν χάριν δεχομένων — χάρις γὰρ καὶ θεοποιὸς δωρεὰ ἐστὶ τοῦ Πνεύματος —, τοῦτο τοίνυν ἡμῶν λεγόντων, ἐκεῖνος στρεβλῶν τε καὶ παρεξηγούμενος καὶ κακοτρόπως παρασύρων τὴν εὐσεβῆ τῶν γεγραμμένων διάνοιαν, δύο

⁷²⁵ Calomniilor, adică.

⁷²⁶ Omisiuni, adică.

⁷²⁷ Adică: mergând – cu nerușinarea – până la capăt.

⁷²⁸ Literal: public.

ne putea învinovăți, s-a dedat minciunii și mincinoaselor defăimări⁷²⁵ [și] ciuntind scrieri de-ale noastre și în fel și chip stricându-le, prin scoateri⁷²⁶ și adăogiri și răstălmăciri, întocmai aceleași [lucruri] cu Varlaam făcând și zicând, fără numai că acela – luând-o la sănătoasa numaidecât după întâiul sinod – nu știu să îi mai fi dat înainte cu nerușinările, pe când acesta a nădăjduit că [poate] va dobândi ceva prin desăvârșita nerușinare⁷²⁷. Că și al doilea sinod făcându-se din pricina lui, în privința aceluiași [chestiuni], și aceleași [lucruri] cu [sinodul] cel dintâi și mai limpede vădindu-le, iar el – după dovediri – fiind osândit obștește⁷²⁸, [și anume] de către preadumnezeiescul patriarh și de dregătorii ce erau de față și de înșiși judecătorii generali⁷²⁹, [ba] știind că și poporul s-a pornit asupra lui și [că] abia s-a stăpânit, rugat de unii dintre ai noștri, atâtea deci făcându-se pentru [apărarea] adevăr[ului] împotriva lui⁷³⁰ (sau, mai bine zis, în favoarea lui), [ei bine] el – fără rușine – de aceleași ziceri se ține.

[51] Zicând noi, așadar, că harul îndumnezeirii Părinții îl numesc uneori și '(in)dumnezeire', de vreme ce [nu altceva decât] dumnezei sint cei ce au parte de harul acesta, iar că acesta nu este nici ființa lui Dumnezeu (după [cum spun] înșiși Părinții aceia), nici inger/sol, nici alta din cele ce primesc harul, pentru că [nu altceva decât] har [adică dar] este, și dare îndumnezeitoare a Duhului – așadar, aceasta zicând-o noi, acela, strâmbând și răstălmăcind și [în chip] rău siluind bine-cinstitorul cuget⁷³¹ al celor scrise [de noi], ne defaimă în chip mincinos cum că cinstim doi dumnezei și două dumnezeiri și, nesocotind el – limpede – zicerile Părinților, ca să îi păcălească pe ceilalți, punându-ne pe noi ca

⁷²⁵ Echivalentul – oarecum – ai actualilor președinți ai curții de apel.

⁷³⁰ Împotriva lui Achindin.

⁷³¹ Adică 'înțeles'.

σέβειν ἡμᾶς θεοὺς καὶ θεότητας συκοφαντεῖ, καὶ τὰς τῶν πατέρων αὐτὸς σαφῶς ἀθετῶν φωνᾶς, ὡς τοὺς ἄλλους λήσων, καθάπερ τι προσωπεῖον ἡμᾶς τῆς οἰκείας πρὸς ἐκείνους ἀθετήσεως προβαλλόμενος, ἐκὼν ἡμῶν τοῦτο καταψεύδεται. Μὴ γὰρ οὐ τοῖς οἰκείοις ἤκουσεν ὡσὶν ἡμῶν ἐπὶ στοματος φερόντων τὴν καλὴν ὁμολογίαν, ἣν καὶ σύμβολον εὐσεβείας οἱ πατέρες προσηγόρευσαν, ὡς ἱκανὸν δεῖγμα τῶν ἕνα σεβόντων θεὸν καὶ μίαν προσκυνούντων θεότητα ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν; Ἀλλ' ὡς ἔοικεν οἱ πρόσφατοι θεοφάντορες οὗτοι οὐκ ἀληθοῦς τοῦτο θεοσεβείας σύμβολον ἡγοῦνται.

[52] Τί δέ; Οὐ δύο φύσεις, θελήσεις τε καὶ ἐνεργείας δοξάζοντας ἡμᾶς ἴσασιν ἐπὶ Χριστοῦ; Εἰ τοίνυν ἡ μία ἐφ' ἐκάστου τούτων ἀνθρωπεῖα ἐστί, καὶ μία τοιγαροῦν ὑπολέλειπται θεία. Πῶς οὖν οὐχ ἕνα σέβομεν θεὸν οἱ μίαν σέβοντες θείαν φύσιν καὶ θέλησιν καὶ ἐνέργειαν; Τί δέ; Μὴ εἰς ἄλλον θεὸν ἐβαπτίσθημεν ἢ οὗτοι οἱ καινοὶ κατήγοροι; Ἡμεῖς δὲ καὶ βαπτίζομεν. Ἡ τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἕνα σέβομεν θεὸν, εἰς ὃν βεβαπτισμεθ' αὐτὸν καὶ βαπτίζομεν κατὰ τὴν ἐκείνου μεγαλοδωρεάν, ἣ οὐδ' οὗτοι ἕνα σέβουσι θεὸν. Οὕτως οἱ χριστιανοκατήγοροι αὐτοκατήγοροί εἰσι. Χρῆν δὲ ἡμᾶς τοῦτο λέγειν, ὅτι δύο θεοὺς σέβομεν καὶ δύο θεότητας δοξάζομεν ἐκατέρου τούτων μίαν, καὶ οὕτως ἂν ἦμεν ὑπεύθυνοι δικαίως τῇ κατηγορίᾳ. Ἔως δ' ἂν ἡμεῖς μὴ τοιαῦτα λέγωμεν, ἐκείνων ἄπτεται δικαίως τῶν τὰ τοιαῦτα οἰκοθεν λεγόντων τὸ τοιοῦτο ἐγκλημα, οὐχ ὡς συκοφαντούντων μόνον, ἀλλ' ὡς καὶ τὰ εὐσεβῆ δόγματα περιτρεπόντων. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλις. Ἐπὶ δὲ τὴν προτεθειμένην ἀκολουθίαν τὸν λόγον ἐπανακτέον.

⁷² Sau: suficiență dovedă.

⁷³ Sau: la firul dinlăi al argumentației.

pe o mască a nesocotirii acelora de către el, într-adins minte asupra-ne [spunând] lucrul acesta. Că doar nu cu urechile lui a auzit din gura noastră mărturisirea cea bună, pe care părinții [sinodului] au numit-o și simbol al bunei-cinstiri [de Dumnezeu], ca pe un îndestulător semn⁷⁸ al celor ce cinstesc un singur Dumnezeu și se închină unei singure Dumnezeiri în trei Ipostasuri desăvârșite? Dar, pe cât se pare, acești nou iviți arătători-de-Dumnezeu nu socotesc [mărturisirea] aceasta [drept] simbol al adevăratei cinstiri-de-Dumnezeu.

[52] Cum așa, nu ne știu [pe noi] a cugeta [și a slăvi] în Hristos două firi și voi și lucrări? Deci, dacă una din fiecare dintre [cele cuprinse în perechile] acestea este cea omenească, nu rămâne decât că cealaltă – [tot] una, așadar – este dumnezeiască. Cum, dar, nu cinstim un singur Dumnezeu, de vreme ce cinstim o singură fire dumnezeiască și [o singură] voie [dumnezeiască] și [o singură] lucrare [dumnezeiască]? Cum așa, oare noi ne-am botezat în alt Dumnezeu decât pârâșii aceștia cei noi? Noi însă [nu doar că ne-am botezat, dar] și botezăm. Așadar, ori și noi [– nu doar ei –] cinstim un singur Dumnezeu, pe Cel întru Care ne-am botezat și [și] botezăm, după darul cel mare al Aceluia, ori nici aceștia nu cinstesc un singur Dumnezeu. Așa [se face că] pârâșii creștinilor sînt [de fapt] pârâși loruși. Că de am fi zis că cinstim doi dumnezei și slăvim două dumnezeiri, [și anume] pe a fiecăruia dintre [doi dumnezeii] aceștia, [atunci] pe drept am fi fost vrednici de învinuire. Dar câtă vreme noi nu spunem unele ca acestea, [atunci] pe cei ce de la sineși spun unele ca acestea îi atinge, pe drept cuvânt, asemenea pâră; și nu doar pentru că defaimă în chip mincinos [pe alții], ci și pentru că răstoarnă dogmele cele bine-cinstitoare. Destul, însă, cu acestea; să întoarcem, dar, cuvântul la curgerea de mai înainte hotărâtă⁷⁹.

Bibliografie selectivă

a. IZVOARE

- Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, volumele I-V, ed. Kyromanos, în îngrijirea lui P. Hristou, Tesalonic 1988-1992.
- Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Έργα*, I-XI, ΕΠΕ, Tesalonic 1984-1986.
- Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, PG 150-151.
- Grigorie Palama, *Scrieri*, în românește de pr. Dumitru Stăniloae, Filocalia VII, București 1977.
- Grigorie Palama, *Opere complete*, II, ed. Gândul Aprins, București 2013.
- Grigorie Palama, *Opere complete*, III, ed. Gândul Aprins, București 2015.
- Grigorie Palama, *Omilii*, în românește de C. Daniel, vol. I, ed. Anastasia, București 2000.
- Barlaam Calabro, *Epistole Greche*, ed. Schiro, Palermo 1954.
- Barlaam Calabro, *Epistole Greche* (ediția A. Fyrigos), *Dalla controversia palamitica alla polemica esicastica*, Editore Antonianum Pontificio, Roma 2005.
- J. N. Cañellas, *Gregorii Acindyni Refutationes duae operis Gregorii Palamae cui titulus dialogus inter Orthodoxum et Barlaamitam* [Corpus Christianorum. Series Graeca 31. Turnhout: Brepols, 1995]: 3-410.
- J. N. Cañellas, *Gregorii Acindyni Refutationes duae operis Gregorii Palamae cui titulus dialogus inter Orthodoxum*

et Barlaamitam [*Corpus Christianorum. Series Graeca* 31. Turnhout: Brepols, 1995]: 413-430.

Angela Constantinidis Hero, *Letters of Gregory Akindynos*, Washington, 1983.

Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ, *Historia Romana*, Bekker and L. Schopen, *Nicephori Gregorae historiae Byzantinae*, 3 vols. [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1:1829; 2:1830; 3:1855]: 1:3-568; 2:571-1146; 3:3-567.

Antirrhetica priora, H.-V. Beyer, *Nikephoros Gregoras, Antirrhetika I* [*Wiener Byzantinistische Studien* 12. Vienna: Osterreichische Akademie der Wissenschaften, 1976]: 123-431.

Patrologia Graeca, J.P. Migne, vol. 1-161.

b. STUDII

C. Chivu, *Teologia, Teoptia și Îndumnezeirea. De la Simeon Noul Teolog la Grigorie Palama*, Thessalonice, 2010.

Δημητρακοπούλου, Γ., *Ὁ Ἀύγουστινός καὶ ὁ Παλαμάς. Τὰ προβλήματα τῶν ἀριστοτελικῶν κατηγοριῶν καὶ τῆς τριαδικῆς ψυχοθεολογίας*, Tesalonic 1997.

Θεοκλήτου, Μοναχοῦ Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμάς*, Ἅγιον Ὄρος-Tesalonic 1976.

Κεσελοπούλου, Α., *Παθη καὶ ἀρετές στὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμά*, ed. Δόμος, Tesalonic 1990.

Μαντζαρίδου, Γ., *Παλαμικά*, ed. Πουρναρά, Tesalonic 1998.

Μαρτζέλου, Γ., *Οὐσία καὶ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Μέγαν Βασιλείου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστοριοδογματικὴν διερεύνησιν περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ed. Πουρναρά, Tesalonic 1984.

- Η θεία του θείου φωτός κατά τον Συμεών το Νεο
 Θεολόγο ἢ Διακονία και Λόγος, Χαριστηριος τομος
 προς τιμή του Αρχιεπισκοπου Χριστοδουλου, ed. Αφ-
 μος, Atena 2004, p. 129-156.

Ματσούνκα, Ν., Δογματική και Συμβολική θεολογία Α',
 Είσαγωγή στη θεολογική γνωσιολογία, Tesalonic
 1985

- Δογματική και Συμβολική θεολογία Β', Έκθεση της
 ορθοδοξης πίστης, Tesalonic 1999.

- Δογματική και Συμβολική θεολογία Γ', Ανακεφα-
 λαίωση και Άγαθοτοπία. Έκθεση του οίκουμενικου
 χαρακτήρα της χριστιανικής διδασκαλίας, Tesalonic
 1997.

- Ιστορία της φιλοσοφίας, Tesalonic 1997.

Meyendorff, J., *Introduction a l'etude de Gregoire Palama*, Paris
 1959.

- *St. Gregoire et la mystique orthodoxe*, traducere în
 românește de A. Pagu, București 1995.

- *Gregoire Palamas, Deffense les Saints Hesychastes*,
 Louvain 1959.

J. S. Nadal, *La critique par Akyndinos de l'hermeneutique
 patristique de Palamas*, Istina 3, 1974.

Ρωμανίδου, Ι., Ρωμαίοι ἢ Ρωμηοι Πατερες της Εκκλησίας,
 Γρηγόριου Παλαμά έργα, Υπέρ των ιερώς ἡσυχάζον-
 των, Τριὰς Α', vol. I, 1982.

- *Notes on the Palamite Controversy and related topics*,
 part I (GOTHr 6, 1960, 61, p. 186-205) part II (GOTHr
 9, 1963-64, p. 225-270).

Stăniloae, D., *Viața și învățătura sf. Grigore Palama*, București
 1993.

Σταμούλη, Χ., Ο άγιος Γρηγοριος Παλαμάς στη συγχρονη
 έλληνικη θεολογία, ἢ Ο άγιος Γρηγοριος ο Παλαμας
 στην ιστορία και το παρον, Vatoped 2000, p. 685-707.

- Φλοροβσκυ, Γ., *Ο άγιος Γρηγόριος ό Παλαμάς καί ή πατερική παράδοση, ήν Άγια Γραφή, Έκκλησία, Παράδοση, traducere neogreacă de D. Tsamis, Tesalonic 1991.*
- Χρήστου, Π., *Έλληνική Πατρολογία Α'-Ε', Tesalonic 1989-1993.*
- *Η έννοια τής διπλής γνώσεως κατα τον Γρηγόριον Παλαμάν, Επετηρίς Θ.Σ.Π.Θ., 7, 1962, p. 119-130.*
 - *Εισαγωγή στά έργα του Γρηγορίου Παλαμά ήν ΕΠΕ, Tesalonic 1984-1986.*

Cuprins

<i>Abrevieri</i>	9
<i>Notă asupra volumului</i>	11
<i>Scurtă introducere</i>	13

Cuvânt în apărarea celor ce se liniștesc în chip sfânt

3, 1.	22
3, 2.	126
3, 3.	192

Apologie împotriva lui Varlaam și Achindin

<i>Scurtă introducere</i>	235
Despre dumnezeiasca unire și deosebire	244
Despre dumnezeieștile lucrări	316
<i>Bibliografie selectivă</i>	427